

E V K

1555

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS

EPISCOPI NVCKERINI
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

TOMVS PRIMVS.

VENETIIS APVD COMINVM
de Tridino Montisferrati, Anno

M D LIII.

WBP
Opole

II VOI II

NONOCOMENSIS

EPISCOPUS NUCERINI

HISTORIARUM

ETI

TOIVS PRIMVS

VENTURUS APUD COMITUM

ET

ET

ANDREAS A L.

CIATVS PAULO IOVIO

S. D. P.

X L I T E R I S tuis tertio Calen.
Septēbris Romæ datis, tuā erga me be-
niuolentiā mirifice confirmatā perspexi,
quū rationū tuarum & suscepti consilij
decretū benignè communices. Scribis.n.
te graui iniuria permotū, Vrbe (quod
nunquā fieri posse putarā) propediē excessurū; ne diutius
accepte contumeliæ deformis testis in ea aula specteris, in
qua per multos annos (uti mihi uidetur) cū aureæ medio-
critatis bonis planè beatus tū studiorū tuorū autoritate
clarus hæctenus fuisti. Mirorū profecta uideri potest, q. tū
bi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione
Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pōtifex quendam prætu-
lerit. At quem hominem qui Comi neq; natus, neque un-
quam uisus sit, & qui (sicut à multis audio) ex arcanis
cubiculi sordibus in lucem repente sit productus. Quis
in hoc Pontificem ἀμωσ ὁ τέρας nō iudicet? Non enim ho-
stis bonarum literarum et planè ferreus esse non potest,
qui te grauissimarum rerum scriptorem intempestiuè con-
tempserit. Hinc est ut arbitrer (contrā ac rebar) eum
non putare sua interesse, quid de ipso hinc ad sexcentos
annos (ut Ciceronis uerbo utar) historiæ loquātur. Qua in
re Carolū Cæsarē Pontifice ab æquitate iudicij sapientiorē

existimare fas est, qui cōpetitorem tuum cum multa inuidia
antistitem renunciatum sacerdotij possessione indignum
censeat. Ego uero te hac offensiuncula multo beatiorem fa-
ctum esse puto, quòd tui ordinis personam, hoc est non in-
sulti philosophi, desumpsisti; ut te diu seruum honestissimo
commieatus nomine, tandem in libertatem uendicares. Quid
enim tibi Dij aut fortuna, quæ cuncta iure suo sibi uendi-
cat, melius atque præstantius tribuere potuerunt, quàm ut
mentem darent, qua opportunè tibi sapere ostenderes? Ef-
fregisti namque ergastulum & fortiter compedes exuisti,
ut liber exiliens apud Larium Musæumq; tuum, literati otij
tranquillitate frueretur. Nunquam profectò uel podagra
tentatus senex, tibi rude donandus esse uidebare, nisi te hæ-
rentem ambitiosius quàm Philosophum deceret, & diu re-
sistentem, eludens Fortuna illinc abstraxisset. Sed dices te
indignè deceptum ab inueterati astus sene Principe, qui
blandis promissis uota tua honestè concepta iniquè fefelle-
rit. Qua in re mihi gratulor, quod ab eo me decipi non
sim passus, quum me, uti scis, magnis propositis præmijs
Ticino, Ferraria, atque Bononia, in Urbem accerferet. Tū
enim ex Iure meo magis cautus fui, quàm tu ex Sapientiæ
præceptis prudens Philosophus. Cur enim pro inani, aut
incerta spe purpuræ, hos tantos primi suggestus honores
relinquerem? opimis præsertim firmatos stipendijs. Cur
has tantas contemnerem circumfusæ iuuentutis salutatio-
nes? & hanc denique tot consultoribus ianuam pulsanti-
bus, existimationē magno lucro, & non obscura cum laude
quæsitam, ineptè stulteq; desererem? Quandoquidem ne-
mo commodè se uixisse testetur, quum in aliena terra de-
gens, mortem à suis desertus, & miser expectet; ut eius

tota suppellex, ab alieno inopinatoq; herede rapiatur.
Quod uerò historie tue uolumen C O S M O Principi
dicatum Florentiam deferas ut chalcographo tradatur,
magnopere laudo proboq;: Nam incomparabilis oble-
stationis munus cunctis propè gentibus sic imparties, ut
glorie tue incunabulis interfuturus uideare; si qua tamen
euenire potest ante fata meritum ingenui laboris fructum
expectanti. In hac causa, quæ multos uiligatores habi-
tura fit, uideo te cautissime præmunitum, quando ante om-
nia longè optimum patronum delegeris. Est enim C O S
M V S inter huius ætatis Principes, stabili ingenio sibi cō-
stans; sine ullo fūco ueræ laudis appetens, & glorie maio-
rum suorum grauis æmulator. Propter quas dotes ego iam
pridem honorario, ut Iurisconsulti uocant, inuitatus ad pro-
fitendum Pisano in gymnasio, ad eum iturus eram; nisi in-
clementis cœli oram timidius fortasse quàm oporteret, re-
formidassē. Quod uerò ad elegantiam dignitatemq; uolu-
minis multum pertinet, Ethrusci præli typos Venetis, &
Germanicis antepono; Sic enim oculos meos delectāt, ut mi-
nimè fatigent. Hac nanque æstate librum Florentiæ excu-
sum, quem de Vita, & rebus gestis insignium uirorū edi-
disti, multa cum uoluptate percucurri: Scis quàm auidus
sim librorum belluo, et tum maximè quum nouitas excitat
palatum. In his libris quod mei iudicij est, solidum dicendi
genus, planèq; robustum, & uerè tuum agnoui, & id nō
sine erudito lepore, quo te prorsus Plutarcho Græco æqua-
uerim. Sed te incursum prouideo in quosdam criticos
malignè curiosos, qui te castrasse historias tuas dicant, ut
Vitas per se graciles, alieno adipe suffarcies; quod & mi-
hi accidit: Nam ex libris meis Prætermissorum, Dispun-

Ationumq; & Paradoxorū, integras medullas in Parerga
me contulisse prædicabant. Quibus uno Martialis uersicu-
lo respondebam, nihil ad eos pertinere, de cute quid faciat
ille, uel ille sua. Superbi enim ac impudentis præscripti res
est, quum quis sua re, ut lubet, bono iure uti uetatur: Quod
enim flagitiū esse potest, si quis ex sua lacinia sagum con-
ficiat? Quantum autem ad Historiā pertinet, de his te ami-
ce admonebo, de quibus coram, te expetente, disputauimus,
quum forte Mediolani cum Sfondrato, & Valterio erudi-
tis senatoribus apud Bonromeum antisitem cenassemus.
Tum enim multa me dixisse, recolo de toto elocutionis ge-
nere, quo mediani uti reor, inter antiquos & ueteres scri-
ptores laudem assequere: Quādo pellectis aliquot histo-
riæ tuæ libris, reliqua etiam uariarum descriptionum orna-
menta commendarentur. Id autem à te præcipue desidera-
bam, ut ad illud quod Græci πρῆτον uocant, non absurdè
responderes. Sicuti in ea oratione animaduertebam, quæ à
Marconio gregario milite, ad legiones iam planè conster-
natas & ad seditionem spectantes habebatur, quum Solyma-
mano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Caesar Vienna
profectus in Italiam rediret. In ea siquidē concione omnes
artis neruos numerosq; ita expressisti, ut ille Marconius ne-
quaquam ab aratro Volaterrani agri ad signa uocatus; sed
ex schola Ciceronis & Hermogenis ad suggestum raptus
esse uideatur, quum passim exactæ eloquentiæ schemata in-
terniteant, quæ petoranti turbā parere coegerint. De hoc
uerò & multis similibus, qui tibi sapis rectè consules. In
uerborū autē delectu noui mores, noua arma, nouaq; castrè-
sium præsertim rerū uocabula, te satis excusabunt, si cum
præfatione, & parçè quidē illis utare. Idcirco quosdā in-

fecundos, & qui uix dum subodorati literas cuncta passim
 condemnant, facile contemnes. Hi enim, ut in adagio est,
 Αδωvidος κἠπτοι steriliores euadunt, quando sua non
 proferant, & aliena odiose iudicent. hos namque illos esse
 puto, quos tu in Academiam Romanam ultro nomen dan-
 tes, urbano sale Eunuchos appellare soles, serotinis utique
 cucurbitis similes¹, quæ nunquam maturescentes semine an-
 te medium autumnum siccatae & iactatae uento, cum sonitu
 inanes decidunt. Illi porro qui rerum & locorum noticia
 gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, non repo-
 scent à te rationem cur lacteam Liuij ubertatem non sis
 affecutus; postquam & te omnino piguerit Sallustij sobrie-
 tatem imitari, & satis tibi fuerit pauculos tantum flores ex
 Q. Curtii pratis, sæpius quàm ex Cor. Taciti senticetis
 arguta manu decerpisse. Quandoquidem C. Cæsar ipse, ut
 uideo, à purissimo opere, suo reiectis styli bracteolis, modum
 contexendæ, aptisq; periodis terminandæ orationis, tibi ac-
 curato & perspicaci dissimulanter ostenderit. Cæterum nos
 omnes supra totum Historia munus, quod inæstimabile cen-
 seri potest, hoc uno tibi, si ingrati esse nolumus, plurimum
 debere fatebimur, quòd ad singularem legentium utilitatem
 per totum fere terrarum orbem, Prouincijs, Urbibus, Flu-
 uijs, atq; Insulis, antiqua nomina, aut corrupta, æuo, aut pe-
 nitus extincta, reddideris. Verum de his disertius atque iu-
 cundius agemus, quum te in Musæo complectar, ad quod
 iam me inuitas propediem ex Ticino secessurum in Buccina-
 nascum meum. Inde. n. per Alciatem gentilium meorum pa-
 gu, tribus horis uel segni mula uectus ad te peruenire pos-
 sum. Tum una iscabimur, & hercle utriq; nostrum pedibus
 ægro commodius erit nauiculis, quam mulabus uehi: Tum

molliores iocos seremus, licebitq̃, mihi tot imagines claro
rū uirorū collustranti, me ipsum aliquanto, quā sim facie
formosiorē intueri . Nam, ut audio, me inter Erasmum
atque Budæum æterni nominis uiros, medium collocasti; sic
ut uiuus inter bonos mortuos honoris causa specter, quod
uni M. Varroni in Augusti Bibliotheca contigit . Vale.
Datum Ticini Non . Octobr. M D XLIX.

PAULI IOVINNO
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
cerini in libros de historiarum sui temporis .

P R A E F A T I O .

AD COSMVM ME-
DICEM REIPVBLICAE
florentinae Principem .

AGNOS profes-
cto & longe honestissimos
optimorum studiorum fru-
ctus, Magnanime COS-
ME, illi ante alios in hac uita cepisse
existimantur, qui omnes ingenij facultas-
tes in id maxime opus sanctissimo fine
proposito contulerunt, quo & prodesse bo-
nis mortalibus ingenuo labore possent, et
sui memoriam preclaro literarum testi-

monio posteris commendare niterentur .
Quando in hac uita , quam natura incertis brevis æui angustijs humano generi præscripsit , nihil beatius esse potest , quàm nominis famam immortalibus inuiri
Et animi monumentis ad non incertā spē sempiternæ laudis extendisse . Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus , & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus , impellente Genio , conscribendæ historiæ negotium suscepi , Quum animus in philosophiæ & medicinæ studijs Romæ docendo agendoq̃ , certiore aliquanto questu quàm gloria uersaretur , ad id que me laudis & famæ cupidum uehementer incitarent nostræ tempestatis res bello gestæ , quæ ab aduentu Caroli Octauī Galliæ Regis in Italiam ,

propter uarietatem & magnitudinem
tot praeliorum & casuum, uberrimam
ingenijs materiam præbere uidebantur.
Sperabam enim hunc laborem meum
quadam ingenij liberalitate sponte sus-
ceptum, multo utiliorem atque iocun-
diorem posteris futurum, quam si ear-
um artium præcepta nouis commenta-
rijs locupletare contendissem. In hoc
itaque nobile decretum pertinaci stu-
dio omnes ingenij neruos contendenti,
ita boni euentus numen affulsit, ut qui
res gestas nostri seculi conscribere
(quod uel grauissimis atque doctissis
uiris arduum semper fuit) aus-
sus sim; absoluto tandem opere id in
publicum edere non dubitem, ma-
gno hercle incorruptæ ueritatis argu-
mento; Quandoquidem plerique eos

rum, qui hæc bello paceq; gesserunt, ad
huc uiuant, ad idcirco graui existimatio
nis meæ cum periculo mentientem refel
lere possint. Sed ut plane reor, facilius
& tetro liuore contaminata ingenia oc
currēt, quæ uel rectè et fideliter scripta
sæuo dente cōmordeant, ubi aliquid pau
lo diuersius ab eo quod audierint, aut cer
te rudius & licentiosius dictum (id ad
delicatos attinet) offenderint; sic ut ni
mis atrox & planè miserum scriptori
uideatur, pro summæ utilitatis, & iocun
dæ oblectationis beneficio, ubi gratiam
speret, agrestis inuidiæ & diræ maligni
tatis contumeliam referre. Verum hæc
ciuili animo ita contempserim, ut Mar
cellini, Spartiani, & Pollionis collatio
ne me consoler; qui contra Gothorum ra
biem et uetustatis iniuriam, nullo subnixi

impressoriae artis praesidio, quo iam plaze
ne litterae ab interitu uindiciantur; hactenus
uixerunt, & uti arbitror, diu etiam
uiuent. Tantus enim est honos historiae,
ut uel ineptè scripta, non insulsos homines
magnopere delectet. Neque odo sum
impudens, ut procaci æmulatione ad Cæ
saris atque Salustij & Liuij decus aspi
rem. Huius uerò seculi scriptoribus, ne
que me comparo, neque comparari uelim,
quum plerique eorum nequaquam tantã,
uti nos, locorum, rerum, atque hominum
noticiam, aut opulentiores memoriae thesaurum,
quem cælo datum, & figuratis sedium artificijs diligenter
adauctum fatemur, ad scribendum attu
lerint; nec in ea luce domicilij totius or
bis, Vaticanæque aulae, ubi per triginta
septem annos multa opportunaque didice

rim, uersati sint; ut hic omittantur optimarum disciplinarum præsidia, quibus non obscure muniti sumus. Maximorum autem regum atque pontificum, insignis umquē bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum orā hēc haufimus, quæ amore uel odio nusquam distracti, fidei literarum memoriæ mandauimus. Ad id quoque explendum munus mirifice me adiuuit Principes dominos in prouincias ad bella secutum, castra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in uictoria cadaueribus stratos, admirandaque obiter utriusque Fortunæ militaris exempla spectauisse. Cæterum hoc qualecunque est opus, si non felici, ingenuo certè labore, ad spem promerendæ saltem apud posteros honestæ laudis susceptum tibi iure optimo

dicamus ; uel ob id præcipue , quod læto
quodam auspicio aspirante Leone , in
maiorum tuorum domo , quæ præcellen-
tium artium celebre domicilium semper
fuit , inchoatum elucubratiūque est .

Nec dubito quin decora progenitorum
tuorum uestigia secutus , magno mihi
præsidio sis futurus ; postquam eadem
Musarum studia , quæ familiam tuam
ad ciuitatis principatum , indeque ex
geminato & propè coniuncto summo
pontificatu , ad celsissimum rerum fasti-
gium extulerunt , religiosè & liberali-
ter colis , totque Ethruriæ urbes &
Florentiam patriam summa æquitate ,
sapientia , pietatēque gubernes ; ac dome-
sticam insignis aulæ atque familiæ di-
sciplinam , ad incorrupti pudoris de-
cus , multo quàm alij luculentius atque

splendidius tueare. Id uerò in te Prin-
cipe admirabile prorsus ac inusitatum
conspicimus, quòd in hac numerosæ de-
coræq; prolis felicitate, una prorsus tua
uirtute, quàm ipsa Ethrusci imperij for-
tuna, maior atq; beator euadis. Vale.

PAULI IOVII NO.

VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
cerini Historiarum sui temporis.

LIBER PRIMVS.

VIE SCEBAT

Terrarū orbis nullis
bellorū procellis agi
tatus, ac in primis
Italia quassata paulō
antē intestinis malis,
opima pace florebat
quū bellū opinione
hominum maius ac
atrocius in Italia
exarsit, q̄ postea Eu

ropā non modo omnē, uerū Asiæ atq; Aphricæ lōginquas
partes concussis ubiq; uel euersis clarissimarū gentiū impe-
rijs, paucorū annorū curriculo perturbauit. Quin et perua-
gata quoq; est eadē fatalis bellorū lues quicquid terrarum
Oceano alluitur, incognitosq; antea populos nobis aperuit,
ad quos neq; Romana uirtus, neq; ullæ priscorum literæ
penetrarāt. Ita ut his quinquaginta annis, in quos uniuersa
cōfertur historia, nihil reliquū tot cladibus, afflicto terra-
rū orbi Mars et Fortuna fecisse uideātur, quū remotissima
quæq; Prouinciarū ab ortu Solis ad occasum per ipsos etiā
paulo antē fabulosos Antipodas bello tacta suo uel externo
cruore maduerit. Sed priusquā tatarū rerū initia memoriæ
prodantur, ut omnia ad cognoscēdum clara atq; illustria in

aperto sint, operæ pretium eritq; nam gentium opes, quæ
 reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam
 postquā Cæsarum potentia Fato cessit, quæ quondam subla-
 tis undiq; Regibus, cuncta uni parere coegerat, quum fero-
 cissimi quiq; populi pristinae libertatis memoria rebellarent,
 nobilissimum Imperiū alio atq; alio Barbarorū impetu cō-
 uulsum atq; dilaceratum in minora regna & multorum di-
 tionem abiisse manifestum est. Fuere exinde res Gothorū
 maxime illustres, qui ut totius orbis iniurias ulcisci uiderē-
 tur, egregijs uirtutis atq; amplitudinis Romanæ monumen-
 tis immani rabie deuastatis, uni hominum de uictore gentiū
 Populo triumpharunt. Athila quoq; Hunnorū imperator,
 quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissi-
 mi torrentis more prostrauisset, insignem rerum ab se ge-
 starum memoriam reliquit. Fuit & longe memorabilis Gal-
 lorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & uir-
 tute bellica insignis, supra quadringenta milia uoluntario-
 rum militum Syria terrestri itinere petita ad condendum
 Hierosolymitanum imperium adduxit. Claruere multis in-
 de annis et Scytharum arma, Tamerlanis maxime ductu,
 quibus Armenia, Syria atq; Aegyptus aliquando cesserūt.
 Sed nec postea Gothorum, Hunnorumue, aut Gallorū, uel
 Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam
 sicuti ab initio ea bella uehementes & repentinos impetus
 habuerant, ita nō multo post, quum nullis certis opibus in-
 niterentur, breui temporis spatio consenuerunt. Certatumq;
 subinde est minore aliquanto sæuitia usque ad patrum no-
 strorum memoriam, quum et suis terris redditæ nationes,
 ac frequentes atque ob id inualidi ubique terrarum noui re-
 ges, qui sibi armis atque uirtute regna pepererant; ad pro

latandos fines nec ingenti apparatu , nec ullis paulo acerbioribus odijs inter se dimicarent. Sæpeq; accidit, sicuti naturæ humanæ uariantis uicissitudo semper tulit , ut dū aliquæ nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliæ atque aliæ, quæ paulò ante conquieuisſent, externis aut ciuilibus bellis deflagrarent. Sed is annus qui fuit à partu Virginis quadringētesimus nonagesimus quartus, supra millesimum, lætissimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorū ætas ante meminerat , uniuerſis gentibus dedit. Verū ea mox, quæ primo aspectu ſecura ac florens, bona ſpe tranquillitatis, atq; opulentiæ mortales impleuerat, portento ſimilis, quòd uasitatem terris denunciaret, in oēs prouincias maxime atrox & diuturnum bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine imperij, & claritate rerum geſtarum ferme pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Cayibeius Aegypti Syriæq; Sulthanus, & Iacuppus in Perſis magni Aſſumbeij cognomento Vſſumcaſſani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioq; mari ac Euxino cōtine tur, Græciaq; omnis Thracia et Mœſia, cū Illyrici parte, et ad Iſtrū late omnia per Pontū uſq; ad Theodoſiā Tauricæ Chersonesi emporiū. parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant, Nā ingentes equitum ac peditū copias uirtute ac diſciplina firmiſſimas, certis ſemper bello paceq; ſtipendijs alebat, quibus & Amurathes auus, & pater Mahometes paulo antè tantum ſibi ditionis & gloriæ peperiffent. Verum Baiazetes ut erat ingenio mitis, ac religioni philoſophiæq; ſtudijs intemperanter deditus, poſt deuictum pulſumq; Aſia Gemem fratrem , qui res nouas in Bythinia atque Cilicia molitus fuerat , pacatis circum

latandos fines nec ingenti apparatu, nec ullis paulo acerbioribus odijs inter se dimicarent. Sæpeq; accidit, sicuti nature humane uariantis uicissitudo semper tulit, ut dū aliq̃ue nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliæ atque aliæ, quæ paulò ante conquieuisſent, externis aut ciuilibus bellis deflagrarent. Sed is annus qui fuit à partu Virginis quadringētesimus nonagesimus quartus, supra millesimum, lætissimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorū ætas ante meminerat, uniuerſis gentibus dedit. Verū ea mox, quæ primo aspectu secura ac florens, bona spe tranquillitatis, atq; opulentiæ mortales impleuerat, portento similis, quòd uasitatem terris denunciaret, in oēs prouincias maxime atrox & diuturnum bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine imperij, & claritate rerum gestarum ferme pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Caytheus Aegypti Syriæq; Sulthanus, & Iacuppus in Persis magni Aſſumbeij cognomento Vſſumcaſſani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioq; mari ac Euxino cōtine tur, Græciq; omnis Thracia et Mœſia, cū Illyrici parte, et ad Iſtrū late omnia per Pontū usq; ad Theodoſiā Tauricæ Chersonesi emporiū. parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant, Nā ingentes equitum ac peditū copias uirtute ac disciplina firmissimas, certis semper bello paceq; stipendijs alebat, quibus & Amurathes auus, & pater Mahometes paulo antè tantum sibi ditionis & gloriæ peperisſent. Verum Baiazetes ut erat ingenio mitis, ac religioni philosophiæq; studijs intemperanter deditus, post deuictum pulsumq; Asia Gemem fratrem, qui res nouas in Bythinia atque Cilicia molitus fuerat, pacatis circum

PAULI IOVII HISTOR.

omnibus finitimis, quiete atq; ocio fruebatur. Caytbei autē imperiū à Cyrenis finibusq; Aphricæ per orā ad Ifycum sinū qui Ciliciā à Syria disiungit, & introrsus hinc ad Euphratem & Deserte arabie terminos, illinc aduerso Nilo usq; ad harenarū solitudines, & læua dextraq; per Arabicum sinū ad Erythræas angustias extendebatur. Fuit Caytbei natione Cercaßius et conditione seruus, cæterum bello acer & uirtute magnitudineq; animi maximorū regū nemini secundus. Is ut tū in AEGYPTO seruorū tyrannidæ oppressa mos erat, Mamaluchorū suffragijs regnū adeptus plurima ac difficillima bella singulari felicitate cōfecit, Nā & Baiazetis ingētes copias Cherseogle eius genero fortissimo duce capto, ad Tarsum late ceciderat, et Aßimbei regis qui è Mesopotamia Birtha urbe in Euphratis ripis occupata Syriam inuadebat, conatus infregerat, domuerat utramq; Arabiā, et seruile bellū oppresserat quo nullū periculosius fuit, quā innumerabiles subserui AETHIOPEs coniuratione facta, captis armis delēdos Mamaluchos in unum ex repētina fuga coiuißent. Porro Iacuppus in Maiore Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atq; Assyria rerum potiebatur: Vir belli auidus, sed Vssumcassano patre à quo regnū acceperat, uirtute atq; fortuna inferior, ut qui nulla re memorabili gesta impudicæ uxoris fraude perierit s. ut regnū Hismaeli Sopho sororis filio qui demū terrarū orbē nominis sui fama cōpleuit, inuadendū occupandūq; relinqueret. Aßimbeius, n. pater Magni cognomine dignus, Hiberos & Hyrcanos Caspij maris accolæ Armeniæ finibus imminētes cladibus illatis lōge summouerat, et pulso Mahomete Baiazetis patre duobus secundis prælijs Otto mannorū opes attriuerat, sed pleniorē rei bellicæ gloriā

fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dū tertio summi certamini fortunā periclitatur multitudine tormentorū expugnatus, infelici exitu superiores uictorias corrupisset. Aphricam ab Aegypti finibus ad Atlaticū Oceanū multi reges obtinebāt, omnes infirmis opibus & bello ignobiles, cū his Getuli & Numidae aliq; populi mediterranea Aphricae colentes, qui uno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuē per latrocinia, & repentinas incursiones bello gerūt. Gens etenim nullis certis sedibus assueta, mutando loca, atq; euagando cuncta populatur, ac tum maxime Aphris acre bellū incumbit, quū maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabū iniurias, qui ut alieni laboris fructus intercipient, ex insidijs et summis aliquando uiribus, messorum oppidanorum praesidio confirmatos adoriuntur: Inter tot reges Mahometes qui ad Tuneta supra Carthaginem regnabat, ubertate agri, diuitijs atque authoritate lōge clarissimus habebatur, quaquā & Fessano regi Mauritaniae Tingitanae, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantē ac Oceanum permagnis equitum copijs ualido opulente regiones pareant. Sed eminet Tunetanus quum ab eo sacra petantur. At citra fretum Herculeū Hispania omnis, praeter exiguam ueteris Lusitaniae partem, qua tum Ioannes rex Portugalliae potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atq; Sardinia & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserat. Is ē Tarraconensi ubi tū Ioannes pater imperabat in ulterio-
ris Hispaniae regnum, quod Elisabethae uxoris dotale fuerat transgressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot praelijs superatos expulerat. Nouissimē autem quū Maurorum imperium in Bethica opulentum & flores cōtinuis decem annis ab se oppugnatū, eiecto Rege, et tota gē-

te deuicta funditus euertisset, tantam bellicæ uirtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, ut nemo illi Christianorū regū uel altitudine ingenij, uel industria, uel rebus gestis conferendus esse uideretur. In Gallia autem longe lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus, qui tametsi neq; manu neque consilio multum ualebat, tamen ut mox dicemus amplissimis maximi atque opulenti regni uiribus innixus uiginti trium annorū adolescens & pacem in Italia euertit & rem Gallicam quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam uero ab ea parte quæ continentem Galliæ prospicit, atq; alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace in signis ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternæ cædis sce-
 re, ac ipso postea uitæ exitu infelix dominabatur. Belgæ, Batauiq; & Burgūdi Heluetijs & Tulingis proximi, post Carolū Belgarum principē in Mediomatricibus ad Nan-
 sim cum exercitu ab Heluetijs cæsum, Philippo Maximilia-
 ni Cæsaris filio parebant. Ipsæ Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita ut eius nomen in honore, sit sed non inania iubendi iura, ueræq; opes apud liberas Ciuitates cē-
 seantur, quæ mutuo fœdere consociatis uiribus septuaginta
 urbium insigniū numerū implent, atq; uno consensu insu-
 perabiles libertatem defendunt. Cæterū Maximilianus mul-
 tarum uirtutum laude inclytus, se ipso maior haberetur, ni-
 si fortuna, quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, po-
 strema eius consilia & nouissimos conatus penitus elu-
 fisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino uita functo,
 qui gloria clarissimis belli pacisq; artibus quæsitæ, omnes

eius ætatis reges superavit, Vladislaus Rex Bohemorum successerat, In Polonia uero Alexander, eodem quo & Vladislaus Cassimiro patre genitus, imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedicum sinum decurrit, ad Borysthenem usque & Rosolanorum fines extenditur. Supra Tanaim & Borysthenis fontes ad Boream, Moschi Scytharum finitimi late omnia tenent, attinguntq; Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatum. Moschorum tum rex erat Ioānes Basilus, sanè Christianæ religionis cultor egregius, nisi Græcanicos ritus qui minus ab Romano Pontifice probantur, perertinaci superstitione sequeretur: Is equitatu maxime abundat, et cum Polonis et Scythis continenter bella gerit. Supra Moscos qui hodie Moscovitæ appellantur ab Aquilone ad Occasum tendentibus, Suetia occurrit, ignota quōdam Romanis scriptoribus & huic proxima, nostroq; malo clarior Gothia, quæ circumfluo & restagnante Oceano munita est. Ultra uero Suetiam Nouergia longissimo tractu protenta ad Caledoniæ maris terminos ingentē sinum efficit, atq; inclusis innumerabilibus insulis contra ultimum Cimbricæ Chersonesi promontorium irrumpente, demum Oceano recurvatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ atq; his gentibus quæ supra Noruegios existunt, Ichthyophagis atque Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione perconiunctas inter se noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna uarietate reuoluitur, suo loco memorabimus. In Italia autem ea tempestate Veneti & magnitudine opum & diuturnitate Imperij, et rebus terræ mariq; feliciter gestis summā auctoritatem obtinebāt. Vrbs eorum ampla atque magnifica, mercaturæ & rei navalis studio à paruis initijs

PAULI IOVII HISTOR.

creuit. Sed ea propter incredibilem situs munitionem ante alias & beata & admirabilis existimatur, q̃ interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nullisq; ob id opportuna hostiũ iurijs, ueteres thesauros domestica in pace cumulat, periculosos etiam temporibus conseruari. Nulli etenim à terra aditus, intercedente quadraginta stadiorũ pelago, nulli penitus à mari ingressus propter cæca atq; humilia uada, usu tantum indigenis nota, aut ingruentiũ barbarorum auaritiæ, aut magnis ab alto classibus patuerunt. Veneti homines in uniuersum consilio sunt graues, seueri in iudicijs, et in aduersa rerum fortuna constantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem sit conseruandæ libertatis et augendi imperij incredibile studium, in senatu liberè & sc̃pius acerrimè sententias dicunt, nec quemquam temerè ex optimatibus, qui uel insigni uirtute, uel spiritu in gerendis rebus ceteris antecellat nimio plus crescere, uel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur: Quibus institutis, dum seruitutis metu aliena uirtute quàm sua terrestri in bello uti longe utilius et tutius putant, togati omnes per octingentes amplius annos rempublicam nullis fere intestinis seditionibus exagitatam administrarunt. Cæterum ipsa nobilitas totius maritimi negotij & naualis disciplinæ munera nauiter implet, exutisq; togis arma desumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè classibus ualebat, Istri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora, multæ itẽ nobiles Græciæ urbes, cum Eubœa Crætâq; insulis. Mox transgressis in proximã continentem Patauiũ, Verona, Taruissum atq; Vicentia, quæ ab infirmis regulis tenebatur, accesserunt. His quoq; Rauenna addita est regia quondam Gothorum, atque alterum totius Italiæ nauale pulcherri-

mum. Quo rerum successu euecti & terrestribus aucti co-
pijs, nō multo pōst Philippo Vicecomiti pluribus bellide-
fatigato, Brixiam & Bergomum ademere. Cæsit & eis
Crema Francisco Sfortia concedente, Exinde Venetorum
potentia cūctis in Italia maximo terori esse cœpit. Nam
finitimus quisq; pro se ut periculo proximus suspectas eo-
rum vires habere, quæ paulo antè serpendo atque aliena ap-
petendo in tantā magnitudinem excreuissent, ac plurimū
uereri, nequæ ipsi per secordiam adolēscere sinerent, ea sibi
mox, uel tenui rerum occasione exorta in perniciem uerte-
rentur: Quando omnes qui humanarum rerum usi periti
essent, uim illam inueteratæ Reipublicæ non caduci alicuius
hominis ingenio atq; industria regi, sicuti cetera imperia,
quæ à uirtute uel ignauia principum fortunam sortiūtur,
sed uno atq; eodem immortalī perpetui Senatus consilio gu-
bernari manifestè prospiceret. Quamobrem conslernati ali-
quando Italiæ principes uno consensu eorum conatibus obsti-
tere: ac nouissimè quū Ferrariā nobilem atq; opulentā ur-
bem pertinacius oppugnarent, authore Xysto pontifice con-
sociatis uiribus libidini atque potentie eorum obuiam itur.
Secundas autem authoritatis atque opulentie partes in Ita-
lia Ferdināus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum re-
gnum Alfonsi patris uirtute partum deuictis proceribus,
qui rebellionē factā Andegauensem ducem secuti grauissi-
mum bellum excitant, cum magna gloria conseruarat.
Ferdinando filius erat Alfonsus, etate integra, manu prom-
ptus, atque ingenio ferox, omnū qui tum in Italia exercitus
ductarent lōgè clarissimus. Huius uirtute audaciæq; usus
Ferdināus, quum ipse Neapoli iā senex prudentie plenus
in exequandis Italiæ rebus omnū vires singulari iudicio me-

tiretur, cum Florentinis & Venetis duobusq; pontificibus bella gessit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata stabilitaq; est, ut quum domi consilium uigeret, & foris arma florent, nullam mutationem unquam ea hominum etate habitura uideretur. Regnum eius multis insignibus atque opportunis urbibus nobile, atque undiq; à Supero atque Infero mari portuosum, omni genere commeatus acribus uiris, et militaribus equis abundabat. Idq; à Tarracinensi saltu Pontinsq; paludibus per Volscorum fines transuersis Sabinorum ac Marforum iugis per Furconenses & Ferēlanos ad Truentū amnem Romani Pontificis terminos attingit. Cetera ab ipso Sicilia freto. hinc Tyrrheno, atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ uero ditionis erat Picenus ager, Umbria, Flaminia, A Emilia, Latiū, cū multò maxima Tusciæ parte. Verum nobiles ac liberæ ciuitates in curia uel imbecillitate ueterū pontificū passim impotentibus tyrānis seruebant: aut propter dira odia immortalium factionum cruentis seditionibus agitabantur. Inter ceteros moderate admodū Vrbinatibus Guido Felatrius, Camertibus uero Iulius Varanius imperabāt. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses principem agebat. Foroliuij et Forocornelij Caterina Sfortia dominabatur. Euentiæ Manfredi, Pisauri Sfortiani, & Malatestæ Arimini principes erāt, sed qui iā uetere potētia et claritudine decidisset, Perusia Baleonū familia multis fortibus uiris, sed admodū sanguinarijs ampla et florēs: pulsa Oddorum factione, ciuibussuis leges dabat. Tiferi Vitelliorū nomē clarū erat atq; illustre: Sed ea mox domus quæ multos simul duces insigni gloria tulerat, miserabili eorū interitu funesta atq; infelix fuit. Populus autē Romanus in partes discissus Vrsinæ aut

Columnia factionis studia sequebatur. Columnijs Sabelli ue-
 rustate familiæ & frequenti sobole militarium iuuenum po-
 tentes, Vrsinis uero Comites cognomēto Grapelli claritate
 atq; opibus ferimè pares adherebant. Nobilissimi procerum
 tunc erant quique postea domi ac foris militiæ claruerunt,
Verginius & Nicolaus Vrsini: Columnæ uero Prosper at-
 que Fabritius: Iacobus itē Comes, Antonellusq; Sabellus.
 Horum opibus Romani pontifices dum uarias temporū ac
 bellorum occasiones licuit, semper infensi infestiq; fuerant:
 nihilq; unquam antiquibus habuerunt quā factionē fouere
 atq; alere eorū cōtrouersias: ut quum attritæ mutuis cedi-
 bus atq; iacturis amborū uires forēt, ipsi postea deletis re-
 liquijs, oppidis eorum ut proximis potirentur. Romani ete-
 nim siue pristini decoris antiquæ libertatis memores, siue ut
 sunt ut natura turbidi atq; feroces sacerdotum imperia, q-
 pleriq; eorū parū moderatè auareq; imperitent, e quo ani-
 mo ferre non possunt. Propterea quum iniurijs aut contu-
 melijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio desce-
 uiant, neq; in neque legibus, neq; sacrosanti pontificis auto-
 ritate deterrentur. Cepere aliquando, atq; interemere Bo-
nifaciū Octauum, hominem quanquā factiosum, morū ta-
 men ac literarum dignitate uenerabilem: quin & Eugenium
 eximie uirtutis pontificem, sede atque urbe immaniter expu-
 lere, alios palam oppugnauere armis, alios coniuratione fa-
 cta, ab obcessis itineribus in maxima uitæ atque amittendæ
 dignitatis pericula coniecere. Preerat tunc Christianis sa-
 cris Alexander Sextus natione Hispanus, antea Rode-
ricus Borgia nuncupatus, qui præalto ingenio, eoq; sem-
 per ast utè liberali, quibusdam senatoribus per comitiales
 dies non occulta largitione corruptis, quum potiores

eius ordinis solis innixi uirtutibus repulsam tulissent, pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maiores opes affectas, ut mox dicemus, Colunios pariter atq; Vrsinos uarijs afflixit cladibus, pontificatuq; uaria labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac uenerabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere conturbauit. Senensium libertatem quam plebij nouiq; homines cum optimatibus: & rursum inter se nobiles uaria fortuna per aliquot annos contendissent, Pandulfus Petrutius uir apprime sagax paulo ante sustulerat. Florentina autem Respublica Petri medicis consilio atq; auspicijs regebatur, eam biennio ante uita excedens Laurentius pater in quo summa sapientia, eximia uirtus, et singularis humanitas, fuit optimis constituta legibus opulentam florentemq; reliquerat. Tum primum .n. Florentini pace, parta, quum domi forisq; industrijs, et in mercatura maxime diligentes, publice ac priuatim res suas mirum in modum auxissent elegantius & sumptuosius quam ceterae gentes edificare, excollere dignissimarum artium artifices, & q. incomparabili gloria eis cecidit, Graecas atque Latinas literas illustrare coeperunt. Lucensium ciuitas ut sese a Florentinorum iniurijs qui libertati eorum semper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Caesari & nonnunquam Mediolanensium principibus tributa pendebat. Genuenses uero qui cuncta quondam maria peruagati, relictis ubiq; clarissimarum uictoriarum monumentis ceteras gentes omni tempore nauali gloria superarant, quum domi seditiosi atque discordes fauissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Luguria duae factiones Adurnia atq; Fregosia ambae populares et Gibellini nominis. ipsa enim ciuitas in nobiles & populares familias, ple-

bemq; tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum
 morbo laborabat: nam patritij quum ex professo partim
Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium aut Frego
 sium nomen pertinaci quadam insania sequebantur, accide
 batq; sæpius ut Guelfi Gibellinos quos maxime odio habé
 re consueuissent, nauarum partium libidine cæci acerrimis
 studijs iuuaret. Idq; propterea fiebat q. nobiles lege quadā
 antiquius lata supremū in ciuitate magistratū qui ad solos
 Gibellinos pertineret, capere non licebat, plebs quoq; quæ
 mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mo
 bilitate tumultū excitare ad arma discurrere atque eodem
 nonnunquam die conuulsis uoluntatibus modo his, modo
 illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, ut
 quum discordia atque intestinis confecti malis sese regere
 non possent, dissociatis animis attenuatisq; opibus, facile ue
 ram libertatem amiserint. Arcem quæ urbi imminet Ludo
uicus Sfortia presidio munitam obtinebat. Prætoriani mili
 tes Augustini & Ioannis adurniorum, qui Ludouici cliētes
 erant, iussa faciebant: ac tū omnibus una atq; eadē cura ine
 rat, ut Fregosios quos antè expulerant, urbe prohiberent, et
 Senatus Populusq; omnis Ludouici cōsilia sequeretur. Por
 rò Ferraria, Mutina, Regiū Lepidi, Herculis Atestini: Mā
tua Francisci Gōzagæ: Vercellæ, Augusta Prætoria, Tau
rinū, Iporegia, Subalpinaq; oppida Philippi Allobrogū
 principis, cuius imperiū per Graias Alpes usq; ad Genuā
 et Lemanū lacū extenditur ditionis erant. In Gallia autē
 Cispalina, quæ nunc Lombardia á Longobardis qui ibidē
 sedes imperiumq; tenuerint, recentiore nomine nuncupatur.
Mediolanēsiū princeps erat Ioannes Galeacius Galeacio
Sfortia genitus, qui á cōiuratis in tēplo diui Stephāi ia ip-

Guelfi

G

Gibellini

Lini

Genua in

Li y. T. m.

p. m.

v. 12

Sfortia

Iſo ætatis flore trucidatus eſt. Cæterum Ludouicus patruus
 ad quæ ſumma rerū omnium reſpiciebat imperio potiebatur,
 uir ſingulari prudentia, ſed profunda ambitione, ad exitium
 Italiæ natus. Is multis ante annis animo agitans quibus ma-
 xime conſilijs imperium adſequeretur, Cicchum Simonetā
 uirum grauem, & pro puero tū Ioanne Galeacio rē Me-
 diolanenſem ſyncera fide adminiſtrantem, falſis obiectis cri-
 minibus, capitali ſupplicio affecerat: Mediolani opportu-
 nisq; alijs in locis ueteres ac puero fidos cuſtodes arcibus
 eiecerat: Præfecerat copijs atq; urbibus nouos homines: &
 quos cœptis ſuis obſtare prouidebat, uarijs circum uentos
 artibus oppreſſerat. Eo modo ad imperij procuratiōe eue-
 ctus, quum Veneti cæterorum Italiæ principum armis in
 Ferrarienſi & Brixiano premerentur, reſq; eorum in an-
 guſto ſitæ, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attritæ
 eſſent, primus à fœderatis impudentiſſime deſciuit, & pace
 ad Balneolum oppidū firmata exploratæ uictoriæ curſum
 interrumpit: ſcilicet ut Veneti hoſtes immortalī beneficio ſibi
 obſtringerentur, quorum ope atque auxilijs Mediolanenſe
 imperium amoto fratris filio ſe adepturū conſidebat. Ea res
 Xyſto pontifici tantū mœroris attulit, ut intra paucos dies
 ingenti dolore uictus interierit, & Aſonſus, qui ſociorum
 ducabat exercitum: erepti ſibi ē manibus triumphī contu-
 melia accenſus, nunquam ſe eam iniuriā animo depofitu-
 rum eſſe iureiurando affirmauerit. Erant pleriq; eo tempo-
 re qui Ludouicum ampliſſima prudentiæ laude comularent,
 quòd eam belli flammā qua pernobilis Italiæ tractus de-
 flagraturus eſſe uideretur, felici diligentia reſtinxiſſet: unde
 ſibi, uti rerum æquis arbiter ac moderator, ſummam con-
 ſilij atque uirtutis opinionem apud omnes eſſet conſecutus.

Id quoque ad amplificandā eius existimationē pertinebat, q̄ Ascanius frater ipso impetrante cardinalatus honorem fuerat adeptus: qui tū & summa gratia apud Alexandrū pontificem ualebat, & propter immensas opes atq; animi magnitudinem, eius ordinis facile princeps habebatur. Nec multis ante annis Sedunos Heluetiorum socios in Italiam irrumpentes supra Verbanum lacum acie profligarat: & Rhetorum impetum qui Caluennam oppidum inuaseraut, armis atq; pecunia fregerat: quum aduersus similes barbarorū irruptiones, imperij fines faucesq; Alpium mirificis operibus atque arcibus erectis egregie munuisset. Quibus de rebus magna illi in dies potentia singularis autoritas, cum ingenti etiam gloria crescebant. Enimvero tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abunde instructus, flagitiosa consilia mirifice contegebat. Erat in primis, quod maxime popularē gratiā fauoremq; conciliat, aditu alloquioq; perhumanus & facilis, nunquam eius animus iracundia superabatur: moderate ac patienter ius dicebat: Ingenia quæ uel literis, uel exquisitis artibus claruissent, singulari liberalitate prosequabatur. Postremo quū fames pestilentiaue ingruerēt, maxima annoniarum & salubritatis cura habita, sublatisq; latrocinij, atq; enormibus urbis ædificijs ad lineam directis, tantum splendoris ac opulentiæ Cisalpinæ Galliæ inuexit, ut ab omnibus aureæ pacis & publicæ securitatis atq; elegantie conditor esse diceretur. Id modo summam illi apud honestos ciues constabat inuidiam, quod Ioannē Galea ciū egregia mitiq; indole iuuenem, iam tum quatuor et uiginti annos natum, sceptrum tenere, atque obire principis munia, minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis

imbecillitatem maximarum rerum curis tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquam principe dignum eloqui audebat. Si quidem a Ludouico summissi speculatores qui eius dicta factaque notarent, in aula haud quaquam dissimulanter obseruabantur. Iam que eo contumeliarum erat peruentum, ut Ludouici quaestores inspectis sumptuarijs rationibus, quae etiam pertenues erant, nimij luxus eum castigarent, certaque tantum expendendae pecuniae summa praescriberent. Ita miserimus princeps odio impotentis Patruj subactus, neque ulla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque praecipua inopia quicquam egenti moestaque familiae largiebatur. At in aula Ludouici quae hi laritatis atque opulentiæ plena erat unis subtectis cuncta luxu et continuo liberalitatis splendore magnifica atque illustra uiscebantur, quodque magnopere merorem accumulabat, Beatris Ludouici uxor (erat hæc Herculis Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerumque grauioribus consilijs sese arrogantius quam mulierem deceret immiscere, demandare praeturas, et capitalium civiliumque rerum iudicijs plane dominari ita consueuerat, ut Ludouicus qui iam tum blanditijs eius delinitus uxorius habebatur, importunae mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur, Praesertim quod ei filium cui postea Maximiliano nomen fuit, paulo ante pepererat. Vnde quum magna ludorum celebritate puerperae atque infanti principalia ornamenta collata essent, manauit in uulgo fama Ludouicum Papiæ urbis principatum, ut inde more maiorum puer ueluti est proximo gradu ad imperium eueheretur,

infanti

infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeaci et præsertim
Isabella uxoris animos magnopere exulceravit. Ipsa q̄ et
 patrem Alfonso et avum haberet Ferdinandum, et iã
 Frãscum aucte indolis puerum in spem sibi debiti imperij
 primo partu peperisset, maiores quã muliebris animus fer
 ret ad vindicandam contumeliam spiritus gerebat, eoq̄ gra
 uius ac infestius, q̄ Ludouici opera per sagas ipso nuptiarũ
 die magicis cantaminibus et beneficijs, quibus fecundita
 tem impedirent, se pariter et coniugem petitos esse persua
 sum habebat: et tum cuncta patru consilia cõ ferri mani
 feste perspiceret, unde ipsi circumuenti omnibus dolis atque
 artibus e medio tollerentur. Itaq̄ Isabella impotenti dolo
 re acta ad patrem avumq̄ in hanc sententiam literas con
 scribit, et spectatæ fidei clienti suo, quum id sæpius tenta
 re periculosum foret, Neapolim deferendas tradit. Scio uos
 qui et claritudinis Aragoniæ domus, et regiæ dignitatis
 memores semper fuistis, nunquam me prolem uestram, atq̄
 in sinibus uestris educatam, Ioanni Galeacio fuisse despon
 suros, si quem paterno atque auito imperio quum per æta
 tem licuisset successurum arbitrabamini, eum exacta adole
 scentia, liberisq̄ susceptis ambitiosissimo atque sæuissimo
 patruo seruiturum putassetis Ludouicus enim non iam pa
 truus, sed immitis et atrox hostis, nunc primum aperte, q̄
 multis antè annis, longa gubernandi consuetudine allectus
 percupide semper affectauit Mediolanensis imperij sceptrum
 solus obtinet, et cuncta cum uxore ad arbitrium modera
 tur. Illi custodes arcium copiarum duces, magistratus atque
 omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipse principum legatos
 audit, belli et pacis fert leges, et denique necis ac uitæ, ue
 stigalium atq̄ ærarij supremam habet potestatem. Nos mi

*Litteræ
 Isabella.*

feri ab ipso circumscripti, & destituti ab omnibus, quū so-
lis rerum inanum titulis decoremur, in obscuro luctuosam
ac miserabilem uitā agimus, sollicitiq; etiam de salute quæ
imperio atq; honoribus amissis reliqua est, nisi maturè opē
feratis, duriorē in dies afflictis rebus exitum operimur.
Eripite obsecro natam, generumq; uestrum his ærumnis, et
si uos diuina uel humana iura permouent, si qua iustitiæ et
pietatis, si qua denique in illis uestris regijs animis pristini
decoris cura residet, libertati atque imperio restituite. Non
desunt nobis studia optimorum ciuium: in Ioanne Galeacio
animus uiget curarum atque imperij capax, ueteres amici
qui nunc tyranni seuitiam reformidant, promptam ac fide-
lem ex occasione operam nobis taciti pollicentur, atq; om-
nes peregrēgia erga nos uoluntate ciuitates existunt, qui-
bus ille inusitata & prægrauī acerbitate, pecuniam impe-
rauit. Postremò Dij ipsi immortales scelerū uindices nobis
non deerunt, si uos qui alienissimis etiā misera atq; indigna
seruitute oppressis præsidio esse æquum et regium semper
existimastis, sanguini uestro, & iustissimæ causæ minime
defueritis. Ferdinandus & Alfonſus qui multum antea illa
uera esse multorum literis & fama cognouerant, rei indi-
gnitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioā-
nes Galeacij causam agant, sed amicè atque lenissimè nego-
cium pertractent; q. uim eius hominis in ipso metu suspicio
si atque præcipitis, neque minis, neq; ulla denunciatione pe-
ricoli exagitandam eo tempore iudicabant. Mittūtur itaque
Antonius & Ferdinandus Gennarij uiri graues: li Medio-
lani magnificè suscepti, luculentam de Ludouici laudibus in
confessu primorum ordinum orationem habuerunt, quæ eō
pertinebat, ut æger ambitione animus, postquam nihil aliæ

artes ualuisſent, gloriæ ac laudis mentione ſanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens et gloriæ auidus, ſed qui peruerſis rationibus inanem pro ſolida ſectaretur, ut plerique principum ſolent, qui adepto ſtatim rerum faſtigio, dū ueræ uirtutis obliuiſcuntur, per ſuperbiam atque animi uanitatem inſaniunt. Cæterum exitus orationis fuit Ferdinandum regem atque Alfonſum obnixè rogare, ut imperiū q̄ multos annos adoleſcēti Ioanni Galeacio ſingulari uirtute ac uigilantia conſeruaffet, eidem qui & uir et pater eſſet effectus, iam tandem reſtitueret. Id ſi faceret, uti humana iura poſtularent, ipſum ſicuti antea ſapiētis, ita mox uiri optimi nomen inſigni cum laudē cōſecuturum Aragonios uero reges qui Sfortianis coniunctiſſimi ſemper extitiſſent, eo ſingulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus reſpondit ſe ab ineunte ætate in unam eā curam totis ſenſibus ſemper excubaſſe, ne res Mediolanēſis aut inteſtinis inſidijs turbari, aut ullis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hoſtibus poſſet: Id ſe Dijs bene iuuantibus abunde præſtiſſe. Vri principis nomen penes Ioannem Galeacium fuiſſe ſemper, atque in poſterum futurum, ſe interea nihil præter labores, & difficilimarum rerum curas uſurpaſſe unquam, et id cum ſumma animi ſollicitudine, ualitudinisq; iactura, neque eſſe commiſſurum qui multis æquitatis atque modēſtiæ exemplis honeſtiſſimam apud omnes exiſtimationem eſſet adeptus, uti ali quo ſuo paulo iniquiore factō ſuperioris uitæ gloria foeda retur, proinde ſe breui, poſtquā fratris filius ſua cura ac diligentia in eā ſpem adoleuiſſet, adminiſtrandi imperij graue & permoleſtum onus eſſe depoſiturū, ut nō modo Aragonij reges q̄ id obnixè poſtulare uiderētur, ſed ceteri etiā

*Reponſo
Ludo
inici.*

principes, priuatiq; omnes se nulla ambitione, uerum officij
 neceſſitate adductum, ad id muneris acceſſiſſe intelligerent,
 quando res ſuæ hauit mediocriter aliquorum perfidia labe
 factatæ, dubijs temporibus pro ſalute pueri atque imperij
 maiora præſidia ſlagitaſſent. At Gennarij quā ceteris die-
 bus per priuata colloquia agendo atq; adhortando apud ani-
 mum ea libidine duratum nihil profeciſſent, ſpecioſaq; tan-
 tum uerba factis contraria ſibi dari manifeſtè perſpicerent,
 re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij
 haud diſſimulanter cū Ludouico inimicitias gerere, commi-
 nari aliquando illi acrioribus uerbis, & tandē poſtquā le-
 gationibus nihil impetrabant de inferendo bello agitare cœ-
 perunt. Ferdinandus tamen ut ſunt lentiora ſenium conſilia
 omnia alia prius quā bellum experiri malebat. Verum Al-
 fonſus in quo ætas & militare ſtudium uigebant, quum &
 priuatas etiam cum Ludouico ſimultates ex Balneolana pa-
 ce conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat.
 Nec deſuere qui dicerent Alfonſum auidius atque ardētius
 ſumenda arma decreuiſſe, q. inani quadam occupandi Me-
 diolanenſis imperij fiducia duceretur. Id enim ſibi deberi
 haud obſcuro iure prædicabat, quoniam Philippus Medio-
 lanēſium princeps, in quo Vicecomitū progenies deſecit, Al-
 fonſum regem ipſius auum ut Venetorum conatus, qui tum
 Mediolano imminabant, eius uiri uirtute frangerentur, pri-
 mis ac uerioribus teſtamenti tabulis heredem imperij reli-
 quiſſet. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis et cal-
 lidi ſenis conſilia, et uim Alfonſi acerrimi ducis, maximasq;
 eius regni opes formidabat, quum ſenſim arma & claſſes
 aduerſum ſe Neapoli pararentur, præuertendum ſibi ra-
 tus, ut ſeſe aduerſus omnem eorum iniuriam muniret, belli-

cosam atq; infensam Italico nomini Gallorum gentē in Italiam euocandam existimauit: quod consilium tam sibi postea ac suis exitiabile, quā toti Italiæ calamitosum fuit. Vendebat sibi Neapolitanum Regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauensibus prouinciæ regulis, qui à Ioanna regina per adoptionem in regnum adsciti fuerant. Ioanna etenim Ladislaus rege fratre extincto, quum Iacobum uirum Gallum cui nupserat insolentius secum agentem repudiasset et paulo post muliebri leuitate palam insanis amoribus feruaret, à Martino pontifice Maximo & Ludouico Andegauense, armis petita est, scilicet ut impudicus reginæ animus qui uerecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipso amittendi regni periculo sanaretur. Eam ob causam regina timore implicita Alfonso citerioris Hispaniæ regis fratrem, qui tum in Corsica magno apparatu Bonifacium urbem oppugnabat, cum ualida atq; expedita classe Neapolim accersiuit, cuius uirtute et Gallorum & Sfortiæ tunc longe omnium in Italia fortissimi ducis conatus repressi, ipseq; ut antea per conditiones regina promiserat, ob nauatā egregie operā, in filium adoptatus est. Sed Alfonso paulo post ioannā, Carracciolo eius amatore in uincula coniecto oppugnauit armis, Neapoliq; expulit, siue q. male tectas reginæ libidines saluo regio pudore ferre non poterat, siue quod iam solus dominari & cuncta regere uolebat, ut sunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hispanorū, qui quum semel irrepserint, ad summam semper potentiam cūctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis Alfonso tanquam impium & ingratum apud pontificem accusauit, & rescissa priore adoptione Ludouicum Andegauensem in Alfonsi locum sibi substituit.

*Ioanna Caroli Regis Neapolitanæ
et Venerabilis
in Christi
fidei
in Regis
genuis.*

*Ioanna ex
Carracciolo
Regno.*

PAULI IOVII HISTOR.

Inde grauiſſima ſecuta ſunt bella , mortuoq; Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Dis-
 rauitq; ea contentio uſque ad Ioannem Renati filiũ, qui ab
 exceſſu Alſonſi, cum hoc Ferdinando uehementi impetu &
 magnis partium uiribus per aliquod annos, ſed parum pro-
 ſpero ſucceſſu bellum geſſit: quorum motuum cauſas atque
 euentus Iouianus Pontanus uir ad omne genus eloquentiæ
 natus, in hitorijs explicauit. At Ioannes regno atq; Aena-
 ria inſula pulſus, quum in Galliam ad nauigaffet, non multo
 poſt febre correptus interiit, ſupſtite adhuc Renato patre,
 qui mox & ipſe ſine liberis atq; nepotibus uita excedens
 Ludouicum Gallie regem huius Caroli patrem teſtamento
 reliquit heredem. Fuit poſt hæc non ſemel regio in cõſilio
 de repetẽda Neapoli magnis procerum ſtudijs actum . Sed
 Ludouicus qui diu domeſtico & Belgico ſimul bello impli-
 citus fuerat, totam eius conſilij rationem & damnofam &
 per difficilem multis de cauſis ſemper exiſtimauit. Mortuo
 autem Ludouico, qui ſublatis inſenſioribus regulis & re-
 bus ſingulari prudentia conſtitutis , Carolo filio regnum
 Gallie omni bellico motu uacuum pacatumq; reliquerat .
 Non defuere proceres qui Galie uires extollendo, q. nuper
 Britones citerioris Britanniæ gentem quæ in Gallia eſt, ad
 Sanctum Albinum Rhedomum oppidum memorabili præ-
 lio deuiciffent, ad ſuſcipiendum parandumq; bellũ adoleſcẽ-
 tem incitarent. Nanque uiri militiæ dediti & continuis ſu-
 periorum temporum exercitati bellis, quũ parta pace quie-
 tem atque otium ferre neſcirent, nouum bellum quoditari et
 uirtutem oſtendere poſſent, exoptabant. Neq; gens alacri-
 tatis & perample fiduciæ plena, mirumq; in modum dedi-
 ta regibus ſuis , quibus diuinum quendam animi uigorem

*Ioannis
obitus*

inesse persuasum habent, rege duce quicquam sibi arduum
 aut factu difficile fore existimabāt. Peruaserat quoq; in uul-
 gus hominum ex antiquis quorundam uatū carminibus ce-
 lebris fama, Carolo Gallorum regi maximum totius orbis
 imperiū portendi, illumq; esse eius nominis octauū cui Ma-
 thematicorum testimonio fatum foret, occidentis simul atq;
 orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobilissimum quon-
 dam Græcorum imperiū quo Mahometes Ottomannus By-
 zantio capto & caeso Constantino Græcorum imperatore,
 non multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere
 iactarent. Turcæ quoque per eos dies subitis incursionibus
 Dalmatiam atq; eam Illyrici partem quæ Pannonios attin-
 git, direptis atque incensis pluribus uicis affixerant, et iam
 maius bellū barbarus hostis aduersus Christianos adauctis
 copijs ac ingenti classe comparata moliri dicebatur, quæ res
 in Galliam delata multis sermonibus materiam præbebat.
 Nam qui pacem oderant publicam omnium in curiam &
 segnitiam principum incusabant: futurumq; esse diſtitabāt,
 ut Christiana respublica postquā omnes Europæ reges pri-
 stinæ pietatis atque uirtutis obliuiscerentur, aliquod insi-
 gne detrimentum acciperet. Nec tantam si ab eo hoste le-
 thales uulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gal-
 los, uel infamiam uel publici decoris iacturā esse peruētu-
 ram: Quando uni omnium Galli omni tempore rem Chri-
 stianā aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio pro-
 texissent. Cæterum quanquam ea transmarini belli deside-
 rio dici uiderentur, omnes tamē his de causis quas superius
 attulimus incitati ad inuadendam Italiam, quam prouincia-
 rum opulentissimam intelligebant, animos intenderant,
 quod prius & constandum & conficiendum Neapolitanum

bellum foret, quàm in Graciã aduersus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps: & pleriq; alij cū eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ desiderio, id bellū, nullius prope negotij fore prædicabāt: pluresq; populos apud quos ipsi propter factiones non mediocrem obtinerent auctoritatem, si semel in Italia Gallorum signa conspicerent, continuo ab Aragonijs defecturos esse pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in Aula, quum ad cohortandum atq; impellendum regem Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus superuenit, qui ut erat in eo munere admodum paratus non prius sibi in consilio cui procures cum rege ac intimi amicorum inter erant de bello differendum arbitratus est, quàm singulos quos gratia atque auctoritate potētes esse cognouerat, pollicendo præmia atque docēdo quàm facilis ac expedita uictoriam foret, ad capeſſendum bellum accendiſſet. Igitur Balbianus quum ſecretò ac palam propenſis animis audiretur, ſæpiusq; in Aragonios acerbè inuectus, eos omniū qui unq̃ in Italia fuiſſent ſuperbiſſimos et crudeliſſimos tyrannos eſſe miſcēdo falſa ueris oſtēdiſſet, ad extremū in conſiliū uocatus, talē habuit orationem. Si quid reges qui haud dubie non hominum conſilijs, ſed deorum immortalium prouidentia & munere, ſupremum generis humani faſtigium conſequuntur, non ingratiſneque impij ſuperis debent, te unum felicijſime Carole ante omnes, Deo ſummo maximè debere fatendum eſt: Siquidem quum prætextatus penè puer ad imperium acceſſeris tantus tibi fauor ſola oris indole conciliatus eſt, ut tumultuantes paulo antè, & uarijs belli motibus excite gentes ipſiq; procures natura inſenſi regibus, quos idem prudens atque eximie

*Oratio Bal-
biani.*

Fortis pater tuus uix armis & multa solertis ingenij arte domuerit, statim uno consensu, atque incredibili studio te regem exceperint, quo maxime tempore & rebellandi, & noua agitando consilia ex ipsa morte patris occasio nata uidebatur. Quinetiam dum in ceteriores Britannos arma moueres secuti auspicia tua, belloq; secundissime confecto, prouinciam illam Oceani & fluminum opportunitate opulentam ueteri Galliae imperio adiecerint. Ea res totius Galliae populos in tui admirationem adduxit: Te externi principes inde suspicere coeperunt, & nunc maxime quum uigere in animo tuo, non regiones tantum atque uiriles, sed humana uirtute augustiores spiritus aperte conspiciant, te maiori rerum imperio destinare non dubitant. Iamq; si ausu aperire fata uolueris, te Magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriam aequaturum pollicentur. Tibi enim praecleara et constans fama hominum, sacri belli prouinciam decernit, ut Constantinopoli ubi maiores tui aliquandiu regnauerunt e manibus immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus sacrosanctum Christi sepulchrum Christiano nomini uindices: Id de te non uana auguria, responsa uatum et antiqua carmina diuino sacratorum hominum ingenio conscripta praenuntiant: iubentq; te explicare uela, ut quod fata uocant in altum ad querendos immortalis gloriae titulos felicior aura proueharis. Nec quemquam e tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentissimi regni regem ueterani inuictiq; exercitus imperatorem in hoc eximio studio atque incredibili cupiditate ducum & militum, omnes continuo terras quas armatus adire uolueris, secundo uictoriae cursu peruenagaturum esse non intelligat. Transuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, aut ultro in Syria

Aegypto, Africa, barbaras gentes quæ nec occidentales quidam populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad uirtutē accenderentur, & proferre Christianæ religionis terminos satis dignam belli causam, pro qua et superanda maria longissimi tractus, & petendæ alieni cal regionis forent, dubijs etiam atque incertis rebus existimarent. Quod si hæc animum minime permouent, ut pote quæ ab aliquot sæculis uti nimis uetusta, excidisse hominum memoria uideri possint, te profecto uel non ultro inflammatum pulcherrimo studio gerendarum rerum, nec unquam ignobili ocio defluentem trophæa Bætica uicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoste Hispania depulso, terram patriam gloriose liberauit: magna hercle cum laude, sed quæ minime conferenda uideatur, si tota Græcia Turcicum nomen expuleris, q. equidem uotis pie conceptis facile cedit. Epirotæ. n. Aetoli, & Peloponnesi gentes suppliciter opem tuam implorant, ut te authore consilia repetendæ libertatis audacter explicent, atq; obiter fortia arma aduersus Barbaros conspectis uexillis tuis expediant. Sed liberandum prius nobilissimum Italiæ Regnum ab Aragonijs tyrannis esse censemus, ut quum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem uendicaueris, continuo ex Apulia unde breuissimus in Epirum & Macedoniam traiectus, legionibus transportatis, ui et fama uictoris exercitus, ac deorum atq; hominum immenso fauore terribilis, Byzantium recta contendas. Implorant abs te auxiliū Calabri, Lucani, Brutij, Santes, Capani, ceteræq; eius regni gētes quæ quondam Andegauensium nomē secutæ, aduerso belli exitu, iniquam Fortunæ conditionē subierunt. Horum omnium

sanguine ac fortunis Aragonij seuisissimi regnatores, per multos annos ita crudelitatem atq; auaritiā expleuere, ut nihil iam præter ueteres animos quibus constantissimæ semper Gallicas partes coluerunt, uictis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere quot proceres, quotq; præclaros duces interposita fide & sacramenti religione, in gratiam receptos, q, antea Gallicarum partium fuissent, uiolato iure non modo hospitij, sed ipsius regiæ mensæ, crudeliter enecarint. Horum porrò cadauera tremendum visu siccata & condita odoribus in eo habitu quo uiui fuerat ipsidemq; insignibus exornata adseruari atque ostentari ferunt, ut eo execrabili tyrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exēplo, paria timeant qui seruire noluerint. Contra hos summæ scelestos homines, & quod à uobis uiris fortibus nisi indignanter ferri non potest, per contumeliā Gallicæ gentis irrisores, gladiū feliciter educes. Dijs.n.ac hominibus inuisi præpediente scelerum conscientia, nec consilia in negotio, neque arma opportunè unquam expediunt. Tibi quoque aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij auctoritate atq; opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis ap prime studiosus. Siquidem uetere suo instituto, nihil unquā amicitia Gallorū antiquius duxit, Frācisçi Sfortiæ magni nimi patris uestigia subsequutus, qui Ludouicum patrē tuū, quum ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus summis omnium rerū difficultatibus laboraret, & consilio admodum salubri, & quāta potuit pecunia & ueteranis maximæ copijs, Galeacio filio duce in Galliā trāsmissis, opportunissime iuuit. Is Igitur summa fide singulariq; studio fessū exercitū quū Alpes trāscenderis fertilissimæ prouinciæ copijs recreabit: cōmeatus passim expediet

in Liguria validam classem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumq; artium peritos adiunget: & princeps Italiæ qui ferme omnes ipsius auctoritatem sequuntur tibi fœdere uel amicitia confociabit. Hoc denique opulento fidelique socio cuncta facilia ac explorata erunt ad incomparabilem uictoriam, cuius uel præcipuum fructum, non in præsentis tantum gloria et commodo, sed in ipsa spe sempiternæ laudis magnanimi reges posuerunt. Postquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epistolarum Magistrum respondit, se plurimum debere Ludouico Sfortiæ, quod eo studio atque eâ fide Gallorum amicitiam coleret, uti Franciscus eius pater instituisset: ob idq; ea omnia quæ regiam respicerent dignitatem, & ad summam Gallici nominis amplitudinem pertinere uiderentur, amicissime commemorasset. Proinde se rem integram ad maius atque frequentius concilium esse delaturum, ut morem superiorum regum imitaretur, qui uti regni procures uiriq; prudentes, humanis ac diuinis legibus mature perspectis, faciundum esse censerent, bella iuste suscipere consueuissent, Nec multo post totius Galliæ conciliū apud Turonos indicitur, ubi quum reguli ferme omnes et sacratissimi uiri sacerdotiis insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello magnifice disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiæ regebant, atque obuentura sibi ex bello ingentia commoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis, ac honesto causæ nomine sibi ac uniuersæ Gallorum genti maxime decorum fore, multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit se non modo uillas, prædia, & domos, eorum qui pro hostibus haberentur, uerum totius regni oppida, urbes ipsas, sacerdotia, et præfecturas

*Responsum
Regis Gal.
lorum.*

pro nauata opera amicis ac ducibus esse diuisurum: Se solis recepti regni titulis contentum fore: ac mox postquam ad certio rem atque ampliorem gerendarum rerum gloriã diuino monitu uocaretur, aduersus Turcas, traiectis in Macedoniam maioribus copiis, ad ulteriora præmia milites perducturũ. Qua oratione Galli omnes, qui uerba, habitũ oris effigiem, et cuncta denique religione quadã in regibus suis admirantur, facile permoti, regium decretum dictis sententijs confirmant, mirisq; laudibus extollunt: Ipsiq; ante alios qui summa freti autoritate, facile quo uolunt dubiorum animos proclinant: Ii tum erãt, quos Balbianus aut largitione, aut promissis accēderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo assuetus, qui nutritij nomen atque inde summã consulendi auctoritatem collegerat, et Guilielmus Brissonetus ararij præfectus, quæstorumq; omnium magister, uir calliditatis atque solertiæ singularis, qui ex humili loco pertinaci quadam industria, diuitias quã amplissimas consecutus, ad maximos honores ambitiosè cõtendebat, quæ omnia si bellum foret ingenio atque pecunijs suis confisus se facile multis de causis adepturum arbitrabatur. Horum maxime impulsu regẽ uel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantem, suscepisse bellum Philippus Argentonius in historijs Gallica lingua perscribit Ceterũ id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quẽ Giensem Marefscalcum uocabant: eo enim nemo ducũ regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: Ideoq; primas secundum regem imperij partes ceterorum omnium concessione sibi deberi intelligebat. Hos quoq; pleno assensu Petrus Borbonius summæ claritatis regulus sequebatur haud uana spe ductus totius Gallie administrandæ, quòd discedente in Italiã rege cu

ius sororem in matrimonio haberet, propter affinitatem in
 Gallia cum imperio haud dubiè esset permāsurus. Cæteri
 erāt Gilbertus Möpenserius, Ludouicus Ligninus, Eberar-
 dus Obigninus, & duo germani fratres Persius atq; Pa-
 licia, uiri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu,
 atque urbium et regionum præfecturas ex regia liberali-
 tate sibi destinabant. Itaque bellum in proximum annum de-
 cernitur, ut eo temporis spatio exornari Gallicus equita-
 tus, pedestres copiæ acciri ex Heluetijs atque Germanis,
 parari classes, & quod summum in negotio momentum ha-
 bebat, ut finitimi reges conciliari, & foedere adiungi pos-
 sent: ne illi diuersas Galliae prouinciæ partes, solitis nuda-
 tas præsidijs, atque ob id iniuriæ atque periculo expostas,
 ab Hispania uel Germania inuaderent siquidem cum Maxi-
 miliano iustæ grauesq; inimicitiae intercedebāt. Nam Ca-
 rolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam
 apud se in Gallia ab incunabulis enutritam quanquam sua-
 uissimis moribus atq; insigni forma præstantem, repudia-
 rat, ut Annam Francisci citerioris Britanniae reguli filiam,
 quæ Maximiliano desponsata fuerat, uxorem duceret, quod
 per eam dotis nomine subactæ nuper, neq; adhuc satis pa-
 catae Britanniae citerioris imperio potiretur: adeo ut Maxi-
 milianus, duplici contumelia affectus propter acerbissimarū
 offensionum magnitudinem in tam iusto atq; inexprabili do-
 lore nunquam eas iniurias memoria depositurus esse uidere
 tur. Verum Ludouicus Sfortia qui per eos dies Blancā Ioā-
 nis Galeacij sororem maximiliano in matrimoniū colloca-
 rat, & cum eo Heluetiorum legati qui magnam apud utrū-
 que regem authoritatē obtinebant, omnem eorum cōtrouer-
 siā composuerunt: quā Carolus remissa in Germaniā puel-

la, & restitutis dotalibus oppidis cum multo uerborū honore maximiliano satisfecisset: Atq; in excusationem inhumanius facti se nō regia libidine aut superbia inductum, sed impulsū temporum ac bellorū necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, ut prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcēdas Britannorum classes, pro qua toties cruentē admodum decertassent, redemptis eo coniugio prouinciali um animis, pristinae quieti redderetur, Sfortia quoque Cæsare monebat, ne cum Gallo in ea temporum conditione, uanas et nihil profuturas simultates exercere uellet: quādo omnibus rebus imparatus illum iam transcēdentem Alpes in Gallia non esset retenturus. Futurūq; esse si pertinacius pacem abnueret, ut Gallus in Italia uictor auream coronā & sceptrum Romani imperatoris insignia, quæ post Carolū cognomento Magnum, Germani procures adepti fuissent, ab inermi uel inuito pontifice sibi repetendā arbitraretur. Quibus de causis Cæsar non solum iniurias in præsens dissimulauit, uerum etiā fœdus atq; amicitiam cum Gallo palam iniuit. Quæ res sicuti omnium opinionem fefellerat, ita mox Aragoniorum consilia magnopere perturbauit, quum illi Trāsalpinam pacem Italici belli & cladium suarū initium fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæsare Germanisq; percusso, Carolus ad Hispanum regem, ut cum eo amicitiam pacemq; firmaret, se conuertit: quoniam apparet Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regē, Aragonios consanguineos ac gentiles suos in eo discrimine minime deserturum esse, nec utiq; passurum Gallos, qui aliquando etiam Siciliæ rebus inhiassent, potiri Neapolitano regno; unde mox angustijs eius freti facile superatis, facultas inuadendæ insulæ præberetur. Cæterum Ferdi-

*Fœdus in
Maximilia
no & Rē
gē Gallia.*

nandus cuius tale semper ingenium fuit, ut presentia com-
moda quæ à certa rerum occasione ostenderentur, omnibus
alijs suis rationibus ante ponenda esse censeret, neque pacē
neq; fœdus detrectauit, modo oppida quæ de Hispanis Gal-
li obtinerent, sibi gratuito redderentur. Tenebant enim Per-
pēnianum ditissimam urbem in ipso Hispaniæ aditu, quâ Py-
renæi montes Supra Salsulas Narbonense littus attingūt,
& cum eo Ruscinnonensem agrum, opulentis pluribus ca-
stellis Florentem, quæ ad Gerundam et ueteres Emporias
spectant. Ea omnia à Ioanne patre multis ante annis Lu-
douico undecimo oppignorata fuerant, quum ille aliter Cel-
tiberico bello in summa rei pecuniariæ difficultate constitu-
tus Caroli filij, qui à se patre regeq; cum multo maxima
nobilitatis parte descuerat, uim atque impetum sustinere nō
posset. Verum Ioannes Gallorum pecunijs atq; auxilijs op-
portune adiutus, belloq; ex sententia confecto, quum post
aliquod annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ sum-
ma, oppida redimere uellet, surdas Ludouici aures semper
inuenit, qui opportunitatē eius regionis longe maxima ca-
ptus, parum sincera fide, ueteris pacti conditionem, quo mi-
nus ea restitueret, multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vn-
de postea Ioannes et Ferdinādus filius quod sepius legatos
ad repetendas res suas frustra misissent, ad arma descende-
runt. Sed ea res parum feliciter armis tētata est, ita ut Fer-
dinandus tum Bæthico defunctus bello, quo tantū sibi nomi-
nis in re militari uindicarat, ualido aduersus Gallos exerci-
tu comparato, ea mox repetiturus esse uideretur. Ergo dū
Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, et Carolus
retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpē-
niano ceterisq; oppidis insigni liberalitate decedendum es-
se de-

se decreuisset, omnis cum Hispano controuersia sublata est: Fœdusq; solenne iētū, quo Ferdinandus ac Elisabetha uxor, nihil se interea dum à Gallis in Italia bellum aduersus Aragonios gereretur, hostile molituros esse iureiurando promiserunt. Ceterū Perpenniani aut stollidē aut certe nimis properē restituti, grauis inuidia perstrinxit Stephanum Petitiū, inter præcipuos consiliarios notæ auaritiæ questorē: Sed & hac pariter arsit Ambrosius Albiensis cuculatus, professione sanctitatis a confessione criminum Ludouicū regem expiare solitus: quod utrunque rex Hispanus singulis lagenis signato auro pro uino repletis callidē curruisset, ut adolescentis regis animo religionem incuterent, contestādo scilicet eum impie facturū, nisi manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret; quoniam morientis Ludouici suprema uoluntas excepta pijs alloquijs fuisset, ut Perpennianum tanquam malè partum, ueteri domino redderetur. Per hunc modum Hispaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quū nihil sibi ab Henrico Britannici rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabile de Riccardo rege uictoriam & Britanniæ imperium fuerat consecutus, in Gallia timēdum arbitraretur, tentandos sibi atque explorandos Italicorum principū animos existimauit. Itaque mittitur Venetias Philippus Argētonas, qui historia Gallica lingua scitē conscripsit, ut Senatum ad ineundam societatem, et bellum communi cōsilio aduersus Aragonios gerendum per amplis propositis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum uerò pontificem Eberardus Obigninus uir Scotus è Stuarda regia familia bello illis destinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Atestinū, Petrum medicem, Pandulphumq; Petrucium

conueniat, aditisq; singulis urbibus, qui nam hominum animi, quæ urbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent, collustrando cuncta oculis diligentè exploret. Veneti, qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atque alienæ fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt; si rex Gallus in Italiam transiret, & Aragonios bello persequeretur, se pro uetere amicitia, quæ senatui cum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, et ab omni prorsus contentione abfuturos. Quoniam & sibi terra mariq; paranda arma aduersus Turcas forent, qui proximè peracerbam Dalmatiæ atq; Illyrici populis cladem intulissent, et tum maximè terrestribus copijs in Græcia coactis, & classe deducta insulis et urbibus, quas in Peloponneso atque Aetolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis, imminerent. Porro Bentiuolus qui eo tēpore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorū particeps, atque unus ante omnes Gallici belli cōcinator, Obignino amicam fidelemq; operam obtulerūt, sed id Hercules aliquanto prolixius, quòd per Carolum, ad quē iam Ferdinandum filium amicitie obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorum tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus de precando ne ueteris necessitudinis, quæ Mediceæ familie et Florentiæ ciuitati cum Galliæ regibus semper extitisset, obliuisci uellet; atque etiam non obscurè bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit se ulla denunciatione periculi fœdus esse uiolaturum, quod Laurentius va-

*Responsum
Venetorum.*

*Bentiuoli;
de Ferrara;
Romensis.*

Florentini.

ter, Florentinusq; senatus antiquitus cum Aragonijs regibus percussissent: Propterea non debere sibi succensere Gallie regem si iusiurandum coleret, fidemq; seruaret: qua uiolata, non mediocre rerum suarum periculum esset aditurus: Quando in tanta propinquitate Aragonij ad ulciscendam iniuriam, uti superioribus temporibus fecissent, inferre arma, atque omnem Ethruriae statum perturbare facile possent. Senenses rē Gallicam omni ope se adiuturos esse dixerunt, ceterum non prius ex tuto se posse profiteri Gallicas partes, quā ualidam Gallorum manum in Ethruria cōspicerent, ne ipsi propterea imparati, opportuniq; iniuriæ, à Florentinis æternis hostibus suis opprimerentur. At Romæ Obigninus ueteri legato adiūctus in senatu grauer expo-
 suit, quo iure Carolus repetēdum sibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & subinde Pontificem patresq; hortatus est, ut amicitiam potius quā uim Gallorum experiri uellent: qui omni tempore Christianæ religionis antistites cum summa ueneratione coluissent: adiecitq; magni interesse ad augendam summi pontificis dignitatem exturbari Italia impios et execrabiles tyrannos, qui toties pontificum & sacro sancti eius ordinis tranquillitatem nefarijs armis uexauissent. Erāt uaria hominū studia: Cardinales proceresq; Romani, qui priuatæ libidini et factionibus seruebant, in diuersas partes trahebantur. ipse Pontifex ancipiti suspensus cura, quando in pari spe, et æquali metu consilia malè explicētur, in incerto habebat, Gallis ne fuerat, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui præualidiq; regis si hostis foret, qui paucis antè annis castra ad ipsa usque Romana mœnia promouisset: perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quæ sine confusione rerum om-

Senenses

*Ad Pontificem
de card.
malis.*

nium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis uir eruditus artificio simulationis, modo harum modo illarum partium legatos alia palam, alia secreto mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineundæ societatis mirificè distinebat: ita tamen ut multi cum ad Aragonios inclinare manifestè sentirent, & si quid propensius uel apertius in causa Gallorum diceret aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, ut anxii & dubitantibus Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis cōditionibus uēditaret. Interea fama grauior indies ac ingens simul cura de aduentu Gallorum Aragonijs crescebat. Nā Venetos quos multis legationibus ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in uetere suo consilio, ut alienæ fortunæ euentū extra belli discrimen positi ociose despectarent, permansuros esse didicerāt. Nec Cæsar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacē pretio pepigissent, quicquam opis uel extremis etiam eorū casibus allaturi uidebantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, & nouissimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate, atque ingenio uirum, qui ad Carolum Galliam mittebatur, Ludouicum aggressus est, ut aliqua conditionum æquitate proposita molliendo eius animū, ac suæ erga eum futuræ fidei obsides pollicendo, orientis flammæ initia propter quam omnia mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij neque Pandonius hominem insanis consilijs pertinacius insistentem expugnare ulla ratione potuissent, ipse triremibus ultro in Liguriam atque inde Mediolanum ad exorandum placandumq; eum profici/ci cogitauit, maturassetq; eò, & fortassis alloquio atque industria communes clades, quæ Italiæ fato destinabantur, auertisset; nisi amici fi-

hūsq; Alfonsus senem septuagenarium tenuissima ualetu-
dine, & super hæc grauius affectum curis, hyberno mari
minime committendum esse censuissent. Nec multo post idē
Pandonius postquam Mediolani cuncta improspere tenta-
ta fuerant, cum amplissimā ad componendam controuersiam
mandatis ad Carolū in ulteriorem Galliam profectus est.
Eorum summa erat, Ferdinandum omnesq; Aragonios foe-
dus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitus iētū fuisset,
omni tempore ac difficillimis præsertim illis tempesta-
tibus, quibus totius ferme Gallie regulatorum conspiratione
periculosē admodum fuisset iactatus, sanctissime coluisse;
neque ullas postea intercessisse iniurias, quibus a uetere ami-
citiā diduci alienariq; debuerit. Propterea iniquum sibi ad-
modū uideri q; contra se arma pararentur, quando ipse nul-
lo indigniore facto dictōne amicitie iura uiolasset. Quod si
augendi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolita-
no in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decre-
tis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure
potius quā armis disceptare, ac protinus reiecturū ad ar-
bitrium pontificis regnū ipsum; ut ab eo tanquā æquissimo
maximeq; prudenti arbitro sine ulla perturbatione humani
generis omnis controuersia finiretur: Se tum uel aduersum
dijudicatæ litis euentum æquo animo laturū esse, paternoq;
se imperio continuo decessurū si iure ac legibus iuberetur.
Quod si antiquissimum quodq; tempus respicere, ac ob id in-
certi Martis fortunam omnino periclitari uellet; Aragonios
neque bellum deprecari neque magnopere Gallorum arma
formidare, qui in Italia toties & pro ea ipsa causa, illatis
iniuste bellis, infelices exitus habuissent. Sed Carolus, qui
iam sibi cuncta quæ armis aggrediretur omnino cessura

*Legatio for
finandi ad
Carolum
Regem.*

esse in animum induxerat, Pandonium frustra plures dies in
 aula uersatum, atque exponendæ legationis potestatem sibi
 fieri demissè postulantem, inauditum dimisit, omnesq; Nea-
 politani generis negatiores intra certam diem decedere Gal-
 liæ finibus iussit. Pandonius tamen postquam regis exclu-
 sus foribus neque officio neque sibi, uti negotij magnitudo
 flagitare uidebatur, satisfacere poterat, apud procures cum-
 ctosq; eius aulæ ordines querendo se contra gentium consue-
 tudinem non admissum, concionari in coronis hominum, cœ-
 pit, ostentando utilia & decora Gallis de pace madata, quib-
 us nomen rex suus subscripsisset, ac Deos regis uolunta-
 tis testes inuocando, testandoq; non suam fore culpam, si pa-
 ce turbata cum multa cæde hominum diuina atque humana
 permiscerentur: ac obiter, ut erat planè disertus, monendo
 Gallos ne adeo incautè Ludouico salutem atque existimatio-
 nem suam credere uellent: Illum esse fluxa ac temporaria
 fide, qui proprijs magis commodis, quàm alienæ gloriæ uel
 amplitudini studere didicisset: Neque eum etiā propter mul-
 tiplicis affinitatis necessitudinem Aragonijs, si certiora eo-
 rum rebus atque Galliæ à ui Gallorū pericula imminerent,
 esse defuturum: ipsumq; ac Venetos simul passuros nunquā
 ut Gallus deuictis hostibus rerum in Italia potiatur Vene-
 tos enim cum eo, qui unā animos haud obscure cōsociarint,
 tantummodo experiri cupere et procul uidere quantū Ara-
 gonij duces uirtutis atque animi, quantum ueteranus eorum
 exercitus uigoris ac disciplinæ aduersus ingruentium Gal-
 lorum impetum sint habituri. Cæterum quum Mars diu in-
 certus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipsos sta-
 tim ex occasione cōsilia sua plena calliditatis inclinatæ For-
 tunc applicaturos, ut quum utrunque mutuis incommotis

defatigatum attritumq; conspexerint, ipsi potentes atque integri, ambobus, quas uoluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Postremò annales suos Galli euoluerent, & quot insignes clades omni tempore in Italia ipsorum exercitus acceperint intuerentur: ac demum illud quod omnium sermone usurparetur, uerum esse discerent. Gallorum corpora fato quodam Italiae ueluti propriae ac gentilitiae sepulturae demandari. Interea Alexander pontifex quum saepe antea Gallis ne, an potius Aragonijs fauendum foret, Cardinales consulisset, & tum maximè Aseanius ^{Franciscus} Sforza pro Gallis, contrà uerò pro Aragonijs Franciscus Piccolomini Senatus princeps, patribus diductis, summis utriusq; Audijs contenderent, ad extremum pro Aragonijs stare constituit. Ratus se priuatis simul ac publicis rebus ea inclinatione consulturum: quoniam Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum suorum fortunae, ad ampliorem statum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusq; Italiae dignitatem, aduersus insensissimam gentem, utile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multo post Ferdinandus curis et morbo praegravatus diem obiit, statimq; Alfonsus iustis regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperiū euectus est. Audita insuper gratulantium principū legationes, quae undiq; officij causa Neapolim coibant. Regni procures sacramento adacti, lustratae copiae, ingentes pecuniae multatis acerbissime populis toto regno exactae, & cuncta demum quae terrestri maritimoq; apparatus conducere uidebantur, summa cura & singulari celeritate administrata: Missusq; subinde Verginius Verisinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq; renouandi foederis coram pertractaret. Idemq; Pandonius Camil-

*Ferd: 2mo
ritur.*

PAULI IOVI HISTOR.

*Alphonſus
in
X. libris
Turcarum.*

lus qui dudum è Gallia redierat ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret quales quantiſq; Gallo- rum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam eſſent, hortareturq; barbarum regem ad tranſmittenda auxilia, quādo una ratione, et tum, & in poſterum Macedoniam ac Epirum omni periculo eſ- ſet liberaturus. Quod ſi Calabria & Apuleiæ oram, quæ procul dubio Græciæ & Conſtantinopolitani imperij muni- menta, forent, occupari ab ualidiſſimo communi hoſte pate- retur, ipſum ferò aduerſus uictores Gallos, qui continuo in Græciam eſſent traiecturi, conſilia atque opes ſuas oppoſi- turum. Poſtulabat Alphonſus ſena milia peditum & equitū, quæ ipſe dum hoſtis in Italia foret, liberali ſtipendio eſſet ali- turus. Erat enim præcipuus Turcarum uirtutis admirator, ut qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Veli- tras iuſta in acie eorum diſciplinæ ac fortitudinis periculū feciſſet. At pontifex ob eas cauſas quas ſuprà memoraui, et cohortantibus maximè Florentinis, cum Alphonſo his condi- tionibus foedus percuſſit, ut ipſe Aragonioſ, Florētinoſq;, illi uero pariter pontificoſ ſines, ſi bellum ingrueret, certis auxilijs tuerentur. Gothfredo item Borgiæ Carinulæ prin- cipatus dono datus, cui & Alphonſi filia obſcura matre ge- nita nupſerat: Franciſcus uerò Candiatus magno cum ſti- pendio regiæ adſcitus militiæ. ii pontificiſ filij erant, qui tum ex paterna fortuna ad inſigne opum atque potentiæ ſa- ſtigium nitebantur. Alphonſus quoque paucos poſt dieſ coro- nam, ceteraq; Neapolitani imperij inſignia à pontifice im- petrauit, miſſuſq; Neapolim magno comitatu Ioannes Bor- gia cardinalis qui celebri pompa, & ſacraſtis de more per- actis diademate regem inſigneret, reclamantibus Gallorum

*Forſus Pa-
per
Al.
p. 1010.*

legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris controuersia querebatur. Interim Alexander atque Alfonsus, ut Caroli consilia disturbarent, Gallorūq; impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarēt, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regiae aulae, singulis præmia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebāt: Brissonettoq; in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam præstaret, syngrapha cum breui epistola in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatus est. Nec defuere uiri militares, qui iam præcipiti æstate id bellum in proximum uerbum tempus differendum esse dictarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis acti simulacribus, uoluntates facile commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui morbus ducum omnium maxime peculiaris est, pleraq; uera aut uero proxima suadendo, æmulorum auctoritatem comminuere atq; obseruare nitentantur. In his erat Aurantius princeps, Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechordes militaris prudētiæ nomine facile primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando grauem in Italia autumnū his fore reddisseruit, qui subito ē saluberrimis Galliae regionibus, Alpes transirent, hyeme autē Apenninū tormentis currulibus inaccessum & penitus insuperabilē, omnesq; Togatae Galliae, uel Eihuriae uias perpetuo luto impeditas et inextricabiles, maioresq; aliquanto quā ipsi putarent Alfonsi opes, quum in Italia forent, inuenturos: Florentinis præsertim atque pontifice adiunctis: qui animis ditionisq; finibus cōiuncti, summas haberent expediendæ pecuniæ facultates, et

*Carolo dissuade
dissuade
p. d. n. o.*

maximam Italiæ partem obtinerent. Nec satis sibi ad secu-
 ritatem Gallici exercitus exploratas uideri Venatorum
 uoluntates, qui se in neutram inclinatueros partē fallaci qua-
 dam specie quietis profiterentur, & arma tamen interim
 tenere, nec publicam fidem ullis certi fœderis legibus obli-
 gare uellent. Ludouicum quoque Sfortiam è comodo suo
 latebrosis semper inuolutum consilijs, qui tantopere ad pro-
 fectionem maturandam regem accenderet, nihil magis exo-
 ptare quàm Aragoniorum opes, sibi admodum formidabi-
 les, alieno periculo attritas labefactasq; conspiceret. Cæte-
 rum hominem per acutum ac insidiosum, confirmatis rebus
 suis circumspecturum bellici motus euentum, et Gallos, si ita
 casus ferret, iam demissos in ultimam Italiam, non modo de-
 ferturum: sed (quod Dij prohiberent) nouis occultisq; con-
 silijs & palàm armis oppugnaturum. Ea enim esse italo-
 rum principum ingenia, ut externis nationibus, et ante alias
 Gallis, quas natura implacabili odio prosequatur, facillimè
 fidem fallant. Debere esse documento Gallis omnibus tria
 bella superioris tēpestatis cum summo detrimento suscepta,
 quum Galli ultro inuitati à fractiosis Italiæ populis, ad Ale-
 xandriam, & aliquanto post ad Boscum, & postremò ad
 Genuam, dolo potius quàm uirtute superati, Italicæ crude-
 litatis atque perfidiæ funestam admodum importuno aduen-
 tu suo memoriam reliquissent. Proinde Gallici imperij decus,
 ipsiusq; regis, & totius Galliæ nobilitatis salutem, incertæ
 fidei Italarum principum non esse committendam uideri. Id
 uero se è republica, dignitateq; magnanimi regis existima-
 re, si in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulso, Me-
 diolanense imperium, uti iura postularent, Ludouico Aure-
 lianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut ui, aut uolun-

tate in belli societatem cōcessuros. Mediolanum enim totius Italiae arcem esse, unde ipsi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de transmarinis etiam imperijs cogitare atque decernere possent. Allobrogum Salassorumq; Regulos, qui Sfortiae infensi essent, in Subalpina regione, commeatus atque omnis generis auxilia cupi-
 dissimè præbituros: et satis superq; ualidas eas fore copias quæ tum in Gallia paratæ coactæq; essent, ad conficiendum intra autumnus tempus Mediolanense bellum. Adepta uero uictoria, fertilissimis in urbibus hybernaturus milites, at-
 que inde eos omnibus rebus instructos, externoq; insuefactos cælo, ad prima ueris signa, melioribus auspicijs, nullo metu suspectandæ socialis perfidiæ, quò uoluerint penetra-
 turos. Hæc apud regem in consilio, & passim in regia do-
 mo & frequentioribus procerum conuiuijs, summa dicen-
 di libertate differebantur. Nam Ludouico Aurelianensi, qui postea regnum Galliae & Mediolanense imperium ade-
 ptus est, complures ingentibus studijs fauebant, & Sfortiam, ut sunt Galli fermè omnes natura aperti, & de alio
facile suspicaces propter uulgatam eius prudentiæ opinio-
nem, ueluti callidi occultiq; ingenij hominem oderant, & re
gi suspectum reddere conabantur. Nam Pandonij conciones 56. 19
 apud omnes habitæ, cunctis propè eum inuisum reddiderāt.
 Accidit quoque per eos dies ad suspicionem augendā, ut Io-
 annes Mattaronius apud Petrum Medicem Caroli legatus,
 Ludovicum Sfortiam consilia perfidiæ plena agitare signi-
 ficaret. Nāque Petrus Medices, quū apud se Stephanus Ta-
bernius, qui pro Ludouico legationis munereungebatur,
 secretiore in cubiculo de magnis rebus disputaret, Mattaro-
 nium turpi quadam, aut certe parum uirili astutia sub anteis

PAULI IOVII HISTOR.

condiderat, ut illo audiente arcana omnia Sfortianiꝝ animi recessus, quæ Tabernis ignarus fraudis ingenue proferebat regi Gallo proderetur. Quæ res, sicuti Bernardus Oricellarius, qui tum Florentiæ publicis consilijs interfuit in historijs asseuerat, Ludouico apud Carolum incertæ uoluntatis uel perfidiæ ignominiam conflauit. Postulabat Ludouicus a Medice Florentinisq; ne Alfonsum contra se iuuare uellēt, nec cum eo commiscere res suas properarent: coactū se minis atque iniurijs Aragoniorum, aduersus eorum uim externa præsidia comparere, quibus dignitatem atque salutem tueretur: Non esse se adeo insano perditionis consilio, ut Gallorum gentem in Italia dominari uelit, quæ sibi in primis magnitudine uirium atque ambitione latius imperandi esset suspecta, & maioribus suis infensissima semper exitisset: Possē eos qui & uim & authoritatem ad cogendum haberent, monere ac inducere Alfonsum, ut ab ui paranda minisq; desisteret, & Mediolanensium rerum tandē obliuisceretur, quarum negotium Aragonijs rationibus esset penitus alienum. Debere Alfonsum fortunæ suæ ac desiderijs abinde satisfactū arbitrari, quod Neapolitano regno potiretur. Id si Florentini enixè curarent, & Alfonsus salutaribus consilijs obtemperaret, se protinus Gallorum expeditionem interpositis difficultatibus impediturum, foreq; uti sua industria omnis Italia eo metu atq; periculo liberaretur. Quod si obdurarent, nec longè perspicere uellent, dum facultatem considerandæ salutis haberent, se consulturum rebus suis: omnemq; eam tēpestatem quæ ab Alpibus imminueret, pro auertenda clade, in alienos agros effusurum. His ferme sermonibus exceptis Mataronius regem proceresq; monuerat, uti cautè ac maturè de expeditione acceleranda propter du-

*Summa Lega.
Pioris
Domli*

biam sociorum fidem deliberarent. Quibus omnibus de rebus quas superius commemoravi magna est in ipso rege adducibus uoluntatum facta commutatio. Nam qui bellum tantopere suadebant, pristinum illum ardorem magna ex parte ita remiserant, ut terrestres & nauales apparatus tanto omnium studio coepti, praefectis plura admodum tepide administrantibus, intermitteri uiderentur. Eius rei fama Ludouicum uehementer perculit, quum sibi & Ascanio fratri timere cogeretur, Aragoniis iam tum ad gerendum bellum abunde instructis, nisi Carolus eo autumnino transire Alpes atque eos inuadere maturaret. Igitur in eam adductus solitudinem Galeacium Sanseuerinum ducem generumq; suum in Galliam cum ornatissimo comitatu ad Carolum mittit: qui publice orando, ac priuatim largiendo, magnaq; equitum auxilia, plures naues ingentemq; pecuniam in subsidium decreti belli pollicendo, aduersos de se rumores exstingeret: regemq; & ceteros procures confutatis suspicionibus, difficultatibusq; sublatis pristinae spei restitueret: atque eos ad superandas Alpes, quanta maxima fieri celeritate posset, hortaretur. Quae legatio ipsius regis atq; omnium exexit animos; & breui maximum bellicis administrationibus, quae uel incuria uel ultro negligenter omnibus ferme locis refrigerant, momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nam longarum aliarumq; nauium classis Massiliae deducta exornataq; est; onerariae spectatae magnitudini ab Armorico Oceano in Mare nostrum accitae: & prima peditum agmina cum nouo, ac ob id maxime formidabilis aeneorum tormentorum apparatu ad Coctias Alpes praemissa sunt. Dum haec in Gallia parantur, Iulianus Rouereus Ostiensis Cardinalis, qui postea ad pontificatum euectus Italiae, & toti

*Expositio
Caroli VIII
in Italia*

PAULI IOVII HISTOR.

ferme Europæ magnorum motuum causam præbuit, dum insidias pontificis perpetui hostis sui uereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnopere letatum ferunt, quoniam per eum qui potentia atque authoritate inter patres plurimum ualeret, Alexandri pontificis cōsilia se uehementē turbaturū arbitrabatur. Siquidē plerique ē patribus non deerant qui eum uitio creatum dicerent, & propterea quòd sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quæsiuisset, ueluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus, uti erant inquieto uehementiq; ingenio, apud regē ac procures pontifici atque Alfonso cunctis artibus odium inuidiamq; conflare, concitare eis bellum uictoriam terramariq; perfacilem fore polliceri, ac demum qui militiæ usus in Italia, quæ consilia & facultates sociorum atque hostium essent, earum tum rerum imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse uero Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturæ equites ad signa uocauerat. Genuæ sex triremes, quatuorq; trium milium amphorarum onerarias naues tormentis armisq; instruxerat. cōegerat undique pecuniam ad supplenda Gallorum stipendia, & magnam uim omnis generis commeatus, qui terra mariq; diuturno etiam bello sufficerent, in opportuna loca contulerat. Romæ quoque per eos dies ab Ascanio cardinale atque Obignino Prosper & Fabritius Columnæ, et ē Sabella gente, Vrsinisq; aliquot obscurioris nominis duces, itemq; Ioannes Rouerius Iuliani cardinalis frater cum singulis equitum turmis Regio Sfortianoq; stipendio addicti: Cæterum iussi non prius ostentare arma, aut Gallicarū partium nomen profiteri, quàm Ostiæ uel Neptuni ad Antium

regia clāssis appropinquaret, ne ipsi interea, si studiū suū nudarēt, à pontifice atque Aragonijs, quorū copiae iā instructae in conspectu erant, opprimerentur. Sed dum Colūnij in Vrbe & in Latio praesertim, ubi eorū sunt clientelae, secretis admodum stipendijs equites conducunt, & denique oīa in aduentum Gallorum admouendum bellum dissimulantes parant, Alexander ad oppugnandam Ostiam Nicolaum Vrsinum Petilianum misit: tenebatur enim Iuliani praesidio, summamq; habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorum classes, urbemq; ipsam obseffo ac intercluso mari, fame & multarum rerum inopia subigendam. Perstiterē aliquandiu in fide praesidiarij, quum Petilianus maioribus tormentis arcem continenter oppugnaret: Verum mox urgenti uitae periculo adducti, ea conditione arcem dederūt, uti senatui patribusq; publicè custodiēda, donec Iulianus ad officium rediret, traderetur. Verum non multis interpositis diebus eadem arx, quae multo militum labore parta fuerat, dolis atque ausu duorum militum recepta est, qui ab Ascanio ac Prospero haud bubie summissi simulata amicitia custodem arcis in lectulo quiescētem comprehenderunt, et Columnios milites ex condicto ab oppido ad arcem conuolantes praesidiarijs terrefactis introduxerunt. Vnde postea tantis incommodis rem Romanam atque ipsum pontificem Guerre Monaldus afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniuriam doloremq; animo sustinere non poterat, Ostiam suis quoque artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub specie componendarum rerum fide data in Urbem euocatis, atque his continuò in Hadriani molem coniectis. Verum illi paulo post carcere sunt emissi quum ob uiolatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus & praesertim ab aduente

Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iisdē ferme diebus Alfonsus ut coram de bello consultaret ad pontificem, qui tum in Tyburtij ad uicum Varronis secesserat, cū duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florētinorum legati, cardinalesq; omnes, præter eos qui Ascanium sequuti Gallicis rebus fauebant. Ferunt Alfonsum, quum pro se fortiter & magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atque diuinè perorasse: omniumq; animos ei oratione ita esse permotos, ut pontifex nulla interposita dubitatione, non modo bellum quod ingrueret cōstantissimè sustinendum, uerum hostes audaciorē consilio illatis, ultro armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexandrū Paulus Fregosius cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus. Is per Hybletum Fliscum clientesq; suos & nobiles aliquot Fregosiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentia infensi erant, se Genuam eiectis adurnijs occupaturum pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduentum, ac priusquā Sfortianæ triremes plane exornari, uel maiora præsidia terrestri itinere ab ulteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriam aduolarent. Fore etenim ut ad primū Aragoniæ classis aduentum, cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsiq; Genuenses metu aut uoluntate studia cōmutarent. Nec aliā postea Gallos gerendi belli rōnem inuenturos si Genua cæterisq; peropportunis Liguriæ portubus excluderentur. Itaq; Alfonsus Neapolim reuersus Ferdinā dū filiū, in quo mirifica indoles militaris uirtutis eminebat, terrestribus copijs: Federicum uero fratrem toti maritimo negotio præfecit. Cæterum Petilianus, Alfonsus Daualus Piscarie Marchio, et Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum peregregij duces erant, et postea omnibus bellis cū summa imperatoriæ

imperatoriae uirtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi sunt, ut alacriores in iuene spiritus maturo consilio temperarent. Is ē Campania per Marfos & Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisq; sibi in Vmbria pontificijs aliquot turmis per Aemiliam in Fauentinum agrum, ut inde Cispinae Galliae fines inuaderet, contendit. Porro ^{Ferdinandus} Federicus ē Baiano sinu cum trigintaquinque triremibus, et quatuordecim onerarijs multisq; minoribus nauigijs profectus, lenissimis usus tempestatibus, ^{Ap. Sinu} Liburnum, quod olim fuit La bronae statio, citra arni ostium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatiq; Florentini: & magna pars ciuitatis studio uisendae classis eò prouecta, certatumq; est hinc inde liberalitate atque modestia. Ceterum repletis omni rerum copia naualibus socijs, quum secundi perflarent uenti, classis Liburno educta, in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius orae populos paruo negotio in ditio nem eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad laeuam positum est, contra eam insulam quae portui obiecta ab ipso memorabili Veneris tēplo, summam olim amoenitatis & religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse admirabili flexu latissimè introrsus aperitur, panditq; se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum curuatus in plenum orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunae promontorium extenditur, minores passim portus, & tutas ubique stationes efficiens, multis procurrentibus in mare apricis collibus, quos frequentes riui altioribus delapsi iugis, & nemorosa passim ualles, amoenissimo quodam naturae ordine distinguunt. Medio in sinu Spedia est, oppidum piscosum ac amabili uino maximè nobile. Ad dextram

Portus Veneris
vis de/crip
tio.

alio Spedia

autem non longè ab ostio Macræ amnis, Erycis uicus, traiectu admodum recto Veneris insulam, atque ipsum portum contrà respicit, ab eo qui in Sicilia est Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandam oppidanorum fidem Fregosinum Pauli cardinalis filium Aloysiūq; Rapollum consiliarium suum singularis industriæ hominē in oppidum præmittit, qui eos ad deditionem faciendam, & Fregosios, quarum partium nomen ipsi naturali studio colere consueuissent, portu atque oppido recipiēdos adhortētur: ac moneant ne inani & mox nihil profutura pertinacia in summum periculū, quod à ualidissima classe statim immineret, sese ac fortunas suas deuocare uellent. Præerat oppido Balbus qui è Cisalpina Gallia transuersis Apennini iugis, eo cum delecta peditum manu singulari celeritate conuolauit. Quum paulo antè Ludouicus ad famā Aragoniæ classis, singulis totius oræ oppidis opportuna præsidia diligenter imposuisset. Is oppidanorum fidei & uirtuti militū confisus, respondit eam esse omnium Ligurum consuetudinē, ut nunquam in potestatem noui principis uoluntate concedant, quam diu illi sint incolumes, qui rerum Genuæ potiantur, Quòd si externa ui aut aliquo ciuiū tumultu accidat, ut præsentium rerum status perturbetur, ipsos tum absque defectio nis infamia, uictoribus cedere, quorum Fortunam ex publico ciuitatis euentu sequerentur. Proinde non debere sibi irasci Federicum, si ipsum oppido portūq; recipere recusarēt, quum Adurnium Sfortianumq; imperium Genuæ totaq; Liguria uigeret: pro quo ipsi extrema sustinere parati essent, ne primi omnium perfidia aut metu defecisse uideantur. Dirempto colloquio Aragonij indignantes, quòd oppidū muro debile & facultatibus modicum tantæ classis uim atque im-

petum morari auderet, confestim arma expediunt. *Trire-*
mium proras admovent: cohortes euectæ maioribus scaphis
sub signis in proximum littus disiliunt, atque oppidum ter-
ra mariq; uno tempore expugnare adoriuntur. Contrà op-
pidani mixti militibus frequentes in muro esse, egregie om-
nes propugnare, in classem è propugnaculis faces ac tela
omnis generis iaculari, in subiectos qui scalis ascendere cona-
bantur ingentia saxa prouoluere; ipsæ mulieres singulari au-
dacia in murum arma, ligna, lapides comportare, solari sau-
cios ac defessos, ac demum cuncta nullo uirili officio præter-
misso laborantibus subministrare: Ipse *Balbus* ingenio ue-
lox & manu promptus, huc & illuc pugnâdo atque adhor-
tando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quam na-
ctus erat, idoneis in locis, unde hostium milites qui descende-
rant, & turbæ nauales destinato feriri possent, industrie col-
locabat: Neque interim tormēta maiora nauibus emissa ces-
sabant: *Aragonijq;* admotis *triremium* proris certatim in
terram desilire conabātur. Sed oppidani nouo astu authore
Frandaia prædone insigni, à quo demum sene locus littoris
cum risu nobis ostentatus est, scopulos saxaq; de industria,
ad exiliendum in littore antiquitus collocata, multo seuo cō-
sperserant; ita ut milites saltu incitati, desilire properantes,
labentibus extemplo uestigijs in mare, interq; eminentes pe-
tras cum summa propugnantium uoluptate, & multo om-
nium risu præpedientibus armis laberentur. Pugnatum est
continenter horis septem pari utrinque uirtute: Verum in-
gruente nocte quum *Aragonij* qui & iniquo loco, & sine
idoneo apparatu pugnauerant, frustra omnes aditus per-
tentassent, nonnulliq; eorum occisi, plures consauciati, cæ-
teri æstu & labore defatigati essent, & *Iulius Vrsinus,*

PAULI IOVII HISTOR.

qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio excessisset, se ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ secuta est Federicus, sublatis anchoris Caluario uico classem appulit, mox inde citata remigatione in Rapallinum sinum profectus est. In eo situm est ^{Regis Regalis} Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens, quod æquali ferme spatio à Delphini portu, & à Segesta Tiguliorum distat. Id in duas regiones diuiditur, quarum altera uocatur Guelpha, altera autem Gibrillina à uetere factionum appellatione, quibus sese Ligures omni tempore ad lethalem insaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediante expositi in terram, celeriterq; eiecto præsidio quod paucorum erat militum, oppidum occupant: Idq; tumultuario opere ad sustinendum hostium, impetum, quod sine muro erat communire celeriter parant. Nec multo labore milites, montanq; homines, quos ^{Hydruntini} Hyblettus et Fregosinus è proximis castellis euocauerant, munitiones circuntulerunt. Erat earum ratio sicuti tum optima, ita nunc maxime ridenda. Furcis enim crassioribus solo defixis, ita ut ad umbelici mensuram extarent, longissimæ trabes continuo ordine confixæ clauis imponebantur. His se ab omni repetino hostium incursu tutos ac munitos esse antiquiores existimabant, ac pro his tuendis, quum eas transcendere aduersarij niterentur, accerrime præliari consueuerant, felici admodum tempestate, qua militum uirtus nullo tormentorum obiecta periculo, ex ipsis uirium & dextræ fortis operibus, ueluti ludicro in spectaculo, certa cum laude notabatur. At Genuæ quum multo antea de hostium classe cognouissent, terra mariq; arma parabantur. Iamq; Aurelianus Ludouicus, qui primus Alpes fuerat transgressus, ab Asta Colonia suæ ditionis, Genuam peruenerat, eumq; fuerat subsecutus cum

*Rapallum ac
Ligures.*

Septem Heluetiorum cohortibus Antonius Bassius, quem à magistratu in Heduis gesto, Diuioni Bailinum uocabant: Is & Germanicam callebat linguam, & summus artifex tractandis Heluetiorum ingenijs habebatur. Antonius quoque Maria Sansuerinus inter Sfortianos duces egregie strenuus, alam unam equitum, & cohortes duas ueteranas adduxerat. Ad hæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur, eaq; tum apud omnes erat opinio, Aragoniam classẽ quæ remigio tantum ualeret, posse à maximis atque ualidissimis Ligurũ Gallorumq; nauibus facile superari, si aliqui ab occidente perflarent uenti. Nam per eos dies tãta malacia ubique fuerat, ut in ea maria mirabili tranquillitate cõstrata, nulla penitus facultas educendæ classis alicuius auræ beneficio præberetur. Neque ea res Federicum uel Aragonios trierarchos fallebat, qui ne classis aduersis Austri uel Africi flatibus in intimum sinum adigeretur, quo in loco effugijs desperatis omnino pereundum foret, exposito statim exercitu, ac prouisa maris commutatione, triremes, in altum extulerant, unde hostilis classis motum, euentumq; suorum, qui ad oppidum castra habebant parati in utriusq; fortune consiliũ despectarẽt. Porro Adurnij & cæteri Galli duces, postquam Aragonios ad Rapalum cõsidere nunciatum est, inter se rei gerendæ munia partuntur, Aurelianus classẽ conscendit, in altumq; eam promouet, ut implendis uelis terrestri aura potiatur, reliqui copias educunt, & prout libido cuique fuit, Itali ferme omnes terrestri itinere, Heluetij lembis, actuarij q; nauigijs Rapalum proficiscuntur. Id abest à Genua uiginti passuum milibus, uerum iter adeo concisum, confragosumq; est, adeoq; angusti in arduis rupibus calles existunt, ut equites arma-

PAULI IOVII HISTOR.

tos, nisi summa cum difficultate non admittant. Peruentum est in conspectum Aragoniorum, magna adhuc superante diei parte, quod per noctem & uitandi aestus & fallendi hostis causa iter illud tempestiue confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, ubi quum duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquiescere, & inalbescente caelo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant, nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendae pugnae, sicuti plerumque accidit, ut praelia casu potius quam certo ducum decreto conferantur. Sfortiani nanque milites in proximum hostilibus castris tumultum ad tendendum processerant, ut ante alios pro gloria inter prima pugnae pericula decertarent, quod uniuersi agminis frontem ipsaque principia propter inueteratam bellicae laudis opinionem, tot asperis quaesitam bellis sibi deberi honoris loco existimabant. Id non tulere Praetoriani, quod sibi nimia sociorum arrogantia probandae uirtutis atque operae facultas eriperetur: quoniam praesertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioannis Adurnis ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteque foret dimicandum. Erant ij quadringenti ferme ueterani omnes & gladiatores eximij; qui sepius in acie singularique certamine fortiter pugnando spectatae uirtutis famam ac uberiora stipendia furant consecuti. Sumptuosae omnibus uestes & splendida arma conspiciuntur; utpote qui urbanae militiae assueti, nihil ad ornatum praetermittebant. Videre erat penulus militares coccinas aureis circumdatas limbis, argenteos passim gladiatorum capullos, inaurata scuta, thoraces serico purpuraque cinctos; ita ut milites qui hodie modico & uili admodum corio pro ueste contenti sunt, despiciendi tanquam egentissimi eorum re-

cordatione uideantur. In his erant Antonellus Potentianus,
Beuilaqua Insuher, Franciscus Nardous, Auanzinus Cas-
siana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipseq; Saler-
nitanus cognomento Prauius, & complures alij insignis au-
daciae centuriones, qui ordines superioribus bellis in Italia
duxerant. Iti itaque quum tota acie fremerent, eumq; locum
sub ipsis hostium munitionibus à Sfortianis occupari uehe-
menter indignarentur, raptim omnes uesano gradu ac uix
seruatis ordinibus, ut æquiores supra Sfortianos locum an-
tecaperent, uersus castra hostium contenderunt. Nec dubita-
uere Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones appro-
perare, quin continuo erumpendum, & collato pede repri-
mendam subeuntium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi
temeritate persimili intra munitiones repugnare parum de-
corum putabant: Præsertim quum amissum decus ad por-
tum Veneris, egregio aliquo facinore edito, resarcire cupe-
rent ad retinendam uirtutis opinionem, quam de se apud om-
nes iactantius prædicâdo tota ea nauigatione præbuis-
sent. Nec mora, disiectis statim trabium repagulis, patefactoq;
exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælo Præ-
toriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros es-
se minimè putarant, concursusq; est inopinâibus omnibus,
ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quo-
rum nullum ea die fuit imperium, postquâ neque arte, neq;
cōsilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur
summittendo auxilia, adhortando quod regere non poterât,
ac demum ipsi capeffendo pugnam, periculo suorum militū
occurrere nitebantur. Ad extremum Aragonij neque Sfor-
tianorum uirtutem, neque Prætorianorū impetum tulerunt:
loco etenim pulsi & deiecti eo ponte, qui diuersas oppidi

partes interfluente riuo determinat, terga uertere. Fusos fugatosq; totus exercitus perruptis eorum munitionibus persecutus est, ingensq; ea die pro numero hostium cædes facta. Nam Heluetij qui tardius aduenerant, stratos, à Prætorianis & uulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoque nobilis captiuus, quem Aloysius Fliscus unus è ducibus in equi clunes sustulerat, ut in pacatum abduceret, cum maximo ipsius confessoris periculo trucidatus est: quàmquam Aloysius sua claritate omnibus notus esset: ut qui Genuæ cunctis interfuerat consilijs, & tum magna aduersus Aragonios fratremq; Hyblettum auxilia montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipse prælio effugiens cū ea manu agrestium quam ex ditionis suæ castellis accitam circa se præsidij causa habebat, asperis inusitatisq; tramitibus per Lauaniæ amnis, quæ Entella olim fuit, ualles montesq; profugit. Iulius Vrsinus Fregosinusq; uulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregosius capiuntur, magnaq; Aragoniorū multitudo proiectis armis dedita est. Pauci ex uictoribus interfecti, sed in his Auanzinus Cassiana inter fortissimos centuriones annumeratus, et ex Sfortianorum, prætorianorumq; numero supra sexaginta grauitèr uulnerati, discessere. Hinc ad prædam discursum, totumq; oppidū nullo discrimine amicæ partis ab Heluetijs direptum. Nullū Aragonijs ad mare, nisi paruorū admodum lemborum beneficio, effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Ligusticas conspicatus naues, quæ secundo uento ferebantur, & iam tormenta procul euiibrabant, in pacatiora littorà ad Arni ostium & Liburnum retrocesserat, unde mox etiam aduerso rerum euentu consternatus Neapolim repetiuit. Fuit tum complures qui eius amplissimæ classis tanta impensa

tantoq; studio comparatæ, uanos conatus et fœdum exitum redirent. Sed contrà non deerant usu rerum periti atque prudentes, qui nullis addicti partium studijs omnibus lugendum esse iudicaret, quum ab his rerum inijs supremas ac miserabiles ruiturq; mox Italiæ clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerso, cum maximo externorum militum discrimine in urbe tumultuatum, quum Heluetijs Gallisq; prædam uenditantibus, Rapallini, uestes, uasa, suppellectilemq; suâ passim agnoscentes implorato ab amicis affinibusq; auxilio res suas repeterent. Hinc ab iurij ad arma populari furore discursum est; punctoq; temporis diuersis in urbe locis nonnulli ex Heluetijs & Gallis trucidati: proculdubioq; ea die externû militem incitatę plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; ipse Ioannes cum prætoriam cohortem in publicum egressi, circummissis præconibus, audacioribusq; correptis, atque his protinus ad exemplum laqueo suspensis, iratæ ac sæuentis multitudinis impetû repressissent. Rapallinæ uictoriæ nuncius & Ludouicû ^{Ludouicû} incredibili affecit letitia, et Carolum ueluti certo iam uictoriæ omine accepto, ad maturandû in Italiâ sollicitauit. Iam tota ferme Heluetiorû multitudo per Graias Alpes in Vercellensem agrum descenderat: & Obigninus cum ualida eorum manu atque ala sua Britanica, et trecentis ferme Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam processerat. Quò paulo antè ad iungendas uires Ioannes franciscus Sansfuerinus Calatiæ ^{Comer} fuerat profectus. Is tum Sfortianis copijs imperabat, in quibus grauis armaturæ equites sexcēti, et termille pedites ueterani cēsebatur. Quibus uiribus in unû coactis, ut Ferdinandi conatibus obuiam irent, ad fossam Giliolam in finibus Ferrariensis agri munitissimo loco castra

posuerunt. Hisdem ferme diebus Ferdinandus è Tiferno, ubi cum Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocatus, mollioribus Apennini iugis in Fauentinum agrum transcendit. Erant eius copiae equestres ferme omnes, equorum uirorumq; robore praestantes, & apparatu longe omnium ornatissimae. quibus ut primum in Aemiliam est deuentum, conscriptis ubique cohortibus, supra sexmilia peditum adiunxit ex Bononiensibus, hisq; populis qui Anemonis uallem, & sinistrum Apennini latus incolunt. Eorum erant praefecti uiri fortes Dionysius Naldus & Vincentius eius frater. Praeterea aderant Guido Vrbinatium & Ioannes Sfortia Pisauensium reguli. Accessere quoque ex Pontificijs tres equitum turmae, Serrae Hispani nobilis ductus; ex Florentinorum quoque copiis quadringenti utriusque armaturae equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His uiribus Ferdinandus in Parmensem agrum irrumpere se posse crediderat, adiuvante uel permittente Ioanne Bentiuolo, quem iam Alexander Pontifex à Ludouici Gallorumq; amicitia magna ex parte diuellerat, quum Galeacio eius filio purpurei galeri honorem, ceteris item filiis uberiora stipendia promississet. Verum Bentiuolus ob res in Liguria infelicitermotas, & Federici foedam fugam, itemq; Caroli celeriore opinione omnium aduentum, & Obignini, Calatiniq; praesentes exercitus, quando ex ipsa belli fortuna hominum uoluntates facile permutantur, omnem initi eius consilij cogitationem abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne, ubi per aliquos dies castra habuerat, in Fauentinos campos eo consilio progressus est, ut quum primum dimicandi facultas praeberetur, statim cum hoste confligeret, q. & regem transire Alpes, & se mox imparem eius uiribus, si Galli Sfortianiq; tota

belli mole simul incumberent, futurum esse intelligebat. Cōtrā Obigninus & Calatinus qui illa Eadem tempestivis ad modum consilijs providebant, ne inuiti ad summæ rei certamen traherentur, obnixè studere: in palustribus semper ac fossa munitis locis castrametari: ostentare tamen copias ad famam opinionemq; hominum retinendam: sed aciem nisi loco hostibus iniquo nunquam explicare: ita ut tantum ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen est occasio haud semel prelij commitendi, non longè à sanctæ Agathæ oppido, quū utrique duces ex itinere in proxima prata processissent, quæ tamet si pluribus fossis à cultoribus perductis, & directis ad lineam faliētis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confligendum satis opportuna uidebantur. Intererat fossa mediocris inter utrāq; aciem. hanc ut Aragonij transirent Obigninus & Calatinus expetabant, quippe qui illuc eo se consilio uenisse meminerant, ut Ferdinandū, si in Aemilia moraretur leuibus prælijs destinerent, nunquam uniuersæ pugnæ aleam subirent: sin in Galliam Cisalpinam ire contenderet, ipsi iisdem uestigijs abeuntem persequereatur. Petilianus autem ut ab aduersarijs transeundi initium fieret, opperiri, & se minime commissurum dicere, ut in ripis impeditæ fossæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minime pugnax, qui providere potiusne uinceretur quam alios superare didicerat, quū Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos suis pares, Gallos uero, equites quorum uirtus adhuc erat incognita, si non optimos, longè tamen acerrimos putaret, et tormenta ænea, qua parte Galli plurimum ualere dicebantur, maximè ueretur, nullo modo ut uniuerso certamine confligeret addi ci poterat. Contrā Triuultius, et acer et pugnæ audax Heluc-

tios ab se Renatoq; fratre paucis ante annis supra Domos-
 sulam iusta acie superatos cōmemorare: Italos equites Gal-
 lis omnibus terrori esse quum ipse in Gallia regulorum bel-
 lo iuuenis interfuisset, abunde testari, tormenta in acie quod
 ancipiti cū periculo emittātur, nullo propè usui fore demō-
 strare: ac demum si manus confererent uictoriam polliceri.
 Quod si cuncta pericula, quæ ab infinitis penè casibus ori-
 ri possent, pensando ac dubitando occursura sibi arbitraren-
 tur, uincendi occasionem per incuriam amitterent: ac paulo
 pōst tantis hostium copijs, quæ rege duce ab Alpibus immi-
 nerent, futuros impares: & mox regnum cum summo igna-
 uiæ dedecore, quando nulla reliqua spes salutis nisi in turpi
 fuga futura esset amissuros. Sed Ferdinandus quanquam
 Triultij præfaga mente de belli exitu proloquentis autho-
 ritate moueretur, Petiliano tamen assensit, ne ipse qui pugnā
 di studio deflagrare uidebatur, si aduersam prælij fortunā
 experiretur, spreto cauti ducis consilio, inexpiabile funestæ
 temeritatis infamiam apud Alfonsum patrem, ipsumq; Pō-
 tificem subiret. Itaque in munitiora loca ab utrisque conces-
 sum. Sequentibus uero diebus quum Triultius parandæ ui-
 ctoriæ facultatem ab his, qui inatum timorem prudentiæ no-
 mine contegerent, amissam quereretur, eiusq; sententiæ Al-
 fonsus Piscarius accessisset, & Petilianus à Bartholomeo
Liuiano familiari suo, is tum alam equitum ductabat, qui po-
 stea summos militiæ honores adeptus est, quotidie oppugna-
 retur, ut cunctari desineret, & rem prælij fortunæ tandem
 committeret, decertare statuerunt. Sed à conferendo prælio
 aliena mens hostibus fuit. Nam tametsi per præcones ad pu-
 gnam prouocarentur, nunquam tamen castris copias edu-
 xerunt, sic, ut ludificati uarijs artibus Aragonios quum le-

uis eorum armatura propius munitiones accessisset, emis-
 sis subito pluribus tormētis eam inde cladi metu recipere se-
 se, & confestim terga dare cōgerint. Liuianus tamen tri-
 duo post, alam unā Gallorum equitum longius ē castris ad
 sanctæ Agatæ oppidum progressam, noctu adortus, cæsis
 captisq; pluribus equitibus, magna ex parte deleuit, Cæte-
 rum Ferdinandus postquam hostem inuitum non posse elici
 ad pugnam uideret, ad Fauentiā promouet castra, eaq; sub ip-
 sis mœnibus latissima fossa per quā Anemonis partē cor-
 riuarat, alijsq; præaltorum aggerum magnis operibus cō-
 munit, ut amicæ urbis copijs utatur, tutoq; in loco Germano-
 rum auxillia, quæ sibi ē Sueuia et Vindelicia adducebātur,
 expectet, atque interim ad motum aduentantis Galli regis,
 uti pater ac Alexander monuerant iussa capeffens, melioris
 fortunæ consilia subsequatur. Interea Carolus ē Gratiano-
 poli Coctijs Alpibus in Italiam transmisit. Fuere olim Co-
 ctie quæ nunc mōtis Genebræ culmina nūcupantur, ut alias
 diffusē monstrabitur, quum ipsis Alpibus, sicuti & cæteris
 orbis terrarum clarioribus locis, pro recentibus, & semi-
 barbaris nominibus antiquiora uocabula passim reddemus
 Descendentem Asta Colonia excepit omniq; rerum copia,
 abundantibus eius regionis oppidis, milites sese largē &
 gratuito recrearunt. Processerat Astam usque honoris cau-
 sa Ludouicus, uxorem Beatricem cum lectissimis Insubrum
 foeminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is
 non multo post ad insoliti cæli commutationem aliquādiu ue-
 hementi morbo conflictatus est, quum erumpentes pustule,
 uti sepe pueris accidit, artus & faciem defœdassent, Verū
 mittescente autumno, & recepta subinde ualetudine, Tici-
 num urbem, quam recentiores Papiam appellarunt, contē-

Conj.
ahar.

Carolus REX
 in insula
 Carthago
 Corin.

dit. Ibi regio apparatu, & exquisitis honoribus à Ludouico in arce susceptus est. Laborabat tum suprema uale tudine Ioannes Galeacius adeoq; infelix iuuenis lento atque tabifico morbo erant confectus, ut non uiribus quæ iam nullæ erant, sed ipso uno desituri mox spiritus uigore regeretur. Is Carolo, qui ad lectulum accesserat, uti ægrum officij causa humaniore alloquio solaretur: lachrymans ueluti mox imminetibus fatis concessurus, ^{Melanch.} Franciscum, Bonamq; liberos magnopere commendauit. Nec multo post Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituq; ex Mediolani officinis omni castrensium rerū copia instructo, peditibus secundo amne deuectis, et equitatu terrestri itinere præmissis, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmensem ad Apenninum est peruentum: iugisq; haud multo labore superatis ad Pontremulum posita castra quod Macræ amni impositū descendentibus in Aethruriam per Apuanos Ligures primū occurrit. Erat Pontremuli præsidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum forte ad amabilis uini tabernam ab leui uerborum contentione ad acriora iurgia cū Heluetijs deuenissent, & uti ipsi erant expediti cum scutis & gladijs, aliquot Heluetios in angustijs uiarum prælongis suis impeditos contis trucidassent, aliquanto post supremam oppido clamitatem pepererunt. Caterum Carolus motis inde castris secundum Macram amnem præterq; Papirianas fossas, quæ Fossæ nouæ oppido nomen dederunt, ^{oppidum} ^{prope} Sergianum profectus est. Creuit Sergianum ex ipsis Lunæ antiquæ urbis ruinis, quum incolæ pestilenti eius litoris aura, quæ maximè ad Macræ ostium uergit uehementer offensi, ædificia in editiorē locum subduxissent. Id primum Florētinae ditionis oppidū erat, eoq; Paulus Vrsinus præsidij cau-

sa peditum atque equitum manum paulo antè præmiserat. Interea Gilbertus Mompenserius, qui primum Gallorum agmen dūctabat, Castellum nouum ex itinere tormentis ag- gressus expugnauit, præsidijq; præfectum Angelum Cen- cellum, & ad unum eius milites trucidauit, præmissisq; ad mare longo circuitu equitum alis, Franciscum Montedoliū cum cohorte Sergianum properantem, improviso equitū incursu, protritit occisisq; omnibus ferme peaitibus, inter- cepit. Quibus de rebus magnus adeo Gallorum metus om- nibus est incussus, quòd ab his non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum ui- debant, ut oppidani atque ipse Pāulus muris uiribusq; dif- fisi, & Petrasanctenses qui Fanum Feroniæ incolunt, quū in portis eorū equstri prælio certaretur, de dedēdis proti- nus oppidis cogitarint. Erat arx supra Sergianū editiore tumulto imposita loci natura atq; arte permunita; quam inco- le à Castruccio Lucensium tyranno ædificatam fuisse cōme- morant. Eam quū prolato omni tormentorū apparatu Gal- li expugnare niterentur, Petrus Medices Florentia profe- ctus ad Carolū in castra peruenit: Is enim fama celeritateq; hostium penè obrutus quū ad eam imminentis maximi exer- citus molem sustinendam consilio ac uiribus se imparem cer- neret, uoluntate cōmutata ad promerendam regis gratiā, se cuncta uti imperatum foret facturū, traditurūq; Aethru- riæ urbes, arcesq; oēs pollicitus est, modo incolumi dignita- te in fidē & clientelā à Carolo reciperetur. Timebat enim uehementer rebus suis, quoniam Laurentius et Ioannes ed- dem Medicea orti familia apud regem in honore erant, qui paulo antè quum nouis rebus studerent, Petri potentiæ in- fensi, aduersus eum coniurauerant: detectisq; eorū consilijs,

PAULI IOVII HISTOR.

quod Petrus proprio sanguinis parcendum esse putauerat, ruri tantum publico iudicio relegati fuerant. Mox uero descendentes in Italiam Gallis noua spe inducti: & ueteribus innixi consilij ad Regem profugerant: ac tum maxime apud singulos procures agendo maledicendoq; bellum, insidias, cunctaq; aspera Petro moliebantur. Ceterum Petrus apud Fanum Feroniæ cum Brissone Belcarioq; rebus compositis obuiam profectus regi, comitate militari, et læto admodum uultu in gratiam recipitur. Nec multo post missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Pisarum, & Liburni portus artes, regis præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati uiri insignes, in quorum numerum Senatus honoris causa Petrum ipsum absentem decreuerat, superuenere, qui amica apertaq; omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent: & quantis maxime possent officijs regis animum, deterfis obrepudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam redijt domesticorum literis reuocatus, quibus aduersos de eo rumores tota urbe exercitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur; proptereaq; ueteres inimicos in spem nouarum rerum esse erectos: Populum fremere, nutare Senatum ex eius facti in dignitate permotum: atq; ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consilij obuiam irent reperiri, solite admodum prescribebant. Alienauerat ab se Petrus, tametsi præclaro erat ingenio multorum optimatum animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumq; studiis et matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus ministris demitteret: & perraro quum Senatus cogeretur, in curiam ueniret; nunquam uero collegiorum magistratuumq; officijs interesset,

esset, quorum munia à summis & grauissimis ciuibus implebantur; ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euassisset: Qui ut erat diuina prudētia in regenda urbe, & promerendis ciuium animis urbana quadam comitate ciuiliq; modestia pari cum ceteris cultu sine satellite Rempublicā feliciter sola ingenij magnitudine fretus administrabat. Igitur Petrus quum principem locum, qui haud faciliē aliter quā aut summa ui, aut summa cum uirtute atque modestia in libera ciuitate retinetur, neque armis neque gratia sustēteret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamq; cōminutā iam authoritatis atque potentie fortunam, in forum, atque inde incuriē aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se uero insensos multorum uultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum uexillifero supremæ potestatis magistratum gerunt, ascendere uellet, à Valterotto, Iacobog; Nerlio regionū tribunis, curiæ ianua prohibitus est; mox uerò concursu omnis generis hominum facto & nonnullis arma tenentibus metu doloreq; perculsus inter fremittum rebellantis populi, & saxa uolantia, domum se proripuit. Nec mora ueluti ulturus infesti populi iniuriam thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrsinus post deditum Sergianum, dissipato trepidantiq; agmine ad Gallianā portā adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verum quum nunciaretur Franciscum Valorium, unum ē legatis quem ipse apud Carolū paulo antē reliquerat, uirum acrem ac turbulentum in foro esse: sublimemq; eum in equo concionari, populum incitare: ac demū se armatæ multitudini ad uendicandā libertatem ducē præbere penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, et salutem suam ab eo proditum iri, quod se abeuntem

falsis pollicitationibus onerasse uideretur. Valoriumq; qui
 tanta ob id celeritate præcurisset inimicorum maxime ge-
 tilium impulsu ad se oppugnandum pellendumq; fuisse trās-
 missum. Itaque metu amens & consilij pariter inops Paulo
 Ursino, amicisq; paucis, ut salutis quam imperij uel fortu-
 narum curam potiolem duceret suadentibus, relictis etiam
 quibusdam gemmarum loculis, urbe profugit. Ioannes quo-
 que cardinalis qui postea desumpto Leonis decimi nomine,
 summum in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacer-
 dotis fraterculi cuculla amictus, itemq; Iulianus fratres, pa-
 ri fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenerunt. In
 terea populus omnis qui tametsi infectis armis, s&uisq; uo-
 cibus Mediceos persequendo, diurnæ seruitutis iugū for-
 titer excussisset uideri uolebat, aliquanto tamen prædæ quā
 libertatis erat auidior, ad diripiendas Mediceas ædes ex om-
 nibus regionibus aduolauit. effractiq; statim Martiani hor-
 ti, nobilissima Petri insuppellectile instructi. Domus quoque
 ipsius Cardinalis ad Antonianum templum, s&uientis plebis
 auaritiæ celsit, tanta auiditate, ut ualuae & cardines impo-
 tenti rapientium impetu uellerentur. ipsa domus Medicea
 grassantis populi iniuriam non sensit, prohibentibus magi-
 stratibus; quod ea tum summo Petri studio, ad regem hospi-
 tio excipiendum, auleis, prætiosq; rerum omnium appara-
 tu exornabatur. Nec multo post concursu hominum in curiā
 facto Petrus fratresq; à uexellifero Francisco Scarfa, ip-
 sisq; octouiris qui cum eo in curia perpetuò sedent, quique
 ex amicorū numero ipsisq; Mediceæ familiæ beneficijs
 lecti fuerant, omnibus statim suffragijs patriæ & Senatus
 hostes iudicantur, pila puniceæ Mediceæ gentis insigne, om-
 nibus urbis locis abrauantur, atrociq; admodum decreto

*Petrus Medici
 et fratres
 ex Urbe.*

*Medici ho-
 mines
 aduolant.*

adiecto uti præmium percussoribus eorum foret, bona extē-
plo atque auidissime publicantur. Nec multum inde in illa
ipsa domo magni Cosmi ingenio ac sumptu extructa, qua
nullum in Italia priuatum ædificiū elegantius concinniusq;
ætate nostra conspicitur, quæque publicum totius orbis nobi-
littatis bonarumq; artium hospitium fuit, à publicis institori-
bus nobilissimarum opum uenaliū hasta palam erecta est.
Venire itaq; magno Fortunæ ludibrio, præter ingens &
præciosum opulentæ domus instrumentū statuæ antiqui ope-
ris, toreumata, gemmæ, uarij q; lapides admirabili ueterum
artificum sculptura insignes, uasa Myrrhina, numismataq;
auro, ære, argento, queis clarorum ducum effigies inerāt, lō-
go atq; erudito studio, diuturna in pace cumulata. Præterea
tabulæ & signa nobilium artificum monumenta et quod in-
uidiam plurimum augere poterat, illa tam grandi pecunia
tot tantisq; doctorum uirorum peregrinationibus atque la-
boribus quæsitæ, Latinorum & Græcorum uoluminum su-
pelles celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus instituerat,
auxerat Petrus, & Laurentius postremò, tota penè Græ-
cia rarissimis libris spoliata, expletisq; tandem studiosorum
desiderijs, magna sui fama claritateq; condiderat. Ita ut ple-
rique mortales eam familiam tanta calamitate indignā, ac
iniquè admodum ab ingratis ciuibus exactā esse iudicarēt.
Quando eius procures perpetuo quodā magnificentie splen-
dore edificando, fouendo ingenia, & pacem opulentie pa-
rentem singulari industria tuendo, patriæ ac ciuibus tantum
ornamenti & claritudinis addidissent. Illudq; demum ma-
nifestè compertum est, inanem atque admodum caducam ef-
se popularem gratiam in libera ciuitate dominantibus. Ci-
uesq; ipsos dum ex nouarum rerum motibus libertatem re-

*Domus Medice
Cosmi de
vixit.*

PAULI IOVII HISTOR.

spiciunt, nulla æquabilis imperij, nulla pristinae amplitudi-
nis, nulla denique beneficiorum priuatè uel publicè acceptorum
memoria permoueri: Vsq; adeo autem Mediceum nomen
cunctis inuidiosum esse cœpit, ut Laurentius atque Ioannes
qui apud regem tanquã exules fuerant, Petri expulsi genti-
les & consanguinei, ut libertatis tuendæ studiũ ostenderent,
è marmoreis antiquæ domus insignibus pilas deterferint,
substitutaq; candida cruce, uti in aliam familiam transeunti-
bus mos est, Populani abdicato ueteri nomine, appellari ma-
luerint. Dũ hæc Florentiæ geruntur Carolus ab Luca, ubi
liberaliter exceptus adiutusq; pecunia fuerat, Pisas cũ exer-
citu peruenit, cuius aduentus opportunè admodum in spẽ re-
cuperandæ libertatis Pisanorum animos erexit. Concesserant
Pisani multos ante annos diuturno bello uicti in Florentino-
rum ditione, quum paulo ante cum summa opum amplitudi-
ne, tũ ingenti rei naualis gloria inter ceteros Italiæ popu-
los, magnam authoritatem rebus præsertim in Syria felici-
ter gestis obtinuissent. Eoq; magnitudinis rem Pisanam ali-
quando euectam memorant, ut centum eorum familiæ illu-
stres, totidem rostratas naues priuato sumptu ædificasse,
exornatasq; ad Ligusticum bellum eduxisse dicantur. Ve-
rum quum bellica uirtute & mercaturæ studio, partis diui-
tijs aliquandiu floruissent, eos demum superbia opulentiæ co-
mes, & natæ continuo ex nimia felicitate intestine seditio-
nes, euersa republica transuersos atque præcipientes egerunt.
Factumq; est ut attritis discordia opibus atq; intermissa obi-
ter maritima negotiatione, per diuersa tempora uarijs ty-
rannis seruire didicerint Ioanne autem Galeacio Vicecomi-
te uita functo, qui longe amplissimo in Italia imperio poti-
tus, post Appianum tyrannum, Pisas in deditionem acceper-

*Pisanorum
possidia
olim*

rat: coepere Pisani iam pridem amissam libertatem respec-
tare, atque eam maioribus animis quàm uiribus aduersus
Florentinos tueri; qui tum ob ueteres causas recentibus etiā
odijs accumulatas in ea ruentis imperij uicecomitum exo-
ptata occasione grauissimum bellum intulerat: quo Aucutus
Britannus dux bello inclytus adeo res eorum afflixit, ani-
mosq; contriuit, ut omnibus belli calamitatibus fracti desti-
tutiq; à finitimis uictorū arbitrio se dediderint. Mansereq;
sub Florentino imperio annos octuaginta septem; quo tem-
pore adeo seuerè auarèq; ab his qui quæstui atque pecuniæ
maximè student, imperatum est, ut sub Caroli aduentum ni-
hil eis præter nomen ueteresq; spiritus & antiquæ magni-
tudinis memoriā superesset. Erat inter Pisanos Simon Or-
landius uehementi uir ingenio, publicèq; & priuātè Floren-
tinorum hostis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ci-
uibus coëundo, quos maxime grauioribus iniurijs offensos,
ac ob id alienato animo paratos ad defectionē existimabat,
sepius publicas calamitates deplorare, ac ostēdere quàm fa-
cilè, si uiri fortes & maioribus suis similes forent, se se ab
intoleranda seruitute in antiquam libertatem essent uendica-
turi. Postremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, se orato-
rem apud regem, & ad perficiendum negotium ducem futu-
rū alacriter profiteri. Nec diu cunctando deliberandoue ab
inclinatis iam ciuibus, num in ea præsentis regis occasione
audendum foret, dubitandum est. Nanque Orlādius quum à
cunctis certatim amplexaretur ac lauderetur, quòd contēpto
priuato periculo pulcherrimi facti consilium magno animo
desumpisset, ad regem qui tum Mediceis erat in ædibus cū
globo iuuenum ascendit, proiectusq; ad genua supplex et la-
chrymans enarrauit, in quas calamitates erumnasq; misera-

*Orlandius
sollicitus
p. liban.
de Pisano*

biles, è florentissimo quondam liberæ ciuitatis statu, Florētī-
 tinorum scēuitia decidissent: in quorum mores acerbissime in-
 uectus, ut undique eis conflato odio rex iuuenis magis ac ma-
 gis incitaretur, ea maledicendo protulit, quæ tamet si regis
 animum, magnitudinem nouitatemq; criminum admirantē
 impulerint, à moderato tamen scriptore, ne incerta indefen-
 saq; pro ueris fidem recipiant prætereunda uideātur. Cete-
 rum perorante Orlandio, ac regē demississimo gestu inter-
 rogante, num qui ad liberandam à tyrannis maximam Ita-
 liæ partem uenisse uelle uideretur, Pisanum populum tam in-
 digna seruitute oppressum, liberum esse uellet. Carolus mo-
 re Gallorum allacriter, et iam opportunè fauentium proce-
 rum murmure exorto paucis annuens, sublataq; manu id se
 quod æquum esset præstare significauit. Quæ uox excepta
 ab his qui intererant, statimq; foris omnibus præ lætitia in-
 genti clamore FRANCIA M, quod est antiquum li-
 beræ Gallie nomen, ac libertatem uicissim ingeminantibus,
 per urbem delata, uniuersum populū ad dulce exoptatumq;
 id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florētino
 rum insigne, in profluentem Arnū præcipitatur. Præse-
 cti autē quæstoresq; Florentini urbe profugerunt. Quibus
 exactis Pisani ex numero optimatum decuriones uiros for-
 tes delegerunt, qui darent operam ne recepta libertas, ulla
 ui, ullisue hostium consilijs eriperetur. Quod si tanta felici-
 tate atq; fortuna ipsam libertatem tueri Pisanis datū foret,
 quanta eam constantia atq; uirtute postea per sexdecim an-
nos defenderunt, bellum profecto quod statim secutū est, ne-
 que pertinacium ciuium fregisset spiritus, neque finē eorum
 opibus unquam imposuisset. Accidit autē memoriabli casu,
 ut eadem hora qua Florētini Mediceos patria domoq; pel-

Timothæus
Pisæ.

lebant, ipsi quoque à Pisanis pari asserenda libertatis desiderio pellerentur, præclara equidem cum laude Galli regis, qui non minus equitate atque iustitia, quàm uirtute bellica magnus, duabus nobilissimis Italiæ urbibus inauspicatam propè & nullo hercle negotio libertatem attulisset.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAULI IOVII NO³

VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER SECVNDVS.

T Carolus Antracio uiro forti cum delecta Gallorum manu Pisana in arce constituto, cæterisq; deditarum arcium præsijs pari diligentia confirmatis, Pisis profectus ad Signinum pontem sexto ab urbe Florentia lapide Arno impositus in tertijs castris peruenit, sollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quòd non omnino inanis rumor increbuisse regem Mediceos in patriam incolumi dignitate moderati principatus esse reducturam. Nam Briffonetus atque Belcarius Philippusq; item Bressius Allobrogum reguli frater regij consilij principes, eo atroci facto quo Petrus patria pulsus ac hostis iudicatus fuerat, regie fidei maiestatem uehementer lædi testabantur: diserebantq; eum qui

PAULI IOVII HISTOR.

sefe atque arces optima fide tradidisset, ob idq; præclara ip-
 forum sponfione amicus fuisset appellatus, ut patriæ & pe-
 natibus redderetur, omnino esse reuocandum. Probabat id
 rex iuuenis, honesti decoris tenax, nec facile ex aliena iniu-
 ria nominis sui contumeliam ferens. Iamq; Fortuna novos
 ludos Florentinis editura uidebatur, nisi Petrus qui parum
 lato uultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fue-
 rat, è Bononia sibi timēs, nimis celeri desperatione Venetias
 profugisset. Cæterum Carolus apud signiā rebus per lega-
 tos qui frequentes aduenerant magna ex parte compositis,
 Florentiam armatus ingreditur. Magistratus cuncti suo or-
 dine, sacerdotesq; sacris in uestibus sub umbella aurea intrā
 tem excipiunt. Populus letis acclamationibus summos hono-
 res defert: miratur externi cultus tot equitum agmina, Pha-
 langesq; Heluetias, & ad tormenta ænea transuēta curri-
 bus maxime stupet. Sed obiter suspensio animo reputat, quo
 indiscrimine uersetur, qui tantam ferocium gentium multi-
 tudinem intra mœnia domesticosq; lares acceperit. Ea dies
 funere quoque Pici Mirandule immatura morte correpti in
 signis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta, erudito-
 rum hominum consensu, Phœnicis cognomentū adeptus est.
 Rege suscepto, affectoq; omnibus humanis honoribus, Flo-
 rentini de foederis conditionibus agere cœperunt, certatūq;
 est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter armatos uox
 audita. Quum enim Galli per iniquas condiciones dicere ui-
 derentur, ob idq; abñentibus insolenter obstreperent, Petrus
Caponius indignabundus, libellum conscripti foederis palā
 concerpfit, addens clara uoce, postquam Galli ui agere atq;
 impotenter contendere uellent, non defuturos qui Campani-
 æris sonitu, tubarum cantibus essent responsuri. Sed demum

*Carolus Flo-
rentinus in
gradum.*

*Pici Miran-
dula mo-
ris.*

cum rege fœdus ea conditione percussum est, ut Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummum in bellicos sumptus regem iuuarent; Ipse eas arces quas Petrus tradidisset intra certum tempus restitueret: libertatem quã tunc receperant, egregio studio tueretur: Neque Mediceos gratia foueret, neque Pisanos iuuaret auxilijs: Sic, ut Carolus aræ maximi templi admotus solenni sacramento iuraret, se integra fide præstiturum quod ex fœdere promississet. His confectis rebus epistolas sub edicti nomine per omnem Italiam perscripsit, quibus testatus est se uenisse ad liberandos seruitute populos, bellumq; in Græciam aduersus Turcarum gentem, ac ipsos communes Christiani nominis hostes transferendum: Propterea se nemini nociturum: pacatò facturum iter, & quæ alendo exercitui necessaria foret, præsentì pecunia persolaturum. Dum hæc in Aethruria geruntur, Obigninus & Calatinus in Aemilia copijs atq; animis aucti, ad Mordanum Forocorneliensium castellum processere. Castellani persuasi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præsidij causa aliquot armatos intro duxerat, portas clauserant, ac muro fossisq; confisi Gallos oppido excidium ni statim reciperentur comminantes, lapidibus ac sagittis summonere cœperant. Ea iniuria accensi Galli elatis animis nequaquam ferentes quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum sustinere auderet, tormenta promouent, muri partem deiiciunt, & fossam transcendere conantur. Sed ea re parum prosperè tentata, aliud consiliũ capiunt. Quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum periculo, neque extrui sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, ut tolonem trabem, cui pons subductilis ad

*Paisi Codici
noti in
Caroli 12
Florentinos.*

subleuandum cathena suspenditur, tormentorum pilis effringent. Acciditq; ut ad unum atque alterum falconis ictum, cathena trabeq; perfractis, pons ipse concideret, irrumpentibusq; Heluetijs & Gallis, oppidum extemplo caperetur. Tantus porro certatim incumbentium impetus fuit, ut multi à lateribus in fossam decedentes, sed multo plures ipso prementium pondere ruptis pōtis asseribus præcipitati in prælatos & limosos fossæ gurgites foede perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, ut cæteros uno crudeli exemplo à simili pertinacia deterrerent, præsidium oppidanosq; omnes ad unum, quibus neque latebræ, neque Deorum templa in quæ confugerant, profuere inusitata rabie trucidarunt: Ita ut neque senibus neq; foeminis, neque ipsis, crudele uisu, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totā Italiam, sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quā pleriq; moribus nostris non omnino dissimilem putabāt, incredibile odium cōcitauit, Mordano amisso Catharina miserabili suorum clade percussa, Ludouico etiam patruo plurimum impellente Aragoniorum partes deseruit. Iisdem ferme diebus Ioannes Galeacius diuturna ualitudine conflictatus, Ticini uita excessit. Eo nuncio accepto Ludouicus, qui regem in Lunensem usque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit, ubi iustis insigni pompa funeri persolutis, optimatum consensu ad imperium euectus est, qui in tanto rerum motu imperij summam infanti minimè deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacii filio certo successōnis iure deberi uideretur. Fuere ea tempestate complures qui Ioannem Galeatium lentis atque mortiferis pottionibus ab eo pernecatum fuisse putarent: quod

*Spirita Gal
lorum.*

*Ioan: Gale
acius mo
ritur.*

fortasse nobis pro constanti esset affirmandū, nisi eius ambiguae rei indicia fallacibus innixa coniecturis incertā admodum opinionis fidem curiosis et medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperiū Ludouicus prædicabat, q̄ ipse natus esset dū Franciscus pater Mediolano uirtute parto potiretur. Contra Galeacium qui ætatis prærogatiua inductus de functo patri successisset in humili adhuc parentum fortuna genitum, atq; in Firmana Piceni arce susceptū, præpostera successione principatus Fortunā, in qua neque Dij neque Fata eum nasci uoluissent, respicere minime debuisse. Diplomata quoque aliquanto post a Maximiliano Cesare, trecentis milibus aureorum nūmum impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius speciosis admodum titulis Mediolani, finitimarumq; urbium imperiū augusta Caesaris autoritate adiudicatum est. Ferdinandus aduersis Aethruriæ motibus perculsus, simul permotus Catharinæ defectione, quod medijs ditionis eius in finibus erat, Obigninumq; et Calatinū aduentu nouorum militū firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Castrocariū, quod olim in Apennini radicibus Salsubiū fuit, retrocessit. Id iter per uias multo luto ac frequentibus saxis impeditas noctemq; cum tenebris, tum sauis et imbris foedā maxima cum trepidatione laboreq; confectū est. Nec Salsubiani portas aperuere, qui paulo antè singulari studio eum omnibus rebus adiuuerant, u xq; Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægrè et prius accepta pecunia canistris et funibus è muro demittebantur. Adeo enim mobilis ac infida populorum natura est, ut facile quos desertos à Fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatem agrū digressum, missusq; Petilianus ad Cesennatium Senatum, qui da-

ret operam, ut ab his prouiso commeatu, designatisq; hospitij exercitus intra moenia reciperetur, Exulabat tum Cæsenna Guido Guerra, uir factiosus, & bello acer, qui multos in urbe amicos clientesq; habebat. Hunc Obigninus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Cæsennam occuparēt, pecunia, armis, auxilijsq; instruunt: ad tentādos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris spatium Fracassam Sanseuerinum cum ala equitum qui subsidio foret, subsequi adesseq; præcipiunt. Guido qui suos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei cōstituerat, primo aduētū à Bartholomæo Notario Guerrianæ factionis homine introducit: tota urbe ad Guidonis uocem tumultus exoritur; factiosi arma corripit; quorum fulsus auxilijs Guido in prætorium curiamq; aduolat. Petilianum de commeatu cum decurionibus deliberantem iniecta manu capit, custodiendumq; ipsis senatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus. nihil publicè in repentino casu cōsuli prouideriue poterat, quum quisque domum, liberos, fortunasq; suas in eo periculo potius respiceret, quā quale quantumq; facinus esset admissum intueretur. Nam dum Petilianum à ciue capi in conspectu Senatus, & Aragonios qui in gressi cū Petiliano erant, capi dissipariq; permitterent, manifeste à Romano Pontifice rebellabant. Iam tota ferme ciuitas, Guidonis, Gallorūq; signa sequebatur, quū Alfonsus Daualus & Liuianus his rebus cognitis cū delecta equitū peditumq; manu Cæsennam per arcem Ioanne Caroccio custode, pontes ex templo demittente ingrediuntur. Committitur repente prælium media in urbe. Ipse Guido ingenti protectus scuto cum paucis familiaribus fretus uiarum angustijs Aragonios sustinet: mox auctus nouis clientium, mili-

tumq; subsidijs, eos longius propellit. Porro Aragonij super-
 Ventu Germanorū qui dudum ē Venetia nauib; transuecti
 in castra peruenerant, pugnam instaurant. Daualus et ipse
 pedes ante alios insignis; cominus cū Guidone congregitur:
 acriter utrique contendunt, Gothifredus et Gaspar Germa-
 ni cohortium præfecti, impigrè prælio succedentes uulne-
 rantur, multi cadunt. utrisque ex omnibus locis auxilia, sed
 maiora Aragonijs aggregantur. Postremò quū Fortuna sæ-
 pius modo his, modo illis, uictoriæ sp̃e ostendisset, Guerria-
 ni uirtute Germanorū pulsi disiectiq; cū magna cæde in fu-
 gam uertuntur. Ipse Guido per tumultū à suis in equum il-
 latus, ē manibus hostium uulneratus, effugit. Fracassa uerò
 qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis casu, priusquam
 portis appropinquaret, in castra reuersus est. Vrbe recepta
 & Petiliano custodia educto Ferdinandus magno metu
 atque periculo liberatus Cesennam uenit. Eius aduentu do-
 mus aduersæ partis quæ Guidoni fauerat, ut milites gratui-
 tō penuarijs copijs alerent exercitui prædæ loco concedun-
 tur; & Bartholomæus qui Guidonē introduxerat, latebra
 extractus supplicio afficitur. Galli Cesenna exclusi, de occu-
 pando Britonorio consilia inibant: exulesq; præsertim qui
 repetendæ patriæ auidi, in eorum castra confluxerant, præ-
 mijs atque pollicitationibus inducebant, ut per illos amici-
 tia cū eius factionis hominibus inita, urbe potirentur. Cæte-
 rum Ferdinandus opportunitate uicinæ urbis permotus, co-
 gnitis eorum consilijs, eò cum cohortibus duabus tribusq;
 equitum turmis Liuianum celeriter præmittit, cuius aduen-
 tu, eorum consilia qui iam animo defecerant, oppressa,
 omnesq; demum ciues in fide Pontificia cōfirmati sunt. Bri-
 tonorio à Brinto uetere oppido nomen inditum putamus.

quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis qui urbem instaurarint appellatū credant. Erat Theodorani pro-
pinq̃uo oppido Gallorum equitum manus, quæ per agrum
inter Cesennam & Brittonorium uagabatur. Huic sæpe in-
sidias Liuianus frustra tetenderat, quòd illi nisi magna ma-
nu explorato atque inter diu nunquam exhibant: hos, quum
dolis nihil proficeret, uir audax tentandæq; semper Fortu-
næ audius, uera ui aggredi constituit. Itaque coactis omni-
bus copijs, adiunctisq; sibi oppidanorum promptissimis no-
ctu itinere confecto, prima luce Theodoranum adoritur: de-
bile oppidum Gallis repentina re consternatis, acriter ta-
men se defendentibus, celeriter expugnat ac diripit. Galli
equites magna ex parte in arcem relictis equis confugere,
quos quū biduo continenter oppugnasset, atque ipse dum in-
cautius murū subit, sagitta uulnus accepisset, superueniente
Ferdinando omnes ad unum in potestatem redegit. Verum
Ferdinandus quum Annibal Bentiuolus Florentinorū equi-
tum præfectus, quod cōmutato Reipublicæ statu omniumq;
studijs ad Carolum conuersis, salua fide militaris sacramen-
ti diutius eius in castris esse non poterat, impetrata missione
discessisset: & passim à peditibus defereretur, retro abiens
per Umbros Romam contendit. Ex itinere Ioannes quoq;
Sfortia & Guido Feltrius, cum suo quisque equitatu, hic
Vrbinum, ille Pisaurum, rerum suarum metu concesserunt.
Obigninus uero Salsubianis iugis Apenninū transgressus,
ad Carolū in Aetruriam descendit. Per eos dies Franciscus
Picolhomineus cardinalis qui postea Pontificatū est adeptus
ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in
Aethruriam uenit. Sed is neque auditus, neque in castra re-
ceptus est, quum regi atque proceribus ob recentem adhuc

patruī Pij Pontificis memoriā esset inuiſus, quōd ille ſu-
 p̄iore Neapolitano bello aduerſus Andegauenſes à Ferdinā-
 do Aragonijsq; partibus ſtetiffet. Carolus paucos Floren-
 tiæ moratus dies rebus compoſitis Senas uenit. Excepere
 uenientem Senenſes portis ac regionibus feſta fronde exor-
 natis: lauteq; ac liberaliter Gallos milites per domos hoſpi-
 tioſuſceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriā,
 quæ ſtationē in foro habere, et præſidio decurionibus eſſe
 conſueuit, denunciata per præconē cæde, ni extemplo arma
 ponerent, locoq; decederent, foro urbeq; expulit. Senis per
 Vſinius Viterbium exercitus eſt ductus: Eam urbē ex Fo-
 ro Caſij ruinis creuiſſe putauerim: huius enim in proximo
 non obſcura ueſtigia in ipſa ſilice conſtrata uia Caſſia ui-
 ſuntur. At Pontifex qui Ferdinando eiusq; exercitu in ur-
 bem recepto, et conſcriptis tumultuarijs cohortibus, Roma-
 noq; populo arma capere et patriā tueri iuſſo. Gallos urbe
 prohibiturus eſſe uidebatur, Caroli ſucceſſu et celeritate
 uictus ad eum legatos miſit, qui orarent ne ſacroſanctā ur-
 bem ſacrorum domicilium, Pontificis optimorumq; antiſtitū
 ſedem, cui aliquando etiam barbarus Atila peperciſſet, tur-
 bandam uiolandamq; tantæ multitudini externorum militum
 præbere uellet. Quod ſi uti Chriſtianum atq; eius cognomi-
 nis regem deceret, auguſtæ urbis religione tangeretur, In-
 greſſuq; abſtineret, Pōtificem ei tui omni officio ſatisfactu-
 rum, commeatusq; militibus idoneis in locis præbiturum.
 Carolus ad ea reſponit ſe priuſquam Galliæ fines exire: uo-
 to pro ſalute felicitateq; ſuſcepto, decreuiſſe Romana tē-
 pla inuiſere: ſanctiſſimas Petri Pauliq; aras uenerari: ipſūq;
 Pontificem qui pietatis religionisq; faſtigium obtineret ſup-
 pliciter adorare. Proinde ſi Pontifex Aragoniorum ho-

*Pontifex miſit
 legatos ad Carolū
 ut ingreſſū
 in urbem*

*Rex ſumit
 Caroli.*

stium suorum copias urbe emitteret, medianq; personam,
 uui par esset ipse augustus & sanctus induceret, comnea-
 tosq; expediret, se amicè pacatoq; agmine ingressurum ur-
 bem: quòd si uim pararet, & sibi obsistendum arbitraretur,
 se sibi uiam confestim per urbem Romam, ac Tyberinos pō-
 tes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauensis Epi-
 scopus, qui eadem Pontifici coram populoq; referret cū le-
 gatis Romam destinatus est. Erat Alexander, ut saepe acci-
 dit quū diujs periculosissq; consilijs agitatur, ueluti in su-
 premo rerū casu uehementer animo consternatus. Formida-
 bat iuu: nem regem inimicorum suorū innixum cōsilijs, qui
 tantam ferocium gentium multitudinē traheret, quantā mul-
 tos ante annos Italia suo tantum militi, & lenioribus bellis
 assueta, nunquam uidisset. Timebat Ascanium quem paulo
 ante data fide cum Prospero custodiæ tradidisset. summoq;
 dolore angebatur: quod Iulianū Rouereum infestum hostē
 suum apud regem in honore esse, & summa cum authorita-
 te consilijs omnibus interesse didicerat. Columnnam quoque
 & Sabellum cardinales cū cæteris eius ordinis Ascanij cliē-
 tibus, qui se ab initio ad eius nutum authoritatemq; contule-
 rant, de indicendo concilio, ut ipse sacro rerum fastigio dei j-
 ceretur, agitare intelligebat. Id unum enim concilij nomen
 supra cæteros infelices humanarum rerum casus, maximo
 terrori Pontificibus esse consueuit: Quòd plerique in his
 conuentibus dum de Republica Christiana referunt, placita
 religionis interpretantur, & ad castigandam sacerdotū lu-
 xuriā censorias leges condunt, ipsi Pontifices Pontificio iu-
 re circumuenti, eiurare supremam dignitatē, seq; demū pon-
 tificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifi-
 ces terrent ac subiungunt, quando omni tēpore ex dissidio car-
 dinalium

dinalium facilem ad cogenda huiusmodi concilia occasionem inueniant. Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones similitatesq; exerceant: et quadā nouarum rerū libidine ac liuore ducti, Pontificem quem ipsi suis studijs atque suffragijs extulerint repente fastidiant, aut odio prosequantur. Pauciq; admodum cardinales inuitis etiam pluribus indicendi condendiq; concilij uetere Pontificum decreto potestatem habere uideri uolunt. Igitur Alexander suadentibus amicis Ferdinandum monet, ut postquam adeo impotēter à Fato pariter atque ab hoste urgeatur, incolumi exercitu ab urbe discedat, & maturē ad firmanda Regni claustra, quæ ad sanctum Germanum Casinatis saltus angustias pertinent, in Campaniam proficiscatur. Nec multo post Ferdinandus qui ab Alfonso patre etiam fuerat reuocatus quū prima iam Gallorum agmina Lignino duce Ostiā ē Viterbio contendissent, & regia uexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina porta sub signis exercitū eduxit. Decreti subinde ē Romanis optimatibus oratores Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Christophorus Bubalus, Ludouicus Matthæius, Marius Mellinus, & Iacobus Sinibaldus, qui regi Gallo urbem ipsam, priuatas domos, et magnam copiam commeatus omnis generis per fora expositā Pontificis populiq; Romani nomine offerrent, uenientemq; introducerent. Iam Carolus Sutrium uenerat ubi memorabili iudicio iureconsultum Sutrinum, qui præferocem Gallū equitem contumelia lacepsitus occiderat, ē uinculis causam dicentē, quanquā irato frementeq; exercitu absoluit: Sutrioq; profectus ad Braccianum castra promouerat. Est id ad Sabinum Lacum inter uiam Cassiam & Aureliam ad oppidum Anguillariam, quæ Fidenatiū urbs nobilis antiquitus

*Romani Ca.
uolum IX.
Cipinus.*

fuit. Ea oppida cum Triuiniano atque Galeria Verginiſ
 Vrſini ditionis erant, quibus timens Verginius, ne primus
 ipſe hoſti prædæ auido, quòd Aragonijs præſſet copijs, ſæ
 uiendi materiam præberet, Carolum filium ad dedenda op-
 pida & regem in ea arce, quæ in ſumma loci amœnitate ſu-
 biectum deſpectat lacum, hoſpitio excipiendum præmiſit.
 Triduo poſt Carolus armatis diſtinctiſq; peditum & equi-
 tum ordinibus Flumentana porta Urbem inuectus eſt. Præ-
 ceſſerant longa Heluetiorum Germanorumq; agmina iuſtis
 paſſibus ad tympanorum pulſum, dignitate quadam milita-
 ri atque incredibili ordine ſub ſignis incedentia. Veſte om-
 nes uaria ac breui & ſingulos artus exprimere utebantur.
 Fortiſſimus quiſque plumeis criſtis pileo ſurgentibus inſi-
 gnis ſuper cæteros eminebat. Arma eorū erant breues gla-
 dij, atque hæſtæ fraxineæ denuſ pedum, anguſto præfixæ
 ferro. Quarta ferme eorum pars ingentibus ſecuribus, qua-
 rū e ſummo quadrata cuſpis prominebat, erat inſtructa, hæſ-
 cæſim punctimq; feriendo ambabus manibus regebat, Ala-
 bardæq; eorum lingua uocabantur. Singula autem peditum
 milia ſclopettariorum centuriam habebant, qui paruis tor-
 mentis plumbeas glandes in hoſtem emittunt. Milites in uni-
 uerſum quum denſatis ordinibus conferri prælium ineant,
 thoracem, galeam, ſcutumq; ita deſpiciunt, ut ſolis centurio-
 nibus atque his qui Phalangis principia explere, & in pri-
 ma agminis fronte pugnare conſueuerint, galeæ, & ferrea
 pectoralia conſpiciantur. Hos quinq; Vaſconum milia ſeque-
 bantur: baliftarij ferme omnes, qui ſcorpionibus arcufer-
 reis, puncto temporis tendendo ſagittandoq; peritè admo-
 dum utebātur: Quod genus hominum cultu aſpectuq; admo-
 dum deforme Heluetiorum comparatione uidebatur, quum

*Carolus Vr-
 ſini ingre-
 ſſus.*

illi caput ornati & armis splendidis ipsaq; proceritate plurimum eminent. Peditum uestigijs equitatus institit, ex omni totius Galliae nobilitate conscriptus. Is sagulis sericis, cristis, torquibusq; aureis perornatus longo turmarum alarumq; ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille et quingenti: & bis totidem leuis armaturae equites. Illi crassiore striataq; hasta, solido mucrone, clauaq; ferrea, uti nostri consuevere utebantur. Equi eorum robore ac magnitudine praestantes, iubis auribusq; defectis, quod ita decere Galli existiment, ferociore apparebant, uerum ex eo minus erant conspicui quod tegumentis recocto e corio confectis, uti nostris mos est, magna ex parte carebat. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & ministros duos, quos subsidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores sagittas emittebat, thorace, galeaq; contentus est. Aliqui eorum tragulas gestant, quibus stratos a cataphractis hostes in praelijs impressa cuspide humi configere consueuerunt. His omnibus sagula erant, acu, bracteisque argenteis picta, in quibus specioso opere ad notandam in praelio equitum uirtutem uel ignauiam, propria ducum insignia praetextis imaginibus exprimebantur. Quadringenti hippotoxotae, in quibus centum erant e Scotorum gente, uirtute fideq; praestantes, regis latera stipabant. Sed ante hos ducenti equites Galli a spectata uirtute, nobilitateq; delecti, clauas ferreas magnis securibus pares, in humeris gestantes, cultu insigni circa regem pedibus euntem uersabantur, porro quum equitates, cataphractorum more eximijs in equis, auro purpuraq; spectabiles prodibant. Iuxta eum primo in loco comites aderant Ascanius ipse & Iulianus: secundum eos Columna atque Sabellus cardinales.

PAULI IOV II HISTOR.

Præterea Proffer atq; Fabritius, ceteriq; Itali duces Gallorum procerum turbæ immixti. Parata erat ad regem hospitio excipiendū Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli secundi Pontificis sumptu ex Amphiteatri lapidibus structa. Cuium quoque ædes Traiani foro proxime proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accensis peruentum est. Erant tot equitū peditumq; agmina, non pōpæ modo ad speciem decorem ostentandum exornata, sed in structa bellico more omnibus armis, tanquam in ipsa urbe foret dimicandum: Ita ut omnium mentes eo spectaculo facile terrerentur. Id quoque metū stupentibus addebat, quod uiri, equi, uexilla, arma tot passim funalibus inæquali splendore, incertam præbentibus lucem, ampliora ac maiora uero uidebantur. Plurimum autem admirationis atque pauoris omnibus intulerunt tormēta curulia supra triginta sex, quæ equorum iugis per æqua pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur: maxima eorum longitudine octonum pedum, pondere uero sexmilium librarum æris, cānonēs appellabātur, quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant. Secundum canones erant colubrinæ, sexquialtera longiores, angustiore tamen fistula, pilæq; minoris. Sequebantur falcones adeo certa proportionē maiores ac minores ut minimis tormentis, pilæ Medico malo persimiles emitterentur. Ea omnia binis crassissimis superinductis fibulis erant inserta, suisq; suspensa ansis, ad dirigendos ictus medio in axe librabantur. Minori bus rotæ binæ erant subiectæ, maioribus autem quaternæ, quarum posteriores ad cursum incitandum aut sistendum exemptiles erāt. Tanta autem celeritate eorum magistri atque aurigæ huiusmodi cursus circumagebant, ut suppositi

equi flagellis ac uocibus concitati, expeditorum equitum
 cursum, equioribus in locis adaequarent. Deducto rege, de-
 signatisq; per priuatas domos hospitij, Galli triuia, om-
 niumq; regionum aditus qui ad Marcianas aedes pertine-
 bant, tormentis & certis equitum ac peditum praesidijs com-
 pefere, binaq; milia equitum quae singulis senis horis per
 uices stationem agerent in campo Florae collocata. Tumul-
 tuatum est haud semel tota urbe, quā Romana plebs suo pte
 ingenio turbulenta & procax, insolentium Gallorum mina-
 ces, accentuq; superbas uoces, & feros Germanorū uultus
 ferre non posset. Ipsiq; externi milites in popinis, et lustris
 plerunque à multo uiuo truciore facti, rixas passim cum
 obuijs miscerent: Inde q; temulentia calentes & incauti no-
 ctu maxime per infrequentia urbis loca, à sicarijs atque le-
 nonibus caderentur. Expugnata est magno Heluetiorū Va-
 sconumq; impetu Bancarum domus, ac in ea quidam e plebe
 Galli militis percussores trucidati, confosso ibidem Marco
 Matthaeio Patritij ordinis. Inualuitq; sub inde fama in tan-
 to strepitu, ac dissono clamore celeriter peruagata, urbem
 capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu
 cepit arma Romanus populus, ut dignitatē Martiae gentis,
 fortunas, uxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dii superi al-
 in e urbis tutelares, luctuosum id certamen, supremumq; re-
 rum omnium periculum auerterunt, quum Prosper Giensis
 atque Ligninus à rege ad ciues militesq; transmissi deter-
 rendo, dirimendoq; coeptum iam multorum concursu et cla-
 moribus tumultum oppressissent. Vrbe Roma dubijs Gallo-
 rum armis occupata, Alexander qui metu anxius atq; incer-
 tus consilij in Hadriani molem confugerat, oratores de pa-
 ce ad Carolum misit. Fuere ij senatorij ordinis antistites lo-

ge clarissimi Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandri-
nus, Bernardinus Caruaial, & Raphael Riarius, qui lon-
go uerborum circuitu orsi à Carolo Magno, cæterisq; Gal-
lorum regibus, qui insigni pietate rem pontificiam aduersus
tyrannorum iniurias generose defendissent: monendo adulã
doq; pacem impetrarunt. His tamen legibus quibus eam ui-
ctis uictores dare consueuerunt, sic, ut complures qui Hispa-
ni hominis ingenium nouerant, eam pacem tanquã ut expres-
sam haud multum duraturam dicerent, quòd Galli aliquãto
arrogantius quàm deceret, pontifici præscripsisse uideren-
tur. Promittebat rex Gallus se bello & pace amicũ sociũq;
futurum pontifici, ueneraturũq; eum maiorũ more, uti ue-
rum Christianæ religionis principem: neque unquam his in-
rebus quæ religionem placitaq; pontificum respicerent, ab
eius authoritate discessurum Cõtra uero postulabat, ut por-
tus ciuitatis ueteris cum arce apud Centum cellas sibi dede-
retur, ad classẽ Gallicam quæ Tyrrheni maris oram lege-
bat excipiendam, et Cæsarem Borgiam filium, qui tunc car-
dinalis erat, obsidẽ daret, qui suscepta legatione ad honoris
ac amicitie speciem, quatuor menses castra Gallica sequere-
tur, traderetq; item Gemem Baiazetis Othomani fratrem.
Is tum in Vaticano in libera custodia seruabatur, quòd eum
Galli transmarino in bello sibi magno usui futurum existi-
marent. Hunc aliqui scriptores Zizimũ imperitẽ uocarũt,
quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appelaretur.
Postremò in gratiam suam Gallici; nominis honorem,
Briffonetum in collegium cardinalium cooparet. In hæc
omnia pontifex nec ulla quidem conditione reiecta facile
consensit: ut qui iam in animum induxerat, neminem ulla da-
tæ fidei religione teneri, qui ui metuq; subactus iniqua atq;

*Condiçiones
Pacis.*

1. 1.
2. 2.
3. 3.
4. 4.

Indecora pontificiæ maiestati sponddisset. Itaque in colloquium amicitiæ omni uerborum atq; hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitq; pontificem prolektus rex omnisq; demum turba procerum & ducum, obsegnatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterq; pontifex senatoriæ purpuræ ornāmēta Brissone de manu tradidit. Postremo Gemes ipse productus est, tabulisq; super ea re publice confectis, Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatusq; est graui oratione pontificem, ut se tanto regi qui orientis imperium animo concepisset enixè commendaret. futurum enim esse uti neque pontificem concessæ libertatis, neque regem adsciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si consilio suo uteretur, nullo tempore poeniteret. Erat Gemes aspectu planè regio & graui, ingenioq; item Arabicis literis uehementer exculto, promptoq; ad serenda falsæ urbanitatis dicteria; ubique demum corporis & magnitudine animi sua stirpe minime indignus. Is paucis antè annis mortuo in Asia patre Mahomete, quamquam ætatis prærogatiua superabatur, freius tamen populorū ac militum beniuolentiâ Siciliæq; regulorū opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderant uictusq; in Prusiæ campis & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odiâ recentēsq; iniurias, & Asiæ incommodis & Baiazelis periculo magnopere letaturos existimabat. Sed alios quàm putarat Christianorum animos inuenit, à Bussio nanque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus, & aliquanto post ut tutius atque humanius seruaretur in prouinciâ Galliæ finitimam est trāsmisus. Nec multum in-

*Brissone
in Cardina
to Gemes*

*Gemes de
Cingho.*

de Innocentius pontifex cum Bussonio transegit, ut e Provincia Romam adueheretur. Quare impetrata non multo post ipse Bussonius, quem Rhodus egregie defensa omni honore dignum effecerant, & hoc quoque merito in collegium cardinalium receptus est. Fuitq; Romæ Gemes magnum uestigal ipsis pontificibus per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorum nummum pontifici numeraret. Ingruentibus autem in Italiam Gallis Alexander inito iam cum Aragonijs foedere Georgium Bucciardum natione Ligurem Turcicæ peritum linguae ad Baiazetem misit, qui doceret quanto apparatu, quantisque classibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperij cupidus, Neapolitanum regnū inuaderet: quantisque demum opibus confecto statim Italico bello in Græciam esset traiekturus. propterea eum enixè petere ut Gemes sibi traderetur, cuius auspicijs, propter magnas paterno in regno necessitudines cuncta sibi faciliora eo bello futura confideret. Cæterum pontificem qui Gallos gentem admodum superbam imperijq; auidam suspectam haberet, atq; urbis Romæ totiusq; Italiæ periculo plurimum angeretur, cū Alfonso foedus percussisse; paratosq; esse communi consilio, eius gentis impetus terra mariq; sustinere: quando neque milite neque classibus egerent, modo alicunde pecunia iuuaretur. Vna autem ea ratione Baiazetem si quota sua parte aurum in stipendia suppeditaret, Græciæ rebus opportunè consulaturum: siquidem urbem Romam Neapolitanumq; regnum Othomanici imperij fore munimenta, si aliena in terra bellum aleret, neque eo sumptu deterreretur, multo enim commodius atque facilius auro arceri hostes, quàm ferro acuiribus in ipso belli discrimine sustineri: quod ex rerū usu ple-

runque accideret, ut qui pecuniæ parcendo remota pericula negligere contemnereq; solerent, incumbentibus demum malis desperato sæpe remedio grauiora detrimenta sentire cõsueuissent. Batatzetes qui cuncta hæc cum à speculatoribus tum multis etiam Alfonsi literis atque legationibus uera esse dedicerat, Georgio gratias egit: quòd se externum, & diuersa de Dijs atque religione sentientem Alexander, qui sacri imperij fastigium teneret, adeo benigne amiceq; de maximis rebus tempestiue monuisset. Cæterum suasisit ut cū Dautio legato suo qui & pecuniam & secretiora de hisce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epistola Græce conscripta, qua rex barbarus multa arte pontifici suadebat, ut Gemem fratrem tanquam alienæ religionis hominem ueneno tollendum curaret: quem unum de imperio sollicitus, ob ingētes uiri uirtutes si qua sorte custodia euaderet, maxime formidabat. Id si præstaret pontifex, ducenta milia aurcorum nummum, integra fide se persoluturum promittebat: Christi q; inconsutilem tunicam, sicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuspidē transmississet, dono daturum: neque unquam dum uita maneret, moturū ultro arma aduersus Christianos, secus ac Mahometes pater & auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continēter bella gerendo nunquā ab inferenda iniuria cessauisset, Sed Georgius atq; Dautius Hadriatico feliciter enauigato, quum apud Anconā in littus descenderent à Ioanne Rouoreo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisq; rebus exuti sunt: quòd ille ob merita sub Innocentio stipendia, multā à pontifice pecuniā sibi deberi prædicaret. Neque Alexander ea iniuria perturbatus quanquā illi omnia hostilia minare-

tur & à Venetis opem imploraret, quorum interesset Turcas toto eo mari inuiolatos præstari, quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui attributi summam excedebat, recuperavit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum, quorum partes sequebatur, præsidio fretus, securusq; in Piceni finibus, sacra pariter atque profana irati pontificis arma contemnebat. Dautius ipse pedibus Anconam profugit, atque inde ad Franciscum Gonzagam Mantuæ principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quæ cum Baiazete multorum munerum mutua liberalitate instituerat, benignè susceptum, donatumq; pecunia, & pretiosa ueste in Græciam remisit. At Carolus qui pontificijs solennibus sacris astiterat, extraq; Trigeminam portā diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè spectarat, Roma discedens multis de causis bipartitò aggrediēdos sibi hostes esse iudicauit, qd id consiliū paulo ante in Aethuria, Aemiliaq; prosperè fuisset expertus, multumq; numero militum abundaret, unde facile diluci debilitariq; hostiū vires necesse fore prouidebat. si diuersis regionibus alia atq; alia arma ac duo propè diuersa bella, pulsas iam atque perterritas inferrentur. Itaque Fabritium Columnam, Antonellumq; Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailinus Vitrius uocabatur, Gratianoq; item guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumq; cohortibus per Sabinū agrū præmittit, qui per Marsos in Aquilanorum fines irrupant, atque eam omnem Præcutinorum regionē, quæ Apurtij nomine nuncupatur, et Superum mare Apuliam atq; Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionē compellant. Venerat paulo antè Cellanum Liuianus missus

à Ferdinando cum equitum manu, subitarijsq; cohortibus
tribus, ut oppida circa Fucinum lacum impositis præsidijs
tueretur: Sed is uiribus impar nec tentato quidē certamine,
his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde & Al
bam clariora Marforum oppida, quæ tū Verginij Vrsini
ditionis, erant Fabritius Columna recepit, q; certo atque an
tiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quo
que uictoriæ cursu, quum hinc Ioannes Rouereus, illinc uerò
Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltibus occupatis cir
cumiectos populos ad defectionē sollicitarent, tota ea regio
incredibili celeritate ab Aragonis defecit, reductusq; est in
urbē Aquilā Ioannes Galiosius, qui patria exul sp̄t recupe
randi principis in ciuitate loci, Colūnios procures & Ca
stra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cū tota mo
le exercitus Latina uia promotis castris ex itinere Mōtem
fortunum Iacobi Comit̄is oppidū in finibus Hernicorū expu
gnauit: Prosperoq; Columnæ qui id hæreditatis iure repete
bat in ditionem concessit. Vix dum Romanū agrū Galli ex
cesserant, quum pontifex ingenti liberatus metu noua consi
lia expedire, quæ diu antè uel præfente etiā rege æstuando,
& iustum dolorem multa arte cōprimendo concoxerat, &
demū quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cœpit. Si
quidem uti plane uir magni quidem animi, quiq; suæ augu
stæ dignitatis erat memor, quod Gallus in ea fœda pace si
bi adeo insolenter præscripsisset, ferre non poterat: Ostien
se præsertim Centumcellanaq; arcibus ereptis, iniectas pro
cul dubio sibi atque urbi compedes existimabat, ratus super
bum regem qui ante uictoriam dubijs etiam tum rebus tam
seuos gereret spiritus, si Neapolitano regno potiretur,
tum demum inflatum uictoria, cunctis quas uellet belli uel

pacis leges impositurum: Ipsamq; Romani pontificis au-
 thoritatem, quæ hominum opinione potius quam certis iuri-
 bus constaret, despectui protinus habiturum. Erat apud Ca-
 rolum Antonius Fonseca Hispanus uir bello et pace clarus,
 qui pro Ferdinando rege legationis munere fungebatur. Is
 cum Alexandro coniunctos habebat sensus, et nimis Gal-
 lorum felicitati, qui totam Italiam cedentibus cunctis solo
 nominis fulgore terribiles nec districtis quidem gladijs per-
 currissent, plurimum inuidebat: uerebaturq; ne opulentum
 id regnum Hispani castirpis occuparent, Quod uel ipsa po-
 pulorum leuitate, et tanta Aragonij exercitus inbecillitate,
 Alfonso præsertim fatali quodam metu consternato infir-
 missimum esse prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander
 per quem Gallorum impetum moraretur, et spes adderet
 Aragonijs quo minus celeri desperatione succumberent, in-
 duxit; communicatisq; consilijs et uerbis super ea re conce-
 ptis subornauit. Igitur Fonseca apud Velitras in consilio re-
 gis et procerum graui oratione habita questus, est quod Ca-
 rolus qui aduersus Turcas bellum suscepisse eximia pietate
 uideri uellet, Romano pontifici uim intulisset: quum Centu-
 celle ipsaq; Ostia Gallicis prædijs tenerentur: Gememq;
 Turcam extortum minis secum abduceret: ipsumq; pontifi-
 cem et Senatores armorum strepitu subegisset: Valentinusq;
 interim cardinalis captiuo quam obsidi similior castra sequi
 cogeretur: Non idcirco Ferdinandum cum eo foedus Per-
 penniano recepto percussisse, ac fidem dedisse nunquam se à
 Pyrenæis hostilia moliturum, et dum Galli Italiam peteret
 omnino quieturum, ut tota passim Italia nobilissimarum ci-
 uitatum status conturbari Gallica libidine pateretur: ac sine
 ret sacrosanctum pontificem ad iniqua fœdera sancienda, sum-

mi periculi metu armisq; ac ipsis propemodum admotis bel-
 licis tormentis cogi. Lucenses primum pecunia fuisse mul-
 ctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque splendoris fa-
 ma toto terrarum orbe singularem gratiam cum magna glo-
 ria meruissent, patria atque penatibus eiectiones. Florentinos
 uero quibus ipse libertatem restituisse uideretur, detractis
 Pisis, multisq; eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter
 multatos, et prae graui inuolutos bello. Porro Seneser euer-
 so ciuitatis statu Gallorumq; praesidio accepto non tam sibi
 Gallorum aduentu uiolatam quam impotenter adeptam li-
 bertatem queri. Non procul quoque abfuisse urbem Romam
 quin iterum a Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu ter-
 ritus pontifex omnisq; ordo imbellium sacerdotum, de ineu-
 da fuga cogitarint. Sperauisse Ferdinandum qui iustitiam
 omni tempore coluisset, quantum ad Neapolitanam rem per-
 tineret Gallos prius ex aequo & iure, quam bello ac armis
 disceptaturos fuisse, quum pontifex eius controuersiae equis-
 simus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonsus iudicio
 pontificis se statutum spondidisset: idq; sincera fide praesti-
 turum pontifex praesentibus Gallorum legatis recepisset.
 Proinde Ferdinandum postquam nullo humani iuris et scri-
 ptarum legum respectu, regnum perpetua sexaginta amplius
 annorum possessione, & pluribus pontificum decretis Ara-
 gonij regibus attributum armis peteretur, se Alfonsi regis,
 qui & necessitudine gentis, et sanguinis atque familiae con-
 iunctione sibi esset deuinctus, iniurias minime neglecturum.
 Dicentem adhuc Fonssecam suborto fremitu Galli proce-
 res interpellant, elatisq; animis respondent neque iura sibi
 defuisse unquam, nec defutura arma, quibus regna antiquae
 suae ditionis recuperet, tyrannorumq; hostium suorum super

PAULI IOVII HISTOR.

bos spiritus contundant, si Ferdinandus se Aragonis minime defuturum denunciaret, recentisq; federis obliuisceretur, parum ea re Gallos permoueri. quum uellet uires experiretur. Intellecturum enim protinus quid rex Gallus lacepsitus iniurijs animis atque opibus posset, Hispanos uero equites si in aciem prodirent, continuo sensuros quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores quibus ipsi Bæthicis bellis insueuissent, constantia atque metu in ipsis congressibus antirent. Disceptatum subinde est acrioribus uerbis, quum utrinque plures simul de ea re uehementissimè loquerentur: adeoq; inter se contendendo animis incaluerunt, ut Fonseca alioqui sedati uir animi ira præferuidus libellum in quo fœderis capita utriusque regis manu subscripta ac obsignata erant in conspectu regis concerpserit: moxq; Ioanni Pititto Cerbelioni & Carolo Arelliano Hispanis, qui apud Gallum ordinis ducebant, denunciarit eos apud Ferdinandum reos malestatis futuros, nisi triduo Gallorum castris excessissent. Post id factum Valentinus cardinalis minus intentis in eius custodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multo post & ipse Gemes ad Caietam moritur. Eratq; constans fama Alexandrum, ut barbarus princeps inimici regis gloriæ atque spectaculo sub traheretur, ipseq; obiter proposita à Baiazete præmia promereret, lethiferum puluerem saccaris, quibus Turca poculis omnibus uteretur, misuisse. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum sapore, qui non acriore ui protinus succuti præsentanea uenena spiritus uitales opprimeret: sed sensim uenis illabendo exitiabili tarditate grassaretur. Quo postea Alexander opulentos aliquot senatores, & postremo seipsum incautè mutata lagena, sustulisse ferebatur.

Sub id tempus Alfonsus ut Gallicam classem toto Antiate littore ac finitimis portibus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Neptunium duxit, quòd Antonellum Salernitanum, Bernardinum Bessennianum, & Claramontium regulos tribus milibus peditum onerarijs nauibus impositis, è Genua paulo ante soluisse, & ad inuadendam Campanie oram aduentare cognouerat. Verum oppugnatione oppidi in prospere tentata quum foedè admodum tempestates subortæ essent, repentina imbrium atque uentorum ui oppressis ac penè deletis castris, Neapolim se recepit. Sed & Gallicæ naues eandem simili propè periculo fortunam tulerunt, quæ seuiente mari difficili ac laboriosa nauigatione in aduersa Corsicæ littora delatæ, post superatas uiuos ac desertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Caterum reguli cum multo maxima militum parte, ut erant omnes maris tædio nauseaq; confecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Cassinate agro ad sanctum Germanum occupatis Menianësis saltus angustijs, suis atque paternas copias aduentantibus Gallis opposuit. Eæ sunt fauces montium inter se cœuntium, quæ descendantibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aspero & concisco aditu, iter coarctant. Hæc loca per se difficilia a liectis insuper aggeribus multo impeditoria reddiderat: finitimarumq; ualiû ingressus quosq; ingentibus arborû truncis, multaq; passim caesa materia repente conspserat, ratus his claustris expugnandis distineri Gallos posse. sustinendo enim atq; cunctando interim maiora parari præsidia, atque expectari hyemem, quæ ab diuturna ac insolita serenitate suas nondum niues ac pluias effundisset. tum uerò futurû Galli qui impetu ac celeritate tanti

ualerent, cum pabuli inopia, tum multis aliarum rerum incommodis affligerentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille & sexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidem ac ualida manus, par futura hosti, nisi Fortuna, quæ iam tum nimio plus Florentini Italiæ excidium parabat, & uirtuti & pristinae eorum felicitati nimium inuidisset. Sed peditatu Gallis longe erat inferior: quum neque exercitatione neque numero neque armorum genere Italus pedes subituario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atque Germanis, qui omnibus Galliæ bellis interfuissent, foret comparandus. Idque præcipue accidebat inueterata quadam Italarum ducum consuetudine, qui per æplum equitatum alere, eique uni rei impensius studere, soliti erant: nec peditem magnificerent, quem expugnandis tantum urbibus idoneum apertis autem in prælijs prorsus inutilem ducebant. Sfortia etenim & Braccius Carmagnolaque et Picininus, qui militiam multis ante annis in Italia extinctam cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore confecisse dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercenariorum ducum consilijs decepti, neglecta peditum cura, equites passim tota Italia sibi et prouincijs graues instituisent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quam uera uirtute insignes erant, quum discordia principum opulentiores euaderent, consulto inter eos alebant bella, neque ea unquam si iusto prælio certandum foret, ulla pleniore uictoria finiebant, adeo ut quæstui potius quam decori promercalem illam militiam habere uiderentur. Unus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam multis suis aliorumque periculis deprehendit, coepitque e peditatu fortissimum quemque

quemq; bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum est, ut ille ueteranorum maxime peditum uirtute, summam sibi gloriam, & per amplum imperium perpetua uictoriarum felicitate compararit, Cuius consilia atque instituta exactæ uirtutis atque prudentiæ plena, si cæteri æmulatione disciplinæ secuti essent, profecto Italiam tot seuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ uirtutis auspicijs imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonso postquam se destitutum auxilijs, quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius tot itinere patuissent, oppressum ac circumuentum uidet, abdicare se imperio, Ferdinandoq; filio cura rerum atque imperij relicta in Siciliam ad nauigare constituit. Ingrauescebat enim indies intestinum malum; nec externis hostibus magis quam domesticis laborabatur. Oderant eum pleriq; regni procures: Neapolitaniq; in primis, & singulæ ferme totius regni ciuitates: adeoq; pauci erant qui linguam moderarentur, ut alienati populi fremitus ad regias aures sapissime penetraret. Accidit enim plerunque ut ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantes, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Post detectam enim eam coniurationem cuius capita fuerant reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat. Fueratq; in uindicandis iniurijs, ulciscendaq; perfidia admodum seuerus & inexorabilis: Vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autem bello; pecunias adeo inclementer imperarat, ut priuatè ac publicè multæ

ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis sceneratoribus absumerentur. Ob earum rerum conscientiam ac imminenti excidij metum ita erat animo perculso atque abiecto, ut uir paulo antè fortissimus, & modo tanti nominis imperator fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperiè ac timide facere uideretur. His diu ac multum agitatus curis, quum omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit. quem primo congressu inductum in inimi-
mam nouæ arcis partem adhibitis amicorum præcipuis in hunc modum alloquutus est. Si *Cy* immortales qui hæc terrena haud dubie respiciunt & regunt, hoc imperium *Alfon* si proavi tui insigni uirtute partum, auicq; *Ferdinandi* singulari defensum constantia ac meis denique multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neque in has urgentis belli erumnas incidissemus, neque qui modo terrori atque formidini cæteris eramus, tam scæuis aduersæ *Fortunæ* fluctibus iactaremur. Nam quæ humana ratione provideri potuere, omnibus prius non modo *Europæ*, sed etiam *Asiæ* regibus non una legatione nequicquam fatigatis, arma, pecunias, milites, classes, perquam mature parauimus, quæ omnia hætenus non hostium uirtute, non imprudentia uel ignauia nostrorum ducum aut militum euerfa sunt; uerum una uis *Fati* *Dijq;* ipsi meæ antepartæ gloriæ huic scepro, & capiti deniq; meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortasse obnoxam aut grauiorem culpam, eos nunc me sentire infestos atque aduersos Deos, quos sepius dum famam egregijs militiæ factis extenderem, secundos plane atque propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut uenia, aut mitiore certe poena fuerim indignus, quum multorum perfidia circumuētis,

Et in hac qua laboramus ararij difficultate, necesse fuerit à lenitate naturæ pristinisq; moribus nostris deflexisse. Nō enim ijsdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quæsierint. Ignoscendo, largiendo, indulgendoq; regna læto admodū auspicio feliciter ineuntur. Cæterū quum praua inquietaq; hominum ingenia audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum denique seueritatem pro clementia, parsimoniam pro munificentiā, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem durio remq; naturā, utilia salutariaq; didiceris. Stat animo fixum ulla in blanda spe melioris fortunæ durando, ac pertinacius afflictarum rerum euentum expectādo, ea numina nolle experiri, quæ quæ semel irata fuerint, usque quaque humana consilia nulle casibus inuoluunt, summa inus repente permiscet, & ante alia mentem quoque ipsam impotenter eripiunt. Non pro-uocabo inquam ulterius iratos Deos: ne scilicet reliquæ spes omnes, quæ tibi ad ferendam gnauiter superandaq; huiusce belli imminentem procellā abunde supersunt, his meis male auspicatis consilijs euertantur. Cedam itaque imperio, patria, penatibus, atque ipsa demum Italia, ut quæ mea culpa nobis atque Italiæ incidisse uidentur mala, & deformi exilio, & his erumnis meis expientur: mitiusq; tecum agere incipiant Ludouicus & Ascanius auunculi tui, qui dum me unum petere, & persequi uideri uolunt, quod immoderatæ eorum ambitioni scelestisq; consilijs obsistere ausus fuerim, non solum domui nostræ tanta necessitudine sfortiano sanguini coniunctæ, sed toti etiam Italiæ funestas faces intulerunt. Igitur mox te uirtute fili, q. Dij qui meliora mihi suadent, res saluas atque hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiusce imperij insignia, aureū diadema, ac eburneum

scepturum, quæ sicuti mihi monente numine diutius retinere fas non est, ita huic tantæ indoli & fatali uirtuti tuæ meritò debentur. Claresces indies felici rerum euentu: superbisq; hostibus impones iugum, si, qui uerum militiæ laborem ex me haud indecoro exemplo discere potuisti, alterā ab ea quæ ueterem industriam meam modo elusit atque destituit Fortunam aliunde quæsieris. Perorāte Alfonso omnibus obortæ sunt lachrimæ: Patremq; ipse Ferdinandus & cæteri nō aliter ac fato functum luxerunt: interq; singultus translati imperij tabulæ dictante Iouiano Pontano conceptæ confectæq; sunt. Nec multo post Alfonsus cum prætiosa suppellectile, quatuorq; triremibus Mazaram Siciliæ urbem delatus est. Ipse uero Ferdinandus summo cum plausu gratulationeq; omnium rex salutatur. Erat in eo iuvene mirifica indoles bellicæ uirtutis. Nemo enim eo uel equitandi uel decurrēdi agilitate atque peritia admirabilior habebatur: Nemo eum uitæ splendore atque munditijs anteibat: Nemo denique comitate, munificentiā liberaliumq; artium studijs apud ciues æque ac milites cōmendatior aut gratior nunquā fuit. Eum regio habitu in publicū ab arce prouectum, peregrinitatemq; de more urbem, ordo procerum, togatorumq; collegia, et ciuium primores inter faustas acclamationes populi cuncta prospera atq; felicia ominantis, solenni pōpa comitati sunt. Nec multo post ciuibz atque proceribus, quorum animos redemerat atque deuinxerat, cum humaniter orando, tū pollicendo si uictor foret, se eorum fidei gratiam cumulatē relaturum, de more sacramento adactis, & constitutis urbanis rebus, in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatē agrū peruenerant: positisq; castris ad Montem sancti Iohannis, quod est oppidum Daualorum, omnem eam tractum effu-

se populabantur. Erant praesidio impositi oppido trecenti ferme pedites, quos Alfonsus Daualus ex clientibus suis magna ex parte coegerat. ii quum se satis uel debili muro tutos fore credere, nec tantam uim Gallorum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; periculo compertum est, inesse putarent, non modo clauserunt portas; sed & praekonem Gallum ni protinus se dederent insolentius eadem atque incendium denunciantem, penè uiolarunt. Id factum, quod in Gallia uel summè in loquendo libertatis praekonem, quem Araldum uocant, uiolare nefas ducunt, superbiae gentis animos uehementer accendit. Nec mora tanta ui atque ira militum oppugnatio coepta est, ut paruo temporis momèto, nequicquam se tuentibus praesidiarijs, Galli perforata atque deiecta muri parte irruerint, neque quisquam ferme eorum qui acrius restiterant cedi superfuit, quo spatio ceteri per aduersam portam quae ad Lyrin ducit effugerunt: sic ut imbellium salus (quod plerumque accidit) strenuorum hominum morte constiterit. Ceterum oppidum direptum atque incensum est. Tum uero tantus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus est, ut omnes reputando animis, quae clade Mordanenses paulo antè & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur nulla moenia, nullasq; copias in terris fore, quae eorum tormentorum uim, tantiq; exercitus impetum sine summa perniciè sustinere possent. At Carolus promotis inde castris, ad sancti Germani saltum contendit, ubi Ferdinandus suis munitionibus se tenere, hostemq; ferocem & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tedio hyemis aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verum hyberini dies perpetua aëris serenitate uernis aestiuisq; persimiles Gal-

PAULI IOVII HISTOR.

lorum spei tam opportunè acciderant, ut quanquam omne ferme pabulum ab Aragonijs paulo antè esset corruptum, ipsi tamen ex remotioribus locis facile pabularentur: ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimū abundarent: Adeo ut cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa aut atque aspera Aragonijs, fatorum ui ac superum consilio præberi uiderentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetum frustratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorū duces, urbe Aquila atque omni eo tractu pulsus Aragonijs, ex Apennino in Campaniam descendere, illoq; itineris de flexu à tergo apparere cœperāt, quo die ab antecursoribus Gallis turma una tironum equitum temere uagantium intercepta est. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repente castris, Capuam se recepit, obiecturus uictori hosti Vulturū amnem, qui ab occasu mœnia præterlabēs, neque facile ponte iungi sublatis omnibus nauigijs, neq; ob ripas admodum impeditas profundumq; alueum uado transiri poterat: quodq; unus tantū pōs esset lapidens, quo urbs ipsa suburbanis ædificijs cōiungitur, qui facile ex propugnaculis imposito præsidio defendebatur. Verum & hæc quoque consilia nouus in urbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per se mobilis, & rerum nouarum cupidus ad fortunæ regiæ commutationem arma ceperat: factoque impetu in Iudeos trapezitas, qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaq; urbs ob id factum ad defectionem spectare uidebatur. Quo improuiso Fortunæ turbine perculsus Federicus patruus, ad Ferdinandū scripsit, ut postposita Capuæ atque exercitus cura, subsidio perditis penè urbanis

rebus uenire maturaret: multitudinem enim ad arma conster-
 natam esse populariꝫ; petulantia cuncta confundi: iamꝫ; edi-
 cta regia ac magistratus sperni: opus enim esse presentis re-
 gis auctoritate ad sedandos tumultus firmandumꝫ; nutan-
 tis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quan-
 quam magna animi perturbatione commotus erat, nec ullum
 his in malis consilium periculo uacuum inueniretur, ipse ta-
 men animo non deficit. Duces orat atque obtestatur, ut Ca-
 puam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat ac de-
 mū reuertatur, egregie muniant atq; defendant; omneꝫ; cer-
 tamen, ne uniuersi prælij casum subeant, tolerando ac susti-
 nendo deuitent: Cōfestimꝫ; Neapolim citato cursu contēdit.
 Mirum dictu quanta rerum eius aduentu mutatio sit cōsecu-
 ta: positis enim armis, singulari omniū studio est salutatus,
 sedatiꝫ; oībus locis tumultus. Erat. n. adeo celso infractoꝫ;
 animo, ac uultu maxime ad promerendam gratiā sereno, ut
 pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione se re-
 gem uel potius omnium fratrem in ipso patriæ gremio apud
 omnium ordinum ciues familiariter educatum crudelissimis
 barbaris prodere uellent, certatim omnes fortunas ac libe-
 ros pro eius salute obtulerint, modo incolumi exercitu Ca-
 pua teneretur. Quod si Aragonij pulsī, uel timore acti inde
 excederent, & Neapoli uictor Gallus appropinquaret, eū
 inique impieꝫ; facturum, si fidem datam à præoccupatis iu-
 sto metu ciuibꝫ; reposcendo nobilissimam patriā efferis na-
 tionibus uastandam atque euertendam exponeret. Interea
 Carolus superato Lyri amne in Calenum & Campanum
 agrum ad Vulturum descendit, confestimꝫ; & ipsum oppi-
 dum Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capua
 ni quoque tametsi ueteri studio Aragonium nomen colebāt,

de dedenda urbe agere cœperunt. Quorum animos per se inclinatos ac fluctuantes non multo post ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. Is enim quod mandata ad res aliqua æquitate componendas à Ferdinando ad Gallum se habere testabatur, Cales ad Carolum se contulerat: ubi quum agendo nihil publicè proficeret, priuatim sibi cōsuluit: ascitusq; est Gallicæ militiæ cum eadem ala equitum, quæ modo Aragonium stipendiū merebat. Ea re Verginius & Petilianus uehementer perturbati, quod se exclusos fœdere & pline desertos à Triuultio quærerentur, cum suo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites sine pudore equos & supellectilem regiam diripere, passimq; turmatim dilabi, hostes appropinquare, et ipsi demum Campani aperte Gallicū nomen inuocare cœperant. In ea Aragonij exercitus consternatione ac fuga, Galli antecursores prouecti usque in suburbana testā, ultra Vulturnum, magnum tumultum edidere. Id conspicati Gothifredus & Gasspar Germani, repente cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, ut Gallorum audaciam reprimerent, & Campanos quos pauidos & in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo, in fide atque officio continerent. Sed uixdum inito leui certamine Germani longius progressi, à Cāpanis ponte ac urbe excluduntur. Tum uero centuriones, qui modo ferocem hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti ingenua orare ac deprecari ne cohortes fidelissimas benemeritasq; de ciuibus ac paratas pro urbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs insensis hostibus suis trucidandas tradere uellent. Vixq; post multas preces pudore metum uincente à Campanis impetratum est, ut deni urbem ingrederentur: neque alij prius succederent quam primi aduersa urbis porta exi-

uissent. Eo modo quum mœsti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atque equites contingenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auersam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circum se ruere, & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusq; ad Capuæ portam nequicquam primores uerbis appellando ac precando ut se introducerent, uexillum Gallicum in mœnibus conspexit: nemineq; ex ueteribus amicis ac cliētibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed et ibi cuncta repentino Fortune impetu euersa prostrataq; repperit. Præcurerat enim fama Neapolim Campanos defecisse ad Gallos: Triuulium ad hostes transiisse: cæteros autem duces dispersis proditione ac metu omnibus copijs, fuga sibi consuluisse. Quas ob res Neapolitani, quum tumultu iterum exorto & cunctis ad arma discurrentibus ad uentani exercitui portas clausissent, ac solum prope regem recepturi uiderentur, Ferdinandus copijs magno itineris flexu ad Coronatā circumductis, in arcem se recepit. Nec mora multitudo opificum perditorumq; hominū ad diripiendū regis stabulum, quod arci prope erat coniunctum, delata est. Sed eius fœdi facinoris adeo ingratum graueq; regis oculis spectaculum fuit, ut Ferdinandus quum nobilem eius loci apparatus diripi generososq; equos ab infimæ sortis hominibus trahi cerneret, penè solus, & periculi & maiestatis oblitus in prædatores eruperit. Factumq; est Augusto eius conspectu, ut alij metu pudoreq; confusi proiecti in terrā armis, ueniam orarent, alij relicta præda diffugerent. Verum paulo post receptis in arcem Germanis custodiaq; Alfonso Daualo demandata, in Aenariam insulā cum uiginti triribus adnauigauit. Vbi illa eadē Fortuna, quæ regno au-

tisq; laribus excedentem infensa persequabatur, etiam tum
 ueluti supremo in casu, reliquæ eius dignitati impotenter il-
 lusit, quum Iustus i scle arcis custos, eodem, qui nuper om-
 nes ferme Aragoniorum clientes inuaserat, perfidiæ mor-
 bo agitated, descendenti in terram fores occlusisset. Ferunt
 eum insperata Iusti perfidia consternatum, & coniectis in
 cælum oculis querentem quòd sibi immerenti à Dijs spes om-
 nis salutis eriperetur, de maturanda in Siciliam fuga cogi-
 tasse, uerum monentibus ita Fatis, portæ arcis cum paucis
 successisse: tantumq; ualuisse orando, ac sua Aragoniæq; do-
 mus in eum beneficia commemorando, ut Iustus ea conditio-
 ne, uti rex solus ingrederetur, cum receperit. Tum uero Fer-
 dinandum ea confidentia, eoq; uultu ac uigore animi, distri-
 cto gladio in custodem impetū fecisse, ut Iusti satellites, qui
 armati in statione aderant, ipso cōminantis ac imperantis re-
 gis aspectu perterriti, regijs dubiæ rei euentum expectanti-
 bus extemplo portā aperuerint. Quo casu manifeste appar-
 uit regum oculis in omni Fortuna quandam supra humanā
 inesse uim: proditoribes autem degeneres esse animos, præ-
 sertim quū in ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Ca-
 rolus urbe receptus est: tantoq; studio Neapolitani in noui
 regis ac externæ gentis spectaculū effusi uias exornando, ui-
 ctoriq; certatim atque ambitiosè gratulando, omnes huma-
 nos honores detulerunt, ut tum primum ueluti è seua ac diu-
 turna seruitute, externi regis beneficio, ad libertatem reuo-
 cari uiderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu op-
 pugnari cœpta & ab area simul qua urbē spectat, et ab hor-
 tis regijs: nec sine perniciē quidem Gallorum oppugnantium,
 quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa
 munitiones ac uineas agebant, destinatis tormentorū iectibus

petebatur. Sed in arce multo maior metus, longeque maximū erat periculum, quum pilæ ferreæ per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent: multosque disiectu lapidum fractorumque parietum ruina passim opprimerent: neque ullus periculo uacuus locus tota arce custodibus interdiu uel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis semel certo in libramento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca pilas certissima ratione cōiciebant. Acciditque memorabili casu ut multa uis tormentarij pulueris, & multitudo ingens uasorū fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruendos subeuntes Gallos erant parata, protinus incēderetur, quum forte excussa tormenti ictu modica fauilla cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Exemplo enim ingenti crepitu edito, & tota penitus eius conclauis testudine ui uaporis reuulsa atque disiecta, ea uis incendiij fuit ut multorum qui in proximo erant sæuū atque deforme spectaculum, puncto temporis ediderit: multi nanque flāma fumo, ruinaque examinati sunt: sed multo plures semiambuli, lacerique, artibus ignis uiolentia fœde abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opē, amentes tota arce discurrebant: quibus neque opportuna remedia alijs alio periculo occupatis, neque loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desceſcendi Germanis præbuit, nanque ibis conflctati incommodis palam quærebatur: et ante alios Gaspar autoritate insignis, quod fortibus uiris quibus aperto in prælio egregie mori nō liceret, tam fœde paulatim esset pereundum, dum ea, et nihil de mum profutura constantia regiā illam uerius quā arcem tueri aduersus undique uictorem exercitū conarentur: Satis

PAULI IOVII HISTOR.

factum abunde esse uel datæ fidei, uel acceptis stipendijs, quã alijs fere omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi uni omnium ad extremum pro regis salute, uel iniqua etiã in pugna mortem oppetere minime recusarint. Insani profecto esse consilij pro rege à Dijs pariter ac hominibus profligato atque deserto perire malle, quàm uictoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas uires haberet ad pertinaciam ipsorum uel ultimo supplicio uindicandum, & facultates eidem superessent in tam opima uictoria ad gratiã, si se arcemq; maturè dederet, uberioribus præmijs referendam. Omnis enim laboris præsertimq; militiæ finem esse diuitias, & propter quas patriam uxores, ac liberos reliquissent. proinde ipsos omnium fore stultissimos, si illas à Ferdinando exspectarent, qui reliqua uitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantũ remis ac uelis posuisset, abijceret eas spes, ac saluti fortunisque nullo dedecoris metu consulerent. Ea enim omnia abunde sperari à uictoribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum consilio uocarentur. Dum hos maximè sermones instationibus serunt, totisque animis ad Gallum inclināt, Alfonsus Daualus animaduersa Germanorum consternatione, quod neque eorũ ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tuto se posse perspiceret, in triremẽ se intulit, quæ ad arcem proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorum claustra refrigunt qui omnis ueterum regum opulentiæ atque apparatus referti erant. Tum uero ditati omnes potius quam expleti, quum in tanta nobilis prædæ copia quæ pretium decies centum milium aureorum numinum excessit, neque sacci, neque manticiæ militares asportantibus sufficeret: Quin et tanto facinori ipsum quoq; perfidiæ scelus addide-

runt. Actum nanque est cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum militabant Busecco interprete, ut tradita arce certis conditionibus Gallicæ militiæ adscriberetur. Sunt qui asserant Ferdinandum prius quàm arce excederet de Gasparis & commilitonum fide dubitasse, obieciſſe gazæ regiæ partem Germanis diripiendam, uti eo spatio sese è manibus illorum eriperet. Cæterum constat discedente Daualo tum primum pretiosiore suppellectilem in prædam fuisse conuersam; quamobrem non multis inde annis Maximilianus Cæsar Gasparem ipsum in Germania eius patrati sceleris conuictum, securi percussit; absoluto Gothifredo, qui militum omnium iudicio ne tantum facinus admitteretur egregie restitisset. Arce noua in potestatem redacta Galli ad oppugnandam alteram arcem, quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorum apparatus conuerterunt, Ea est rupi imposita, quàm L. Lucullus quondam à continenti ac Pausilipo monte, ut Euripum imitteret, multo seruorum labore absceidit: contra eam altera est rupes aliquanto excelsior, quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius summitate terrenum erat propugnaculum, antiquitus pro specula ab Aragonijs regibus ædificatum, quod Piccifalconium appellatur. Ex eo loco insubiectam Oui arcem erat despectus modico intercedente maris tractu. Quod ubi à Gallis est animaduersum, singulari celeritate in summum rupis uerticem maiora tormenta contulerunt, tantaq; ui oppugnare cœperunt, ut quum à superiore loco pilæ conijcerentur, nemo in moro consistere auderet. Quibus adductus difficultatibus Antonellus Piccio lus custos, tametsi Aragonio nomini fidus habebatur, quum nihil durius sibi sustinendum arbitraretur, arcem dedit. Vicentia quoque turris, quæ in Megari Syrenum insula prope

portum in magnam altitudinem extructa nocturnū præbet ignem ad cursum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis cēssit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus, qui Nolam concesserat, missa eo Ligninij ala sub præfecto Arsio equis armisq; turpiter exutus est, reclamantibus Nolanis, qui iam ante elato Gallico uexillo, & deditiōe per legatos facta, Aragonijs militibus uti deditiōis prolixē cauendo, in columitatem polliciti fuerant. Cæterum omni equitū turba protinus demissa, Vergilius et petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, custodiæq; traduntur periniquo equidem iure & summa cū iniuria, ut Argentonus ingenue perscribit. Eandē fere fortunā tulerunt reliquæ copię, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam descenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Cantabrorū Italarumq;: & grauis armaturæ equites fere quingenti: quibus præerant. Cæsar Aragonius, Liuianus, & Andreas Matthæus Aquaiuiua: tenebantq;: cursum in Apuliā eo cōsilio, ut Brundusij, Hydrunte, aut Tarenti cōsisterēt, sollicitatisq; in de Venetis ac Siciliēsis Hispanis, accitisq;: è Mædædonia Turcarū auxilijs nouas inirent amicitias: et ad renouandum bellū maiora præsidia compararent. Sed Fabritius & Ceteri eius ualidi agminis duces nunquam abeuntiū uestigijs abscedendo, persequendoq; cum expeditis equitibus, eos uni tāti salutis consulere cōgerunt. Quamobrem eæ copię cū infesta ubique itinera, & infessos ab infensis populis amnes reperirent, breui dissipatæ fugatæq; sunt, sic ut nulla certa eorū manus, quæ alicubi consistere audere, aut renouare bellum posset, esse nunciaretur, præter eamq; Cæsarē secuta in Brundusinā arcem se receperat. ea enim arx una omniū totius regni postea in Aragoniorū fide permansit. Vt uerò in

maritimus Calabrorū Salentinorumq; urbibus Gallica arma confpeta sunt, tantus repente Turcis omnibus qui circa Epiri & Macedonia oram in præfidijs erant, terror illatus, ut plures oppida defererent: & Greci in spem recuperandæ libertatis erigerentur: ac tum aperte arma, equos, cōmeatusq; expedirent: deq; recipiendis Gallis, et Turtis uno edicto trucidandis consilia inirent: et ante alios montani Epirotæ, qui Chimæram in Croceraunijs incolunt, quòd antea dum rupibus confisi suis libertatem obstinatè tuerentur à Mahomete & Baiaze non unam cladem accepissent. Factumq; est demū ad eam Gallorum famam, ut tota Aetolia et Pelopōneso Greci omnes intēpestiuo libertatis desiderio, dum frustra Gallos expectant, in consilijs & concionibus à Baiazete desciverint. Quibus cognitis rebus Bizantij extēplo classis refecta deductaq; est, remiges maritimis Asia Eropæq; gentibus imperati; & copiæ omnes quæ in Danubij ripis, & mediterraneis Illyrici, Mæsiaq; hybernabant, ad tuendā Epiri & Macedonia orā traductæ. Interea Carolus tantis rebus summa celeritate sine suorū vulnere confectis, intentus conuiuijs, equestribusq; spectaculis Neapoli, ornatissimæ eius urbis deditijs fruebatur. Non deerant enim totius regni procures, ipsas quondā Andegauensium secuti partes, qui nouo regi eiusq; ducibus nullo benignæ hospitalitatis uel adulationis officio prætermisso uictoriam effusè gratulabantur. Ipsi quoque Galli atque Germani in summa rerum omnium copiosæ urbis affluentia, uini præsertim nobilitate allekti, magnam partem militaris ferociæ exuerant: multorumq; molliuerant animos corpora illustres fœminæ, luxu, comitate, eruditissq; munditijs, quum certatim gentis more etiā ludicra hastatorum certamina spectandi studio

PAULI IOVII HISTOR.

frequentarent. Eaq; tum erat uerni cœli clementia et peramœna temperies: ut non modò rex iuuenis, & procures qui reputando, quã facile uictores euasissent, ob idq; Italiæ opes ludibrio habendo, in ea licentia solutiori uitæ indulgerent; uerum & ipsa quoque agrestis militum turba regionũ hor-
torum, & beati littoris amœnitate caperetur. Iamq; et rex ipse & duces speciosorum paulo antè consiliorũ obliui, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, ut manifestè appareret Gallos idcirco eius suscipiendæ expeditionis famam præbuisse, ut maioribus uiribus niterentur, si consilijs suis causam religionis adiungerent, et hercle nō inanis fama ferebat nihil aliud eos uel ab initio, quàm de subigenda Italia atque Sicilia cogitasse. Quas ob res ueluti in summo omnium discrimine metu consternati Europæ principes sollicitis animis reputare cœperunt, quoniam Gallorũ consilia armaq; iam ab secundo ubiq; rerum successu socijs pariter atque hostibus formidanda uerterentur: Quando nihil usquam in Italia uirium esset, quibus publicam salutem tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate aut ducum suorum impulsu totius Italiæ regnum, & Romani imperij sedem ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis & træpidus Caroli uictoria plurimum angebatur, quippe qui post Cæsaris filij fugam iam plane desciuerat; neque postea uti Alfonso Ferdinandoq; Aragonijs nuper dedisset, tum uictori Carolo id enixè postulanti Neapolitanum regnum pontificia auctoritate adiudicare uoluerat. Ludouicus quoque Sfortia suis demũ omnibus deceptus consilijs, sero sapere, et ea quæ impenderent mala, ægro animo providere cœperat, quũ Gallorum copias robore, fide, disciplinaq; firmissimas, uera tum primum æstimatione metiretur.

tiretur: & præsentis maximè regis nomen uimq; eius cum summa felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate, magnopere formidaret: quando imparatis omnibus necessaria sumenda arma uiderentur: atque etiam planè cerneret Gallum modo latè imperaret nemini datam fidem seruaturum, quoniam Tarentum urbem, uti se dono daturū Sfortianæ genti ab initio icti fœderis promiserat, post adeptam uictoriam concedere recusasset. Eadem etiam cura Venetos sollicitabat, qui se eius belli spectatores fore polliciti, utriusque regis uires in dispari gerrendi belli rationes ferme æquales fore crediderant: bellumq; propterea diuturnū parari, quod non una, nisi admodum memoriabili pugna præsertim propinqua iam hyeme, posset defeniri. In animumq; subinde induxerant se tum in tempore, & magna quidem cum mercede bellum mortuos quum Aragonijs rebus multiplici incommodo affectis atque contusis, Gallorum arma suum impetum quo maximè ualerent amississent: quod necesse erat accidere si Galli cunctatione hostiū atq; hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus singularum urbiū senescendo, Calabris & Brutijs hæreretur. Maximilianus quoque Cæsar publico priuatq; odio Gallis infensus, non modo gloriæ & magnitudini florentis uictorisq; iuuenis inuidebat, uerum etiam magnopere uerebatur ne augustum Romani Cæsaris nomen, quod sibi Gallus multorum assentatione deberi existimabat, & fama partæ uictoriæ, et præsentis exercitus uiribus usurparet. His etiam Gallorū secundis successibus Ferdinandus Hispanus, uti erant ab multo rerum uso innatq; prudentia in omni consilio exactè circumscriptus et cautus, uehementer permouebatur, quū in ea admirabili insignis uictoriæ celeritate Sicilia suæ dictionis et

PAULI IOVII HISTOR.

nudatam præsidio impotenti atque auidæ noui imperij Gallicæ gentis audaciæ expositam uideret. Igitur quos modo nominauimus Europæ principes unis exceptis Florentinis, li enim Pisas per Carolum se breui recepturos putabant, solenne fœdus circiter Calendas Aprilis inter se percusserunt his legibus, ut uno consensu, communiq; impensa tantas copias, terra mariq; pararent, quantas pro tuenda salute publica satis esse arbitrarentur. Quod si quisspiam ex socijs, alicui bellum inferendum putaret, id ille suis uiribus & priuatis auspicijs gereret; et Carolus regi suus locus expressa cōditione relinqueretur, modo æquissimi fœderis beneficio uti uellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispania Triuentiū regulum cum ualida classe, sæuo ad huc mari in Siciliam trajcere iussit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites sexcenti quibus præerat Consalius Ferdinandus uir Bethico bello clarus, qui postea Magni Ducis cognomen, et sua uirtute, & militum secundo favore promeruit. Veneti supra quadraginta rostratas naues exornarunt, præfecto eis Antonio Grimano uiro lectissimo; magnamq; uim leuis armaturæ equitum quibus terrestres exercitus suppletur ex Epiro, Macedonia & Peloponneso mercede conduxerunt. Eodem quoque tēpore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia scribebātur: et Maximilianus literis significabat se in Italiam quum factum opus foret, extemplo transiturum esse, adducturumq; inuictam Germanorū manum, cuius uirtute paucis ante annis Gallorum legiones Morinis in campis latè prostrauisset. Baiazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerq; illius per legatos ex Italia Prusiam Bithyniæ, ubi Othomannorum gentis sepulchra cernuntur, referendum curauerat, non modo omnē

belli apparatus intermisit, sed & magna terra mariq; auxilia aduersus Gallos Venetis obtulit, quum iam in ea noui foederis fama & Gallorum solutus metu, & reliquo etiam timore, quem ex inimici fratris uirtute conceperat, omnino liberatus esse uideretur. At Carolus improuisa principum conspiratione percussus, uehementer de parata iam uictoria dubitare; quæri se proditum iri fremereq; ira tamen potius quàm dolore agitari, & plurimum militum suorum uirtute confidere. Nam etsi illi nondum ex professo hostes magnam causæ æquitatem, lenitatemq; nouo foederi, quod pro tuenda tantum salute ac libertate percussissent, prætexuisse uiderentur, ea tamen omnia cōtra se parari manifestè prouidebat. Quamobrem optimum facturatus si pontificem imparatum, nec adhuc hostilia molientem subito aduentu à cœptis consilij deterreret, Romā contendere, atque inde in Galliam Cisalpinam penetrare constituit. Itaque ex omnibus copijs quicquid floris ac roboris erat, sibi deligit. Fuere expediti equites utriusque armaturæ quater mille, præter latrones ac pueros armigeros quos secum trahunt Heluetiorum uero ac Germanorum, itemq; Vasconū peditū circiter octo mila: præterea tormentorum iustus numerus; eorum præsertim quæ expeditis curribus ueherentur. Reliquas uero copias per opportuna totius regni loca dissipatus est, ut unaquæq; regio certis suis præsidijs ac ducibus firmaretur. Caietæ & totius Campaniæ tuendæ cura Belcario demandata est: Hunc urbe Nola donauerat ærarioq; præfecerat. Baillinus autem Viirius, & Gratianus Guerra ad Aquilam atque Sulmonem, Marsis et Pelignis impositi. Perusinus cum fratre Alegria Lucaniā tueri iussus. Asbarræ regulo Salentini: Obegnino autem Brutij obuenerunt: Hunc magistrū

equitum crearat, qui honos militiæ summus existimatur. Iulianus porrò Lothoringus in custodia Gargani montis constitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius: & Tarenti Georgius Suilius præfecturas iniere. Neapoli uero, omnibusq; pariter copijs Gilbertus Mompenserius cum imperio præfectus est: ad quem rerum omnium cum urbanarum tum bellicarum summa respiceret. Iis rebus maturè constitutis, Latina uia Romam profectus est, præmisso Andrea Lugdunensi antistite qui pontificem hortaretur, ne ipsius regis aduentu terreretur: aut quicquam hostile ab eo, qui & pietate filius, & pontifici nominis cultor egregius esset, sibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatiq; animi esse, ut quum ad colloquium ueniret, in pristinam cum ipso gratiam, nec exclusis cæteris principibus qui sine causa de eius fide ac moderatione dubitassent, continuo esset rediturus. Cæterum pontifex plane metu obrutus, quum neq; sibi inermi cum armato rege de pace ac fœdere disceptandum existimaret, neque se colloquendo quicquam quod ad rerum quietem pertineret, profecturum arbitraretur, & uehementer dubitaret, ne fides sua socijs ex contagione colloquij suspecta redderetur, ex Vrbe Orbitum profugit, moxq; Perusiam: ut inde per Umbros ad mare, ac demum si Gallus insequeretur Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeunte plerique cardinales, turbaq; ingens eius generis hominum, qui honoris et quæstus gratia pontificiæ aulæ, operâ impendunt. Iis præsidio erant præter ipsos prætorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti et Ludouicus opportunè trāsmiserant. Carolus sua spe deceptus pacato agmine Urbē Calendis Iunijs intrauit, & TransTyberina in regione castrametatus est. Sed triduo post tribus diuersis agminibus ab Vrbe

discessum, totusq; is tractus qui Cassiam uiam & Aureliā
interiacet, transeuntium iniuriæ expositus, pabuli & com-
meatus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellen-
sium calamitas insignis fuit. Quum enim rixa fortè exor-
ta Gallus lapide ictus cecidisset, commilitones irati non ip-
sum quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti du-
ce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crudelissime
trucidarunt, atque oppidū diripuerunt. ii quoq; populi qui
utrique uie imminet, totusq; Senensis ager Pisas usque ua-
ria incommoda passim accipere. Porro Carolus quū senas
uenisset, ita perturbatum ciuitatis statum inuenit, ut ciues in
quatuor diuisi factiones insano liuore mutuo inducti à rege
præfectum peterent, qui Gallico fretus præsidio inter ordi-
nes factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambie-
bat ad id Ligninius propinquus regis, ita ut cohortem Gal-
lorū facile impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla ur-
bi præesset. Sed festinante in Galliā rege nō multo post de-
pulsis foro atque urbe Gallis, ciuitas ad ueterē Pandulfi Pe-
trucij dominatū redijt. Pisani eo tempore cum Florentinis
bello contendebant, quum libertatem quam Gallorū benefi-
cio recuperasse uidebantur, acerrimè tuerentur. Florentini
etenim post exactos Mediceos, Caroliq; discessum, in unam
eam intēti curam, ut Pisas reciperent, magnū numerū equi-
tum & peditū ex ueteribus copijs conduxerant: eisq; Her-
culem Bentiuolum, Franciscum Siccum, et Ranucciū Mar-
tianū militiæ claros, & fide maximè insignes præfecerant:
Quorum uirtute complura castella, quæ audito libertatis
nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta sunt, et in pri-
mis Bientina, ea paludi adiacet; & Pontis Eræ oppidum,
quæ tenui Pisanorū præsidio tenebātur. Nec multo post du-

Etis ad Calcinariam copijs, nacti diem densa caligine nubium ita ut omneis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, tribus ex improviso prælijs ad murum factis, occisoq; Ioanne Saluio præfecto, oppidum expugnarant et incenderāt. Calcinaria autem capta, Legolum, Palaia, Montefusculum, & Pontesaccum, aliquotq; alia ignobilia oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerso autē Pisanis per eos dies subsidio uenit Lucius Maluetius uir fortis, et maximè pugnax: adduxitq; grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites ueteranos spectatæ uirtutis ferè trecentos. Ab Genua quoque submittente Ioanne Adernio magna uis mirorum tormentorum, balistarum, armorū, telorumq; omnium mari Pisas delata. Nam haud obscure Pisani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia diuabantur, qui multis de causis uti postea dicemur Pisanos incolumes liberosq; præstare, porro Florentinos, & Gallis fauerēt longo bello implicitos distineri atque atteri magno pere cupiebat. His freti auxilijs Pisani hostiū duces, qui magno apparatu Buttum oppugnabant, muriq; partem maioribus tormentis diecerant, cum detrimento inde discedere, ac incensis exterioribus ædificijs Bientinam se recipere cōgerant. Sed nec multis inde diebus par incommodū ipsi Lucio à Florentinis ducibus repensum, quū è Cascina promotis castris Liberafactam oppidum in Lucensium finibus, quod à Paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cū isto apparatu contendisset. Magno nanque itineris flexu Florentinorum copię Liberafactam ductæ: quarū aduentu præfidiarijs, & Barigo præsertim Borgæ, qui fortiter septem dies longè acerrimam oppugnationem sustinuerat, animi adaucti: Contra uerò Pisanis adeo imminuti, ut Lucius ap-

propinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormento, ne eo hostis potiretur, Pisas profugerit. Postero die Florentini equites, eò successu elati excurrento popularandoq; per uallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectiq; usque ad calidas aquas, quæ Mammosæ dicuntur, adeo magnam suburbanis uicis terrorem intulerunt, ut Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit uocatus, et Lucio militares copias educente confestim eruperit. Cõmissumq; est atrox præliũ in augustijs Capellesij pontis apud Fractam emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiam Laurentius Medices laborioso per utiliq; opere Pisas usque perduxerat. Pugnatum est ab initio magna ui, sed Florentini improuisi hostis impetũ non tulerunt, uersi q; cum cæde in fugã trepidanti agmine Libera fractam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus soffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisq; clauarum ictibus contusus ægre se è manibus hostiũ eripuit. Rouerfius Bononiensis centurio insignis captus, & cũ eo cataphracti uigintisex: magnusq; numerus aliorum equitum ac peditum capti uel exuti armis fuere. Lucius ouanti similis in urbem reuersus, ut hostibus perterritis aliã quoque cladem pararet Bernardinum Clostram & Animaniagram Ligures uiros apprime pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq; ut quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctũ Giuliciũ quã hostes sint transituri progrediantur: Se Lucensi uia ad intercludendos eos expeditas educturum copias:

PAVLI IOV II HISTOR.

Futurumq; esse si maturarent, ut ea celeritate reliquæ hostium copiae delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt, & quanquam aliquāto tardius quā putarant, per tenebras iter confecerunt. satis tamen in eo tempore transeuntibus iam hostibus superuenerunt, quos inopinantes et maiore quā esset copiarum specie deceptos emissis sclopiis atque balistis, ingentiq; simul, ut in uictoria solet clamore sublato perturbarunt. Equites tamē agrestium beneficio uadis in amne repertis euasere, pedites magna ex parte capti q; sunt. Hercules uero citato agmine reliquias bis fusi exercitus priusquam Lucius Lucam præterueheretur, Mōte carlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum superato, in uetera castra ad Eræ pontem reuersus est. Victores uero spolijs onusti dum redirent, apud Liberafatam tormentum quod paulo antè defoderant repertum atque erutū in urbem reduxerunt; & Lucius biduo post Cascinā, ut ex propinquo in omnes hostium motus intētus bellum gereret, copias suas adduxit. Fiebatq; propinquitate hostiū, ut quotidianis præliolis occasio præberetur, quā utriusque partis castella, agrumq; omnem repentinis excursionibus per mutua detrimenta deuastarent. Per eos dies dū Lucius Cascinæ moenibus teneretur, Florētini duces Ranucciū Martianum cum ualida parte exercitus Rassignanū misere, quod est oppidum supra Liburnū, Volaterranis uadis propinquum, rati se aut Lucium interclusuros, si ad ferendam obseſis opem Cascina sibi egrediendum atque eo contendendum arbitraretur, aut si oppidi præsidijq; salutē omnino negligeret, oppidum nullo negotio in potestatem esse redacturos. Sed Lucius de eorum consilio coniectura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi quā exercitus iacturam fore

existimauit; Cascinaq; se continuit, atque ita Rassignanum
quassato iam multis tormentorum ictibus muro, dedenteq;
se praesidij praefecto, receptum est. Sub id ferme tempus le-
gati Pisanorum qui Neapoli ciuitatis suae salutem liberta-
temq; Carolo obnixè commendauerant, ipso concedente sex
centos pedites Gallos oneraria naui Pisas adduxerunt, quo-
rum aduentus sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentino
rū animos uehementissimè pupugit, quum se decipi Gallica
fide manifestè perspicerent. Meminerant etenim se Gallorū
amicitiam in spem recuperandae eius urbis non modo cætero-
rum omnium Europæ principum societati ac foederi prætu-
lisse, uerum etiam, quod pudendum omnino uideri poterat,
multa pecunia coëmisse, à quibus tamen neque arcem toties
promissam recepissent: & contra Pisani hostes grauis con-
tumeliae ac iniuriæ nomine Gallicis auxilijs iuuarentur.
Tribus nanque antea mensibus à Brissonetto, qui tum Ma-
clodiensis cardinalis uocabatur Neapoli magnis pecuniæ
pollicitationibus impetrarant, ut idoneos homines mitteret,
per quos Pisani docerentur, eam demū esse Caroli uolunta-
tem, ut in ditionem Florentinorum redirent: omniumq; iniu-
riarum impunitatem et lene moderatumq; imperiū in poste-
rum à ueteribus dominis expectarent, sequestro & sponso-
re praesertim rege, cuius dignitatis esset præstare quæ pro-
mitteret, & uires haberet ad uindicandam iniuriā si Florē-
tini à passione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis
Florentiæ muneribus quū Pisas uenissent, et ad ferocem po-
pulum frustra concionarentur, ludibrio habiti fuerant. Itaq;
Pisani Gallicis confirmati auxilijs summo omnium studio ala-
critateq; Ferreto maxime Gallorum duce, ut erat uir impi-
ger nauare operam cupiente, ad oppugnandā Liberastā

proficiscuntur. Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusq; simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari coeptum. Defendebat se de muro turreq; Barrigus Barga longe fortissimè uerū ea turris quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficiebat, nō multis inde horis terribili uiolentia ingentis tormenti, quod à Pisanis Babulus appellabatur, proscissa labefactaq; est: Ea magnam muri partem cadendo secum traxit præbuitq; terrorem defensoribus, qui mox sese dedendo, Pisanis uictoribus arcem atque oppidū reliquerunt. Neque Hercules qui ad Eræ pontem castra habebat subsidio laborantibus adcurrendum esse iudicauit. Quoniam magnopere timebat, ne Lucius eductis Cascina copijs, & capto ad Vicopisanum itinere à tergo protinus insequeretur, atque ita pari arte utrisque bellum gerentibus, sicuti paulo antè Rassignanum receptum fuit, Liberata similis quoque astu & celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Lucie uicus, Larium & amissum paulo ante Lecolum Pallaiāq; et minora aliquot castella quæ ad colles uergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quoque dies Lucius circiter ducentos utriusque armaturæ equites et cohortem unam hostium ad Fornacellas ultra Cascinæ annem qui fossa dicitur, ex improviso adortus, prosperè confligit, uersisq; in fugam hostibus adeo acriter cedendo capiendq; illis institit, ut usque ad Eræ pontem sit prouectus: tantaq; fuit patenti porta ingredientium trepidatio, ut nisi paucitati suorum militum Lucius diffusus substitisset, oppidum ipsum in quo duces cætereq; copię, & complura tormenta erant, simul cum hostibus irrumpendo, facile capi potuisset uideretur, magnamq; eo die Lucius apud Pisanos, egregiè uirtutis laudē prome-

ruit, quòd eo prælio & periti ducis & strenui militis officium impleuisset. Biduo post Lucius fortuna utendum ratus, quæ quum benigna semel arriserit, audentes secundo passu subsequitur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusq; Pontesaccum, prius penè quam ab hoste sentiretur admotis scalis in oppidum transcendit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Rannucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresq; pedites capiuntur, oppidumq; diripitur. Erat specula editissimo in monte in arcis modum ædificata quæ Verrucula uocabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisaniq; intenti assidue speculando, omnes motus egressusq; hostium ex oppidis notabant: & quam in partem uerterentur linteis, uexillis & fumo, interdumq; ignibus & tormentorum sclopis significabant, magnasq; ea res Florentinis gerendi belli difficultates sæpius attulerat: Propterea & in castris à ducibus & Florentiæ in senatu decretum est, ut omnino quibus maximè artibus opus foret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaque ad terrendum cōhibendumq; Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Franciscus Siccus ad Buttum ualidam equitum ac peditum manum adduxit, Ipse Hercules ad pontem Eræ permansit. Montanus uero & Christophorus Epirota uiri fortes cum peditatu montem subire iussi. At Lucius qui de consilio profectioneq; hostium cognouerat, milites cohortatur ut æquo animo unius noctis laborem ferant: Quid fieri uelit monet, & flumen Arnum de secunda uigilia uado transgreditur: inalbescenteq; cælo, Buttum ad hostem peruenit, tarditatem sæpe militum castigans uerbis, et se ipsum incusans quòd noctis breuitate deceptus ma-

nifesta iam in luce: rei bene gerendæ occasionem amisisse uideretur. Sed ut in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi, secunda omnia, hosti uero maxime aduersa cõtigerunt. Siccus enim cum paulo antè per speculatores Lucium, suos arma capere, paratosq; esse ad profectionem iussisse, cognouisset, instratis frenatisq; equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoq; hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic ut tum primum Lucij ante cursores apparere inciperet, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesq; ad primũ uigilum clamorem turbati oppressiq; sint. Burla equitum præfectus uir strenuus dum inuadentium impetum pro statione impigrè sustinet, obtruncatur. Cæteri Sicco ægrè euadente paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus pediti ex præda cessit: sic ut oës ferme dũ læti ac ludibundi redirent, equites facti uiderentur, q, thoraces et galeas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestæ nuncijs territi Montanus & Epirota nequicquam tentatis confregosis Verrucule callibus ad Herculem in castra rediere. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consilijs ultum iri properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim Sancti Romani ex itinere expugnant, oppidumq; Montopolim diripuerant, aduentare coeperunt. Quorum aduentus Florentinos quoniã suas copias transeuntibus Gallis misceri multis de causis nolebant, ponte Bræ et cæteris quæ obtinebant Castellis decedere coëgit: præbuitq; miseris oppidanis materiam iterum rebellandi quum Pisani relictæ ab hostibus loca circumductis passim copijs occupare niterentur.

Porro Carolus magna omnium alacritate à Pisanis susceptus est: ac ueluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Cæterum ut erat incertus consilij quū orantes proiectiq; ad pedes, ut ciuitatem liberam & incolumem uellet suppliciter postularent, ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quòd se & promissis omnino staturum nec se ullis Florentinorum precibus discessurum ab æquitate polliceretur. Sed adeo mirifica erant omnium ducū Gallorumq; militum studia erga Pisanos, ut quāquam ingrata auribus uerba retulerant, neque tristes esset, neque ullis ambiguae regiae uoluntatis iudicijs frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur multorū literis sit certior Ludouicum Aurelianum quem apud Astam ad incerta bellum ualida copiarum parte reliquerat. Nouariam occupasse, nouoq; eo rerum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili letitia affectus est quod non modo euadendo, uerū & occupandæ Galliæ Cisalpinæ occasionē sibi dari à Dijs immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum antea audito noui fœderis nomine ad Aurelianū, ut circa Astā quantas maximè copias posset celeriter pararet, quæ sibi per hostiles agros, contraq; oppositas acies erupturo opem ferret, iamq; tres alæ Gallorum equitum, & aliquot Heluetiorū cohortes duce Henrico cui à lauto conuictu Germanice Agnauolebano cognomen fuit, ab Alpibus descenderant. Sed Aurelianus per se strenuus, auidus imperij, nouisq; præsertim copijs fretus, ultro sibi moliendum bellum, & fortiter audendum existimauit, ne Fortunæ ad magna atque felicia aditum præbenti deesse uideretur. Cū Opicino enim Catia, Manfredog; Torniello, qui Nouariæ potētes clariq; erant,

PAULI IOVII HISTOR.

occultè transegit, ut urbem sibi traderent: eaq; sibi ipsis patrato negotio quæ uellent præmia decerneret: Se enim eius beneficij memoriam nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atque Manfredum ante alios eius ciuitatis à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisq; indignè affectos fuisse dedicerat: rabaturq; eos qui iam animo defecissent, oblate occasione minime defuturos. Innocentium nanque Catiam Opicini propinquum Ludouicus Sfortia aliquot ante annis facto functum, obiectis quibusdam criminibus è sepulchro in ius uocari damnariq; iusserat, ut bona illius ueluti conuicta iudicio per leges fisco addicerentur: Quod sicuti inauditum & inexecrabile uisum est, ita illi singularem inuidiam concitauit. Dum uerò in Nouariensi latifundium ad eximiâ fertilitatem magno studio conderet, quod de nomine suæ gentis Sfortiadam appellauit, uicina prædia impotenter ab inuitis dominis coëmendo, ipsis Sfortiadæ finibus incluserat, corriuatisq; priuatorum ciuium aquis ut sua plenius irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis compluriû, et præsertim Torniellorum possessiones affligerant. Igitur quum illi, qui acceptæ iniuriæ uindictam coquunt, facile ad omne perfidiæ, uel audaciæ facinus impellantur, data fide, susceptoq; negotio, & die constituta, quæ diui Barnabæ erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis cõuolantem urbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Sallassorum regulus: qui eius consilij participes factus montanorum manum occultè coëgerat, atque ita introductis armatorum circiter octo milibus, Nouaria Gallorum ditioni cessit. At Ludouicus eius nuncij atrocitate percussus extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cû

paucis familiarium descendit, orauitq; demissè admodum ac trepidè, ut imperium fortunas salutemq; suam senatui uehementissimè commendaret, quando in ea fortunæ iniquitate neque opem aliunde implorare, neque præsentia subsidia afflictis rebus expectare posset. In cuius rei celeritate nō modo Galliæ Cisalpinæ, sed totius Italiæ salutem ac dignitatē esse positam quando cuncta uel inopinato casu, uel communi omnium imprudentia, summi discriminis aleam subiissent. Solos esse Venetos, qui sicuti consilio, atque opibus cæteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modo socijs in præsens, sed et rebus suis in posterū, absque ulla cunctatione providentū esse arbitrareretur. Ferunt Ludovicum dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuo Venetorum clientem futurum iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitum induisse, ut ardētius atq; propensius pro salute sua senatui perscriberet, deq; eius rei casu, & periculi magnitudine plenissimè doceretur. Triduo post Nauariæ arcē à Galeacio Ludouici fratre magno sumptu ædificatam Gallis dedit Ioannes Calchus uir imbellis & timidus, & qui beneficio potius quàm uirtute eam à Ludouico quæstus gratia custodiendam acceperat. Tum uero Veneti, qui neque socijs neque sibi deesse, uel æquum uel tutum ducebant, referente Barbadico principe, de bello pro cōmuni salute aduersus Gallos gerendo maturè decernunt. Melchiorē Triuisanum et Lucam Pisanum eximiæ uirtutis optimates ad exercitum legatos creant. Franciscum uero Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decorisq; auidū omnibus copijs præficiunt. minoresq; ducesq; & copias ad constitutam diem in ripis Olij amnis adesse iubent: mittiturq; ad Ludovicus Bernardus Cantarenius cum

Sexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludouici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem agrum profectus: supra septingentos cataphractus sagittariorumq; equitum plures turmas, & aliquot subitarias cohortes coegerat: quibus Galli interim ab excursionibus, inuadendisq; alijs castellis terrentur, dum, Germanorū pedestres copię aduentarent; quæ superato Adula monte per Volturenam uallem, & Larium lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiso commeatu, & iumentis sex dierum quiete recreatis Pisis profectus, Lucā contendit, libertate de qua adeo cupidè anxieq; agebatur, Pisanis nec concessa, nec erepta, quum infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neque fidem Florentinis fallendam arbi traretur, quibus accepta pecunia foedere paulo antè se coniunxisset, neque Pisanos quos ipse in libertatē uindicasse uideri uolebat, Florentinis ueluti iratis tyrannis excruciantos tradere, uel æquum, uel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusq; Fregosius cardinales, et Hibletus Fliscus uti exulesq; solent, dubijs asperisq; etiā in rebus cūcta facilia atque expedita ad uictoriam pollicebantur, si in Liguriam cū mediocribus copijs mitterentur. Differebant enim præsto sibi adfuturos montanos homines Frægosiæ factionis per quos omnē inferioris Liguriæ oram in potestatem essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuā castris facile fore, ut forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine cōmunicassent, Adurnij urbe atque imperio pellerentur, priusquam à Ludouico Sfortia, qui adeo opportunè graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti posset. Philippus quoque Bresius Allobrogum principis frater, qui apud Carolū gratia atq; authoritate plurimū ualebat, ut qui maxime eo-

rum consilium probaret, sese iterum, ac ducem eo bello futurum profitebatur. Itaque re ad consilium delata, comprobataq; Breſſio duæ equitum alæ, Gallorumq; peditum cohortes quatuor, & tormenta septem attribuuntur: Cum eo etiã Vgo Ambosia uir nobilis militiæq; peritus una proficiscitur: ad Miolanium quoque Gallicæ classis præfectum cum literis regijs plures simul nuncij mittuntur, qui moneant ut ab ora quam legeret discedere nolit, terrestrium copiarum ducibus pareat; paratusq; ac intentus remigio & uelis, quò opus esse uideatur, protinus enauiget. Camillo itẽ et Paulo Vitellocioq; Vitelijs fratribus, qui iam cū cataphractis ducentis, & totidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio Gallis addixerant, imperatum ut in Liguriam proficisci maturarent; & Breſſium quanta maximè possent celeritate consequerentur. Ipsi cardinales passim ex Lucensium castellis, Apuanisq; Liguribus pedites cogunt: & per Apennini ualles notis tramitibus in Liguriam proficiscuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus se extendebat, ut eo celeriter superato ad Aurelianum prius penetraret, quàm hostium copiæ, quas undiq; cogi Padumq; traduci audiebat, ad Apennini angustias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina subire cœperāt, quum Pontremolenses, haud ignari quid sibi ab iratis Germanis timendū foret, oppido ferme omnes effugerunt. Nec multo post nequicquam prohibente Carolo uel deprecantibus ducibus, totum penitus ut oppidum, quod ædificijs atque opibus pro loci opportunitate clarum erat, iniectis uno tempore facibus, barbaro furore incensum atque deletum est. Tormenta demum inde confragosis Apennini iugis ad Burgum castellum, quod à ualle Tarri annis nomen du-

PAULI IOVII HISTOR.

cit, magno quidem cum labore, sed maiore aliquanto militum studio traducta: Quando ea singulis attributa cohortibus, non solitis equis qui in abrupto flexuosoq; passim itinere minime iungi coaptariq; poterant, sed manibus atque humeris militum traherentur, Equitesq; singuli pilam ferream quin quaginta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam alacriter deferrent, A Burgo latiore demum uia, quæ ad Foronouum ducit descendere cœperunt, præmissusq; cum ualida peditum atque equitum manu Giensis primi agminis dux, & cum eo Antonius Basseius Heluetiorum præfectus, ac ipse Triuultius, ut apud Foronouum locum castris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus utebatur, atque eius uiri consilio summam adhibebat fidem, cum propter singularem militiæ locorumq; peritiâ, tum ob ueterem similitudinem, quam cum Ludonico Sfortia semper infestus exercebat. Vnde illi postea per amplæ opes atque ingens belli gloria cum excidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum castra Mantuanus, cui se Calatinus cum copijs Sfortianis adiunxerat, ad Glareolam uicum in ulteriore Tarriamis ripa, loco admodum opportuno, ut Parmensibus qui in tergo erant, si ad defectionem spectaret, immineret præsidioq; esset proximis castellis, ac si Carolus ea ire pergeret, prima descendantium agmina iniquiore hosti loco totis simul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarent, Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites duce maxime Nicolao Annonio Dalmata uiro impigro præmittit, qui ad hostes aduolent, & dum ipse cum robore grauis armaturæ equitum, peditumq; expeditis cohortibus subsequitur, tumultuaria pugna distineat. Illi imperata impigre faciunt, adorti q; hostes

subita incursione ex omnibus lateribus eos perturbant, multisq; caesis ac capitis, raptuq; vexillo uno priusquam cataphraستي peditumq; auxilia superuenirent, omnes retro pauidos auerterunt. Idq; propterea acciderat, quod Galli nondum Græcorum militiæ usum nouerant. Græcos enim insultantes simul ac multa arte refugientes quum Galli ardore quodam pugnandi concitatus persequi uellent, ordinesq; dissoluerent, illi subito redibant in prælium: pluresq; simul expediti, singulos dispersos, graues armis, incauteq; prouectos adoriebantur: facileq; incuruo, & prægrauo gladio more Turcarum, aut ferrea claua feriendo sternebant. Gonzaga quod satis longo difficiliq; itinere fessos equites quo minus abeuntem in castra usque persequeretur reuocandos esse iudicabat, eo successu contentus lætis omnibus, et plerisque præfixa lanceis Gallorum capita gestantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino Is primi agminis peditum, & equitum callidè mentitus numerum adaugebat ad deterrendos nostros ne audacius progressis incumberent, ita ut regem pariter cum media acie, & subinde Tramulium cum postrema non procul esse nunciaret, quo mendacio salutem Gienſi allatam constat, qui paucitati militum suorum diffusus, perturbatusq; certamine in editiorem locum se receperat, ut ibi communitis quoquo modo castris uel tardè subsequentem regem expectaret. Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occasio ad summam demum de rege uictoriam oblata uideretur, Mantuanus nihil tentandum esse, expectandasq; omnino reliquas copias censuit, ut toto simul instructo exercitu tutius atque nobilius conspecto rege hoste certaretur. Numero siquidem Italiciæ copię superabant; appare-

batq; eas in congressu superiores euasuras, nisi à maiorum disciplina fœdè discedētib; Fortuna defuisset. Itaque Carolus integrum sequentis diei spatium nactus atque opportunè affetus primum agmē, ad Foronouū concedit. Intereat inter bina castra flumē Tarrus qui ex Appennino seui torrentis more per abruptas ualles, saxoso inæqualiq; alueo delapsus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à læua in latiore amnis margine non longe ab Oppiano uico depreßioribus locis tendebant, Gallus in dextro latere profluentis uadum, in læuo Medesanum oppidum habebat; potitusq; superioribus collibus, hostium castra facile despectabat, que maximi exercitus speciem tot undiq; erectis tentorijs, mirantium Gallorum oculis reddebant. Carolus ubi se exercitumq; suum eò perductum uidet, unde sibi nulla spes euadendi nisi duce Victoria relinqueretur, ad tētandos legatorum animos, si aliquot dierum inducias impetrare posset caduceatorē transmisit. Nanq; Hercules Atestinus insitæ legatorū ingenijs cunctationi fauens, paulo antè ut animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hostiū apparatu percussos confirmaret, procerto exploratoq; perscripserat, neque legatos neque Gonzagam ducem generū suum ullam habere à senatu committendæ uniuersæ pugnæ potestatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus regem suum uehementer mirari dixit, quòd Veneti quos nunquam iniuria laceßisset, ad prohibendum quo minus in Galliam profiscatur, instructis copijs aduenissent, se pro æquo iure gentium id tantum petere, ut per inducias exercitum commeatu nec gratuito quidem passim inuenit, & pacato itinere in Galliam perpendere sinant. Id si fecerint se Veneto senatui eiusq; ducibus singularem gratiā habitu-

rum: Quod si id præstare nolint, amicitiamq; recusent, & contra ui contendant, Gallos milites uera uirtute non modo sibi aperturos uiam, sed & regi suo iter ipsum prohibentium cadaueribus contraturos. Ea legati, tametsi arrogantiù quàm Italorum aures perferre possent exposita erant, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos uel dicto uiolare nefas est, qui Gallico more superbè admodum et summa quadam dicendi libertate mandata deferre, et bella hostibus denunciare impunè solent. Cæterum ad ea breuib; est responsum: Si Carolus occupandæ Italiæ consilia abijceret, Ostia atque Nouaria præsidia deduceret, & sine maleficio proficisceretur, liber à illi fore abeundi facultatē: si ea facere negligeret, Venetos quoque sociorū iniurias minime neglecturos; ac uti ex fœdere dederēt publicum totius Italiæ hostem bello persecuturos. Araldus ad Carolum reuersus, utpote qui speculando cuncta propè oculis collustrat, multa de situ munitioneq; castrorum: & de numero, cultuq; & alacritate Italorum militum anxio timentiq; similis enarrauit. Ita ut rex ipse, & plerique duces ueluti suprema in cura, & de salute omnium dubitare uiderentur. Disputando enim aliqui Pisas redeundum esse, & sedem bello adiunctis Florentinis in Aetruria deligendam: alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine per transuersus Apennini ualles, ad Astam propè contendendum; Cæteri nullam Aureliani rationem habendam: paciscendumq; cum hostibus, qui omnibus rebus superiores essent, modo regis exercitusq; saluti prolixè caueretur, censebant. Pauci denique erant qui regis uitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnae temerè deuocandam arbitrarentur: quum nemo esset, qui non de regis potius quàm de sua salute sollicitus imminentis prælij

eventum omni alia re duriores fore existimaret: Ita ut neque exitum consilij, neque certam in eo discrimine servandi exercitus rationem inuenire uiderentur. Tum uero Triuultium, in quem unum maximè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubijs rei bellicæ casibus præsentis iam periculo consultant, unam quæ reliqua est & salutis & uictoriæ rationem ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum uis in negotio plurimum urget, & forti pariter consilio factoque; maximè est opus, demittere se animo uel pauore occupari, cum turpe, tum euentu ipso plerunque funestum est: Sed id multo magis indecorum atque importunum uidetur, quum ipsa pericula anxie nimis expendendo, reputandoque; & atrociora & maiora uero nobis effingimus. Dubitare & quidem uehementer inuicte Carole de tua exercitusque; salute nonnulli qui ante me dixerunt uiri graues: & quod maximè eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores. Scilicet commemorando quæ penuria rerum famesque; uiris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustie & iter demorentur & uirtutis usum fortibus uiris eripiant: ac demum quales, quantæque; hostium copie, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum præcluserint. Sic ut omnia alia experiri præstet, quàm desperata uictoria, uel contendendo summe rei discriminè subire: quasi, uti aliquibus placet, per montana Ligurum, ut in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribusque; tormentis hosti relictis, clandestina fœdaque; fuga, generosissimo, ac semper uictori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiendum, uel terga hosti danda, & Pisæ iterum repetendæ, ut mox

circumfufis terra mariq; hoftibus fame domiti, deditiq; de-
mum, cunctis ludibrio fimus. Neque id quoque probauerim,
ut turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis hoftibus
fit impetrandum. Per quam enim aliam fidem pacata omnia
præftabunt, nifi per eam qua modo tam impudenter recentia
foedera uiolarunt? Sed hoc credamus perfidiosis homini-
bus, nam & ij aliquando datam fidem feruare folent, ut op-
portunius & maiore quidem cum lucro poftea decipiant :
Non ne hac infelici fponfione tot uiri fortes, qui Neapolita-
num regnum egregie defendunt, omni auxiliorum fpe desti-
tuti, deferentur fimul & fœuiffimis hoftibus prodentur? cur
fusq; ipfe ad ampliorem uictoriam institutus, fi Nouaria ur-
be præfidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego cer-
te id unum & tutum & decorum confilium effe uideo, quod
afferum & maxime periculofum cæteris uidetur. Scilicet
ut abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter no-
bis quamprimum gladijs aperiamus. Neque proinde quod
hæc fuccelfu ipfo facilia nobis fore pollicear, nec de uicto-
ria desperem plus prouidere animo quàm cæteri, et de toto in-
ftantis negotij euentu præfentire arrogatius uideri uelim.
Hoc enim non ingenio meo, fed militiæ ufui, & Italicarum
rerum experientiæ concedi poteft, quum abhinc multos an-
nos omnibus Italiæ bellis interfuerim, quibus cum principiū
tum ducum ac militum confilia, fensus, artes, difciplinamq;
ipfam abunde nouiffe haud difficile fuit : quæ omnia fic me
demum non obfcuris meis sæpe periculis erudierunt, ut neq;
audacem neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ
animos periculi magnitudine commotos uehementer perter-
rent, illud minime crediderim Venetos collatis fignis ultro
nobifcum effe dimicatuuros. Nam præterquam q. nullā con-

fligendi potestatem legatis uel ducibus à Senatu eorum da-
 tam aliquorum literis cognouistis, quis putabit gentem ad
 trahenda bella, & ad cunctandum natam, tardis cautiori-
 busq; semper innixam consilijs, pro aliena causa, absq; ulla
 necessitate, aleam uniuersi certaminis esse subituram? Aux-
 re enim Veneti rem suam sedendo, spectandoq; quum praelia
 temeritati ducum ac militum, et mille fortunæ casibus subie-
 cta esse facto sæpius infelici periculo didicerint. Stultum
 enim est in republica quæ perennibus consilijs atq; inexhaus-
 tis opibus uiget, speciosos ab ancipiti cruentaq; acie trium-
 phos appetere, quum maturam certamq; uniuersi belli uictori-
 am non temere expectent qui bellicis sumptibus minimè
 deterrentur. Neque Ludouicum sfortiā hominem per se ti-
 midum suspicacem & ualde cautum id plane ex arcano consi-
 lio contendere arbitror, ut auspicijs Venetorum Gallicæ co-
 piæ deleantur. Quis enim alius (quod Dij auertant) eius ui-
 ctoriæ exitus fuerit, quā ut uictori Veneto: Mediolanense
 imperiū prædæ cedat, quod impotentibus armis inuadendo
 lacerandoq; singulari cupiditate semper affectarint? Sed pu-
 temus Ludouicum nihil hodie pro sano cautoq; facturum,
 Venetosq; item nouo quodā repentinoq; consilio totius Ita-
 liæ imperium dubij Martis arbitrio cōmissuros. Non ob id
 edepol magnanime Carole de uictoria fuerit dubitandū. De
 cedant fortibus animis inanes metus, quū ea omnia que sibi
 dimicaturō optimus quisque imperator exoptat, spem non
 dubiā rei bene gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis
 longe optima, fidus ac ueteranus miles, tormenta plurima, lo-
 cus æquissimus, & nullius demum rei præterquam commu-
 nis salutis & gloriæ respectus. Italarum hodie militū uir-
 tutem neque eleuo neque extollo: Ineptè siquidem aut im-

denter fecerim, si de hac re iudicij mei sententiã interponã, sic ut integro pudore meo hoc unum confiteri testariq; non dubitem, nobis scilicet cum tirone & collectio exercitu rē futuram: multo enim maxima pars eorum equitum quos cri-
stis armisq; fulgentes conspiciamus nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisq; in ludicris pugnis atq; spe-
ctaculis arma induit, aut clangorem turbarū audiuit, quod in Italia multis ab hinc annis nec bellatū sit, nec iusta cruen-
taq; acie dimicatum. Pedites ipsi non modo uim Germani-
cæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto or-
dine incumbentium armis animisq; impares sustinebunt. Re-
linquitur ut artes et dolos alicuius inueteratæ prudētiæ du-
cis magnopere timeamus. Quas enim insidias tēdet quoue ordine per iniqua torrentis uada producet, ut nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nul-
la unquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius quã certæ uirtutis merito, militaria castra conspexit? Itaque rex inuicte ut iam instituimus peruadendum esse censeo, tu recte feceris si milites, ut de pugnae euentu non dubitent, ho-
stesq; despiciat fueris adhortatus, ad læuam iuxta colles im-
pedimenta paululum se mota ab armatis ordinibus uel diri-
pienda hosti prædæ potius quam pugnae auido non temere obijcerem. In dextra secundū amnem tormenta aduersus ho-
stes collocent. Ego primi agminis ac itineris cum Gienſe no-
stro collega ducem agam, periculoq; propior dabo operam nauicer ut huius te suscepti cōsiliij minime poeniteat, reliqua belli munia ueteres maximè duces inter se partientur; atque in utrumque simul itineris & prælij casum parato expedi-
toq; exercitu ad uictoriam contendent, neque enim eos uel pristina uirtus uel Fortuna tua destituet, qui perpetuis nobi-

litati uictorijs strenuè pugnare uel pro una tantum gloria didicerunt. Postquam Triuultius uultu fiduciæ pleno perorauit, nemo ferè uisus est, quanquam non dubius quorundã animis insisteret metus, qui non alacriter in eius sententiã iret: Iuraretq; se nisi uictorem è prælio minime diceßurum. Tũ uero Carolus dispositis equitum præsidijs, qui Græcos omnibus propè horis cum multo clamore uarios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integram ferè noctem peruigil ducens inalbescente cælo sacris interfuit, tentauitq; & ut idẽ facerent milites, ad iterq; simul ac prælium capeßendum corpora atque animos præpararent edixit: nec multum inde ualidis potius quàm decoris protectus armis, equum conscendit neque nobili colore uel celsa statura conspicuum, quum esset absolutæ ob idq; damnatæ nigredinis unicolor, dextroq; oculo captus; sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur; humanoq; propè sensu, sesso ris iudicio conceptæ de se spei decus agnosceret. Neque. n. uel à cono cassidis, uel à regali cultu nosci uolebat: utpote qui sibi ad latus septem iuuenes fide uirtuteq; præstantes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeuntem milites ita alacri uoce gestuq; salutarunt, ut fari incipientem interpellarent, obsecrantes ut de uictoria, quæ iam esset in manibus, minime dubitaret. Apparuit enim tum seipso celsior atque uiuidior, quum esset admodum pusillus, & propter ueterem morbum imbecillis ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & ualidus; Sed tum fronte atque oculis aduncoq; præsertim, & prominente naso pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Conspersere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorũ prætoria cohors sese admiscuit. Matthæus porro Borbonius cognomẽto Bastardus,

cui rex maximè fidebat, & Robinetus Framesella uir egregiè fortis, Ludouici Aureliani cataphractorū ductor, alas suas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere constiterunt. Sequebatur intervallo duorum stadiorum tertium, idq; postremum agnen, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atq; ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignum equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germanicæ phalanges præcipuæ spei uirtutisq; et tormenta maiora spectabantur. Antecedebant Giensis atque Triuultius expedita manu equitū, ut sequentibus iter monstrarent. Hos ad teli iactum Heluetij Germaniq; quadrato agmine sequebātur: quibus Gilbertus Cleuensis, & Antonius Basseius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex stipendiū regio nomine promiserant, si fidei fortiq; manu inuictum incolumemq; regem præstarent. His ad læuā coniuncti erant balistarij Vascones, & trecen-
ti ferè ex prætorianis sagittarij, qui infelici consilio amotis equis in pedes desilierant, ut firmiore uestigio tendendis arcibus nitterentur. Tormenta uero iuxta phalangē pari passu perducta, cōtra flumen, quod intererat, hostilesq; acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonū turba cum impedimentis secundum sinistros colles iter intendebant. At Mantuanus, qui Gallos, si ad læuam Medesaniū uersus defle-
cterent, quā illis iter erat in agrum Derthonensem, tergis abeuntium insistere, et totis copijs persequi decreuerat, ubi eos ab Foronouo densis ordinibus descendere conspexit, sibi nequaquam amplius memorandum ratus, aciem, ueterū militum usus consilio, in hunc modum instruxit. Erant uniuersæ copię in nouem diuise ordines, quæ duorum amplius militū & quadringentorum equitum cataphractorum: leuis autem

PAULI IOVII HISTOR.

armaturæ paulò minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium summam efficiebant. In primo agmine fere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus sexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem ferme quitibus sagittarijs, qui non arcibus ligneis uti Galli solent, sed ballistis ac cufereis utebantur. Quibus iniunctum fuit ut colles à tergo circumirent, & in latus sinistrum primi agminis verterentur; ut ire pergentes Gallos à cœpto iam itinere, tumultuario pugnae genere distinerent. In secundo Calatinus fuit cum Sfortianis copijs, ea rationes ut quum primum à Triuultio & Gienfi cum leui armatura contractum certamen foret, ipse confestim occupatos turbatosq; ad dexteram adori-
 riretur, Ea acies sexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumq; peditum tribus milibus constabat. Dux ipse ascitis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioq; Farnesio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem sagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inuadendi medijs agminis, ubi rex erat munus desumpsit. Forte bracio autem Montonio cum quarta acie inuadendi postremos hostes fors obuinit. Ternæ quoque obiter subsidiariæ acies opportuno hercle ordine, sed fœdo admodum euentu constitutæ sunt; Ita ut Antonius Feltrius Vrbinas Imperatori, quum signum daretur, maturè opem ferret. Annibal uero Bentiuolus, & Galeatius Pallauicinus, ubi opus foret, Calatinum consequerentur: Aloisius demum Aduocatus & Franciscus Gambara Brixiani, Socinusq; Benzonus Cremensis, Montonij uestigijs insisterent. Hæc ideo constituta fuerant ut quum unaquæque Gallorum ecies suo implicata periculo proximè laboranti subsidio esse non posset, omnes simul uno tempore ab omnibus propè lateribus cæ-

derentur. Octaua nonaꝑ; paulo remotius ad incerta præ-
lij in subsidijs collocatæ. Talianus uero pius & Carolus
Meliteus cum reliquis copijs castrorum præsidio relictæ.
Porro tormentorum magistris imperatum, ut ea locis quan-
tum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo
ordine secundum profluentis Tari editiores ripas, in ho-
stes uerterentur, Instructa acie Mantuanus ad legatos re-
uersus est, qui tametsi graui admodum suspensi cura præ-
lio decertare ab eorum Reipublicæ rationibus alienum
esse iudicabant, ea tamen erat adeo egregie instructi or-
natiq; exercitus ac pugnandum acritas, ut ipsos iam cau-
tioris consilij poeniteret, & summa simul lætitia & certa
spe uictorie penitus implerentur. Neq; erat quisquā uel eta-
tis uel militaris dignitatis honore insignis, qui tum cunctā
ter aut suspensē de ineunda pugna consultare, uel palam de
uictoria dubitare auderet: nan pleriq; tirones inani quodā
pugnandi studio, ac uirū fiducia elati, si quem in eo summæ
rei discrimine cautius cōsideratiusq; loquentē uidissent, pa-
lā incessabant probris, et segnē ac timidū compellabāt. Ac-
ciditq; ut ipse Rodolphus quum locum pugnaturis iniquum
fore, et propterea prius exæquandū esse censeret, à Mario
Calusiano petulāter irrideretur. Is erat inter Mantuani fa-
miliares gratia decore iuuetæ parta conspicuus. Illoto enim
ore dictitabat, eos qui tantopere cuti suæ pertimerent cautē
facturos, si quamprimū abirent, & se Parmæ urbis mœni-
bus egregiē tuerentur. Vtinam inquit Rodolphus qui uer-
bis audaces & feroculi sunt, me uadentē in confertos hostes
strenuē sequantur. Non enim pictarum & inaxium hasta-
rum (ut in ipsis sit ludis) ictus excipient, sed ualidos mucro-
nes experiētur: Dijq; faxint ut singulos hosce admodū spe-

PAULI IOVII HISTOR.

ciosos alieno potius quā nostro sanguinē defœdemus. Erat enim Rodulfus externæ militiæ uerus atque præcipuus æstimator: Quoniam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hisq; tribus admodum funestis interfuerat prælijs, quibus ille postremo deuictus, & formidabiles antea copias, & regnum ipsum cū uita pariter amisit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mātuanus conuersos ad legatos. Si uobis inquit ē Republica uidetur, ut fortiter obuiam eamus Gallorū audaciæ qui sibi totius Italiæ imperium barbara uanitate despondent, minime prolixè consultandum est; Sed quum uis & turbæ hostiū nos uocent, ē uestigio de pugna cogitandum. Nam si hostem ē manibus cunctando emiserimus, nequaquā parem eius opprimendi occasionem postea reperiemus; frustra q; expeditum, uastantem cuncta, & subsidio suis ire properantē per asperos tramites persequemur. Ego equidē si iusseritis Veneto senatui probabo operam meam, cunctisq; corporis ac animi uiribus contendam, ut Italo militi antiquum suum decus ab externis gentibus militi antiquum suum decus ab externis gentibus minime ereptum esse protinus ostendatur, uobisq; Venetis Italiciæ dignitatis ueris certisq; uindicibus clarissimus de superbo hoste triumphus nostra uirtute comparetur. Ad ea Triuisanus annuente collega, macte inquit ingenti uirtute imperator, postquam adeo insigne studium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine testaris, et te ad sempiternæ laudis fructum seruandæ Italiæ decus accendit signa canere iube, et quod Veneto senatui socijsq; fœderatis bonum faustumq; fiet, instructas acies in hostem uerte, fortiterq; uincenlo enitere, ut familia tua perpetuo; uete-

ris gloriæ fulgore insignis multo maximè decoris nouæ uictoriæ titulis illustretur. Nec mora tympana turbæq; et tormenta ex propinquo in hostem emitti cœpta, uno simul tempore concrepuerunt, distinctæq; acies suo (ut diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hostes contenderunt. Verum adeo temerè ac infelicitè procursum est, ut qui tanta alacritate ferebantur, summa locorum iniquitate prius turbati semiuictiq; sint, quàm ad hostes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis, tortuosus, internatisq; frequentibus salictis ualde impeditus, ipsæ margines utriusq; ripæ ubi torrentis aquæ uis allidebat, descensu pariter ascensuq; difficiles. Aquæ etiam ab hesterno pleno imbri cauis de lapsæ locis in lacunas maximè limosas & cecas uoragines abierant: postremo uada ipsa uagantis amnis passim lapidosa atque incerta: Quibus rebus, uti necesse erat, transeuntium cursus atque impetus magnopere tardabatur. His conflictati incommodis quanquam magna eorum pars ægre se explicaret, nec præeuntes consequerentur, strenuè tamen hostes inuadunt, hastis, gladiis concurrunt ac triplici loco prælium atrox, uarium, & modo ipsis, modo illis funestum miscunt. Constiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte qua aditus dabatur salebrosus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita ut ab accliuæ parte Itali subirent, & dispersi cum confertissima hostium acie, maiore uì quàm arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà densare aciem, nihil temere loco dimoueri, in medium prouentes excipere, exceptos circumstiterè, breuioribusq; gladijs pertentando quàm maximè peneirare in corpus ferrum posset, confodere atque prosternere. Interim Græci equites, qui primum agmen inuaserant, quum à cataphractis nequequã

circunfusi undique pellerentur, et Annonius atque Busichius eorum præfecti uiri acres, uulnerati prælio excessissent, cōuersis repente equis ad diripienda impedimenta conuolarunt, quæ monitu Triumli de industria hostibus obiecta fuerat, ut illis præda occupatis, regi transitus expeditior atque facilius redderetur. Ibi lixæ, colones, & foeminae, mulionesq; inter iumenta cadentesq; sarcinas foede iactati, ac dum repugnant, uel rapientes impediunt promiscue caese impedimentaq; ferè omnia capta direptaq; sunt. Is tumultus quòd dissonis tot gentium clamoribus cuncta perstrebebant, è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ præde auidæ, ordines nullo pudore defferebant. Tum uero inter socios cruentum admodum, & miserabile certamen exortum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent, alij à ualidioribus oppressi, in ipsis prædæ cōplexibus cederentur. Ea res omnium consensu Gallis salutem peperit. Nam prima Gallorum acies Græcis ad prædam inclinantibus ex transuerso eorum quos Calatinus induxerat impetum fortiter excepit, secundæq; laboranti opem tulit, & secunda pariter aucta uiribus atque animis pulso cū ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbabat, subsidio fuit. Ibi demum quæ duæ simul acies, prima Giensis, & secunda regis utrinque Italum militem accerrimè premerent Rodolphus atq; Ranucius in medio circumuenti interficiuntur, totaq; penè ala familiarium Mantuanis in qua plerique nobiles erant conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipse Caluissianus: & centuria singularem peditum ad custodiam corporis delecta pariter caesa protritaq; est. Ipse Mantuanus, qui admiranda uirtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magistrisq; eorum, et equis quibus trahuntur interfectis cohortē

Vasconum tormentis præsidio constitutam, & prætorianos simul sagittarios procella equitum obruerat, è medijs hostibus equo grauius uulnerato uix se eripuit, quum eum ingēti serica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit ante, alios conspicuum, & tota acie uolitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam quum primi eorū ordines prælongas hastas leuo sustentatas brachio (ut tum mos erat) ab solo excuterent, sequentes uerò scutati hastilia lato fero idiculerentur, & ceteri post scutatos balistarij sagittas emitterent, non modo sine timore aliquo, sed etiam cum risu ab Heluetijs excepti sunt qui in unum densatæ phalangis corpis egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem faciliè contemnebant. Extemplo namque ubi appropinquatum est extra ordinarij delecti iuuenes ferme trecenti, qui propter laudem summo quæsitam periculo uitæ prodigi perditique uocantur, ab utroque phalangis latere profilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebant enormesque hastas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priusquam phalangis impressionē expectarent, terga uerterunt. Eoque in loco Germanorum mercede conductorum cohors una quæ Gallica tormenta audacter inuaserat pertinaciusque resisterat, peracri Heluetiorū impetu trucidata. Iuber quoque admodum repentinus multa commistus grandine cum fulgore et tonitru cælo effusus adeo opportuno tempore fusos iam & in fugam inclinatos afflixit, ut Dij ipsi pro Gallis bellum gerere uiderentur. Tanta enim aquarum mole flumen Tartarus, qui modo aranti similis defluebat torrentibus ac riuis undique in eius alueum præcipitatis auctus est, ut ne neque euadere qui iam

in fuga salutis spem collocarant, tuta possent, neq; integri ordines, qui pulsus subsidio pergere cupiebant, annem, uiros, equos, armaq; se uo impetu rapientē transire auderent. Nec interim tormenta utrinque cessabant; quanquā ancipiti uel inani periculo in permistos sepius emitterentur. In tanta rerū iniquitate Mantuanus se ipsum non deserit, tametsi incredibili dolore erat perturbatus, q, tot uiros fortes suū sequutos nomen, ipsumq; Rodolphū patrum desperata ope circūuentos conspexisset. Erat ad leuā riuus utrinque modico agere castigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eū præcipiti fuga pedites atq; equites foeda colluctatione deferbantur. Qua re animaduersa Mātuanus mutato equo ibi constitit, increpando fugā ac sistendo signa, ualidam manū coëgit, qui tametsi uarijs prælij fugæq; ac ipsius demū pluuiæ incōmodis uehementer erāt fatigati, impigrè tamē præliū redintegrarunt, effuseq; insectos Gallos cū cæde repulerunt. Ibi Miolēsis regulus atq; ipse Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice uulneratus non procul à rege capiuntur, et nonnulli illustres Galli equites. Magno aut̃ usui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primo pugnā inierant dederentur: Is enim iam pridē ad Nolā captus quum in Galliā duceretur, occupatis in eo prælij discrimine custodibus, e medio tumultu ad Venetos perfugerat, uictosq; Gallos et in fugam coniectos nunciando cohortando ne certā uictoriā manibus emitterent, pauidis et dilabentibus animos restituerat, ita ut obuios quosque in præliū nominis autoritate conuerteret. Cæterum Gallos à primo & secundo agmine, pulsum fusumq; Italū persequentes, idem inflatus animis ne summa uictoria potirētur retardauit, sicuti paulo antè, ne postremæ Venatorum acies primus succederent atque opem pertur-

batis ferrent obstitit. Verum præclare constat Giensem, uel contra ipso Triuultio & Francisco Stocco Florentinorum duce uahementer obtestantibus ne occasionem delendi hostis deperire sinerent, terga dantes persequi aut omnino progredi noluisse, quod à conspectu regis agminis nequaquam temere discedendum putaret incerto adhuc prælii euentu, regeq; præsertim à uarijs quanquam planè dissipatis hostium turmis ex omni parte circumuento. Nec multo post coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, ut coniunctis agminibus & densata rursus acie motum hostium expectarent, quum noui atque integri armatorum hostium ordines parati ad excipiendam pugnam in ulteriore amnis ripa spectarentur: & fessis equis fessi ipsi milites requiescere, quam palantes persequi mallent, cõtenti scilicet ea uictoria quæ reputatione periculi, seipsa maior apparuit: quod non modo inuito hoste, sed eo pulso prostratoq; iter ipsum uti instituerant, sibi armis atque uirtute parauissent. Mantuanus quoque subsidijs frustra expectatis, quod reliquæ acies sociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ pugnam detrectarant, ab ultimo abeuntium agmine se explicuit: atq; amne æquioribus uadis superato, ad legatos in castra se recepit. Hæc est illa memorabilis Tarrensis pugna, qua maiore aliquanto temeritate quam ignauia antiquum Italicæ militiæ decus amisimus: cœpimusq; cum inexprabili ignominia nostra exteris nationibus, quibus modo terreri eramus, contemptui esse, sic, ut eas in quas seruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeo lugubrem inauspicatæ pugnae euentum referamus: et merito tantarum (quæ mox secutæ sunt) cladum auctores diris imprecationibus prosequamur. Quanquam certo planè Deorum immortalium iu-

dicio factū esse uideamus, ut qui primi execrabili scelestoq;
 consilio patriam terram in has miseras præcipitarunt, ipsi
 ante alios & insigni quidem exemplo, dignas exitabili in-
 sania sua pœnas persoluerint. Perire eo prælio ex Venetis
 atque Sfortianis supra quatuor hominum milia, in quibus fue-
 re præter Rodolphum atque Ranuccium, Ioannes Picinni-
 nus Nicolai clarissimi ducis nepos, Galeacius Corregius,
 Robertus Strozza, Alexanderq; Beraldus turmarum præ-
 fectionis. Itemq; Vincentius Corsus, qui peditū agmen ductabat,
 & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cū
 aliis, tum eo prælio maximè eximie fortitudinis laudē ade-
 pti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis sternendo ho-
 stes uiam aperuerant. In partibus uerò Gallorum præter in-
 conditam lixarum multitudinem, quæ stragem multo maio-
 rem fœdioremq; reddidit, uiri fortes circiter mille, desidera-
 ti sunt etiam in his Iulianus & Dasonius alarum legati,
 Vardeusq; Hippotoxotarum dux, & ipse prætorianæ tur-
 mæ præfectus, atque item nobiles oppidorum suorum nomi-
 nibus appellati Torsuensis, Semplensis & Ampracensis.
 Sed insignem omnino iacturam graui cum dolore rex sensit,
 quum sagittarios corporis custodes fermè omnes, quos re-
 motis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse co-
 gnouisset. Nec ipse leue admodū uitæ discrimen subiisse fer-
 tur, quum perumpente aciem Mantuano, perturbatoq; toto
 agmine, penè desertus obuertendo frontem, et gladium strin-
 gendo propulsantis equi inuicti robore se proculdubio ser-
 uatum fuisse fateretur. Cæterum Carolus signis receptui
 canentibus insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamq;
 uirtutem equestri dignitate donauit. Quod statim fiebat, &
 maximi honoris loco habebatur, quum rex ipso gladio di-

stricto iuri fortis humerum leniter percussisset. In his fuit
 Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus,
 Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo
 colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque tento
 rijs, & ad summam propè commeatus inopiâ redacti. Qui
 tametsi non dubia potiti uictoria effusè letabantur, paucita
 ti tamen sue magnopere timebant, uel maximè propter sau
 ciorum egrorumq; numerum, quibus conseruandis auhen
 disq; propter asperitatem itineris, maxima difficultas propo
 nebatur. Videbant enim aduersarios multitudine expedito
 rum equitum plurimum ualere: quorum indefessa opera ac
 celeritate præcludere commeatus, itinera obsidere, & nouis
 simos persequendo carpendoq; uarijs incommodis graue
 præsertim Heluetiorum agmen afficere possent. Sed hoc me
 tu curaq; ducibus occupatis, & maximè fessis, & Germa
 ni Heluetij quum rex eis donatiui nomine mille aureos num
 mos liberali manu diuisisset, ea nocte custodiæ castrorû mu
 nus cum multo tympanorum strepitu susceperunt. At in Ve
 netis castris uarij erant animorum habitus: nanque alij mœ
 rore, alij gaudio in singulis propè contubernijs agitaban
 tur, prout quisque socium uel propinquum amiserat, uel opi
 ma præda fuerat potitus, Cessere omnia ignobilium militû,
 & præsertim Græcorum auaritiæ regij apparatus, uasa
 aurea, atque argentea, pretiosa uestis, regale tabernaculum,
 aulea omnis generis, & gemmata sacrorum instrumenta,
 ipsæq; demum Neapolitanorum regum opes, quæ in Gal
 liam ad exornandum triumphum asportabantur. Cæterum
 duces præfectiq; omnes, postquam cum legatis in unum co
 iuere, uariè pro cuiusque ingenio differebant. Alij enim, &
 ij quidem multo plures, qui timore oppressi uidebantur, mu

tanda esse castra censebant; seruādumq; exercitum, in cuius incolumitate saluæ & incolumes Italiæ res forent. Alij qui in prælio uersati erant, & maiores quàm antea spiritus sibi desumpserant, inuadendum iterum hostem, atque eum debilitatum uulneribus, ac timore consternatum omnino delendum iudicabant: Quod ipsi non uirtute Gallorū, sed locorum iniquitate superati uiderentur. Tum uerò Mantuanus, si inquit hodie pari consensu, uel cuncti timidi fuissetus, neque de loco deferendo, neque de inuadendis hostibus ageretur: nam uel lætiores cum rege captiuo in hostium castris cœna remus, uel certe integri uiribus atque animis hoc ipso tutissimo uallo teneremur. Sed quum extrema consilia dissidentibus ingenij semper officiant, media autē in uniuersum iuuēt, neque pauidos refugere patiar, neque item permittam, ut uiri fortes iterū pugne. Fortunam periclitenter. Quid enim aliud erit hac non satis adhuc castigata temeritate, iniquo atque infelici loco hostem adoriri, quàm feras exagitare, atque ipsas ultimo salutis discrimine efferatas irritare? Ultima siquidem necessitas in rabiem uertit, atque eos plerunque, qui penitus de uita desperent, ex timidis longe fortissimos facit. Quod uerò castra procul ab hoste reducenda uideantur, absint medius fidijs à uirorum consilio, ut quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiā accepimus, eam foedè castra retrahēdo, ueluti supremo dedecore cumulemus. Quid enim aliud subita mutatio castrorū quàm graue uulnus acceptum, timorem summum, desperationem uictoriæ, et denique turpissimam fugam propinquis hostibus significabit? Manendū igitur his in castris, adhibendaq; fortiter opera, ut quod acceptum est incommodum cautiore meo consilio, & feliciore uestra uirtute sarciatur. Primum omnium

saucios Parmā deuehi, curariq; iubebimus: integris copijs,
 ut aliqua defessis requies detur, cura castrorum erit deman-
 data. Ipse uigilias circumibo, cunctos aditus certis firmabo
 praesidijs, idq; omnino contendam, ut nos quā maxime tu-
 ti ab impetu hostium reddamur. Crastina uerò dies, motus
 animos quia hostium clarius nobis ostendet, tutioremq; uiam
 cōsilijs nostris explicabit. Legati huic sententiæ facile assen-
 serunt: Nam tametsi Mantuanus strenui potius equitis quā
 prudentis ducis officium impleuisse uidebatur; tantum tamē
 aberat, ut eum à funesto pugnae exitu temeritatis nomine re-
 prehenderent, ut etiam hac noua probatae uirtutis inuictiq;
 animi gloria, clariorem factum admirarentur. Nam per se
 uel per amplis alijs gestis honoribus maxime clari senes, ea
 tanquam summē decora bellicae laudis accessione letaban-
 tur; eiusq; uictoriae magno Gonzagae ausu propemodum
 parte pernobilem de tanto rege penē capto triumphum ali-
 quorum imperitia, aut ignauia sibi ereptum esse iudicabant.
 Postera die Carolus per Argentonum quem Venetijs ab ini-
 tio legationis munere functum fuisse diximus, trium die-
 rum indacias postulauit. Is cū Roberteto scriba regio trans-
 gressus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de
 noui foederis iniquitate, de successu praelij, uirorumq; illu-
 strium caede, ac demum de euentu totius belli ita commemo-
 rauit, ut de pace, si per legatos liceret, uti pridie instituerat,
 acturus esse uideretur: Verum id colloquij genus eo pertine-
 bat, ut interposita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditū
 paranti, iustae morae spatium praeretur. Sed is eorum ser-
 monis exitus fuit, Venetos aequissimae pacis condiciones Ca-
 rolo regi oblaturus, si Ostia atque Nouaria, uti antè denun-
 ciatum fuisset praesidia deduceret, à populationibus ac in-

cendijs abstineret, & in Galliam proficisceretur. Quod si aliena occupando, Italiæ imperium animo uolueret, et propterea antiquæ spei insistendum, commorandumq; in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis oppibus annixuros, ut omne Gallicum nomen Italiæ finibus pelleretur. Itaque eius diei tantum induciæ ad sepelienda cadauera concessæ. Quod ubi præconis uoce utrisque in castris significatū fuit, Itali Gallicis permisti ad quærendos socios sese castris effudere. Reperti sunt supra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agrestes tergora etiā equis detrahentes, nudos et multo luto cruroq; in miserabilem modum defœdatis reliquerant. Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honestis confossum uulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore transmisit. Senatus autē Venetus, uti à legatis nominatim acceperat, ijs qui fortiter pugnaßet, uel egregiè pugnādo cecidißent insigni liberalitate præmia persoluit. Cūctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauitèr uulneratus ultimus prælio excesserat, aucta stipendia, honoresq; additi. Cæsorū liberis, qui militiæ studerent præfecturæ turmarū datæ, filiabus autē dotes, & uxoribus annuæ pecuniæ in alimenta constitutæ. Notati quoque sunt ignominia plerique dissimulatè potius quā seuerè: inter quos Antonius Feltrius Urbinas, quum ab alijs accusaretur, quòd subsidio pereuntibus ire, uel transire amnem recusasset, missionem postulat, ueluti iniquè calumniantibus subiratus: ne si mox Senatus iudicium expectaret maiorem existimationis iacturam facere uideretur. Sequenti nocte Carolus de secunda uigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultam tesseram profectione denunciata, castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia uia

rectum iter ad Trebiam intendit tanto usus silentio, ut prius aliquot milia passuum sit emensus, quam ab hostibus repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitoq; hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeûtes persequerentur. Calatinus quoque et Fracassius eius frater cum expedito equitatu, ut nouissimos adorirentur subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habentibus, maximè nocere possent, non modo nullâ uim intulerunt: sed uti postea certiore fama uulgatum est, regem ex itinere, ad Derthonam salutarunt, atque omnibus rebus & commeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse plerique arbitrabantur, quòd Sanseuerina familia Ludouicum Caroli partem maximè coluisset, & ipsi paulo antè cum Obegnino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porrò eos Ludouici Sfortiæ iussis opportunè paruissè censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniorè uictoria potirentur, quam hostes Gallos uel integros uiribus sibi metuendos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quòd effractis rotis conuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamq; suppellectilem: & demum, quod uix credibile est, quosdam suæ gentis, mortiferis uulneribus debilitatos, ne mihi serius apud hostes perirent, crudeli misericordia iugulasse. Cæterum Carolus iustis confectis itineribus, præter Placentiam atque Derthonā nemini infestus neque ipse ab alijs laceßitus, quum passim commeatus amicè expositus transeunti præberetur, septimis castris Astam peruenit. Veneti uero Placentiæ mœnia præteruecti Clastidium concessere, atque inde Pado ad Caseolum uicū ponte constrato, per Lau-mellinum agrum, ad oppugnandam Nouariā contenderunt.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI VN-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER TERTIVS.

VB idem quoque tempus Tarrensis pugnae, nouum bellum conuersis principum studijs renatum in Liguria uehemēti factiosae gentis contentione terra marique gerebatur. Nā Philippus Bressius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris orae oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iustis aucti copijs, Genuam usque processerant, positisque ad Terralbā castris, qui est locus supra Feditorem amnē, Fregosiae factionis ciuū motus expectabant. Interim quotidianis equestribus praelijs certabatur; nam ex urbe Bernardinus Adurnius, corporis atque animi uiribus bellator insignis et Scaramucia Vicecomes cum deletis turmis ea porta quae ad Bisamnē ducit ita erumpebāt, ut singulis propē horis cū Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditū omnis generis circiter septē milia, octingēti equites, tormenta septem: sed ea ad campestres usus potius quā ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat ut subire tentareque moenia nequaquā auderent: Praesertim quam iam ualida peditum atque equitū manus, praeter ipsam praetoriā cohortē ē Gallia Cisalpina in urbem peruenisset. Tota igitur uictoriae ratio posita erat in auxilijs quae ē diuersis re-

gionibus expectabant. Baptista namque Fregosius in Astenſi agro aliquot peditū cohortes et equitum turmas cōgerat: quas partim ab Aureliano, qui tū Nouarię obſidebatur, acceperat: partim ipſe amicorū, cardinaliumq; pecunia conduxerat eo conſilio, ut quū in Pociferam uallē deſcenderet, ab altera quoq; parte quę occidentem Solē ſpectat urbs undiq; clauſa graui obſidione premeretur. Vitellij quoq; iam ē Lunenſi agro montes aſperos & Petracroſię iuga ſuperaffe dicebantur. Claſſis item in Rapallino ſinu erat, intenta ad Breſij ducis imperiū in qua ingens erat copia tormentorū: quibus freti accedentibus undique auxilijs maiore demū fiducia urbē oppugnarēt. Quibus cognitis rebus qui in urbe erant Fregosię factionis, noua inituri conſilia et palā aduerſus Adurnios ex tuto arma ſumpturi uidebantur. Præerat Ligutię claſſi Franciſcus Spinula ab oris fuſcedine Maſſari cognomen adeptus, uir domi nobilis, & in re nauali peritię ſingularis. cōſtabat ea paucis onerarijs, ſed bellico apparata optimē inſtructis, & triremibus decem: in quę tres erant Aragonię à Ferdinando miſſę, quibus præerat Syracuſius trierarchus. Galli aut octo triremes habebāt, et tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandā minoris onerarię, uel erectę latęq; triremis ſimilitudinem refert, ueliſq; utitur, et nonnunquam remis; præſertim quū ad captandum uentū, portu uel ſinibus in altū educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur, nam cuncta (uti iam diximus) eius orę oppida ſingulari Fregosię factionis ſtudio eos benignē receperant. Ibi que tum tutiſſima inſtatione, et Breſij imperium, & captę demum Genuę nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hoſtes inuaderet, uigilāter agitabat, p̄ exploratores

comperit hostium classem haud magno discrimine posse deleri si Galli uno tempore terra mariq; inuaderentur. Quod paruam admodum manumq; classi atque oppido praesidio foret Galli reliquerant, quum ipsis Genuam obsidentibus nihil tale unquam ausuros hostes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius consilij participes facit, suadet ut magno ausu unius noctis opera bellum conficere uelint, cuncta prospera pollicetur, si ad fallendum utrunque hostem et summo silentio, & singulari celeritate uterentur. Re comprobata Ioannes Adurnius & Aloysius Fliscus quos idem locus superioris uictoriae felicitate insignis plurimū excitabat, sexcentos ueteranos, & subitarias cohortes duas classi imponunt; soluantq; ē Genuae portu de prima uigilia: & Rapallum littoralis aurae beneficio peruehūtur, ea enim noctu maxime ad cursum in quam uolueris partem dirigendum, certo uelorum flexu semper excipitur: Tantaq; felicitate adnauigatū est, ut nulla eius profectionis fama, tot speculis totq; etiam exploratoribus ea littora obseruantibus, in castra peruenerit. Iam caelum inalbescebat quum Adurnius & Fliscus milites in terram exponunt actuarijs usi nauigijs, magnarumq; praesertim nauium scaphis; & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in classe & in oppido, ut in re admodum repentina, concursatio: clamore sublato praellium in aditu oppidi committitur: egrē impetum Galli sustinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus maxima ui aduersis proris in hostiū classem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contra illi alacritate pugnandi nauales socios accendūt. Dimicatur utrinque summa contentione. Ceterum terrestres copiae stratis hostibus oppidū irrumpunt, & nauales

Socij Gallorum triremibus potiuntur. Miolanius classis præfectus & Stephanus Vineius quæstoria dignitate insignis protinus se dedunt, cæteri ad unū paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hostiū nauigijs, ex Neapolitana præda, regalis apparatus, cubiculorum abacorumq; ornamenta, aurea picti operis, intertextas auro lectorum stragulas, et plurimam uestem sericam nobilissimis Scythicarum Martariæ pellibus suffultam. Itemq; armorum tormentorumq; ingentem copiam, quæ omnia singulari ducum æquitate, militibus cesserunt. Ea ubi per milites fuga elapsos Gallicis in castris ad Genuam nunciata sunt, Bressius & cardinales nihil sibi amplius expectandum rati, collectis repente, nec conclamatis quidem uasis discessere, superatisq; Pinni montis culminibus in Pociferam uallem descendere: ea tamen cōstantia atque ordine quum properarent iter fecerunt, ut agrestes plurimos, qui temere prædantium more è proximis uicis montibusq; decurrerant, conuersa acie, atque impetu factu passim interfecerint: indeq; incolumes per transuersos montes in Astensem agrum se receperint. Ferunt Augustinum Adurnium qui Genuæ præerat, magnam eo die potiendæ nobilis uictoriæ occasionem segniter amisisse, quòd patefactis repente portis in abeuntes Gallos omnem militum ac urbanae plebis turbam erumpere minime permisisset. Cuius rei consilium fortasse improbandum uideri posset, nisi uir cautus, et incertum Fortunæ euentum reformidans, absente fratre ipsoq; præsertim cum militum robore inconditam paganorum multitudinem ueteranis hostibus obijcere dubitasset. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo supra Se gestam per uenerant, de Tarrensi pugna, & de prælij naualis euentu, deq; Bressij & Cardinalium fuga uno simul tempore cer-

tius conognoscunt . Quibus nuncijs perculsi retro agmen uertere constituunt , ut in Lucensem agrum reuertantur . Sed dum in unum de itinere consultant superuenit agrestium Ligurum ingens multitudo , itinera obsidentur , expediti Ligures è superioribus cautibus saxa sagittasq; ingerunt ; nonnunquam ex propinquo protecti scutis hastilia iaculantur . Equitibus iniquissimis in locis difficilis receptus datur . Paulus nihil animo perturbatus Vitellocium fratrem in fronte constituit ; ipse in tergo ad cogendum agmen ubi plus discriminis erat consistit , consertos densatosq; iter facere iubet : cominus agmen laceffere audentes facile summo uet , aut interficit . Montanis nihilominus instare circumfundi sublati clamoribus undiq; premere , iter maxime demorari , aliquos sagittis plures uero lapidibus uulnerare . Tandem ad Brachi montis angustias perueniunt . Pugnatur ibi acriter , Vitelliani tamen multis utrinque acceptis uulneribus fortiter euadunt . Is dies equis ac uiris longè grauissimus fuit , quoniam tanta erat agrestium multitudo , quum alij post alios ex proximis pagis ad presentis prædæ famâ euocati in uiam sese effunderent , ut neque uiris neque iumentis ulla requies daretur . Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem non longè à Borgeti uici finibus . in qua tum primum equi , quos ferme omnes loris trahebant magno esse usui posse uidebantur . Hac re animaduersa Paulus milites admonet ut fugam simulent , Ligures in æquum locum eliciant , & mox conuersis equis incautè persequentes & dispersos adorianur . Sed ad recipiendas uires ut tantisper cōsistant , & in urbem conglobati lente admodum pugnent , oportune præcipit ; erant enim duorum ferme dierum inedia , siti , uigilijs , caloribus , & continuo demum pugnae abruptiq;

itineris labore uehementissimè fatigati. Nec multo post ueluti soluto consilio, ut in ultima rerum desperatione fieri solet, salutem sibi fuga quærere simulant. Id conspicati Ligures qui paulo antè neque ex propinquo dimicare, neque intra sagittæ iactum metu balistariorum audaciores facti continenti cursu per eam planciem eos persequuntur. Tum uero Paulus: hos inquit latrones quo depoposcimus lato loco tenemus, urgete acriter equos, ac in eos quàm maximè crudeliter agite, ut tandem præclarè ulti iniurias, hac importuna insidiosæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato signo cataphracti abiectis ocreis ac humerabilibus, ut expeditius pugnarent equos insiliunt. Leuis equitatus tensis balistis, ac infestis hastis conuertitur: omnes uno tempore mōta nos temere procurrentes inuadunt, eos facile dissipant et cum magna cæde prosternunt, cæteri per asperos montes se fugæ celeriter mandant. Post id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucensem agrum Pisas se recepit. Eodem tempore, & quod maximè admirandum uidetur, ipso etiam die, Nonis Iulijs, quum pridie quoque ad Tarrum esset dimicatum, & Gallica classis ad Rapallum capta, & Ferdinandus urbe Neapoli incredibili ciuū studio receptus est. Post Caroli siquidem discessum Neapolitani suoapte ingenio nouitate regum, & rerum commutatione gaudentes, quum Gallos iam plane fastidirent, ad Aragonios rursus animos inclinarunt. Nam uti quisque equum insignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs stabulis abductum imperiosè repetebant, hospitabanturq; ultro apud priuatos ciues, quum semel hospitiorum magistrum domorum foribus Galli hospitis præscripsissent. Quibus admodum graues ac molesti erant: quoniam gens iracunda, sæpeq; inso-

lens, & in parando uictu, cum ex suo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amoenitatis & munditiarum maxime studiosos cuncta perturbabant atque fœdabant. Plerique etiam assueti aulæ regię, orbata rege principe ciuitatē atque omni pristino decore spoliatam egre ferebant: quod postquam, qui cunctos & præsertim opifices pecunia in omnes sumptus largissime profusa locupletes effecerat Neapoli discessisset, durioribus præfectis perpetuò seruituri uiderentur. Quibus rebus per ueteres clientes suos & quosdam nobiles Aragoniæ nominis studiosos Ferdinandus certior factus ab Aenaria insula cū rostratis nauibus Messanam ad nauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, et Ascanio auunculo Cardinale, qui eū tanta indole in spem recuperandi regni erectum uehementi studio magnisq; opibus egregie subleuabant: monebantq; tū maxime, ut eò traicere maturaret, postquam Consalius tanti apud Hispanos nominis imperator ad eum in regnū ac patriam reducendum ab Hispania cum regijs auxilijs in Siciliam peruenisset. Ferdinandus regio more sub umbella serica singulari Mamertinorum benignitate susceptus cum ipso statim Consaluo quibus nam rationibus gerendum bellum foret, consultauit: accepitq; pecuniam ab Alfonso patre, qui ē Mazara uidendi filij Federiciq; fratris studio Messanam se contulerat. Is erat lugubri indutus ueste, capilloq; in sacerdotis morem circumtonso, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contemplationem penitus abstracto: sic ut humanis omnibus curis, ipsisq; pariter uoluptatibus quibus antea luxuriosē studuerat renunciassē uideretur nec multo post Ferdinandus atque Consalius septingentis circiter equitibus, & peditum Hispanorum & Siculorū quinque

que milibus in naues impositis, e Messana superato freto Rhegium traiciunt: statimq; expositis copijs tormentisq; prolatis, urbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præsidio, quo minus saluti fortunisq; suis cauerent, uel studium suum in tempore erga regem nudarēt minimè deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis portas aperuerūt. Arx quoque triduo post magnam ui oppugnata, ac demum fabri cuiusdam lignarij prodicione dum acriter certaretur capta: Galli q; ferme omnes à muro præcipitati, quòd de deditione dum ceptas perficerent munitiões simultanter egissent: ludificatiq; diu crebris colloquijs regem, aliquot demum milites incautè ante arcem obuersatos, tormētis repentè emissis interfecissent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruū cum tribus rostratis nauibus in Apuliam misit, ut cū Grimano Venetæ clasfis præfecto, Cesareq; Aragonio, & Camillo Pandonio, is enim à Baiazete redierat, aduersus Gallos bellū administrarēt. Grimanus uigintiquatuor triremibus, et quinq; onerarijs in quib; plures erant Græci equites, è Corcyra nuper aduecti, è Brundusino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea urbs ex ueteris Agenatiæ ruinis creuit: tenebaturq; tum satis ualido Gallorū præsidio, nec Monopolitani à Gallorum consilijs dissentiebant, quum in factiosa ciuitate alij, qui ab Aragonijs deficiēdi authores fuerant, fortiter resistere uellēt; alij porrò cōtrā ne hiscere quidem auderent, ne prius à Gallis inimicisq; domesticis, quā ab externo hoste, qui uniuersis uim inferebat, oprimerētur. Igitur Grimanus ubi eos neque spe optimarum conditionū neq; ullo periculi metu permoueri uidet, terra mariq; urbē aggreditur, admotis triremium proris in quib; ingētia tor

menta erant collocata magna ui murum quatit. Summa moe-
 nia deiectis pinnis magnaq; propugnatorum strage edita de-
 fensoribus nudantur, ab inferiore tamen muri parte Galli
 resistunt. Petrus Bembus nobilis trierarchus serpentine
 ictu interficitur, plerique alij cadunt. Tum uero Grimani
 ira accensus, postquam inquit Monopolitani Gallorum (er-
 ui potius quàm liberi esse uolunt, obstinatis pereant animis;
 uosque milites suis fortunis opulentos reddant: statimq; ur-
 bem prædæ militibus concedi, si eam egregiè caperent per-
 præconem tota acie pronunciari iussit. Nec mora milites
 certis ueluti præmijs excitati summa alacritate murū sube-
 unt, pars scalis, pars hastis connixi subleuatiq; aliorum hu-
 meris in urbem transcendunt: multi ex Gallis Monopolita-
 nisq; caduntur cæteri proiectis armis se dedunt. Vrbs di-
 ripitur; uixq; templa in quæ foeminae pueriq; confugerant
 summo Grimani labore à militum libidine atque auaritia
 defenduntur. At Pandonius apud Brūdusium dispari fortu-
 na cum Asparra bellum gerebat: nam quum plura oppida
 eius agri Gallis ademisset, & in prospero rerū cursu uer-
 saretur, excursionē ad Misagnam uicū facta, à uilissimo
 aratore uir nobilissimus est interfectus. Sed Asparra triduo
 post eundem propè uitæ periculum adiit, nam Pandonio eo-
 dē & hoste simul, et æmulo sublato, q̄ illum Iapygiæ Apu-
 liæ præsidem designatum audierat, dū alacrius & incau-
 tius per ea loca uagaretur, ab equitatu Aragonio interce-
 ptus est. Nec multo post Cæsar Aragonius copias quas ha-
 bebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, et Grima-
 nus & Federicus superato Iapygio promontorio in Taren-
 tinum suum cum uniuerſa classe deflexerunt. spe eius urbis
 per prodicionem potiundæ. Verum quum appropinquādo

ac sese terra mariq; his qui res novas molituri dicebantur ostentando, Tarentinorum uolūtatis frustra periculum fecissent, essentq; à Gallis, & ab arce, & à portu uehementer tormentis oppugnati, conuersis uelis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium superarunt: & subsidio Neapolitanis rebus id maximè postulante Ferdinando profecti sunt. Per eos quoq; dies Caietani à Gallis defecerūt. uerum ea res adeo funestum habuit euentum, ut ceteros quo minus id temere auderēt, deterruisse miserabili exitu uiderentur. Sub id enim tēpus quo Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornandas triremes pecuniā Caietanis imperarāt: et ijs maximè nominatim quos Aragonijs rebus uete reliquodā eius factionis studio fauere intelligebāt. Ea res omnium propè ciuium animos uehementer commouit: qui non modo Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatē, sed aliquid etiam de antiquis uestigalibus liberaliter remissuros arbitrabātur: uti omnium fermè populorū mos est, qui quum præsentia semper fastidiant, & noua temere exoptent, intempestiue cupiditatis pœnas sæpius persoluūt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publicè ac priuatim ueteribus tributis nouisq; sumptibus exhaustā ac demum orare Gallos, ne quā opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, ea n̄ acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, uel omnino macularent. At Galli quos Belcarius questorum magister ad pecuniam exigendā miserat, quum apertè imperium detrectantes cogēdi potius quàm adhortandi uiderentur, de capiendis his, qui maximè recusarent custodiæq; tradendis consilium inierunt. Sed dum Galli uim parant, Caietani à foemina quadam quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter ad

monentur. Quibus cognitis, & ex uultu Gallorum facile deprehensis arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concursuq; totius populi ad templum maximum facto, & tum forte supplicationes solenni pompa circumlato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisii oppidi regulum Alfonsi Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Isclæ Ferdinandus præsidio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorū tueantur. Mōterisius collaudatis Caietanis, biduo post, trecentos ferme Cantabros duce Maorio uiro peracri, & in re militari terra mariq; admodum exercitato duabus carauellis imposuit; quod est nauigij genus ad omnem tēpe statis, uel longinquæ nauigationis contumeliam perferendā maximē idoneum: & secundo perflante uento Caietā transmisit. Ex aduerso Mompenserijs atq; Belcarijs Neapoli Caietanorum defectione nunciata, ut eos à quibus initium rebellandi natum erat, quamprimum opprimerent, classē quinque onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioānemq; Columnam cardinalem Prosperi fratrem, qui in Eudano erat agro monuerunt, ut quantas maximē illis in locis copias posset extemplo cogere: atque eas ad constitutā diē dum ipsi à mari urbem oppugnarent, terrestri itinere Caietam adduceret. Nec multo post Gratianus idoneū nactus uentum Caietam peruenit, & Rocabertinum natione Hispanum cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longe à portu in terram exposuit; iussitq; ut in arcem, quæ in edito monte sita difficili peranguistoq; ascensu, & sexceis gradibus aditur, protinus euaderet. Intē

rim cardinalis Columna, qui cū magna manu militum, et paganorum ad portam accesserat, hortari Caietanos cœpit, ut arma ponere, redire ad officium, ac suæ demum saluti, et omnium fortunis consulere uellent, se eam apud Gallos obtinere auctoritatem, tantis præsertim in eorum auxiliū copiis adductis, ut eius inconsultæ rebellionis ueniam facile possit impetrare. Caietani qui sicuti temere defecerant, ita & in sana obstinatione constantes uideri uolebant, responderunt se nequaquam Gallorum minas timere: paratosq; esse operibus ostendere quibus animis superbam gentem oderint, quæ adeo auarè imperare cœpisset; quoque studio Aragoniorum nomen colerent; quorum lene imperium ueræ libertati persimile sexaginta amplius annos experti essent. Itaq; diuturno colloquio, et significatione undiq; facta, cardinalis muro succedit. Gratianus ex alto plenis uelis portum inuehitur, & ab arce armati per decliua in urbem descēdūt: committitur summis in ædificijs cædes. superiuraq; urbis ab his quos Recaberrinus deducebat, & plana simul circa portum à classiarijs puncto temporis occupantur. Passim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & subito timore consternatus crudelissimè trucidatur: magna pars ciuium, qui erumpere aduersus Colomnios decreuerat, apertis portis, & proiectis in terram armis, benignè eos excipiente cardinale incolumis euasit. Maorius pariter cum Catabris suis diu in platea cum hoste præliatus in contiguam muro & portui domum se recepit: multisq; suorum amissis, & pluribus uulneratis è summa muri parte in subiectas caruellas saltu se deiecit, et admiranda usus animi fortitudine expansis subito uelis ualido fretus aquilone per mediā Gallorum classē erupit: neque triremes quanquam incitato

maximè remigio sequerentur fugientem consequi potuerunt, ad multum tamen spatium continenti cursu ab utrisq; pergnatum est, quum Galli à proris in puppes, & Cantaber ab ipsis puppibus in aduersas persequentium trirēmū protras magnorum tormentorum pilas emitterent. Ceterū cardinalis urbem celeriter ingressus, quāquam Galli nihil eius uiri dignitate permoti in ipsius complexum fugiente struā darent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conseruauit, honestasq; aliquot foeminas, quarum pudori sollicitè studebat, è manibus Gallorum eripuit: cōclusaq; in amplissimam domū appositaq; custodia tutatus est. Verum tota urbe cuncta crudelitatis auaritiæ atque libidinis à Barbaris exempla edita sunt: multæ namq; uirgines uiolatæ: & uni ante alias è nobili Laudatorum familia, dū inuadendi Gallo uiriliter resisteret, manus præcisæ: duæq; aliæ in ultima constantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisq; quadringenti fermè occisi: templa omnia cunctis ueteribus donarijs expoliata: quæ tāta fuere, ut neq; pretiosiora neq; plura urbs ipsa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante sæculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerat, dum Caieta ante iactam molem apud Neapolim ab ipsa tutissimi portus cōmoditate ueluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret. Ea omnia biduo post adueniens Belcarius ut in recensenda præda quæstoria munere fungeretur, uix relictis sanctorum ossibus atque reliquijs quæ loculis includebātur, in Galliam affortauit: Ita ut eius iussu postea apud Insulā oppidum prope Ararim aurea argenteaq; donaria nefanda auaritiæ genere in scyphos et pateras cōflarentur. Hæc erant præter uasa altaribus dicata statuæ parue, simula

chra periculorum, ac navium imagines, omniumq; humano-
rum membrorum effigies. sicuti ea religiosi mortales, uoto pro
salute suscepto Dijs benemerentibus exoluerant. Narrare
solent Caietani eos qui manus sacris donarijs polluisent,
in extremas miseras Deorum ira fuisse precipitados. Na-
uis quoq; oneraria Caietanis onusta spolijs, quæ confecto
bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio pe-
rijt, fractaq; penitus, atq; eiecta in litus circumiectos po-
pulos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim at-
que Brundisium in Apuliam geruntur, Ferdinandus atq;
Consalius Rhegia in potestatem redacto, & ad famam no-
ui belli excita Brutiorum iuuentute, ad sanctæ Agathæ op-
pidum castra promouerunt, statimq; paucis ibi Gallis in de-
ditionem acceptis, oppido potiti sunt. Horum secuti exēplū
finitimi & desiderio regis & Gallorum tædio adducti por-
tas aperuere. Processum inde est ad Semenariā, Gallorumq;
turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hi-
spanis equitibus est intercepta: Nec Semenarienses quin ex-
tēplo recipiendus rex foret dubitarunt. Erat in castris Ma-
rinus Corealis Terrenouæ regulus, quem ab initio belli cō-
stanter Aragoniam fidem secutum, Galli ditione expul-
sāt: eum Ferdinandus de se optimè meritum reducere ma-
ximè cupiebat, ut in cōficiendo bello eius forti ac fideli ope-
ra, opportunisq; opibus uteretur; & sibi præsertim iutum
ad classem aditum pararet: Quod ad mare iter habēti ca-
stella eius certis locorum angustijs imposita necesse erat su-
perare, ad quæ occupanda paulò antè Alfonso Daualum
misisset. Villamarinus. n. classis præfectus in portū Her-
culis, qui hodie Tropea dicitur peruenerat, atque ibi terre-
stris conatus euentum, & quid Ferdinandus consaliusq;

fieri iuberent, fidei in oppido, & tuta maximè in statione
 opperiebatur. Decreuerant siquidem superiore Brutiorũ
 regione recepta præsidijq; firmata, nauibus exercitũ im
 ponere: & primo quoque tempore Neapolim proficisci,
 quoniam rebellasse Caietanos, & in agro Romano, Alexan
 dri pontificis Ascanijq; pecunia copias parari ad præcludẽ
 das Sãcti Germanis saltus angustias audiebant: sperabãtq;
 Neapolitanos egregia erga se uoluntate res novas primo
 statim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus
 Obegninus qui Brutijs præerat, Persiũ Alegriæ fratrem,
 finibus Lucanorum euocauit: ac ex omnibus oppidis eius
 agri præsidia deduxit, coactisq; Terrænouæ copijs, prius
 quam hostes de Persiui aduentu cognoscerent, ad Semenariam
 profectus est, eo consilio, ut cum Ferdinando quamprimum
 confligeret: uel si ille Semenariæ mœnibus teneretur,
 neq; aperto campo se committere uel dimicare auderet, ue
 luti uictor expressa hostibus ignauia reuerteretur. Quod
 ad populos in officio continendos plurimum conducere iudi
 cabat: præsertim quum ex Cãpania Apuliãq; & Pelignis
 conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At
 Ferdinandus qui nondum de Persiui aduentu cognouerat,
 & de Obegnini copijs quæ pertenuēs erant, à speculatori
 bus certior erat factus, quin oppido copias educeret, et ad
 uentanti hosti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniã quic
 quid nouæ existimationis & gratiæ audendo & fortunam
 egregia uirtute experiẽdo paulo antè collegisset, una fœdæ
 obsidionis cõclusionis infamia cõceptiq; timoris dedecore, si
 oppido se cõtineret, amissurus esse uidebatur. Cõsalius cu
 ius animo ea uis exactæ prudẽtiæ inerat, qua postea cæte
 ros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuẽ

nē recuperādi regni pariter & parādæ laudis auidū cœpit atq; obtestari ne prius oppido exiret, quā certius de hostium consilio ac uiribus cognosceret . Ea satis decora esse consilia quæ dubijs rebus securitatem promitterent, illa uero longē turpissīma atque miserrima quæ ab ipsa temeritate, dum inanē animi uigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæq; demum uictoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus pari qua regnum amisimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinēdoq; à prælijs in Aemilia et in Campania aduersam sensimus fortunam, eā nunc in tam prosperis cœptis agendo audēdoq; experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, et quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitū minime sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalue, quæ hætenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos ultro ad uictoriam uocat, unquam defereret, nisi ipsam ignobili cunctatione deferamus . Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidē inanis fama terribiles fecit: et strenuē nostras atque alienas uires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominumq; studijs, & ipso deniq; Fortunæ fauore superiores sumus, neq; de uestra uirtute erit dubitādum. Quis enim uestrum fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum uel Germanum hostem letus non deposcat, et egregiē protinus non obtruncet? Ego certe quē primū in acie armis insignē conspexero primus ante alios intēta hasta audacter inuadā: feliciq; ausu uobis præbebo exemplū, ut eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste uictoriā paribus animis referatis. Erant in consilio pleriq;

PAULI IOVII HISTOR.

uiri illustres qui postea ad summam rei bellicæ laudem per-
 uenerunt, Andreas Altauilla e pernobili capuana familia,
 Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hi-
 spanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, &
 Pennalosa: qui quum prælio decertare magnopere cuperēt
 Consaluum orabant ut militum uirtuti diffidere nollet, stre-
 nuamq; se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum ut
 signa portis efferrī iuberet hortabantur. Semenaria edito
 loco posita est, pertinetq; perpetui colles ab oppido ad mo-
 dicam uallem quæ humili uado flumen emittit; ab ea paten-
 tes campi initiū habent, in quos Galli à Terranoua proces-
 serant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis
 tribus passuum milibus ad amnem peruenit, collocatisq; ad
 leuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dex-
 tram ad alæ similitudinem exporrecto, ut hostes amnē trā-
 siren, expectabat. Ex aduerso Obegninus atque Persius,
 Heluetios in unam densatos phalangem hostiū peditibus op-
 ponunt. Brutiorum cohortes in tergo tanquam subsidiarias
 collocant: partiunturq; inter se equites: erāt ij cataphracti
 paulo minus quadringenti: et more Gallico leuis armaturæ
 bis totidem: quadratoq; agmine transgressi amnē in hostes
 feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis ala-
 criter procurreunt, & quum armis uiribusq; impares ca-
 taphractorū confertam aciē loco pellere nequiret, clamore
 edito flectere equos, & ad suos per gyrū Hispanico quodā
 pugne genera redire cœperunt. Ea res & peditibus Ara-
 gonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere
 putarēt, & Gallos pariter ad incumbēdum incitauit: ita ut
 Obegninus à dextra et Persius à leua ex subsidijs cū ala
 sua in pedestrē aciē acriter inuecti, cā totā penē prius quam

Heluetij à fronte hastas inclinarēt, perturbarint, et complu-
 ribus eorū stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra
 suos, ut in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus
 cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in ad-
 uersoq; insignis Galli pectore lanceam persregit, & pro-
 tinus quum hostiū multitudine obrueretur, in fugam se cō-
 iecit. Fugientem cristis auratisq; armis conspicuum multi
 sunt persecuti. Sed nemine eius cursum adæquāte, lapsus eq;
 in arctas concisæ uiae angustias præcipitatur; nec multum
 inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis
 ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoq; in uitæ pe-
 riculo laborāti Ioannes, Andreae Altauille frater auxilio
 superuenit, & memorabili caritate equum obtulit, quo ipse
 pernicissimo ad salutem utebatur. In eum Ferdinandus uti
 erat desolutorie artis peritia mire agilis quanquam graui-
 bus contactus armis esset statim insiliens, e manibus Gallo-
 rū euolauit. Ipse autem Altauille in pedes destitutus, paulo
 post ab hostibus est interfectus. Obegninus magna parte pe-
 diū cæsa non longe ab eo loco cōsedit: ita ut uictoria uini ne
 sciuisse diceretur, q; nec tot illustres uiros in quibus etiam
 erat Ludouicus Aragonius cardinalis fuisset persecutus;
 nec ad Semenariam uictorem exercitum protinus adduxis-
 set. Quo spatio & illi cum rege uarijs itineribus incolum-
 mes ad classem peruenerunt, et Consalius oppidum ingres-
 sus impedimenta, et pretiosiores omnem apparatus affor-
 tauit; Rhegiumq; nequitq; postea persecutibus Gallis se re-
 cepit. Eo prælio re infelicitè gesta, secus atq; alijs accidit,
 Cōsaluus ex omnia prudentiæ laudē tulit, q; suis alienisq; ui-
 ribus rectè admodum æstimatis nihil temere audēdum esse
 indicasset. Apparuit namq; Hispanos equites cū Gallis cata-

phraetis minimè esse conferendos: utebantur enim eo tēpore pleriq; eorum pro Galea linteis tegumentis: scutisq; planis è cocto corio, & à summo in imum cuneatis; itē gladio breui, hastaq; subtili fraxinea, lato præfixa ferro, qua ad medium cōprehēsa erigēdo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pedibus induunt, hi stapedæ uulgo appellantur ueluti ex alto ictus inferebant, inermi quidem lethales, sed armato penitus contemnendos. Ipsi quoque pedites Siculi & Hispani, Brutijq; pro hastis demum pedum, & ijs quidem crassioribus atque fraxineis quibus Heluetij utuntur, exiles & breues equestribus si miles, quas gianettas dicūt, gestabant; uel hastilibus latæ cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germanos uel Gallos est usus, instruebantur. Quæ omnia demū Italus & Hispanus miles factō sepius infelici periculo, penitus abiecit, & quæ ab Heluetijs atq; Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo in meliorem atque habiliorem formam coaptauit. At Ferdinādus tanto accepto incommodo quanquam à summa spe ad extremam rerum desperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen se animo demittere; eosdem propè ac si uicisset spiritus gerere, queri tātum se sua opinione deceptum, ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis maturum in regno patriamq; reditum omnino despondisset. In erat enim eius animo fiducia quædam fato potius quā ullis humanis innixa rationibus; adeo ut cūcta quæ amicorū animis obseruabātur pericula despiceret, ac si non modo ciues, sed et Deos quoq; ipsos terra mariq; præsentī numine adfuturos arbitraretur. Nec spes quanquam temere concepta rē extræme difficultatis atq; demētiae aggredi ausum sefellit. Superato nāq; freto, et collectis Messanæ circiter septua

ginta nauibus, in quas perpauci præter ipsos nautas milites erant, secundisimis usus uentis Neapolim peruectus est, penè priusquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in urbem perueniret. Tū uero Galli pariter ac ciuum omnis multitudo ad molem effundi, editiora loca ad spectandum occupare; alij ad ingētis classis speciē metu territi, alij gaudio exultare, uti quisque Andegauenses uel Aragonias partes nouo aut uetere studio sectabatur. Appropinquabāt enim leni perflante euro excelsæ naues tumentibus uelis ueluti congressuræ cum Gallica classe; quæ nauium genere apparatusq; & militæ classiario superior Aragonias facile profligare potuisset, nisi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas & ad pugnam instructas crederent, portu sese continuissent. Ferdinandus præter ostium Sebeti amnis ad id littus ubi Diuæ Magdalene templū, & ueterum regū magnifici operis equilia uisuntur, classē deflexit: ut amicis coniuratisq; ad nouandis res animos adderet, sic ut in terram protinus quum opus foret ad ferendum auxilium descensurus esse uideretur. Pleriq; eum enim frequentibus literis euocarant: pollicitiq; fuerant se constanter quum in conspectum urbis ueniret, arma capturos: atq; occupata repente porta, aduenientem in urbē esse recepturos. In ijs fuere Andreas Gennarius, Albercius Carafa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancaccius; quorum consilijs participes erāt Sāgrij, Pignatelliq; iuuenes; ipseq; Actius Syncerus non minus fide quā carminum gloria insignis. Verum quum Galli ad primum statim classis conspectum impigrè arma cepissent, et sub signis tota urbe discurrerēt, nemo omnium fuit qui sit ausus quicquā aduersus Gallū apertè moliri, uel omnino uocem emitte re qua populus ad ar-

ma uocaretur. Accidit. n. plerumq; ut homines ea consilia, quæ alacri motu summoq; animi uigore ante discriminē inierint, ea demū in præsentis periculo, quā facto maximè opus est, timidissimè reformident. Ferdināus quum diu ab urbe tumultum aliquem motumq; ciuitum nequicquam expectasset: & ab Alegria, qui ad Magdalenam ualidam equitum & peditum manum adduxerat, non modo terra prohiberetur, sed è littore tormentis oppugnaretur, ad Nysitham insulam contra Pausilypum, classē reduxit, tota tamē nocte è nauibus pariter, & è littore missilibus atque tormentis certatum est. In urbe uerò Monpensierius & Salernitanus, dispositis ubiq; præsijs, & ciuibus limine se tenere, facesq; & lumina è fenestris proponere iussis, omnes regiones obequitarunt. Interim Merculianus insignis audaciæ cēturio è classe in urbē ad Aragonios occultè peruenit: Qui timidos secordiæ castigando, confirmando dubios, & ualida in classe auxilia esse prædicando, ea nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & antè alios Raynaldus & Caymus Grādilli fratres pertrahuntur: qui uti erāt manu prompti, & seditiosi apud sicarios ac lenones fori incole maximam authoritatem obtinebant. Monpensierius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat totā noctem in armis egit, quoniam per Andegauēses fiebat certior parari arma ab Aragonijs, cōciliabula passim iniri, et deniq; multorum nobilium aduersæ præsertim factionis domos armatis compleri, intentosq; omnium animos esse, ac nouarum rerum motū expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè suspectos habebat comprehendere cogitauit. Verū aduersante Salernitano, ac deprecante ne temere tumultus quem maximè uitandum censebat, si uim magnis domi-

bus adhiberet, protinus excitaretur, ab his cōsilijs abstinuit. Non multo post tamen missus est ad Mercurianum quærendū comprehendūq; Titus Beretarius prætor cum circitore, armataq; familia; quod nihil eos, qui in urbe primarij erant pro ignobili facinorosoq; homine ausuros esse putabat. Sed secus accidit: nam ubi prætor inalbescente cœlo cum turba officialiū apparitorumq; in forum prælatis magistratus insignibus cōparuit, extēplo omnes quā se quisq; conscientia scelerū, et nouæ coniurationis suspicione ad supplicium peti existimaret, arma coeperunt: neq; desuere, qui vexillum Aragoniū, quod quidam sub toga conditum repētē extulerat, hastæq; præfixerat, continuo sequerentur: omnesq; Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoq; Spinellus ante alios Aragoniæ gentis insigne in stragula lanea acu perpiclum, perticæ induit, et ē fenestra trāseuntibus spectandum magna omnium alacritate proposuit. Prætor in eo armorum strepitu in fugam conijcitur: Galli obuiam facti trucidantur: uocatu ad arma populus sonitu campani æris, ē Laurentiana sacra turre in quam Mercurianus ascendit: rat: maximusq; momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domum concurrit: carceres effringuntur; suppellex omnis prætorie, libriq; publicarum rationū in quos maleficiorum damnatorūq; nomina erant descripta ad abolendam criminum memoriam discerpuntur. Domus quoque publica, ubi uestigal exigitur ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodem audæ plebis impetu direpta est. Caietani quidam aliquot nacti Gallos qui in templum confugierant crudeliter interfecerunt; adeo ut exempla morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admonerent. Dum hæc

in foro geruntur Grandilli fratres ad Carmelitana portā aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdale-
nam ea littora tuebatur urbe excludunt, confestimq; ē sum-
ma Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo uexillo,
regi ut redeat, & celeriter littori adigat naues significant.
Abscefferat enim ille paulo antè desperato introitu mœro-
ris plenus: q; detectam esse coniurationem, & amicos beni-
uolosq; suos a Gallis oppressos arbitrabatur. Peruenit quo-
que ad classem expedito peruectus lembo quidam ē plebe
nomine Monachus, qui Ferdinando optatissimum de tumultu
exorto, & ciuitatis incredibili erga eum studio nuncium
attulit, statimq; ipse conuersis triremibus in littus exilijt: et
in urbem receptus est, tanto omnium fauore, ut dum certa-
tim nobiles plebeis immisti spectandi gratulandiq; gratia
coirent, eum equo insidentem confertissima multitudo, impul-
su atque humeris in Gennarij domum intulerit, Interea Mō-
penserius ab arcis area ubi Galli ad signa conuenerāt, quā
in forū et ad Vlmi plateā itur, instructos armatorū ordines
introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulsus
porta relictisq; tormentis, & petitus ē muro lapidibus, ma-
gno circuitu ut urbem intraret ad arcis portam peruenē-
rat. Sed Alegria cum suis agminibus Catalana regione in
mediam fermē urbem perrexit. Commissum est magnis cla-
moribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impē-
tum excipiente; cui se ducem præbuerat Ioannes Mōtanus,
qui primus ex omni nobilitate sublimis in equo & uoce ma-
nuq; cōspicius Gallos acerrimē persequebatur. Dauali quo-
que fratres Piscarius & Monterisius, hic aduersus Alegri-
am, ille contra Monpenseriu cum delectis centurionibus, ue-
teranisq; aliquot militibus ubi plurimū periculi imminere
uidebatur;

uidebatur, adcurrerant. Alegriari q̄ Catalana uia erat angustior, non modo cominus à Neapolitanorum multitudine, uerum è tectis fenestrisq̄; domorum uulnerabantur. Mō-
penserijs autem patentem ingressus regionem æquiore cō-
ditione ingruentis populi impetum sustinebat, quum etiam
curules paruos falcones duos adduxisset, qui in confertam
hostium turbam sæpius emittebantur. Protulerant Nea-
politani uinaria dolia lapidibus semiplena, quæ cylindri mo-
re in aduersos Gallos cum magno fragore, & strepitu ad
terrefaciendos equos furcis et lanceis prouolebant. Carvis
quoque in uiam perductis, et his in hostes impulsis, pugna-
tes tegebant, sclopettis sagittisq̄; et tum maxime lapidibus
insultantes Gallos repellebant: tantūq̄; loci plaustis ac do-
lijs passim propulsis occupabant, quantum à reiecta ceden-
teq̄; Gallorum acie relinquebatur. Ad extremū Galli quē-
iam aduersperasceret summa Aragoniorum uirtute in arcis
aream sunt compulsi, neq̄; ulterius cedentium uestigijs insi-
stere licuit; quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis
collocata, protinus emittebantur. Ea quæ secuta est nocte
Piscarius munitiones subitarias Gallis opposuit. Sequenti
uerò die multa materia, & uimineis turriculis quas caueo-
nes uocant, harena repletis aditus quosq̄; qui ab arcis area
in urbem pertinebant, continenti totius populi labore præ-
sepsit; fossasq̄; idoneis locis ad concidendos aditus perdu-
xit: ita ut iam Galli undique clausi ac circum uallati uiderē-
tur; perforatiq̄; subinde parietes q̄bus ædificia separabātur
ut discurrēdi p̄ cōtiguas domos, militibus facultas foret; et
tormēta in occulto collocari ac emitti in hostes possent. Gal-
li magnū loci ambitū quo se tenerēt cōplexi sunt, sic ut no-
ue arce, et ea quæ ab ouo nomen habet, et Pizafalconis ca-

stello, turreq; Vicentina, & sanctæ Trinitatis templo, iteq;
 sanctæ Crucis coenobio, regijsq; hortis continerentur: &
 aperto in loco positis ubiq; tentorijs tenderent. Erat in ar-
 cibus omnis generis commeatus copia ingens; sed quæ tā-
 tæ multitudini minime sufficere posse uideretur, excedebāt
 enim sex milium omnis conditionis hominum summam: nec
 tantus equorum numerus desperato pabulo commodè ali po-
 terat. Quibus de causis sæpius equos ignobiles mittebāt;
 & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendā mu-
 nitionibus euolarēt, eos destinatis tormentorum ictibus, ue-
 luti p luserum interficiebant. neq; ceteri unquā temere pericū-
 tium exemplo, quominus ad rapiendos equos prosilirent,
 deterreri poterant. adeoq; eduliorum recentium penuria cre-
 uit, ut Galli generosos equos totidem præpinguibus iuuen-
 cis permutarent. Tridui spatio perfectis munitionibus, Fer-
 dinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori por-
 tus mole, & in naualibus, totoq; passim littore collocavit, ut
 Gallicam classem, quæ intra maiorem molē se tenebat op-
 pugnaret. Nec multo post nautis eo apparatu atque peri-
 culo territis, tota classis ipso portu celeriter expulsa est, in-
 tulitq; se in id maris spatium, qd inter Ovi arcem & Vicen-
 tinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui est im-
 posita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallo-
 rum præsidio tenebatur, multaq; inde Aragonijs eius custo-
 des detrimenta sagittis minoribusq; tormentis inferebant.
 Eā Piscarius oppugnare adortus difficili periculofoq; cer-
 tamine occupauit: Quoniam è classe circumiectisq; Gallo-
 rum castellis frequens emissa tormentis pilarum procella
 oppugnantes ad aperto in loco plurimum infestabat. Galli
 tamen celeriter turrem, ne ea hostis tanquam propugna-

culo ad oppugnandam classem uteretur, maioribus adactis
 tormētis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piscarius mu-
 nitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tulō
 consisterent, & ē munitionum fenestris naues in anchoris
 (uti diximus) apud Ovi arcem commorantes, directis eō co-
 labrinis perfringerent atq; demergerent. Nec multo post
 Galli, quum ipsorum classis ē molibus, et ijs præsertim mu-
 nitionibus quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant, tor-
 mentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti ab-
 scindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erāt. n. (uti
 diximus) in arce multa hominum milia: & in ijs præter ip-
 sos duces Mōpenserii, Alegriam atq; Belcarium pleriq;
 alarum legati signiferi & ueterani equites animi uigore
 et rei militaris scientia præstantes: qui singulari prompti-
 tudine nullis deterriti periculis apud munitiones omnibus
 propè horis cum hostibus prælio contendebant, atq; eas trā-
 sgrederi, & in urbem erumpere conabantur. Igitur omnibus
 rebus ac maximè animis ad id præparatis, scaphas trire-
 mium, magnarumq; nauium, tormentis minoribus sclopet-
 tarijsq; & balistarijs Vasconibus complēt: & superare
 molis brachium ac in sinum portus deflectere iubent: aliam
 uero ualidam armatorum manum, et ante alios aliquot for-
 tes cataphractos, qui dimissis equis grauib; coniecti ar-
 mis pedibus pugnare minimè recusabant, ab arce quum ni-
 hil minus, & præsertim eo tempore, hostes timerent, repen-
 te emittunt; proposito signo ut omnes uno tempore operam
 nauarent. Et illi à mari circūductis in portū actuarijs na-
 uigijs, & ij ab arce pruptis hostiū munitionibus fossaq; su-
 bitario pōte cōstrata Aragonios ingēti repētinoq; impetū,
 et magnis clamoribus adoriūtur. Milites, Neapolitanusq;

simul populus ad tumultū excitati impigrè arma capiunt,
 & sese omnibus urbis regionibus ad molem effundūt, cer-
 tatur summa contentione, pelluntur Aragonij, & celeriter
 Galli in molem euolant, ubi Germanorum cohors in sta-
 tione erat. Hec quū à fronte acriter ab armatis Gallis ur-
 geretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in scapharū
 classe erāt, tormentis atq; missilibus peteretur, milites sen-
 sim sese recipere, & per interiores molis gradus se demit-
 tere coacti sunt, sic ut è superiore loco Galli alabardis ac lā-
 ceis uulnera inferrēt, et turbatos, lociq; iniquitate plurimū
 impeditos per scalas præcipitarēt. Rex erat in summo po-
 sita discrimine, nec iā planè in repētino ac tumultuosissimo
 prælij genere, oculis aut animo perspicere poterat, quonam
 modo quibusue consilijs aut uiribus periculo obuiā iretur.
 Nam Galli molē, portum & munitiones ipsas, tormētāq;
 deiecto præsidio, et pluribus præsertim è Neapolitanis cre-
 bra tormētōrū emissionē fœdè misereq; per littus portusq;
 spatium interfectis occuparant, & iam fabrilibus uectibus
 ac huiusmodi ferramenti molem, ne in eam à terra aditus
 foret abrumpere cœperunt: quum Piscarius laborantibus
 suis auxilio superuenit. Eius aduentu fuga sistitur, Germa-
 ni animos recipiunt, populus spe completur, ac in pugnam
 redit, nec mora, eo cum ingenti scuto districtoq; gladio in-
 trepidè ante alios prouolante, & Hederlino impigro Ger-
 manorum centurione in aduersos hostes signiferum conuer-
 tente, prælij Fortuna commutatur. Eo quoque rex ipse
 cum fortissimis familiarium decurrit, ab utrisque aduen-
 tus eius à multo cedentis acclamantisq; turbæ fremitu con-
 spicitur. Aragonij Gallos loco propellunt. conmittuntur ui-
 facta per eosdem gradus: multisq; trucidatis in summā mo-

lem celeriter euadunt; Quanquā multi ab omni parte tormētorum pilis sternerentur: nemoq; omniū esset adeo forti constantiq; animo, quin terribili earum undiq; incidentium uolentia non maximē terreretur. Sed qui in scaphis erant, ne suos hostibus in summa molis area permisos interficerent, cōtinuo ab emittendis tormentis abstinuerunt. In ea rerum commutatione spes atque animus Gallis repente concēdit. nam qui modo alacriter atque audacter occupandæ molis negotium susceperant, tantamq; rem fortissimē peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis sustinerent, trepidanter de fuga consulere cōperūt. Itaque alij pugnautes cadunt: ingenti saltu alij in subiectas scaphas se coniiciunt: alij ab hostibus in exterius mare precipitātur: e quibus plures armorum pondere degrauati, uel à socijs natandi imperitis demersi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio desiderati sunt è Gallis aliquot uirī fortes: sed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improviso periculo temere ad littus ac in ipsum portū deuolarant. Marcellus quoq; Columna nobilis atque impiger adolescens in facie sclopetto grauiter est uulneratus. Is dies longē omniū periculosissimus fuit, nam in ea adeo repēтина Gallorū eruptione tantaq; ancipitis pugne difficultate Ferdinandus cum uitæ tum urbis amittendæ incredibile discrimē adiuit, quum in eo tumultu ab aduersæ factionis hominibus Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium statim oppressum est: primusq; omnium qui eā uocē sustulerat Leonardus Blācus in furca ad alios deterrēdos laqueo strangulatus est. Galli post id factum quū eruptionem sæpius improspere tentassent, et prolatis undiq; munitionibus indies arctius atque ualidius conclusi esse uiderem

tur, & iam planè ipsorum etiam confessione circumvallati essent, ad emittenda mortaria se contulerunt. Ea sunt patuli atq; ingentis oris tormenta, quæ siliceam pilam tripedalis ambitus in sublime iaciunt. Eorum pile quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum strage, ad infimas usque testudines perforant, apertis autem in locis, & solo præsertim strato illis, ipso casus impetu perfringuntur, frustulisq; in diuersa dissilientibus obuios mortales miserabilibus plagis deformant atq; interimunt. Nec interea ab tormentis muralibus, quæ editioribus ac opportunis triuè arcium locis erant collocata, ullo dieinoctis ue tempore cessabat. Quibus non modo milites stationarij, sed urbana plebs & foemine insectorum subdialibus domesticis officijs occupatæ à Gallis ueluti per iocum ac uoluptatem petebantur. Monterisus Piscarij frater dū incautius in aggere uersaretur, maioris sclopetti ictu altero genu debilitatus est. Ex aduerso Aragonij pluribus tormentis quæ ipsi præter naualem apparatus ex collectitio cupro Neapoli confecissent, uel mutuo à pontifice & à Liguribus acceperant, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontionæ arcis qui ducebat in Cittadellâ ingenti murorum ruina edita diruerant: interfecerant plerosq; ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipsa pinnarum corona penitus enudarant: ita ut nemo editis in locis conspiceretur. Excogitati quoque erant plutei ex crassis asseribus, culcitris atque centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ut quum emittenda forent tormenta, attolli & deduci celeriter possent, priusquàm à Gallis ad summi flammariūq; indicia sedulo collimantibus tormenta ab arce in uinearum fenestras conijcerentur. Galli nāq; an

te pluteorum usum interfectis aliquot tormētorū magistris
ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda desti-
natis ictibus adegerant. Per eos dies quū Aethiops seruus,
qui tum apud Gallos erat, se incensurum Callicā classē
& aditum Aragoniis in sanctæ Crucis templū se statuta
noctæ præbiturum polliceretur, Piscarius tātæ indolis atq;
uirtutis dux in ipso ætatis flore eius nefarij hominis singu-
lari perfidia crudeliter est interfectus. Nāque ille per egra-
gius proditor perfidia planē seruili & plusquā Punica,
quum doli ac insidiarū ordinem Gallis detulisset, et ab his
opimo præmio ditaretur, Piscarium intempesta nocte ad
colloquium euocauit, euadentemq; militari scala in summā
hortorū maceriem, & in caput exporrectum sagitta luna-
ta repēte emissa iugulauit. Corruentem familiares qui ade-
rant quum frustra erigere conati essent, ipsum iam exani-
mem scuto impositum extulerunt. Tantus uero mox luctus
eius uiri morte per urbem multorum planctu ac lachrymis
enunciata ciues æquæ ac milites occupauit, ut ea nocte spes
omnis partæ iam propē uictoriæ amissa esse, ac deniq; ip-
sa Neapolis ab hostibus capta uideretur. Galli quoq; eius
perpatrati facinoris certiores facti, ne ullam rei bene ge-
rendæ occasionem prætermitterent Alegria duce in conster-
natos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multisq; inter-
fectis, & cæteris in fugam coniectis tormenta & militum
tētoria occuparunt. In tanto repentinoq; tumultu ac foeda
omniū fuga populus impigrè arma cepit. Rex quoq; ipse
cohortantibus maximè Prospero Columna Vgo neq; Car-
donio, dolorem scilicet ipso metu uincente, cū custodibus cor-
poris ad ferendā opē superuenit. Ibi pugna admodū crue-
ta magnus utrinq; clamoribus collato pede, ac dubio sepe

euentu commissa est. Alegria enim, ut partum uirtute locū
 tueretur, acriter repugnare; modo urgētibus federe, modo
 collectis uiribus reintegratoq; impetu incumbentes propel
 lere: ipse in prima fronte uersari, strenuamq; adhortando
 ac pugnando operam nauare. Ad extremū Galloꝝ impe
 tus egregie ac fortiter est repressus, quum Aragonij pudo
 re simul ac dolore incitati quod & locum ubi tendebant, et
 publicum apparatus priuatamq; suppellectilem amisissent
 in prælium reuerteretur, Germaniq; densatis cuneis hostiū
 aciem perrumperet. Gallis intra ueteres eorum munitiones
 compulsis, tormenta omnia & tabernacula, resq; militum
 magna ex parte recuperatae sunt. Ea die Alfonso Toral
 dus uir nobilis ac strenuus, tormēto ē Vicēti turre emisso
 dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo Pisca
 rio quum Ferdinandus ob atrocem casum hominis sibi om
 nibus fidei ac amoris officijs coniunctissimī incomparabili
 dolore premeretur, pluresq; dies colloquio hominū, et pu
 blico abstineret, Prosper administrādi belli curam suscepit.
 Trāsierat is relictis Gallis multū antē ad Ferdinandū hor
 tatu pontificis, & Ascanij maximē cardinalis, cuius consi
 lia ab initio fuerat secutus, sponponderatq; Fabritium Co
 lumnā Patruēlem suū similiter cum his quas haberet co
 pijs in partes protinus esse transiturum. Sed Frabritius
 ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam
 existimationemq; respicerent, consilium capere uideretur,
 apud Gallos aliquandiu militare perseuerauit, continuūq;
 in fide Gallorum aliquot Campaniæ oppida; et Hierony
 mum Tuttauillam Aragoniorum ducem in Venesfranis cā
 pis tumultuario prælio fudit. Cæterum Fabritius, Asca
 nij Ferdinandi; & totius demum Columniæ familiæ pre

cibus fatigatus, Aragonijs partibus adhæsit: utq; arctissimo amicitie uinculo regi iungeretur, Victoria eius filiatum trima Ferdinando Piscarij filio adhuc infanti, desponsata est: quam postea altitudine uirilis ingenij, et literarum elegātia cæteras nostræ ætatis fœminas supergressam pleriq; sunt admirati, quum pariter uir eius Ferdināus antea alios rerum strenuæ gestarum gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Cittadelle muros: conatiq; sunt Aragonij sæpius transcendere hostium munitiones, sed ea res semper multis illatis acceptisq; uulneribus improspere tentata. Narcissus demum Aethruscus mirabilium operum machinator, & agendorum maximè cuniculorum artificio insignis, ingenium suum prosternēdis Cittadelle muris Ferdinādo obtulit. Nec multo post sinuosos cuniculos subter ima fundamenta occulto multorum agrestium labore per noctē excauauit; plurimoq; sulphureo puluere repleuit. Quibus perfectis operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones successissent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrentes in summum murum eliciuissent, Narcissus opportunè cuniculis ignem intulit; extemploq; horribili fragore edito totus ab radice murus cū miserabili superstantiū Gallorū clade reuulsus atq; diffractus in interiorem partem procubuit. Tum uero Aragonij per ruinas signa intulerunt, & Gallos tantæ atq; inopinatæ cladis miraculo perculsos instando cædendoq; in fugam uerterunt. statimq; omnibus in opere uersaribus munitiones proferri cœptæ: ac tantum spatij intra hostium septa occupatum est, quantum temporario aggere, priusquam Galli à timore se reciperēt, tormētaq; dirigerent, cōplecti potuerūt. In his administrādis Dimasius Recasētius mino

re tormento ictus est: plerisq; alijs ex militū ac Neapolitanorū turba vulneratis atq; interfectis: Ita tamē, ut nemo ab ab instituto opere discederet, uel ipso uitæ discriminē permo- ueretur. Ad primas uerò noctis tenebras concursu undiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectæ perfectæq; sunt. nā sicuti Galli in ipsa noctis obscuritate ictus minime certos inferebant, ita in opere Aragonij ardentiore studio, & minore cum periculo uersabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanseuerinus Nouariam graui obsidione premebant. Primo enim aduentu Derthona atque Alexandria urbibus certo peditū equitūq; præsidio firmatis aliquot castella circa urbem, quæ à Gallis tenebantur, in potestatem redegerant, et in his Casalagianum, Bugarum, & Vercellenſi uia quinto ab orbe lapide Arcamarianum: sic ab arcu uictoriæ C. Marij nuncupatum, qui patentibus illis in Campis Cimbrorum, in gentes copias memorabili prælio superauit. Galeacius quoque Sanseuerinus, cui Contarenum cum Græcorum alis ab initio se coniunxisse memorauimus, equestribus prælijs prosperè sæpius factis Gallorum eruptiones represserat: receperat suburbanos uicos: & oppidum quod uulgo Lumen omnium dicitur, expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo sæculo sacros libros grauib; commentarijs illustrasset, sententiarum Magister & Lumen omnium est appellatus. Quibus de causis Galli duobus magnis circumseſſi exercitibus, quanquam sæpe erūperent, & pecus undique raperent, commeatūq; nonnunquā ab amicis noctu ad urbem conuecto iuuarentur, multarum tamē rerum inopia laborabant. Immaturas enim segetes in cumbentibus Sfortianis raptim succidere coacti fuerant,

et frumentum, si q̄ ex priuatis horreis uetus habebant id lapideis in pilis contundebatur. Quoniā Ogonia, Terdu-
bioq̄; et Mora suburbanis anniculis aliò auersis deriuatisq̄;
frumentariæ molæ aquarum impetu destitutæ, aut à militi-
bus perfractæ, penitus muiles reddebantur. Idq̄; solum in
nobiliū mensarum usum ueniebat, q̄, trusatilibus molis quo-
tidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciui-
um ipsaq̄; iumenta propter pabuli ordeiq̄; inopiam tritico
cacabis excocto uescebantur. Sed ante alias difficultates
summa uini penuria, sublata præsertim omni spe propin-
quæ uindemiæ, animos Heluetiorum Gallorumq̄; perfrege-
rat. Ipse Aurelianus, quanquam quartanæ morbo implici-
tus, singulari animi uirtute singulos consolando, et celeri-
ter uentura auxilia pollicendo, rerū propè omniū difficul-
tatibus occurrebat. Erant in urbe præter Nouariensium
cohortes publicè conscriptas, equites utriusq̄; armaturæ
supra mille Heluetiorum circiter quinque milia duce An-
tio uiro fortissimo, cui à lauto cōuictu Anauolebano cogno-
men fuit; cæteri erāt subalpini pedites et Galli sagittarij,
quos Ludouicus Salassus adduxerat. Dum Carolus modo
in Astensi agro, modo Taurini in maximis æstatis calori-
bus statiuā haberet, amorēq̄; Annæ Soleriæ nobilis matro-
næ captus esse diceretur, usque adeo molliter animū ætate
ad uoluptates faciliè pronū remiserat, ut à totius belli cogi-
tatione planè discederet; et regij consilij procures, uel tædio
diuturni belli, uel repetendæ patriæ desiderio ducti, de suis
obsidione liberādis tepediſsimè loquerētur. Nec deerāt qui
Aureliani gloriæ atq̄; amplitudini nequaquā occultè obtre-
tantes turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduersis rebus
permotus ad regē scripsit uno argumēto et pluribus exē

plis, ut ab uno saltem tabellario stationes atque custodiæ fallerentur: ut tum prospere accidit: namq; altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis suam & tot fortissimorum militum salutem demissè atque suppliciter cōmendabat, pertinere ad publicam Gallorum existimationē & ad ipsius præsertim regis dignitatem, cuius maxime cōmodo atq; iudicio Nouariam cepisset, defendi ac liberari præsidium, in quod, si aliquorum malignitate uel incuria et flagitiosis consilijs defereretur, Itali acceptæ cladis memores crudeliter essent scuituri. Nouarienses enim qui summæ fidei essent, & milites qui summa constantiæ laude aspera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerū omnium desperationem peruenisse, neque iam ulla re magis eorum corpora atque animos sustineri quàm certa spe ipsius regis aduentus, si exercitum à Vercellis admo-ueret, & hostes perterritos, quos modo ad Tarrum latè prosligasset, ex composito aggredieretur; se cōtinuò erupturum cum octomilibus pugnacissimorum hominū, egregioq; facinore edito uictoriam esse geminaturū. Carolus ad ea salutem sibi cordi esse respondit, uel eius sibi arcta affinitate coniuncti uel de optimè meritorum militū: neq; passurū unquā, ut detrimentum aut ulla ab hostibus contumelia acciperetur: Accinisse nuper se ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites catapractos in supplementum exercitus. Sperare ea auxilia per quam maturè conuentura. Quæ ubi applicuissent extemplo castra promoturum: daturumq; operam nauiter, ut Itali scæda fuga obsidionem relinquerent: uel si consislere atq; opperiri ipsius aduentū uellent, infeliciter Gallorum uirtutem iterum experirentur. His literis pro cōcione recitatis Aurelianus militū pariter ac ciuū ani-

snos mirificè cōfirmavit: eosq; ad institutas in portis ac moenibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipse importunæ ualitudinis nullam excusationem accipiebat quin uigilias inspiceret, circuiret urbem, operibus uacaret, singulaq; militiæ munera die noctuq; incredibili tolerantia, ubiq; multus exequeretur. Sæpe quum milites uideret recētium carniū desiderio teneri, eosq; incōmodè salitis uesci, præsertim q, in medijs æstatis feruoribus uino penitus carentes, minus generosos equos occidebat; ita ut dissectos p centurias æqua diuisione militibus largiretur. nouo quoq; inuento, ut eis de stipendio cauere uideretur, quū summa pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenti cudebat, & data fide totidem argenteos perfectō bello se redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mātuanus cum multo uerborum honore, q, ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ strenuè dimicasset, Imperator est appellatus. Nec multo post Georgius Hemus, Petrusq; Marcellus imperij militaris insignia, argenteum sceptrum, & uexillū auratum in castra detulerunt. Secundus uero honos in exercitu Petiliano datus, sic ut tum Veneti duobus decretis, & grati animi, & singularis prudentiæ laudem apud omnes tulisse uiderentur. Exarsit inde seditio militaris inter Italos atque Germanos, ob ingobile scortū, quo die res in summum penè discrimen adducta est, quū irarū causæ mutuis cædibus creuissent, & ab utraq; gente in auxilium suorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus ualidā equitū ac peditū manum, uias quæ ad urbem ferrent insidere iussit, ut si forte Galli in ea tam diri tumultus occasione erūperent, paratis oppositisq; præsijs in urbē repellerētur. Ipse porrò in medios Germanos intrepidè

procurrit; eosq; fratres & consanguineos appellando, ac deprecando ne tantum facinus in socios admitterent, facile praelium iam multorum cæde atque uulneribus cruentum diremit. Erat .n. Mantuanus Germana matre genitus pluri mamq; ex ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites auctoritatem obtinebat, quam & ipse miris artibus adaugere erat solitus: ornatu enim sæpe eorum centuriones atque signiferos uarijs muneribus immiscebatq; sese gregarijs militibus incredibili comitate: sed incorrupto semper ducis ac principis honore; adeo ut nemo tam ferus esset ac turbidus, qui ea humanitate, sed maximè insigni liberalitate, qua uir ille maximos etiam reges superauit, minimè flecteretur Græcos quoq; equites, qui Dodom ipsorum præfectum, q. auarè ac insolenter secum ageret, interficere, et ad hostes transfugere cogitarant, placando largiendoq; in fide continuit, ijsq; exauctorato Dodo, ut Contarenū Græcæ peritum linguae, & honestum in primis strenuūq; hominem Senatus præficeret impetrauit. Quibus beneficijs adeo sibi Græcorum animos deuinxit, ut in posterū fideli fortiq; semper eorū opera maximè usus, amplissimum sequētibz bellis uictoriæ decus compararit. Iam plures dies in uastādis agris obsidendisq; itineribus consumpti erāt, et æstas iā præcipitarat, quum certis rumoribus ac nuncijs affertur ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes transcendere: iamq; Vercellas à Fusio regulo atq; Triuultio aliquot turmis atque cohortibus eo adductis occupatas esse: urbēq; eā bello sedē fore, in quam rex propedtem esset concessurus, ut inde coactis in unum copijs ex propinquo obsessæ Nouariæ opē ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis Mantuanus

Legatos coram, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam p
literas docuit, quanto cum discrimine summæ rerū sibi res
futura esset, si cum diuersis hostibus ancipiti prælio dimi-
care cogeretur. Proinde delectibus ubiq; habitis maioribus
copijs exercitus firmare maturarent, nec ullis parcerent
impendijs, quando iam propè ad finem laborum esset per-
uentum. Quum enim auctæ uires nouis auxilijs forent, se
protinus adiunctis Sfortianis propius urbem moturum ca-
stra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduē-
tante rege, si obuiam iretur, ea protinus subita tot obfesso-
rum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea uel
hostes ultima famis necessitate subactos, deditiōem esse fa-
cturos: uel si rex ad soluendam obsidionem adproperaret,
eum summo detrimento, uel singulari cum infamia Vercel-
las esse rediturum, Nec multo post quum ab omnibus eius
sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplani-
us uir domi nobilis, & multis militiæ gestis clarus, cū de-
lectis cohortibus in castra peruenit. Venere quoque Ludo-
uici pecunia conducti Germani equites quingenti duce Brū-
suico regulo, & ex ea gente tria milia peditum: tota autē
Italia utriusque armaturæ equitatus: & pedestres passim
copiæ conscribebantur: Ita ut uno fermè tempore Gallorū
auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam
undiq; in supplementum copiæ mitterentur. Interim oppidū
Brionia, quæ præsidio Gallorum defendebatur, cū arce ex-
pugnata est, interceptiq; sæpe cōmeatus, quorū uectores in
præaltis furcis, ut obsessis spectaculo foret suspendebantur.
Vastatus quoq; subita incursione ager Vercellēsis, et aba-
cta ingens pecoris copia. Quomiam Allobrogum principis
uxor tū uidua Gallis secus ac se facturā ab initio promissis

Iet appertè fauebat; Vercellisq; Gallicas copias receperat.
 Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Bea-
 atrix uxor, in cuius gratiam Mantuanus uniuersum exerci-
 tum instructum ac omnibus insignibus exornatum, in pom-
 pæ morem circunduxit atque recensuit. Ferunt qui longè
 omnium pulcherrimò summo ordine incedentis exercitus
 spectaculo interfuere, nunquam postea uel ampliores uel
 ornatiores copias unis in castris in Italia fuisse conspectas.
 Erant. n. paulo minus quinquaginta milia delectorū homi-
 nū exceptis etiā militū ministris; ipse quoq; Ludouicus tā-
 etsi in toga melior habebatur, q. statura erat gestādīs armis
 idonea atq; decora, armatus prodijt, Galeaciūq; ducē suū,
 q. uersicolore sagulo Gallorum more indutus erat, acerbis-
 simè castigauit, ueluti ille proprium fastidire habitum, ac
 hostilem præferre atque imitari uellet uideretur, Labora-
 bant obseſsi in dies magis ac magis rerum omnium inopia:
 & iam plerisq; continuò fabæ ac fursuracei panis usu ta-
 bescentibus, ac moribus subinde per corpora hominū uul-
 gatis regia auxilia deſperabant: quum infestas uias, occu-
 pata oppida, exercitus adauctos, tormenta Mediolano ad-
 uecta esse conspicerent. Quibus de causis nocturnos ignes
 in turribus excitare, ac tormentorum scelopis certo ordine
 ac numero editis, omnibusq; demum fumo ac uexillis signi-
 ficationibus factis suprema rerum suarū pericula regijs ex-
 primere, ac maturam opem implorare coeperunt. Quo pu-
 dore adducti Gallorum duces ualidam peditum atque equi-
 tum manum cum sarcinarijs iuuentis, & multo commeatu
 Nouariam intempeſta nocte introducere statuerūt. Sed Mā-
 tuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus
 in omnes partes præſidia diſpoſuit; cunctaq; itinera celeri-

ter occupavit: Progressusq; ipse ante alios quū semidarmatus somnum caperet, et plures equos die noctuq; per vices ephippiatos & frenatos contineret, præter Arcū Marianum media in via consiluit: quo protinus Græcorum alæ et Germanorum cohortes decem accitæ fuerant eo consilio, ut suis ad quos hostes uerterentur quum opus foret, subsidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleoni Bergomates ductabant inciderunt, statimq; ut eorū mos est qui in furto deprehēduntur, uiribus atq; animo conciderunt. Nec mora, quum ignota regione densisq; in tenebris errabundi diffugere conarentur, coeuntibus undiq; Venetis ac Sfortianis: tota ea manus dissipata captaq; est. Post id factum Mantuanus, ut acrius hostes urgeret, coenobium diui Nazarij, quod moenibus erat propinquum occupavit. Caroloq; Meliteo custodiæ præposito fossa atq; agere locum egregiè communiuit, unde sine periculo collocatis pluribus tormentis multa detrimēta obsessis ex ipsa præsertim sacra turre, templiq; fastigio sæpius inferebantur. Ab eo loco quum forte Mantuanus ad inspectandam munitionem quam ad extremum suburbanorū tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus processisset, uisa est occasio eius munitionis occupandæ, statimq; ipso cohortante Gorlinus Rauennas cohortis præfectus, uir impiger in eam transcendit: Gallisq; intra portam compulsis totam eam munitionem, q; ex materia cessiteq; constabat, protinus incendit. De prima uero uigilia quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, suburbana ædificia & alteram munitionem, quæ antè Agapitanam portam constructa erat, expugnare adortus. Iacomatio Veneto

PAULI IOVII HISTOR.

& Petro Dalmata fortem nauigantibus operam pari felicitate in potestatem redegit. Sed dum Dalmata portarū fores concremare conaretur, ob idq; incautius propugnaculū subiret, tormento traiectus interijt. Ibi etiā Antonius Faber & Ioannes Feltrius strenui centuriones sagittis confusati sunt. Sequenti quoq; die quum eum suburbanorū edificio rū tractum ad cohibendas Gallorū eruptiones muniendum præsidioq; firmandum omnes censerent, & ibi Petilianus multus in opere uersaretur, minoris tormenti plumbea glā de nequicquam tegentibus eum armis in rene dextro graui ter est uulneratus, sic ut cum maximo omniū dolore extremum uitæ periculū adire uideretur. Aurelianus eo successu hostium erumpendi ab ea parte facultate sublata, ne simili quoq; audacia à relinquis portis suburbia occuparentur, ea omnia seuo consilio diruit & incēdit. Interim duobus ingētib; tormentis idoneo in loco cōstitutis, maioribusq; mortarijs sepius emisit, & muri pariter & interna urbis ædificia diruebantur: dabatq; operam assidue Mantuanus oppugnando acriter atque omni ex parte urbem præsidijs circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde commeatus importaretur, portarumq; egressibus concisis atq; agere obseptis, ut omnis undiq; exitus hosti præcluderetur. His cognitis rebus Galli qui Vercellis erant, copias eduxerunt, & trans Sesūhem amnem quarto ab urbe lapide apertis in campis castra posuerunt: quum sperarent hostes timore eorum aduentus adduci posse; ac eos properè copias atq; tormenta longius ab urbe remoturos, in uniuersiq; futuri certaminis casum animis ac uiribus intentos, solitam custodiarum ac stationum diligentiam esse remissuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Man

tuanus munitis castris singulari animi magnitudine atq; cōstantia eodem loco consistere minimè dubitauit, quanquā à multis qui magnā militaris prudentiæ opinionē adepti uidebantur, ut sese reciperet tormentaq; retraheret, sollicitè moneretur: quoniam supra uiginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & ualidum equitatum Aurantio duce ad Carolum peruenisse didicerant. Ipse enim in consilio et palam apud gregarios etiam milites respondebat, ea sibi maximè salutaria consilia uideri, quæ impauidi animi & bellici decoris plena spectarentur: spem enim & metum bello natura æqualiter esse diuisa. sed eū semper euadere uictorem, qui prima alieni pauoris signa deprehenderet, & inclinatis protinus instaret: neq; enim ulla satis ualida semel conuersis ac respectatibus, uel amnium, uel montium esse munimenta: Proinde eius foedi consilij obliuiscerentur: & se duce de matura cumulataq; uictoria minimè desperarēt. Ceterum Sfortiani eam Urbem à Venetis expugnari & diripi nolle uidebātur, ne capta funditus deleteretur; uniuersaq; item pugnae euentum magnopere formidabant, ne si uicti forent, cæteras protinus urbes amitterent: uel si uictoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, et in ea uictoria pro uetere libidine totius Italiæ imperium usurparent. Per eos dies Nicolaus Annonius et Ioānes Comes ad castra usq; hostiū prouecti, equestri prælio prospere dimicarunt. cognitumq; est à captiuis regem adhuc Taurini cōsidere: sed propediē cū reliquis copijs in castra proficisci, et prælio decertare statuisse. Sed nō multo post Argētonus ad Mantuanū præconem, misit, monuitq; si Veneti de pace loquerentur, futurum esset, ut neq; regem neq; proceres ab honestis cōditionibus alienos inuenirēt. Quamobrē

quum in castris pacis nomen gratisimis omnium auribus
 exciperetur, sequenti die missus est Vercellas Albertinus
 Boschetus perspicaci uir ingenio per causam uisendi filij
 apud Triuultium aduersa ualitudine laborantis, qui apud
 hostium duces accuratè uoluntates eorum explorando cer-
 tas de pace conditiones proponeret. Is postero die retulit
 Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxitq; in
 castra Araldū regium cum quo de die ac loco futuri collo-
 quij, comitumq; numero statueretur. Nec multo post Man-
 tuanus fide data atque accepta in campum patentem ad in-
 fidias minimè suspectum fermè medium inter utraq; castra
 est euocatus. Eo conuenere Aurantius princeps, Giensis,
 Argētonus, & Pienes regij cubiculi præfectus ad hos quo-
 que Triuultius, Camillusq; Vitellius & plerique nobiles
 equites armati galeatiq; ueluti prælio foret cōtendendum.
 Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illustribusq;
 alijs alarum præfectis prodijt, paucisq; de causa sermoni-
 bus initis, q, nec Aurantius Latinam planè callebat linguā
 nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fun-
 geretur, de inducijs transactum est, ut eæ decem dies mane-
 rent, quo temporis spatio commodè de pacis conditionibus
 ageretur: Ipsiq; interim Veneti ac Sfortiani ab oppugna-
 tione penitus abstinerēt, pariterq; Aurelianus munitiones,
 quas intra murū diligenter extruebat, statim intermitteret
 atq; alimēta dietim obsessis præberentur. Ea uti acta erāt
 Aloisius Aduocatus, & Phœbus Gōzaga castrorū præfe-
 cti, cum præcone Gallo urbem ingressi, Aureliano minori-
 busq; ducibus renūciarūt. Quibus ea omnia leto animo cō-
 probātibus, Italis potestas est facta, ut quotidie munitiones
 inspicerēt, ne quid eis adhuc imperfectis per noctē occulti

nouiꝑ; operis adderetur. Biduo post Ludouicus à Mediolano in castra se contulit, misitq; ad regem Franciscū Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui summa ad componendam pacem mandata deferebāt. Verū in colloquio, ubi omnes ferè procures erant, Brissonetus cardinalis durior est inuentus: ut pote qui cunctas iniurias eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenseret, & conditiones summæ iniquitatis proponere uideretur. Quā obrem rebus tum infectis, paulo post Argentonus, Giōsis, atq; Pienes, ut coram cum Ludouico Venetisq; legatis disceptarent, in castra uenerūt. Ab ijs impetratum est, ut Aureliano eundi ad regem potestas foret, ea conditione, ut si pax ad exitum perducī minimē posset, cum eodē quē educeret comitatu ad relinquā eius belli fortunam subeundam in urbem reuerteretur. Postulabat Gallus ante alia, ut Veneti Ferdinādū contra se Neapolitano bello, classe uel copijs terrestribus iuuare nollent. Sed Senatus quem legati per literas consulebāt perplexe admodum rescribebat, Venetos quamdiu Carolus à sociorum rebus abstineret, regiū eius nomē culturos semper, atq; amicitiæ iura sincera fide seruaturos, negabātq; legati pertinere ad eā quā Galli cum Ludouico tractarent pacē, ut alicui nouo foederi Senatus Venetus alligaretur, qui ei q. nuper eū Cæsare Maximiliano, & Ferdinando Hispaniarū rege, pontificeq; Alexandro, & Ludouico Sfortia ictum esset, se staturū incussā fide promississet. Porro Ludouicus, quanquā & regis & procerū summā esse uoluntatem, ut res non iniqua conditione cōponeretur, haud obscure intelligebat; atq; ob id eos de grauib; ipsorū postulatis disputādo renuēdoq; aliqd remissuros esse providebat; tamē tāta erat animi sol

licitudine, ut nunquam postea adeo secunda sibi hominū in genia fore putaret, ut eo periculosi belli discrimine solutus & in columis eriperetur: adeoq; anxie & cupide pacem petebat, ut Ferdinandi Aragonij causam minimē respicerent: & se eius auunculū esse dū priuatim sibi cōsultit, penitus obliuisceretur. Itaque per idoneos homines res sepius accurate atq; subtiliter pertractata, Galli ad sextū Idus Octobris his conditionibus pacē cū Ludouico pepigerunt, ut cuncta præsidia urbe Nouaria ac omnibus locis quæ Ludouici ditionis fuissent, continuo deducerentur. Ducentaq; milia aureorum nummum, quæ Rex à Ludouico fratreg; eius Ascanio cardinale ab initio belli mutua sumpsisset, duabus pensionibus redderentur. Ludouicus uerò Genuēsem arcem Herculi Atestino ipsius socero cui Carolus maximā fidebat, regio nomine custodiendā traderet. Gallis item Genuæ quantā uellent classē parare liceret: & quas naues apud Rapallū Adurnij, Liguresq; cepisset, restituendas curaret; Ferdinandūq; Aragoniū ante omnia eo bello contra Gallos copijs, classibus, pecuniaue minimē iuuaret. Postremò quinquaginta milia aureorū nummum impensæ nomine Ludouico Aureliano persolueret, et captiui utrinq; redderētur. Nec multo post Ludouicus Salassus & Anauolebanus Heluetius urbe præsidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingēti et quadraginta sex: Pedites uero termille & sexcenti triginta quatuor, præter eum numerū quē antea per inducias ad regē profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorū equi magna ex parte strigosi extremaq; inedia et macie cōsumpti erāt ipsa autē uirorū corpora fame enectā, & tristi pallore miserabile in modū adeo deformata uisebantur, ut priusquam

Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis Mantuanus quum à legatis facile impetrasset, ut sibi Carolum adire, atq; ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatissimo comitatu se contulit, exceptusq; est à rege Gallisq; proceribus singulari humanitate, certatumq; est utrinque muneribus: nec Mantuanus regiæ cessit liberalitati. nam quum duos eximiæ proceritatis equos quorū alter mille aureis uenierat dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabris, qui incredibili ad fessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus stupentibus Gallis regem magopere delectauit: nemo enim totius Europæ regum ea tempestate Mantuano, omnis generis militares equos uel plures uel nobiliores alebat, q; magno sumptu ad propagandam sobolē ex omni uel trasmarina prouincia conquisitis equabus admissarijs domi greges miro feliciq; prouentu instituisse. At Ludouicus Carolo in Galliā profecto, legatis uti maximè debebat ingētes gratias egit, q; imperiū in tā repentino belliturbine iā propè amissum nō minus ipsorū uirtute quā publico Veneti Senatus præsidio confirmatus, mature atq; feliciter recepta Nouaria cōseruasset. Nec multo post Mantuanus copijs ultra Ticinum Abduamq; traductis, atque in hyberna dimissis, secūdo Pado Venetias enauigauit, ubi Augustino Barbadico cum uniuerso Senatu in Buccintoria naue longè ornatissima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atq; frequentia susceptus est, ut ea innumerabilium cymbarum multitudo iusti ac speciosi triumphī, uel insignē pompam superasse uideretur. Dū hæc ad Nouariā gerun-

tur, Florentini multo acrius quàm antea cum Pisanis bellē gerebant. Enimuero quum se Gallica fide, regijsq; promissis planē deceptos conspicerent, q; discendente rege neque urbē neque arcem tradidisset, omne studium ad parandos ampliores copias contulerunt, cunctusq; est liberali stipendio Guido Baldus Urbini princeps, et plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusq; peditum cohortibus quibus in unum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontefaccum contenderunt. Erāt in oppido circiter sexcenti uiri fortes: & in his Galli pedites fermē centum, qui magna ui resistendo, & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese per quā egregiē tuebantur: expectabātq; auxilia à Pisanis: qui statim cognito suorū periculo omnes copias urbe eduxerant, magnamq; agrestiu armatorū multitudinem ex proximis Arni, Serchijq; uallibus euocarant; & apud Cascinam cū Vitellijs fratribus, qui tum permitte Carolo Pisanorum stipendia merebant, uires in unum conferre, & subsidio suis proficisci decreuerant. Sed dum hæc pararentur Pontefaccenses biuo continenter oppugnati, quū et strata mœnia, et fossæ undiq; fascibus uirgultorum ac ruinis cōpletæ, & loca interioris munitionis plurimum infesta hostiu tormentis forent, desperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione ut incolumes abire permitteretur. Sed nec fides integrē seruata est. Nā Frāsciscus Montedolius, quem primum in Lunensi agro uulnera sustulisse, et cohortem sæuientibus in eam crudeliter Gallis amississe memorauimus, iura præferuidus ad ulciscendā iniuriā omnes ad unum Gallos nequicquā prohibētibus ducibus trucidauit. Capto Pontefacco Guido Baldus eodem circūlato,

belli terrore, Maluetio et Vitellijs nequaquam cāpo se cōmittentibus, per eam regionem liberè uagatus est, Lariūq; & Pecciolum, & quædam minora iu collibus castella in potestatem redegit. murisq; ea oppida penitus nudauit, ut incolæ sublata mœnium fiducia in posterum si quis ex ipsa rerū mutatione casus incideret, certius in fide continerentur. Nec multo post Toianum & Lecolum recepta: quassataq; est Lecoliturris, & quū aliquādiu pertinaciter defensa uictoris arbitrio dederetur, Zaninus Sāpetrius custos, & qui cum eo erant Pisani milites, q; obstinatis animis se defendissent, Ioannis Ricasoli legati Florentini scuitia ab ipsis muri pinnis suspēdente laqueo præcipitati sunt. Sequēti die ad Palaïam exercitus est ductus, admotisq; muralibus tormentis ea diu, et quā acerrimè oppugnata Pisanis nequaquam opē ferentibus, q; uiribus impares egredi Cascina, & offere se pugnae casibus nolebant. Quamobrē Palaïenses, præsidarios, qui apud se erant milites, obnixè deprecāti, ne pertinacius resistendo Florentinorum animos ad sui tectorumq; excidium irritarent, septimo die se dederunt. His rebus gestis duces legatiq; Florentini Vicopi sanū magno apparatu oppugnandum esse censuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturq; Arno amne: qui eo in loco maximè tortu sus peninsulam efficit: ab ea autē parte qua Bientinam spectat, campi antè alios eius regionis ad equestres pugnas maximè idonei patefcūt: ad interiorem uerò appidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaq; lapideus murus initium capit, qui oppidum undiq; circumdat, & frequentibus munitus propugnaculus in iustam magnitudinē attollitur. His in locis Lucius atque Vitellij q; cū delecta parte copiarū ad oppidū defendendum adcurrerāt.

magnam uim omnis generis tormentorum, & ante alia in
 gentem colubrinam summa in turre collocarūt: cuius pileæ
 ferreæ sexa ginta pondo, ad duorum miliarium spatium cer-
 tis propè ictibus mittebantur. Quibus rebus ad defensio-
 nem egregie præparatis, quum Florentini in conspectu op-
 pidi castra posuissent, prolatisq; tormētis marum quater
 cœpissent, tanta pilarum uix ex oppido emissæ est, ut taber-
 naculorum & equorum atque hominum fœda ac miserabi-
 lis strages ederetur: Ita ut multi uiri fortes omnibus horis
 passim occiderētur, quum nec uincas nec iussas munitiones
 quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere uel
 proferre tuto possent: tantus. n. omnes ab tormentis metus
 incesserat, ut milites ante sua quisq; tentoria, ad excavan-
 das fossas, atq; aggeres priuatim extruendos omne studiū
 conferrent. Pisani quoque noctu sæpius erumpebant: et eos
 qui in excubijs & statione erant, audacter inuadebant, exi-
 tatis uero tumultibus, quum necessario ad arma conclama-
 retur, & ignes undiq; totis castris ad præbendū lumen cir-
 cumferrentur, qui in turribus erant tanquā ad propositum
 signum tormenta protinus mittebāt. Interdiu autē subie-
 ctis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florenti-
 norū conditione, quū Pisanis uel pulsīs uel cedentibus insi-
 stere tormentorū metu nequaquā auderēt, et illis sub oppi-
 dū tutissimus receptus præberetur. Tāis affecti incōmodis
 Florētini, expugnatione oppidi desperata nacti obscurā no-
 ctē ut fuga tegeretur, silētio extinctisq; ignibus ad Albaret-
 tū supra Arnū amnē castra reduxerūt, adeoq; trepidē ac
 festināter agmē his locis eductū est, ut nec more militari ta-
 bernacula incēderēt, nec ipsi duces funalia præferrēt; et ma-
 gnū numerū hastarū ligonūq; & plures carros relinque-

rēt. Nec multo post Florētinis perspectis eius belli difficultatibus cū Carolo, dū ille apud Taurinū in aestiuis esset, fœdus renouarūt, promiseruntq; se quandiu à Gallis in Italia bellū gereretur, copijs, & certa presertim mestrua Pecunia regias partes esse iuuaturos: Rex uero pernuncios literasq; curaret ut omnes quas tum Galli tenerēt Aethriæ arces, Florentino populo certis legibus redderentur, iuberetq; Vitellios, qui apud Pisanos militabant, ut in Florentinorū castra protinus transirent; eorumq; auspicijs aduersus Pisanos bellum strenuē atque fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regijs epistolis esset parendū quicquā dubitarūt; statimq; ex Cascina Pontaderā, ubi tū Florentinorū erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus se eius sacramēti militaris, q. Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorūq; fidem ueteribus regijs stipendijs obligatā esse perscribebant. Salentinus quoque Liburni præfectus accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia arcē restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eā spem presertim quā de regis erga se uoluntate antea cōceperāt, magnopere debilitauit, quanquam Antracius qui Pisanæ arcis præerat, nunquam se eam iubente etiā rege Florentinis redditurū esse iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex cliētibz Ludouici Ligninij, qui Brissonetto cardinali admodum erat infensus, q. eum Florentini ante alios procures delegissent, pecuniāq; donassent, ut patrono summæ auctoritatis uterentur: quo fauente Pisanā arcē reciperēt. Ob id Ligninus Antracio scripserat, ut suo potius commodo, quā alienæ auaritiæ consulere: at ea spe Florentinos omnino frustraretur. Quin etiā per se Antracius Florentinos ode

rat, q Gallos ad Pontefaccū facta deditione trucidassent :
Pisanisq; mirifice studere uidebatur propter Delantiam
Pisanam nobilem puellam quam impotenti amore deperi-
bat: ipsosq; Pisanos si partam libertatē tuerentur perpe-
tuos Gallorū clientes futuros existimaret. Quibus de cau-
sis quū Lillensis nobilis Gallus qui Brissonetto affinitate
erat coniunctus, cū regijs epistolis in Flerentinorum castra
peruenisset & de recipienda arce per internuncios & Gal-
los ageretur, Antracius per speciosos uerborum circuitus
respondebat, se, quum tesserā quā in signum regie uolun-
tatis acceperat, sibi remissam cōspiceret, neque suo officio
neq; sue existimationi esse defuturum. Ita ut quum nihil
abnuere uideretur, Florentinorū animos in spe potiundæ
arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quū ad eā
nouī fœderis famā à Carolo se planè desertos intelligerēt
& non modo libertatem quā rege authore receptam fate-
bantur, sed & salutem suam detractis Vitelliorum, auxi-
lijs atq; his acerbissimo hosti adiunctis penē proditam ui-
derent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosq; legatos confu-
gerūt, misso ad Nouariā in castra Syluestro Pogio, uiro in
ter patritios spiritu atq; eloquentia maximè insigni, qui
admissus in prætorium talem habuit orationē. Nisi ad eos,
qui se libertatis publicæ uindices nō ipso tantū specioso no-
mine: sed clarissimis etiā factis, pro tuenda libertate confu-
geremus, nobis profecto ad causam summæ æquitatis expli-
candā, cōmouendosq; animos uestros, longiore accuratioreq;
oratione opus esset. Nemo .n. quæ fortuna Pisani populi
fuerit p septuaginta amplius annos quibus Florētinis serui-
uit prorsus ignorat, quū demū, q paulo antè ubertate agri
maris opportunitate, nauali gloria, ædificiorū pulchritudi

ne ciuū uirtute, opibus ac institutis florēti quodā urbi Ro-
mæ exæquari posse uidebamur, ad extremum deserti à so-
cijs, & à sæuissimis hostibus subacti, à tanto rerum fasti-
gio in eas luctuosa seruitutis miseria cecidissimus. Nobis
hercle non unius hominis cuius auaritia, crudelitas atq; li-
bido, aliquando uel Deorum respectu, uel metu hominum,
uel ipsa satietate finiūtur, dominatus erat ferendus; sed ab
infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mors pror-
sus induerit, perpetua successione omnis generis iniuriæ et
calamitates patiendæ erāt; & quod miseria accumulata,
compressio animi dolore sustinendæ: sic ut nemo Pisanorū,
aut priuatim aut publicè letitiam, pacem, requiē ullo unq̃
tempore sibi expectandam arbitraretur: Quū Florentini
uno consensu per manus tradito, malignæ conspirantes, an-
tiquitati & decori urbis ciuium fortunis, alienæq; demum
industriæ plurimum inuiderēt: nosq; paulatim omni honore
ac omnibus pristinae felicitatis instrumentis spoliarent; ma-
ritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox adē-
ptus ager, præscriptæ leges, uectigalia noua excogitata,
arces ceruicibus impositæ, & cuncta demum ueteris digni-
tatis iura commoda, ornamenta, impotēti rabie penitus ab-
lata. His tantis erumnis & cladibus deformata ciuitate, fa-
ctum est, ut nobilissim: quiq; Pisanorā, qui neque seruire,
neq; patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in
alias terras, natali solo, paternis domibus, maiorūq; sepul-
chris spōte relictis, emigrarint: adeoq; ciuitatis facies pau-
cis annis immutata est, ut nemo Italus uel externus, si for-
te Pisas repeteret, reperiretur, qui antique amplitudinis ac
opulentiæ recordatione, miserijs nostris nō illachrymaret: et
similem quoq; cladē ipsis Florētinis, qui adeo inclemēter

atq; crudeliter imperarent, imprecaretur. Itaq; nobis in luctu ac moerore uitam traducentibus Gallorum aduentus occasionem prebuit, reperendæ libertatis: Dijsq; bene iuuantibus fortiter iugū excussimus, ac publicè sacramento adacti fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus. Neq; hætenus tot eorū minæ, tot insidiæ, totq; hoc interneciuo bello armorū conatus nobis ob fuerūt melioribus. n. auspicijs libertas defenditur q̄ eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm serui cū ignominia uiuere didicerunt. Nam si per se indignum est, & miserum alienæ libidini seruire, etiam, illud longè grauissimum Pisanis uidetur eorū ferre iugum, qui neq; uetustate originis, neq; bellica uirtute, neq; ulla in re sibi omnino cōferendi esse uideātur. Quid. n. magis intollerandum est, quàm ut Florentini libertatem illis inuideāt, qui ante Florētiam conditam liberi florentesq; fuerunt? Idq; in alio ferendum uelint, q̄ ipsi penitus reformidant & excutiunt? Ipsi inquam Mediceos, qui nunquam nisi summa cum moderatione atq; modestia publicis rebus præfuerint, quiq; patriam egregijs omnium uirtutum monumentis exornarunt & illustrarint, ferre non potuerunt; nos illos qui ad urbis nostræ luctum miseriam, uastitatē nati esse uidētur, æquissimis animis feremus? Hinc quoq; eorum impudentiā insanamq; cupiditatē agnoscere potestis, quum sceleratis consilijs, et uti sperandū est funestis, nullo totius Italiæ uel salutis, uel dignitatis respectu, ipsi Itali contra Italos cū barbaro rege ad subigendam uastandamq; Italiam fœdus percusserunt, & tot principum fœderatorū authoritate atq; potentia insolenter cōtempta pecuniam ei ingentē numerarunt, auxilia, commeatus et trāsitus reddituris barbaris obtulerunt: scilicet ut uos his in ca

stris oppressos, fugatos et urbibus uestris expulsos uideāt; aut certe hunc uestrum parata iam uictoria: de exactis Gal-
lis, liberataq; Italia triūphū retardent ac interpellent. Qui
bus de causis æquisimum uidetur, uos præcipue Venetos, q
per octingentos annos augustum libertatis nomē religiose
coluistis, & fortissimē defendistis, eorum fortunæ misereri,
qui à uobis opem implorant, ut libertatem quam ui sibi ere-
ptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te
quoque Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij quum exula-
res, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, &
ueteris patrocini Vicecomitum, in quorum clientela semper
fuimus, haud obscura necessitudine Pisane ciuitati coniu-
ctissimus existimaris, uehemēter obsecramus, ut nos liberos
& incolumes esse uelis: Quod faciliè præstabitur: si auxi-
lia non modo de libertate, sed de uita retinenda dimicanti-
bus opportunè submiseris. Quæ etiam optimo iure tibi
essent properè transmittenda, si nos neq; clientes tui esse-
mus, neq; ullum libertas nostra uel amissa uel retēta ad uni-
uersi belli fortunam inclinandam momentum haberet. Nō
modo. n. aduersus communis totius Italiæ foederis hostes,
publicæq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima ar-
ma ferrentur: sed in eos etiam, qui ab omni hominū anna-
liumq; memoria infesti maioribus tuis fuerunt, quiq; Gal-
los & Germanos infensissimas Italico nomini nationes in
Italiā euocarunt, ut Vicecomites domo regnoq; expellerēt:
& florentissimā Italiæ partem externis ferisq; gentibus in-
uadendā possidendāq; præberēt. Si uestra igitur interest,
ut ij qui quum primū nos expugnarint & oppresserint, ad
uos extēplo oppugnandos perdendosq; opes, consilia arma
sint cōuersuri, proprio bello distineantur, nostroq; periculo

reprimantur, opem fere maturetis oportet: nam si salutem clientium uestrorum neglexeritis, audacia profectò hostium in immensum successu crescet, nec facile postea quum adaucta mala ingruerint, communibus periculis occurretis. Porro si uestro beneficio erimus conseruati, non modo quas de deritis leges læti accipiemus; sed in ditionem potestatemq; uestram ultro concedemus: omnis enim reliqua uitæ condicio, modo Florentinis minimè seruiamus, summa nobis erit libertas: eorum siquidem iugum nemo unquam uiuus subibit, nam si à uobis deseremur, egregiè moriendo saltè aliquem à uirtute constantiaq; animi perennis gloriæ fructum feremus; & memorabili interitu Pisanos minimè seruire uoluisse testabimur. Ludouicus Venetiq; legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cū publicis literis, eorum consilia planè cognouerāt, Pisanos bono animo esse iusserunt, pollicitiq; sunt eorum libertatis ac salutis se præcipuā habituros curam, & propediem cum auxilijs Fracassum Sanseuerinū esse trāsmisso, iniūcturosq; Adurnijs fratribus, ut in parādis atq; administrandis his rebus quæ bello usui forēt, amicè ac liberaliter Pisanis adessent; atque eos terra mariq; quantis maximè possent opibus iuare maturarent. Nec multo post Gerardus Boncōtes Pisanus, qui Taurini apud Carolū legatus fuerat, ab Genua trecentos pedites et tormentarij pulueris sagittarumq; & armorum omnis generis magnam copiam, duabus biremibus Pisas aduexit, cōfirmauitq; ciuiū animos, quū Nouariā iā propè fame subactum esse, nec Gallos obseſis opē ferre duobus magnis oppositis exercitibus, ausuros prædicaret, affirmādo breui futurū, ut Florētinos initi cū Gallo fœderis omnino præniteret. Quādo cæteri Italiæ principes puls

Gallis

Gallis in eos tanquam publicæ libertatis proditores armâ protinus essent conuersuri. Itaq; Pisani sublati animis in tã propinqua spe auxiliorum, ad muniêda suburbana ædificia, quæ tum erant extra Martianam portam, omne studium contulerunt: Paucorumq; dierum spatio perpetuam munitio nem ab extrema suburbij porta ad Arnũ amnem procul ab arce quingentos passus Antracio minimè prohibente perdu xerunt: ut omnis adeundæ arcis facultas Florentinis eripe- retur. Siquidẽ Arnus à Spinea porta, ubi pons est lapideus arcis coniunctus, urbem ingreditur; arcemq; ad leuam ma- num præterliat. Aedificia uero suburbana quæ diximus à Martiana porta in longitudinem curuata adeo porrigũtur, ut ab eorum capite extremo, ubi altera ingens porta anti- qui operis uisitur perductis ad Arnũ munitionibus, arx ipsa undiq; cingeretur. Sed uixdum perfectis Pisanorum operibus Florentini duces copias omnes trifariam diuisas in cõspectu urbis adduxerunt, eo potius consilio ut quid nã propositi detradenda arce Antracius haberet accedẽdo cer- tius explorarent, & Pisanos ab eruptione deterrent, quàm ut suburbium oppugnare adorirentur, q; sine iusto tormen- torum apparatu capi minimè posse uidebatur. Verum quum Antracius neq; uexillum album proponeret, quo tutus ad arcem accessus indicaretur, neq; ulla propensi pacatiq; ani mi signa daret, Pisani minimè contineri potuerunt, quin extrema suburbij porta confestim erumperet, et pauci cum magna hostium multitudine congregerentur. Quoniam lo- co maximè fidebant, qui tutum intra portam receptum cedẽ- tibus ipsis ostendebat: tormentaq; etiam in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruentes hostes quum opus foret se protinus emissuros sperabant. Non tulere petu-

lantiam insultantium Pisanorum Florentini, extēploq; ante
 alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontē obtinebat,
 plures simul turmas cataphractorum equitum conglobauit,
 factōq; uehementi impetu Pisanos pellendo sternendoq; ad
 portam usque præcipientes egit, tanta celeritate persecutus,
 ut pilæ tormentorum, quā ea, ut in repentino casu sæpe acci-
 dit, à Pisanis trepidè liberarentur, supra capita hominum
 prouolarēt, aut certè paucos uulnerarent. Ipsi quoq; pedites
 conspicati hostiū fugā, undiq; procurrerunt unoq; fermè tē-
 pore et Mōtanus ab eo suburbij latere, q; meridiem spectat,
 hortorum septa maceriasq; & nouas munitiones perrupit,
 & per ædificia in ipsum suburbium peruasit: & Cyriaci
 cohortes, id quod diximus ad Arnū pertinere, munitionis
 brachium superarunt: & Montedolius equitibus immixtus
 portam, nequicquam ad fortes obluētantibus Pisanis, inue-
 ctus est. Tum uero Lucius in tam repentino grauiq; ammit-
 tendæ urbis periculo suis non deest; cum conferta equitum
 ala per medium suburbanæ uie spatium in hostes procur-
 rit, adhortatorq; insignis & bellator egregius prælium re-
 nouat, sustinetq; fortiter hostium impetum: & à Martiana
 porta Pisanorum ualidam manū auxilium euocatam festi-
 nare iubet. Pugnabatur in ipsis uie angustijs acerrimè, sed
 Pisani ab hostium undiq; urgentium multitudine maximè
 premebantur, quum ab omni propè latere circumuenti quid
 magis cauendum, aut pro salute tentandū foret in tanta re-
 rum perturbatione, nescirent. Sed dum Lucius et cæteri uiri
 fortes incumbentium impetum sustinere conantur, Paulus
 Vitellius cum suo equitatu ab ulteriore ripa reperto uado
 Arnū transgressus, paulo infra munitionem in ipsum su-
 burbium improvisus aduolauit. Cuius aduentus quum id

præter omnium opinionem accidisset, quod nemo annem eo in loco transiri posse crediderat, adeo Pisanorum animos perculit, ut quum se urbe auxilijsq; interclusos esse conspicerent, cōuersi in fugam & cursu ac timore plurimum incitati ad portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianiq; equites insistere: & quum toto uia spatio Pisani multis illatis acceptisq; uulneribus exacti intra urbis portam compellerentur, nonnulli ex Vitellianis permisti hostibus ingressi sunt. Ne uero omnes simul irrumperent, & urbs caperetur, Galli ab arce tormenta emittentes, & sagittas saxaq; maxime in subiectam turbem sine ullo discrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoque Pisani sicuti temere eruperant, ita singulari constantia irruentes represserunt: & ualuas totius multitudinis impressione propulsas celeriter occluserunt. Perire in limine pleriq; uiri audaces: ipseq; Lucius ante alios uulneratus, cui etiam Paulus Paranius Martiane aie præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna ui et summa cum laude, dum cominus pugnaret e manu extorsit Paulo quoque Vitellio dextrum crus, q, sine ocrea processerat, lancea traiectum, & Vitellocius lapide ictus. Pisano rum autē ex numero Petrus Gambacurta, cuius maiores quondam urbis imperium tenuerant, & Marianus Orlandius eques illustris exclusi captiq; sunt. Florētini occupatis suburbijs, omni bellico hostium apparatu, & in primis Passuolante ingenti æneo potiuntur: magnam quoq; copiam, cum uini in cellis & lacubus uti uindemiæ tēpus offerebat, tum etiam frumenti quod erat in subterraneis scrobibus reconditum inueniunt, & in ipsis suburbanis edificijs castra metātur, erectis continuò cōtra portam munitionibus, ut ho

stes ab eruptione cohiberent. At Pisani, quum animis uixdū
 receptis reputando quale periculum & sua temeritate &
 hostium felici audacia subiissent, attoniti & pauentes cogi-
 tarent; se deorum immortalium cura non modo seruatos, sed
 ea demū die primum natos esse fatebantur. Proq; summo
 beneficio gratis animis accipiebant, q. Antracius fidē quā-
 quam ambiguā tantum promissis datā, in eo periculo discri-
 mine minime fefellisset; & tormentis emissis hostium impe-
 tum opportunissimo tempore retardasset. Ea nocte nemo ci-
 uiū fuit, qui corpus uel recentis prælij labore defatigatum,
 quieti somnoq; dederit. Decuriones quoque Lucium inuise-
 runt, urbis ciuiumq; omnium seruatorem appellantes, quod
 non modo incredibili uirtute omnibus periculis fortiter oc-
 currisset, uerum ob id qđ paulo antē diuino consilio subur-
 bium minime defendendum, ac omnino deferendum esse cē-
 suerat: Et quum primi equites Pisani ipsius iniussu temere
 extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo re-
 tinere conatus fuerat. Postera die Fracassius ad Serchij am-
 nis ostium nauigio delatus Pisas peruenit: cuius aduentus
 uel ob id omnibus gratissimus fuit, quoniam cū Lucio, cui
 sororem in Matrimonium collocarat, eosdem sensus in ge-
 rendis rebus nulla interposita æmulationis dubitatione ha-
 biturus esse uidebatur. Applicuit etiam ab Genua scriba Ve-
 netus, pecuniamq; attulit ad conducendam ueteranorū cohör-
 tem. Triduo post Antracius in gratiā, ut postea creditū est,
 Delatiæ uirginis, se arcē Pisano populo traditurū pollici-
 tus est, ea lege, ut si Carolus intra cētesimum diē in Aethru-
 riā nō rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Pi-
 sani ad delendum præsidium Gallicū singulo quoq; mēse bina
 milia aureorum nummum, & quum primum arx euerterē

traderetur, donatui nomine quatuordecim milia sibi numerarent. Ea omnia uti Gallus postulabat obsidibus datis & confectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus prestituros receperunt. Rebus eo modo compositis Antracius tormenta duo inusitatae magnitudinis rudi ueterum saeculo fabrefacta, quorum alterum ab insculpta aue Columbina, alterum uero ab terribili ictus uiolentia desperata uocabatur, Pisanis uendidit. Ea totius populi concursu funibus subiectisq; suculis ab arce ad eam muri partem sunt conuecta, quae inter Barbaianum propugnaculum & Pagianam portam, intercedente Arno, suburbana Martiana prospectabat. Ibi perforato muro ampliores passim fenestrae sunt patefactae, per quas ingentes saxei globi in omnes castrorum hostilium partes cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque summus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeo egregie instructus, ut nullis propè temporis momentis ab infestandis hostibus cessaretur. Pisana etiã iuuentus per se acris et uindictae decorisq; auda certatim cum Lucianis militibus saepius erumpebat. Fuitq; inter multas eruptiones ea maximo insignis qua Fracassius à Porta Maritima sub occasum Solis, eductis omnibus copijs, improviso hostes inuasit: nã eodem tempore ex constituto Galli à Martiana porta in gratiam Pisanorũ repëtino egressu, magnisq; clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianam erant trans Arnum, tantam uim pilarum dislosis illis ingentibus tormentis, et minoribus colubrinis in suburbana tecta adegerunt, ut equi, uiriq; fortes pariter & ignaui quum nullus locus periculo uacuus relinqui uideretur, attoniti ac terrefacti foeda trepidatione undiq; diffugerent, et totis castris cuncta pauore ac tumultu

cōplerētur. Ea die castrorū munimēta egre sunt defensa, & pleriq; milites & insignes equi tormentis discerpti. Postero die Arnus imbribus auctus intumuit usque adeo ut summis aggerum labris exæquaretur. Quare animaduersa Pisani magna multitudinem agrestium ad Laianum uicū conduxerunt, ut cursum incitati amnis auerterēt, præcisq; aggeribus ubi maximè castigabatur in depressa hostium castra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hostiū consilio, missis ad Laianum sagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus, præsentī periculo celeriter occurrerūt; et ne quid simile in posterum hostis moliretur, perpetuas equitum stationes qui ripas custodirent, toto eo fluminis tractu disposuerunt. Interea Lillensis Gallus, qui allatis mandatis regijs Antracium ut arcē dederet precibus nequicquam fatigabat, febre correptus Florētinis in castris moritur. Eodemq; tempore certissimi nuncij de pace ad Nouariam facta et Pisas et in castra perferuntur. Quibus de rebus quum Pisani omnibus conceptæ leticiæ atque hilaritatis significationibus se omni propē periculo in posterum liberatos ostendissent, Florentini abiectis præsentibus consilijs à Sansouino in superiorem Arni uallem copias reduxerunt. Triduo post Arnus iterum autumnalibus pluuijs adeo creuit, ut nusquam tentandī uadi spes ulla relinqueretur. Propterea Lucius nullas ueritus insidias statim ad Capronam, quæ est rupes uicē imminens, à qua altissimi montes initium ducunt, cum curulibus tormentis contendit, & ceteriore amnis ripa castra hostium posita inter Septimū & sanctum Cascianum infestare cœpit. Pisani quoque milites qui Cascinæ in præsidio erant, sepius erumpebant, & commeatus, & ipsos præsertim pabulatores inter-

capiebant, tātaq; erat his in locis pabuli difficultas, ut ex uetum, arundinumq; folijs, magna pars equorum aleretur, et uulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incommodis duces Florentini quod & hyems suberat, & inclinante autumnno fœdæ admodum tempestates inciderant, Pontefaccum & Pontaderam in hyberna concesserunt. Per eos dies quum Galli arcis custodes pabulum quod in maritimis uicis erat insolenter diriperet, & id contra Fracassiani Pisanorum concessione obnixæ armis tuerentur, alii quot utring; in ipsa rixa interfecti sunt, exciuitq; rumor cruentæ contentionis ab urbe utriusque partis auxilia: ac nã si Pisani in eo tumultu ad arma uocati Gallis opportune fauissent, luctuosum omnino facinus editum fuisset. Sequenti die Fracassius Pisanis iratus quod aduersum se pro Gallis stetissent, ut erat ingenio maximè repentino abducta parte præsidij Pisis excessit, & in Galliam Cisalpinā profectus est. Non multis uerò post diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ uirginis amore deflagrabat, decurionibus Pisanis, matronarūq; nobilissimis in arce epulum dedit: & choreas ad tibicinum concētus ipse ante alios duxit, omnibusq; humanitatis officijs testatus est, quū primū ex fœderis præscriptione annus foret exactus, continuo arcem Pisano populo se dediturum, neq; sponsioni fides abfuit, quanquā à Florentinis mirificè sollicitaretur, per quos ingens auri pondus si Pisanos excluderet, ipsi Antracio, et nominatim singulis centurionibus offerebatur. Calendis namque Ianuarijs aduocata populi concione, atque indictis supplicationibus, arcem dedit, transmissis Petrasanctam obsidibus, ut in eius oppidi arce, quo ad promissa pecunia foret numerata, custodirentur. Mox uerbis conce-

ptis decuriones in uerba Caroli Gallorum regis sacramēto
 adegit: tantusq; fuit præ lætitia eodem temporis puncto
 emissorū tormētorū strepitus, ut Florētinis in castris in spa
 cio octuaginta amplius stadiorū sit auditus. Qui seditionē
 inter Pisanos et Gallos subortā rati, ne occasione deessent,
 copias expeditas usque ad secundum lapidem properātī ag
 mine frustra produxere. Pisani eodem die Antracium ac
 omnes uno nomine Gallos ciuitate donarunt: quibus etiam
 domos prædiaq; Florentinorum iam initio recuperatæ li
 bertatis publicata, decreto publico, adiudicarunt. Nummus
 subinde in honorem Caroli regis cum liliorum nota percus
 sus, & arx ipsa concursu totius populi incredibili celerita
 te solo æquata est. Nec multo post Galli qui Sergiani ar
 ces custodiebant, Antracij exemplum secuti, eas Genuensi
 bus magno auri pondere accepto uendiderunt. Is quoq; Ro
 sius Bastardus Lignini è Lucimburgensi familia propin
 quus, qui Petrasanctæ præerat, Lucensibus Triginta milia
 aureorum nummum numerantibus, oppidum arcemq; tra
 didit. Qui postea auaritiæ ac prodicionis infamia notati,
 pulsīq; Galliæ finibus perpetuò exularunt. Ceterū præsen
 tem Pisanorum lætitiā ingens cura conquirendæ pecuniæ
 magnopere minuebat, persoluendū enim erat pretium coem
 ptæ arcis, æneorumq; tormentorum, q. publicè & priua
 tim exhaustis grauissimum erat, quum quadraginta milia
 aureorum nummum summam omnino superaret. Sed tanta
 erat omnium alacritas pro defendenda libertate, ut ultro no
 biles matronæ, ornamenta sua, anulos, monilia fibulasq; zo
 narū conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis merca
 toribus in mutuam pecuniam pignori mittebantur. Sed has
 etiam ærarij difficultates opportunè atque mirificè suble

uauit Lusitana nauis quæ ad ingentem uim nocturnæ tempestatis submersis magna ex parte nautis, supra ostium Aueris amnis, cum pretiosis mercimonijs in littus eiecta est. Tantum enim pecuniæ Pisani uix toto uertente anno in bellicos sumptus impenderāt, ut nihil iam ueteris argenteæ suppellectilis usquam reperiretur; & uectigalium redditus multo quàm antea deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorū usuris qui publicam egestatem ab initio præsententi pecunia subleuarent. adeo ut iam quosdam ciues si bellum foret diuturnum recuperatæ libertatis poeniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur: atque opem ne incepto absisteretur undique implorandam omnes censerent: oratores maximè industrii & eloquētes ad principes Italiæ delecti sunt. Iere ad Ludouicum Sfortiā Marianus Pecciolus, ad Alexandrum pontificem Augustinus Dunitius, ad ipsos uero Venetos Bernardinus Agnellus, et in Galliā ad Carolum Petrus Griphus, ut frequentius Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisanis infestos reddere contendebant. Nec multo post Sfortia tuendis Pisanis intentus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit. eodē quoque tēpore Veneti id Sfortia enixè flagitāte, Paulum Manfronum uirum fortem, & Socinum Benzonom cum utriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumquē Tarsiam ueteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciscum Iudecam quæstorem cum pecunia misere. Ludouicus. n. quanquā aduersus Florentinos, quod uni omnium in amicitiam & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanorum libertatem tueri uideretur, occulto tamen exitialiq; con-

filio Pisarum imperium affectabat: nec obscuro quidē iure,
 q̄ id reguli Vicecomites ipsius progenitores quodam te-
 nuissent. Sperabat enim eam ciuitatem, antiquis ac recentia-
 bus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate
 belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem
 ultro concessuram, & quū se imparem ducendo bello cer-
 neret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa, ad
 id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contende-
 bat: ratus Venetos nunquam adeo impudentes uel insanos
 fore, ut eam urbem ultra Apenninum sitam, & spectantem
 ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus
 esset diuersum, adijcere imperio cum summa omnium inui-
 dia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata hominū
 consilia patefacere solet, Venetos ualidiore aliquanto quā
 Ludouicus, sed occultiore ambitionis insania laborasse de-
 clarauit. At Florentini maiore quā antea cura atq; appa-
 ratu bello intenti, seuis adhuc hyemis tempestatibus arcem
 apud uada Volaterrana terra mariq; obsessam ac tormētis
 demū quassatam ceperunt: Pisaniq; mari opem ferre conā-
 tibus, eorum biremis altera onusta armis & commeatibus
 in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cū mio-
 paronibus aduerso rapta uento Lunensem portum tenuit.
 Quo successu Florentinorum classicula ad Arni ostium
 prouecta, aliquot Ligurum & Tuscorū nauigia, quæ fru-
 mentum Pisani importabant, interceptit. Cæterum Franci-
 scus Siccus (is enim à Carolo post Tarrensem pugnam ad
 Florentinos redierat) receptis uadis ad Buttum oppugnan-
 dum cum magna parte copiarum est profectus: subuectisq;
 tormentis circumiectos colles occupauit, ne ullus ad oppi-
 cum aditus pateret; si Pisani suorum periculo adducti auxi-

lio properare conarentur. Neque Siccum opinio quam de eorum aduentu conceperat omnino fefellit: accedentibus nāque expeditis Pisanorum copijs ad ipsas collium munitiones, atq; his egregiè repulsis oppidum simul atq; ipsi milites deditionem fecerūt. Per eos quoq; dies sancti Michaelis uicus qui ad Verrucula montem pertinet expugnatus est, quum frustra ad opem ferendā ab arce Pisani decurrissent: cohortes quoque ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ, commissumq; est prælium uehementi utrinq; impetu: uerum ad extremum Florenti iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atque deiectione infecta ad sanctum Michaellem rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calciū contendit. quod ubi Pisis est nunciatum, inito consilio ut laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ac fortitudinis milites ex Cascinæ Vicopisaniq; præsidijs detractos, in arcem Verrucula eua dere iusserunt; ut quum ex edito equitatum per campos appropinquare conspicerent, hostes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuersa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamq; agrestium multitudinem ad terrendos hostes in conspectum Calciensium adduxerat, præoccupatos antea colles à Siccianis subire non potuit, alacriter tamen Verruculani descenderunt, illatiq; magno impetu in primam stationem castra ab ea parte irruperunt: interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & supra ceterum uulneratis, incolumes per asperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduersis præsidij prefectus, quod muri assidua tormentorum ui, solo propè æquati erant, deditionem fecit. Amisso Calcio, Pisani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quo-

PAULI IOVII HISTOR.

niam omnes eius tractus frumētariæ molæ Serchio amni in-
 posite in potestatem hostium deuenire. Biduo post quum im-
 cōsilio ducum omnium sententiæ cōuenissent, ducere ad Ver-
 ruculam atq; eam expugnare decretum est: erat. n. Pisani
 omnibus, qui repentinis decursionibus itinera infestabant,
 in eam arcem tutissimus receptus: eaq; pro specula (uti su-
 periore libro docuimus) utebantur. Itaq; circiter duo milia
 peditum, & quadringenti leuis armaturæ equites cum tor-
 mētis minoribus in summum cacumen, ubi arx erat, mittun-
 tur. Cæteras copias, cataphractosq; præsertim Siccus sub
 Butto oppido in exterioribus ædificijs continuit, ut suis Ver-
 ruculam oppugnantibus præsidio esset: & quæ usui forent,
 ex propinquo subministraret. At Lucius cognita hostium
 profectione similem Verruculanorum & Calciensium op-
 pugnationis exitum ueritus, ut suorum periculo occurreret
 & Calcij in conspectu in ipsius nuper amissi dedecus auda-
 ci aliquo facinore resarciret; nocturna expeditione cum de-
 lectis equitibus ex Sfortianorum Venetorumq; auxilijs, ac
 ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisq; repentino
 aduentu, qui excubias agebant, priusquam hostes arma cape-
 rent, in media castra penetrauit. In ea omnium subita coster-
 natione ex numero resistentium circiter triginta sunt inter-
 fecti, capti uero plures, & equi partim sarcinarij, partim
 militares paulo minus trecenti, cæteros proximè conualles
 nemoraq; texerunt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se
 prorapiens quum ea præ timore ualidis uestibus esset ob-
 firmata, fumbus in murū ab oppidanis est sublatu. Qui ue-
 rò Verruculam oppugnabant cognita suorū clade digressi
 summo cacumine ad mōtē cui ab asperitate Doloroso nomē
 est, propè Buttum se recepere, atque inde diuisis inter se co-

pijs duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Monfronum cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicū uero Mirandulam Germanosq; ultra Arnū Cascinæ collocarunt. Rannucio Martiano ex Pōtadera cum Sfortianis res erat: á Sicco autem cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur; neque ulla præteribat dies, quæ aliquo præclaro belli facinore non esset insignis: uirtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is namq; regionis erat situs admirabili naturæ uarietate in patentes campos, & uestitos arboribus colles, terrenosq; tumulos, cauas ualles, emissaria, paludesq; distinctus, ut duces sicuti eorum ingenia ferebant siue uera ui, siue astu ac dolis certandū foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari uiderentur. Ab Bientina campi pabulo uberes ad Vicopisanum usq; pertinet, qui palude, collibus, atq; Arno amne clauduntur. In hos Siccus uti erat in omni militiæ munere peracutus & sagax Monfronum facile elici, & ex insidijs opprimi posse iudicauit; Quòd sciret hominem natura maximè pugnacem, & propterea uti plerunque accidit, apertum & incautum, pugne studio iniquum in locum facile progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri uellet, quum signum proponeretur leuè emisit armaturā, quæ in cōspectum oppidi se daret, pabulatoresq; cōsectando, maiore quàm antea licentia uagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, ubi pabulatores ac milites, qui eis præsidio simul exierāt, maiore hostium numero urgeri uidet, Ioannē Rauennatē Ioannetiūq; Pallaiā cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; peditibus subsequitur. Idē facit Siccus accitis è proximo cataphractis, præ

liumq; auctis undiq; uiribus, tanta animorū alacritate committitur, ut magnorum exercitum species spectantium oculis præberetur. Nemo enim eques adeo segnis erat, qui hastam in aduersa acie non perfringeret; & gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracri concursu quā multi equites prostrati, & equi plures conuulnerati essent, Florentini Sicci monitu gradum referre, & timoris simulatione terga uertere cœperunt, nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur ut acriter instent, neque perteritis restituendæ aciei spatium relinq̃ant. Ipseq; uehementi impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnando, magnum camporum spatium prætergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tum uero ex insidijs nouæ undiq; turmæ cohortesq; consurgunt, Venetæ copiæ circumueniunt, ipse Manfronus fortiter regit, densari quā maximè turmas iubet, & signa ad oppidum retrouertit, Pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia, sed incidentibus undiq; hostium cuneis Manfroniani funduntur; & dissipati passim à pluribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ uexillifer cadit: Pallata equitū præfectus capitur: ipse Manfronus atq; Rhauennas uulnerantur: pedites equitesq; plurimi in fugam se dedunt. Sed dum parua uictoria Siccus incredibili letitia afficitur, hostesq; persequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ casu quādo ea pila in spatio trium amplius stadiorum ex oppidi turre in incertū emissa, ipsum unum uictorem ducē miraculo quodā sustulisse uideretur: Ita ut ea uictoria quanquā insignis Florētinis haud multū grata fuerit, quæ prudētis simul ac strenui ducis morte constitisset. Sub idē ferme tēpus quo Carolus Ita

lia excessit, atq; hæc in Aethruria gesta sunt, Gilbertus Mō
penseriū Neapoli obsessus Gallorū ducibus, qui eadē æsta
te Ferdinandum in Brutijs acie superarant, significauit se
rerū omniū difficultatibus adductum nisi auxilia terra aut
mari Neapolim mitterentur, diutius obsidionem non esset
tolleraturum. Quibus de causis Galli euocatis ad se Ande-
gauensium partium regulis, coactisq; militibus, prouincias
inter se ita cōpararūt, ut diuiso exercitu alter aduersus Cō
saluum, qui ex prælio Rhegiū se receperat, & accitis ē Si-
cilia auxilijs bellū renouabat, Brutios tueretur: alter iustis
itineribus Neapolim subsidio obsessis ire maturaret. Obe-
gnisio Brutij obueneret; Persius adiuncto sibi Bernardino
Sanseuerino Bessenniani principe, qui alam unam equitum
& quatuor cohortes ex clientibus suis in Brutijs conscri-
pserat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod est oppidum
Picentinorum non longē à Sylari amne præalto in monte
positum, & profunda undiq; ualle circumseptum. Ferdinā-
dus eò duces copiasq; præmiserat ad prohibendos transitu
Gallos quibus iter erat ad Salernum urbem: ipse Neapoli
remanerat, ut colloquiis Gallorum interesset, qui iam de
paciscendis inducijs, arceq; dedenda desperatis auxilijs actū
ri uidebantur. Præerat regio exercitui Thomas Carafa
Matalonij princeps externæ militiæ prorsus ignarus, sed
cum eo pleriq; uiri militares aderāt, et in his ante alios Ve-
nantius Camertium regulus, Lucasq; Sabellus: Quibus co-
gnito Gallorū itinere, uiribusq; eorū diligenter exploratis
consiliū erat hostes recta Salernum petētes modicis itineri-
bus subsequi, auertere cōmeatus, nec prius acie configere
quā eos iniquior locus exciperet, opprimēdosq; præberet:
uel q, maximē usui fore uideretur continuò ad oppidū cui

Lacui paruulo nomē est, cōuolare: incolisq; demigrare iussis, concrematoq; oppido, ne commeatu ac tectis hostis uteretur, Salernum præcurrere. Quo perfectio negotio necesse foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retro in Lucaniam regredi, desperata præsertim expugnatione Salerni, q. magnis hostium copijs teneretur. Verum cæteri duces militesq; contempta hostiū paucitate tanto pugnandi studio ardebant, ut incitati stolidi alacritate succlamarent, nequaquā pertinere ad regij nominis tantiq; exercitus dignitatem, si ea uictoria quam propè certam exploratamq; tenerent: non uera ui appertaq; uirtute, sed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoq; militum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in castra præter spectatam fidem, & celebris familiaris nomen attulerat. Is enim castigatis qui cauta, & minus decora consilia sequerentur; Neque inquit Galli hodie antiqui illi Heroes sunt quos ab admiranda ui corporis fabulosis carminibus Gallia celebravit, neq; nos omnino foeminae sumus in uirilem hunc modum armatæ atq; exornatæ, ut dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim cōspectum adoriri atq; proterere. Ac simul hæc dixit, pronūciari iussit, ut omnes arma pararent, equosq; frenarent: de tertiaq; uigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persius & Bessennianus sub auro ram Sylariū annē pōte traiecerant, & ad Salernum iter habebant. cōspectis autem hostibus, ut æquiore loco aciei instruerent, per tria amplius stadia retrouerterunt agmen: et ingēti syluæ quæ patenibus campis adiacet, læuū latus applicarūt, ne hostiū multitudine tātulæ copię circūueniri possent. Erant. n. uix mille Heluetij quibus coniuncti à ter-

go Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebāt. Equites utriusque armaturæ Galli, Italiq; circiter mille densati in unum agmen lateri peditum adhesere. At Matalonius omnes copias ueterum morem secutus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinque acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuū à medio agmine extendebantur; in quo ipse Lucasq; Sabellus constiterunt, septi à leua mille Cantabris, à dextra uerò, tribus milibus peditum Italorum. In extremis autem cornibus cum suo quisque equitatu, hinc Venantius Camers, illinc Hyeronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo cōsilio; ut quum primū Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu uero equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cum turmis suis Cantabrorumq; cohortibus inter hostes & syluam facto impetu protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuum cornu à Tutauilla in latus ac terga hostium duceretur, non absurda quidem ratione, si militum animi ac acierum motus, quos mille casibus Fortuna subijcit, quum manus conseruntur, ipsis ducū consilijs: atque imperijs plenissimè responderēt, ut tū fortè accidit. Nam præter id q, Aragonia acies eo loco imprudēter erat collocata, ubi aduersi orientis Solis radij militum oculos magnopere perstringebant: ob id etiā temere instructa uidebatur, quoniam ordinibus modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendū, neq; singulis tantū spatij relinquebatur, ut si circumagere conuertereq; acie oporteret, fieri non posset quin mutuo se implicarēt, ac p̄turbarēt: sed q, magno fuit detrimento, & militiæ uidetur execrandum, miles ipso tirocinio alacer, quū nec dicto parere nec benu pugnare didicisset, neutrū disciplinæ munus imple

uit. Namque ut primum à longè emissa fuere tormenta, ali
quot nobiles splendidiq; equites, ut cæteris spectatæ uirtutis
decus præiperent, iniussu extra ordinem inclinatis hastis,
alii post alios certatim equos in aduersos hostes cõcitarũt.
Quorum impetum quum densata inconcussi agminis frõte
Gallicus equitatus excepisset, nonnulliq; aduersis hostium
hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes ex
templo retrouertentes equos, uehementi ac tumultuario quo
dam recurso in Cantabros inciderunt, totamq; eorum acie
perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propu
lerunt; ita ut fluctuantibus prementibusq; Cantabris, equi
tum ordines non modo impulsæ, uerum etiam prostrati sol
uerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pe
dites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti:
nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerẽt
alii aut aurita uenabula, aut rōphæas adũco ancipitiq; fer
ro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis lon
giores lanceas ericij modo prætendentis, peruenire minime
potuerunt. Tantaq; consecuta est animorum cõmutatio, ut
qui modo singulari ferocia summaq; alacritate præcurre
rant, retro statim, factò uiriũ periculo suorum maxime in
tercurrente equitatu, pauidi uerterentur. Persius tãtæ rei
miraculo stupefactus, ne Fortunæ contra spem obnixè fauẽ
ti deesset, gradum intulit, & supra aceros hominum equo
rumq; cadentium audacter progressus, q, uix credibile est
semihoræ spatio, penè sine suorum uulnere hostium copias
profligauit: peditatus Italicus fermè totus ab Heluetijs est
concisus, ac simul deleta cohors una insignis audacie, quã
ex sicarijs Neapoli conscripserant, periereq; dũ ceteri ter
ga uerterent, egregiè repugnãdo strenui cõturiones, Henri

eus nobilis Corsus, Aloisius Squarcia, & Vincētius Cape-
 cius. Cātabros armis expeditos atq; agiles, densissimæ syl-
 uæ, armatis haud facili penetrabiles protexerūt. Matalo-
 nius uero ceteriq; duces multis equitibus amissis, Ebulum
 fœda fuga petiuere. Sed dū agrè intra portā reciperētur,
 et Galli equites tergis inhærent, Venantius constanti uir
 animo hostium impetū a nouissimo agmine fortiter sustinēs
 egregieq; dimicans, capitur. Ceteri porrò equites numero
 fermè trecenti, capto circuitu per iniqua loca ad aduersam
 oppidi portam peruolarunt. Verum tanta erat in oppido
 omnium consternatio, ut nemo esset qui portam aperiri per-
 mitteret, uel tendentium ad muros pro salute supplices ma-
 nus periculo permoueretur. Sed Galli sicuti imperitia
 ignauiaq; hostiū uictores euaserāt, ita pleniore uti uictoria,
 fatali sua secordia nesciuerunt, delendorū enim equitū occa-
 sionem Persius amisit, quum fortè nihil explorato circum
 exteriores fossas oppidi situ, instructā suorum acie ad id tā-
 tū, q. ante oppidum erat, patentis areæ spatium produxisset,
 mirabūdus & expectans, ut portæ ab his, qui tam fœdè fu-
 gerāt uictoribus aperirētur. Verū Galli nō multo post quē
 expugnādo oppido tormēta deessent, & Bessennianus Ser-
 pentinæ pila, quæ propugnaculo fortè emissa, gladij capu-
 lum detererat, thoracemq; colliserat, propè exanimatus ce-
 cidisse, ad spolianda cadauera redierunt: quibus abeuntibus
 equitatus supremo timore atque periculo liberatus est, &
 intra portam receptus. Eo quoque post aliquot horas
 Cantabri sylvarum beneficio seruati, & qui uarijs fugæ
 casibus cladem euaserant, cateruatim peruenere. Quod
 si Persius ad Ebulum castra posuisset, plerique affir-
 mant oppidanos, quod Andegauensis erant factionis se-

quēti die adaperitis Gallo portis, copias omnes Aragonias
 fuisse tradituros. Ea quæ secuta est nocte Tutauilla cū par
 te copiarum ad firmandum præsidio Sarnum est præfe-
 ctus: quò etiam Prosper è Neapoli ad eius cladis nuncium
 applicuit. Galli præda onusti, omnibusq; oppidis studio aut
 metu liberaliter recepti ab Salerno ad Sarnum amnē, ubi
 oppidum est eius nominis, biduo post peruenere, ac ponte
 quem Prosper Tutauillaq; resciderant, super ueteres su-
 blicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione
 Neapolim contendere. Interea Ferdinandus tota Neapoli
 ob amissos ciues metu simul ac dolore consternata, incredi-
 bili animi sollicitudine torquebatur. Nam supra cladem su-
 si cæsiq; turpiter exercitus, etiam ingenti suspensus cura
 magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama uictorisq;
 simul exercitus aduentus, ab obsessis aliqua Andegauensiu
 fraude sentiretur. Nam Galli quum iam plerosq; eorum
 conclusionis uitijs affectos grauis autumnus ualitudine ten-
 tasset, nec iam reliqui extremam rerum inopiam perferre
 possent, nequaquam spernendas de dedendis arcibus condi-
 tiones obtulerant, desperatis præsertim maritimis auxilijs
 quòd littora Tyrrheni maris Aragonia classe clausa atq;
 obsessa tenebantur. Quibus de causis agendo per crebra
 colloquia cum regijs nuncijs ad ultimam disceptationē tran-
 sigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in
 omnem adeo urgentis metus dissimulationem compositus,
 quòd maturè facto opus erat, Mompenserio earum rerum
 penitus ignaro denunciavit, si intra præsentis diei spatiū in
 eas quas obtulisset cōditiones de dedēdis arcibus ex æquo
 pacisceretur, se cuncta quæ ob signatis tabulis promitteret
 regia fide præstiturum. Porro si ad extrahendum tempus

impudenter eludendo fallacibus colloquijs uteretur, nullā Gallos postea impetrādæ ueniæ facultatem habituros. Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisq; præsertim fœderatis principibus, præbuisse aures admodum benignas eorū postulatis, ut sine sanguine ulloq; utriusq; partis incommodo pax ipsa pararetur; q; natura ab omni crudelitate penitus abhorreret; quæ se postea, obiecta omni humanitate, necessario usurū sciret, si bellū nō certa ac tolerabili cōditione, mutæ pactionis, sed insana animorū obstinatione ac p̄tinacibus armis finiretur. Ad ea Mōpēsarius respōdit, se eo animo de arcū deditioe semp̄ egisse, ut si æqua uel certē non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco secum ducibus egressurum, si Rex obsidibus caueret, nec ab æquabili compositione discederet, totumq; id ineundæ pacis negotiū expeditis sermonibus esse confecturum. Itaq; statuitur colloquio locus in Aragonia trireme, mittiturq; pro obside in arcem Dimasius Triuentij clāsis præfecti frater: nec mora: Mōpēsarius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseq; Salernitanus cū Gallo quæstore, nobilioribusq; nauarchis, uel pretoriam triremum accedunt; eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Carafa, Andreasq; Gennarius peruehantur. Fit magna uti debebat de summa re in utrāq; partem disceptatio; ita ut colloquium mutuis altercationibus plurimū extenderetur. Erant ob id suspensi cūm animi expectatione tantæ rei: ipseq; ante alios Ferdināus maximis incertæ mētis fluctibus agitabatur; ut qui nec rē maxime spei festinatione sua impedire ac conturbare uellet; nec ullā morā animus iniquies omnino pateretur, quā Gallica castra non procul abesse putaret; eorumq; fremitū auribus

propè percipere uideretur, uti anxijs suspensisq; frequēter accidit, quibus uanæ atq; inanes remotissimarum rerū imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiens Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphæ impositum ad eos mittit, ut regio nomine Prosperum ac ceteros coarguat, q; se inanibus uerbis ac ambagibus distineri ac longius abduci paterentur: Simulq; imperet, nisi Galli intra horæ spatium de deditioe pepigerint, tabulisq; subscripserint, uti eos cōfestim abire iubeant, iisq; omni spe uel colloquij uel pacis in posterum sublata perpetuò cuncta hostilia, & quàm maximè sœua denuncient. Quibus auditis Galli fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisq; de propria salute sollicitus, calamitosum diuturnæ obsidionis exitu dimisso animo formidaret, cunctiq; si incolumes inde euaderent renouato bello neque plenam iterum uictoriam, neque ipsas demum arces sibi defuturas existimarent, in has conditiones de dedendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem nisi tanta terra mariue Gallorum auxilia superuenirent, ut eorum metu adductus Ferdinandi exercitus relictis patentibus campis intra oppida se recipere cogeretur, arces omnino dederēt. Ipsiq; per id tempus quotidianis cibarijs impenso pretio iuuarentur. Intereaq; datis decē obsidibus quos Ferdinandus diligeret, terra ac mari manerent induciæ, nec ullum omninò telum utrinque mitteretur. Inducijs opportunissimo tēpore constitutis Ferdinādus uti erat altera tanti negotij cura liberatus, quibus nam modo bellis artibus aduentanti Persiuo obsistendum foret, summa sollicitudine cōsultabat. Variæ siquidem pro ingenio ducū sententiæ dicebātur, nec deerāt ex intimis amicorū Albericus Carafa Marinusq; Brācatijs; qui quā bis uictis perterritisq;

militibus magnore diffiderent, copias intra urbē recipien-
 das, congressumq; uictoris exercitus omnino deuotandum
 differebant, quando munitiones, quæ arcem perpetua conti-
 nitione ab urbe penitus excluderent, nullo cum periculo &
 solis propè tormentis defendi posse uiderentur, quibus de-
 fensis necesse foret tantā Gallorū multitudinem paucis die-
 bus assumpto omni uetere pariter ac aduectitio commeatu,
 inedia penitus interire; quod militum numero propemodum
 duplicato, qui aduenissent non modo præsentem inopiā ali-
 qua ex parte subleuare, sed nec se ipsos quidem alere pos-
 sent, etiā si contra prodigæ gentis morem cibaria parcissi-
 mē metirentur. Insanæ demum esse pertinaciæ ac temerita-
 tis potius quàm ueræ uirtutis, copias apertum in locum edu-
 cere, & toties uictoris exercitus uim periclitari, quando sa-
 lus omniū atq; imperiū per iniqua sorte unius prælij alex
 committi uideretur, si milites magna ex parte aut uulnera-
 tos, aut recenti metu trepidantes, uictoribus Gallis, quorū
 arma, cristæ, sagulaq; Aragonio sanguine redundarent, pe-
 cudum more mactandos obijceret. His maximè uerbis, quæ
 timidorum auribus magnopere placebant, adeo præsentium
 animi sunt permoti, ut qui nullis etiā manifestis uitæ peri-
 culis pro tuenda regis salute dignitateq; terreri didicerāt,
 Alberici, Mariniq; sententiæ assensuri uiderentur, nisi eos
 Prosper Columna, qui magnitudine animi ac dicendi liber-
 tate ante alios erat insignis contrā differendo acerbissimis
 uerbis castigasset. Qui copias inquit in urbem nō modo tur-
 pi, sed admodum pernicioso consilio reducendas censent, ij
 mihi potius defuga nauibus capeffenda quàm de munitioni-
 bus fortiter defendēdis cogitare uidentur. Quod n. nobis in-
 tra urbē metu compulsis, reliquæ spei supererit, si hostes tū

ualida recentiq; manu militū adaucti, ob idq; sublatis iure
 inducijs, ex omnibus munitionū locis eruperint? Puerorū
 puto ac fœminarū planctus in ipso urbis supremo discrimi-
 ne, trepidatiū in tergo auditus uires addet, uel animos
 excitabit: consistēq; fortiter, alacriterq; pugnabūt, qui salu-
 tē suā in aliena uirtute, uel ignauia positā esse cōspicient,
 quū diuersis in locis uaria fortuna dimicari ad euentū sum-
 mæ rei suspensis animis cogitabūt. An uobis mēte atq; me-
 moria excidi quāto cū labore quātoq; cū periculo repēti-
 nas hostiū eruptiones sustinuerimus? ut nūc omnino insani-
 fimus, si, qui Gallis equitibus pedestri in pugna uix æqua-
 bamur, nūc demū Helueticæ phalāgis uim sustinere ex im-
 prouiso posse cōfidimus. Ego certe quāquā sciā multo faci-
 lius esse cōtrā differendo alienis obtrektare cōsilijs, q̄ uerā
 in summa negotij difficultate salutis atq; uictoriæ rationē
 inuenire, nullā tamē reliquā ad auertēdos hostes uā super-
 esse cōstāter affirmauerim præter eā, quæ nobis in hac re
 rū omniū angustia securitatē pollicetur non modo salua
 uerū etiā amplificata regij nominis existimatione; qua una
 re uel infirmos exercitus feliciter regi, et plena spe ad ui-
 ctoriā facilē perducī uidemus. Castra etenim ad Eccia loco
 aperto atq; munito locāda, cōcidendosq; omnes aditus quā-
 iter ad arcē facturū sit hostis, ea ratione censeo, ut nec ho-
 stes temere contemnere, nec eos demissē nimis ac perditē ti-
 mere uideamur. Exercitus nāq; noster decoro in speciem
 egressu eo tutior atq; nobilior erit, q̄ uallatis castris lo-
 coq; natura p̄munito, et prohibere ex tuto hostē, si temere
 progredi pergat, et ostētare uires poterit, sine ullo coactæ
 dimicationis periculo: ij quoq; in faucibus sunt: omnino cō-
 quiescēt, nec inducias, ut datis obsidibus caueāt, unquā uiola-

būt. Quòd si cōsiliū nō dictu modo fœdū, sed ipso etiā exitu luctuosum sequemur, & copias in urbe continendo, stratum atq; expeditum iter ad arcem Persiuo relinquamus, non modo de tuenda Neapoli; sed de summa belli uictoria omnino nobis erit desperandum; quando receptis semel intra arces tot hostibus, ijsq; omni induciarū religione solutis, nec robustissimus quidem exercitus repugnabit. At si quosque aditus locorumq; angustias uel iusto opere, uel congerie lapidū, decisisq; & obiectis arboribus ut ipsa loci fert natura, strenue atq; celeriter muniamus; hæc quæ plerisq; ardua uidentur, opinione omnium faciliora euadēt conatusq; hostiū maiore aliquanto cum uoluptate quàm periculo nostrorum militum penitus eludentur. Ergo si urbem incolumen Ferdinandæ, saluum imperiū, ciues pariter ac milites tuos seruatos uictoresq; quàm hæc omnia ueluti uno fulminis ictu concussa atq; prostrata uidere malueris, prōtinus ad Ecciam educ signa, regijq; animi uigorē, quū maximè facto opus est alacritatis atq; fiduciæ plenus ostēde. Aliena namq; uirtus uel falso etiā fulgore hostibus sæpe timorem præbet, animusq; uel aduerso successu conspersus plerunq; ad alieni metus imaginē uel falso conceptā erigit: Sed hæc tibi extemplo per agenda sunt, nam in præcipiti bellicarum rerum occasione grauiā repentinaq; pericula multæ deliberationis cōsiliū non admittunt. Ferdinādus ea permotus oratione, ueluti discusso ancipiti metu animum erexit, quanquam eum ingentis spei plenum binæ clades uehementer contudisse uiderentur: Satuitq; ut prōtinus ad Ecciam periti locorum atq; militiæ mitterentur, qui inspicere cuncta oculis, diligenterq; lustrarent, si concidi ac muniri aditus possent: se nihil moraturum quin eò copias omnes educeret & Prosperi cōsilia sequeretur. Nec mul-

to post Ioannes Montanus fide uirtuteq; animi illustris, qui pedestribus copijs præerat, desumpto sibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit ea quæ Prosper docuisset optimo pro uisa fuisse consilio: operamq; suam ad ea perficienda maxime constanter obtulit; ita ut conductis operis prolixo polliceretur, se cele, iter munitiones: esse perducturum; quæ nisi summa cū pericia accedentiū hostium nō modo superari, sed nec oppugnari quidē posse omnium iudicio uideatur. Itaq; magnus numerus agrestium ad faciendum, tuendumq; opus finitimis totius Campaniæ imperatur. Urbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repuebant, educitur: tormētaq; in primis Ecciam conuehuntur. Is est locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcem Pizafalconis extenditur, desinitq; in præaltā caudem præciso undiq; deiectu mari imminentem, quā Gallis ad arcem tēdentibus necesse erat penetrare. Paulo infra Ecciam, coenobium est Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impositumq; est uiae inferiori, quæ mari s fluctibus alluitur. In eo coenobio tormenta locis idoneis sunt collocata: hisq; urbanæ cohortes duæ præsidio additæ: ut ab omni simul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiam Cryptæ uiam, quæ perforato antiquitus mōte Pausilipo Puteolos recta perducit aggestilia materia præcludere conatus est. Sed Persius prima luce motis castris per dorsum Pausilipi agmē erigere cœpit: cuius aduentu Aragonis ab opere reuocati instructis ordinibus uti Rex iusserat, suis locis parati ad pugnam cōsisterunt. Collucebāt proximi colles ingenti armatorū agrestium multitudine, quorū incōditis clamoribus cuncta resonabant. Regiæ uero copię paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebātur, adeo ut præcui in magnis tympanorum turbarūq; cōcentibus, tor

mentorumq; strepitu, longè maximi exercitus species sube-
 untibus Gallis redderetur. Persius sua opinione deceptus
 paululum substitit: quippe qui regem ad famā tantæ victo-
 riæ perterritum, atq; adductum ancipiti periculo non mo-
 do extra urbem habiturum castra, sed fuga sibi omnino cō-
 sulturū crediderat. Mox ubi suos nihil ab arcibus moliri
 neq; ullum omnino lætitiæ signum displosis de more tormē-
 tis edere cōspexit, ratus eos aut deditos esse aut omnino (uti
 erat) inducijs alligatos fedei religione detineri: ad dextrā
 in litus deflexit: et iuxta Reginæ hortos castrametatus est.
 Tum uerò Galli eminens castris, & Capellæ cœnobio
 tormentis oppugnari cœpti. Imminebantq; eis è superiore
 loco instructæ acies, leuiāq; certamina extra ordinem ab
 expeditis peditibus edebantur. Sic tamen ut se potius pu-
 gnæ audios inclamando atq; arma quatiendo procul ostē-
 tarent, quā ut ad cōferendas ex propinquo manus decur-
 rere auderent. Namque eos Ferdinandus descendere prohi-
 bebat, quē munitus castris egregiè se teneret, ne parta pro-
 pè victoria in discrimen improuisæ pugnæ temeritate mili-
 tum adduceretur. Interim Persius proximo in litore pesca-
 torum nactus lembum de aduentu suo, & de prælio ad
 Ebulum prosperè factō, nuncium ad arcē trāsmittit. Mox
 pensius ceteriq; duces his cognitis tanta uniuersæ victo-
 riæ occasionem nimis celeri rerum desperatione amissam,
 nequicquā deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis
 cūcta præuenterit, inanibus quærelis execratur: instructoq;
 mioparone idoneos homines remittunt qui de inducijs Per-
 sium doceāt, quas sibi inopia rerum subactis, ultima neces-
 sitas expresserit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in
 loco castrametaretur, non licere quicquam hostile moliri,
 quod id esset expresse & iurciurando, & obsidibus cau-

tū. Quod si Persius pulsus hostibus, patefactoq; aditu ad arcē perumperet, se tū instructa acie protinus erupturos: Sin loco uiribusq; inferior id facere nequiret, et propterea regrederetur, se ad constitutā diē dedituros arces et copias quas haberēt, incolumes expectata æquiore rerū Fortuna, donec Carolus noua auxilia transmitteret, seruatuos. Ita que Persius locorū difficultate deterritus, quū neq; ad arcē neq; ad urbis portas propter angustias penetrare, neq; oppugnare castra, nisi summa cum clade suorum militum posset, ea quæ imminabat nocte discedere constituit; præsertim quū eū his in locis diutius permanere cōmeatus inopia minime pateretur: neq; triremes Aragoniæ quæ Baia no sinu eductæ, ex alto ea littora tormētis infestabāt, Gallos apertis in locis tēdere permetterēt. De secūda igitur uigilia silēti agmine profisciscūtur: pars eodē Pausilipi dorso iter facit, pars Cryptā quā Aragonij obseperāt, disiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tū uero cerea funalia religione hominū suspēsa in Mariæ uirginis tēplo, q. Cryptæ adiacet, ad præbendū lumen, lixarū ac militū concursu rapiuntur; quādo id iter perpetuis tenebris incultū, ac intonantis turbæ, ualidoq; equorū terrā pulsantiū percussu, Gallis et Heluetijs horrendū foret, q. quū inauditā antea uiā humano opere perfectā fuisse nō crederent, ueluti inferorū ingenio, magicisq; artibus perfossa montis uiscera mirabantur. Sequenti die Persius pluribus carris cū magna ui omnis generis cōmeatus ad Cryptā relictis, quibus obsessorū inopiā se abūde subleuaturū sperauerat, Pomelianū puenit. Id oppidū cū omnibus rebus tū maximē cōsilio infirmū Galli, q. ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudabantur, nullo negotio expugnant: omnesq; ad unū, ut nec æminis nec pueris parceretur, interficiūt: eoq; immanita

tis Barbara seuitia peruenit, ut quā abditas res quærerēt,
 latebras oēs sedulo scrutarētur, quosdā qui in Furnos me-
 tu mortis se conieceraut, iniectis ignibus concremarint :
 alios in latrinis latitātes hastis atq; lapidibus demersos fœ-
 diſſimo mortis casu pernecarint. Direpto atq; incenso Po-
 miliano Perſuius Nolana uia iter intendit, nouiſimū Gal-
 lorum agmen carpentibus regijs equitibus: nāq; Ferdinā-
 dus motis extemplo caſtris abeūtes iſſdē uestigijs fuerat
 inſecutus: uerū adeo cunctanter et cautē, ut tergis inherē-
 do nō procul abeſſet, & nulla dimicādi neceſſitas imponi
 poſſe uideretur. Ad id tamē quod omnibus artibus deuita-
 bat ſummæ rei certamē quorundā equitū petulantia penē
 perductus eſt. Nā quū in patentes Palmæ cāpos qui ad No-
 lā uergūt, ubi quondā Marcellus atq; Annibal conſlixere
 eſſet peruentū, Gallorū extremum agmē ut tentaret, fortē
 cōſedit apud uillā regio edificio inſignē, quā Alſonſus ma-
 ior uenandi ſtudio allectus, opportuna ad id genus uolupta-
 tis regione cōdiderat. Quibus potantibus Aragonij equi-
 tes leuis armaturæ ſuperuenerūt: certatūq; eſt tumultuario
 prælio, ſed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus ca-
 taphractis repulſa eſt: qui uti primum conglobati equos in-
 citarūt, regij nō modo uerterūt terga, ſed præcipiti fuga
 in media peditū ſuorū aciē, quæ non procul aberat, incide-
 rūt, totāq; fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Mon-
 tano qui peditatū regebat obſiſtenti ac ordines conſeruare
 conanti, aduerſa fugientis militis cuſpide crus traij citur .
 Raynaldus Feramulca atq; Cerbellio leuis armature præ-
 ſecti, immiſti hoſtibus deſiſſimi pulueris beneficio ſeruātur,
 iſq; tumultus, & cōſternati metu exercitus fuga ad regē
 momēto peruenit: adeo ut rex ipſe, & Proſper Columna
 oppoſitis equitū turmis effuſe fugientes multū increpādo:

et plerisq; ora gladiis fodiēdo uix sisterent. Constat ea die tantū exercitū parua manu deleri potuisse, nisi ea eleuati pulueris nubes Gallis prospectū penitus ademisset. Nāque paucitatis suæ cōscij, alienæq; trepidationis prorsus ignari quū se ab suis in multo spatio disiunctos, et trahi in insidias & circūueniri facile posse iudicārēt, retro ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinādus. quanquā plerosq; suorum uulnerasset, agrē retētis et restitutis ordinibus, Cerbellionē atq; Raynaldū temeritatis castigauit; et nonnullos qui pro iectis fœdē armis Neapolim usq; res perditas nunciātes profugerāt, igominia notauit. Postera die Persiū per Sarnēses mōtes euadentē, concidentēq; in tergo itinera, ut sequentiū cursum retardaret, ad Sanseuerinū oppidū usq; persecutus est. Inde Galli expugnatis in Sānio aliquot ignobilibus castris in Apuliā in hyberna cōcesserūt. Ferdinādus uerō aliquot dies ad Auelinū moratus multis de causis eos persequi destitit: et q. hyems suberat, et ad recipiēdas arces exactis iā inducijs Neapolim uocabatur, eō cū familiaribus equitibus est reuersus. Ceterū Mōpēseriū priusquā induciæ præfixo ad certū diē exitu finirentur, arcemq; dederet, contra iurandū ex arce noua cū lectissimis suorū equitū, noctu conscēsis nauibus Salernum profugit, ipsius maxime Salernitani consiliū secutus: qui quum se nunquam alicuius Aragonij principis fidei salutē suā commissurū iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabūdus ad renouādū bellū hortabatur. Quando si uictorū arbitrio se dederunt non modo hostiū fraude, qui nullum iurandū nullamq; pietatē colerent, fœdē perituri essent; sed ceterorū quoq; omnium Gallorū, q. in præsidijs toto regno essent dispersi salutē prodituri uiderentur. Superesse bis uictorē exercitū; egregia ubiq; Andegauēsiū studia uigere; Caietā Tarētūq; ualidissi

mas regni urbes praesidijs teneri: expectari classes quæ in Gallia atq; Liguria pararentur. Non esse cur regē inani multitudinis studio in spem obtinēdi regni sublatū ceterum profligatū, exutū armis exhaustumq; pecunia Neapoli ac regno iterū expelli posse diffiderent. Si. n. neq; animos dimittant neq; arma turpiter abijciant, cuncta ipsos, quō semel vires ac animi uerterentur, prosperē tentaturos. At turpe non modo sed erumnosum omnibus fore si Monpenseriū & personæ quam gereret, & supremi officij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatum penitus obliuisceretur. Debere eum sicuti præproperē inducias paciscendō uictoriā aliorum uirtute partam interpellarit, inexpressibilis eius errati detrimētū fortioribus cōsilijs resarcire. Nec tū ipsi duci præclara audenti milites defuturos. qui publicum Gallie decus respicerent, ipsamq; omnium salutem ac libertatē obnixē tuerentur. Se quidem qui id consilij præberet omnes Lucanie opes permultis & recentis & ueteris belli casibus Gallico nomini obligatas confestim additurum: et ad extremū constanter in fide persistendo si Dñj tantis ac utiq; prudenter initis susceptis consilijs infesti forēt Carolo Regi uel acerbissima morte satisfacturum. Erat. n. Salernitanus Aragonijs omnibus maximē infensus: nec ullum omnino gratiæ, aut ueniæ locū ullo unquam tempore apud eos sibi futurum arbitrabatur. propter insignes iniurias quibus seniorē Ferdinandum affecerat, quum antea deprauatis concitatisq; omnibus ferē totius regni proceribus, aduersus eū coniurasset: ac tum demum quum in Gallia exularet Alfonso regi tantū bellum undiq; concitasset. Möpenserio Salernitanoq; in Lucaniam ad instaurandū bellū profectis ceteri duces Galli arces dediderūt: obsidibusq; receptis cū reliquis copijs Caietā nauigarūt. Nec multo post Alfonso

febre seu a correptus quam ex artis humoribus conceperat, Messanæ interijt. tanta quum moreretur cœlestis uitæ cura, adeoq; insigni in Deum pietate, ut qui regia licentia per omnem etatem cunctis uoluptatibus effuse seruierat, despectis humanis rebus: lōgè omnium sanctissimè ex hac luce migrasse diceretur, quanquam post Ferdinandi filij reditum, arcesq; receptas, rursus eum repetendi regni cupido inuasert: quum animus haud satis constantibus decretis ad priuatam uitam fortiter ferendā confirmatus, sese in his arridentis Fortunæ successibus erexisset. Obtulerat enim Ferdinādo præter ueteris gazæ reliquias, industriā suam, si ea ad conficiendum bellum usui futura uideretur. Cæterum se ab omni humanarum rerū cura penitus abdicatū, arce Capuana contentum fore, quæ amœnissimum regalis Podij secessum extremo in urbis angulo ab se conditum despectaret; atq; ibi uitæ reliquum procul à conspectu multitudinis tranquilla in pace finituum. Sed Ferdinandus uti regum ferè omnium mos est, qui regnandi causa, neq; pietate neq; uerecundia permouentur, quum eadem imperij libidine teneretur, insaniens Patris desiderium celeriter elusit, deprecando ne initia infirmæ adhuc uictoriæ, intempestiuo aduentu suo perturbaret & euerteret: Quòd erga eū alieno essent animo non modo ipsi Andegauenses, sed omnes propè Aragonij; qui ueteris eius imperij memoriam reformidarēt: & studia in Gallos, si tū aduenirent, subita animorū cōsternatione cōuersuri uiderētur. Ob id Alfonso suo pudore planè castigatus, omnē recuperandæ regiæ dignitatis sp̃e penitus abruptit: cōtulitq; se in cōuberniū sacerdotū, ubi sacris intentus literis religiosissimi officiū usque ad uite exitum plenissimè uel simulauit uel impleuit.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS

LIBER QVARTVS.

INTEREA Carolus qui iam su-
peratis Alpibus in Galliam ulteriorem
peruenerat, postquam de Persiui uicto-
ria certius cognouit, eos qui bis collatis
signis adeo feliciter dimicassent, auxilijs
terra mariq; transmissis iuuare consti-
tuit. Itaque in maximam spem belli prospere conficiendi haud
dubiè erectus, naues onerarias insignis magnitudinis para-
ri atq; exornari Massiliae iubet; mittunturq; Genuâ ad alias
pecunia conducendas Orpheus praefectus nauium Gallicarum
& Primo deius quaestor: qui tametsi ab his rebus admini-
strandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus
retardabantur; classem tamen coactis undiq; nauibus celeri-
ter compararunt: copijsq; impositis, nautas Caietâ cursum
dirigere iusserunt. In ea classe Busechus et Anzoltus erant,
cui aliquot delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus:
praeterea circiter mille Vascones sagittarij, & nonnulli
equites Galli illustres cum Aloisio Arsio duce impigro:
itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloisius Ge-
sualdus Copsanus princeps, et Traianus Papacauda ma-
gni uir consilij, gnarusq; militiae, qui Carolum secuti pace de-
mum apud Vercellas constituta, eum procuresq; omnes ad

transmittenda auxilia continuis cohortationibus accendebant Interim Ferdinandus à Ludouico Sfortia de aduentu classis certior fiebat: nā qui ex foedere, quin portus, classes, cunctaq; regijs procuratoribus paterent prohibere non poterat, assidue monebat Aragonios ut quāta maxime possent cura ac celeritate classē augerent ac educerent. Quando interclusis maritimis auxilijs non multo post ueluti desperata uictoria & Möpenserio & ceteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quod si eam hostium classē Caietā libero mari incolumen deferri paterentur, ipsos uictoriam quæ iam certa explorataq; esset, non in dubiū modo, sed in funestum rerum omnium discrimen esse deuocatuos. Verū ea fuit supra ceteras rerum difficultates in educenda atque expediēda classe Aragonijs in curia, ut Gallicæ naues quæ auerti uel opprimi facile poterant, prius Caietanum in portum ex alto se intulerint, q̃ Triuentius ex Pontia insula, ubi stationem habuerat, eas adipisci potuerit: una tamen, magnitudine insigni, nomine Magdalena milite commeatuq; onusta quæ ceterarū cursū equare non potuit intercepta est. Per eos quoque dies conductus Gallico stipendio Virginius Vrsinus: & cum eo plerique uiri illustres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militæq; principis nomē atque authoritatem sequebantur. Is enim quū captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortē die qua ad Tarrum est dimicatum æger pedibus ad Foronouum in Apennino substiterat, incertum data fide, an custodum incuria, regis scilicet Gallorumq; omniū animis atque oculis in eius imminētis pugne discrimen intentis. Exinde nonnihil in Gallia Cisalpina moratus est, ut belli inclinationem potius quā exitum expectaret: explorataq; principum erga se uoluntate, no-

uæ fortunæ consilia sequeretur. Transiuit non multo post in agrum Romanum, & ueteres milites coegit pecunia Petri Medicis maxime adiutus: quem se uti primum exercitus sub signis foret, Florentinam reduci pollicebatur. Inde præfectus in Umbriam Valdum Nucerini agri oppidum in gratiam Baleonum Perusiæ principū, qui id armis repetebant, oppugnavit. sed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modo mœnia. Fulginatium cohortibus, uerū etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreū ingens tormentorum amisit: Filijq; eius Carolus atq; Iordanes itemq; Liuianus, conuulnerati fuere. Nec irritò incepto abscedentem, ac signa in Aethruriam uertentem, Baleoni secuti sunt, uti se facturos promiserant: quando eū qui in oppugnatione oppidi plures dies frustra hæsisset, tantæ molis bellum parum prosperè tentaturum apparebat. Virginius Umbria digressus superato Clani amne ad Rapolanas aquas in finibus Clusinarum consedit; magnumq; Florentinis ammittendæ libertatis timorem præbuit: plerique enim suspensa metu ciuitate occultas coniurationes à ueteribus Mediceorū amicis, clientibusq; initas esse suspectabāt; uerebanturq; ne eaq; copiæ, quæ tū exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumq; consilio, maximi exercitus initium fierent; Quando illi iam ex professo, & tueri Pisanos uellent, & Gallorum socios pro hostibus habere, belloq; persequi decreuissent. Quibus de causis Florētini ne aliqua uis in testinæ fraudis erūperet, suspectos ciues in proxima oppida præscriptis finibus ablegarūt, aduētantiq; Virginio Hercule Bētiuolū, & Rannuciū Martianiū apud Cortonā opposuerūt; quos ex agro Pisano cū expeditis copijs euocant. Ob id Virginius per niuosa loca copias circūducens

ad alendum militē aliquot ignobiles uillas expugnauit: quā
 nec sibi satis uiriū esset, uti uim magno conatu moliretur
 aperteq; perirumperet, neq; Petro Medici consilia proce-
 derent, qui amicorū erga se studia opinione debiliora fue-
 rat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gal-
 lo equite ē Gallia missus, ad Virginium cum mandatis Re-
 gijs peruenit: attulitq; in stipendiū duodecim milia aureorū
 nummum: congressusq; cum Virginio & filijs, prefectisq;
 eius magnis pollicitationibus nutantē perpulit ut Gallorū
 partes sequeretur. Veneti namq; et Ludouicus Sfortia itē
 que Alexander Pontifex per idoneos homines Virginium
 Ferdinando conciliare conati fuerant: ac tum maximē ho-
 minem obtestabantur ne contra totius Italiæ consensum at
 que iudicium publicis hostibus adherere uellet. Fore etenim
 ut à Ferdinādo, qui iam honestissimas obtulisset cōditiones,
 in antiquam amissorū oppidorum possessionem, pristinamq;
 militiæ dignitatem restitueretur, si uti erat humaniter inui-
 tatus, uetera erga Aragonios beneficia nouis uirtutis ac fi-
 dei meritis cumlaret. Enimuero Ferdinandus Tallacotiū
 in Marsis, & alia oppida Virginij ditionis, Fabritio Co-
 lumnæ attribuerat, quæ ab eo sub Caroli aduentum fuerāt
 capta. Ipseq; Fabritius Magister equitum erat creatus; quē
 honorem militiæ longē amplissimum sub Ferdinando Se-
 niore, Alfonsoq; Virginus antea gesserat. Ea una re ani-
 mus eius nequaquam superior em uel parem dignitate fere
 solitus uehementer offendeatur. Porro in partes Gallorū
 transfret ducis quidem nomen penes Momenserium fore;
 ceterum in castris Gallos sibi uni obtemperaturos existi-
 mabat; q; neminem esse, qui se melius Aragoniæ militiæ ra-
 tiones regni, opum, locorumq; omnium noticiam teneret,

arbitraretur: neque utile sibi uel decorum putabat, si Ferdinando sese uiresq; adderet, apud quē aduersæ factionis principes Prosper atque Fabritius ueteres ipsius hostes, primū honoris & gratiæ locum occupassent. Liuianus tamen sepius est eū deprecatus, ne sese totq; clientes suos ac uniuersam Vrsinam familiam in summum discrimen adduceret. Quoniam aduersus summam opes tantorū regū, qui Ferdinando ex fœdere fauerent, eam belli expeditionem Dijs atque hominibus infestis, suscepturus esse uideretur. Sed Virginium uel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, uel occulta uis fati, quæ sæpenumero prudentes ad insaniam uertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, aliò rapiabant. Itaque Petrum medicem quem pecunijs nuper exhauserat, magnificis solatus uerbis dimittit: abeuntem orat, ut neq; de sua erga ipsum uoluntate, neque de Fortunam desperare uelit. Fore etenim ut Neapolitanæ uictoriæ quā ipse concepisset, fructū maturè sentiret, quando ipse non prius quàm Mediceam familiā armis Florentiā reduxisset, corpore uel animo esse conquieturus. Eo dimisso Carolum filium pro obside in Galliā transmisit: et per Tuderinum Sabinumq; agrū Aquilam profectus est. Eius aduentu timore adductus Cantelmus Populi comes cum Aragonio præsidio urbe excessit: Simulq; Interamna in præcutinis partes Gallorum secuta est. Monteleonum quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cū multa ca de oppidanorū crudeliter direptum: paucisq; diebus Lancianū celeberrimū Apuliæ emporium, q. antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant. n. sub signis Virginij equites cataphracti circiter quingenti; et totidem leuis armaturæ: singulas alas

ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrsini :
 præterea Liuianus & Antonius Comes ; itemq; Baleonij
 eximia uirtutis iuuenis Simonettus, Carolus & Hadria-
 nus à proceritate corporis cognomento Morgantes; Vitel-
 lij quoque Camillus & Paulus, nam Vitellocius Tiferi re-
 manserat ut in Galliam pro obside proficisceretur, quadrin-
 gentos utriusque armaturæ equites militariter potius quā
 splendide instructos adduxerāt. His quoq; Baylinus Vitrius
 qui Aprutinam præfecturam obtinebat cum ala Gallorū
 ex itinere se adiūxerat: ab Gratiano autē Guerra, Ioanneq;
 Rouoreo & Sigismundo Cantelino in Marsis et Pelignis
 bellum impigre gerebatur, Belcarius Caietæ proximisq;
 Cāpaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerāt,
 singulari cura recreabat; armis, uesteq; ac rebus reliquis
 omnibus adornabat. Ipse Mōpenserius & Persiuus, Saler-
 nitanusq; et Besennianus copijs nouo delectu auctis ex Lu-
 cania in Hirpinos ita opportunè transierant, ut Ferdinan-
 dus qui Apenninum transgressus ad Fogiā urbem in Apu-
 lia confederat, undiq; magnis hostium exercitibus circumuē-
 tus esse uideretur. Quibus de causis in summas eius belli
 difficultates adductus, q; ex trema pecuniæ inopiæ preme-
 batur, ad Venetos cōfugit; orādo ut sicuti totius Italiæ egre-
 gijs operibus editis conseruatores omnium iudicio nuper
 extitissent, ita Imperij Neapolitani atque ipsius Aragoniæ
 domus salutis ac dignitatis curā susciperent: Se in testimo-
 nium egregiæ uoluntatis, ad gratia eius accepti immorta-
 lis beneficij integra fide, quum potis foret referendam, con-
 cessurum in eorum potestatem, quas uellent Apuliæ ur-
 bes pignoris nomine, donec eæ restituta pecunia quam mu-
 tuam dedissent recuperatæ forent: Futurūq; esse, ut si ipsis

maturè opem ferentibus Aragoniæ res starent, ac electo ex
terno hoste firmarentur, ipse Aragonijq; posteri omnes,
Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares domi-
nos studiosissime colerēt. Veneti qui tum magnis opibus flo-
rebant, ac imperij fines extra principium inuidiam profer-
re cupiebant, adhortantibus maxime Ludouico Alexādroq;
Pontifice, defendendi aduersus Gallorum vim Ferdinandi,
conseruandiq; eius regni negotium susceperunt, ea conditio-
ne, ut sibi maritimæ urbes Tranium, Monopolis, Polygna-
num, Mola, Hyruntum, atque Brundusium in Apulia trade-
rentur: essentq; Venetæ ditionis donec Ferdinandus impen-
sam eo bello pecuniam Senatui Veneto persoluisset. Nec
multo post Mantuanus recenti rerum gestarum gloria cla-
rus quum neminem, eo fortius Gallos debellare posse homi-
nes crederent: eumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret; im-
perator deligitur: adliturq; legatus Paulus Capellius excel-
lenti uirtute patritius. Itaq; circiter Idus Februarias, euo-
catis ad se Mantuā, ex hybernis delectis militibus, hisq; na-
uibus impositis, secundo Pado Rhauennā deuehitur: atq; in-
de per Umbriam itinere facto paucis diebus Romā est pro-
fectus, putans Alexandrum Pontificē in ipsius gratiā, ut il-
le promiserat, Sigismundū fratrem, purpurei galeri digni-
tate protinus ornaturum, quod in ea periculosi admodū bel-
li difficultate, et à Senatu Veneto, & a Ludouico Sfortia,
magnopere in eius honoris petitione fuerat cōmendatus.
Verū quum ab Alexādro, qui iam aliquot neq; animi uirtu-
te neq; natalibus insignes, Sigismūdo præterito in eum ordi-
nē legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus ho-
minis ingenium Roma excessit; trāsgressusq; sancti Germa-
ni saltus angustias, et Venafro ex itinere recepto Capuā,

atq; inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, ubi tum erat Federicus regis patruus, qui urbem pontificie ditionis aduersus Gallos ex omnibus Samnij oppidis imminentes, præsidio imposito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniarū rerū fortunā mirificè subleuauit: adduxerat enim *utriusque armaturæ equites eximie ornatos circiter mille et quingentos; in quibus erant septingenti partim Græci, partim Epirotæ, duce Contareno.* Sed in ijs minores præfati plures erant probatæ uirtutis: et alios Dominicus Borgia, et Mercurius, uiri in eo genere militiæ omniū postea eius nationis longè clarissimi. Mille quoq; ueterani pedites quibus ob spectatā uirtutē pace ac bello stipendio solvebantur, Crasso duce secundū Adriatici oram nauibus in Apuliā delati ad eū peruenerant. Dū Mātuanus ē Latino agro in Campaniā transiret, Galli de eius aduentu multorū literis certiores facti, diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eū intercludendū ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisq; uiribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, et tormētis ex arce classeq; detractis, dū Ferdinādus in Samnio moraretur, ad oppugnandā Neapolim properē contendendū esse differebat. Quod consiliū quum ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erāt, maxime probabatur. Mōpēserius uero atq; Persius presentis potius commodi, quàm uniuerſi belli exitus rationem secuti, ex Hirpinis perscribebāt, non uideri sibi cur ali bi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veris tempus quo portorium pecoris. ijs qui in Apulia uiribus pollerēt, exigendū foret, uti ex mixtuata pactione cū hostibus conuenissent. Ex eo uestigali supra centū milia aureorū nummum pendi: Propterea nihil stultius fore

quàm si ipsorum beneficio Ferdinandus pecuniarũ inops, tantum opimi portorij emolumento ditaretur. Quòd si in Apulia undiq; Gallorũ arma coirèt, milites qui iam debita sibi stipendia flagitare cœpissent in tã propinqua spe noui prouentus non modo conquieturos esse; sed in ea alacritate omnem penitus existimationem, quæ uana potius regij nominis imagine quàm ueris uiribus constaret, hostium copijs erepturos. Proinde sibi uideri magno usui fore si Vitellij fratres cũ alis suis ad Caietana præsidia ex itinere excipiendā mitterentur, ut ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostiũ insidias transitus præberetur. Virginus qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summæ uictoriæ profectũ eo in Apuliam transitu pernitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilio literis dimoueri non facile posse intelligebant, utinam inquit Fortuna, quæ recta monentes sæpius eludit, opinionem meã fallat; Ducemq; nostrum præposteris utentem consilijs secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multo post Vitellij trās Apenninum in Campaniam mittuntur, ut pedestribus copijs ac tormētis præsidio essent. Quibus exceptis iunctisq; in unum copijs, ad Mompenserium contenderunt. Cognitis hostium consilijs Ferdinandus è Samnio sicuti diximus in Apuliam transgressus Fogiæ, quæ urbs ex Harporũ ruinis creuit, confederat, urbesq; mediterraneas, opportunaq; oppida præsidijs munierat; quum ora maritima fermè omnis Venetæ classis præsidio Aragonia in fide teneretur. Ex aduerso Virginus ad sancti Seueri oppidũ agri Sipontini castra promouerat, omniũq; utriusq; partis animi in eã curam erant intēti, ut coactis ac ostentatis uiribus aduersarios ad pugna prouocarent, ac patentibus uagando campis,

hosti detrectanti certamen, amissæ possessionis Apuliæ eon-
 fessionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuissent
 ex præscripta pactione exigendi uestigalis iura habituri
 uiderentur. Inclinauerat enim iam se annus ex sæua hye-
 me: ac uernum tempus appetebat, ut armenta quæ niuosis
 Præcutinorum Pelignorumq; montibus deducta in herbi-
 dis apricis Apuliæ cāpis hyemem absumpserant, à pastori-
 bus reducerentur qui non procul à Gargano monte quum
 transibant, portorium regijs publicanis persolvere consue-
 uerant. Per eos dies quum Ferdinandus ad tentandas Vir-
 ginij uires leuem armaturam, qua maximè ualebat, sapius
 emitteret, Franciscus Romanus sagittariorū equitū præse-
 ctus, & Theodorus Bocalus Græcorum dux non procul à
 sancti Seueri oppido cum Virginij equitatu prospere cōfli-
 xerunt: occisoq; Antiquario insigni architecto, & Morgā
 te consauciato, pluribusq; alijs interfectis et captis, cæteros
 perterritos intra oppidi portam cōpulerunt. Quo successu
 Rex inuitatus sequenti die omnes copias in conspectum op-
 pidi instructis ordinibus adduxit, ut prius quàm Monpen-
 serius Vitellijq; cum Germanis in Apuliam descenderent,
 cum Virginio manus confereret, si temeritate hostium tant
 casu aliquo, pugnandi facultas præberetur. Quòd si Vir-
 ginus ad pugnam elici nō posset, campos circū eundo ade-
 ptæ possessionis portorij nomen apud pastores adsequere-
 tur. Sed quū Virginus cauto innixus consilio munitis locis
 ac uinetis, quæ oppido iungebantur, se contineret, Ferdinā-
 dus alterum propositum tenuit: circumuectusq; oppidū alas
 in pompæ mortem explicando, ac ignauiam hostibus expro-
 brando ita ut ex propinquo militum uoces exaudirentur,
 Fugiam uictori similis est reuersus. Triduo post Monpese-

rius apud Casalem arborem, quod est oppidum Hirpinorū
in radicibus Apennini positum, cum pedestribus copijs, quæ
ab Caieta ad se peruenerant, castra cōiunxit, depositisq; ibi
maioribus tormentis, quoniam ad exigendū pecoris uesti-
gal celeritate potius quā uera ui opus esse putabat, expe-
dito cū exercitu in Apuliam descendit. Ei quoque ab sancto
Seuero obuiam progressi Virginius, Baylinusq; Vitrius
apud Syluam planā Troiani agri cū omni equitatu coniu-
guntur. Fit magna gratulatio tantis in unum coactis auxi-
lijs, Busecus Germanus & Anzoltus Heluetius, cohortes
suas producunt; explicatisq; uexillis ac instructis ordinibus
eas ostentant: ingressiq; in sermonem de Tarrensi pugna
contemptim de Italis, de se uerò ac Gallis magnificè pro-
loquuntur: omnibusq; de obtinenda non modo pecunia ex ip-
sa possessione uectigalis, sed de summæ rei uictoria spes cō-
firmatur. Erāt enim in castris cataphracti mille centum,
leuis autem armaturæ equites circiter mille et quadringēti,
peditum Germanorum ac Heluetiorum sex milia, Brutio-
rum & Lucanorum quos Besennianus & Salernitanus ad-
duxerant adiunctis Vasconibus, cohortes decem: quibus cū
minimè congressurus esse uidebatur Ferdinandus, prius
quā Mantuanus cum auxilij superueniret, quum & nu-
mero, & uirtute militum inferior haberetur. Erat eius
exercitus trifariam diuisus: Fabritius Columna Troiæ
præsidio erat impositus. Propper Colūna Luceriā tueba-
tur; ipse ut diximus Fogiæ castra habebat Gallis propter
Luceriā ac Troiā iter erat contēdentibus Māfredoniā, quæ
Sipontus olim fuit, ut publicanos locumq; exigēdi portorij
præoccuparet. Iis in itinere obuij fiūt septingenti Germani
pedites duce Hederlino, qui Tria egressi, ut se cū cæteris

Germanis Prosperoq; coniungerent Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoq; ne se in tanta hostiū propinquitate adaperitis præsertim locis sine equitatu committerent, multum fuerat obtestatus. Sed Hederlinus suori uirtuti confisus omne periculum stolidæ temeritate contempserat, itaq; patentibus in campis à Vitellianis, qui antecursores erant, circumueniuntur: Germani disciplinæ memores pectora obuertunt ac in orbem depugnant, cominusq; prælongis hastis, eminus uero sclopettis rem gerunt. Contrà Vitelliani quum ordines frustra incurrendo perfringere conati essent, multiq; equi pillarum procella sauciarentur, balistis ac sclopettis uti coeperunt, sic ut quaternæ turmæ sibi ipsis in gyrum succedentes, orbem incedentium hostium sagittando perpetuo ordine circuirent, multiq; passim quū nulla sagitta confertis frustra incideret, configerentur. In tanta prælii iniquitate Germani pertinacia arabie quadam incitati, q; neque alicunde subsidium expectabant, neque se in tanto emensi itineris spatio, si conseruatis ordinibus se reciperent, sagittarum uim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emisserunt, factoq; impetu in equites eos pluribus interfectis disiecerunt. Periere eo concursu Cæperus nobilis Gallus Aletij in Salentinis regulus, item Petrus Poctius turmæ sagittariorum perfectus, & Busus insignis eques ueteranus. Sed quum Germanis nullus disciplinæ ac uirtuti locus relinqueretur absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quod & repugnantes extraordinariam multitudinem equitū opprimebantur, & densato agmine incedentes à circumfusus sagittarijs delebantur, desperata salute ad Chilonē amnē peruenierunt. Ibi q; solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse. He-

derlinus quem multis miserabiliter confixum sagittis exanimem equoq; impositum summa pietate deferabant, à suis deseritor: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad unum omnes interficiuntur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitellum fuit; cui quæ equos fuisset interfectus, et pharetras equitum exinanitas esse animaduertisset, cataphrastos descendere ex equis iussit & cum ijs pedes in fluminis alueû, ubi suprema Germanorum obstinatione pugnabatur, singulari promptitudine se cõiecit. Ea die sclopettarios equites quos Camillus suopte militari ingenio nuper instituerat, tum primum in aciem & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iam magna ex parte Germanis, Liuianus cû ala subsidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipseq; demum Monpenserius atque Virginius superuenerunt. Iacebant passim uti incedentes sanguis uiresq; defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipseq; amnis quanquã exiguas undas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis restagnantem transeuntibus ostendebat. Eius cladis fama uno simul tempore Luceriã, Troiã, Fogiamq; delata Aragoniorû animos magnopere perturbauit, auxitq; Gallis ducibus audaciam quam nuper cunctarum uirium, opportuna coniunctione conceperant. Nec mora eo successu alacres rectà Fogiam pergunt, ut regem insultando ac prouocando ad certamen extraherent; Si fortè iuuentæ uigore præferuidus ad periclitandas uires potiore decoris quàm salutis cura duceretur. Sed Ferdinandus suorum ducum monitis obtemperare solitus, dispositis undiq; tormētis, copias ita eduxit ut à mœnibus portisq; minimè discederet: & Græcorû tantû leuis armatura, quæ ei erat mirifica audacter emitteretur.

PAULI IOVII HISTOR.

Nāque ijs fermè diebus supra mille egregij equites Vene-
torū pecunia conducti è Macedonia Fogiam peruenerant.
Horum alacri ac specioso admodum egressu confirmatus,
defensusq; præcidio tormentorū, quæ in mœnibus erant, ali-
quandiu in acie stetit: atque ea mora tam diu hostes futurae
pugnae expectatione frustratus est, ut iā ipsum minimè præ-
lio defugisse appareret, & Galli ingruentibus tenebris,
magno cum incommodo castra ponere cogerentur. Poste-
ro die Galli promotis castris, instructaq; & parata ad di-
micādum acie Fogiæ mœnia præteruecti, ad Deiparæ uir-
ginis Coronatæ Fanum q; in medijs nemoribus est posi-
tum, concesserunt. Tuncq; primum pristini erroris sui incō-
modum Monpenserijs sensit, quòd tormentis maioribus ad
Casalem arborum relictis, præpropèrè atq; inani festina-
tione in Apuliam transcendisset. Nam omnium opinione cō-
stabat regē turpißimè fugere, relictis impedimentis necesse
fuisse, aut eum si dignitatis iacturam quā saluti potiorè
duxisset, expugnanda nullo negotio Fogia oppri potuisse.
Sed is animo erat at uictoriā adeo confirmato, ut quo Gal-
los magis despicere uideretur, falconum aucupio intentus
Fogia exiret, & per eos campos ipso propè in conspectu
hostium incredibili fiducia uagaretur; Ita ut quū semel om-
nibus de eius salute sollicitis errabundus in multā noctem
rediisset, à Prospero singulisq; militum ordinibus qui ar-
mati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera uoce re-
prehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducen-
daq; Liuianum cū leui armatura præmisere. Interim uero
Mantuanus è Samnio frequētibus nūcijs accersitus Asculū
Apulorū profectus est: ibiq; præsidio relicto, ad Ferdinan-
dū in subiectis Fogiæ cāpis peruenit, à quo incredibili lati

lia, singulariꝫ totius exercitus alacritate susceptus est.

Enimvero nō modo auxilia summæ spei, sed et famā pugna-
cissimi ducis attulerat: ad cuius nomen sæpius Galli duces
excitabantur, qui ab eò belli initio Italos aliquanto consilijs
quām manu meliores esse persuasum habebant: uidebaturꝫ
is nullam occasionem prætermisurus quin ex æquo manus
confereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modo te-
nere, sed contrarijs adinuentis arcibus propè contemnere
diceretur. Coactis in unum ducibus in proximis erat præ-
sidijs, & de tota belli administratione aliquot initis consi-
lijs, statuerunt prælio supersedere, tueri circumiecta oppi-
da, et iter per Apenninum in Campaniam atq; Neapolim
aperire. Quoniam in Samnij Gallibus pleraque oppida ue-
xilla Gallorum erexerant. Fiebatꝫ eorum latrocinijs &
locorum opportunitate, ut commeatus in Apuliam agrè
conueheretur. Poteratꝫ ideo trahi bellum nullo metu amit-
tendæ existimationi s. q. undiꝫ auxilia à Venetis, Alexādro
Pontificē maturè conuentura nunciaretur. Mantuanus na-
uandæ operæ cupidus, eam provinciā ultro sibi desumpsit:
progressusꝫ cum Francisco Vrsino Grauinæ regulo, re-
gionis admodum perito & Aragoniæ domui in primis fi-
deli, celeriter Montem uiridem, Rochetam & Carbonariā
in fidem recepit. Vallata quoque oppidum in edito colle po-
situm, magna ui atque ira militum expugnata, trucidatisꝫ
ad unum fermè omnibus oppidanis direpta, quod Vallaten-
ses agresti feritate in fide Gallorum perseverantes primo
statim aduentu ad colloquium progressos Allexium Becca-
cutum, Aloisiumꝫ Alberum delectorum cohortis præse-
ctū, & Crassum centurionē, missilibus uulnerassent, Suar-
dinoꝫ etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroꝫ

adolescenti aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatē
 sium calamitate permoti populi omnes qui Vicobisazā, Ca-
 rifras, Guardiam, sancti Angeli castrum, Urbemq; Cido-
 niam incolunt prēmisis oratoribus ad Aragoniam fidem
 redierunt. Idem Paulo post fecerunt Pandinenses & Lontecu-
 tani: totumq; id iter una atque ea admodum celeri expedi-
 tione patefactum est. Galli interea ad sanctum Seuerum in-
 numerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verum quū
 pecuniam ex uestigiali se exacturos sperarent, Ferdināus
 uniuersum equitatū noctu Fogia emisit; accersitaq; leui ar-
 matura Mātuanī, & tumultuario praelio pluribus simul lo-
 cis initio, magnam pecoris partem auertit & abripuit eo
 euentu, ut Galli gregibus in utriusque partis militum prae-
 dam conuersis, & captis dispersisq; pastoribus, fugatisq;
 demum Publicanis, omnem penitus praecoccupandae pecuniae
 facultatem amiserint. Erant q, uix dictu credibile est, supra
 sexcenta milia minoris pecoris, maioris uero circiter ducen-
 ta milia. Fuit eius editi facinoris spectaculū ualde deforme
 & miserabile, quum eo tumultu innocentissimorum populo-
 rū opes inexpectata calamitate conciderint. Videre. n. erat
 milites inter se latronum more de praeda decertare; armē-
 ta ipsa aspectu armatorū & concursu rapientium, metu cō-
 sternata undiq; diffugere: pastores uinctos trahi; tumultuo-
 soq; contentionis genere cuncta permisceri: & q, prope ri-
 diculū erat, milites desperatione maioris lucri oues raptim
 detundere, alios iugulatas excogiare, ut lana ac pellibus po-
 tirentur. Aragonij partem pecoris Troiam abegerūt, Gal-
 li uero multo maximam ad Garganum, atque inde in Apru-
 tij fines; ut dominis, qui Andegauensius factionis essent, red-
 deretur, deduxerunt. Verum & ea pars pecoris paulo
 post

post ab Aragonijs est direpta, quum forte Gratianus & pleriq; alij Andegauenses reguli, qui præsidio armentis satis in cautè per Pelignos ferebantur, in Cantelmũ Populi comitem, traianumq; Sabellũ, incidissent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonensis tumultuaria pugna superati sunt. Mõpenserus eo depulsus consilio, quòd neq; sibi neq; hosti uestigalis pecunia cesserat, ad Casalem arborem iter intendit, ut sumptis sibi maioribus tormentis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidũ post factam deditionẽ, Germanorũ & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis & fœminis ad libidinem abductis, deletũ est. Petracallum quoq; haud ignobile castellum, eadẽ sæui impetus fortunam tulit: atque inde Casalem arbore per Apennini ualles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cũ Mantuano castra coniunxit: pro uisoq; commeatu mediũ iter tenuit, ut hostium uestigia sequeretur: nam duo omnino erant itinera quibus Galli diuerso cõsilio aut Pelignos, aut Neapolim per Samnitiũ fines petitori uidebãtur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verũ quã eam urbem, & regio præsidio & recentibus Ioãnis Sfortiæ Pisauensium reguli auxilijs firmatã nequicquam tentassent, retro Murconẽ abscessere. Regius uero exercitus ad Poctum castellum confedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitũ suo eræ conductã regi in auxiliũ adduxit. Sequenti die Circellũ oppidũ à Gallis infeliciter est oppugnatũ: nã Camillus Vitellius quũ lenta ad modũ ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, et militibus ignauiam increpitans, multis secum ex equis desilire iussis, audacius muro successisset, lapidis ictu collisa uehementer

galea occubuit uir profecto corporis ac ingenij eximij dolibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus, si supremos egregiæ uirtutis conatus nequaquã tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruitutæ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, et dum imperio reuocatæ retro pedem retulere: nam tum forte Matuanus cum uniuerso leuis armaturæ equitatu castra improviso adortus interceptis undique; comæatus subuectoribus, et ex numero uagantium militum multis captis et interfectis magnam undique; trepidationem intulerat. Quo spatio temporis oppidani qui ægerrimè aquabantur, libere egressi ex subiecto amne proximisque; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostium conspectu Frangetto tormenta admouit, ut Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maxime erat studiosum, periculo adducti à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum illibus esset quassatus atque disruptus, et propterea uehementer de sua salute dubitarent, admissio ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem extemplo dederunt. Cerbellio namque; uti supra docuimus sub Carolo meruerat; eorumque; noticia ac familiaritate adductus facile persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectaret: ne dum sero oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tanti exercitus uim stultè cõtenderent, ad unum omnes pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Vasconum deditione mox effectum est, ut Galli duces qui reductis à Circello tormentis Frangettanis auxilio ire

maturabant, utramq; & Circelli capiendi, & Frangetti periculo liberandi occasionem amiserint. Nā dum appropinquarent, non modo oppidū ab regijs occupatum senserunt, uerū discussa radijs solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectū adimebat, tecta oppidi incendio fumātia ex propinquo conspexerunt. Quoniā Ferdinandus de hostium aduentu certior factus, quū prælio decertare necesse fore existimaret, nec milites prædabūdi comessabundiq; ullo militari signo proposito, educi possent, tectis faces iniecerat. Mōpenserijs contra oppidū molli in tumulto constitit: & quanquā uti consilio repēte depulsis saepe accidit, militibus eam quā modo pugnae auidi ferocesq; attulerant, animorum alacritatem, resedisse cerneret, pugnae tamen signum multo tympanorum tubarumq; concentu edidit. Intererat modica uallis inter Frangettum et castra, in quam primò Gallis erat descendendum, mox uero haud multū lato aditu per collis dorsum in planitiem ad oppidum pertinentē, ubi regie copiae confederant, erat euadendū. Is aditus utrinq; deiectus habebat inæquales, & abruptos, nec tantū spatij uiae militaris in medio relinquebatur, ut exercitus expansa acie subire posset. Verū Mōpenserijs atque Virginius quo minus ad hostē extēplo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quū Germanorū Heluetiorumq; uirtuti plurimum confiderent, & multis de causis reliquas spes omnes ad unā eius prælij fortunam omnino periclitandā recidisse cōspicerent. Contra autem Persius, Paulus Ursinus, & Liuianus, insaniae uel ultimae desperationis consilium esse differebant, milites aestu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recētib; hostibus, qui loco ope munito se cōtinerent, ac oppido potirentur, obiecta

PAULI IOVII HISTOR.

re: non defuturam mox occasionem ex æquo conflingēdi, nisi tum Germanorum ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriā fortissimis Germanorum cohortibus uehementer attenuatā nullo negotio prostraturi uiderentur. Tū uero Ferdinandus & Mantuanus uultu quidē alacres, sed intimis sensibus maximē suspensi, milites ad signa uocare, acies idoneis locis instruere, non modo duces atque præfectos obsecrare ac obtestari: uerum singulos quoque milites nominatim appellando cohortari, ut pro salute omniū, pro libertate dignitateq; Italiæ, pro præmijs quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo cōsistere, et strenuē manus conserere uellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste uirtutis & crudelitatis opinio, ut plerique præda onusti, ardentibus ac semiuistis intestis se conderet, aut turpi fuga dilaberentur: necesseq; esset regē ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intētato gladio uulnerare ac interficere. Interim Prosper atque Fabritius qui antea in postremo agmine curarāt, è uetere disciplina, fossam in frōte eius planicei trāsuersam tumultario opere perduxerunt: quæ tametsi latitudine erat mediocris, nec moratura hostiū impetū uidebatur, ob id tamē magno usui fuit, q. terrenū in aduersum fossæ labrum de mtore eiectum, speculātibz Gallis amplioris munitionis speciem procul ostendebat. Iā leuis Gallorū armatura, et ex aduerso Græcorū turmæ pugnā clamoribus cientes in subiectā uallē deuolarāt: ipseq; Virginius quanquam ætate ac obeso corpore ualde grauis, undiq; tamē armis protectus ac paludatus, ad cohortādos milites processerat, quū Heluetij merita stipēdia

et donatiuum certaturis dari solitum deposcere coeperunt: qua inopinata ac plane flagitiosa cunctatione, paratorum ad pugnam ducum et militum impetus est retardatus. Iis porro creuere animi, qui dudum aduersus summos duces in eam pugnam consilium improbarant. Itaque quum semel aua-
re et turpiter consternatae legionis animi uel multis pecu-
niae pollicitationibus aegre pacaretur, ingentis uictoriae oc-
casio à Gallis amissa uideri potuit. Ferunt Heluetios per se
specie amplioris hostium munitiois deterritos, etiā Persui
obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum ua-
lebat, ad detrectandum certamen fuisse inductos: Quod ille
supra uerum decus ad Seminariam atque Ebulum insigni uir-
tute partum nouam ac innanam gloriam ex Mœpenserij emu-
li sui felicitate turpiter quaesuisse diceretur. Virginius ne
quicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter summi imperij
iussa contemnerent, ingenia detestatus, quum e manibus eripi
sibi uictoriam quereretur, uti uerus uates calamitosi exitus,
fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli ui-
etis similes Murconem atque inde Andrettam signa uerterunt,
ut in fines Hyrpinorum et Lucanorum proficiscerentur. Ibi quoque
amicarum ciuitatum studiis et fertilissimae regionis copiis
freti, reliquum aestatis extraherent, donec ampliora praesi-
dia pararentur. Andegauenses autem reguli Besennianus, Sa-
lernitanus et Compsanus, siue desperatis rebus, siue ut ipsi
dicebant ad accersendum e Brutis Obegninum, nouosque exer-
citus comparandos in suae ditionis regiones discesserunt.
Abeuntibus Gallis Fabritius Columna uti erat alacri pa-
gnacique ingenio, Insistamus inquit abeuntium tergis more
militum maxime tuto decoroque, ut qui ultro abeunt, ui pelli
fugarique uideantur. Nec mora rege Mantuanoque approbati

bus, tanta uis equitum nouissimum agmē persecuta est, ut quū Gallicus equitatus undiq; insultātes ac urgētes ager-
rimē sustineret, Heluetij & Germani sclopettarij à media
acie reducti, in terga agmē claudere ac laceffentes summo-
uere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis
exercitum ita ductabat ut nec à uestigijs, nec à conspectu
hostium abscederet: præmissaq; leui armatura eos omnibus
partibus sectaretur: sepeq; fiebat, uti ex eodem flumine
aquaretur, leuibsq; cōtinuē commissis certaminibus, Gal-
li cataphracti galeati intentiq; in pugnam in summis Solis
feruoribus magno cū incōmodo distinerentur. Tercio die
Ferdinādus in conspectu hostiū Gesualdiū Cōpsani reguli
oppidū expugnauit, arcemq; recepit, quum fortē miraculo
quodam uni ē custodibus ē summa arce Gallicum uexillū
uibrāti falconis pilabrachium cum uexillo fuisset abreptū.
Eodem die Galli haud multum ab tergo laceffiti Atellam
Hyrpinorum oppidum concesserunt: primoq; aduentu op-
pidi arce, quam Gurellus Caracciolus auaritia infamis, ut
præsidiij stipendium interuerteret custodiendam acceperat,
absque ullo certamine potiti sunt. Eos Ferdinādus Andre-
ta, Paternoq; ex itinere receptis biduo post cū toto exer-
citu atque apparatu tormentorum est consecutus. Gallis in
Atellam compulsis uaria ab ducibus ad gerendū bellū con-
silia agitabantur. Virginus eius tum belli euentus sæpius
diuina mente præsentire solitus nisi maturē inde mouerent
castra, Atellam ipsis quæ Capua quondā Pœnis extitisset,
haud dubie futuram testabatur. Quando ea uini rerumq;
omniū copia qua adeo licenter ac auidē milites uesceretur,
omnem corporum ac animorū uigorē prius extinctura uī-
deretur, quā ē Gallia terra aut mari auxilia superuenirēt.

Ex aduerso regem hostem, qui mox tota mole exercitus undique oppidum esset circumcessurus, Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutijs nouaq; ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obsidionem tolerantibus in tam longinqua spe auxiliorum, commeatum exigui oppidi, quam multus esse uideretur die suffecturum, milites, enim, externoq; præsertim qui ex alieno penu large prodigèq; conuiuarentur, sero uel præscripta demum uictus ratione, futuram penuriam præcauere consueuisse: nec ullum ab ijs qui mercenarij essent ac inter se moribus linguaq; differrent, erga duces in perferendis obsidionis incommodis, obsequium sperari, quum modo in acie ad classici signum adeo insolenter atque obstinate dicto audientes esse noluerint. Venusiam unis castris contendere posse, ubi ad trahendū bellum commeatum affatim & pulueris sulphurei pilarumq; & tormentorū apparatū essent inuenturi. In tergo quoq; esse pleraque oppida arte ac natura locorum permunita, eximie tum fidei tum fertilitatis Andegauensium regulorū, ac patere expeditum iter commeantibus in Lucanos et Brutios: nec diu moraturos regulos quin coactis & iunctis cum Obegnino ualidis copijs ad se reuerterentur. Si id consilij extemplo caperent, integra adhuc spe, nec iniqua fortuna gesturos bellum: at si cunctarentur, & sententijs dissiderent, ipsos non multo post sese ac legiones regi cū ex merito implacabili atq; acerbissimo hosti, tum ex natura familie crudeli ac seuo sub iugum mittendas: et q. Dij aduerterēt, sub fide mactandas præbituros. At Mōpenserijs probare quidem consiliū prouidentie militaris plenum: sed militē stipendia merita flagitantem, consternatum adhuc, alienatūq; ab duci bus circūducere, quotidianisq; minutis prælijs

PAULI IOVII HISTOR.

obiectare multo periculosius uideri: Germanos robur esse totius exercitus; gentem ex leuibus sæpe offensionibus turbida consilia agitare solitam: æquiore eos animo stipendiorum dilationem perlaturus, si in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuito alerentur. Quod si in itinere ab innumerabili hostium equitatu aliquo adficerentur incommodo, & in congressibus cum cōsanguineis, suis, qui apud regē militarent colloquerentur, facile futurum esse uti belli tedio et regiis pollicitationibus repentina defectione ad hostem transirent: quarū rerum occasio munito oppido se tenentibus omnino tolleretur. Neq; se dubitare quin prius quā omnem absumerent comēatū, certi nunciij de aduentu classis atq; auxiliorum in castra perferrentur. Alienum namque esse à iudicio fortissimorum uirorū, si putarent Carolum regē cūctosq; Gallie principes, omnem penitus rerum humanarum memoriā amisisse: adeo ut subita mentis cōmotione, uel inaudita segnitie atq; secordia oppressos ciuium, fratrum, cōsanguineorum, amicorū cōmilitonumq; suorum salutem neglectā ac perditā uelint. An non audistis inquit quanto ardore, quantoq; apparatu Galli duces ab Narbona Hispaniæ fines irruperint, Salsularumq; munitissimo in Pyrenæis propugnaculo ui capto, Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hostiū nostrorum foederatis intulerint? Maiore profectō cura incolumitatē nostram respicient, qui ut in Italia hostibus Aragoniis Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis uiribusq; potentem ultro armis laceffere minimē dubitarūt. Virginius postquam ex Gallorū omniū sententia Atellæ commorandum esse uidit, ut ipse cū Italico equitatu in Bruuios mitteretur suadere conatus est, q̄ ii qui Atelle remane

rent ipsius discessu ampliore copia commeatus potituri essent. Andegauenses quoque inquit reguli me cohortante & bellū iustis uiribus administrante alacrius copias cogēt atque euocato ex ultimis Brutiorum finibus Obegnino ad Atellam obsidione liberandā maiore studio reuertētur. Sed Galli communi sorte fortunā, quācunque ab Dijs pararetur subeundā esse succlamarunt. Quoniā suspiciosi homines Virginiū durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus sese ac suos explicare potius cupere, quā salubri cōsilio futuris malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinādus iuxta oppidum Callitras editum montē, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidē in æqua planicie posita est: Sed quum mille fermē passus ab oppido recesseris, perpetui mōres in altitudinem sex stadiorū molliter assurgūt, non omnino ardui, uerū agricolarū industria impediti atq; difficiles, quū passim in ipso ascensu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera uero quum frequentibus uinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita uestiantur, ut ab tribus fermē lateribus, oppidum in orbem cingant, et in medium relicto camporū spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis representent. A læua urbs Melficta conspicitur: à dextra ubi Compšana est uia densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo, amnis decurrit paruus qui mediam planiciē irrigat, latoq; circuitu Atellam præterlapsus, coarctatusq; angustiore alueo frumentarias agit molas; atq; inde effusus in Ausidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripa candida oppidum Venusinæ uiae impositum est, qua ex parte liberē Galli frumentari pabulariq; poterant, quod Ripa candida eorū præsidio

tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauensium rebus maximè studebant: ab alijs uero partibus propter leuis armaturæ equitū multitudinē, nisi magnis cum præsijs summoq; periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosè expeditiq; homines è summis collibus sese sensim demittebant, et quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, arboribusq; & uinetis condebantur; quum uero Galli pabulatores oppido exhibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atque omni re superiores, cum Gallis dispersis atq; perterritis in ea planicie præliabantur: eoq; audaciæ successu quotidiani certaminis erant euecti, ut non modo Gallorum equitum arcus, italorūq; balistas contemnerent, sed cataphractorū integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis adoriri, et cominus equos admittere auderent. Fiebat enim equorū pernicitate equitū diq; peritia, ut sæpe Galli cataphracti quum insolentius appropinquantes reprimere, magno ui contenderent, ab inermibus circumuenti celeriter opprimerentur: Tormēta quoque maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa nihil tutū in ea planicie relinquebāt. Dū hæc initio obsidionis fiunt Consalius cum centum cataphractis, quingentis uero Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorum peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Græcia pluribus oppidis atque urbibus Gallos expulerat. Scyllaceū, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocastrum, Terranouamq; ui aut uoluntate receperat. Inde initio statim Veris Consentiam progressus, Gallis acie pulsas eam urbem cepit: domitisq; agrestibus, qui Gratis amnis ualles incolunt, ad Laynum oppidum Andegauensium partiū co-

pias interfecto Americo Sanseuerino earum duce, repente
 adortus oppresserat: omniſſoq; Obegnino & reliquis re-
 gulis ab Ferdinando Alexandroq; Pōtifice euocatus, Atel-
 lam iustis itineribus contenderat; ludicans in Brutijs ho-
 stium reliquias facile posse debellari, si hostes ubi maiore
 belli mole regem urgerent, per quā maturē uincerētur.
 Igitur primo aduentu locorum situm stationesq; hostium
 speculatus non longē à frumentarijs molis confedit: ac mox
 uti erat in providendis perficiendisq; rebus ingenij maxi-
 mē præstantis & celeritatis eximiæ, profexus est, se non
 prius milites cibum capere permissurum, quā præsidium
 q; ad molas erat expugnarent. Nec mora Hispanis bipar-
 titō ad munitiones signa ferētib; strenueq; irrumpētibus
 præsidium Gallorum dicitur: multisq; cum in ipso certa-
 mine tū in fuga trucidatis, machinarū molares lapides, ro-
 tæq; lignæe perfringūtur. Ea res Gallorū animos magno
 pere, q; ab nouo hoste primo statim eius aduentu in oculis
 ipsorum penē prius confecta fuerat, quā ab oppido pro-
 uideri succurriq; potuerit. Triduo post, equitatum quem
 Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga, & Nico-
 laus Gambara alarum duces in castra perduxerunt: Super-
 uenit quoq; Philippus Roscius Venetæ militiæ equitum
 præfectus: qui in transitu Sorani saltus à Gratiano Guer-
 ra impedimentis et magna parte equitum exutas fuerat:
 nouæq; ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mitteban-
 tur. Regij, aduēu auxiliorū spe ac uiribus aucti maiore stu-
 dio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumētationesq;
 obseruabant, ac euectos procul ab oppido quum proximis
 euastatis agris lōgius necessariō procederent, ex omnibus
 locis adoriebantur, magnisq; incommodis afficiebant. Nā

PAULI IOVII HISTOR.

sæpe pulso fusoq; præsidio, & multis sarcinarijs iumentis cum toto calouum grege simul interceptis, non quotidiana modò, sed singularum propè horarum exercitatione in castra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces quantum ratione provideri poterat pabulatoribus magna addendo præsidia, explorando loca et idonea tempora quum hostes corpora curarent, captando, diligenter occurrebāt. Sed ijs innixi cōsilijs, quum iam necessariarum rerum inopiā sentirent, & Gallorum Germanorūq; corpora in magna recentium obsoniorum uiniq; penuria, immoderatis æstibus conficerentur, tertiam equitum partem Venusina uia emitte statuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hostes meridiano tempore, quo maximè, uti in sæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atq; homineæ ab omni militia munere quiescebant, Pauli duo Vrsinus atque Vitellius sub signis agmen educunt. Conspiciuntur Galli undiq; è summis iugis, et totis castris ad arma cōclamatur. Alexius qui in statione erat, frenatosq; equos sub tugurio lis, umbraculis atque tentorijs continebat, cū leui armatura Italica primus procurrit. Contarenius Græcis conscendere equos iussis extemplo subsequitur. Ipse Mātuanus statim arma induit, et cum reliqua expeditorū equitū multitudine ad hostes cōtendit, Conseritur ingēti tumultu magnisq; clamoribus præliū. Pauli densato agmine incedūt; circūuētiq; ab omni parte neminem acie excedere permittēdo fortiter depugnant, ita ut tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphræctis sustineretur. Sed dū Græci à frōte, à tergo, late req; omni, acrius ac insolentias laceßunt, atq; agmen totū demorantur, fortè Perusinus eques cataphræctus, natura ferox et quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tri

bus ut insultantium arrogantiam unam suppresserent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Græcumque equitem eo impetu transigit. Idem ceteri feliciter audent, totumque proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga maiore demum audacia in hostes reuertuntur. At dum Perusinus ceterique egrè se explicant, et recurrentes à suis recipiuntur laxatur agmen, mirumque dictu Græci equites in medios cataphractos se celeriter insinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atque perturbant. Tum uero in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur: cohortante atque urgente acriter Mantuano Gallorum uexilla sternuntur; et supra trecenti utriusque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrsinus autem atque Vitellius cum cōfertissima delectorum turma sese ab circumfusus Græcis eripiunt: beneficioque; Liuiani et Iordanis Virginij filij, qui subsidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumque; persequentium retardarant: seruantur: reliqui uero omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italarumque leuis equitatus maximam uirtutis opinionem apud omnes uindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo peditum aut grauis armaturæ subsidio tantum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo post Ripamcandidam pedestres copiae cum tormentis ductæ: repulseque; primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex ultima Hispania Callaici Oceano proximi: quibus eo tempore in uniuersum scuta erant ingentia, breuesque; tragulae: alijs parui umbones ferrei cum hastilibus praelongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi: Sed qui ab audacia et corporis agilitate minimè cōtēnendi uiderentur, Callaici à muro foede repulsis, Crassus

cum ueteranis Italis successit; & secundum eos Cantabri, ad reliquæ demum Italarum Germanorumq; cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè uirtute ac pertinacia defensum atq; expugnatum est. Ripa candida hostibus adempta Ferdināus è superioribus locis in aduersam planiciem trāstulit castra: & ad intercludendū iter Venusina uia consedit, duasq; res hostibus maxime aduersas ea castrorū mutatione est consecutus: nā occupato & planè obstrueto aditu, qui antea cōmeatibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauensibus populis, & Venusiā euadendi, spes omnis hostibus erepta uidebatur; promotisq; in oppidi conspectum castris, hostes grauiore in dies obsidione premebantur. Iamq; ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, ut quum molis paulo antè uī hostium perfractis farina deficeret, singuli panes singulis Regalibus denarijs uenirent; & gregarij milites fabis coctoq; tritico uescerētur. Aliud quoq; incōmodum iam penè subactis accesserat, q. nisi summo cum periculo magnisq; adductis præsijs aquabantur: quū ex eodē amniculo utriusq; exercitus iumēta potarent. Fieri q; non posset quin ad accessum tantæ multitudinis millionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia uinaria lapidibus plena medio in uado collocarant, adiectoq; aggere profluentē exceperant, ut pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna uexilla Heluetiorum & Germanorū perpetua in statione excubabant: aquatoribusq; quū hostis urgeret, ex propinquo celeriter auxiliū ferebant. Fortè inclinante in uesperam Sole pugna solito tumultuosior ad aquam crescentibus utrinque auxilijs erat accensa: eoq; res summo contentionis ardore

procefferat, ut neutra pars sese inde explicare atq; recipe-
re sine magno incommodo singulariq; infamia posse uide-
retur, quòd regijs qui audacter flumen trāsierant difficilis
in æquioribus locis receptus dabatur; & Galli si locū pulsū
reliquissent summo cū dedecore cuncta exercitus iumenta
paulo post siti interitura existimaret. Aderat spectator pu-
gnæ Ferdinandus; qui quum Germanos pro numero admo-
dum fortiter rem gerere animaduerneret, Annibalq; Pan-
donius Camilli filius ante oculos esset interfectus, &
Octavianus Columna insignis adolescens ex equo deturba-
tus in summo uitæ periculo uersaretur, quin subsidio suis
ire cōtenderet, minimè dubitauit: delatusq; in pugnā cum
lectissimis familiarium equitū Germanorū ordines perru-
pit duabusq; primis cohortibus cataphractorū repentino
turbidine dissipatis, reliquos in fugā coniecit: qui quum ad
oppidū se reciperent Ioāne Spinello nobili iuvene obliquū
iter regijs monstrante à tergo circūueniuntur, ac passim
undiq; irruente, et consectante equitatu trucidantur. Tātus
uero terror eo tumultu hostibus illatus est, ut Galli qui in
oppidi porta stationē agebant, nulla Germanorū in fuga
pereuntium misericordia aduerti, prætimore obseratis ualuis
cōplures excluderent, et eos ante portā crudeliter interfici
paterentur, Periere eo prælio amplius trecenti Heluetij,
Germaniq; & fermè totidem capti, uexilla duo relata, ali-
quotq; aurei ac plures argentei torques & operosa ex ar-
gento emblemata quibus plumeas cristas in pileis indue-
bant, occisis captiuisq; detracta. Repertus quoque est Ger-
manus signifer amputata dextra manu, & leua fœdo uul-
nere discissa, uexillum mordicus retinens, ita ut in uestigio
inuietæ uirtutis expirasse uideretur. Post id factū Germa-

manipulatim ad regem transire ceperunt: quos protinus intercessionem eorum, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoque Foroliuiensis equitum praefectus, multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum transiit: adeoque tum aduersis praelijs tum crebris transfugijs, uti in suprema rerum desperatione contingit, Gallorum copiae erant extenuatae, ut iam Galli atque Heluetij in coronis passim, & absentis Caroli regis & praesertim ducum nomen maledictis aperte lacerarent: quod hi malignis prauisq; desensionibus, tot fortissimos milites toties victores è summa spe uictoriae in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent: Ille uero nefaria segnitie atque infami negligentia tot milia benemeritorum de se militum contra fidem datam omni ope destituta in ultimis Italiae finibus ab insensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militum querimonias acerbiorumq; sermones Persius excipiens utpote qui res maxime afflictas ad inuidiam aliorum ducum uertere cupiebat, bono inquit animo estote mei commilitones: Nam postquam Fortuna suo more mutabilis, & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, ut me sequestro, conditiones ab hostibus nec Gallico nomine nec superioribus uictorijs nostris indignas referatis. Quod si illi crudelius sanguinem nostrum exhaustire quam moderata potiri uictoria maluerint, efficiam profecto, ut uos qui me cum hos ipsos saepius sine uestro uulnere caecidistis, si à Dijs omnino deferemur implacabili hosti uictoriam longè omnium luctuosissimam relinquatis. Quibus dictis, pauca adduces in praetorio prolocutus maximo militum assensu ad amnem contendit: & praecone transmissa regem ad colloquium euocauit.

euocauit: Nam & pridie quæstor Gallus apud regios milites captiuus quum fide data ad cogendā pecuniam qua redimeretur ultro citroq; commearet, de compositione loqui cœperat. Itaque concursu multorum facto & rege alacriter prodeunte, Persius ab ulteriore fluminis ripa in hunc modum loquutus est. A Equum uidetur, inquit, Ferdinande ut ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixi hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ pacis nuncium ferā, ut hoc meo insigni erga te officio, ueteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias postulo, ut commodè deliberādo de compositione agi possit. Conditiones uero tales erunt, ut nos aliquanto maiore uirtute cepisse hoc regnū quā reliquisse uideamur: Et tu toties acie uictus, egregium uictoris titulum feras. Qui uero speratā uictoriam nulla dubij euentus æquitate præfiniunt, summa & immoderata cupientes, sæpe aduersam, non semper æquā Martis uim experiuntur. Proinde si amici socij q; tui ferocius loquentes, animum à pace alienum ostenderint, impudēter feceris, quum alieno arbitrio in ipsa summæ rei tuæ causa periculosum consilium sumes. Potior enim est moderata sine uulnere uictoria, quā eadem si decertes & uincas summe optima cruenta q; Consiliū meum propterea ne spreueris, q; non uoluntate atq; iudici, sed ultima expressum necessitate uideatur. Nam publicus hostis salubria tuta q; consilia aduersarijs aliquādo tulit. Sed de pace bellouæ quæcunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus, nam inuiolos Gallorum animos, & ad utramque fortunā egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea respondit: diuina fieri iustitia, ut qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, supplices pacē petant: Se porro q; totius iniuriæ oblī

uisci malit quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminisse, planè pacatum proumque; animum ad complectendâ pacem ostensurum : quanquam ea naturæ suæ lenitas neque utilis neque decora quibusdam uideri posset , uel ob id quòd ipse non ignarus militiæ, & profligatas Gallorum uires , & spes omnes penitus accisas præclare conspiciat, ita ut bellum funesto hostium exitus propediem se finiturum speret . Ceterum generosi propositi summam esse, ut eos qui etiam crudelius uictoriam exercuerint, incolumes uelit: modo conditiones accipiant, quas ex sententiâ ducum suorum, qui essent uiri summæ æquitatis paulo post daturus esset. Dirempto colloquio sequenti die Liuianus , Bertanus Manglos , Petrus Cræsius, Bussecus, et Anzoltus, cum summis de pace mandatis ad regem mittuntur : breuique; disceptatione res his legibus uigesimoseptimo obsidionis uie componuntur . Möpenserius atque Virginius nisi iusta obsessis auxilia intra trigesimum diè alicunde summittantur, cū omnibus copijs in Gallias se profecturos promittūt. Tormenta ænea, equosque; omnes regia nota inscriptos relinquent: omnes regni arces restituent, præter Tarëtinam, Venusinam, & Caietanam, quibus discedens Carolus custodes præfecisset, tesserasque; acceptæ fidei in Galliâ detulisset: Captiui utrinque; sine pretio redderentur, ac Obegnino Gratianoque; & omnibus regulis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent, eius fœderis beneficio uti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus transportarentur, expediret; ut intra statutum tēpus in Galliam enauigare possent. Ut ex porro firma rataque; sint, singulorum nationū obsides dātur. Pro Gallis Persius, Baylinusque; Vitrius, & Aloisius Arsius : Pro Italia Pauli duo Ursinus atque Vitellius : Pro Germanis Brocardus : Pro Hel-

uetijs autem Hescuia, primarum cohortium præfecti. Traianus uero Papacauda Neapolitanus, et Leoninus Tyburs Virginij medicus, ut rerum exitum Carolo regi certius demonstrarent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliam abire permittuntur. Ex aduerso autem Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Consilius pro Ferdinando Hispaniarum rege, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciscus autem Casatus pro Ludouico Sfortia, regem cum Æta quæ ille promississet Gallis integra fide præstaturum receperunt. Rebus in hunc modum compositis, Persius equum illum ab incredibili præstantia supra ceteros omnes maxime celebratum Ferdinando restituit, cuius lapsu regem in pugna ad Semenariam penè oppressum & captum à Gallis fuisse memorauimus. Postero die Ferdinandus mouit castra, & ex itinere Arrianum recepit: Sanseuerinum interfectis defensoribus expugnauit. Inde Salernum profectus urbem et arcem septimo die in deditiōem accepit. Interea Gallorum copiæ Castellum quod ad mare dicitur, iuxta ueteres Stabias peruenire: pars eorum in Baianum sinum delata est. Quibus in locis quod tum ad mare grauis erat autumnus, & Gallorum Heluetiorumque corpora æstibus ac siti maxime obnoxia, quum uino & uis, omnisque generis pomis dissoluto quodam uitæ genere immoderatus indulgerent, tanta uis morbi eos inuasit; ut infinitis propè funeribus ea litorea complerentur. Mōpenseriū ante alios quum seruari & abduci inuitante Mantuano cuius sororem in matrimonium habebat, recusasset, ne exercitum turpiter deseruisse uideretur, Puteolis interiit. Similiter Vitrius Baylinus, & Anzoltus uentris profluuiū perierunt. Fuere ex Gallis qui uina ueneno infecta ab Aragonijs sibi uendita dice-

rent: quorum etiam opera naualem apparatus interpositis quotidianis difficultatibus: ut nemo in Galliam rediret, retardatum esse querebantur. Sed eius sceleris suspicionem celementer extinxit insignium uirorum interitus: quum iisdem ferme diebus exercitus Aragonius pestilenti propè ualitudine tentatus, Contarenum & Crassum et Bartholomæum Georgium Venetæ classis præfectum amisisset, & ipsi Mantuanus & Paulus Capellius, & plerique alij uiri fortes sæuis impliciti morbis summum uitæ periculum adisset. Reliqui Galli atque Heluetij nauibus impositi quum quibusdā folles tubique spiritalis ad exhauriendam sentinā, & quibusdam armamenta deficerent, iactati etiā aduersis tempestatibus partim naufragiū facere, partim Genuæ omnibusque Prouinciæ portubus, quod nauigationis tedia ferre non poterāt contabefactis corporibus, interierunt. Germani uero magna ex parte consanguineorum suorum beneficio nō modo seruati sunt, sed regijs stipendijs addicti. Reliqua tot nationū inutilis multitudo nauibus minimè recepta, misera bili errore rerum omnium egea per omnem Italiam conuersæ ac illudentis fortunæ spectaculū præbuit. Vrsinorum quoque copię quum pacatam eis iter, ut in Romanum agrum redirent, regio diplomate Ferdinandus præstitisset, in Pellignis Alexandri pontificis iussu, ab Guidone Vrbiniatū regulo, armis & equis exutæ sunt; captique Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data quū tiberius custodiretur, per fenestram noctu euasit. Iordanes uero Neapolim missus est ubi Virginus pater contra iusiurandum, quū se in Galliam profecturum speraret, in Ovi arce seruabatur. Enim uero pontifex Alexander quo nemo principum ea tempestate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem seruare cupientem,

monendo ac saeva denunciando induxerat, ut Virginium custodia traderet, quòd ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem uiolasset; atq; insanabili per uicacia perpetuum bellum moliturus esse uideretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iussu pontificis sibi tradi postulauit. Sed Mantuanus cuius fidei Vitellius salutē suam antea commendarat, omnes urgentis pontificis minas contempsit, ne summæ uirtutis uirum ad suplicium cruento generi hominū traderet: atque ita nequicquam insidiante pontifice, incolumis Mantuam est perductus. Agitabat enim uir ille immoderatus, et personæ quam gereret penitus oblitus quibusnā modis ingētes opes filiis pararet, quod nisi multo cum scelere, multorūq; insontium regulorum nece fieri non poterat: propterea utriusque factionis insignes uiros, qui uēribus autoritateq; pollebant, ne consilijs suis alicunde obuam iretur, uti postea perfecit, pellere ac interficere statuebat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militiæ laboribus confectus, in uilla apud Veseuū mōtem, dysenteria laborare coepit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduersæ rei contumeliam ualde firmus; sed quum intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, cōplexibus indulgisset, et iam fermē pestilens esset autumnus, uim morbi sustinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certe uerioribus lachrymis tumulatum ferunt; quòd ille tanta animi corporisq; uirtute præditus, in medio ætatis flore, ipsoq; partæ uictoriæ, ac recepti regni limine, quum maximē primum laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuisset extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex salutatur, aliquanto Andegauensibus gratior quàm Ara-

gonijs, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes studia oraq; conuerterant, incredibilia sperarent: contrà uero Federicum lenem potius, æquum & moderatum regem quàm gratum & liberalem fore arbitrarentur: quòd ex priuata uita tale prorsus ingenij specimen ostendisset, ut in summo etiam imperij fastigio, neque inimicis ualde inensus, neque amicis & clientibus ualde indulgens atq; beneficus futurus esse crederetur. Eorum enim mos est, qui obsequijs & certis bello & pace facinoribus editis principum gratiam querunt, ut eos & iustos & temperatos esse nolint: propensum uero erga nominis sui studiosos & ueterum factionum memorē citoq; exorabilem parati ad omne uitæ discrimen singulari beniuolentia prosequantur. Mortuo Ferdinando Besennianus & compsanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata uenia in partes pertraxerunt. Sed is quum solenni die festo multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim uenire recusauit: & ut erat suspiciosus & Gallicis studijs inueteratus, bellū renouare cœpit. Qua hominis amentia permotus Federicus in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoq; Diano celebri oppido, omnibus eum ditionis locis expulit. Ad extremū quum ut in Galliam abire permittereiur, impetrasset, ad fallendas insidias quas sibi regio tetendisse putabat, Senogalliam auis itineribus profugit: quò se Ioānes Rouoreus, Sora pulsus receperat: atque ibi aliquanto post, qui tantum bellū Aragonijs ad exitium Italiæ concitarat & calamitosus & exul interijt. Exinde Caieta terra mariq; obfessa uerius quàm oppugnata: nam Melchior Triuisanus, qui pace ad No-

uariam facta Grimano in classis præfectura successerat, ad iunctis Aragoniorum triremibus late maria tuebatur, ne Gallicæ naues, uti antea prosperè tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigregerebat. & quanquam ea urbs monte ac summa arce munita difficilem ac periculosam habebat oppugnationem, & Obertus Rossettus præsidij præfectus uirtutis & contumaciæ singularis, egregie se defenderet; tamen nullis incommodis deterrebatur, quo minus eam urbem in potestatem redigeret. Sed quum durior indies & grauior obsidio obsessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique uiri fortes, & in ijs Raynaldus Feramusca, tormētis icti periissent, Eberardus Obegninus obsidioni finem imposuit. Is enim Atellani foederis beneficio usus, quum è Brutijs oppidorum facta deditio, ut in Galliā abiret, Neapolim uenisset; uti erat summæ apud Gallos authoritatis, Oberto persuasit, ut fortunæ ex professo Gallis infestæ reluctari desineret; ne uana & mox nocitura pertinacia, sese reliquosq; milites summis uitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus quàm eius longè clarissimi uiri exēplo monitisq; compulsus, Caietam reliquit, et Gratianus Guerra ex Apurtio sub id tēpus, quiq; Tarenti & Venusiæ in præsidijs erāt ad extremum tedio rerum belloq; domiti regni finibus excesserunt. Hunc exitum habuit terribilis paulo antè Gallo- rum aduentus: qui sicuti ab initio distinctis inermibus atque imperitis hominibus maximum negotium fecit; ita successu belli, quum deprehensæ artes, & collatæ in unum sunt uires, talis apparuit; ut eam gentem nostris tantum dissensionibus ualidos impetus habuisse conslet, uel ob id quod non multo post Italia pristini atque insani pertesa erroris,

dum fera propè concordia consentit, quod libertati omnium
 imminebat discrimen, reparata militia positisq; odijs, haud
 longo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus
 omnibus est uisus, quoniam post turbatam quietem, etiam in-
 auditum prioribus sæculis morbum nobis importauit, ei her-
 cle persimilem qui Tiberio imperante sub mētagræ nomine
 uehementer Romæ grassatus est. Is ueluti occultiore uis sy-
 derum cælo demissus dira ac admirabili contagione sexum
 omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maxime contactibus
 & multo accubitu uulgatur: à pudendis idcirco primum ui-
 rus erumpebat, seu a serpigne cuncta passim abrodens.
 Inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora ulceribus ac
 pustulis fœdabantur. Irrequieti porrò cruciatus singulis
 artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corpo-
 ris uastabant: Neque tedio miserabilis uitæ confectis et fru-
 stra mortem inuocantibus, quisquam mortalium ab arte me-
 dica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento uiuo ax-
 ungia permisto triduana inunctione conualuerunt; sed ut
 enormia morbi uestigia relinqueretur Alij laborioso exerci-
 tationis genere, et parca exq̃sitaq; uictus ratione, quū seuas
 manus medicorū alieno periculo remedia quærentiū affuge-
 rent, certiora subsidia repererūt. Fuere qui crederent id ma-
 lū ab nouo orbe ad occidentē reperto initium duxisset: et ab
 Iudæis sub id tēpus tota Hispania pulsus, in Italiā cæterasq;
 regiones uario eorū errore delatū, sub id tēpus quo Carolus
 passim uictor Italiam percurrit. Sed ubi et quando cœperit
 diligentiores uestigabunt, et uerius nomen imponent, consen-
 su certe multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita ut
 ea natio inquieta & uehemens, & infestis armis felicitati
 Italiæ sæpius inuidit, & hoc quoque pestilenti uulnere in

flicto. sempiternam nobis odij sui memoriam reliquisse uideatur. Gallorum copij ad Neapolim uarijs casibus terra mariq; deletis, quanquam Italia omnis grauissimo ingentis belli periculo leuata uidebatur; nequaquam tamen bellū esse desierat. Namq; pontifex Alexander ueteribus suis innixus consilijs, Vrsinorum opes euertere, ipsiusq; Virginij maxime oppida occupare maturabat: & Florentini Pisas cum Veneto tum Sfortiano milite summaq; ciuium pertinacia defensas, incredibili omnium ordinum studio, totisq; collatis in aerarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoq; regni pariter atque exercitus amissi dolore permotus, renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim Fusiū Aquitanum regulum cum ualido equitatu, Vasconumq; cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Aynaulebano duce clarissimo, ad Pyrenæos præmiserat: qui quum perpenniano plurimum imminerent, et aliquandiu ad fallenda Hispanorū præsidia Tolosatiū fines circuisserent, improuisis diuersis itineribus ad oppugnandas Salsas conuolarunt: Salsæ hodie uocantur, quæ antiquitus Salsulæ fuerunt, ad stagnum salsæ aquæ uerius quàm dulcis, Narbonensi uiæ impositæ; ubi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent locum grauitate aeris infamem incolunt. Eò ualida manus Hispanorum equitum & peditum processerant; quotidianisq; excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius uir eximie uirtutis atque constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant ducende aduentu Gallorum certiolem facere; monere ut aduersus

eorum uim atq; celeritatem præsidia parata haberet: Salsas cum muro tum munitione infirmas esse: tamen se militū uirtuti confisum, quin tridui oppugnationē sustinere queat, minime dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnū & imas montium radices ad Salsas pertinentes, uel parua manu tueri, & Gallos transitu prohibere poterat, Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerāt, ad se biduo peruenturas. Foreq; ut uno tempore à læua per montes ductis pedestribus copijs, à dextra uero per militarem uiam, quæ inter stagnum extremamq; maris marginem Narbonam ducit, iminisso equitatu, à tergo obsessurū hostes: interceptoq; comæatu eos penè sine uulnere deleturum. Verum pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantum conscripti, quum se non modo ad bellum, sed ad ipsum ineundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, una edita uoce se progressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo antè uerbis promissum præsentī pecunia solueretur. Qua fœda inopinataq; tot cohortiū consternatione, Henricus tota spe perficiendi suscepti consilij deiectus, necessariò sese continuit. Præscripsitq; regi ut pacandis cohortibus, pecuniam in stipendium, uel paucorum dierum submittere maturaret. Ferdinandus enim ad Gerendam cum Elisabetha uxore confederat, euentū Gallici motus expectans: ut pote qui maximè cautus & pecuniæ tenax speciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hostes præbere quàm bellum gerere mallet, quū id sine ingenti pecunia administrari non posse intelligeret: et Gallos cum hyemis tum locorū difficultate tanti apparatus adductos, extēplo retrocessuros arbitraretur. Itaque Fusius bidui spatium nactus à stagno ad prærupti mōtis ra-

dices perpetuam munitionem perduxit: iterq; maritimū per
 angustæ eius uia, præsidio imposito celeriter occupauit: et
 castris undiq; permunitis prolato tormentorum apparatu,
 oppidum oppugnare adortus est. Murus erat per antiquus
 & debilis, et qua parte uetustate erat collapsus, ea terreni
 aggeres multa materia consepti, et in mediocrem altitudinē
 educti oppidum uallabant. Sed ea uis erat ingentium colubri
 narum, ut non modo agerem: sed coniunctas etiam muro do
 mos, & mirum dictu nonnunquam aduersæ partis oppidi
 murū pileæ ferreæ, cum multa obuiorum hominum strage pe
 netrarent. In ea rerum acerbitate Hispani tametsi neq; mul
 tis, uel idoneis tormentis uterentur, neq; perfracti aggeres
 muriue sine certa cæde reparari possent, neq; ullū ab Hen
 rico subsidium expectarent, usi tamen inuictis animis aliquā
 diu resisterunt. Cæterum tertio die quum uulneribus labo
 req; & continuus uigilijs confecti essent, peruadente in oppi
 dum per ruinas hoste, ad unum ferme omnes memorabili sæ
 uitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex ulte
 riori Hispania equites: & in ijs illustres eorū duces Petrus
 Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepisco
 pi Toletani frater. Bernardus ipse multis acceptis uulneri
 bus uiuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis
 iam Salsis, nequicquam promotu equitatu in conspectum ho
 stium deuenit, proximæq; Catalanorum cohortes pudore
 excitæ castra compleuerunt. Verum Fusius quanquam mul
 to barbarum cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur,
 suis munitionibus quas tormentis in hostem uersis instruxe
 rat, se tenebat: missisque præcombis se prælio congressu
 rum profitebatur, si ad se oppugnandum propius munitio
 nes accessissent: Quando non eo consilio Hispaniæ fi

nes intrasset, ut ad nutum hostium dimicaret, sed ut Salsas in conspectu Hispanorum, qui nihil dedecoris admissuri uiderentur oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis satis abunde expiatis uideri iniurias, quæ ipsi paulo antè Gallie populis omni præsidio nudatis intulissent. Quòd si dolore interfectorum affinium, & commilitonum permouerentur, eorumq; cædem ulcisci uellent, debere ipsos innatā uirtutem aliquo nobili edito facinore periclitari: neque id ab hoste petere, quod ne insulsiſsimæ quidem gentes, uel ab imperitis postularent. Hyberna tum pluuiæ campos molliuerant: fœdoq; cœno cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuectiones Galli pariter atque Hispani commeatus angustiis premebantur. Quibus de rebus quum Henricus neq; bellū durissimo anni tēpore, pecuniæq; inopia consternatis cohortibus, prosperè segesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium inducias pepigit, Fusio nequaquā detractā te; quum Hispanorū audaciam Salsis expugnatis, cæsoq; præsidio satis abunde repressam esse arbitraretur. Interea quū Carolus Ambosiæ hyemaret, ac eius uictoriæ nuncio maxime letaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisq; generis hominibus belli nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant: Venetorumq; et Ludouici sfortiæ communium hostiū opibus Pisanos ad uersum se defendi, & bellum summa eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoque Ronoreus, Paulusque Fregosius Cardinales & Hiblettus Fliscus, cum ducibus Gallis ueteribusq; amicis suis inuadendæ Liguriæ consilia agitabant. Carolus item Vrsinus Virginij patris fratris quē Iordanis, & Pauli Vrsini salutem, cum regi tum purpuratis assidue commendabat. Quòd omnis pactionis da-

tæq; fidei uiolata religione in cathenis Neapoli seruarentur ipseq; pontifex Alexander, cunctis Vrsinæ familiæ op-
 pidis immineret, Vitellocius etiam quanquam Paulum fra-
 trem beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis &
 uite periculo ereptum sciret: de eius tamen libertate sollici-
 tus Carolum obnixè deprecabatur, ne Tifernates omnesq;
 Vitellie domus fortunas, se absente . altero præsertim fra-
 tre capto, altero in partibus Gallorum interfecto, ab nemi-
 ne defensas, seu pontificis cæterorumq; inimicorum iniu-
 rijs diutius expositas esse uellet. Fore etenim, si clientium sa-
 lutem non omnino negligeret, ut Gallici nominis hostes nō
 diu ea uictoria letarentur, quam multi potius perfidia fal-
 lacijsimisque artibus quàm uera uirtute sibi peperissent. Nec
 Traianus Papacauda, quē ab Atella in Galliā missum fuis-
 se docuimus tot exulum opem implorantium querelis deerat
 quin & regem et proceres multiplici oratione ad renouan-
 dum bellum hortaretur. Super esse plures regulos, et in pri-
 mis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modo per-
 seueraret; sed bellum uimq; omnem Aragonij exercitus
 egregiè sustinere, felici certè constātia, nisi à Gallis pro qui-
 bus uitā ac fortunas deuouisset omnino defereretur: exin-
 ctum esse Ferdinandum cui genero planeq; regij, & milita-
 res spiritus inerant; ac in regno successisse Federicū, qui in-
 sitam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine con-
 gere ab incunte ætate consueffet. Sed ante alios Aurelianus
 Cisalpini imperij auidus, & Triuultius Ludouico Sfortiæ
 maximè infensus non modo regem, sed & ingentes duces
 & proceres omnibus quibus poterant artibus ad repeten-
 dam Italiā concitabant. His iustis clientium suorum querelis
 ductus Carolus Florentinorum legatos, qui apud se erant, co-

hortes sagittariorum Vasconum conscribere, et naues Mar
 filie conducere permittit, Carolum Vrsinum & Vitellociū
 cōsolatur: eis uetera stipendia persoluit, multaq; pecunia am
 bos replet, ut in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur.
 Triuultium cum alis duabus equitum Alpes transgredi, &
 in Astēsi agro hyemare iubet, ut primo quoque tempore ma
 ioribus ē Gallia transmissis copijs Ligurię bellū inferre
 tur. Quibus cognitis rebus Ludouicus Venetiq; et Alexan
 der pōtifex ut Gallorū et Florentinorū consilijs obuiam ire
 tur, Maximilianū Cæsarem in Italiam euocare statuerunt.
 Erat magna eius uiri bellicę uirtutis fama; & publico pri
 uatoq; odio Gallorum hostis esse uidebatur. Florentini quo
 que Cæsaris nomen horrebant, quod infensum sibi atque ter
 ribile superioribus seculis extitisset; & is tum iure suo Au
 gustę maiestatis Pisas suę ditionis esse prædicaret; pecuni
 amq; ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini
 ueteres Cæsarum stipendiarij à multis annis pendere negle
 xissent. Sperabant enim ipso Cæsaris aduentu Florentinos
 ueluti impares ei bello quod tantis auspicijs gereretur à Pisa
 norum oppugnandorum consilio, Gallorumq; societate di
 scessuros; ne si pertinacius Pisanos bello persequi perseuera
 rent, aliquo fortē aduerso prælio contusis uiribus uicinas
 urbes amitterent: & quod summę rerum graue momentum
 secum trahere posse uidebatur, nouus non planē confirmata
 república ciuitatis statis periculum adiret; Medicę præser
 tim factionis uigentibus studijs: In hæc quanquam fœderati
 omnes consentirent, quisquē tamen dissimulanter priuatis
 commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tandem tur
 batarum rerum compositione, ijs de causis quas supra memo
 rauimus, Pisas in ditionem sibi concessuras, & Gallico me-

tu se liberatū iri existimabat: Contrā Veneti quod magnis opibus & specioso quidem prætectu Pisanorum libertatem tuerentur, & ciuium propensione & defatigatione hostium eam urbem imperio se adiecturos confidebant. Ipse uero Cæsar & tenuitate Germanici regni, & profusione sua liberalitate pecuniarum maximæ inops; si Italiæ fines ingrederetur adeundis liberis urbibus, appellandisq; regulis præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturū sperabat: rebaturq; sibi oblatam iri Augusti imperij coronā, qua mox ex ipso rerum prosperè gestarum successu ab urbem Romanam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum uxore insigniq; comitatu per Larium lacū & Volturenā uallem Burmum extremum Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus cū Maximiliano, qui Malsium pagum usque processerat, coram transigit, ut accepta pecunia conscriptisq; militibus in Italiam isdem tramitibus descendere maturaret. Interea dū à Cæsare copiæ parātur, à Venetis maiora indies præsidia terra mariq; Pisas mittebātur. Triremes decē ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ cū multo cōmeatu Arniostia subierunt, Iustinianusq; Maurocenus patritius cū octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus per Lucensiū fines Pisas peruenit: ea equitū ala uel equorū genere, uel hominum cultu uirtuteq; nihil ornatius fuit. Erāt in ea cēturijs præfecti Ioānes Paleologus, Nicolaus Ammonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frusinius, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Magaducem appellabant, uiri eo tempore illustres: sed qui postea alijs bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum uigilantior aut acrior fuit, intēpesta nocti Pontefacum adortus, scalis ma-

gno silentio ad motis, cæsisq; uigilibus oppidum irrupit ca-
 ptoq; Ludouico Martiano Ranuccij fratre cum amplius
 ducentis armatis equitibus; cætera uero turba peditum atq;
 oppidanorum à Germanis fœde trucidata, prius quàm à
 Florentinis ducibus sentiretur Cascinam reuersus est. Nec
 multo post eadem felicitate peruagatus Pisciensem agrum,
 abactaq; multa pecoris atque hominum præda Bolgianum
 uicum concrematis foribus expugnauit atq; diripuit. Exin
 de sancti Reguli uicus, & Larium oppidum à Pisanis fru-
 stra tentata, triduoq; post Græci equites qui in Volaterra
 no agro Villa magnæ uicum diripuerant, & opimam præ-
 dam Pisas reducebant in itinere à Martianis equitibus exu-
 ti præda fugatiq; sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis
 confixi sagittis, aut in fossas utrinq; militari uie adiacētes
 ui cataphractorum præcipitati perierunt. Ex Florentinis
 autem aliquot occisorum capita hastis præfixa Græci ne
 omnino uicti uiderentur, ad Venetum legatum detulere.
 Per eos quoque dies Pisanorum manus Vaiannæ castellū
 cepit, & Lucius Buttum oppidum conuectis eo tormentis,
 dedenteq; se ad uictoris arbitrium Florentino præsidio, ce-
 leriter expugnauit: commissæ quoque sunt inter Cascinam
 et Bræ pontem aliquot prælia quum pabulatoribus utrinq;
 præsidio iretur, modo ijs modo illis aduersa secundaq; in
 queis Nicolaus Annonius graui balistaria sagitta à tergo
 trāsfixus interiit: & Pirrhus Martianus Ranuccij frater
 Græcorū insidij est interceptus. Erat id belli genus neutri
 cunctas uires in unum cogerent, aut iusta acie præliaren-
 tur: Sed dispersi in præsidijs oppidorum, intentiq; in omnes
 casus hostium motus notarent: & quantum occultis itineri-
 bus, uel repētinis et nocturnis excursionibus fieri posset, ad
 uersa

uersarijs detrimenta inferent, pabulationes impedirent, & dolis atque insidijs, magis quàm uera uirtute niterentur. Sed Pisani in ea militum exercitatione Græcorum equitū numero freii, propter eorum uigilantiam & celeritatem sæpius superiores euadebant. Ii enim tantam uim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines uergunt, longinquis excursionibus abegerāt, ut superioris anni incommoda toties ab hoste perpesa, ampliore armetorum copia sarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum uirtus plurimum enituit, quæ Ranuccius cum ualida parte exercitus maioribusq; tormentis tribus ad oppugnandam Vaiannam ab Eræ puncto descendit. Pisani enim qui Lauennæ erant animaduerso suorum periculo, quum ad ferendam opem properarent & castello uirtute Ranuccij celeriter expugnato sero appropinquassent, Græci equites castra ad orti memorabile certamen ediderūt. Ibi lato ac patenti cāpo uidere fuit leuis armaturæ equites cataphractis insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si paulum turmæ laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrūpere, clauis ferreis, et incuruis grauioribus gladijs incredibilia uulnera inferre. agilitateq; corporū & equorum, hostium iētus atque imperatum ludificari; & ipsos deniq; inermes (mirū dictu) undique armis protectos equites passim capere atq; prosternere. Nicolaus Martianus Ranuccij petruelis alæ præfectus fortissimè dimicans, & cum eo circiter uiginti cataphracti equites interficiuntur: equi insignes perpiētis bardis contecti, triginta sex capiūtur: multoq; maior clades fuisse accepta, nisi Ranuccius qui ab initio eius certaminis in expugnatione castelli fuerat occupatus, subsidio laborantibus confertissimas

turmas adduxisset: et Græcos cæsis qui pertinacius præde
 inhærebant, effusè refugere coegisset. Nec multis post die
 bus Venetæ copię Laurentianā uicini, & sancti Reguli
 oppidum expugnarunt. A Florentinis uero ducibus Sollia
 na oppidulum improspere tentatum: nam Petros Caponius
 legatus Florentinus quum in administrandis scalis cohor
 tandisq; militibus intrepidè periculoso in loco uersaretur, è
 muro minoris tormēti glāde ictus interijt, uir inter patri
 tios cum uetustate familiæ tum eo præsertim celebri factio
 ualde insignis, quòd pro dignitate patriæ aduersus purpura
 torū Caroli regis superbiam, iniqui foederis libellū libera
 uoce edita conscerpsisset. Per eos dies Veneti rebus ad Atel
 lam feliciter confectis quum Pisanum bellum intentiore de
 mum cura administrandum esse censuissent, Annibalē Benti
 uolum cum trecentis utriusque armaturæ equitibus, & co
 hortibus ueteranis duabus, stipendio conductum Pisas mise
 runt. Ei Luccensium alpium iuga superāti Cyriacus cum
 expedito peditatu ad Bargam uicini obuius fuit, ut fauces
 Apennini quibus munitionem addiderat euocatis agrestibus
 tueretur. Sed Annibal præsidio inconditæ multitudinis deie
 cto, iter expeditum facillè sibi patefecit, & in Pisanū agrū
 descendit. Eius aduentu uehementer permotus Lucius Mal
 uetius Pisis egreditur, & cū Sfortianis copijs iter in Gal
 liam Cisalpinam intendēs Apenninum transcendit, q̃ Benti
 uolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cū uni
 uersa Maluetiorū familia coniurasset, salutem suam mini
 me committendam existimabat. Ea res Ludouici animū ue
 hementer pupugit, q̃ nemo adeo absurdis sensibus erat, qui
 non Bentiuolū propterea Pisas missum iudicaret, ut Malue
 tius cū Sfortianis inde pellere tur: & Pise demū omni alio

eiecto præsidio in potestatem Venetorum concederēt. Hæc
 fuere initia eius execrabilis insanæq; dissensionis inter Lu-
 douicum & Venetos, quæ non multo post, quum utrosq; lō-
 ge maximis bellorum cladibus inuēctis, penitus obruisset,
 uniuersam penē Italiam fractis opibus labantē, in externa-
 rū gentium seruitutē adduxit. Interea Maximilianus Rhe-
 ticus alpihus & Lario lacu in Italiam descēdit, adeo tenui
 comitatu, ut frequentia populorū officij causa obuiam pro-
 deuntium deuitaret: nec urbes Comum & Mediolanum in-
 grederetur, quæ in eius honorem portas templaq; & do-
 mos singulari studio exornarant. Cæterum obliquis trami-
 tibus iter facientē delectæ cohortes decē et quingenti Ger-
 mani galeati equites sequebantur. Equitibus decora erant
 arma singulis commensurata artibus, ac intercisus ad ele-
 gantia sagulis emicantia: ab hastarū cuspibus, q. erat pro-
 batæ uirtutis argumētū, uulpinæ caudæ dependebant. Equis
 uero eorum omnibus, caudæ penitus abscisse, nobis quidem
 ridendo, sed ueteri probatoq; Germanorum & Belgarum
 more, q. ob id equi certa contractioris alimenti ratione pin-
 guiores, & spinæ robore fortiores euadere existimantur.
 Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis Alexātri
 Pontificis Legatus Mediolano profecti Comensi uia apud
 medam pagū Cæsari affuerunt. Ibi de genere ac numero
 auxiliorum, de itinere ac ratione gerēdi belli consilia inita,
 attributus Cæsari Calatinus cum Sfortianis equitibus utri-
 usq; armaturæ septingētis: quibus coactis copijs acceptaq;
 pecunia Genuam peruenit. Adurnij fratres uenientē sum-
 mo cū honore, ac insigni maximē liberalitate suscepere: pa-
 rata uero classe atq; expectata idonea ad nauigandū tēpe-
 state postridiæ Nonas Octobres, qua die res Ferdinādus ad

Vesuum exceſſit è uita, nauē conſcendit; & legendo orā
 Piſas eſt deuectus. Tū uero Piſani incredibili gaudio exul
 tare, omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus,
 multisq; tormentorū bombis ſtudiū atque alacritatem ſigni
 ficare: Maximiliani inuicti Cæſaris omnium liberatoris no
 men ingeminare, mirari auguſtam faciem, in qua tantū ma
 ieſtatis, tantūq; bellici uigoris, ac benignæ probitatis ineſſe
 prædicarēt. Cæſar à decurionibus urbis, legatisq; Venetis
 in Mediceā domū deducitur: ſcutūq; marmoreum cum lilio
 rum aureorum inſigni, quod in honore Caroli regis Piſa
 ni, medio in pōte collocarāt, multitudinis concurſu in Cæ
 ſaris gratiam confringitur, & in Arnū præcipitatur. Po
 ſtero die conueniunt omnium principū legationes: Liburnū
 propter maris opportunitatem terra mariq; oppugnandū
 decernitur, ne ullus Gallicis claſſibus receptus in Italia re
 linquatur. Piſani magno agreſtium fabrorūq; coacto nu
 mero paludē Liburnina uia maximē impeditā & inſupe
 rabilē, ueteribus reſectis pontibus conſternunt. Tormēta ali
 quot ænea inſpiciente nec probante Cæſare ad aptiorē for
 mam conflata renouantur: & cūcta deniq; quæ res poſce
 ret mira celeritate ac diligentia cōparantur. Cæſar in cō
 ſpectum Liburni portus, qui Veneta claſſe obſidebatur, tri
 reme deuectus, ex alto oppidi ſitū, portus littorisq; ſpacia
 deſpectauit: inde Piſas reuerſus ad Liburnum oppugnandū
 copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorū militū
 cohortes, itemq; tormēta omnis generis abunde contulerāt:
 Bettinum Ricafolum legatum ſupra togæ opinionem uirū
 fortē ac ſtrenuum præſidio præfecerant. Is ante octogoniā
 turrē Lunenſi è marmore decoro artificio parua in inſula
 ædificatā, quæ late maria, portum, littoraq; tuetur, circūdu

Et aggere cōmuniuerat: refertamq; tormētis, Florentinis ciuibus custodiendā attribuerat: arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu refecta, constitutis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosq; aduersus omnē inopiæ metum uino, frumēto pecoreq; repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ, marmoreæ aliquanto minores lateritiæ turres, quæ mari pariter alluuntur. Eæ primū tormētis uerberari cœptæ consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quū longo in spatio emissæ canonibus pilæ contumacibus muris frustra inciderent: nec patefactæ etiā uel dirutæ turres, ullum omnino momentum ad expugnādum oppidum habituræ uiderentur. Veneti nāq; et Sfortiani nequaquam bonis artibus bellū gerebant. Quoniam de obtinendo Liburno si caperetur magna contentione in consilio certatum fuerat: Quū Ludouicus oppidū portū sibi tradi usq; ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendū iure deberi prædicantibus, q, eorum classe mariæ tenerentur. Dixerant aliqui mediā sententiam; ut. s. Cæsaris æquissimi ducis arbitrio permitteretur, cuius auspicio bellū gererent. Ea ex ore Ludouici mitti uidebantur: qui quū Venetos Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorum potētiā reformidans, etiā maritimum oppidum ad inuadendis Pisas opportunum eorum præsidio occupari nolebat. Veneti uero tametsi occultè ipsorū cupiditatis præsentē inuidiam uitare cuperent, eorq; haud ægrè descenderent, ut Cæsari traderetur: conditionem periculo si consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunq; ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrumpi posse, ut oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur magnopere dubitarent. Sed

dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis uerberantur; turmae nauales, quae in terram descenderant, eruptione praesidij ac oppidanorum ad triremes cum caede ac trepidatione sunt compulsae. Postera die Gallica classis in conspectum se dedit, nauisq; una cognomento Normanna ante alias praegrandis & militariter exornata secundum nacta uentum despectis Venetis triremibus & ingenti naue Ligustica plenae uelis in portum se intulit; & octingentos Valcones mercede conductos exposuit; commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus et Vitellocius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortae sunt foedae tempestates adeoque saeuus Aphricus pluuia comixtus inualuit, ut Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè consueuerunt duritiae frigoris subacti Pisas refugerunt: aliorumq; militum tentoria passim sternerentur: quo etiam uentorum turbine, quod portui Liburnio uentus Aphricus maximè est aduersus, triremes uehementer sunt conflictatae; unaq; in littus electa atq; perfracta naufragium fecit: et eo quidem miserabilius, quod enatantibus socijs naualibus, aut uulnere aut fluctibus, effuso ad praedam hoste, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum insignis, quae abruptis rudentibus quibus anchorae distinebantur uim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimentis ueluti aduerso omine promotus Caesar saepe dictitans se Dijs atq; hominibus insensis bellum non esse gesturum, copias reduxit: à ualida tamen Germanorum manu, quae longius praedatum ierat Bugarum oppidum ui captum, ac occiso Hérico maritimae regionis regulo, cunctisq; fere incolis crudeliter interfectis, incensum atq; deletum. Nec multo post Caesar diuersis iti-

neribus præmisso milite Apenninum Pontremulani iugis transgressus, Ticinum ubi tum erat Ludouicus peruenit : atque inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpinis in Germaniam est reuersus, non uno in loco irate atque minaciter iurans se non uenatoris habitu, ut tum sociorum auxilijs confusus incaute fecisset, sed armati Cæsaris more totis imperij uiribus instructum in Italiam aliquando rediturum. Maximiliano Pisis excedente, Germani omnes Sfortianiq; milites pariter in Cisalpinam Galliam abierunt: ac tum denuum pisæ in Venetorum potestate sunt constitutæ. Nam quum Pisani aduersus uim Florentinorum longè infirmissimas ciuitatis opes esse conficerent, ac se planè reliquo omni auxilio destitutos intuerentur, arcem ueterem quæ ad mare spectat, et Stampà cis propugnaculū ad paruæ arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaq; belli iura Venetis ultro concesserant: Cascināq; et Verruculanam speculam Venetis præsidijs commiserant; ut liberaliter fidenterq; cuncta concedendo Venetorum uoluntates redimerent; ac maiore eorum studio, amplioribusq; præsidijs in tuenda libertate uterentur: aut si Dijs omnino infestis de Republica foret desperandum, mitioribus certè atq; potentioribus dominis seruirent, postquam extrema supplicia potius pati, quàm Florentinorum imperium rursus perferre, publice decreuissent. Dum hæc in Aethruria geruntur, Alexander pontifex ut urbis procures deleret, quos Romanorum pontificum cōpedes appellabat, utq; maior inde filijs potentia strueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias misit. Iere cum Frācisco Borgia filio principe Candiano, Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonellusq; Sabellus: primoq; aduentu oppida circa Cassiam uiam Insula, Galeria, Campanianum

atq; Scrofonū facile occupata: quæ uero ad Sabatinū lacū
 pertinent, Trebonianū Anguillaria & Braccianū ditionis
 caput ueterano Virginij milite tenebantur. Eò. n. Liuianus
 ex fuga se contulerat, ut afflictis familiæ rebus, extremā ope-
 rā nauaret. Is milites armis, equis, uesteq; spoliatos excepe-
 rat, singulis equos indomitos ex armēis attribuerat, libera-
 litateq; Bartholomeæ uirilis animi facinoræ quæ Virginij
 soror erat, recrearat, et instruxerat, quā ea maritales zonas
 mundumq; omnem muliebrem, ac uestes nuptiales, ut ex ijs
 saga militibus fierent alacriter protulisset. Mira quoque Li-
 uiani celeritate Braccianū ualido aggere cōmunitū, tormēta
 uetera coaptata agrestesq; eius tractus ferimē omnes euoca-
 armatiq; missilis plurimus ignis in ollis testaceis fabrefa-
 ctus. Itemq; trabes onustæ lapidibus in summa pinnarum co-
 rona, ad obruendos hostes collocatæ. Namq; Liuitano neque
 ardens stulium in gerendis rebus, neq; militaris industria un-
 quam defuerunt. Interim Trebonianū in ora lacus ab hoste
 conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præ-
 positis oppido peritis centurionibus, id egregie tueri: ab ad-
 uersa ripa recentes milites lembis transmittere spe maioris
 celerisq; subsidij, ubi periculū posceret oppidanos implere,
 hostiumq; impetum nauigationis beneficio retardare atque
 frustrari. Quibus rebus quum nulla uiterrestis exercitus
 occurri posset; Duces à pontifice postulabant ut ab urbe
 Mioparonē plaustris ad se deuehi curet: Sperare se eo fre-
 tos nauigio celeriter & Treboniano et Bracciano esse po-
 tituros. Pōtifex Mioparonem sumptum ē Tyberi, cohortis
 uigilū præfecto, Troiloq; Sabello impigro iuueni conuehen-
 dū tradit. Id autem ad Liuianum, Vrsinæ factionis hominū
 studio ac diligentia celeriter defertur: qua re cognita ueho

menter perturbatur, quum ualido nauigij genere res suas profligatas iri uideat. Cæterū à præfenti animo audax, sed euentu felix consilium capit: cum dilecta namq; suorum manu tectus intempestæ noctis tenebris, aduentantibus obuiā progreditur, cæteris oppidū tueri, & sui maximè præsentis speciem præbere iussis. Vix dū pontificij Mioparonē ad sextū ab urbe lapidē conuexerant, quū Liuianus inexpectatus superuenit, magnoq; impetu facto, sublatoq; ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors & turma præfecti uigiliū assuetæ triumuiris capitalibus infamē præstare operam, terga protinus uertunt. Troilus strenuè dimicans, uulnerato Liuiani manu quo uehebatur equo, in fugam conicitur, eo pulso cæteri profligantur; Liuianus desertum ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioq; fortiter ac feliciter confecto Braccianū reuertitur. Ea re pōtificijs in castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, oīum animos plurimū incitauit: quum plerunq; fiat, ut ex dolore cōtumeliæ, uel ignaui milites ad uirtutē accendantur. Itaq; frequentibus tormentorū ictibus Treboniani mœnia perrūpuntur. Pōtificius subit miles: Vrsini multitudine oppressi cedūt oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto tormenta ad Braccianū traducuntur. Ibi maiore uel plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius, et uiri fortissimi qui factioni Vrsinæ Virginioq; duci antea se deuouerant, & loca periculi plena sibi egregia uirtute tuenda desumpserant. Sæpe pontificij ē propugnaculis ruinisq; procidentium murorum deturbati; sæpe eruptione certatū: repulsis fugatisq; hostibus singulari eorum cū ignominia tormenta occupata, clauisq; cōfixa: ita ut pontificij duces Vrsinis sæpe ē muro irriden-

tibus, eorumq; conatus contemptui atq; ludibrio haberi uide-
 retur: Idq; maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam à Tifer-
 natibus, Perusinis, Tudertibusq; ac cæteris Vrsinæ familiæ
 clientibus, auxilia propediem sibi uentura sperabant, Caro-
 lumq; Vrsinum & Vitelloccium coactis in unum copijs ad-
 se maturare cognouerant. Vitelloccius .n. postquam è Libur-
 no Tifernum uenit, quantum equitū ac peditum cogi potuit,
 celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis dele-
 ctisq; agrestibus & colonis, militari disciplina institutam.
 Ipse .n. & Camillus Paulusq; fratres uni huc rei maximè
 studuerant, ut aduersus finitimorū iniurias, Romanorumq;
 pontificū uim omni tēpore sibi metuendam, certa atq; dome-
 stica præsidia cōpararent, quū pedestri præcipuè opera bel-
 la confici parariq; uictorias cum recenti maximè Gallorum
 exemplo, tū antiquorū more prorsus intelligerent. Erāt ho-
 mines intonsi simplices ipso agresti habitu, aspectuq; prope-
 modum contemneadi: sed certa animi contumacia, corporisq;
 dūritiæ & fide admodum constanti: multoq; ducū amore &
 parendi obsequio, optimorū militum nomine digni: eos Ger-
 manicæ militiæ more gladijs hastisq; instruxerant. Signa se-
 qui, tympanorum certis pulsibus scienter obtemperare, con-
 uertere dirigereq; aciē, in coeam decurrere, & deniq; mul-
 ta arte hostem ferire, exacteq; ordines seruare docuerant,
 Quodq; magno usui semper fuit omnibus eorum manipulis
 miscuerant uiros militares superioribus bellis exercitatos
 ac ingenio maximè ualentes: qui multitudinem regerent,
 & subitis casibus atque periculis se primos offerrent: præ-
 ter hos plerique ueterani equites aderant, Perusia: Tuder-
 o, Narnia atque urbe Roma euocati: plures ab Atella re-
 dierant: multi etiam partium studio, & propter ueteres

clientelæ neceſſitudines , ut ſemioppreſſis opem ferrent in caſtra ferebantur . Validam quoque cataphractorum turmam Ambroſius Landrianus , Ioannis Rouorei equitum præfectus adduxerat . Coniunctis in Orthano agro omnibus copijs Vitelloccius & Carolus Surianum proficiſciuntur . Id Sabini agri oppidum inter Caſſiam uiam atq; Flaminiam arduo in monte poſitum eſt , ubi tum erant Baptiſta Cardinalis et Iulius Vršini fratres , qui metu pontificis urbe profugerant . Ibi caſtra ea nocte habita , militesq; oppidi copijs abunde recreati . Sequenti die uix dum exorto Sole dum de itinere profectioneq; deliberant , pluribus nuncijs aſſertur pontificios duces de ipſorum aduentu certiores factos , Bracciani oppugnationē reliquiſſe ; ſub Ciminio monte per Capenates iter habere atque aduentare eo conſilio , ut locis à Bracciano maximè remotis æquiore conditione conſligant . Vixdum eorum aduentu certius cognito , uel explorato , Vršini pontificios antecurſores deſis nemoribus egreſſos cōſpiciunt ; et ab ijs quoq; pari proſpectu atq; eodē tēpore Vršinorum caſtra uidentur . Vitelloccius et Carolus alacriter acie inſtruunt , ac expeditā equitum alam in hoſtes emittunt : cōcurritur impeditis in locis Pōtificij repēti no hoſtiū incurſu perturbati , dū ad ſuos ſe recipere cupiunt u. hoſtes adeſſe renunciēt , in fugā uerſi , ad tormēta uſq; cōpelluntur . Erant in prima agminis fronte Antonellus atq; Fabritius cū Romano equitatu . Ii cū ſuorū , fuga , tū hoſtiū insolentia permoti , uti erant duces eius ætatis longè omnium manu promptiſſimi , extemplo concitatis equis prorupere : alijsq; ſubinde ſubſequentibus turmis Vršinorum equitatum multis uulneratis atq; proſtratis in fugā coniecere . Erat eo loco ſylua admodū rara , ſed frequentibus dumetis impedita .

quā pōtifice copie iam euaserant: ab ea planities ad effigiē oblonge cōuallis utrinq; septa nemoribus, ad Vrsinorū integros ordines extendebatur. Ibi lato spatio magna ui est de certatū: tantoq; hostium impetu Vrsinorum primæ turmæ sunt repulsæ ac profligatæ, ut pleriq; debellatū esse iudicantes prætimore latè profugerint, Florabracciq; ante alios Baleoni, equitum insignis præfectus ad Stipicianū usq; suæ ditionis oppidū ingenti cursu se proripuerit. In ea perturbatione turmarum Rossetus Tifernas singularis animi uir phalanisq; præfectus, quū extra ordinē equo aduectus procurrisset, et cum eo Franciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circū uenti captiq; sunt. Sed quo minus pontificij perturbatis insisterent, et inde delendo hoste præsentī fortuna uteretur, locus qui à leua procerioribus uirgultis densus aditum impediebat, plurimum retardauit; ac simul Vrbinas et Candianus lōgius prouectos reuocauere: Qui nisi productis ante aciem tormentis promotq; Germanorū peditatu, quem in postremo agmine reliquerant, cum pedestribus hostium copijs confligere nolebant. Ea res manifestam eorū uictoriam interpellauit: nā Vitelloccius suos confirmandi atq; adhortandi spatium nactus equo in loco phalange cōstituit: eamq; ab latere dextro totius reliqui equitatus subsidio firmavit. At dum Vitelloccius cruentum gladium tenens multoq; hostium et ipsius equi in ceruice sautij cruore perfusus,educta cassidis buccula ad Tifernates suos cōcionatur, et Carolus reductos cōglobatosq; equites ad demendā ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta: quorum pilæ altius fortè collibrantibus magistris emissæ sine detrimento, hostilem aciem præteruolant: tum uero cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus densata suorum ala pro

ruētes egregiē sustinet. Tifernates quoq; pedites singulari constantia Germanorum impressionem excipiunt; præliūq; magnis clamoribus committitur. Germani iniquo congressi loco longioribus Tifernatum Lanceis, quæ Germanicas cubito superabant, facile confodiūtur; atq; in conspectu equitatus ad unum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conspecta equites timore consternati, fuge se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga præcipitatus, dū Ruina supercollapsi equi opprimeretur, Baptistæ Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: & ab eo abscisis ephipij loris uitæ periculo eximitur. Ioānes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuentus deditiōem facit. Vexilla et tormenta cūcta q; exercitus impedimēta capiuntur. Mutius Columna accerrimus iuuenis in inguine sagitta uehemēter uulneratus euasit. In ea fuga Bernardinū Lunatū Ticinēsem Cardinalē, qui in castris legatus erat, adeo uehemēter incitasse equum ferunt, ut ex pauore concepto atq; ea insolita iactatione paulo post obierit. Vrsini duces ea uictoria leti curādis corporibus & diuidēdæ prædæ, bi diū quietis militi cōcesserunt. Tertio die promota signa iūctisq; cū Liuiano copijs qui in castra ab Bracciano uictoriā ducibus gratulatū adcurrerat, oppida paulo antè amissa præter Anguillariā et Trebonianū sunt recepta. Paulo post quum Vitelloccius uictoriæ moderandum, nec pontifici ulterius insultandum esse iudicaret, & pontifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa præbuisset, pax est cōfecta auspicijs Federici Sāsuerini Cardinalis qui Vrsinā familiam eo tempore singulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorū nummum ab Vrsinis impēsæ nomine pontifici persoluta sunt: cuius summæ maiorem

partem Guido Feltrius ut carcere educeretur appendit: cau-
tūq; est ut Vrsini: qui Neapoli in custodia erant, sine pretio
dimitteretur: curaretq; pontifex ut Paulus Vitellius à Mæ-
tuno libertatem impetraret. Sed quum ad septimum Calē-
das Februarias ad Surianum esset pugnatum septimo antē
die Virginii in Oui arce, senio mœrore q; confectus, uita
excesserat Vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis
longē clarissimus: nam supra peritiæ militaris opinionem,
quod nequaquam inane nostro seculo censetur, multo etiā
splendore liberalis uitæ cultuq; familiæ ac ipsa demū apud
factiosos confirmata Romani nominis authoritate, uel amu-
los Columnas procures anteibat: quib. uir tutū dotibus supra
paternas opes, quæ erant amplissimæ feliciter accumulatis
felix profecto uideri potuit, nisi periniqua aut certe fatali
peruicacia ab æquo & bono importunē abductus in ipso
uinculandæ cōtumeliæ conatu, in arcta custodia miserrimē
cōcidisset. Luxerunt eum nō secus ac optimū parentem, exa-
ctæq; discipline magistrū per nobiles alūni ipsi gētiles Vrsi-
ni, tum Comites Vitellij, Angularij et Baleones, qui ex
eius domo tanquam illustri scola prodeuntes, præclari de-
mum bello duces euasere. Nec multo post Iordanes filius et
Paulus Vrsinus à rege dimissi sunt, quod odio ac inuidiæ
uinijs Virginij morte satisfactū esse uideretur, cōcessumq;
filio patris cadauer: quod apud Cere uetus totius familiæ
concurso & magna clientum ueteranorumq; militum fre-
quentia celebratis exequijs tumultatum est.

P R I M A E huius Decadis postremi sex libri clade Urbis perierunt, quos tamen author ex schedijs exemplaribus sua fretus memoria (modo uita suppetat) restitui posse non desperat. Errera namque Cordubensis, et Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam excruciatu æditu omnes latebras explorassent. ferratam arcam inuenerunt in quam author elaborati argenti pondo centum et historiarum condices condiderat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera uerò non insulso ingenio partem eorum collegit, eos scilicet qui in membranis scripti erant, et purpureo contexti cerio papyraceos autem contempsit, eo euentu ut dissipati in fœdos usus omnino perierint. Collectos autem ad authorem in arcem detulit, ut præmium acciperet: idq; munus pontifex authoris lachrymis exoratus sacerdotio rependi; quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

HORM SEX LI.

BRORVM, QVI CLADE VR-

bis perierunt, author Epitomata apposuit, ut

legentes interruptæ historiæ desiderium

lenius ferant; supplereq; uolentes

ab his rerum seriem

perdiscant.

Vinto Itaq; libro, narratur bellū inter Columnios & Vrsinos Romanos proceres ortū. Pugnatur ad Monticellum Crustumini agri ab utraq; factione: uincantibus Colūnijs, Carolus Vrsinus capitur, moxq; ciuili humanitate pace facta dimittitur, q. Alexandri pontificis astuta cōsilia in utriusq; factionis pnicie uersa deprehēdissent. Interim Carolus rex Gallie quū è ludo parue sphaere in cubiculū alienū fessus se reciperet, apoplexia correptus moritur; eiq; succedit Ludouicus Aurelianus uir apprimè bellicosus. Florētini factiōibus inter se fluctuantes, Hieronymū Sauonarolam cucullatum, de pōtificis potestate male sentiētē, & humanis rebus sese ambitiosius, quā sacratū uirū deceret, immiscentem; sed indignū Christianæ doctrinæ nomine, adeo atroci supplicio in foro cōburrunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus Florentinorū uim defendendos susceperant; quod magis ac magis præsidia augerent, et Pisani eorū nouo imperio letarentur; cū magna inuidia, in suspiciōē occupandæ eius urbis uenerunt. Quibus de causis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectātes imperia, ea opportunissima Aethrusco

thrusco io mari urbi potirentur, ab eorum amicitia discedit; Florētinisq; adherens, transmissis auxilijs Venetorū duces cum magnis copijs Apenninum transcendere maturantes, ut summis iugis arceantur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorum dux, post illata Pisanis Venetisq; præsidijs aliquot detrimenta, ē Pisano agro reuocatus, ad tutandas Casentinatis saltus summitates, ad Pagum diui Stephani peruenerat, multisq; prælijs factis Guidonē Feltriū, Liuium, Astoremq; Baleonum Venetos duces singulari uirtute profligarat, atq; deiecerat, usque adeo graui cum dolore ab ea irrita spe Veneti Senatus, ut is implacabile odiū aduersus Sfortiā conceperit, & cum nouo Gallie rege, Alexandroq; pontifice, ad conturbandum totius Italiae statū coniurarit; diuisis inter se totius ferē Italiae urbibus. Ex ea diuisione Mediolani principatus non obscuro iure hereditatis Ludouico querebatur. Is Cremonam Venetis eius belli socijs in præmium societatis & foederis concedebat. Cesari Borgiae Alexandri pontificis filio, qui se à sacra purpura abdicarat, interfectoq; Candiano fratre magnum impuriū affectabat; Togatae Gallie & Umbriae reguli concedebantur; ascitusq; in id foedus Ferdinandus Hispaniae rex, cum Gallo clam Apuliae regnum fuerat partitus. Quibus consilijs ingens mox bellum exortum est. Nam Florentini recuperandae Pisanae urbis auiditate in id foedus consensere, ea conditione: ut Gallorum auxilijs freti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narratur res gestae eius anni, qui se sculare ab Alexandro cōditum antecessit. Ludouicus Sfortia cognito rerum suarū periculo, quod aduersum se tot

principes coniurassent, litem de imperio Mediolanensi per
 cōditiones annui tributi cū Gallo cōponere, deprecariq; in-
 iuriam à Venetis conatus, postquā omnia frustra tentaren-
 tur, ad Baiazetem Turcarū Imperatorem confugit, per le-
 gatos quorsum hæ coniurationes tēderent, demonstrant, atq;
 auxilium petit. Barbarus occasione intelligit, & terra, ma-
 riq; in Venetos arma parat. Veneti ingentem classē Gri-
 mano præfecto Ionio in mari Turcarum classi opponunt.
 Sed Grimanus malè explicata classe, & trierarchis nequa-
 quā præsentī animo pugnam ineuntibus, ad Protum insulā
 inter Sporadas, turpem in fugā coniicitur; quum explorata
 uictoria penè esset in manibus, nisi trierarchi cessauissent;
 Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui uni omnium
 impigrè pugnam inierant, miserabili incendio absumptis.
 Quum in ingentem nauem Baracchij Smirnei prædonis,
 cum duabus utrinque celocibus uehementer inuecti, post in-
 gestas harpagonū ferreas manus, Barbari desperata salu-
 te ultro repentinum incendiū excitassent; quo uicti uicto-
 resq; concremati sunt. Post rem male gestam Grimanus ad
 Sphragiæ insulæ portū, cui Sapiētiae nomen est, se contulit.
 Dauthes autem Turcicæ præfectus classis, desertis & amis-
 sis aliquot triremibus, in Naupactæum sinum abscessit, Nau-
 pactumq; segniter defendente Veneto in potestātē redegit.
 Nec multo post Grimanus propter rem male gestam, reuo-
 catus Venetias, in compedibus causam dixit; damnatusq;
 est & relegatus in Ossarum Absyrtidem insulam; inuidio-
 so nimisq; se uero Senatus iudicio; quod nihil Dominici car-
 dinalis pro sene patre deprecantis, sacratisq; manibus su-
 bleuantis paternos compedes, conspectus, & purpura, aut
 preces ualuisse: Quando etiam oborta in Senatu mise-

ricordia, multis honestæ lachrymæ manarent, uel ob id præsertim, quòd in trierarchos quosdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo pro priuata eius clementia, publicæ seueritatis pœnam subiisset. Exitu quoq; eius æstatis Scanderbassæ Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileiensem agrum in Euganeos, altissimis fluminibus superatis, populabūdus penetrauit; captoq; magno hominum numero, quòd nemo armatus obsisteret, et trucidatis immaniter senibus, in Tilauenti amnis ripa; unde uenerat, graui ex incendijs et cæde luctu in his regionibus relicto; reuersus est; postquam se seram Lu louico Sfortiæ opem attulisse didicit.

SEPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnū res gestas refert. Narratur bellum ortum inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi Vallis Agnedinæ incolas, qui inter Rhetos, Grisoni hodie uocantur, incursione facta, ferro atque igne populati fuerant; Quibus opẽ implorantibus Heluetij uetusto fœdere coniuncti non defuerunt; conflixereq; cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combusti nemoris nomen sonat. Eo prælio Aynaulebanus Heluetiorum dux peritissimus, ordines partiendo, promouendoq; ita hostium aciem perfregit, ut celebri uictoria sit potitus. Sed quum ante alios pulsum loco hostem acrius urgeret, iam planè uictor plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoque tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus, tormentis admotis magno apparatu, sed infelici conatu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem uertitur, deiectis atque interfectis defensoribus occupassent, atque inde in urbem irrupturus esse uideretur, Pisani ab interiore area in eam

partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili uolentia uocabatur, obuenterunt. Tanta uerò pilarum eius uis extitit, ut omnia munimenta à Vitellio obiecta disiceret, neminēq; propugnatorem introrsus consistere sine certa perniciē pateretur. Itaq; propugnatoribus Stampace denudato Vitelliani pedē retulerunt; sic ut spe ferē captæ urbis Paulus deiiceretur; & autumnus grauis exercitum inuecto pestilenti morbo mirum in modum uastaret. At Vitelliū post *tantas res paulo antè prosperè gestas*, quod nouissimo conatui Fortuna non arrisisset. inuidia inuasit, præbuitq; causam accusationi Raynucio Martiano perpetuo hosti suo atque obtrectatori, ut apud Florentinos facile suspicaces, non ui, sed dolo cecissee, nec potiri Pisis uoluisse crederetur; quod Ludouici Sfortiæ literis oblēperare potius quàm Reipu. cōmodo extremum capiendæ urbis periculum facere uoluisset. Itaq; ea oneratus calumnia nihil tale timens Cascina in oppido à legatis Florentinis capitur, Vitelloccio fratre per tumultum elabente. Perductus aut Florentiam exquisitissimis tormētis subditur; nec quicquam quo nominis fama maculari posset, ab infonte atq; fortissimo uiro elici potuit, quū tantum se à Fortuna sua miserè deferi, & ingrātē plebi quereretur. Sed Raynucianæ factionis octouiri, quē iure damnare non poterant, impotentibus suffragijs, ne iniuriæ ultor euaderet, capitali supplicio dānarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam transcendunt, ac Obegnino, & Triuultio ducibus, Aratium et Annonium Sfortiani imperij arces expugnant; atq; inde ad Alexandriam deferuntur, magnāq; ui tormentorum murum quatiunt. Sfortianis copijs præerat Galeacius Sanseuerinus. Is uti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia,

præsidio excedere, & Mediolanum reuerti iussus; magnam partem exercitus interclusam Pado Gallis diripiendam præbuit, turpiterq; aufugiens, urbem hosti occupandam reliquit. At Sfortia ad profligati exercitus, amissæq; Alexandria nuncium perculsus, quum fortè Simon Horrigonus Insuber homo facinorosus Antonium Landrianum ærarij præfectum trucidasset, ab eaq; cæde expediendæ pecuniæ facultas conturbata uideretur, animum despondit; Comumq; profectus cum Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem confugit. Nec multo post ex eius uictoriæ letissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanum uenit, cui cunctæ Sfortiani imperij urbes cum Genua deditionem fecerunt. Cremona autem ex conditione fœderis Veneto cessit. Arcem uero Mediolanensem longè omnium munitissimam atque pulcherrimam, Bernardinus Curtius insigni auaritia atq; perfidia uir, qui Sfortiæ alumnus fuerat, Gallis prodidit. Per id tēpus Cæsar Borgia Helueticis mercede conductis, adiunctoq; sibi Gallico equitatu, cui Alegria præerat Catherinam Sfortiā Forocornelij & Foroliuij urbibus expulit; dedentēq; se demū, captiuam Romā duxit. Quum uerò Fauentia, Arimino, atq; Pisauro imperij auidus immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, q. t. a. dio Gallorum ab Insucribus accerferetur, cum manu Helueticorum Mediolanum est reuersus. Verum intra paucos dies post Nouariam tormentis receptā, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum ueteribus Ligninij & Triuultij copijs coniunctus, eum magnopere conterruit; ob id maxime quod magnus Helueticorum numerus Gallicis in castris militaret, misceretq; facile sermones cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant. Ludouicum quoq;

Vald्रेium uirum Sequanum, qui trecētos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus, sollicitari ad defectionē didicerat. In eo graui metu sfortia certa tributi pactio ne cū Ligninio, ut se periculo eriperet, trāsfigere conatus est sed eius consilia Fortuna iā pridē infesta penitus elusit. Nā Heluetij utriusq; partis Gallica pecunia corrupti, eū habitu Heluetij militis inter phalangis ordines prodeuntē, Gallis ducibus tradi derunt; præcipuis tantæ perfidiæ authoribns, Rodulpho Salice Rheto, cui Lōgo cognomē fuit, et Cassa re Sileno ab Vrania Heluetio. Sfortiā in Galliā perductū, Ludouicus rex nullam humanitatis et clementiæ laudē quæ rēs, in prædurum carcerem sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro dum effugeret à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetis diu custoditum, deposcenti regi Senatus tradidit, ut in Gallia seruaretur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Græciam aduentum continet. Is anno seculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Isthmo Peloponnesum ingressus, trinis castris ad Metonem positis, turrem portæ imminētē maioribus tormentis est demolitus; murumquē tribus in locis aperuit. Sed post uaria certamina utrinque acerrimē depugnata, Ianizari pedites à sanctæ Mauræ porta in urbem perruperunt, quum fortē miserabili casu Metonenses conspectis quinque triremibus Venetis, quæ arma, milites & commeatum obsessis afferebant, ut appulsos exciperent, ad mare desertis stationibus descendissent. Itaque Barbari potiti lato adito, editaq; magna cæde, Græcos simul & Venetos mili-

tes obruncant; cohortemq; dudum expositam, & à portu intrantem concidunt. In ea strage Antonius Fabrius, & Bardella præsidij præfecti trucidantur, Audreæq; Falconi Metonensium Episcopo, qui in sacra ueste hortabundus prodierat, mitratum caput barbari cladio detruncatur: neque cuiquam armato uel inermi Turca miles pepercit, nisi quæ aut ætas, aut decora forma conseruauit. Captiui longis nexi restibus supra mille perducti ad prætorium in conspectu Imperatoris trucidati sunt. Custodiæ tamen iniectis cathenis traduntur Gabriel prætor, & Balastus quæstor cū Aurelio scriba, atque item Sebastianus è monte Silice, qui ueteri præsidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonensium casu perterritos in deditiōem accepit. Crisseū quoque à Cherseoglebassa Baiazetis genero tormentis est expugnatum. Tentauit & frustra Nauplium Helibassa: & Pilus olim Nestoris sedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impositum, metu exterrito arcis custode, Barbaris est deditus. Quibus rebus gestis Baiazetes terra & mari planè uictor, q. Veneta classis nusquam cōgredi ausa certamen detrectasset, Bizantum est reuersus. Nec multo post à Consaluo, cui propter singularem uirtutē consensus militum Magni cognomen dedit, coniuncto sibi Pisaurio Venetæ classis præfecto, Cephalenia post longos difficilesq; labores expugnata est, quum Turcæ firmè omnes in uestigio stationis cum Gisdare præfecto non inulti cecidissent. Pisaurius quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremium suarum intulisset, sanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Nerito in insula, fortiter expugnauit, Turcarum equitibus peruada reciprocantis Euripi ab Aetolico litore obseßis, opem ferre frustra conantibus: Sed nequaquam pari fortuna Gallica

classis, quæ subsidio missa in Græciam peruenerat, mari re-
 gessit. Nam Rauastennius præfectus ad Lesbū insulam de-
 latus Mitylenasq; tormentis oppugnare adortus, Turca se
 impigre defendente, ita incepto abscessit, ut saeuiente tempe-
 state classis eius disiecta sit, ipseq; post multa pericula ac nau-
 fragia ad Tarentum euaserit. Galliae atque Hispaniae re-
 ges ex composito Federicum Aragonium adoriuntur, Ma-
 gnus Consalius tecto consilio, simulataq; amicitia Brutijs et
 Apulis imminet. Namursius Gallorū dux, adiuncto sibi Cæ-
 sare Borgia per Cāpaniam delatus, Capuam Urbem oppu-
 gnat, atq; inter conditiones deditum se ducum hostiliter ir-
 rumpit: direptisq; Cāpanis & Aragonijs militibus male-
 mulctatis Fabritius Columna & Raynucius Martianus ca-
 piuntur. Hunc uulneratū Vitellocius, ut Pauli fratris mani-
 bus parentaret, ueneno plagæ indito tollendum curauit. Illum
 Iordanes Vrsinus è manibus Gallorum liberaliter præbito
 auro redemit. Federicus exutus copijs et consilij inopes, quū
 antea à Consaluo opem frustra implorasset, relicto regno
 deditisq; arcibus, ad Ludouicū regem uerū hostē nauigare,
 quā ad Hispanum consanguineū à quo se iniquissimè atq;
 ingratisimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaq;
 Consalius sine uulnere Brutios, & Apulos in ditionem Fer-
 dinādi regis redegit: eoq; euentu Alfonsum Federici filium
 Tarenti obsedit, ut quum adolescens certa libertatis cōditio-
 ne inexpugnabilem urbem dederet, contra iusiurandi religio-
 nem caperitur, ut unicus Neapolitani regni hæres in Hispania
 seruaretur. Nec diu post Hispani & Galli ex propin-
 quis præsidijs de finium diuisione disputantes, ad arma acer-
 rimumq; bellum descenderunt: Quo exorto Gallis para-
 tioribus Consalius in Barolum compellitur. Eo obseſſo

noua auxilia, cum ab Hispanis, tum è Germania per Hadria-
 ticum Consaluo superuenerunt. Quibus fretus cum hoste ad
 Gerionem in Apulia prosperè conflixit, interfecto in acie
 Namursio duce. Pari etiam fortuna in Brutijs Vgo Cardo-
 nius Obegninum Gallorum ducem ad Semenariam debella-
 uit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutij agri acie
 fuisset prosligatus; geminataq; eo modo Hispanorum uicto-
 ria, Galli uix retèta Caieta Neapolitano regno depulsi sunt.
 Sub id tempus Cæsar Borgia, qui quatuor Varanios pro-
 ceres antiquissimæ stirpis Camertes necarat, ut eorum im-
 perio & opibus potiretur, Guidonem Feltrium Urbino,
 Pandulphū Malatestā Arimino depulerat; Astoremq; Man-
 fredum expugnata Fauentia sub fide deditum strangularat;
 sanguinarias manus Vrsinæ factionis atq; familiæ proce-
 ribus admouit. Primo Vitellocium ab insigni uirtute inui-
 sum, & Liberottū Firmanum, moxq; Paulum Vrsinum
 Latini cardinalis filium, et Franciscū Vrsinū Grauinæ re-
 gulū in Umbria tetro supplicio sustulit: eodemq; die ab Ale-
 xandro pontifice ad constitutum tempus Baptista Vrsinus
 cardinalis in mole Hadriani cantaridū ueneno sublatus est.
 Sed Italicæ mobilitatis stirpes exscindēti affectantiq; regnū
 Italiæ, non diu Fortuna arrisit: quum coenaret enim Vatica-
 na in uilla inuitatus à patre pontifice uenenum bibit, q. conui-
 uis quibusdam senatoribus ditissimis paratum erat, fallente
 lagenas incautè à poculis ministro. Sed Alexandro uim ue-
 neni non ferente, ipse Cæsar paterno funeri miseriæq;
 suæ interfuit. Nam Iulius Alexandro suffectus, eum
 exutum exercitu in arce sub custodia tenuit, quo ad missis
 tesseriis arx Ostiensis redderetur. Fide demum à Consaluo
 accepta, Neapolim nauigauit; ubi dum compararet copias,

et nouas res moliturus uideretur, captus est, & in Hispania custodiendus ad Setabam transmissus. Alexandro mortuo atq; ite Pio terito, qui paucissimis diebus regnauit, nec aduc p co milia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romam intrauit, Tramulio, et Francisco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atq; Latina uia bipartito regnū ingressi, nulla memorabili re gesta, totā ferē hyemē in Aquinate, et Fregellano agro cōsumpserunt: mirifice eis resistēte Con saluo qui Lyrim amnem ponte transgredi ausos, fortissime reppulit: castraq; demū eorū adortus, quū noctu superiori bus uadis copias omnes traduxisset, in foedam fugam per Formianū litus cū multa cede coniecit. Quo aduerso rerū successu Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, ut sua classe uecti, inermes in Galliam redirent.

LI B R O nono Iulius pōtifex, Ioannem Bentiuolum ab inueterata tyrannide, coetūq; audaciam filiorum præpotentem, Banonia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitiū admouerant. Bentiuolus septuagenarius senex, animum despondens, quū farociam imminentis Pōtifis magnopere timeret, ad castra Gallorum confugit, nullo in suprema rerū difficultate, aut uirtutis, aut industriæ conatu edito: sic ut postea apud Mediolanū in exilio perierit. Domus eius incomparabilis structuræ, quā media in Vrbe edificarat, ut abominandi dominatus memoria tolleretur, cōcur su populi à fundamentis euersa est. Sub id tēptus Philippus Maximiliani Cæsaris filius Belgarū princeps, in Hispaniā nauigauit, ut Isabellæ socrus dotale regnū adiret. Receptus est ab Hispaniæ proceribus usq; adeo studiosè, ut Ferdinādū regem socerum defererent, cui tanquam seni et parū libera

li facile omnes florentem etate & splendore uitæ nouum Regem anteponebant. Ferdinandus suorum leuitatem perfidie proximam detestatus Neapolim nauigauit. Nec multo post Philippus ab intemperie noui cœli, cui Belgicæ epulæ minimè congruebant, oborta febre surreptus est. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduum plagam arserat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compositis, & Magno Consaluo propter affectati regni suspicionem ab ducto, ad sua regna rediens, collocutus est cum Ludouico Gallie rege apud Sauonam, de inuadendisq; Venetis consilium ab utroque initum est. Tum enim Ludouicus Genuenses armis subegerat, quum pulsa nobilitate, statum popularem induxissent, resistereq; ausi è culminibus montium deiecti uictiq; ad Gallicum imperium impetrata uenia redissent. Paulus Nouius uir plebeius qui ad summum honorem fauore plebis erepserat, inauspicati principatus pœnas capite persoluit. Secutum est demum bellum, quod Germani auctore Cæsare cum Venetis gesserunt, partim à Carnicis Alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram castellum Fitialianus & Triuultius cum Gallicis copijs, Hispanorumq; cohortibus, Germanos facile represserunt.

Ad Cadurium uerò oppidum alteram Germanorum manū per niuosa Carnorum iuga, Liuianus ita cecidit, ut ab eo cruento prælio, aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergestum urbem ui expugnata, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Cæsar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Estropæ regibus coniurauit aduersus Venetos: eaq; coniuratione Italia supremam propè adiit cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, per amplum, ob idque inuidiosum ex aliorum ruina im-

perium condiderant: fremente pontifice, quod Ariminum atq; Fauentia urbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo et bono sæpius repetitæ minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni suæ detractam, & Hispanus rex nequaquam sibi integre partum Neapolitanum regnum existimabat; quū maritimæ Apulorum urbes oppigneratæ iam pridem ab Aragonijs Syponthus, Tranium, Monopolis, Brundisium & Hydruntum Venetis præsidij tenerentur. Coiungere legati principum ad urbem Cameracum in Belgis, decretumq; est communibus uiribus in Venetos bellum, tanto silentio, ut quum eius suscepti consilij suspiciones emanarent. Venetijs nequaquā maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cū ingentibus copijs transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atq; aciem tentare ausos cū magna cæde profligat, capto Liuiano Secundum eam uictoriā intra paucissimos dies non modo sua quæ repetebat, Bergomum, Cremonam, Cremā & Brixiam sine uulnere recepit; sed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atq; Patauium, Cæsari capienda præbuit; quod deleto exercitu cum paucis P. Iulianus, desperatis rebus, ad Mestrium extremum continentis oppidum fugisset. Pari quoque cursu Iulius non Ariminū modo atque Fauentiam, sed Ceruiam & Rhauennam recepit ultroq; Senatus Venetus Apuliæ urbes, Hispano regi dedendas curauit: Sic ut tanta modo Veneti imperij fortuna Italæ hominibus planè miserabilis, externis uero ridenda uideretur, quando uni omnium Turcæ pacis pauloante confectæ memores, non modo fidem seruauint, uerum auxilia in id bellum amice studioseq; obtulerint. Sed barbaro regi, quod fidem pacemque egregiè tueretur gratias egit; quum huiusmodi auxilijs nequaquam è Republica

utēdum esse censuisset. Nauarrus ex gregario milite cōmendatione uirtutis dux factus quū antea auspicijs Xymenis archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornātis, Oranū Mauritaniæ emporiū, in magno portu occupasset, Buziam demū in Numidia urbē Mahometanorū gymnasio claram cepit atq; diripuit; emēsoq; inde Africæ litore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicē insulā, quū Girapolim adoriretur insigne accepit detrimentū. Ingruentibus. n. Barbaris, Hispani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole sitim perpeſsi, ordines seruare nequierunt, uersi q; in fugam, dū ad nauigia quæ in alto erant, deficientis scaphis enatare properarent, ab hoste cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illustris iuuenis fortiter repugnans est interfectus.

D E C I M O libro, Andreas Grittus Venetus legatus Patauiū segniter tuentibus eam urbem Caſarianis recepit; Leonardo Dressano nō diu tuēte arcē. Is quod esset Vicentinus ciuis in baratrū teterrimi carceris Venetijs est deiectus. Quatuor uerò e Patritijs Patauinis, qui stultē perfidioſeq; Venetis se auersos ostenderant, in foro Veneto latronum more strangulati sunt. Maximilianus Cæsar suorum incuria amiſſam urbem ut reciperet, coactō ualidiſſimo exercitu ē Germania descendit ad quem Gallorum & Hispanorum Pontificorumq; militum auxilia acceſſerunt. Sed latē proſtratis muris oppugnatione eum habuit euentum, ut Pitilianus constantiſſimus dux, urbem insigni cum laude defenderit, irritoq; incepto Cæsar in Germaniam redierit. Post ſeruatum egregie Patauium Veneti contra Alfonſum Ferrariæ principem, aduerſo Pado, classem uiginti triremiū miſerunt. Eā Ferrariēſes poſt ua-

ria accepta incommoda, authore Hippolyto Atestino cardinale, tormentis sub aggere constitutis ita perfregerunt & demerserunt: ut uix Angelus Triuisanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui salubriq; suscepto cōsilio ueniam pacemq; à Iulio pōtifice per legatos supplex petiit, facileq; impetrauit; quum ille generoso spiritu publicū Italiæ corruentis decus, discrimenq; prospiceret. Magno siquidem ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti subiectis non parcere, quando ipse feruidiore ita concitatus, nobilissimæ Reipublicæ excidium parasse diceretur. Id factum nouarum cladum initium fuit. Nā, Iulius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum, intulit. Hunc Ludouicus Rex, quum tuēdum susciperet, Pontificis hostis affectus est. Cuius cōtrouersię is extitit finis, ut Gallus per Triuultium ducē profliga. o pontificio exercitu, cui Feltrius præerat, Bononiam reductis Bentiuolis Pontifici eriperet. Ea uis Pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio, atq; opem implorāte, uniuersos prope Europæ Reges, aduersus Gallos ita concitauit, ut Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opē ferrent, in Italiam mitterentur, Heluetijq; pontificē contra Gallos tuendū susciperent. Gallus suis subnixus uiribus, sacra anathematis tela contemnens, ut omnem Pontificis authoritatem conuelleret, Conciliū Pisis induxit, concedentibus primo Florentinis, & mox Gallica præsidia respuētibus sic ut sacerdotes à Iulio transfugæ Pisis exacti, Mediolanum confugerent, atq; ibi Concilium celebrarent. Interim Gasto Foisseius sorore Ludouici regis genitus copijs præficitur. Is semel atque iterum Heluetios infesta populatione in agrum Insubrum descendentes repressit. Bononiensibus raptato per lutulenta itinera

ualido exercitu, opem tulit; quum Hispanorum & Pōtificio rem mœnia quatientium uim egre sustineret Alegria Gallici præsidiij præfectus. Eius aduentu non plane maturè cognito, Nauarrus atque Cardonius tormenta retraxerunt, & se per Aemiliam uiam receperunt, ne ante portas bellicosæ ciuitatis cum Gallis prælio congregi cogerentur. Gasto liberata Bononia incredibili celeritate aduersus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præsidio retenta; ad quam expugnandam, quum Paulus Baleonus à Senatu mitteretur, in itinere Castoni fit obuius ad turrem magnanimi, quæ est prope Athesim; statimq; improuisa utrinque exorta est pugna, qua Baleonus uiribus impar, prosligato exercitu suo, quum Athesim tranasset ex fuga uix seruatus est. Ea bene re gesta Gasto ubi Brixiam peruenit per arcē ingenti cæde edita urbē recuperauit, capto Gruto. De Aloisio autē aduocato qui defectionis author fuerat supplicium in foro, ipso spectante desumptum est. Direpta miserabilē in modum et cadaueribus repleta Brixia, Gasto unde uenerat, rediēs, superato rursus Pado pugne auidus, ad oppugnandā Rhauennā delatus est, ratus, uti euenit, Cardonium atq; Nauarrum obsessæ urbi, ad non dubiam cōserendæ pugne occasionem, opem allaturos. Sed oppugnantem triduo fortissimè sustinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. In ea oppugnatione Gasto, Spinæum tormentorum magistrum, & Cetellionem è Colineæ familia, ducem clarissimum, tormentis ictos amisit. Quum uerò hostes aduentare cognosceret, castra mouit, transgressusq; Vitim annē quæ hodie Aquadussa appellatur, cum hoste conflixit. Eo prælio lōge omnium cruentissimo, tormentis utrinq; acies pro-

sternentibus, res gesta est; sed maiore Hispanorum incom-
 modo, quum Alfonso Atestinus qui primum aciem ducta-
 bat capto opportuno circuitu, tormenta sua, in latera hostiū
 direxisset; non paucis etiam ē numero suorū interfectis. Ve-
 rum Gasto ingenti potitus uictoria, quum recipientē se per-
 aggerē Hispanorum legionē intemperanter persequeretur
 immoderate uirtutis iuuenis ā globo hostiū circumuentus,
 atque interfectus est. Galli prope pari effecti clade, campo
 atque hostium castris potiti sunt, atq; inde Rauennates se
 dedentes, contra fidem uiolatis etiam tēplis, magna clade
 affecerūt. Eo prælio captus est Ioannes Medices Cardina-
 lis Pōtificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra uerò qua-
 draginta maiorum minorumq; ducum cadauera, reperta
 sunt. Secundum autem famam prælij Rhauennatis, Helue-
 tij ā Iulio infracti animi Pontifice in auxilium exciti, per
 Tridētinas alpes intra paucissimos dies in Veronēsem agrū
 descenderunt, repulsoq; ab Athesi Gallorum exercitu, cui
 Palicia præerat, retrocedentes, nec congregi ausos Gallos,
 Ticino in urbe obsederunt. Nec multo post quū Baleonus
 cum iusto exercitu tormentorumq; apparatu Heluetijs se cō-
 iunxisset, Galli Ticino eiekti, compulsiq; in fugam ultra Al-
 pes redierunt; atq; ita Iulius liberatæ ā Gallis Italiæ titulū
 prætulit; egregieq; ultus est Florentinos, qui authore Sode-
 rino ipsorū dictatore, concilio sedem dedissent; reduxitq; in
 patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno casu ē
 Gallorum manibus elapsus, cum reliquis Hispanorum in
 Aethruriam peruenerat. Sed Iulius septuagennarius senex,
 uel felix ea uictoria, lethiferum concepit morbum: Romæq;
 fato functus est. Successit autem ei Ioannes Medices, in co-
 mitio iuniorum suffragijs subleuatus.

161

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS

LIBER XI.

non Joannes Modicus appellatur
~~E~~ONE Decimo pontificatū ineūte
quū is, ad tertiū Idus Aprilis thiarā
sacri Imperij more maiorum accepis-
set, ut dies quo ad Rhauennam captus
fuerat circumagente se anno infau-
stus, tāti spectaculi celebritate ex atro

vid. Hist. Span. lib. 12. fo. 50.
in candidum uerteretur; ex Rusi legati literis cognitum
est Ferdinandum regem occultas cum Ludouico inducias
pepigisse: Ea re Britanniae Regem grauissimē cōmoue-
ri, q. se deceptum ā socero quereretur, cuius hortatu Dor-
setium cum ualida classe, ad inuadendā Aquitaniae oram
transmisisset. Enimvero Ferdinandus cunctas belli ratio-
nes foederumq; iura uel cum pudenda mutatae fidei labae, et
graui sociorū iniuria, ad cōmodum suum referre erat soli-
tus. Nam postquā Ioannē Cātabriae regno expulsum, Gal-
licisq; armis id repetere conantē Albanij uirtute repulerat,
nouī regni gentē Albretis antiquis regibus deditā, inducia-
rū spatium confirmandā existimabat: Ratus utiq; opportu-
ni eius regni accessionē multo potiorē, utilioremq; defensio-
ne Cisalpinā Galliae: cuius auiditate Ludouicus inde pul-
sus usq; adeo ardere uideretur, ut Ioannē ex antiqua Gallo-
rū amicitia, recētiq; eius societate regno eiectū, atq; ob id

apud se exulem, tota spe recuperandi regni deicere nō poteret. Ex horū enim longē maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs & tum liquidò, & multū antea præclare compertum est nihil omnino sanctum & inuiolabile, uel in rite conceptis sancitisq; fœderibus reperiri, q̃ in proferendis imperijs augēdisq; opibus apud eos nihil ad illustris famæ decus interesset, dolo ne & nusquā sine fallacijs, an fide integra ueraq; uirtute niterentur. Itaque Ferdinando, q̃ de inducijs occultē transactum erat, egregiē dissimulāte, et Gallis arma parātibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ legatus à Leone supplex maturam opem implorat: Placentiam Parmamq; urbes, si sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimē defuturos demonstrat, quòd per summam iniuriam Brixia exclusi ex nouo fœdere Cremonam repetant: & Veronā quoq; Gallicis freti auxilijs se recuperaturos sperent. Proinde maturē cauendū esse, ne consilia Iulij, fortissimi pontificis non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totq; partis uictorijs egregiē confirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse unum, qui imminentibus malis occurrere possit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à fœdere iā planē discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet: ut persolutis stipendijs Heluetij ingētibus animis ad tuendā Sfortiæ causam parati, in uetere studio & fide contineantur. Hæc differenti Morono uehemens adiutor aderat Sedunensis cardinalis, qui ex professo Gallorū hostis suæ gētis princeps Sfortianæ causæ, quæ pontificiā dignitatē includeret, ius et nomē cōstantissimē defensores pollicebatur. Eos .n.

ubi pontificē & nouo nomine, et paterno spiritu generosum nihil animo labare, sed pontificij Italiciq; nominis deus augusto constantiq; decreto tueri uelle audierint, extemplo inuictis armis ostensuros, quo studio, qua fide, qua deniq; uirtute hastatus miles Heluetius pro socijs semel in tutelam receptis aduersus sacrosanctæ maiestatis uiolatores pugnare sit solitus. At Leo de cōmutata Ferdinādi regis uoluntate certior factus, præsentiq; adductus periculo q; iam Galli ad Coctias alpes peruissent: tametsi uti accidit nouo principatu, nondum rerū publicarū cogitationes explicasset: graui tamen expeditoq; iudicio ijsdem quibus Iulius fortiter glorioseq; ire insisterat consiliorū uestigijs sibi consistendum existimauit: eo quidē temperamento, ut apertē neminem offenderet, & pacificatoris nomen sacrosancto omnium parente dignissimum tueretur. Sfortiæ nā que salutem omnino negligere, populique Heluetij amicitiam tanquā utilē decorūque Romano pontifici nisi impēs et grauius æstimare non poterat; postquā Iulius Maximiliano Sfortia legitimis ideoque felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide uirtute & recenti uictoria inclutus, specioso decoroq; titulo defensor pontificiæ libertatis esse appellatus. itaque Morono in stipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiā cōtendens Heluetijs cohortibus diuidat, egregiū Leonis studiū ostendet: detq; operam ut Cardonius, qui tū ad Trebiam amnē habebat castra, superato Pado, cum Heluetijs se coniūgat. Sed his ad famam propensi amiciq; Pontificis abunde exhilaratis, & q; summæ rerū intererat præsentis pecuniæ conspectu opportunē confirmatis, nihil plus à Cardonio

de inducijs ab rege suo pariter & à Gallis diligenter edo-
cto impetrari potuit, quàm ut promouendo castra Padum
traiecturi speciem præberet, & Romana uia præter Clasti-
dium atque Derthonam, Hispani leuis armaturæ equites, ad
continendos in fide socios Gallorum metu nutantes excur-
rere iuberentur. Verum ea simulati auxilij ostentatio uel
multis impetrata precibus, magno detrimento socijs cecidit:
Nam quum Piscario cum peditatu præeuntes equites sub-
sequenti Vicoirienses tanquam rapacis ac impotentis gen-
tis timore adducti portas clausissent, nec postulanti cōmea-
tum nisi corribus è muro demissum præberent, usque adeo
grauis toto agmine indignantium militū fremitus est exor-
tus, ut cohortes sub signis arma caperent, ulturæ contume-
liam, & ab agresti inhospitaliq; populo minimè receptæ,
sub diuo tendere cogerentur. Itaq; facto impetu prolatisq;
tormentis muro portæq; succedūt: refractōq; ponte ligneo
& deiectis ex muri corona defensionē parantibus, nihil
uetante Piscario in oppidū irrūpunt: crudeliq; cæde edita,
per se opulentum, & ex terrore Gallici belli eō confugiē-
tium diuitijs refertum hostiliter diripiunt: insigni cū infā-
mia Piscarij ducis, qui aduersus miserè atque improvidè
obsistentes socios dignitatē suam uel iniquo maximeq; sæ-
uo facinore edito, ut milites ditaret, tueri cōtendebat. Inte-
rea Ludouicus ex inducijs ab Hispania omni belli metu li-
beratus, et ualida classe in Oceano aduersus Britannos Ar-
morici littoris urbes defendēs, duos summæ authoritatis at-
que peritiæ duces, qui Alpes transcendāt, Tramuliū atque
Triuultiū deligit: euocat Robertū Sedaniū in Eburonibus
principem cū nigra Germanorū legione: atque item Aloī-
sium Beomuntium è Cātabriæ finibus accersit cum his Va-

fconum cohortibus, quæ paulo antè Palicia duce ad Pompe-
 lonem cum Hispanis bellū gesserant. His quoque admiscet
 è Gallia aliquot peditum vexilla delectæ iuuentutis : quòd
 tum honestissimus quisque, qui nō esset ad equū rescriptus,
 alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos
 omnes magno tormentorum apparatu instructos in Italiā
 maturare, communicatisq; cum Veneto Senatu consilijs
 Sfortiā solis Heluetiorum auxilijs confisum adoriri iubet.
 Veneti enim ab Hispanis contra fœdus intercepta Brixia
 indingnè pro hostibus habiti cum Gallo in amicitiam redi-
 erant his legibus renouato fœdere, ut confecto communibus
 armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, et reliquas de
 mion suæ ditionis urbes Gallorum adiuti copijs recupera-
 rent. Quibus obsignatis tabulis ~~Linianus diuturno atq; du-~~
~~rissimo carcere eductus, in Italiam uenerat. et à Senatu in~~
 honore militaris imperij Petiliano suffectus nouas copias
 ueteribus addendo iustū atq; optime instructum exercitum
 cōpararat. Idem quoq; ex fœdere concessæ libertatis bene-
 ficium Gritus tulit, quem superiore anno Brixie captum
 diximus. Huic iniunctū est ut Tramulio atq; Triuultio co-
 mes iret: & pro legato expediendis consilijs castra Gallica
 sequeretur. Eodem quoq; tempore Ludouicus intentus in
 eam curam, ut Genuensē arcem quam Laternā uocant, ob-
 sidione liberaret, p Renatum Sabaudie bastardū cū Adur-
 nijs fratribus egit, ut coacta per Apennini uicos Ligurum
 manu nouas res Genuæ aduersus Fregosios molirentur.
 Præerat tum Liguriæ Ianus Fregosius studio atq; opibus
 Iulij pontificis in ciuitate principatum consecutus. Is paulo
 antè Hieronymum Fliscum summo loco natū Gallicis stu-
 dentem rebus, quum exiret è curia per propinquos suos

De Capite
 de sig. v. d.
 de sig. l.
 7. in fine

sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat.
 Qua cede exacerbati fratres eius, Othobonus & Simbal-
 dus ita urbe excefferant, ut paratis ad uindictam animis cū
 Adurnijs Fregosiorum hostibus consilia atq; arma conso-
 ciarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia usque
 adeo deflagrauit, ut iam planè auersa magna Senatus par-
 te, uim imperij ægerrimè retineret q̃ Adurnij Gallica in-
 structi pecunia per Pulciferæ ualles aduentarent; et Præ-
 ianes Gallicæ classis præfectus Ligustico mari uagare-
 tur: obsessisq; in arce Gallis p̃ minora nauigia ad fallendā
 magnarum nauium custodiam idonea, comeatum sæpe sub-
 mitteret, eo grauiore Genuensium incōmodo q̃ mercaturæ
 negotiationes interclusa navigatione sustulisset: totusq; cur-
 uatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expositus ab
 eo periculo inutilis atq; infestus redderetur. Qua rerum
 difficultate circumuentus Ianus q̃, neq; pecuniam impera-
 re, neq; imperatam à factiosis dubijs q; ciuibz exigere au-
 deret, animum despondit. Adurnij namq; opinione celerius
 in suburbana tecta ad Diui Petri Arenā peruenerat: com-
 missoq; peracri prælio in ascēsu collis qui Laternæ arcis
 imminet urbemq; despicit, Fregosias cohortes in fugā uer-
 terant; neq; in eo tumultu quisquā ē populo turbulenti se-
 ditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus ui-
 ctōres exciperet: et Flisci pariter à diuersa porta armatis
 elictibus urbē introirēt, à qbus Zacharias Iani frater unus
 ē percussoribus Hieronymi, trucidatus et pedibus raptatus p̃
 urbē patratæ cedis pœnas dedit. Ianus autē in eo occupatæ
 urbis aduerso fremitu conscensa nauicula ad suam classē
 profugit. Nec multo post Antoniottus Adurnius sal-
 uis Galli regis auspicijs & Laternæ arcis custodibus

omni genere commeatus abunde recreatis, à Senatu populoq; ciuitatis atq; Liguriæ princeps est appellatus. Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Galiorum apparatu transituq; Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisq; sententijs ad mirabili Pagorum omnium consensu, Sfortiâ omnino defendendum censent, uiri longe omnium promptissimi gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altofaxus antiqua sua nobilitate clarus, & tum præcipua de exactis Italia Gallis laude illustris; qui sublatu uexillis confestim in Italiâ cõtēdant. Itaq; passim scribuntur milites nullo proposito stipendio, nullaq; præsentī pecunia, q, numquam antea acciderat, nomina dantes; tanta quidē alacritate ut mirum uideri posset noua odia ueteribus fidelis amicitiae fœderibus inducta tantū ualuisse. Feri. n. homines probeq; constantes, & sua simplicitate generosi, æquo animo ferre non poterant, q, Ludouicus uarias ipsorum forti opera, multoq; sanguine uictorias cōsecutus, illiberali demum ingratoq; ingenio, ut minores bello sumptus faceret, Germanos uagæ incertæq; militiæ mercenarios et ignotos, ipsius prætulisset; qui et uicini essent, et Galliam omni tempore aduersus externam uim promptissimè defendissent. Primi omnium Vranie, Suithie, Vnderualdiæq; prætores, quos Hamanos uocant, uti Italiæ proximi Alpes trāsierunt; peculiari etiā rerū suarū metu concitati: superioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato in Italiam imperij ditionem extenderant; quā omnino tueri oportere cū magni prouentus, tum publicæ existimationis causa indicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cefusio; & demum ex interuallo Tigurinorum & Bernensium summæ authoritatis

atque potentiæ Pagorum uexilla sequebantur. In postremo agmine in quo erant quinque milia delectorum peditū fuit Altosaxus, per dispositos in itinere commeatus quantū fieri uia compendio posset, per Grisonos festinare iussus. At hos enim Lepontiæ alpes pertinent, quæ Splughæ & Setæ nomine hodie uocantur, & è Curia Rhetorum urbe, per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tēpus Sfortia aduersis nutantis Liguriæ rumoribus & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione percussus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: ut opportuna in urbe tutus ab insidijs aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci præerat, uir principe ortus familia: sed maiorum suorum uirtutis et gloriæ penitus oblitus, utpote qui fortuna sua minime contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aspiraret: Alebat. n. circa se audaces ueteranos ab egestate atq; superbia cædibus assuetos & maleficijs infames; set in his aliquot primæ nobilitatis adolescentes dissoluta uita perditos et effrenes, qui à parentū imperio gratiaq; dilapsi licentiæ militaris libertatē quærebant. His omnibus in turmas cohortesq; descriptis Sacramori fratrumq; domus, penuarijs copijs inconditè & liberaliter expositis ita patebat, ut quum extra modum prodigo neq; patrimonij prouētus neq; stipendia sufficerent, uerocordia præceps ad retinendum instituti luxus nomen nonnunquam in pecuniosos foeneratores, & opifices noctu grassaretur atq; inde infame noui Catelinæ nomen apud Insubres referret: nec insulsè quidem, quum multo ære alieno oppressus ne decoqueret sibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus de causis q; se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Tri

uultio transegit, ut alæ equitum præfectus regia stipendia mereret quæ erant maximè opulenta atque perpetua. Interim daret sedulo operam, ut obsessorum inedia occurreret: & si fieri posset Sfortia per insidias interficeretur: Vt cū insigni munere, quo tota belli cōtrouersia finiretur, ad regē trāsiret. Ab hac pactione nocturnæ stationes ad ualli munitionē ita sēsīm laxatæ sunt ut Galli ex cōposito exeūtes singulis noctibus paratū, et gratuito traditum omnis generis commeatum in arcem referrent. Sed ea diſſimulatio non occultæ plena perfidiæ, diu tegi non potuit quin manaret, prodentibus fortè baiulis, qui quaterni multo labore succollantes integram uini uegetem ad uallum obsessæ arcis intē pesti nocte comportassent. Hac re deprehensa Sacramorq; detectoq; atq; eo uim parante, Maximilianus per se pavidus, monentibus amicis ut sibi cauere, desperatis Hispanorum auxilijs Mediolano excedens (ut diximus) Nouariā contendit. Meminerat. n. se non multum antea quum ē festo matronarū conuiuiū noctu sine funalibus in curiam rediret occurſu incognitæ armatorum cateruæ insolenter atq; acriter omnibus telis petiū fuisse, quo tumultu Galeacius Sfortia Pisaurensis principis frater ipsius lateri comes hærens glandæ traiectus interiisset; nō nullis proculdubio eam uim atrocis facti nequaquam fortuito sed parato dolo illatam ad Sacramori satellites referentibus. Constabat enim Sacramori domum quæ una ex Vicecomitibus Magni Matthæi posterorumq; eius Mediolani principum quanquam ex notho proauo ueram stirpem respiceret, Sfortianis tanquam insitijs nouisq; principibus imperium semper inuidisse, quod post Philippum Fato functum ex Planētæ spurie cōnubio freti armis, illud interceptisse uiderentur. Tum ue-

ro Sacromorus q. nullus iam locus Sfortia profecto ten-
 dendis insidijs relinqueretur, nihil sibi moræ attulit, quin
 impotentis animi perfidiam nudaret. Iam enim Galli duces
 à Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant; &
 Liuianus transuersis itineribus per Tartari amnis palu-
 des perducto exercitu ad occupandam Cremonam iter intē-
 derat. Primum omnium aduocata concione commutatæ uo-
 luntatis causas exponit, noui consilij necessitatem demon-
 strat; opimiora stipendia & præmia ex liberalitate opu-
 lentissimi regis singulis pollicetur, patefactaq; munitione,
 aliquot euocat Gallos: explicatisq; regijs uexillis, ingenti
 armatorū stipatus agmine p. mediam urbem in forum per-
 currit: occupat extemplo curiā, plebiq; diripiendā præbet,
 nec ulli tamen ciuū ab armatis uis infertur. Exinde popu-
 lum tantæ rei nouitate & certo metu à Gallis et Venetis
 imminente perterritum, patritiis improviso timore præpe-
 ditis hortatur, ut ad uelerē Galliæ regis fidem redeat: Sfor-
 tiani dominatus obliuisci uelit: qui multis ab iniqua pro-
 scriptione exilium, fugam, egestatē, cōpedes et fœde necis
 laqueos attulerit: quando Ludouicus ad nō dubiā clementiā
 semper uictor, ab immēsisq; opibus regū maximus, rapaci
 seuoq; tyranno semper egenti, et iam planē ab omnibus de-
 serto præferendus uideatur. Per hunc modū Medolanēses
 ut plerunq; accidit ex timore in nouam spem proclinatis,
 arma tenenti facile parent: nouū Ludouico regi sacramētū
 dicunt: restitutoq; Senatu Sfortiana insignia publicis locis
 deradunt. Nec multo post Sacromorus pacata urbe acci-
 tus in castra, quōd Heluetij numero aucti præter opinio-
 nem feroces animos præferrent, & prælio certaturi ui-
 derentur, supra octingentos galeatos equites educens ad

Ticinum annum contendit . Eodem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis ducibus ad Agapitanam portā magno tormentorum apparatu Nouariæ moenia quassabātur: tam graui ciuium metu quā in signi Heluetiorū alacritate. Hi enim egregio consensu intrepidisq; animis, quam prostrato adapertoq; penitus muro ita uim tanti instructi exercitus, & Gallorum minas despiciebant, ut nullū intror sus aggerē more militiæ, nullaq; prorsus ad sustinendū inuadētis hostis impetū, munimenta se erecturos profiterētur, frustra obsecrante Syluio Sabello, ut transversam saltē fossam Itolorū militum ciuiūq; labore iuxta ruinas perducī sinerent. Idē quoq; cæteri Sfortiani procures nō ignari militiæ postulabāt, et ante alios Ioānis Gonzaga Alexander Bentiuolus, & Camillus Montanus Prætorij præfectus, q. fortibus æquē & peritis ducibus maximē decorum foret de temerarijs hostibus minore quā fieri posset labore atq; incōmodo uictoriam retulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis Iordinus Vnderualdius præstantis elatiq; animi Tribunus, ad eos conuersus, desinit uiri inquit fide et dignitate uestra illustres uobis timere & tantopere solliciti esse de belli euentu: Nam his armis, forti dextra alabardam quassans, & hastatorum coronā ostendens, cum publicā omnium salutē, tum maximē principis decus et dignitatē nostrā proculdubio strenuē atq; feliciter defendemus: modo Gallis sua inani iactantia ferocibus tantū animi tantumq; bellici ardoris insit, ut propius accedere, intrareq; per patentem murum audeant. Experientur enim qua disciplinæ constantia, quo robore animorum, qua denique ui corporum Heluetiæ legiones hostes se cum congregari ausos excipere ulcisciq; solitæ sint. Tum uerò

ad minuendam irridendamq; Gallorum audaciam, qui pro
mota acie se irrupturos quum signū daretur neminiq; par
suros iactabant, q; nemo unquam tanta hostium contemptio
ne factum antea meminisset, lectorum lintea transuersis su
spensa perticis contra hiatus prostrati muri prætenderunt
ut commeantes in urbe milites in stationeq; dispositi, nec ab
hoste conspici, nec ideo certis minorum tormentorū ictibus
peti possent. Emiseruntq; subinde tubicinem pacati oratoris
tuta insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata
ferrent. Petebant Heluetij non absurdè per iocum, ut iam
tandē Galli libratores ab emittendis tormentis tēperarent,
ut tantis sulphurei pulueris pilarūq; uanis sumptibus par
ceretur: postquam non uno in loco latè prostrata mœnia
æquatum solo aditum irrupturis præberent: nec ullæ intus
munitiones, quæ uel quadratis ordinibus intrantes morarē
tur institutæ paratæq; essent. Proinde securi aduersus om
nes insidias, quibus Heluetij confisi uera uirtute minime ni
terentur si Galli Germaniq; uiri essent, arma atq; animos
expedirent, ut æquissima conditione cum paucis cohortibus
congrederentur antequam maiora suæ gentis auxilia, quæ
iam non procul abessent, importuno ipsis tempore super ue
nirent. Ad ea Triuultius grauitè respondit Heluetios, qui
in rem suam nusquam proterui aut stoli di esse consueissent,
rectè consulteq; facturos, si pro sfortia exuto urbibus, &
ab amicis foed. ratisq; deserto pugnare atq; insanire desine
rent, aduersus maximum præsertim inuictumq; regē, cuius
modo tot principes acerbissimè coniurati, neque opes neq;
spiritus infregerint. Debere eos si saperent et liberis ac
xoribus optimè consultum uellent, quod pro sua peculia
uri erga gentem amicitia atque beneuolentia uehementer

ptaret, recentis, & uetustæ Gallorum necessitudinis memi-
nisse: opportuneq; prospicere, an aliunde quàm è Gallia pa-
ce & bello stata atque uberrima stipendia inter niuosas
Alpes rerū propè omniū egenis essent prouentura. Quor-
sum inquit eorum qui obstinatè stulteq; ferocitant, consilia
euadent: si trahere atq; alere bellum uelimus, quū affluē-
te cōmeatu atque pecunia, quæ duo præcipue uobis desunt,
redeuntibus ad fidem populis abundemus? Neque enim eos
usque adeo uecordes & uitæ prodigos esse crediderim, ut
nos uallatis munitos castris, tot tormētis instructos ualidis-
simisq; Germanorum et Cantabrorum auxilijs & peram-
plo fretos equitatu, adoriri & in uestigio efferæ temerita-
tis poenas dare malint, quàm cū triplici stipendio, et certis
opulentisq; muneribus, ad uxores domum redire: quæ om-
nia abundè ex fide regia statim consequentur si sfortiam:
uti ante a ex merito patrē eius inuisum terris, cæloq; dā-
natum tradiderunt, continuo in manus tradant, aut certè
dedita urbe nudatum præsidio fortunæ suæ iactantū relin-
quant. Hæc tubicen renunciare iussus, pecuniaq; donatus,
ad suos in urbem redijt. Cæterū his responsis ad duces re-
latis, & mox per singulas cohortes emanantibus, tantū
abfuit, ut quisquam è primoribus atque signiferis permo-
ueretur, ut præ insita cōfirmataq; audacibus animis ferocia
uix ab eruptione temperarēt: quāquā nonnulli Gallico, ut
creditur capti auro sententijs labarēt, et certa oblatæ pacis
premia dubio et difficillimo bello, cautis et satagētibus an-
teponenda differerent. In eam. n. curam sedulo Triuultius
incūbebat, ut peruicaciū feritas p partes occulta largitio
ne molliretur. Id autē eo facilius commodiusq; iam à pluri-
bus tentari cœperat, q. Vertius insignis è Glaronæ uetera

nus, uti erat ab astuto uenaliq; ingenio maxime uaser de-
 prauandis militibus industriam suam uenditasset. Interea
 Maximiliano ingenti cura anxio pauentiq; ad omnes ru-
 mores Heluetiorum auxilia citatis agminibus aduentare,
 Altosaxum uero comensi uia ad antiquum Galeritiae cohor-
 tis uicum peruenisse nunciatur. Eodem quoq; tempore Tra-
 mulius atque Triuultius de hostium itinere per explora-
 tores cognoscunt. Aduocatur itaq; consiliū: astrictisq; sen-
 tentijs deliberando disputatur, mouere ne retro castra expe-
 diat, Longiusq; ab urbe loco tuto cōsidere; an cū expedita
 exercitus partes nouos hostes patentibus in cāpis adoriri,
 sine tormentis sine equite, dissolutoq; agmine properātes,
 quando quidem circumfuso equitatu: productisq; falconi-
 bus per agiles currus, cohortibusq; leuis armature Vasco-
 num sagittis rem gerentibus, aut proteri aut magno certe
 illato detrimēto ad Ticinum retrudi possint, priusquā eis
 ē Nouaria: uel ab Altosaxo qui in Ticini transitu adhuc
 hāreat, in tempore succuratur: nec interea manente eadē
 castrorū forma, et Germanis suo peculiari uallo in clusis,
 reliquisq; copijs maiorum tormentorū corona praeseptis
 quicquā de hostiū eruptione timeri possit. Hoc maxime
 probabat Robertus Sedanius suspensio nec abnuente Tra-
 multo, uti erat pugnaci ingenio et ad omnē uel dubiae pu-
 gnæ aleā parato. Sed Triuultius peruicacis et feruidæ gē-
 tis recentē uim reformidās omne praelij discriminē uitādū es-
 se testabatur, uti alienū aut certe nō nocessariū ad speratæ
 uictoriæ prouētū; qui planē sine ullo incōmodo à cautis mi-
 nimeq; praeproperis sperari deberet. Indomitæ, inquit, ui-
 res quæ uel graui impetu sine multo sanguine detrimētoq;
 perrūpi nequeunt, plerunq; mora utili & tuta cunctatione

diffrigūtur. Quod hercle magno usui nobis eueniet si hinc ad Riottam uicū procul ab urbe uiginti stadijs castra reſe ramus. Neq; enim eius ſententiæ ceſſerim niſi imprudens ſenex ſim, qui diuidendas copias putet, ne utriq; parti tan quam infirmæ & inualidæ ad reſiſtendum conanduniq; uires deſint & nobis cum triplici hoſte. ſi ita ſors ferat, uno tempore fuerit dimicandum. Erant uera hæc, planeq; ſecura quæ Triuultius aſſentientibus cæteris aſſerebat, niſi Fortuna (ut plerunq; accidit) ſanis infeſta conſilijs cuncta quæ ille optima ratione prouiderat inopinato ueluti corre pta turbidine præuertiffet. Nihil enim à tanto duce qui Ita licarum rerū uſu regionisq; peritia ac ætatis honore Gal los anteiret temere cōfirmari uidebatur, uel ob id præſer tim q, in latifundijs ſuis peculiariq; et ſibi noto in prædio ad Moram amnē ponenda caſtra iudicabat: quāobre ſubti cente Sedanio uel à ſtrenuis & pugnæ cupidis in Triuul tij ſententiā ibatur. Itaq; nullo ſtrepitu edito rebus omni bus ad profeſſionē inſtructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam caſtrametantur. Eo modo Heluetij nemi ne hoſtiū qui contra iret, in itinere conſpecto, Nouariā per uenerunt, magnaq; gratulatione & letitia omniū, quū do nati uino largiter tentaffent, uix unius horæ ſpatio ad quie tem deſumpto noui duces in cōſiliū deſcenderunt. Nā prio res ut qui antea moueri retro caſtra reduciq; tormenta cō ſpexiffent, iā hoſtes ad Riottam conſtitiffē didicerant: edo ctiq; ab incolis de natura loci ſitūq; camporum, et de uado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priuſquam hoſtes ab urbe longius recederent, conſeſſim audendū fortibusq; ani mis inuadenda caſtra iudicabant, uel exigua namq; mora hoſtem emitti c manibus rebantur, quod nō poſtea, ut æqua

nus, uti erat ab astuto uenaliq; ingenio maxime uaser deprauandis militibus industriam suam uenditasset. Interea Maximiliano ingenti cura anxio pauentiq; ad omnes rumores Heluetiorum auxilia citatis agminibus aduentare, Altosaxum uero comensi uia ad antiquum Galeritiae cohortis uicem peruenisse nunciatur. Eodem quoq; tempore Tramulius atque Triuultius de hostium itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaq; consiliū: astrictisq; sententijs deliberando disputatur, mouere ne retro castra expediat, Longiusq; ab urbe loco tuto cōsidere; an cū expedita exercitus partes novos hostes patentibus in cāpis adoriri, sine tormentis sine equite, dissolutoq; agmine properātes, quando quidem circumfuso equitatu: productisq; falconibus per agiles currus, cohortibusq; leuis armature Vasco num sagittis rem gerentibus, aut proteri aut magno certe illato detrimento ad Ticinum retrudi possint, priusquā eis ē Nouaria: uel ab Altosaxo qui in Ticini transitu adhuc hæreat, in tempore succuratur: nec interea manente eadē castrorū forma, et Germanis suo peculiari uallo in clusis, reliquisq; copijs maiorum tormentorū corona præseptis quicquā de hostiū eruptione timeri possit. Hoc maxime probabat Robertus Sedanius suspensio nec abnuente Tramulto, uti erat pugnaci ingenio et ad omnē uel dubiæ pugnae aleā parato. Sed Triuultius peruicacis et feruidæ gētis recentē uim reformidās omne prælii discriminē uitādū esse testabatur, uti alienū aut certe nō nocessariū ad speratæ uictoriæ prouētū; qui plānē sine ullo incōmodo à cautis minimeq; præproperis sperari deberet. Indomitæ, inquit, uires quæ uel graui impetu sine multo sanguine detrimentoq; perrūpi nequeunt, plerunq; mora utili & tuta cunctatione

diffriġuntur. Quod hercle magno usui nobis eueniet, si hinc ad Riottam uicū procul ab urbe uiginti stadijs castra referamus. Neq; enim eius sententiæ cesserim nisi imprudens senex sim, qui diuidendas copias putet, ne utriq; parti tanquam infirmæ & inuolidæ ad resistendum conandumq; uires desint, & nobis cum triplici hoste. si ita fors ferat, uno tempore fuerit dimicandum. Erant uera hæc, planeq; secuta quæ Triuultius assentientibus cæteris afferebat, nisi Fortuna (ut plerunq; accidit) sanis infesta consilijs cuncta quæ ille optima ratione prouiderat inopinato ueluti correpta turbidine præuertisset. Nihil enim à tanto duce qui Italicarum rerū usu regionisq; peritia ac ætatis honore Gallos anteiret temere cōfirmari uidebatur, uel ob id præsertim q, in latifundijs suis peculiariq; et sibi noto in prædio ad Moram amnē ponenda castra iudicabat: quāobrem subito Sedanio uel à strenuis & pugnae cupidis in Triuultij sententiā ibatur. Itaq; nullo strepitu edito rebus omnibus ad profectionē instructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam castrametantur. Eo modo Heluetij nemine hostiū qui contra iret, in itinere conspecto. Nouariā per uenerunt, magnaq; gratulatione & lætitia omnium, quū donati uino largiter tentassent, uix unius horæ spatio ad quietem desumpto noui duces in cōsiliū descenderunt. Nā priores ut qui antea moueri retro castra reduciq; tormenta cōspexissent, iā hostes ad Riottam constitisse didicerant: edoctiq; ab incolis de natura loci sitūq; camporum, et de uado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priusquam hostes ab urbe longius recederent, confestim audendū fortibusq; animis inuadenda castra iudicabant, uel exigua namq; mora hostem emitti e manibus rebantur, quod nō postea, ut æqua

conditione cōfligerent, occasione essent reperturi. Nā aliæ
 quoq; Gallorum cohortes, aliæq; turmæ equitum adducen-
 te Stuardo Albanie regulo Alpes transisse cognouerant,
 quæ copię magno incōmodo ipsis aduersæ forent, hostibus
 uerò peropportune, atq; adeo tanquā utilissimā ratione bel-
 lū trahentibus expectandæ censerentur. Tū uero exurgens
 Crassius Tigurini pagi magister, uir eximijs authorita-
 tis, nolite obsecro inuicti fratres (inquit) differendo commit-
 tere ut consilium ingentibus animis susceptum, importuna
 Altosaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur.
 Id enim una maxime celeritate tutum & euentu felix eua-
 det. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernen-
 tibus quā mature factū opus est; ne tantæ occasione quæ
 in hanc spem rei bene gerendæ nobis offertur, & leui tem-
 poris momento præuerti potest, nequaquam impigrè desi-
 mus: satis namque erunt uel paucae cohortes inuictæ uirtu-
 tis ad opprimendos hostes, dū nihil nos antè ausuros quā
 se coniungat Altosaxus, existimant. Proinde utamur illorū
 errore: et incautè superbis opinioneq; deceptis inexpectato
 impetu improuisum terrorem ad non dubiam cædem &
 fugam inferamus. Vicinus profectō si uictoria egregio
 consilio concepta atque explorata intrepidis animis et for-
 tibus dextris queratur. Tū uerò cuncti ad unum duces atq;
 signiferi, nullā omnino moram sibi afferunt, quin perorāti
 Crassio statim accedāt: de ratione ineūde pugne grauer
 decernūt: Ediciturq; militibus ut cibo et quiete corpora cu-
 rent: et post secundā uigiliā ad uexilla coeant: quid fieri ue-
 lint ante aurorā duces imperaturos. At Maximilianus qui
 dudū legiones paternæ proditiōis recordatione suspectas,
 ipsoq; eosdem hostium geminos duces, qui patrem cepissent
 tanquam

tanquam deslinante Fortuna, ad exitium Sfortiani nominis
 datos, & illos quoque recentis adhuc perfidiæ memoria in
 fames campos tanquam sibi fatales espiciens, anxio fatiscen-
 tis animo suprema uolutabat : tum primum sese erigere cō-
 firmareq; præclarum erga se gentis studium tantumq; ani-
 morum ardorem admirari, completi singulos centuriones ,
 hisq; prolixè testari quibus imperium fortunas, salutemq;
 deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intētis omniū
 animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol
 iam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ
 prodendum uidetur, Gallorum canes relictis castris magno
 continentiq; agmine Nouariam intrarunt, admistiq; Helue-
 tiji qui in statione erant eorum crura lambere, caudas adu-
 lāter quatere, demissisq; blāde auribus singulis applaudere
 cœperunt, tanquam Heluetij iam ipsorum essent domini,
 aut certe futuri ut mox apparuit. Primus omnium Iacobus
 Mottinus è Torfano nequaquam agresti ingenio uir et Ita-
 licæ gnarus linguae tanquam auguralis discipline, uti ab eue-
 tu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximi-
 lianum contendit: eiq; uictoriam de Gallis est pollicitus, q-
 à maioribus gentis esset obseruatum in auspicijs præliorū,
 proculdubio eorum fore uictoriā ad quos hostium canes tan-
 quam ex infelicibus castris ad tuta fortunataq; hospitia per-
 uenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quā quod
 parabatur, tympana tota nocte pulsari et circumferri per
 urbem iubent: ut speculatoribus si qui adessent exeundi spe-
 ciem præberent: ideoq; hostes quos tota die in armis fui cō-
 stabat, etiam nocte eadē instructos in equis distinerent. Cæ-
 terum imperatur omnibus, ut cibo & somno corpora fir-
 ment, & lucem operiantur: ut quisque uirtutem suam

pulcherrima decoris cōtētiōe in præclara luce ostenderet: nec ignauos porro impune terga uertere aut deferere ordines ausuros. Hæ siquidem Heluetiorum, seuerissimæ sunt leges, ut sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna uiro forti tentauerint, à proximis commilitonibus statim obtruncantur. Ita maior metus minorem uincit: & metu fœdæ mortis, deccora mors nō timetur. At paulo antè quàm dilucesceret duces ex omnibus copijs (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ uirtutis deligunt, qui octo falconibus præ sint: & Maximilinū equitesq; eius, qui admodum erāt pauci, sed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui induas sese acies pandunt: & diuerso itinere nequaquam strepentibus tympanis, silentiq; prorsus agmine ad hostes feruntur. At Triuultius qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamē fessosq; pedites antequā adueniret Altosaxus egressuros aduersus firmissimas copias aut quicquā de fortuna prælij tentaturos non putabat, ubi hostium aciem in conspectu esse cognouit, tramulium cæterosq; duces excitat; signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ usu & disciplina didicerat administrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumq; tam paratus ad dimicandum animus, ut Galli equites uix ad frenandos equos & galeas induendas tempus habuerint: ut pote qui magna parte diei, et noctis intenti ad imperia in armis consutissent: & sero demū q. Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tēpore leuis armatura equestris uti expeditior extenso ad leuā longissimo cornu ueniētibz mille Heluetijs occurrit, qui ut hostiū tormenta declinarent, q. his iam paterentur, sinuoso circuitu ad

Moram fluvium contendebant: ut inde, ponte superato terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quanquam suo decursu lenis si uado transiretur, q. mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnanti, ualde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emissario Sesithis amnis ad ubertatem agri indito suo cognomine in castrata deduxerat. Itaque Heluetij ad pontem patenti uia procedentes, tormētis hostiū ex transuerso peti, ingruenteq; per alueum & utramq; ripam procella equitum uehementer præmi cœperunt. Tum uero Mottinus præsentī animo consilium mutat, et Maximilianum qui insultantibus Epirotis magno in discrimine uersabatur, pugna excedere & continuo in urbem reuerti iubet: ut belli caput acerbitati fortunæ expositum speratæ uictoriæ conseruaret. Eum uero generosæ renitentem, & ut se communis sortis casum subire pateretur, constanti animo deprecantem duo centuriones cū totidem manipulis freno arreptum, & dretractis casside cristis, inditaq; uili chlamide ut paludamentum tegeretur, ex acie subducunt, conglobatoq; equitum agmine in urbem redire cogunt; ut inde periculo uacuis ipsorum uirtutis spectator maturæ uictoriæ nuncium exspectaret. Itaque Mottinus ea sollicitudine liberatus nutantem suorum aciem quæ iam tres falcones amiserat, saucijs in medium receptis componit, et uī facta magnoq; impetu prouectos Epirotas propellit, intersectoq; ibi Alexio Bosigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra; cæsisq; lixis & stationis militibus perturbatis, impedimēta capit. Paulo ante autem quā hæc à Mottino fierent aliud agmē capto per adultæ segetis campos longiore, itinere, paruoq; ob id à tormentis accepto

detrimeto, in latus hostium impetum fecit. Constitit eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant; Triuultius medium agmen tuebatur; proximaq; inter equitum acies Germanorū phalanx intra modicam fossam se receperat, quod uallam noui ac admirabilis artificij ad præliorum casus, quo se includeret à Sedanio institutum, in eo hostium improuiso superuentu defigi atque erigi nequiuisset. In hanc itaque Heluetij circumducta ad dextram acie concitatis animis se conuerterunt, quod uictoriam sibi facilem tum fore intelligerent, quum hostilis exercitus præcipuū robur facto cuneo perrupissent. Id Galli Duces è proximo conspicati tormenta statim in confertos dirigi, & lata strage ordines perrumpi; mox in latus fatiscentis agminis equites cataphractus uehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernensium tribunus in aduersum os pila uerberatus & Antius Aman Zuchius pugnātes cadunt, nihil tamen horū milites, uel ducū morte, uel periculo suo uel cōmilitonū horribili clade pterrīti sese collectis uiribus in globū è disciplina cōponunt: equites magnam ui propellant: & statim uti antea decreuerant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox prælium subortum est: nullæ tamen utrinque uoces, sed horrendus armorum fragor & summissi cadentium gemitus audiebantur. Germani ut commillitones superiore anno ad Ticinum caesos ulciscerentur, & ut belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amissam nouo decore redimerent, ardentissimè præliabantur. Heluetij uerò ut ueteres & proprios hostes è Germania profugos in contumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnantes aliquando delerent, paribus

animis & uiribus decertabant. Interea dum collato pede cū Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosq; castrorum custodes, atque omnia intergo tumultu & cadibus compleri nunciatum est. Curius rei fama adeo Gallorum animos turbauit, ut eò magna pars equitum dum quisque sollicitus suis sarcinis impedimentisq; prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio cōuolarint. Parte quoque altera eodem penè temporis momento tertia Heluetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam sylvam frustra emitterentur quod inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astutè reliquisset, per obliquum sensim irrepserat inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides maioribus hastis, ut præteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarū, et tantus incumbentium impetus, ut Galli & Cantabri pedites cadente Aloisio Beamonio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum et Salassorum celeriter cæse fusæq; sint; & capta insuper tormenta uictores in fugientium terga conuerterint. Quod ubi conspexere cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dextris atque uirtute omnibus bellis posuissent, deletos iam propè Germanos, tentoria capta, atq; hostes sternere omnia, & campo latè potiri; inter pudorē et metum terga uerterunt. Duces percussis omnibus ipsi satis, ut in trepida re impauidi turbatos ordines conuertentes sed ad dissonos clamores sociorum instruere conari: consistere & pugnare cogere: adhortari præfectos atque signiferos ut metum ponerent; & paucos agrestes fessos, inermes, & iam uulneribus debilitatos tantisper

sustinerent: dum leuis armatura circumfunditur. Germani
 prælij pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur
 Sed nihil his uocibus cohortantium atque imperantium Du-
 cum per moti equites, sese in turpissimam fugam dederunt.
 Quoniam Heluetij quanquam dux eorum Mottinius tormē-
 to discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces
 iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra uero &
 in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confu-
 sos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Mon-
 falco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuulcius
 summæ spæi adolescens. At Germani qui plus dimidia parte
 cæsa, amissisq; duobus uexillis & Florantio duce graui-
 ter uulnerato, aliquandiu constantissimè depugnant, ubi se ab
 equitatu deferri, reliquum peditatum undique deletum & tor-
 menta capta conspexere, quod fuga turpis & minimè tuta
 uideretur, erectis suo more cuspidibus dedentes sese, à uictō
 re hoste clementiam quæsiuerunt. In eo graui tumultu Seda-
 nius impotenti dolore percitus, ut Florantio & Gemesio fi-
 lijs in tanto uitæ discrimine circumuentis extremam opem
 ferret, adactō cataphractorum uehementi cuneo ad mediam
 hostium aciem penetrauit filiosquē iacentes inter cadauera
 & multis fœdatos uulneribus, ita erexit & sustulit, ut semi-
 animes sarcinæ modo ceruicibus equorum asportati cū sum-
 ma paternæ pietatis & bellicæ uirtutis laude, ad parata iā
 futuris bellis decora seruariantur. Ita Heluetij triplici agmi-
 ne dimicantes sesqui horæ spatio & memorabile prælium et
 grauissimum bellum confecerunt. Nec tamen uel tanta ho-
 stium strage edita, ad prædam discursum est, quanquam
 pretiosa suppellex ducum, & cuncta opulenti exerci-
 tus impedimenta multorum animos allicerent. Viri enim

patriæ disciplinæ memores, quod neminem armatum in acie
 uiuum capere, nec uertentem terga insequi liceret, medio in
 campo confectis ordinibus in multam diem immoti constite-
 runt; ne galli equites aut ducum astu aut suo pudore conci-
 tati regrederentur, & spoliandis cadaueribus occupatos op-
 primerent. Verum adeo pertinax et intenta hostium fuga
 fuerat, ut Triuultius uoce rauca puluerulentus adequitans,
 nec adhortationibus, nec contumelijs, nec auctoritate impe-
 rij, signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites
 retinere ualuerit. Constat Grittū eius infastæ expeditionis
 comitem, qui unā profugiebat, sæpius in turba properantiū
 dixisse, hodie ut uideo equites ueterani qui tam effusè calca-
 ribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed no-
 biles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare cōsueuistis.
 Nunquam enim acciderat ut inuicti fortunatiq; antea duces,
 tanto instructi exercitu à paucis peditibus ludente Fortuna
 funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri po-
 tuisse, si Maximilianus ducentos saltim cataphrastos habuis-
 set. Nemo enim è Gallis equitibus (tantus erat euadendi ar-
 dor) lanceam ultra Sefithem tulit, insecuti tamen sunt fugiē-
 tes ex interuallo Syluius Sabellus et Corradinus Cribellus
 cū expeditis turmis ad Trecatum usque oppidum. Pagani
 uero ab agris atque omnibus uicis ad prædam effusi ubi se-
 pes, fossæ; concisa ue aruorum itinera palantes & trepidos
 morabantur, ipsi plures conspecta præda paucos & cursu
 fessos, crudeliter opprimebant. Vixdum confecto prælio, et
 adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lu-
 pina pelle contectus, atroci uultu, promissa & perhorri-
 da barba hosti formidandus. Is quod sero cum cohorti-
 bus aduenisset præ dolore gemens fremensque barbam

conuellebant, quod incruentis alabardis inglorius, confecto bello, demum redire cogeretur. Enimuero Vertius ille de quo antea diximus Gallicæ factionis Heluetius inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiadi mendacio delatos Heluetios, Maximilianum captum, atque omnia aduersa in prælio obuenisse renunciens. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui & ipse dudum superato Ticino Olegium peruenerat, uti cautum ducem, & de legionum salute sollicitum dicebat, paululum substitit; sed mox auditis tormentorū fragoribus, tametsi uera esse quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat; opinione tamen inuictæ uirtutis primariū cohortium fractas attritasq; Gallorum uires se inuenturū ratus, iustis passibus ad hostes properauit: paucos uerò post dies quum Altosaxus in consilio Heluetiorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accusaretur & indicio Vertij qui perfidiosè uanum rumorem attularat, suspicionē criminis præclare diluisset, Vertius conquisitus atque ita damnatus est, ut more maiorum in frustra se caretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in urbem reportarunt, ut optimè de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea uictoria mille circiter et trecenti, è quibus supra septingentos tormenti discerptos retulere, quum ferè totidē sauciati è prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis propè effera uirtus emicuit, qui consensu multorum supra uiginti hostes alabarda conficit, & certæ laudis præmia tulit. Tum uero Maximilianus tanto successu lætus aduocata cōcione quum præ gaudio manarent lachrymæ & uix effari posset, cunctis gratias egit, & quod præsentis lætitiæ munus esse poterat, com

meatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormenta quoque & quicquid prædæ parum fuerat cohortibus in præmium uirtutis accedere. Sed uallum de hoste captum Maximilianus tanquam uictoriæ monumentū porticibus affixit. Huius ualli structura quam nos uidimus, ut posteris documento atque usui esse possit, paucis explicanda uidetur. Dimesso ad paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinquagenum spatio, quatuor solidi stipites in angulis defigebantur ad umbelicum solo extantes; latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur; Ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis recta cōfibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, ut totius ambitus summa corona centum ferè muralibus sclopettis aduersus hostes undique muniretur. Hoc modo ingruentium hostium uim sustineri & planè refringi posse Sedanius existimarat, quòd Heluetios priusquam ad hastas manusq; uenirent, inconsulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis hastis hispida phalanx & suo tuta robore insuperabilis defensura uallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam uictoriam eruptura uideretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes aduecta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe uictoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita ut plerumque solet Fortuna subtilibus artificijs nihil arridens tum maxime quum oportebat, rationi atque operi successum eripuit. Id uero Germanos fellit, quòd eodem die moturis retro castra ducibus, eius ualli apparatus uti suis iam impositum curribus minime erigendum putassent. Sed id acceptum uulnus Tramulius quum hæc ab eo Bononiæ quæreremus. in Triuultium non

insulse reiecit, quasi ille in prædijs suis ut adulto pabulo
 parceretur secus ac ipse differuerat, castrametari nolisset.
 Triuultius uero uti nusquam antea uictus, quoniam de eius prælij
 euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam refe-
 rebat, quod temerarijs et furorem actis nulla ratione uel a
 peritissimo duce obuiam iri posse prædicaret. At Sacramo-
 rus qui ut ad Nouariam in castra contenderet ad Ticinum
 continuo traiecturus peruenerat, ubi primum ex multo re-
 boatu et continenti fragore tormentorum proculdubio accē-
 sa pugna rengerī præsensit, coacto suorum agmine paulu-
 lum substitit, ut ex euentu pugnae consiliū caperet: Sed non
 multo post quum ex multorum fuga Heluetios profligatis
 Gallis campo uictoriaque potiri didicisset, ne interclusus flu-
 minibus cum ab hoste tum ab infestis sibi undique incolis de-
 leretur, retro ad Abduā est profectus. superatoque amne ad
 Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos. n.
 dies Liuianus cum omnibus copijs Cremona excesserat, nā
 paulo ante plebe ad Venetum inclinante in urbem fuerat re-
 ceptus, quanquam Galeacius Pallauicinus rem ad Gallos
 deducere conaretur; et nonnulli ciues ex prima nobilitate
 Sfortiano nomini studerent, quod à Brunorio Petra arcis
 custode ut belli exitum expectare uellent, cōtinuis obtestatio-
 nibus in fide cōtinereretur. Sed iam Sfortianæ uictoriæ fama
 adeo late emanarat, ut Liuianus, qui eam diu suppressere ne-
 quiuerat suspensis adhuc ciuibus et integris rebus suis exce-
 dendum existimarit. Itaque eadem celeritate qua dudum
 uenerat Veronam contendit; prolatoque tormentorum
 apparatu ad diuæ Lucie templum urbem oppugnare est
 adortus. Vir enim in omni consilio uiuidus et ferox,
 rei que gerendæ percupidus aliquid sibi omnino tentandum

existimabat, ut audaci facinore Gallicæ cladis fama tegeretur, & quales erga Venetum nomen Veronensium animi forent uehementi facto impetu tanquam ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertā spem præpropere susceptus, eum habuit euentum, ut quum deterfis pinnis depulsisq; propugnatoribus milites ingenti animo per scalas in summam muri coronam euasissent, nec præalto exitialiq; saltu in urbem se demittere auderent, undique glandibus traiecti atque interfecti deicerentur. Inter quos fuere summæ fortitudinis Centuriones Thomas Fabronus & Pistorio & Vicinius Vmber, qui primi conscenderant, Georgius namque Tridentinus antistes, subitario delectu septem cohortes adduxerat, quæ confertis ordinibus sub muro hostium descensum expectabant. Quo animaduerso periculo nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis cuspides formidaret: & pudore & metu confusus in muro minimè cunctaretur. Ea re impropperè tentata Liuianus usque adeo festināter reductis tormentis & signo profectionis dato è conspectu urbis discessit, ne ab erupturo hoste distineretur, ut aliquot notos milites, qui ad proximū puteum ardentissimo sole potandi causa ex acie diuerterant, crudeli manu confoderet; frustra deprecante Paulo Baleono, qui in fessos sitiq; confectos à mucrone tēperandum esse differebat, iustisq; inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri instatiua castra concessit. Baleonus autem ad dextram cum parte copiarum Allieniacum petere iussus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hispano ad extremum se dedente, qui exigua manu arcem acerrimè dāfenderat. Hisdem quoque diebus Octauianus Fregosius Nouariensis uictoriæ fama excitus, commendāte Leone Pontifice, ut Genuam re

duceretur, cum Cardonio atque Piscario transegit. Octauia
 num enim præstanti ingenio hominem, & multis bonis arti-
 bus instructum Iulianus Leonis frater ueteris amicitie no-
 mine mirifice subleuabat: parique studio Piscarius affini-
 tate sibi coniunctum pollicentemq; pecuniam Hispanis in sti-
 pendia diuidendam Iano Fregosio anteferendum arbitraba-
 tur. Hunc enim quum plerique ciuium tanquam nimis
 properè à se desertum omnino metuerent, multi etiam in
 uniuersum oderant, quòd ipso conuiuente sanguinarij fra-
 tres nefarias manus Hieronymi Flisci sanguine imbuissent:
 Illum uero patre principe genitum egregieq; uirtutis fama
 illustrem adeo populus expetebat, ut in omni re ciuili uel
 bellica Iano potiozem existimaret: q; in longo exilio à For-
 tuna grauitè eruditus in gubernanda Republica magnam
 spem lenitatis, & temperantiæ allaturus esse uideretur.
 Itaque Piscario in Pulciferam uallem ab Apennini iugo pul-
 sis undique montanis Liguribus cum exercitu descendente
 Adurnij fratres desperatis Gallorum auxilijs consilium su-
 mæ pietatis atque prudentiæ sibi desumpserunt: professiq;
 in concione se publicam ciuium salutem principatu et patrijs
 penatibus cariorem habituros, eo animo ut patriam omni
 tumultu belliq; periculo liberarent, positis armis, ab Genua
 discesserunt, quum alterum tatum atque uigesimum diem do-
 minatum tenuissent: tanta quidem cum laude, ut magna
 pars Senatus, abeuntibus gratias ageret; et plerique hone-
 sti amantesq; patriæ ciues nusquam obstrepente populo, uel
 natura insolenti & factioso eos ferè cum lachrymis ad mul-
 tum spatium prosequerentur. Othobonus quoque & Sinibal-
 dus Flisci eodem cõsilio, sed æquioribus animis, q; principa-
 tus Fortunam inueterata consuetudine, solis Gibellinis at-

tributam minimè respicerent, et fraternæ cædis iniuriâ probè uindicassent, in Castella sua quæ ad Tiguliorum montes et Lauaniam amnem pertinent: profecti sunt. Eo modo Ergostius pacato agmine in urbem receptus, et à populo dux et princeps est appellatus. Triduoq; post imperata pecunia, quæ octuaginta milium aureorum nummum summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit, remuneratusq; Pisciarium, id ab eo impetrauit ut sine maleficio finibus excederetur: atque ita cum omnibus copiis in Placentinû agrû est reuersus; indignantibus Heluetiis, quod Hispani qui eo bello neque fidem neq; opem, difficillimis ipsorû rebus præstiterant, alieno sanguine partæ uictoriæ præmia interceptissent. Hisdem porro diebus quibus Adurnij fratres principatu et patria decesserunt, Præianes Gallus quû intromissa in Laternam arcem quanta maximè potuit, comineatus et tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè cõfirmasset, iussu regis è Liguria cû quatuor triremibus quod nemo antea ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni ualida classe per Galliæ oram infesta populatione uagabantur. Existimabat enim Præianes triremes suas tràquillo præsertim mari, et nullo spirante uento, aduersus maiora hostium nauigia quæ uelis agerentur, magno usui futuras: Quod hostium excelsæ naues (ut nonnunquam æstate accidit) ex malacia in alto destitutæ expedito longarû nauû remigio circumsisti, et adactis colubrinis expugnari atque demergi posse uiderentur. Sed nihil ea æstate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quàm ut Odoardus Surrei filius Britannicæ classis præfectus magno casu penè solus occideretur. Is inuenis ut magnitudinem animi osten-

taret, quum secundo uento inflatis uelis Præianem ad Vidā
 nā portum qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita
 demum demissis antennis substitit, ut opprimendi hostis cupi-
 ditate in magnarum nauium scaphas delecto instructas mi-
 lite audacter desiliret: & triremes humili sabulosoq; in lit-
 tore semiductus adoriretur. Quo certamine, quū Præianis
 epibæ acerrimè sese defenderent, Odoardus dum in præ-
 toriam scandere conaretur, à prora reiectus contis & secu-
 re uulneratus in mare concidit: atque ita Britanni amisso
 classis præfecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo au-
 tem Odoardi cadauer fluctibus expulsum in arena repertū
 est, & statim agnitum quoniam aureum corniculum collo-
 suspensum gestaret quod præfecti maris est insigne. Eo enim
 fistule more inflato magistri nauium diuersis sibilis & can-
 tibus opportunè editis, nautas ad officia reuocare atque in-
 citare consueuerunt. Nec multo post due maiores Britan-
 nicæ naues Thoma Gniucto immesse fortitudinis præfecto
 audente concitateq; Gallicam inusitatæ magnitudinis nauem
 quā Chordigerā appellabant, adortæ, sunt, tormentis utrinq;
 latera pertudentes. Cordigeræ præerat Plumorgher, inter
 Gallos Oceani accolæ rei naualis peritissimus. Is præsentī
 infastoq; consilio in hostiles naues ex propinquo subeūtes,
 quod in acerrimo certamine sæpe factum legimus, cathena-
 tos harpāgones iniecit: terribiliq; fragore tormentorū un-
 dique edito, ita prælium exarsit, ut quum facibus, incendi-
 rijsq; malleolis ad mutuam cladem res generetur, uno tem-
 pore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, & su-
 pra duo milia hominum aut discerpta tormentis, aut flam-
 mis circumuenta, aut demum semiambusta sponte in Oceanū
 præcipitata perierint; totidemq; ferè omnis generis ænea

tormenta Oceano mergeretur. At Ludovicus maiores etiā
 ē Britannia motus expectans, quum iam ira & dolore mul-
 tū exarsisset, q̄ pauci atque inermes Heluetij; peritissimos
 duces, ueteranum equitatum, & pedites numero roboreq̄;
 præstantes uera uirtute superassent, omnibus regni uiri-
 bus in Belgarum fines traductis ad Britannicum bellum se
 conuertit. Enimvero Henricus fama rerum ad Nouariam
 gestarum per motus, quum iam antea in Aquitaniam ad po-
 pulandam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum clas-
 se transmissa, ingentes copias terra mariq̄; parasset, ab
 Anthona Dobraq̄; Calesiam (quæ portus Icius olim fuit)
 ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traie-
 cit. Siquidem rex iuuenis supra in situm à natura odium ad-
 uersus Gallos studio etiam gloriæ accensus, quod defendere
 iniurias sacrosancti Pontificis & tueri armis religionis
 causam æquum atq̄; magnificū rebatur, ipse transfretare
 constituit conciliandis maxime Germanorū animis quorū
 ingentem numerum mercede conduxerat. Namq̄; Cæsar
 huic bello intentus & Margarita eius filia uirilis animi
 mulier ob ueterem repudiij cōtumeliam Gallis infensa, quæ
 tunc adolescentis Caroli tutrix in Cistrhenana Germania
 (ea Belgicæ pars est) lōgè lateq̄; imperitabat; auxilia cata-
 phraëtorū equitum & peditū passim ex utraq̄; Rheni ripa
 Britannicis castris adiūxerant. Iam Britanni duce Calbot
 to ē Calesia Taroannā Morinorum urbem oppugnatū ue-
 nerant: admotisq̄; muralibus tormentis, mœnia magna ui et
 summa pertinaciæ fama quassabant. Ea urbs muri circuitu
 parua, sed ædificijs frequens, q̄ ab imminētī mōle et ab Ly-
 sia impeditissīno flumine, muniabatur, ex omni parte diffici-
 lē habebat oppugnationem. Adita erāt asperitati situs mœ-

nia fossæq; & super hæc equitum ac peditum præsidia, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius atque Rouergas. Interea dum Talbottus Taroannam continenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Calesiam uenit: quod ubi per Gallias uario rumore uulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus habere, euocare quosq; nobiles ac ueteres equites perfunctos ià milia; classẽ in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam et quæq; proxima Pyrenæis saltibus præsidio firmat Hispano haud satis fidens, etsi cum eo inducias paulo antè pepigerat; ne finitimæ gentes belli auidæ in tergo repentinum bellum aperirent: Helueticorum quoque in finibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab iniuria tueatur decernit. Ii namque uixdum è Nouaria uictores domũ reuersi concilio Turegi habito: quum legati magistratusq; omnium oppidorum uno tenore de inferendo Galliæ bello retulissent, sublatis uexillis arma ceperant; eo consilio, ut monte iura superato per Sequanorum fines in hostilem agrũ irrumperent: atque omnem eam Borgundiæ partem quæ gallorum est (ea ad Ararim & ad ulteriorem Alduadusi ripam spectat) ui ad defectionem compellerent, uel effusè popularentur. Enimvero Cæsar ut Heduorum urbes quas in altera Burgundiæ parte post Carolum eius socerum ab Heluetij ad Naufim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupauerant, ueteri Nepotis imperio restitueret, Heluetios iure foederis ad transmittenda auxilia & ad maturandam profectionem sollicitabat. Eos quoque Henricus ostentatis præmijs atque stipendijs, & Maximilianus Sfortia nondum arcibus receptis firmandi imperij cura anxius, ut quãdoque

doq; semel coëptum bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, uterenturq; recenti uictoria continuis legationibus adhartabantur. Quibus de causis Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis uiribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat ut quàm maximū potest peditatū in Eburonibus Arduennæq; syluæ proximis populis mercede cōducatur; & continuo in Morinos proficiscatur. Idem ut faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is quoque initium dissensionis inter Gallum & Cæsare atque huius belli nō obscura causa fuerat, ē Manapijs atq; Sicambrijs quibus imperitat, legiones duas adiuncta Batauorum manu expertæ uirtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu ē tota Gallia coacta, & Germanorū auxilijs ingenti pecunia cōparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruenierant, contendit. Eodem quoq; tēpore Henricus, ut uires cū Talbotto perquàm mature coniungeret, paratis quæ ad profectionē pertinebant, ē Calesia mouit instructo agmine procedens itineri simul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorū antecursores, & leuibus prælijs agmina in itinere laceſcebant: Mox aliæ atq; aliæ turmæ equitum, atque ipsa sub uexillis grauis armatura equestris in patentibus cāpis sese ostenderant; non eo quidē cōsilio ut acie cōfligerent; sed ut Britannos ostentatis uiribus magis ac magis morarentur. Verū Henricus quum maiora quedā tormenta suo pondere effractis axibus, ac cōminutis passim currum rotis tenaci in limo forte hæſissent, & ob eam causam necessariò subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugne potestatem fecit. Contrà uero Gallis

consultò certamen detractantibus quod uniuersæ dimicationis casum necessarium non ducebant ; ad sanctum Odemerum (id castellū est) subsedit. Sequentibus uerò diebus intermisso nunquam itinere pluribus equestribus prælijs decertatum est perijtq; in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu nequicquam Gallo iter demorante , quartis castris Taroannam peruenit , Tunc primum urbs quàm accerimè oppugnari cœpta : namque tripartitò hinc Talbottus, illinc Carolus Somerfetus , & tertio loco Rex ipse ingentibus tormentis , murorum pinnas & interna urbis ædificia diruebant. Ex aduerso Pontiremius atque Rouergas nouis operibus moenia quassata reficere; contrà & ipsi hostium castra tormentis infestare, die noctuq; pro mœnibus, pro portis agere stationes, nihil se animo demittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famā aduentus Henrici regis Cæsar maiore animo quàm uiribus bellum complexus tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus , paucos Germaniæ procures secum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque est magna Germanorum multitudo, quo qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentissimi Reges de Imperio dimicaturi uidebantur, ex omni se prouincia effuderant. Henricus quoq; ut erat quatuor fermè & uiginti annos natus ab excelsa florētis ætatis uigore pecuniæ profusus super aduectos ab insula ingētes thesauros, immēse liberalitatis fama et studio erga milites incredibili mortaliū mētes accēderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas admirationis humanæ in eo rege modū excesserant. Appropinquāti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidū

processit Henricus: consalutatumq; eum & patrē appellatū
 in castra perduxit. Venerat eō Cæsar magnis itineribus si-
 ne regio apparatu, ut alicui memorabili prælio interesset.
 Nam in superiore quoq; Germania fama erat aduentare cū
 magnis copijs Ludouicum ut liberaret obsidione Taroānā,
 aut cum Britannis de summa rerum dimicaret. At dū reges
 mutata ueste circumuecti moenia, apparatus oppugnandæ
 urbis munitiunūq; naturā inspiciūt, ac de genere prælij ex-
 pugnatiōneq; deliberant, nunciatur ab exploratoribus Lu-
 douicū qui in Ambianis subsederat, cum omni genere cōmea-
 tus uniuersum equitatum intra biduū Taroannam esse sub-
 missurum, quod sciret conclusos diuturnitate oppugnationis
 fessos, ac necessariarum rerum penuria laborantes, diutius
 non esse tantas difficultates toleraturos. Quod ubi Cæsar
 pro comperto habuit, quoniam & rei militaris peritia &
 notitia locorum plurimum ualebat, communicato cum Re-
 ge consilio traducere in ulteriorem Lisie ripam maximam
 exercitus partem, & ad hostes summa celeritate ut impa-
 tos inuaderet, contendere decernit. Ergo quatuor pontibus
 unius horæ propè momento perfectis, quibus simul omnes
 copię transmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto,
 Lisiam traiciunt; & ad Ghingattam uicum duobus pas-
 suum milibus ab urbe distantem pergunt. Erat Ghingatta
 obscurus antea pagus: sed duabus iam Cæsaris uictorijs
 Gallo infaustus: siquidem Ludouico Vndecimo Gallorum
 rege cum Germanis de finibus contendente ipse Cæsar uix
 dum pubescens Philippum Dechordum expertissimum du-
 cem, cum triginta milibus Gallorum hisdem in campis acie
 superarat. Igitur Galli ut obsessis in tanta rerum egestate
 succurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in me-

dium sarcinarijs iumentis, rectâ Taroannam mouent. Præ-
 erat omnibus Pienes uir in Morinis summæ nobilitatis:
 quoniam in prouincia, quam ipse iam pridem à Ludouico
 regēdam acceperat, bellū gerebatur. Verū cum eo aderant
 clarissimi quiq; Gallorum ductores, atque equitatus dura-
 tus in armis, et multarū gentiū uictor: in quo nihil præter
 Fortunam ueterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum ē
 tumulis descendens, qui ad Ghingattam uergunt in subiecta
 planicie signa atque equites ostendisset, Cæsar & Henri-
 cus incredibili pugne desiderio deflagrātes partiti inter se
 copias, ea sorte ut alter equitatum in hostes duceret, alter ue-
 ro cum peditatu & currulibus tormentis continuò sequere-
 tur, instruere ordines; quid fieri uelint præfectos docere,
 adequitare legionibus: hic Germanos & Belgas, ille Bri-
 tannos quos ab insula transuexisset, adhortari, ne ueteris
 gloriæ militaris obliuiscerētur; ne eos hostes aut fortes, aut
 insuperabiles existimarēt, quos omnibus bellis atq; omnibus
 sæculis & progenitores sui et nuper Heluetij pedites acie
 deuicissent, Aditerentur, auderentq; primo impetu: ac sibi,
 ducibus & regibus suis, qui opinione uirtutis omnem digni-
 tatem atque salutem in dextris militum posuissent, fortē ope-
 ram maturamq; uictoriam præstarent. Germani pedites
 ignari adhuc aduentus Cæsaris, ut eum aperto capite palu-
 datum singulis ordinibus adequitantem cognouerūt, ex eius
 præsentia uictoriam auspicati statim acclamauere. Salue
 Cæsar, Salue pater optime, Imperator inuicte; te duce iam
 uicinus. Is ut ardorem militum uidit, nō cunctandū ratus
 arreptis secum quatuor milibus equitum, in quibus Hippo-
 toxatæ Britāni, et Cistrhenani equites cataphracti sub Hæ-
 seo Roseo atq; Lalenio fortissimis ducibus fuerāt, ad Gallos

pergit. Henricus quoq; pari passu cum robore legionum, sagittarijs suis immixtus subsequitur. Iam plures Gallorum equitum ut comineatum intromitterent, circumducti ab læua, ad eam portam, quæ segniorem Britannorum stationem habitura uidebatur, peruenerant: & à Talbotto, qui paratus in armis ad stiterat, cum detrimento repulsi fuerant: quum Henricus ad primum hostium conspectum ad perturbandos eorum ordines duas eminus colubrinas displodi iussit. Mox Cæsar quem fatalis hosti locus & antiqua uictoria clavis auspicijs ad prælium accendebant, in aduersos impetum fecit. Tanta fuit sagittarum uis, tantusq; cataphractorum irruentium ardor, ut primo concursu Galli equites turbati fusiq; sint; quanquam acerrimi duces manu prompti insignibusq; fulgentes ante alios fortissimè decertarent; atque impetum hostium sustinere et reparare percussam aciem increpitis retentisq; militibus conarentur. Cæterum quoniam nec tormenta nec pedites in subsidium equitatus adduxerant, urgente Cæsare et appropinquante cum tota mole peditatus Henrico, cedere et terga dare coacti sunt. Duces ipsi in tanta equitum perturbatione dedecoris metu dum acrius resistunt, capiuntur: Ante alios Marchio Rothelinus qui paulo antè Donesio fratre mortuo dux Longaillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atq; Busius. Sed Palicia et Imbercurtius ob ueterem amicitiam & cognationem, quæ cum Rosco intercedebant, ab equitibus Sequanis, in acie dimissi sunt. Signa uerò quæ in illam usq; diem tot gentium cruore confersa in tot bellis atque periculis seruata fuerant, occisis aut captis signiferis in potestatem Britannorum deueniunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quam militum cæde insignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormen-

ta usui fuerint, & solis hastis atq; mucronibus usi cataphra-
 Et utrinque colluctati inter se equis atque corporibus maio-
 re tumultum, quam cædem ediderint. Pienes paucis suorum
 desideratis, trepidanti agmine ad Blangim unde uenerat ce-
 leri fuga se recepit. Cæsar autem & Henricus captiuis co-
 miter apud se habitis in uetera castra redierunt. Iam Talbot
 tus cuniculos effoderat, tormentis muri partem disiecerat, et
 magna spe iam tum expugnandæ urbis tenebatur, quum Pon-
 tiremius atque Rouergas Britannis captiuos Gallos osten-
 tantibus desperato cōmeatu, per colloquium tridui inducias
 postulant. quibus impetratis pacti ut inde cum armis atque
 uexillis sine fraude discedere liceret, urbem continuo dedunt
 paulo post uictores colonis alio migrare iussis, ut ab simili
 pertinacia cæteras urbes deterrerent seruatis templis incen-
 dunt. Ita clarissima Morinorum ciuitas Millesimo quingen-
 tesimo tertiodécimo anno à partu uirginis, Nono Calendas
 Septembris excisa est. Ludouicus interea ad Motrellum coa-
 ctis copijs te indicto concilio procerum, decreuit idoneo om-
 nibus rebus loco castris se tenere; ne quæ ad euentum Fortu-
 næ experiri iterum hostium uires: qui magnam bellicæ lau-
 dis opinionē deuictō ueterano equitatu adepti fuerant. Enim
 uero manu promptus & consilio optimus quanquam uniuersus
 si certaminis desiderio teneretur, præfecti q; omnes ad abo-
 lendam ignominiam, deuouendo sese pro uictoria prælium
 deposcerent, haud tamen tutum fore existimabat si perculosos
 animo milites ac superiore gloria rei militaris obscurata,
 quasi de generes factos quum intra septuagesimum diem ad
 Nouariam atque Ghingattam infelicitè dimicassent, fortis-
 simis hostibus, ac tum recenti uictoria elatis obiecisset; uel
 ob id maximè quòd rumor in castris percrebuerat, Heluæ

tiorum uiginti quinque milia cum duobus milibus equitum, quos Cæsar addiderat per angustias Sequanorum in Heduos penetrasse, & iam eorum agros magna belli clade populari; Neq; Tramulium continuè castra mutantem, aut ire obuiam, aut manus conferere audere. Quibus de causis Ludouicus suspensa Gallia, & ad noui belli periculum excitata cunctando circum spectare hostium motus: & reliquum æstatis extrahere quàm in discrimen summæ rei deuenire malebat. Mox conuersus ad altiora consilia: Iacobũ Scotorũ regẽ iam tum antea precibus fatigatum per legatos sollicitat, ad nouas res in insula moliendas: gerendumq; aperte bellũ aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs & antiquis superiorum regũ necessitudinibus Gallo obstrictus, ob idq; facillè impelli poterat ad quacunque belli fortunam subeundam; Quanquã per se animo immodicus & natura infensus Anglico nomini, priuatis etiam laceßitus iniurijs, inferre ultro bellum & proferre Imperij fines meditaretur. Nec deerant præter Gallorũ legatos arma, pecuniã, tormenta, duces, classes atq; omnem belli apparatus pollicentes, quĩ mobile regis ingeniũ uarijs artibus expugnarent ex intima aula spectatæ apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, ut proposita præsentium rerum occasione, ac ostentato totius insulæ Imperio, in spem prosperi euentus & magnæ fortunæ erectum ad sumenda arma uehementer accenderẽt; Quando abductis in continentem omnibus ferme copijs, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub uxoris tutela relictum inuadere, atque armis exagitare interiora Britannicæ haud factũ difficile uideretur.

At hæc secum quum ipse multum animo uariius reputaret, obuersabantur ante oculos uxor, quæ Henrici soror erat,

Et nouum pariter atque antiquum pacis foedus sub Alexandro Pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, et ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesq; Pontificis; ac pollundæ religionis metus, si defensores Pontificiæ dignitatis oppugnet; et expositum iniuriæ nudatumq; præsidij regnum nihil tale uerente Henrico ui et armis aggredieretur. Ex aduerso autem rerum suarum sollicitus, utpote cui iam pridem suspecta erat Hærici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, et ferocem iuuenem in transmarina prouincia bello clarum fieri, non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hostem ingentis spiritus, ac semel militiæ studio accensum minime quieturum apparebat; sed continuo non contentum finibus suis illaturum arma; ac subactis Scotis seq; paterna sede pulso, unius insulæ unum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu si forte Henricum imperitum militæ, pugnacissimam Gallorum gentem ac talem tantumq; regem in hostili solo difficili bello pulsantem aliquo ingenti prælio superatum Fortuna destitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac Fortunam ex tuto tentatam cessura uidebatur. Hac inani spe sublatus, alienato animo ut causas uiolati foederis prætenderet antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarum plenas conscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nomines; eaq; se pro iure affinitatis ac foederis forti animo semper tulisse: quum grauissima damna finitimis Scotis illata, ut constitutum fuerat, Henricus minime resarciret; quum in percussores Bartonis pirate Scoti non animaduertent: et spurium Heronem qui præfectum consinium Scotiæ interfecerat, impune agere in Anglia pateretur: legatos

suos cōtra ius gentium non admisisset: oratorem uxoris inui-
 to retentum non dimisisset; complures nobiles Scotos in Sco-
 tia captos uinctosq; crudeliter ēt tunc in custodia haberet.
 Ea omnia quanquam per se magna & intoleranda, dissimu-
 lari tamen potuisse. At non se passurum ulterius Ludouicū
 amicum regem cognatione & fœdere sibi obstrictum, ab eo
 ad internitionem oppugnari, Caroli Gheldrij consanguinei
 agrum plusquam hostiliter ab Anglis deuastari. Propterea
 esse supremū animi sui iudicium causam socij regis iure fœ-
 deris defendere uelle, neque interea se finem facturum popu-
 latiōibus atq; incēdijs, quādiu Ludouicus ab eo in Galliaue-
 xaretur. His Hēricus ita respondit. se nō magnopere mirari
 quòd Rex Scotorum pro uetere gentis instituto fidem falle-
 ret. Nouisse enim iam pridem eius animi inconstantiam, &
 consiliorum leuitatem, quibus eo dementiæ perductus esset,
 ut alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res
 suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet.
 Quòd si uiolare iusiurandum, fidem prodere, et arctissimæ
 necessitudinis obliuisci æquū & regium putaret; neque mul-
 tum eo dedecore permoueretur: timeret saltem Deos immor-
 tales, qui turbatæ pacis et ruptorum fœderum uindices esse
 consueuissent, adducere turq; exemplo regis Nauarræ: quē
 Dijs ita iubentibus ex patrio regno in eas miseras præcipi-
 tatū, Ludouicus in Gallia sine regno trāquillè regnare per-
 mitteret. Proinde desineret memorare atque obijcere quæ
 ad uiolandam pacem ipse confinxisset, ea enim se iam pridē
 literis atque legationibus ut uetera omnino, uanaq; diluif-
 se. Cæterum cum impudentissimè fecisse, quòd nihil earum
 rerum ante quā ipse mare traiceret, commemorarit.
 Propterea sciret apud se etiam absentem non esse tantæ

existimationis Scotorum regem ut eius repentina atque insperata perfidia terreri posset. Ageret modo ut luberet, se enim neque ulla denūciatione periculi destitutum ab felici incepto: neque iniuriam animo depositurum. Igitur Iacobus indicto bello uniuersas regni uires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuëdum fluuium qui utriusque Imperij limes est, contendit. Britannia nanque omnis intercurrente per transversum Tuedo ubi aestuaria ab diuerso litore introrsus arctissime sinuantur, atque aliam prope insulam efficiunt, in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Gallie uergentem ad Hyberniam & uel Cantabricum Oceanum Angliam ab Anglis populis appellant: quā quondā ab Hercynio saltu per Germaniā profecti ad quaerendas nouas sedes in insulā treiecerint: ac pulsus indigenis propter agrorū fertilitatē ibi consederint. Alterā uerò tertia ex parte Anglia minorē, effractis longe lateq; littoribus ad Thulem in arcum prominentē, ubi Caledonia sylua, & breuissimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgressis, Scotiā uocant. Hæc importuosa, parum urbibus frequens, horrida syluis atq; frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarū gentium recedit. Illa uero propinquitate cōtinentis, benigniore cœli temperie, metallorū & pecoris fœcunditate florentissima omnium insularum in morem nostrum ædificat, atque elegantie plurimum studet. Angli & Scoti eadā fermē lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, utuntur. Vtrisque studium rei militaris prope par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, albardæ demum, ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (ac cias ipsi uocant) quas ambabus manibus regunt. Præcipuū apud utrosq; robur in pedite. Si q; adsint in bello equites, ma

gna pars sagittarij sunt, pauci uero cataphraeti, quod cori equi quanquam acres ad iustam magnitudinem non excre-
scant, ut Fr. sili, Bethici atque Apulij: et propterea statariæ pu-
gnæ minus idonei existimentur. Corpora uirorum alba, lacer-
tosa: comæ autem omnibus breues, & barbaræ subrutilæ.
Vniuersa uerò gens supra ceteros mortales conuiuiorum stu-
diosissima. Ea enim per uarias & exquisitas dapes interpo-
sitis musicis atque ioculatoribus in multas sæpius horas ex-
trahunt: ac subinde perductis choreis, amoribus foeminarum
indulgent. Religione institutis ac legibus atque eodẽ corpo-
ris ac ingenij habitu medijs inter Gallos atq; Germanos col-
locantur. Fuere eæ gentes paulo ante Iulium Cæsarem qui
primus nobis Britanniam aperuit, agrestes atque efferiæ,
nulla nauigandi peritia, nullo propè militiæ usu, aut exter-
narum rerum cognitione, quod spatium dirimentis Oceani ab
nostro orbe diuisi dicerentur, Sed quum Romana arma uide-
runt, atq; eos sub Claudio Scapula Ostorius, Suetonius Pau-
linus et Vespasianus, ac mox sub Flauijs, Cerialis, Frōtinus
& Agricola magni duces, atq; ipse demum Seuerus Impera-
tor, dum Romanum floret Imperium, circumducta classe
interiora quoq; insulæ peruagati caesis hostium exercitibus,
saltibus penetratis, atq; ipsa naturæ rerum difficultate perdo-
mita et pacē et iugum pati coegerunt; Cœpere tunc primū
repressi tamen magis quā domiti, intellectis cōtinuò Roma-
nis artibus è disciplina belli negotia administrare, condere
leges, et corporis robur ingenij uiribus tēperare. Nec mul-
to post aduentu nouarum nationū compositis moribus quum
per calamitatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia ue-
terem fortunam amisissent, excuso statim iugo opibus, et bel-
li gloria pluximum ualuerunt. Namque instructis classibus,

ut uires in alieno solo experirentur in continentem delati Hi
 spanis Gallis atque Germanis maximas clades intulerunt;
 Protulereq; in Italiam mercenaria arma. Siquidē Guelphis
 Gibellinisq; ferro inter se ad internitionem debacchantibus,
 qua clade attritis omnium uiribus, res Itala penitus ab stirpe
 interijt, Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis sti-
 pendijs conductos ob eximiam uirtutis opinionem tyranno-
 rum auspicijs in Italia militasse constat. Nouissima autem
 expeditione patrum nostrorum memoria aduersus Gallos
 multa præclara militiæ facinora gesserunt, & egregiæ uir-
 tutis testimonium præbet Calesia ad Gessoriacum litus eo
 bello Gallis ablata; & in hanc diem ob maximam traiectus
 opportunitatem, maiore gentis opinione quàm præsidij uiri-
 bus pertinacissimè conseruata. Caterum Iacobus ab Tudeo
 Humeum uirum nobilem cū parte exercitus ad populandos
 hostium fines præmittit. Is repentina incursione oppressis
 finitimis obuios capit; resistentes obtruncat; corū pagos incē-
 dit: Coactaq; omnis generis hominū & pecoris præda, in
 pacatum regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantiū
 hostium rumor, mox uillarum incendia, & maioris etiā cla-
 dis metus ad arma exciuerāt, uindictæ ira perciti ac dolore
 simul amissarum rerum ad occupandas uiarum angustias,
 quā Humeum rediturum existimabant, contendunt: adorti q;
 e superiore loco graue sub sarcinis hostium agmen, clamo-
 re, multitudine telorū ac mox tamultuario omnium procur-
 su uniuersos fundunt, ac magna cæde edita Humeum fugien-
 tem persecuti, Scotorum fines irrupunt: abactisq; armen-
 tis et concrematis pluribus uicis, in Angliam reuertuntur.
 At Iacobus nihil eius primi certaminis ordine, quod mox
 infelicem rerum exitum pertendit: permotus, ut detrimen-

tum acceptum maiore commodo atq; uictoria refarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. id corona cinctum ui capit, ac solo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimum oppidum, quod in finibus Scotiæ Hærici præsidij tenebatur, profiscitur. Interea Surreius Britanniæ procerū longè nobilissimus, quem paulo antè Henricus ob egregiam fidē atq; uirtutē ad incerta belli, & ad tuendos regni fines cū imperio & iusto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobū cuncta belli clade uastantem contendit. Aderant cū eo Dacreus finium præfectus, uir omni bellica laude insignis, Odoardus Stanleius & Spurius Heron cū ualida turma equitum, quam ipse nuper exul ab Scotia atq; Anglia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat: atq; alij cū auxilijs quæ passim à regina per urbes scribebantur. Etenim ad noui belli fama non tantum proximi Scotis uti periculo expositi: sed remotæ etiam gentes maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo uiolati fœderis iniuriā ferrent, uoluntariā militiam secutæ, ad Surreium festinabant. Posuerat tunc castra Iacobus in uertice montis quem Floddon incolæ appellant, loco arte, atq; natura munitissimo, namq; ab leua continentes palus quam limosæ uoragines atq; internata passim arundineta plurimum impediabant, subiectā planiciem occupauerat. Ab dextra Tylus fluius profunditate aluei & aquarum rapiditate difficilior quàm ut uado transiri posset, ad imas montis tradices labebatur. Terga quoq; præcisæ rupes & densissima nemora protegebant. A fronte uero ubi mollem ascensum atque unum omnino aditū Natura reliquerat, Iacobus pducta fossa & collocatis in interiore labro omnibus tormētis, adeo egregiè se muniuerat, ut

circumuallari ab inferiore loco aut oppugnari sine pernicioſa hoſtium dimicatione non poſſet. Eo Surreius quū perueniſſet admiratus locorum iniquitatem, q̄ nequaquā temerè ſibi oppugnanda caſtra cenſebat, ad Iacobum cum mālatis Araldum regium mittit. quorum hæc ſumma erat, Videri ſibi Iacobū impiè crudeiterq̄; feciſſe q̄ ſolenne pacis iuſurādum uiolari ſanctiſſimæ cognationis iura polluerit, abſenti Henrico bellum intulerit, & ſuccenſis caſtellis finibusq̄; uſtatis Anglos nil tale uerentes eodem impetu trucidari. Propterea ſe ueniſſe cum exercitu ultum iniurias: deligeret ipſe æquum locum, & certam diem uniuerſo certamini: ſe enim nulla interpoſita dubitatione quum primum pugnæ poteſtatem faceret, de ſumma rei dimicaturum. Ad hæc Iacobus, ut erat elati animi ſpectatæq̄; promptitudinis Araldo comiter appellato gratias Surreio agit: additq̄; publicè laudes quod pugnam ultro depoſceret, quam omnibus eum artibus uitaturum diu anxio moleſtoq̄; animo timuiſſet. Itaque ſecundum eos ſpiritus pararet arma: & haſtatas Scotorum phalanges tertia die in patentibus campis expectaret. Ibi ſe de iniurijs ſeuerè cognituram, quas intempèſtiuè contumelioſeq̄; memoraiſſet: & nouas ueteres cōtrouerſias armis finiturū. Conſtituta die Surreius in ſubiecta planicie tribus paſſuū milibus ab hoſte conſedit, atq̄; acie direxit. ſed Iacobus tametiſi paratus erat prælio decertare; ſuis tamē caſtris atq̄; munitiōibus ſe cōtinuit. Quoniā ab expertiſſimo quoq̄; procerum committendæ pugnæ conſilium improbabatur: & ante alios Huntleiſus, quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore uoce, ut prætoriani quoq̄; milites audirēt, in cōſilio dixerat, Nihil ſtultius aut leuius eſſe quā auctore hoſte manus conferere; et ad e-

ius arbitrium atq; libidinem summæ rei fortunam periclitari: Teneret se opportuno ipso loco, et ferocem hostem cunctatione ludificaretur: magna enim esse in hostilibus castris rei frumentariæ penuriam: neque commeatu ab interiore Anglia in summis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres posse facile comportari: Sedendo, ac nihil temere agēdo breui regem secundissimis pugnaturum auspicijs: & hostes iniquitate loci & commeatus inopia superatos, ex tuto cædendos militibus suis præbiturum. Multa quoq; prodigij loco habita, quanquam uana & fortuita putabatur, eius animo religionē & nouum terrorem incusserant. Eo enim cū ducibus de prælij ratione disputante, lepus ē prætorio profligierat: ac mille petitus telis per mediam stationem intactus euaserat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulamq; corroserant: & uela interioris tabernaculi sub Aurorā sanguineo rore fuisse conspersa dicebatur. His de causis nequaquam prodeunte in aciem Rege, Surreius qui palustribus et foedissimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius consistere non poterat, nec iudicabat hostem nisi summa compulsum necessitate dimicaturum, castra mouit: & relictis ad læuam hostibus, traiectoq; Tylo flumina in æquiore locum ad initia Barmoreæ syluæ se contulit, eo consilio ut milites quos maximis etiam itineribus confectis fessos toto eo triduo tenuissimè aluerat, fertiliori & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias & ad motus hostium, qui multitudine sua proximos montes compleuerant, nouam & ipse gerendi belli rationem sequeretur. Intereerat tantum flumen Tyluis inter bina castra regis atque Surreij; nec utrinque ab tormentis atque missilibus temperabatur. Sed magno usui Surrei erat collis ab ceteriore ripa

in altitudinem mille passuum molliter assurgens, qui castro-
rū frontem ab omni tormentorū iniuria protegebat. Ex eo
colle Thomas Hauardus Surreij filius eximie uirtutis iu-
uenis circumiectos colles, quos hostis occupauerat, subie-
ctamq; planiciem oculis contemplatus, patri renunciat Iaco-
bum ab Scotia excludi, aut ex munitissimo loco detractum
elici ad pugnam facile posse, si rursus copias superiore in
loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto intror-
sus quantum montis angustie patiantur à tergo se se osten-
dat. Surreius qui uni huic rei, ut cōgrederetur animum in-
tenderat, summissis locorū atq; militie peritissimis, qui ma-
iore cura situm regionis inspicerent, quū eadē illi afferrēt,
Hauardiq; consiliū omnium opinione confirmaretur, extem-
plo conclamari, & colligi uasa iubet. Inde ad tria millia
passuum promotis castris bipartitò binisq; pontibus uno tē-
pore flumen transmittit. At Iacobus de Surreij cōsilio cōie-
ctura iudicans; ne circa eadē iuga sedendo cōtra dignitatē
suā interclusus ab Scotia liberā frumentandi facultatē amit-
teret, ac simul quod ad retinendā authoritatē pertinere cen-
sebat, ne ex detrectatione praelij obfesso similis aliquantum
plus fiducie in loco atq; munitionibus, quā in militū uirtu-
te ponere uideretur, castra protinus mouet; & ad occupan-
dum proximū montē, quē ne hostis prior obtineret magno-
pere timebat, rectè contendit. Factum est summa eius celeri-
tate & calonum industria qui in discessu (ut imperatum
fuerat) tuguriolis militum stramentisq; & reliquo omni pa-
bulo incensis eam regionem continenti fumo atque atra
caligine compleuerant, ut Iacobus popositum locum prius
attigerit, quā Surreius, qui ab hoste uix mille passus
aberat aut discessum eius senserit, aut lōga incedētium ag-
men

mina fuerit confpicatus. Ita Iacobo summa collium tenente Surreius ad radices cum omnibus copijs successit, paululumq; ibi commoratus, quod mons neque arduus neque difficilis uidebatur, antequam hostes castra munirent, consendere atque omnino praelio decertare constituit. Mox aduocata militum concione demonstrat quem in locum deuenerint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes nisi quàm acerrime pugnent & fortiter uincant, omnem salutis spem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hostes, qui uiolato fœdere per occasionem absentis Regis de Imperio totius Britanniae cogitandum sibi existimarint, neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: Satis esse perspectum frequentibus patrum uictorijs quantum in Scoto roboris esset atque constantiae, nec defuturos in acie Deos ipsos sicuti antea aduersus uiolatores fidei, & hamani iuris atque religionis contemtores nunquàm ex merito defuisset, modo suæ pristinae uirtutis milites memoriam retinerent. Consensu enim omnium mortalium iustissimam esse belli causam propulsare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges; & quod his multo præclarius uideretur, libertatis pontificiae dignitatem, quam Henricus magno animo & sanctiore consilio defendendam suscepit: ob id mare traiecerit: atque ita Dijs bene inuantibus impios sacrosanctæ maiestatis oppugnatores pulsos, captis eorum duabus & munitissima urbe recepta, in interiora Galliae compulerit. Quin igitur Dijs hisdem auspiciis eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggredierentur, & si gentis decus, si regis existimationem, priuatam denique gloriam atque salutem carissima haberent, se ducem sequerentur, paratum scilicet, aut egregiè uincere aut pulcherrimam mor-

tem oppetere. Conclamauere statim milites, pugnae signum daret; neque dubitaret committere praelium iniquo etiam in loco: se enim in aduersa montis iuga infestis armis peruasuros confirmant; neque nisi uictores in castra redituros. Igitur Surreius in ea spe & militum alacritate ex omnibus copijs tres acies facit. Hauardo primam attribuit, in qua est Ede mundum alterum filium curare iubet, ipse medium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiae praeficit: Dacreum cum equitatu in subsidijs collocat: tormenta certis interual-
lis inter ordines & in fronte disponit, & ad hostes iusto passu progreditur. Interea Iacobus ut erat ex eo monte despectus in subiectos campos, quum procul armorum fulgor, distinctaque hostium agmina uiderentur: ratus sibi ea die uictoriae occasionem dari si natura loci atque amplitudine copiarum superior quam primum cum hoste confligeret, urgente fato praelij signum proposuit conuersusque ad regni proceres qui proximi adstiterant talem habuit orationem. Postquam fortissimi commilitones meliori conditione quam unquam antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, nobis hodie dimicandum est, memineritis hanc esse illam diem supremae occasionis ad uindicandas iniurias, quam nec uenturam sperastis unquam, & frustra haecenus exoptastis, quum a superbissimis hostibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verum qui haec diu per inanem iram gemendo, inuocandoque saepius ultores Deos domi pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occasione tam iusta quam necessaria arma cepimus, uilissima profecto capita essemus, & leuissimi omnium mortalium, si, quum facto & uera uirtute opus est, & conferre pedem, & per mortes & uulnera uictoriam appetere oportet, tunc hostium faciem timeamus

et belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his Imperij finibus contentus, tranquillitati atque otio studere potui, et carere periculis atque laboribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita priuatam felicitatem et gentis dignitate et salute uestra potiorrem existimassem. Sed frequentissimo uestro consensu in maxima ulciscendæ iniuriæ atque omnium rerum opportunitate, quum gerendum aperte bellum omnes censeritis, quod ea quæ nos et progenitores nostri ab infensissimis hostibus sustinuissem, fœda, aspera intollerandaq; erant, bellum magno animo indixi, et quod per amplam mihi uictoriæ spem facit, uos maiore studio, maximo ardore, et incredibili alacritate signa secuti estis, ut quandoque insigni facinore, atque ultimo ueluti uirtutis opere edito egregiam animi fortitudinem testaremur, atque immortales controuersias memorabili uictoria finiremus. An forte de secundo prælij successu dubitandum? quum hostium exercitus nulla in re cum nostro sit comparandus, qui totus ex fugacissimo genere militum constat: tirones enim sunt ex tumultuarijs delectibus in speciem militum armis instructi, dum ueterani omnes, aut iuuentæ robore et speciem bello idonei ab Henrico in Galliam traduceantur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameq; cōfectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorum multitudine non obruetis? Succedunt colli instructa acie non quia audent, sed quia necesse est; ut honestius atque celerius insoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor in rabiem agit quum impatientia animum, et fames uentrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum stringite, et iugulum horum tironum impetite; pudeatq; eò non progredi mortis metu, quò me ducem uestrum pro gloria

uadentem uideritis . Alloquentis adhuc regis orationem ar-
 morum strepitu ac dissonis clamoribus milites excepere .
 Nec mora Iacobus primum suo, deinde omnium è conspectu
 remotis equis, ut æquato omnium periculo, et spe fugæ sub-
 lata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atque
 animi uirtutem ostenderet, omnes copias in quinque quadra-
 tas acies dissipat; ea ratione ut tertium agmen in quo signū
 regium erat, atque omnes uiri insignes militabant , duplici
 utrinque acie tanquā duobus cornibus clauderetur. In dextro
 Huntleius Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus
 Lenuoxius & Argilius qui singularem militiæ usum habe-
 re dicebantur, curabant. Præficitq; singulis cohortibus sin-
 gulos ex ordine equestri: & cū his aliquot centuriones Gal-
 los, quos paulo ante in Scotiam Ludouicus ad tradendam di-
 sciplinam transmiserat, collocatisq; idoneo in loco omnibus
 tormentis, quæ magno usui per decliua montis esse non po-
 terant, ipse in medio agmine contra Surreium constitit. Iam
 erexerat in aduersum collem primas cohortes Edemundus,
 quum tormentis utrinque emissis, turbatisq; primis ordini-
 bus, Humeus hastatos induxit, qui adeo acri impetu subeun-
 tibus incubuerunt, ut cæsis antesignanorum promptissimis,
 & strato Edemundo, totam propè aciem in fugam conuer-
 terint. Iamq; nulla spes reliqua erat consistendi perterritis
 semel pulsisque cohortibus, nisi in tanto discrimine hinc Spu-
 rius Heron, uir admirandis corporis atque animi uiribus
 insignis suo alienoq; cruore perfusus Edemundum suble-
 uasset; & ab alia parte Dacreus ad subita pugne intentus
 transuerso cursu in latus hostium procellam equitum immi-
 sisset. Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis mili-
 tū, haud dubiè restituta acies, redditusq; iam uictis animi ui-

gor. Ita æquata prælii fortuna aliæ atque aliæ Anglorum cohortes afflictæ cum integris ipso metu commistæ emulatione uirtutis rectam agminis frontem erigere in mōtes cœperunt. Ibi quum ad robora Scotorum peruentum esset, & utrinque maioribus propè odijs quàm uiribus certaretur, Montiroseus atque Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem prouecti pugnautes cadunt; perrumpiturq; hastatorum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equite pediteq; conciditur. In sinistro autem cornu eodem tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos æquioribus locis detraxerat: & superfusa sagittarum multitudine eò adgerat, ut non conferti, sed laxatis ordinibus rari ac uitabundi pugnarent; eorumq; signa fluctuare inciperet. Quod ubi animaduertit, circumductis continuò tribus subsidiarijs cohortibus in aperta hostium latera tantum terrorem intulit, ut sustinere irruentium impetum, aut consistere nequierint; sed protinus coniecti in fugam, & per deiectus montis præcipitati, in sylvas se condiderint. Ibi Argilius atque Lenuoxius uoce manibusq; inclinatam aciem retentantes interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cum Surreio pugnam inierat, ut ab cornibus turbari suorum ordines, atque hostes ab lateribus circumfundi uidet, cohortem prætoriam euocatos & proceres quos circa se habebat adhortatus, ut nihil se, nihil maioribus suis indignum committerent, in medios hostes inducit. Ita nouum priori acrius de integro prælium ortum, quod tota ea acies tecta ferro Anglorum sagittas egregie sustinuerat, obtruncatisq; primorum ordinū aliquot centurionibus, ad signa propè peruaserat. Erant utrinque proceræ uirorum corpora opinione uirtutis ad supremos casus ab utroq; duce delecta: præliumq; ut necesse erat, uariū, an-

PAULI IOVII HISTOR.

ceps, modo his, & modo illis prosperum & exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacissimè pugnam ciens alios laude, pudore alios, omnes denique uario hortatu accendebat, ut quod tantopere desiderassent adepti hostes ferro atque uulneribus ulciscerentur. Contra Surreius quum optimus quisque, aut caderet, aut sauciaretur, magna ui contendere, uulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortatri, ut ad gladios rem adducerent: & qua maximè hostes urgebant multum ipse pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnae euentu ad uexilla res geritur, Hauardus et Stanleius qui ab utroque cornu pulsus hostibus uictores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartito signa intulerunt: & in tempore Docreus quoque in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quum ab fronte, ab latere, à tergo caderentur, neque labore & uulneribus fessi per acervos corporum atque armorum perrumpere possent, circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum uero Iacobus quum regium uexillum cadente Adamo cui Formam erat cognomen, stratum uidisset, nihil iam dubitans quin è uestigio moriendum esset, ut ab imminentibus contumelijs animum uindicaret, in confertissimos hostes procurrit ibiq; pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atque uirtute contententes interficiuntur uiri sacri, et sacerdotijs insignes Archiepiscopus unus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres uero, & equestri dignitate honoribusq; militie illustres triginta sex. Humeius & Huntleius equos per tumultum nacti cum postremis cohortibus, quæ ut constabant exiguißimo genere militum, manus non conseruerant beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octomilia Scotorum ea die caesa: totidè ferme capta sunt, omnia uero si-

gna militaria relata : & tormenta maiora uigintiduo : in
queis fuere colubrinæ septem ingentis magnitudinis , quas
Iacabus, à similitudine, septem sorores appellabat. Castra ue
ro eodem impetu expugnata, direptaq;. Cadauer regis po
stremo die à Dacreo repertum, & Beruicum delatū, ubi diu
sepultura caruit: nam ab Anglis, quòd Gallis schismaticisq;
fauisset. sancto funeris sepulchriq; honore, & Christianis
cerimonijs indignus putabatur. Adnotabant plerique repeti
ta superiorum regum memoria Iacobū infelici potius Stuar
tæ familiæ fato, quàm suo cecidisse, quòd pater, auus, et pro
auus eodem potiti regno atque idem sortiti nomen ante diem
ferro perempti mortem oppetiissent. Sed hunc tanquam ad
meritam raptum pœnam nemo defleuit, quòd ipso pugnante
pater in aduersa acie ad parricidij notam fuerit interfectus.
Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à
Christi natali millesimo quingentesimo tertiodecimo ad in
ternitionem Scotiæ nobilitatis pugnatum esset, Surreius spe
culatoria naui quanta maxime potuit celeritate literas rei
feliciter gestæ, & occisi regis paludamentum multo cruore
conspersum Henrico transmisit. Diuerterat Henricus per
eos dies Lillam: ubi capta Taroanna Margaritam Cæsaris
filiam conuenit. Ea etenim illustribus scæminis comitata stu
dio uisendi regis, & ut patrem exciperet è Gandauo illuc
usque gratulabunda processerat. Itaque præ letitia perpe
tui dies edendis spectaculis atque conuiujs absumpti: de
currereq; nobilissimi Belgarum cum Britannis: omnibus
utrinque cultu uirtuteq; certantibus. Sed Henricus cognitis
rebus, quæ in Britannia gestæ fuerant, in ea rerum fortu
na non cunctandum ratus ad Tornacum exercitum mouit.
Ea est ciuitas Nerviiorum longè amplissima, & mercato-

rum concursu atque opibus celeberrima: quam nō multis ante annis suo iure uiuentem Gallorum reges in fidem ditionemq; receperant. Nec Tornacenses in eo bellorum metu quanquam haud dubie libertatem amisissent studendum sibi nouis rebus, aut quicquam aduersus Gallos moliendum arbi-
trabantur, quoniam ab his in utraque temporū fortuna belli, & pacis clementissimè sibi imperitatum existimabant. Igitur ubi Henricus magnitudine castrorum urbem circumplexus tormenta admouit, censu eorum habito, qui propugnare possent, supra trigintamilia hominū conscribunt: magnam uim telorum in murum comportant: reficiendis moenibus atque extruendo intus aggeri plurimum student: et summa alacritate (ut sunt ad quæque rerum initia ardentissimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè sustentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deiicerentur, nec potestas esset consistendi in muro, et uno atque altero in loco institutæ interius munitiones continentibus moenium ruinis nudarentur, cœpere tunc primū præsentibus periculis territi propriæ quisque salutis consulere, loca deserre, ab signis domum dilabi, ac demum cogitare quod in discrimen se, liberos, coniuges, atq; omnes urbis fortunas conijcerent, si diutius sine militum præsidio tueri moenia aduersus tantum exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarū fortissimi nihil memorabile, aut dignū prisca belli gloria in oppugnatione perpeffi, quum frustra Gallorum auxilia expectarentur, emissis oratoribus qui se imperata facturos dicerent multati pecunia deditionem fecerunt. At Heluetij paucis ante diebus quàm hæc in Britannia fierent Hedduorum fines hostiliter ingressi ab ea quoque parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Namque Tramulium, qui op-

portunis in locis ostentata acie uenientibus sese abiecerat, ac se demum tantæ multitudini imparem ratus passim cedendo ac detrectando certamen retro abierat, in urbem Divionum compulerant: & prolato oppugnandæ urbis apparatu, circumfessisq; itineribus ad teli iactum ab muro castra posuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitum præfectus Vldericus Virtembergensis regulus: per quem Heluelij rem frumentariam prouisam habebant, explorabant itinera, loca castris anteceperant, & quæ pedestribus copijs usui forent summa facilitate consequuebantur. Is quanto maxime poterant studio inceptæ oppugnationis negotium ad ministrabat: totoq; animo ad celeritatem incitatus in qua spe ipse posuerat, nihil apud suos, nihil apud hostes remissum patiebatur: Quod neque perterritis hostibus, aut confirmandi sese, aut muniendæ urbis spatium dari, neque mora interposita diffusus Heluetiorum ingenijs multitudinis frangi impetum, quæ haud facile uno consilio agitur, uolebat. Ita quâ latè murorum strage edita, interiora urbis paterent, & per ruinas quæ fossam magna ex parte compleuerant ad irrumpendum aditus continuè pararetur, ipse circumeundo opera atq; manipulos adhortari gregarios milites, ac docere quâ tam ad summam uictoriæ pertineret potiri omnium rerum plena atque opportuna urbe, in qua si paululum admitterentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuium fortunis in præmium laboris atque uictoriæ cessura essent. Aduersum ea Tramulius tametsi usus egregia ciuium uoluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiões erexerat, tormenta & omne genus telorum in murum contulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat. Ciues ad omnes quoque casus confirmatis eo-

rum animis armauerat; Nihilomius quod dudum rem in Morinis infelicitè gestam esse compluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælii fortunam expectandam, ratus tentare Heluetiorum animos antequàm per se gens effera cæde atque uulneribus irritaretur, & denique omnibus conditionibus pacem petere cōstituit. Igitur idoneos nactus homines qui unà cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis & ducum studia et ueteranorum etiam uoluntatem apprime nouerant, impetrato colloquio emittit. Si familiares centurionum & eorum præsertim pagorum signiferos quos haud obscure Gallicis rebus fauere compertum habebant: adeunt in primis ueterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetijs et antiqua hodie Germanorum proponunt: & quàm demissè deprecantur, ne finitimum regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existiment ne cum socium amicumq; tam ingratis oppugnare contendat, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis stipendijs & priuatis quoque muneribus liberalissimè pace belloq; affecerit; & in eam demum rerum amplitudinem uirtutis existimationem suis auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque pro leuibus atque alienis belli causis summa beneficia animo deponerent. Quòd si bellum quàm æquissimam pacem malint, & Galliæ uires tantopere despiciant, ut belli casus communes esse non existiment; recordarentur, quibus iniurijs, quot cladibus illatis Cæsarem & Germanos antiquos hostes affecerint, quo potentie eos euecturi sint, si tū parta uictoria, Burgundiam antiquis imperij finibus adijciant. Nam Cæsarem uerum & proprium hostem putent, statutum nouis fœderibus: ac nihil mox ausurum aduersus eam gentem? cuius san-

guine Caroli soceri manibus parentare & ulcisci, lethale uulnus ad Basileam acceptum quandoque desideretur. Hæc illi publicè & ad uulgus militum. Cæterum priuatim largitionibus aggressi pagorum primores, ingentia pollicendo, atque omnes ad pacem pertentando aditus, breui pluriū animos expugnarunt, quòd neque arduum aut difficile fuit propter factiones quæ apud Heluetios erant. Namque sicuti cæterarum quoque gentium mentes communis unus morbus agitare consuevit, quo se contraria in studia scindant, & si externa desint mala, insanis dissensionibus domi sæuiant, ita Heluetios eadem mali tabes inuaserat: namque asperi montaniquè homines quondam facta coniuratione quum omnem suā nobilitatē uno prælio crudelissimè deleuissent, pugnassentquè multis annis pro sola libertate summa eorum concordia uiribus in unum coalescentibus & partium nomen, & diuersa studia dediticerant. Sed posteaquam secundis bellorum euentibus apud exterarum nationes magni clariquè fuere, crescente superbia simul & auaritia, urbes atque oppida finitimorum occupare, certantibus inter se bello regibus mercenaria auxilia submittere contemnere singulos principes, & denique illam ueterem egregiamquè maiorum uirtutem & disciplinam, fidemquè uenalia habere coeperunt. Ita uni soli pecuniæ publicè priuatèquè seruietes quum multi liberalis opemæquè militiæ apud Gallos actæ, memores in explebili auiditate totius propè Italiæ pecunijs satisfieri sibi minime posse existimarèt, secessione facta ab his qui secundum ueterem constantiam publico consilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam suam translulerant. Primi omnium Bernenses amplitudine ciuitatis & militū numero magnæ inter cæteros authoritatis, Lucernenses demum & Friburgen-

ses, ac multi præterea ex alijs Pagis iam uulgata inter milites pacis mentione, atque ex ea causa intermisso ardore oppugnationis, rem ad consilium deferunt; in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones, præterea scribæ & signiferi sententias dicere, & de summis rebus deliberare consueuerunt. Nec Vuldericum adhibet, quod uirum fortem in ea rerum occasione belli audum & Cæsaris secutum partes, paci aduersaturum intelligebant. Quare ut ex corruptissimo genere hominum consilium constabat, ita cuncti prope ad Gallum inclinat animos: ac petentibus pacem dandam & reducendas legiones esse censent. Verum quo honestius commutasse belli consilia uiderentur, & Cæsarem ad quæ tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte lenirent, in has condiciones pacem tam Gallo salubrem, quam postea sibi calamitosam dixerunt. Ludouicus Gallorū Rex concilium Pisanum quod in Galliam translatum sit atque omnem sacerdotum controuersiam edictis tollat; in posterum ab Romano pontifice non discedat, neque eius urbes oppidane attrectet. Eam Burgundiæ partem quam iure consuli statuerint, Carolo Cæsaris nepoti restituat; ex arcibus Mediolani & Cremonæ præsidia deducat, Gallia omni Cisalpina in posterum abstineat, milites Heluetios nisi uniuersi oppidorum Magistratus assentiant, mercede ne conducant: Heluetijs pro impensa susceptæ expeditionis quater centum milia aureorum nummum exoluat; intra quindecim dies dimidium eius summæ, reliquum intra menses duos. Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat. Erant superba & per iniquæ condiciones; Gallorumq; animos ex indignitate rerum eò furoris adegerant, ut conscriptas tabellas prope discerperent, quod Alpini

homines inter sylvas armenta et abruptos montes nati atque omnium prope humanarum rerum egeni tantos sibi spiritus ac tantam denique arrogantiam sumerent, ut circumscribere præpotentem regem, eiq; per ludibrium accerbissimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris uanitate permotus, quod respicere ad summam belli atque omni industria præsentibus malis occurrere sani et prudentis Imperatoris arbitrabatur, concedendum aliquid necessitati atque periculo, quod haud dubie omnium salutem trahebat, iudicauit. Porro Heluetij quum iniussu regis nec pacem ullam foedusue recte fieri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse existimarent, propter necessariam temporis dilationem, quo spatio Ludouicus consuleretur, obsides postularunt, qui capite luerent si citra statutum tempus pacto non staretur, aut rex acta Tramulij minime rata & firma esse censeret. Itaque obsidibus acceptis, et ex formula iurisiurandi tabulis conditionum obsignatis castra mouent, & per Sequanorum fines sine maleficio domum reuertuntur. Hæc ubi in Morinos literis & fama perlata sunt, Cæsar & Henricus haud ignari tantum sibi ad conficiendum bellum facultatis & uirium detractum iri quantum hostibus ex ignominiosa pace terroris atque periculi decessisset, fractis tanta spe animis ad aliam belli gerendi rationem omnes cogitationes conuerterunt. Sed paulo post Cæsar mœrens quærensq; secum, quod in eo genere hominum ampliore fiduciam posuisset, qui superioribus annis cæterorum etiam principum opinionem fefellissent, eadem celeritate qua uenerat, in ulteriorem Germaniam abscessit. Henricus autem post aliquot dies oppidis propè omnibus Neruiorum in potestatem reductis, quum diu rerum Hispanicarum expectatione frustra

PAULI IOVII HISTOR.

tus, delusus ab Heluetijs & cunctantibus Gallis iam exacta æstate bellum spargere, & ad singulas urbes circumducere exercitus nollet, relictis præsidijs ad tutanda quæ cœperat, Calesiam redijt primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris operitur Gallica classis quæ post Odoardum ad Blancasabiam interfectum nihil ea estate memorabile gesserat, è superioribus portubus deducta, ad freti angustias deflexit, eo consilio ut Britannicam classem transportandis militibus occupatam aggredieretur, onerariasq; ad Portesmutum insulam in statione relictas incenderet. Verum tanta subito tēpestas coorta est, ut magnis si unquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maximè uadosi freti æstu, & ualida refluxus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis dissipatæ quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas littorū scopulis allisisset, ante portum Humfluorū naufragium fecerunt: aliquæ fuis armamentis quæ cursum tenere non poterant capiendas sese parato hosti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem uerterent, & diuinam esse iram interpretarentur, quòd scismate sacerdotumq; dissidio pollutam esse Galliam existimarent: quanquā ea die quæ fuit Idibus Octobris acciderit, ut Luna plena esset: qui dies testimonio C. Cæsaris maritimos æstus maximos in Oceano facere consueuit. At Ludovicus post pudendam pacem dissimulata palam ea insigni contumelia, quum decessisse finibus Heluetios, Ferdinandumq; regem nihil Henrici generi successibus permotum præclare induciarū fidem tueri, contentumq; Cantabria suis se tenere Pyrenæi saltibus, & iam senescere Britannicum bellum, instareq; hyemem aduerteret: nudato animo cō-

ditiones improbare atque reijcere cœpit tanquam summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: idoneoq; testari se tam superbiæ paci nequaquam staturum, quam Tramulius ex arbitrio cū Heluetijs spondidisset. Consiliarij quoque et magna pars togatorum postquam ex indignitate pactionis regem furere criminariq; ultro Tramulium uiderunt, ex adulatione & metu potius quàm quod id ex æquo & iure esse dicerent ut pacem irritam facerent; poenitentiæ & fraudi uanā iuris speciem imponere contendebant, quod Tramulio iniussu regis non licuerit ulla turpi sponcione bellum finire; exēploq; Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus à Consule Posthumio factæ nihil quod Gallos ex pacto, uel religione obligaret iniussu regis ritè fieri sanciriue potuisse: Num etiam eodem iure si Tramulius ex metu, uel sua temeritate spondidisset, Regem diadema positurum, uel Luteciam Parisiorum antiquissimam regiam deserturum; traditurum arma & uniuersam Galliam Heluetijs uectigalem facturum, ea omnia ex æquo & bono sponcioni pariter seruanda forent? Ex aduerso quoque non deerant, qui hæc uti inania & puerilia detestantes priuatis sermonibus dicerent; Tramulium egregium fortemq; uirū cuncta ordine sapientissimèq; fecisse, quod in ea rerum desperatione tot hostibus coniuratis hinc, & inde prementibus, atque alijs haud sincera fide euentum belli spectantibus saluti totius Galliæ maturè atq; opportunè consuluisse: eum esse inter Galliæ procures, qui multis rebus integrè & feliciter gestis carpentis uulgi inuidiam uirtute superet. Non ea rectè improbari consilia quibus cautus Imperator atque hostiū expertus magnis periculis occurrendum esse duxerit. Cæterum Heluetij quum se de ceptos intelligerent, quod Ludouicus pecuniam non dimune-

raret, quàm ipsi ante alia deposcebant, manifesteq; apparet nihil eum ex eo foedere præstaturum, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, se quàm primum per occasionem possent ulturos deceptorem regem; atque eadem quæ foedere promisisset, armis repetituros. Habitæ insuper quæstiones de his qui enixè fouisse Galorum partes ferebantur. Tortus inter alios. Gasspar Goldilus factionis princeps; de aliquibus etiam crudeliter supplicium sumptum: nam uulgus militum & sordidissimi quique procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant crimini atque inuidiæ expositos deferebant. In quos ab accensis ira Magistratibus tanto seuerius animaduvertebatur, quanto omnes eleuare infamiâ turpissimi facti, & foederatis principibus satisfacere cupiebant. Eadem estate iussu Leonis pontificis Bernardinus Caruaial et Federicus Sanseuerinas pseudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos & Florentiæ asseruatos memorauimus, Romam uenerunt. Quibus mox à Leone supplicibus ac ueniam petentibus, antiquus pilei honos restitutus, magna tamē patrum dissensione. Namq; Matthæus Sedunensis efficacis ingenij, & acerrimæ uir eloquentiæ, Christophorusq; Eboracensis Gallorum hostes grauissimis, orationibus aduersabantur, quod ad eosdem dignitatis gradus foedo, & in posterum exitiabili exemplo reducerentur, qui misere in primis Italiæ, & sacrosancto pontificiæ libertatis propagnatori excitato ubique terrarum belli incendio tot calamitates intulissent. Verum pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in specimen cæterarum uirtutū omnes illo tempore laudabant, clementius agendū sibi aduersus eos quos opera sua captos constabat existimauit, ut pontificatus

ficatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & finem imponeret controuersis, quas translato Lugdunum concilio turbulenti sacerdotes excitant. Siquidem fessos & aduersis successibus fractos ostentata spe ueniæ, ad sanitatem redituros apparebat. Nec multo post Ludouicus haud ignarus tam bellorum molem, qua ipse obruptus quassatusq; uix steterit, ab diuina ira pendere, ut religioni ac pontificiæ maiestati satisfaceret, perturbatoq; & exhausto regno consuleret, adulterinum cōcilium abrogauit: iussitq; Claudiam Massiliensem Episcopum & Solerium legatos suos Lateranensi adherere: illudq; prædam nato Pisano ut sanctū atq; legitimū approbare. Idem fecere Guliermus Macrouienfis, & Renatus Baiocensis: qui & ipsi antea à Iulio gradu pulsī, ad pristinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus est: in cuius gratiam, in area Capitolij temporarium theatrum extructum est omni pietaturam uarietate mirificè cultum. Egere in scena Plauti Penulum decore mirabili, & prisca quidem elegatia Romanæ iuuentutis lepidissimi quicq; uariaq; extra ordinem poemata recitata florentibus non aliàs fecundiore sæculo Poëtarum ingenijs. Siquidem Pontifex liberalibus disciplinis institutus, ueluti paternā gloriā in eo uirtutis genere superaturus, quum publico elogio literatorum Præsidium inscriberetur, studiosos omnis elegantiae, qui inter armorum strepitus nō emerferant, iam tum magna spe liberalitatis accenderat.

PAULI IOVII NO:
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XII.

VM hæc in Gallia atq; Britannia gere-
rentur, Cardonius & Prosper qui ut su-
pra memorauimus Gallo ab Heluetijs
profligato, Liuium è Tombis Patauũ
redeuntem subsecuti in Venetiam duxe-
rant; Patauinum oẽm agrum ac Vicenti-
num nullo prohibente populabãtur. Enimuero Liuius et
Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Pa-
tauium atq; Taruisiũ præsidio tueri iussu, ut imminentem
hyemem expectarent, nullã hostibus pugnae copiam facie-
bant. Emittebantur aut leuis armatura equestris, quæ sub-
itis excursionibus hostiũ pabulatores infestaret, cognoscen-
disq; eorũ cõsilijs, ad castra exercitatione quotidiana pro-
grederetur, neq; id sæpius frustra factum: Nam quũ Car-
uaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio
qui per momenta temporis uestigia hostium obseruabat, ca-
ptus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa uir fortis cũ
duobus militum præfectis, diu frustra per angustias uiarũ
colluctati ut eruptione euaderẽt, in potestatem absq; uulnere
deuenerũt. Transfugerat paulo antè Mercurius à Cæsare
ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram fortè aliquã:
uel spem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Cæterum

Cardonius ostensurus magis oppugnationem, q̃ tale negotium summa uigentaturus, productis castris duobus passuum milibus à Patauio confedit, neque enim propius castrametari licuerat; quoniam Veneti per id tempus quod uacuum à bello atq; ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili studio communiuerant. Suburbanas uillas, hortorum sepes atque macerias excisis quoque opacis arboribus, ne uel umbram quidem qua tegeretur hostis haberet, solo æquauerant. Inde felices agri uasta planicies circumquaque patefcens nihil tutum si in conspectum urbis uenirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Prosper fossam per quam tuto copias atque tormenta ad murum perducerent, facere institutum; ea quidem ratione ut egesta humus in læuo margine aggerem faceret, atque altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur; ita ex tuto mœnibus appropinquare, uineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse confidebant. Verū quā per aliquos dies contracto ex agris magno agricolarū numero, aliquam operis partem perfecissent, & ex urbe expeditæ cohortes atq; equitū turmæ in opus molientes missæ omnia turbarent: institutum aggeris qd' minoribus etiā ducibus difficile uidebatur, omissum est. Sed nec postea per otium dies acti: nam utrinq; equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile. Tres Hispani pedites elati animi Italos ad certamen prouocarunt, nulla quidem priuata simultate: sed ut si essent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, contra progredirentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus quum ea uox

à militibus alacriter excepta fuisset, multiq; certatim eas
 partes deposcerent, totidem manipularios expertæ uirtutis
 emisit: qui breui uno è tribus Hispanis interfecto, cæteris
 sauciatis & captis, uictoriam cum plausu & gratulatione
 militum retulerunt. Iam æstas præcipitauerat: Cardoniusq;
 & propper nequicquā oppugnatione tentata ad Albarettū
 prope Athesim castra reduxerant, quum Matthæus Gur-
 censis cardinalis qui tunc Veronæ præerat, urgere literis
 ac nuncijs duces cœpit: incusare eorum otium, & palā con-
 queri, q̄ exercitum tot auxilijs firmum paratumq; omnes
 labores pro Cæsare subire, in æstiuis tam diu esse pateren-
 tur, nihilq; iam propè exacto autumnno quod ad commodum
 tuendamq; existimationem Cæsaris pertineret effecissent.
 Ducerent quoquomodo in hostem, & cum excidio hostilis
 agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani
 atq; Hispani apud quos spes prædæ, cædes, uulnera, & uir-
 tutis decus omni securitate atq; otio cariora ducebantur, tur-
 bidis uocibus, uti ad aliquot egregium facinus educerentur,
 flagitare: uix abstinere à probris: & ducū famam lacera-
 re. Quibus de causis excitatus Cardonius commutandā sibi
 omnem belli rationem existimauit, uocatisq; in prætorium
 præfectis, Scio inquit, uiri fortes usuq; militiæ periti, per-
 fidie mihi uel ignominie parari contumeliam, si nouum cō-
 silium euentu aut asperū aut felix minime capiamus. Enim-
 uero patientiam meam uinci patiar: succumbamq; paucorū
 libidini qui me dicunt ex composito bellum alere; & dele-
 ctari magis Imperio & populationibus, q̄ uera laude ma-
 turaq; uictoria. Dux sunt in conspectu munitissimæ hostiū
 urbes Patauium atq; Taruisium, quæ oppugnari capiue no-
 stris uiribus haud facile possunt, quum id Cæsar ipse ac

paulo post Roseus atque Palicia multitudine fortissimorum
 militum, ac mirifico oppugnandæ urbis apparatu freti, dif-
 ficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, com iactu
 ra tentauerint. Superest postquam finiendum est bellum, ut
 nostra uirtute atque ausu omnibus incommodis atque omni-
 bus belli calamitatibus hostes, qui cōgressum uanis artibus
 deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, si trans-
 misso Medoaco, ea oppida quæ ad mare sunt infestis armis
 adeamus, atque omnia ferro igneque populemur. Tūc enim
 hostes qui per ignauiam inclusi moenibus hybernorum tem-
 pus opperiuntur ulturi iniurias, aut in aciem descendent, fa-
 cultatemque uictoriæ præbebunt, aut luctuosum regionis ex-
 cidium prospectantes nos omni præda onustos & intactos
 redire patientur. Duces qui in consilio aderant in utranque
 partem disputatione habita uariè sentiebant. Alij enim qui-
 bus feruida ingenia, elatis exercitus uiribus prosperos re-
 rum successus polliceri, consilium Imperatoris qui dignos
 suo nomine spiritus generet laudare: alij contrà rerum usu
 & militari prudentia insignes, intempestiuam Cardonij au-
 daciam non probare, non esse enim eò temere procurren-
 dum, unde uel difficilis receptus foret, uel clades, aut igno-
 minia timeretur. Ipse ante alios Prosper Columna qui uir-
 tutis militaris inueteratæque prudentiæ fama, quanquam ad
 Cardonium summa Imperij respiceret, cuncta propè in eo
 exercitu administrabat, cunctator natura, et cui belli casus
 atque Fortuna maximè displicebant, multis rationibus Car-
 donij consilium improbare, immoderatam eorum fortitudi-
 nem qui temeritatem atque Fortunam pro disciplina seque-
 rentur coarguere. Quid si inquit, post quàm hostes cōtem-
 nitis, dum in sinu eorum cuncta ferro flammaque populami-

ni, tunc imbres è turbida nube ceciderint, ut anni tēpus et re-
 gionis natura minantur? Nū aliquam aut reditus aut salutis
 spem habebitis? Num putatis dum inexplicabiles imbribus
 iūe lubricus & limosus ager, inflatiq; amnes iter expeditū
 denegabunt, tunc Liuiani ingeniū percitum & ferox quie-
 turum? Non conuolaturā ad excidium nostrum montanorū
 agrestium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crude-
 lius? Num si obseſis itineribus com meatum auertant, &
 eminus & cominus laceſſant agmina, onuſti ſarcinis, eneſti
 fame, nullo ſtabili uestigio innixi aciem explicabitis? & spē
 in dextris atque uirtute ponetis? Ego Cardoni ſicuti finem
 belli atq; uictoriam hoc exercitu incolumi nobis non ſero
 obuenturam arbitror, ita propoſiti tui ſnām graui proxi-
 mam periculo minime laudari, quòd ſi id duxeris è cōmo-
 dō Ferdinandi regis & Cæſaris, ipſe uotis nuncupatis, ut
 ea res proſperè atq; feliciter cedat, lubens uolensq; iter et
 arma primus arripiā. His uerbis Proſper, quanquam inie-
 cto diſcrimine metu aliquorum animos perculiſſet, uidere-
 turq; is ardor, ut ex uultu apparebat, aliqua ex parte re-
 frixiſſe; nihilominus Cardonius in ſententia ut proficiſcen-
 dū eſſet perſeuerare: nihilq; dictis Proſperi cōmoueri, ur-
 gente maxime Piſcario, qui quū pedestribus copijs præeſ-
 ſet, agendo pugnandoq; laudem querebat. Igitur poſtquam
 de proſeſſione decretum fuit, pronunciari iubet, ut milites
 ſcorta quæ in uarios uſus Germani, Hiſpani uero ad libidi-
 nē trahere conſueuerunt, inutilesq; miniſtros dimittant; ſar-
 cinas & impedimenta relinquant, nihil præter arma parēt.
 Hæc omnia, ſimul & inualidos uel parum idoneos milites
 Veronam remittit. Poſtero die luſtrato exercitu cognoscit
 hanc eſſe ſummam copiarum: Hiſpanorum tricenarias co-

hortes quindecim, Germanorum septem, quarum singulae
 quingentis ferè militibus constabāt, ueteranus uterq; miles,
 & recēti uirtutis gloria insignis; utpote qui nuper ad Rha
 uennam inter se fortissimè dimicarant. Hispanis Piscarius &
 Germanis Iacobus Landaus præerant; Septingenti item
 equites cataphracti ex uetere militia Ferdinadi Regis. Cē
 tum quoque & quinquaginta Germani sub Riciano, et Ce
 leobergo Cæsaris ducibus; atq; item leuis armaturæ expe
 dita manus quā Succarus Heduus ducebatur. Ex Pontificio
 uero exercitu (nā Leo fauere Cæsari ex Iulij Pōtificis fœ
 dere tenebatur) Troilus Sabellus Mutius Columna, et Vr
 sinus Mognanius hic leuis armaturæ equitum alam unā, il
 li autē cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiā Hi
 spanici generis equites, in quibus plerique sagittarij sub Pe
 tro Castrio censebantur. His copijs optimè instructis Car
 donius duodecim falcones æneos præsidij causa adiungit; et
 ab Albaretto ad Bonolentā castra mouet. Id oppidum opu
 lentum & frequens primo incurſu occupat ac diripit. Inde
 ad Medoacum progressus incerto profundoq; alueo decur
 rentem cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat, inter se
 connexis, continuo superat: atque in sinum fertilissimæ re
 gionis cuncta belli clade euastans defertur. Hinc Plebis Sac
 ci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus,
 abacta armenta, et iniectæ demū ædibus faces: mox quum
 furens barbarus in ipsas suburbani littoris delitias perue
 nisset, infelices passim uillas, et superba prætoria, quæ re
 gio sumptu lōga in pace ac florentibus Reipublicæ tēpori
 bus Veneti primates extruxerant, maiore quàm unquam
 inuidia in Italia debacchatū fuerit, miserabili incendio ab
 sumpsit. Troilus quoque qui triennio ante à Veneti discessse

rat, cum equitibus suis & cohorte una progressus ad Licē
 fucinam uicū, ubi naues uersatili machina ē Medoaco in
 Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet ac in predā
 uertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu
 territi Medoacum transierant, religatisq; in ulteriore ripa
 omnibus nauigijs, ne illis potitus hostis ad transitum utere-
 tur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus con-
 trā dispositis sclopettarijs eos territat, atq; ē ripa depellit:
 mox militem adnatare & retrahere scapham iubet. Qua
 ē uestigio retracta scandētibz plurimis, cæteræ naues ab
 ulteriore ripa soluuntur ac traducuntur: confestimq; earū
 beneficio flumen traicitur. Agrestes etsi multitudini suæ,
 & sagittis quas ligneis arcubus emittunt multum confide-
 bant, quū militum impetū sustinere non possent, in proxi-
 mas paludes confugerūt. Hoc confecto negotio Troilus ex-
 priuato quoq; odio hospitalibus, diuersorijs, cæterisq; ædi-
 ficijs incensis in castra reuertitur. Eodem quoque tempore
 Mutius cum ala equitum & ualida Germanorū manu Me-
 strium frequētissimum oppidum contendit, fuisq; in itinere
 paucis hostium equitibus, quū contactos in fugam conti-
 nuò sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam ir-
 rumpit: uiribusq; superior desertum à Mestrinis, oppidum
 occupat: arcēq; pari fortuna temere munitā interfectis de-
 fensoribus capit, ac statim sæuiētibz Germanis discessu
 oppidū incenditur. At Cardonius & Prosper interea cum
 tota mole exercitus circumiectū agrum eximiæ fertilitatis
 effusē populati, ad Margariam maritimum uicū castrame-
 tantur: indeq; breuissimo maris interiectu prospectantes ho-
 stium sedem, tormenta per aggerem in proximum littus
 deduci, & in contumeliam superbæ atq; opulentissimæ ciui-

tatis displodi iubent. Ea res non aliàs maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopiis boatuq; horrissono plebis fœminarumq; aures perculit, q̃ cōscriptos patres atq; ipsos Magistratus in aduersis semper intrepidus, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul grassantibus incendijs uillæ, uici, castella, oppida: neq; aliud q̃ tantulum maris spatium, similem urbis calamitatē morari uidebatur. Erant qui è sacris turribus, & speculis cognito tractus ac littoris situ, propriarum uillarum flammæ agnoscerēt; & cadentes domos frustra lachrymis prosequerentur. In tanta calamitate quū omnium animi ad ulciscendū arderent, Liuianus propè insaniens, per literas ac nuncios singulis horarum momentis ab Senatu petere ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tantas iniurias cum ignominia è mœnibus contemplari ac deflere absq; ullo uindictæ solatio paterentur: habere se iustum exercitum duratum in armis, ardentē pugnae studio, uindictæ cupidine uehementer incitatū, quo demorari hostes impeditos prædæ onere, transitu fluminis prohibere, ac concidere faciliè possit, si sibi ius imperij pugnandiq; potestas libera relinquatur. Ergo summo omnium studio ab Senatu Liuiano rescribitur, exercitū sub signis educat: cū Baleono iunctis uiribus una castra faciat: & si id è cōmodo Reipublicæ duxerit, q̃ primum nactus & loci & tēporis opportunitatem cum hoste confligat. Decreto Senatus accepto Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis apud milites concionatus; exploratam, inquit, certāq; uictoriam hodie non haberem de barbaris immanissimisq; latronibus, qui tot calamitatibus illatis, omisti præda simili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire posse confidunt: nisi uos illi iidem essetis,

PAULI IOVII HISTOR.

qui tot efferis nationibus ad excidium Veneti nominis cōspi-
rantibus quod reliquum superest Italicae uirtutis decus per
tot casus atque pericula constantissimè cōseruastis. Enimue-
ro quum uos considero milites, atque hostium conditionem
intueor, magna me spes uictoriae tenet: ab longa siquidem
quiete recentium uirū robore praestantes, magno atq; exer-
citato equitatu, tormētorum omniumq; rerum apparatu ac
copia, quae desiderari in negotio possint instructi, cū his ho-
stibus pugnaturi estis, qui praeda graues, confecti propè in
edia, numero pauci & linguarum uarietate dissimiles, uix
primum nostrorum impetum sustinebūt, quum maximè no-
bis obstantibus experiri altitudinem fluminis, in ripa consi-
stere, pugnareq; oportebit. Neq; hostium duces in dubijs et
repentinis pugnae casibus, uno consensu eadem consilia ca-
pturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia, & ua-
rios animi impetus dissimili linguae morumq; commercio
aliud atq; aliud coelum indiderit. An dum hic pandi aciem,
ille densari, & sisti agmen, inferriue signa uno tempore
mixto Imperio uidebunt, tunc Germanus Hispanum, &
utrumque Italus audiet, uel iuuabit? Vicinus profectò mili-
tes, uicinus nisi Dij, qui satis superq; haecenus huic Reipu-
blicae irati infestiq; fuere, tantorum scelerum ultores adesse
noluerint. Haec quum dixisset, acclamantibus praefectis, atq;
uniuersa concione ut signum profectionis daret, magna spe
& letitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum ubi ho-
stes transitorios existimabat, contendit. Inde Baleonum à
Tariuisio, & ceteros milites qui in praesidijs erant, ad si-
gna uenire: Paulumq; Manfronum ad contrahendam agre-
stium multitudinem in saltuosa, & montana loca proficisci
iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Pe-

tri, quum nunciatum est Liuianum cum uniuerſis copijs ultra Medoacum conſediſſe: ibique prælij & uindiçtæ auidiũ quo minus flumẽ tranſeantur armis prohibitorum eſſe. Ea res uãſtitati finem fecit: quoniam ſuſpenſis omnium animis, audaciſſimi etiam quiq; militum non q̃ latẽ, aut crudeliter uexandi incolæ, exurendũ ſue amœniſſimus ager forent; ſed quo modo prædam referre, & uitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda, ut antequã Liuianus uniuerſas uires cõtraheret, ipſe ſuperato flumine in præcata loca reuerteretur, ad Medoacum ubi in ulteriore ripa hoſtes conſtituerant, peruenit. Eo in loco aliter atq; ipſe putauerat quum difficilia aduerſaq; omnia reperiſſet, paratos ſcilicet in armis hoſtes, ripam magno tormentorum numero communitam; ducem ferocem promptumq; ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militum, & quanto totius ſummæ rei periculo, ſi in ea parte uadum fluminis tentaretur, uniuerſus exercitus traducẽdus eſſet: ac demum accire Proſperũ atq; Piſcarium, cæterosq; duces conſulere, quoniam de ſalute omnium agebatur. Viſum eſt peritioribus ſuperiora uada fluminis eſſe percontanda: noctuq; eò progrediendum ac ignaris hoſtibus è ueſtigio tranſeundum. Miſſi exploratores renunciauere poſſe facile ſuperari annem, ſi ſupra ad ſextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placide decurrentem peterent. Ergo Cardonius de ſecunda uigilia caſtra mouet: reſequit ignes, atque omnem leuem armaturam equeſtrem, quæ ſpeciem præſentis exercitus faceret, atq; hoſtes diſtineret. His demum imperat, ut exoriente Sole plures in ripa fluminis obuerſentur, ac ſimulato tranſitu alueum tentent: cæterum globo factò caſtra ſubſequantur. Vixdum certa luce ad lo-

cum peruentum est, quum exēplo primi agminis duces flu-
men ingressi omnem simul equitatū in aduersam ripam edu-
cunt. Hispanorum quoq; phalanx eodem tēpore infra equi-
tes, qui impetum fluminis refringebant, consertis stipatisq;
ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Namq;
sicuti incertis passim uadis transibāt, accidebat ut aliqui pe-
ctoribus tenus mergerētur, aliqui uero capite solo extarēt.
Erant magnum ad superandam uim fluminis incitamentū,
ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos flu-
men intrans: & cum eo ornatissimi primorum ordinū cen-
turiones, qui ducis exemplo ex equis descenderāt, & ante
alios in amnem se coniecerant, ut manipularibus suis equa-
rentur. Hispanos Germani, et mox Cardonius & Prosper
cum alijs copijs subsecuti sunt: ac demum leuis armaturæ
equites, qui ex composito ludificati hostem ut imperatū fue-
rat consequebantur, fluuium transmiserūt. Occurrere satis
in tempore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Li-
uianus suspicatus quod erat intempesta nocte, hostes inde
mouisse, expeditam equitum manum speculatū præmiserat:
ipseq; inallescēte cœlo cognito hostium discessu fuerat inse-
cutus. Verum quum hostes paratos dimicandum in acie rep-
perisset, leui certamine ad aquā facto prælio abstinuit: siue
q; Baleonum accitum ē Taruisio expectandū esse censebat;
siue q; ad iniquam pugnandi conditionē perducendos prius
hostes esse, q̄ manus confereret, arbitrabatur. Ita à superio-
re consilio depulsus Liuianus, alia ratione hostibus iter præ-
clusuros Vicentiam contendit: Nam euastata urbs illius fu-
tura erat, qui prius incustoditam neglectamq; occupasset.
Erat locus in uia publica secundo ab urbe lapide prope pa-
gum cui Vlmio nomen est satis idoneus, si uel mediocriter

operibus muniretur, ad prohibendos trāsitu hostes: quoniā nullo commodior uia, qua eos redire necesse erat, Vero nā ferebatur. Hunc locū Liuianus aggere propē extructo ac perducta fossa, ut uiae spaciū concideretur, adductis tormentis egregiē communit, ac opportunē cum Baleono, qui dudum uenerat, citra loci angustias castrametatur, letus admodum q̄ hostes aut ex iniquissimo loco si ui euadere tentarent pugnatores, aut si absterriti aliō iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruētuos esse iudicabat. Interea Cardonius eo consilio ut rectā Veronam contenderet, cum omnibus copijs ad Vlmū processit; ubi quum concisa itinera, occursumq; hostiū occupatas uiae et collium fauces cognouit, quoniam diei parum supere rat, et fœssus itinere miles erat, quingentis passibus ab Liuiano castra ponere coactus est maximo suorum cum labore: nam legentes locū figentesq; tentoria directis tormentis Veneti metu, cæde, incommodisq; turbabant. Fuere Hispanorum castra quandiu ab luce diei permissum est, pauoris atq; periculi plena, quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum uis quæ frontem lateraq; feriebant, ut integri peditū ordines, extensis humi pectoribus procumbere, equites post dumeta atq; arborū stipites occulere sese, aut depressiora loca queritare cogerentur. Sed nox insequēs crescente metu durior atq; turbidior fuit, quoniam Baleonum castra castris iūxisse & magnū numerum agrestium à tergo instare, & quæq; uiarum plana perductis passim fossis, atq; aggestis cessitibus interrupisse cognouerant. Quibus de causis fiebat, ut quum à fronte obstāte Liuiano perrumpere in patentem uiam non possent, cōsterna meū omniū animis, nulla solita alacritas, nulla spes

nullaq; pristina uirtus in mœsto exercitu uiseretur. Iamq; apparet Prosperum, qui temeritatem susceptæ expeditionis damnauerat, uatem futurum, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatem deerat) superueniret. Ad hæc incommoda biduo antè absumpta omni re frumētaria, solis abactæ prædæ carnibus fatigatus exercitus. Ita excitatis ignibus quantum nec satis esset ad torrendos boues quos ab aratris abduxerāt, fessi attonitiq; lucem simul atq; euentū incertæ salutis operiebātur. Interim dum in stratis equis induti arma, insomnes totam noctem agunt, præfecti alarū ac primores ordinum ad prætoriū Cardoniū frequentes adesse; de summa tanti discriminis consultare: per uices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metū alijs augeret, præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus cunctos certa spe fiduciaq; cōplebat. Tanta erat eius uiri opinio, ut in summa etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere, sibi milites posse timerent. His rerū angustijs, dum præmerentur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinārūt, ut retrocedendum, ac mox detrorsum qua uia Bassianū ducit, iter flectendum esset: eo quidem consilio, ut discedentes, Liuianum, quem natura pugnacē atq; insigne aliquod facinus acri animo uolutantē agnoscebant, ex munitissimo loco in æquam planiciem attraherent: atq; ibi uti antea deposcissent animo confirmati consererent manus, aut si hostis pugna persecutioneq; abstineret, iuxta Tridentinos mōtes circuitu capto, atq; euitata Vicentia, Veronā incolumes reuertuntur. Igitur Cardonius paulo antè q̄ dilucesceret, uasa colligi, & sine tumultu signum profectionis militibus dari iubet. Sed dum præmissis impedimentis Prosperū, qui ex in-

stituto primum agmen dūctare consueſſet, ad capiendū extendendūq; iter hortarentur, ſuborta eſt grauis & decora cōtentio inter eos de ordine acierum: quæ (ut mihi uidetur) pro diſciplina in reliquū tempus documento eſſe poſſit; negante ſcilicet Proſpero ſe anteaſſurum, qñ ſibi tum poſtrema acies certo iure cōuertendæ in hoſtem frontis, inſigniꝑ; ineundæ pugne prærogatiua deberetur. Diſſerebat enim acriter Romano more decus ſuum tueri ſolitis ex lege militari nequaquam eam eſſe primā aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cæteras omnes anteiret; ſed eam omnino uocari primā, quæ opinione uirtutis firmiſſima graui iudicio inſtitutoq; uel à fronte, uel à tergo occurrenti hoſti opponenda cenſeretur. Id quum præſecti ueteres approbaret, Cardonius pro ſuo ingenio altercātī facile ceſſit: adeoꝑ; expeditè prægreſſus eſt, ut Alarco uir ſaluſ, et cautè mor dax Imperatorem rectè probeq; facere diceret, q; abſque alienæ laudis obtreſtatione, ut inſtantis pugne periculo honeſtè ſubduceretur, legibus parere didiciſſet. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam unde intactus euaserat, nō magnopere pugnax, ſed cautus habebatur. At Liuianus qui ſtatim ab aurora regreſſum hoſtiū, iter ue, & eorū ordinem, q; nebula denſior orta ex humore telluris intexerat cāpos, clare proſpicere nequiuerat, ut primum comperit diſcedere hoſtes, quanquā animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante ſegnitiem atq; imperante Lauredano legato, tanquam incompoſiti ac plane fugientes è manibus elaberentur, ſigna canere et duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verum conuerſus ad Hugonem Pepulum, Guidonemq; Rango num periclitemur, inquit, uel temere, ſed generoſè tamen

prælij fortunam, postquam immodica uis Imperij rationē uincit, ne si hodie cautus, et cunctator esse uelim, paulo post ignauiae, aut perfidiae accusatus in Senatu prægravantē inuidia funesto Carmagnolæ exēplo, aduersis ac malignis imperitorum suffragijs concidam. Hæc ab his, qui aderāt didicimus. Via erat ut supra memorauimus perangusta in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani insederant, circumquaque mollibus tumulis cōclusus in medio patebat. Illuc usque euectus Liuianus præmissa primo leui armatura equestri, cum tribus falconibus, quæ postremum abeuntium agmen carperet, ac demoraretur, omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primo segniter fuerat initū displo- sis statim falconibus exardebat, quū Germani equites glo- bo facto procursantes Venetos propellūt, cōiectosq; in fu- gā deferere falcones cogunt. Conspicatus hoc uixdū instru- cta acie Liuianus nulla interposita uidebatur, ne primi re- fugientes, alios iniecta trepidatione turbaret, pugnae signū proponit, Baleonum quem dextro cornu præfecerat, laxio- re circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab le- uo arctius aduersus hostium pedites consistere, & circum- fundere uelutum alas iubet. Ipse mediam aciem ex flore, & robore militum densatā in qua Sacramorus, Guido Rāgo nus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hostes indu- cit. Re cognita Cardonius, & Prosper qui quadrato agmi- ne incedebāt, ut si qua imponeretur dimicandi necessitas, subi- tum casum expedito exercitu subirēt, primi agminis præfe- ctis significant, ut quū primum hostiū pedites in proximo cōspexerint, prælium cōmittere non dubitent. Interim ē me-
dia

dia acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cœpta uictoriæ spes ardentius prouehabat, adorti, primo impulsu repellunt, stratis uulneratisq; Ricciano & Celembergo Succaroq; eorum ducibus, fusos ad signa usque sequuntur. Troilus qui in ea parte iuxta uiam publicam ante uexilla turmarum constiterat, animaduerso periculo laxari aperi-riq; paulum ordines, ac liberum spacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integram certamq; aciem miscerent, eosq; ut transibant nequicquam morari; sed continuo in postremum agmen refugere iubet. Demum ipse & Mutius, et Alarco quum uniuersæ pugnae quam omnibus artibus petebant occasionem adesse cernerent, signa inferunt & si unquam alias magno ardore procursum fuit: in prouentes hostes incurrunt. Erat utraque acies numero & uirtute equitum propè par. Quingenti enim fermè utrinque ex Italia ueterani singulari decoris studio atrocissimam pugnam edebant. Iamq; Liuianus huc & illuc uolitans testatus illam diem illam aciem fore & laborum finem & præmiorum initium, tanta uincendi spe suorum animos accenderat, ut nonnulli per confertissimos accerrimè depugnando ad uexilla usque penetrauerint, conatiq; ea abripere, quum fortiter resisteretur, discerpsent, & Ebrardum Corneum Mutianæ alæ signiferum egregiæ uirtutis senem cum filio impigro iuvene interfecerint. Verum integra spe atque integro utrinque metu dum equites in fronte concurrunt, Prosser concionabundus singulos ordines præteruectus hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaum cum Germanis peditibus pari acie ac passu inferre gradum ac peruadere in medias hostium cohortes iubet. Eorum tantus fuit suo pondere incumbentium impetus, ut cohortes Baboni Breschelli, quas eximia uirtutis

opinione Liuienus primas hosti obiecerat, uix tentato certa
mine penè priusquam hostem uiderent terga uerterint. Tūc
media acies equestris, ab latere uno pedite nudata, impelli
primo ac urgeri acrius, mox cum cæde conuerti in fugam
cœpit, neque cadentibus primis quanquā pugnacissimi quicq;
equitum impressiōem hostium sustinere conarentur, semel
turbata impulsaq; acies reparari retineriue potuit. Ita oc-
cisis qui resistebant, strata sunt uexilla ac in primis insigne
Liuiani, quod ad extremum moriens M. Antonius Monta-
nus diu seruauerat. Eodem impetu Sacramorus & Hermes
ab equis deturbati occursum Germanorum obtruncantur. Pi-
scarius Othonem Sacramori fratrem uel preuatè sibi inimi-
cum generosè conseruauit. Ab sinistro autem cornu Anto-
niani milites, ut mediam aciem in qua uictoriæ ratio, et præ-
lij moles futura esse uidebantur, cæsam profligatamq; sēse-
re, abiectis fœdè armis terga dederunt. Idem pari ignauia
ac fato Baleonij fecere: Nam Paulus quum haud satis in tē-
pore ob palustre ac limosum solum, in quod circueundo hostes
fortè inciderat, dextrum cornu circuntulisset, Liuianusq; ali-
ter ac ipse putauerat, celerius pugnam iniisset, factum est ut
conspēcta aliorum cæde ac fuga, diffisi uiribus suis integri
intactiq; diffugerent. In fronte tamen quanquam pavor et fu-
ga omnium occupauerat animos complures egregij cohör-
tium præfecti, pro tuenda dignitate ante actæ militiæ, dum
fugientes prehensant, dum ordines ac locum seruare conare-
tur, atque impigrè hostes feriunt, deserti ab suis & à multi-
tudine hostium circumuenti interficiuntur. In his fuere paulo
clarioris nominis Ioannes Bernandinus, Aleccius Salētinus,
Ioānes Baptista Doctus è Patauio, Seraphinus Gallia Vm-
ber, Alfonsus Mutus Pisanus, Philippus Carsoleius & An-

nibal Simonis è Bononia qui primos ordines ducebant. Paulus autem amissis Troiano atque Hieronymo spurijis fratribus ac dissipato omni suo equitatu, rebus desperatis effugiens in palustrem delatus campum ab Hispanis equitibus capitur. Liuianus interea quanquam à suis & à Fortuna deserebatur diu fuga increpita redintegrare praelium conatus, ad extremum fractus animo ac uiribus è pugna se proripuit; superatoq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos incusans Patavium contendit. Ceteri Duces ferme omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini perpercere, interfecti sunt: Multos hausit & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis qui è Vicentinis iugis defluens, celeri cursu atque impeditis ubique ripis apud Patavium Medoaco miscetur. Nam ut ad ripam fessi trepidantesq; perueniebant, aut inter cunctationem tentandi fluminis, oppressi ab hoste, uarijs casibus interibant. Germani quoq; et Hispani solutis ordinibus sectati hostes quos præcurrentes equites strauerant aut urba fugientium cumuliq; armorum passim inuenti tardauerant, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, uir indignus ea calamitate, nisi infaustus funestæ pugnae auctor extitisset, dum captus extra pugnam in gens auri pondus quo se redimeret polliceretur, crudelissimè à quodam lixa iugulatus est, Andreas uero Grittus Vicentiam se recepit; egreq; quoniam à principio fugæ cataracta portæ demisse fuerat: seruatur. Ea res multis exitium peperit, nā spe deiectionis ingrediendæ Vicentiæ retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarum præfecti Carolus Montonius, Fraciscus Saxatellus, Constantias Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: Præfecti uero cohortium ac centuriones supra uiginti sex: Multi ab Italis & Hispanis con-

Seruati sunt, sed ij quos Fortuna passim Germanis obiecit, interiere. Cadurianæ enim cladis memores, ut propinquos & commilitones ulciscerentur, nemini se parafuros solenni sacramento iurauerāt. Cæsa ea die, quæ fuit Nonis Octobris, è Veneto exercitu supra quinque milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXXIII. cum omnibus signis militaribus capta, è uictoribus pauci desiderati. Agrestes uerò qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij euentum eminus quatiebant arma, ac truci ululatu exitiū hostibus minabantur, ut Venetos fusos uiderunt, antequam Castrius cum equitibus in collū summa peruaderet, in proximas ac continentes syluas confugerunt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quòd Rempublicam, quā iam pridem attenuatis uiribus infirmā affectamq; intelligebant, difficulter atque agræ reparaturam equitatum constabat. Meminerant enim ad Agnadellū peditatu occisione occiso, integras tamen equitum alas superfuisse, quibus haud dubiè quartum iam annum bellicosissimarum nationum impetus sustinuissent. Sed hic publicus moeror nequam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim cōscribendas esse urbanas cohortes, quæ continuo præsidij causa Patauium atque Taruisium mitterentur. Nec mora nobilissimi Venetæ iuuentutis sicuti censu, et seruandæ patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionem earū urbium adduxerunt. Ea manus quāquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicitis exercitus reliquias colligebant) defendendorum moenium spem fecit. Verū Cardonius etsi hoste propè deleto conficiendi bel-

li occasionem sibi dari existimabat, si continuò ad oppugnandam alteram urbium victorem exercitum duceret; paulo post tamen quòd per anni tempus impediabatur ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyematurus circa Vicentiam in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni et Caruaialis in Senatu actum: dimissusq; à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto ut Caruaialem, qui in custodia Venetijs erat, liberum in castra perduceret, aut si id ab Senatu impetrari non posset; ipse bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus suffragijs rem facile pro meritis impetrat: & Caruaialem transmissurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites expectaturq; Hispanus caduceator, Gurcensis Cardinalis, quominus permutatio transigeretur intercessit, testatus id è commodo Cæsaris minimè fieri, quòd Baleonus apud hostes multo maiori usui momentoque in tanta ducum orbitate, unquam apud suos Caruaial futurus esse uideretur. Ad hæc Baleonus quando non Cæsaris sed Cardonij captiuus esset, ex fide & pacto se liberum dicere; testari demum si Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, se lege solutum nequaquam in castra reditum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus absumitur, Caruaial quum se postponi Baleoni minimè pateretur, neque eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in supremam ualitudinem incidit; moxq; ex ira indignationeq; exæstuans, iam antea senio & carcere confectus interijt. Baleonus uero à Leone Pontifice literis adscitus, nequaquam finita controuersia Romam se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium qua iter in Heluetios, supra Belizonam præaltus mons terræ motu concussus ingenti fra-

gore edito corruit: totaq; ea conuulsarum rupium moles in
 Lauam prolapsa, fauces conuallis per quam Brennio amnis
 decurrens Ticino miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare
 amnis, & nequaquam tanta obice ui undarum prærupto ual-
 lis spaciū implere coactus est. Vnde mox in centum fere
 stadiorum magnitudinem lacus excrescens accolarum edi-
 ficia ac prædia antequam annus circumageretur oppressit.
 Contraria autem ratione Ticinus desertus ab socio amne ac
 nihil alienis uiribus auctus, qui paulo antè Belligone pon-
 te lapideo & ratibus iungebatur, quum suas tantum undas
 traheret, humilis in Verbanum effugit. Ea tñ aquarum uis
 post uigesimum mensem, ut in processu operis memorabi-
 mus, cum uastitate pulcherrimi tractus, & miserabili multo-
 rum mortalium interitu effracta mole prolapsi montis eru-
 pit. Adulta uero iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad
 extremam commeatus inopiam perducti quum nec spes tole-
 randæ ulterius famis ulla iam esset, & clare intelligerent
 Gallorum auxilia frustra expectari, quod Alpibus niue ge-
 luq; rigentibus nihil iusta expeditione Ludouicum regē mo-
 turum constabat; in has condiciones arcem dederunt. Vt si
 intra trigesimum diem Ludouicus opem non tulisset, ipsi cō-
 tinuo arcem relinquerēt. Interim datis obsidibus quotidianis
 cibarijs iuuarentur, potestasq; esset emittendi eos præsidia-
 rios quos ualitudo tentasset. Ita multi semianimes ut erant
 squallida fame, et gravitate uitioq; aëris propè enecti in ho-
 spitales domos ubi ingenuis ac miseris publica liberalitate
 alimenta dantur educti, ac medelis refoti fuerunt. At quum
 statuta die nihil omnino ē Gallia quod ad negotium pertine-
 ret, afferretur, Louanuis relicto omni tormentorum appara-
 tu, arce excessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus poti-

tus fuerat. Nec multo post pari necessitate compulsus arcis
 Cremonensis custos Binnonus similes inducias pepigit, at-
 que arcem tradidit. Galli uerò ad Alpes dimissi comitante
 ala equitum ne qua transeuntibus iniuria inferretur, incolu-
 mes in Galliam abierunt. Ob eas res trium dierum supplica-
 tiones decretæ; quòd tunc primum firmato Imperio Maxi-
 milianus rerum Mediolanensium potiri uidebatur. Post cla-
 dem æ Vicentiam legati, & ducis temeritate acceptam ad
 Maranum Foroiulij oppidum res quoque infelicer à Ve-
 netis gesta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani
 sacerdote quodam prodente, qui postea captus & in frustra
 dissectus, perfidiæ poenas dedit. Id oppidum in intimo sinu
 ad Aquileiensem paludes positum, quod natura loci alen-
 do bello ualde opportunum uidebatur, Veneti transmissis eò
 cum copijs Paulo Manfrono & Balthasare Scipione, ter-
 ra mariq; haud segniter oppugnabant. Id quum Christo-
 phorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranensium
 auxilia implorantium maturè cognouisset, ex omnibus ca-
 stellis que Venetis priore bello ablata in sinibus Histriæ &
 Foroiulij armis Cæsaris atque præsidijs tenebantur am-
 plam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius
 aduentu soluta obsidione, magnum hostibus ex insperato de-
 trimentum est illatum. Manfronus & Scipio nequicquam
 oppugnatione tentata, quum numero inferiores erumpenti-
 bus oppidanis atque instante Christophoro ancipiti pugna
 distinerentur, pulsì primò, mox præcipitati fuga in proxi-
 mum littus acti, dum pars scandere naues tentat, alij per
 auia rupium, alij conuersi in hostem, uario euentu salutè que-
 runt, uulnerato Scipione funduntur, triremisq; una capitur,
 quum metu premente, ac impedimentibus sese militibus re-

miges obuertendi facultatem ab initio tumultus amississent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetam afflixit natum repente incendium media in urbe atrox si unquam antea & luctuosum atque terribile. Siquidem initio statim sequētis anni qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartus decimus, tertio Idus Ianuarias de prima uigilia in Riualto frequentissimas urbis regione, repentinus ac ualidus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primū inflammauit, mox iuuentibus aquilonibus qui sæuissimi ea nocte fortè perflabant, at tigua etiam ædificia corripuit, mirū dictu ac uisu horrendū quanta uelocitate & simul cœperit, & ab dextra læuaq; in immensum populabundus innumeras ædes, Diui Ioannis templum, & cuncta simul quæ ad farinas (id loci nomen est) et ad forum Piscarium uergunt, absumpserit. Ita ut momento temporis super semiuistas et corruentes domos miserabili uastitate insolitum atque inane loci spaciū, flammæ patefecerint. Eadem uiolentia haustis nummulariorū officinis, recta per argentarios ad templum Apollinaris usque peruagatus, nihil reliquum fecit, præueniendo remedia miserorum sui rapiditate atque sæuitia. Stetit intactum ope fauentis numinis Diui Iacobi uetustissimum sacellum circumambustis lateribus. Eo nihil antiquius Venetijs habetur, utpote quod in ipso nascentis urbis primordio ab circumiectis populis in Adriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatū fuerit. Il enim haud irritis auspicijs orsi à religione eius urbis fundamenta iecerunt, quæ post euastatam uarijs excidijs Romam & situs miraculo & diuturnitate Imperij atque opibus cæteras postea superauit. Inde perpetuā noctem de-

bacchante flamma neque exitus calamitatis, neque remedium reperiebatur: Nam ipsa noctis obscuritas, ubi exitialis splendor non aderat, turbatum uentis mare, & discurrentibus in contraria cymbis aduersum, dissonæ plorantium uoces ac fugientium callibus angustis pauidarum turba mulierum humanum omne subsidium abstulerant. Denique omnia plena luctus atque mœroris. Nec deerant qui specie officij, dū res è proximis flāmis ereptas ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, dominis alio atque alios discrimine attonitis passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Gritus superuenit: iussitq; fabros continuo oliri domos ardentibus iunctas, ut grassantibus incēdijs liber campus atque ipsum cœlum occurreret. Ita tandem restinctum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederēt: quod eodem quoque temporis puncto diuersa in regione urbis cœnobium Cruciferorum conflagrauerat: Subijciebantq; crimini, & inuidiæ Germanos, tanquā ij pari calamitate illata similem iniuriam ulcisci contenderent: quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Constrauit hæc inopina, & miserabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnū aestimabant, quod super insignes exercitum iacturas in difficili rerū statu, & graue et insperatum ingruerat: quasi Fortuna miseri Imperij nihil reliquū nomini Veneto facere uideretur. Eiusdem æstatis fine qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cænomanis quanquam omnia bello arderent haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema: eamq; supra ciuiū egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam cum ualida militum manu Rentius Ceres tuebatur: uir indefessus et fortis, atque ea maximè obsidione clarissimus. Brixiam autē

& Bergomum pro Cæsare Hispani præsidio imposito tene-
 bant Sed tunc maxime Bergomatium res in angusto posita
 erant: quoniam attritis recēti clade Brixianis soli prope hy-
 bernorū incommoda tolerare, et pecuniam in stipendiū præ-
 berere cogebātur. Quibus de causis exulcerati ciuiū animi,
 quanquam ex uetere etiam studio in Venetos defectionis tē-
 pus circumspectarent, eò inclinarunt, ut accersenda esset ab
 Crema militum manus qua præsidium Hispanorū opprime-
 rent; & mutata fide transirent ad Venetos. Erat tunc fortē
 apud Rentium Cagnolus quidam Bergomas cohortis præ-
 fectus, cui cūcta tradendæ urbis consilia à speculatoribus ac
 trāsugis deferebantur. Is quū obnixè operam suam polli-
 cendo, docendoq; quibus artibus faciliè urbe esset potiturus,
 spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset cum
 Marcello Astallo equitum præfecto, & duabus delectorum
 cohortibus Bergomum mittitur: atque ita uiarum compen-
 dio ac noticia usus, confecto per noctem itinere, antequā Hi-
 spani & bona pars ciuium aduentum Venetorum sentiret,
 ab his cum quibus egerat introducit. Nec mora ad domum
 regij quæstoris conuolant: eam faciliè expugnant: pecuniam
 quum paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiūt
 & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox
 quoque arcem ueterem interfectis propugnatoribus ui ca-
 piunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus
 partem militum præsidij causa apud se retinent: cæteri ea-
 dem celeritate qua uenerant, Cremam remittuntur. Ea
 Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfor-
 tia statuit nihil esse cunctandum, ne fama uicinæ sibi urbis ca-
 ptæ nimio plus Venetorum uires coalescerent: alienaren-
 turq; eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Ita que

coactis copijs Syluium Sabellum, & Oldradum Lamponia-
num, Abduam continuo transmittere, atque hostiliter ducere
in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populating, ad
ædem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: at-
que uno tempore obsidione oppugnationibusq; inclusos pre-
munt. Non erat omnino Syluius absque fiducia urbis per-
uim capiendæ, etsi non multum spei in uirtute collectitij exer-
citus reponebat, quoniam magna pars optimatum diuerso
studio ab plebe, quæ semper ab initio etiam belli Gallici ex
occulto rem Venetam fouerat, dissentire dicebatur: habe-
batq; ea res maximum excitandæ seditionis momentum; moe-
nia quoque nec satis altitudine muri fossarumue obiectu mu-
nita, minimè difficilem expugnationem habebant. Hispani
etiã è statuiis agri Brixiani in auxilium excitati aduentare,
comminariq; direptionem ferebantur. His de rebus solliciti
ciues Rentium admonent: & salutis & fortunarum suarum
periculum exponunt, obtestanturq; per antiquam urbis er-
ga Venetos fidem, uelit quàm maturè perditis propè rebus
accurrere. Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen
rebellionemq; perduxerat, minimè deferendos existi-
mans, ad sexcentos utriusque armaturæ equites, & quingen-
tos fortissimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit,
ut confecto itinere desilire ab equis, ac nequicquam fatigati
rem pedibus gerere possint. Marianum Alecium & Christo-
phorum Epirotà his perficit, imperatq; ut quàm celerrimè
Bergomum contendant; & ab ea parte qua segnius statio-
nem haberi cognouerint, magno impetu castra hostium ado-
riantur, atque excitato ad eruptionem Cagnolo, ex occasione
uel manus conserant, uel augendi præsidij causa & confir-
mandis ciuium animis militum partem intromittant. Igitur

Marianus atque Christophorus ab Crema proficiscuntur, ac silenti citatoq; agmine aduentus sui famam prætergressi, in cōspectum hostium deueniunt paucos inermes qui licentius euagabantur opprimunt, fugantq; ac delati eodem cursu in raram militum stationem, occiso ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnum terrorem atque tumultum ad portam castrorum incutiunt. Sfortiani utpote qui nihil tale timuerant, trepidare, diffugere; alij arma capere, alij ut uirtus & tela in promptu erant, ubi discrimen poscebat accurrere. Syluius ipse magnitudine periculi propè attonitus, cū paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur, nomine quenq; fortissimum ac ueteranum suū uocans, eos conglobat, summotisq; paululum hostibus, cōcellatos castrorum postes quos iam Veneti magna uī impulerant, claudi iubet. Ipse exclusus & hostibus immixtus, loci noticia magis quàm suorum uirtute superata materia, incolumis in castra reuertitur. Porta quoque castrorum eodem temporis puncto egregiè defensa uirtute Io. Petri Surre, qui decies septies olim ex prouocatione uictor ob summam fortitudinis opinionem duarum cohortium præfecturā adeptus fuerat. Clamabant è mœnibus Bergomates, atque ipse Cagnolus, puluerem strepitu, clamoremq; pugnantium oculis atque auribus accipiebant, apparebatq; Sfortianos facile fundi deleriq; posse, si præsidiarij eruptione facta dispersos uarijs in locis diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verum dum Cagnolus atque Marcellus partim ciuium diffisi animis, partim ueriti ne à Virgilio Sylui præfecto qui cum cohorte mœnibus successerat, libero egressu prohiberetur, nihil ab urbe mouent; Sfortiani equos cōscendunt; superuentuq; Cæsaris Feramuscæ, qui equites in auxiliū adduxe-

rat, Venetos primo repellunt, mox cunctis densata fronte
procurrentibus, occiso Pisone Romano centurione, cum cæ-
de in fugam conuertunt. Ea re turbati Marianus atque Chri-
stophorus, quod latere aperto ab ualida et uetere turma equi-
tum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant,
quantum inter uulnera commodè fieri potuit, ad salutem pro-
ripere se in fugam cœperunt, ita hostium terga cedentes
Sfortiani, multis interfectis compluribus captis, in quibus
fuit ipse Christophorus, cum maximo dolore Bergomatium
in castra redierunt. Postero die ad expugnandum Orinia-
num castellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorum qui Bar-
tholomæo eiusdem familiæ clarissimo duce progeniti Vene-
tis plurimum fauebant. Quod uti erat haud mediocriter mis-
nitum primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterum Ber-
gomates postquam omnia aduersa obuenerent, ne si inter de-
ditiones consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori pe-
riculo implicarent ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro
erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus urbem dedant;
defectionis ueniam deprecentur: ac properè ex Hispanis
præsidium adducant. Causa accelerandæ legationis fuit,
ut Sfortianos urbe excluderent, cum quibus uera atque
acerbissima odia exercebant, ac tunc maximè exacerba-
ti recentibus iniurijs, quod nuper Sfortiani traiecto Abdua,
fer oces ac lingua immodici, direptionem atque omnia hosti-
liacominati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis
facta deditione in fidem recepti, dimissumq; per aduersam
portam Venetum præsidium. Pœna cæsi præsidij atque
defectionis fuere pecuniæ: namque Matthæus Granata Hi-
spanorum præfectus, ut erat miti ingenio ac sapientiæ stu-
dijs potius quàm militia clarus, nemine percusso eos lenita-

PAULI IOVII HISTOR.

te conditionum magis quàm seueritate ac metu in fide continendos esse arbitrabatur. Capellam demum arcem in editio sitam expugnare adortus; ueterem enim Cagnolus deseruerat; quum diu tormentis diuerberatam turrem labefactare non posset; cuniculum agere instituit, per quem excauta rupe inclusis sulphureis ignibus, nota atque instituta ratione, fundamenta murorũ excinderet. Verum paulo post Granta dum urgente fato incautius in opere uersaretur, tormento ab arce emisso interfectus est. Amisso duce Hispani nihilo segnius inceptum cuniculum continuo labore prosecuti, rem eò perduxerunt, ut metu atq; periculo expugnatus Hieronymus Tartarus custos arcẽ dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in potestatem redacta, Sfortiani et Hispani ductis per municipia, & pagos omnibus copijs, in finibus Cremensium confedere, coërcendis potius Venetis, quàm q̃ iusta obsidione infestam urbem premere arctius, aut oppugnare posse considerent. Enimuero Rentiani crebris excursionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema ui aut arte ulla, nec quin erumperent ubi uellent, prohiberi poterat. Ea erant studia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, ut summitere cōmeatum inclusis, speculari consilia progressusq; Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contubernijs cognouissent Venetis quàm occultè deferre non dubitarent. Quibus de causis sæpe Rentius, ut erat intentus in omnes, feliciter erumpebat. Erat in calcinato uico Cæsar Feramusca cum equitibus incuriosè, ut plerunq; sit ex recenti uictoria, moram trahēs; confisus scilicet oppidanorum fidei, & uiribus suis. Hunc Calcinatenses nequaquam dilata perfidia, ut ociosè & negliger genter confedebat, Cremensibus reuinciant: pollicenturq;

si eò Rentius equitum turmam quàm occultè transmittat, fore ut Cæsar cum omnibus equitibus suis sine uulnere in potestatem deueniat, Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hostis, qui nuper ad Bergomum cladem intulerat, de secunda uigilia cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is ut compositum à Calcinatensibus fuerat, ex improviso oppidum occupat, & ad contubernia militum cotendit, Cæsar tumultu audito ac cæteri equites è stratis semisomnes, dum correptis armis frustra defensionem parant, uinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multum ea re gesta latatus, quum inter oblucentes ueteranos, qui strictis gladijs ne caperentur resistebant, lethale uulnus in pede accepisset paulo post Cremæ interijt. Paucis inde diebus quum proprius Cremam accessum esset, Sfortiani excursionibus & contra eruptionibus Cremenses ex occasione frumentandi sæpius equestri prælio decertarunt. Enimuero frequentes eius regionis uici, et castralla direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum studijs, materiam quotidiani certaminis præbebant. Siquidè tueri partium opes aduersarijs calamitates inferre, & mutuis accessibus, ut ex Fortuna uarios belli euentus, rerum commutatio sequebatur, aut præsto adesse, aut uim insultantium sustinere necesse erat. Fortè ab Syluio M. Antonius Philetinus & Baptista Pisinsantes equitum præfecti, ad Umbrianum uicum non longè ab Crema excurrere iussi, magnâ ex hostilibus pagis omnis generis prædam ceperant: iamq; eam carris impositam, in pacatum propè aduexerant, quum Rentiani ne tantam socij atque amici Veneti nominis contumeliam detrimentumq; accipere præfidiariorum incuria uiderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere Pisinsan-

Item agminis coactorem, eiusq; levis armaturæ equites magna ui à tergo adoriuntur. Pisin sanctes conuerso agmine irruentes sustinet, primosq; repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianus (aliæ etenim atque aliæ equitum turmae ab Crema submittebantur) recipere sese equites iubet. Philetinum de multitudine hostium certiolem facit: hortaturq; ut quàm maturè coacta præda cum plaustis, & graui armatura citatio re itinere antecedit. Se interea hostes retardaturum: ac mox saluti, equorum uelocitate consulturum. Philetinus ad hæc, ut erat magni uir animi atque audaciæ singularis, se non priusquam hostium faciem uideant, aut loco moturum, aut arrepturum iter quod fugæ simile uideatur, respondit: at que ita aduentante hoste noui decoris cupidus, quod nuper cum Syluius alæ cataphractorum præfecerat, cohortatus equites ne opinionem ducis fallerent, in proruentes infestis hastis incurrit: quo impulsu turbauit primos atque disiecit. Verum quum equitum numero longè inferior, Marianusq; & Tullius hostium duces id conspicati circumfusi undique turmis paucos inuaderet, cœpit temeritatis sentire incommodum, atque acrius ut euaderet colluctari, sed Pisin sancte prælio excedente, & suis uaria sorte pugnâibus, ipse frustra propria uirtute cõtendens suffoso equo capitur: deductusq; ad Rentium, ut erat grauius uulneratus Crema moritur. Nec multo post haud absimili casu Tullius, qui in præfectura equitum Marcello successerat, frumentatum ad Abduam usque progressus, cum Sfortianis fines Laudensium tutantibus manus conseruit: ubi ipse ut erat manu promptus in nouissimo suorum agmine depugnans, iam præmissa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atque uirtutis Romani iuuenes Marcellus, Philetinus, & Tullius egregiè

fato

fato functi paucorū dierum spatio perierūt. Obsideri demū Crema arctius cœpta, eruptionesq; Rentianorū aliquanto attentius q̄ antea factū fuerat, ui arteq; prohibita. Namq; Prosper Columna ad Maximilianum uenerat: assentienteq; Ferdinando Rege, Dux Sfortianarū copiarum declaratus, cum equitatu ueterano, Hispanorumq; cohortibus quatuor Cremā accesserat. Genus obsidionis tale instituebatur, ut ex omnibus copijs bina castra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudem Pompeiam atq; Abduam spectat, quā latē longēq; porrectis munitionibus, Prosper diuersa in parte ab Sylluanis operibus: ad fanum sancti Bernardini Trauaconæ paludis interiectu, omnē frumentandi erumpendiq; facultatem hostibus adimerent: & aliunde comportari in urbem commeatus uigilijs stationibusq; dispositis prohiberent. Eiusdē anni uere primo legati Emanuelis regis Lusitanie Romā uenerunt, tulerēque Leoni pontifici ē uictorijs Indicis dona magnifica, Elephantē ab multis sæculis Romæ non uisum animal; Leenāq; & diuini cultus uestes innumera bilibus margaritis exornatas, in quibus operosis artificum texturis pictæ acu diuinarum rerum imagines uisebatur. Erat legationis princeps Tristanus Cunnius, uir triumphalibus insignibus & rerū in India gestarum gloria clarus. Is multa de gētium moribus, ubertate soli, natura ac uastitate maris, et de antarctica plagæ syderibus memorabat. Enimuero paucis antē annis iubente eodem Emanuele Lusitani insana navigatione Atlanticum Fortunatasq; insulas præteruecti, promontorijs Praxio & Bonæ spei superatis Aethiopicum littus adiuuerant, gentes subegerant, Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant. In Carmania atq; India bello uictis regibes Cannanoræ, Cucini et Cale-

cuthæ, celeberrimis emporijs exercēdæ mercaturæ sedes arcesq; posuerant. Proximè uero quum nouorū ducum aduentu aucta esset classis, ultimos Indiæ orbisq; terminos sibi proposuerunt, atq; ita felici ausu eadem ducti peritia nauigandi ab Calécutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Chersonesum peruenerunt, ubi regem Malachæ armis defensionem parantem tormentorum nouitate absteritum, ac prælio uictum tributarium fecerunt. Ab alia quoque parte Indorum classibus sæpe deletis, custoditisq; Erithræi faucibus, ac sinus Arabici nauigatione Eegyptijs mercatoribus Interclusa, Indici maris Imperium tenuerūt. At hisdē fermè diebus Liuianus qui Patauij post cladem acceptam reparandis copijs intentus satis amplam militum manum in speciem iusti exercitus coëgerat, quum tota hieme in hibernis quieuiſſet, ad recuperandum Foroiiulium se conuertit. Enimvero Germani, duce Christophoro Francapane iā antea pulsus ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Oppiterginos montes & ad superiora Carnorum uergunt, usq; ad Liqueſtiam flumen, in potestatem redegerant, præte: unum omnino oppidum nomine Osophum: quod per se asperitate loci atque incolarum studio munitum Hieronymus Sauornianus cum equitibus sagitarijs tuebatur. Id quum Christophorus sibi totis uiribus oppugnandum proposuiſſet, & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equitibus, in quibus Germani plerique nobiles euocati & prætoriani Cæsaris erant, eò cum omni tormentorum apparatu contendissent; causa fuit Liuiano celerius quàm constituerat mouendi ex hibernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ statu, quum omnia ad defectionem spectarent, occurrendum erat uictori hosti: qui haud dubiè si Oso-

phum caperetur, ad inuadenda ulterioſa Venetiæ maiorem facultatem eſſet habiturus. Igitur Liuianus ſedentibus ad Ateſte & ad Montagnanam Hiſpanis, è Patauio cum amplius mille & ducentis utriuſque armaturæ equitibus Tariuſium uerſus mouet. Ibi falcones ſex, & cohortem unam expediti militis ex Tariuſino præſidio cæteris copijs adiungit, indeq; perpetuo curſu quod in præſentia celeritate opus erat, Coneianum, ac mox Sicillum petit. Erant Sicilli præſidio Veneti equites ferme ducenti: qui cum Germanis apud Portumnouum hibernantibus ex occasione pabulandi quoti die leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conſpectum hoſtilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterum præcurrētibus Malateſtam Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenē cum cataphractis ſubmittit. Nec ſefellere opinionem Germani, namque è mœnibus conſpicati hoſtium equites ex conſuetudine ſuperiorum certaminum propere equos conſcendunt: ac petenti porta euecti in concurſantes impetum faciunt. Cōtrā Veneti proprio conſilio conuerſi in fugam, quum longius incautos abduxſſent, adeſſetq; ſubſidiarius eques, continuo obuertunt ſeſe: impetum proruentium excipiunt, & pugnā inſtaurant. Malateſta inſigni equo in primā aciē prouectus Ricianum Germanorum ducem ante alios egregiē decertātem ſingulari certamine aggreditur, coniectoq; poſt mutuos ictus per caſidem in aduerſum os gladio, uulneratum ab equo deturbat & capit, cæteri amiſſo duce celeri fuga amplius triginta ſuorum interfectis aut captis, in Portumnouum ſe recipiunt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas uſque perſecutus oppido includit, ac ſimul productis tormentis, ne reſpirandi uictis uel minimum quidem

PAULI IOVII HISTOR.

tēpus relinqueretur, imparatos oppugnat. Ita incredibili militum studio, continuata per diem ac noctem oppugnatione, iā fessis defensoribus, quā murus uetustate debilior ui tormentorum collapsus ingressum præbebat, oppidum intrat, ac paucis in tumultu occisis, comprehensoque præsidio diripit, atq; eadem Fortuna usus arce potitur. Paucarum demū horarum quiete militibus data, castra mouet, et superato Tiliauento flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Vendraminū cum Epirotis, & Bernardinū Antiniolam cum sagittarijs ad deterrendum ab incepto Francapanem Osophum præcurrere iubet. Verum is paulo ante quum id oppidum abruptis rupibus impositū, quod summa fide atque uirtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari perficeret, simul ac de aduerso prælio equestri & de Liuiani aduentu certior factus, soluta obsidione ad Ventionū supra Natisonem fluuiū iter facere cœperat. Veneti nouissimum abeuntiū agmen uelocitate equorū consecuti in tergo cædem & tumultū maximum ediderunt, conantēque Christophoro explicare aciē, et prælium in quo in loco committere, conturbata extrema acie ultimos quoque equitum multitudine sagittariorum circumuentos fuderunt. In ea rerum asperitate Christophorus, quū milites uniuersas hostiū copias adesse putarent, et propterea quod angusto in loco res erat ubique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus suorum amissis, ipse uulneratus per abruptos calles in montana se recipit; neque ullare magis quā celeritate & locorum notitia usus salutis discrimen euasit. Namque premente in tergis Liuiano, Souernianus cum expedita clientium & montanorum manu ab Osopho transuersis tramitibus ad occupandas uiarū

angustias contenderat: cuius aduentu, q̄ peritus locorum undique infesta arma fugientibus intulisset, dissipato caesoq̄ Germanorum agmine, tormenta octo muralia capta sunt. Ea uero Hieronymus perduxit Venetias: et ut essent uictoriae monumentum in naualia intulit, ita gratias agēte Senatu, ut ab insigni fide uirtuteq̄ commendante Luca Trono celebratus, prēmia meruerit: Scilicet ut Osophi commeantiū ē Germania mercium perpetua statio cum uestigali, immunitateq̄; incolarum, statueretur, & præsidio (q̄ egregie se defendisset) uirtutis ergo perpetua stipendia prouenirent. His rebus gestis Liuianus cuncta ea oppida quæ metu aut ui ad Germanos defecerant, in fidem recepit præter Gorriciam atq̄ Gradiscam. ad quæ eodem secundo rerum cursu cum omnibus copijs ferebatur, ut præsentis fortunæ periculum faceret, nisi Hispani cognita eius profectione motis propere castris ut intercluso itinere eum reditu & Patauinis mœnibus prohiberent, in maxima spe gerendarum rerum ē Foroiulio reuocassent. Effuderant enim se per Patauinum agrum et intactas superiore hic me possessiones impune populabantur. Sed uix dum Liuianus Patauium redierat, quū Frācapanis dum armandis agrestibus & suscitandis ad renouandum bellum populis per Altinatium fines & saltuosa Carnorum uolitare, præcipitatus in insidias à Ioanne Vetturio, qui cū Epirotis ea pariter saxa circuibat, captus est: suoq̄; & alieno cruore perfusus (multum enim uir lacertosus atq̄; terribilis, ne uiuus in potestatem hostium ueniret repugnarat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit: quod eum hominem cepisset, qui supra belli causam Veneto nomini insensissimus per quinque annos positus nunquā armis Venetorum par

tes oppugnasset : inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuisset. Nam quibusdā oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures absciderat, uidebaturq; is si pacis unquam mentio fieret, æquiores conditiones allaturus: quoniā Gurcensis Cardinalis, sororem ei in matrimonium collocarat: et Cæsar fideli eius semper atq; fortissima opera usus, calamitosi uiri rationem habituri uidebantur. Sed Vetturius haud diu ea re bene gesta letatus, quum inexplorato itinere per impedita regionis euagaretur cum ala suorum equitū, à Cæsarianis captus est. Resq; postea in Foroiulio aliquāto quietiores fuere. Sed paulo post ad Cittadellā agri Vicentini longe plures Venetorum equites, q̄ ipsi ex Cæsarianis ad Portum nouum ceperant, ab Hispanis oppressi sunt. Præmiserat enim Liuianus supra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecētis equitibus, ad tuenda ea præsertim oppida quæ uagantibus Hispanis maxime opportuna iniuriæ uidebantur. Erat id genus præsidij incertū et uagum, nam quicquid camporum & collium inter Bassianum Cittadellam atq; Marosticam interiacet, interdū circumducto equitatu percurrebatur; cæterum noctu ad unū trium oppidorum equites se recipiebant. Quibus de causis quum improuisi omnibus horis ac omnibus in locis occurrerent, nulla nisi bene ualida hostium manus, aut in pagis tuto consistere, aut ex priore cōsuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verum eæ rerum difficultates paulo post breui negotio sublatae. Namq; Cardonius multum antea in eos equites intentus, ut pabulatoribus suis pacatum agrum redderet, circum emissis speculatoribus: occasionem opprimēdi hostis inuenit. Fortē enim ab excursionē Cittadellā se receperat cum equitibus Antiniola, ut eo in oppido ex quo

tidiana consuetudine pernoctaret. Id quum properè renun-
 ciatum esset, Cardonius nequaquā moratus, deposcente Pi-
 scario, oēm leuem armaturam expedire arma, atq; equos
 ascendere iubet, & supra quingentos ex omnibus cohorti-
 bus lectissimos pedites ita adiungit, ut accelerandi itineris
 causa singuli equites post sese singulos eodem equo confes-
 sores pedites adueherent. Piscario aut præcipit ut cum ea
 manu Cittadellam contendat: utatur noctis beneficio, & ne
 quod effugiū pateat hosti sine tumultu portas dispositis sta-
 tionibus obseruet. Ipse uero cum tormētis & maiore parte
 exercitus iustis passibus atq; hisdem uestigijs Piscariū sub-
 secutus, eò proficiscitur. Antiniola qui nihil minus q̃ Car-
 donium quem eo ipso die ad uetera castra sedere per explo-
 ratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto exercitu
 ad se opprimendū tanta celeritate cōuolaturum putauerat;
 postquā ab excubijs conclamatū est adesse hostes, tuba si-
 gnum proponit, quo monentur milites ut equos insternant,
 atq; arma capiant. Verum antequā milites ē cōubernijs
 repentino metu exciti ad signa quæ in foro erant, coirent;
 iam oppidū corona cinctum erat. Tum uero Antiniola dux
 impiger eruptione facta, in hostes inuehitur; impetum ir-
 ruentis Piscarius per sclopettarios egregie sustinet; con-
 fesso cadenteq; equo in pedes desilit; compulsisq; intra por-
 tam hostibus muro tormenta admouet. Nec mora patefa-
 cto angusto aditu, Hispani ui facta irrumpere conātur. Ve-
 neti equites acerrimè propugnant; Ferdinandumq; Nigrū
 eximie uirtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo
 contenditur atque hostes disinentur, Piscarius ad aduer-
 sam oppidi partem scalas ferri apponique imperat, ipse-
 que inter primos murum conscendit, hortatur Romerium

signiferum, ut saltu intro audacter se deiciat. hunc perfracta coxa ex casu egrè se erigentem Mancius summæ fortitudinis centurio subsequitur. Tum uero alij atq; alij per lanceas se deiciunt, oppidoq; nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaque Antiniola undique circumuentus uulneratur & capitur, oppidumq; multis equis multaq; diuite præda repletum ab Hispanis diripitur. Antiniola uerò (q̄ erat ex sorore Liuiani genitus) reliquis ferè oībus dimissis, honesta in custodia seruatus est. Ad Veronam aut̃ Mala testa Baleonus non multos post dies incommodum Cittadelle acceptum aliqua ex parte sarciiuit. Is enim per montana delatus in agrū Veronensem nō longè à uico Sancti Martini, delectos singulari pernecitate Epirotas equites præmisit, qui in suburbanas uillas excurrerēt, & proxima quæque mœnibus, tumultu per agros excitato popularentur; ratus sicuti prospero euentu ad Portuninouum acciderat, præfidiarios eruptione sese in temere prouectos Epirotas effusuros, & bene gerendæ rei occasionē præbituros. Nec eum fefellit opinio: namque, ut primum adesse hostes agrestium clamore & fuga nunciatum est, moxq; è mœnibus in proxima uolitantes, ac omnis pecoris abigentes prædā cernebantur, Cæsariani nulla interposita dubitatione qui crumperent, & in primis Succarus iuuenta et robore uirū ferox patefacta porta in hostes citatis equis impetū faciunt. Epirotæ quo magis insidie tegerentur conglobati primo terga uertere, pecus & sarcinas præ se agere; ac demū simulare se numero hostium territos, & passim deferere prædam. At Succarus ut primo congressu recuperatā maximā prædæ partē atq; hostes loco pulsos pleniore cursu regredi uidet, conuersus ad suos, Patiēmur ne inquit semper hoc

fugacissimum hostium genus pro portis impunè latrocinari? Quin fessos recentibus equis insequimur & temeritatis poenas dare cogimus? Hæc dicentem atq; acrius incitantem equum plures uarij generis equites insecuti, dum in nouissimo fugientium agmine multum cursu uulneribusq; contendissent, in insidias præcipitantur. Malatesta enim qui ex cõposito in caua ualle tectus arboribus instructos equites continebat, dato repente signo per transuersum in patetẽ uia profiliit: atq; ardentius euectos hostes à tergo adortus nouam aciem interclusis ostendit. Cæsariani undique circumuenti dum facto cuneo perrumpere in proximum campum contendunt, ab circumfusus opprimuntur. Ex Pontificijs Tiberius Galesus equitum præfectus hasta transfixus cadit. Ascanius Romanus Columniæ alæ uexillifer & Succarus ipse, & Gothifredus Calearius Veronensis prætoriæ cohortis præfectus, capiuntur. Hos cum Malatesta cum alijs captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascanio & Succaro comiter appellatis, Gothifrerum multis uerborum contumelijs affectum frustra deprecante Malatesta è uestigio necari iussit; quoniam quum sermo Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine præfatione honoris, pusillam eum & gibberosam belluam appellare consueuerat. Accessit quoq; ad maturandum supplicium quod partium Cæsarianarum caput erat; & multum manu consilioq; ne Venetus urbe reciperetur obstiterat, quum per uarias bellorum occasiones multi è ciuibus tedio præsentium rerum atq; hibernorum incommodis fatigati à Cæsare se totos alienassent. Succarum autem tanto in honore apud se habuit, ut eum quod est inuiolabilis amicitiae sacramentum, his sacris adhibuerit, quibus lustrico die Linium Septimium nuper ex so

rore Baleoni susceptum baptismo abluit. Ea res solenni
 ritu & maioribus ceremonijs celebrata est; siquidem in ripa
 profluentis Medoaci armatus & diuisus exercitus tanquā
 aduersæ acies in simulacrum iustæ pugnæ præpilatis hastis
 concurrir; dislosaq; puncto temporis tormēta omnia in læ
 titiæ signum, tanto armorum fragore & clamore militum,
 ut præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius
 qui Cremæ cuncta obsidionis mala singulari cōstantia per
 pessus totum æstatis tempus extraxerat, uidebatur ob pesti
 lentiam Fortunæ cessurus, quæ uulgata passim per milites
 ac oppidanos contagione multisq; hominum milibus ea lue
 absumptis, in eius quoq; prætorium irrepserat. Sed mite
 scente iam cœlo & quū iam rari essent in quos ea uis gras
 saretur, omni diligentia remedijs comparatis, pristinas ani
 mi uires recipere, ac redire in antiquā spem sustinendæ obsi
 dionis cœpit. His maxime de causis quod cōnuente ad hæc
 Pontifice à Placentia commeatus liberè supportabantur:
 neq; id omnino paucitate militum prohibere poterant Pro
 sper & Syluius. Cremensis aut obsidionis impediendæ ne
 gotium suscepit Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiusdē
 factionis Maximiliano Sfortiæ insensī, quod animo propo
 suerant propinquitate regionis atq; noticia itinerum sum
 ma facilitate consequebantur. Erant qui existimarent Pon
 tificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulan
 ter distineri attenuariq; eo bello Maximilianum uolebat;
 Ne si crema potiretur, bello uacuis in eodem uictoriæ cur
 su Placentiam Parmamq; reciperet. Cui uni curæ Helue
 tios quoque animum intendere, nec per occasionem, quin ar
 mis eas urbes repeterent, postquam legationibus id frustra
 tentauerant, ullam moram facturos apparebat. Igitur ob

eas res obfessi, auctis animis bona spe compleri, in Syluia
nis uero castris refrigerare obsidionis apparatus: remissa
corruptaq; omnia esse. Enimuero quum stipendia minime
procederent, & seueritate Prosperi ab rapinis milites ab-
sterrentur, multi deiecti spe præde q. Cremam expugna-
ri posse desperabant, alij occultè dilabi, alij oppressi ære
alieno atque omnium rerum inopia equos uedere, alij uicti
diuturnitate quotidiani laboris missionem petere. Syluius
uero singulos complexus deprecari ne postquam ad labo-
rum finem peruentum esset, discedere uellent ab se Duce, ab
semicapta urbe, ab his denique munitionibus quas tanto stu-
dio laboreq; perfecissent, affore breui, qui ab Mediolano
pecuniam afferant, stipendiumq; persoluant. Sed postquam
super ea re sæpe ad Maximilianū frustra scripserat, apud
Prosperum demum legatumq; principis agere, ac obtestari
se deserturum eas munitiones; aut si coactus eo in loco
permaneant, ni confestim copijs pecuniq; iuuetur, aliquod
lethale uulnus accepturum. Hæc & si sanis auribus accipie-
bantur, attamen quoniam fama erat Syluium alioqui nobi-
lem strenuumq; uirum paulo illiberalius questui uacare, et
milites stipendijs suis fraudare, nihil quod usui esset, ab Me-
diolano submittebatur. Verum ut postea cognitum est Ma-
ximilianus longe altiore consilio neg'igētiā simulabat, pa-
tiebaq; bellū incuriosius geri, quoniam Cæsar si Crema ca-
peretur aliena pecunia, alienoq; etiam periculo partim eo-
dem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri
sibi uolebat; atq; adijci ueteri imperio quod Abdua flumi-
ne finiretur, quæ res haud mediocrem Maximiliano formi-
dinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem
Venetū uiribus attenuatum imperio suo finitimū esse male

PAULI IOVII HISTOR.

bat, q̄ amicū Cæsarem in Italia eo potentiaē efferrī, quæ
 mox sibi formidini atq; exitio foret. Siquidem cōstabat Cæ
 sarem pulsū ab Italia Gallis quū Massimilianum in In
 subres ē Germania properantem ab itinere ad Constantiā
 retinuisset, cōgitasse de tradendo Insubriæ Imperio Caro
 lo nepoti: traditurumq; fuisse, nisi Heluetij & Iulius ponti
 fex ad quorū dignitatem pertinebat potiri rerum Sphor
 tianos, aperte conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruer
 sis consilijs Sphortiani bellum gerunt, Rentiū nactus occa
 sionem inuadēdi hostis parat sulphureos ignis, quos ligneis
 tubis trepidalibus atq; ollis testaceis incluserat, quorū for
 mam rationemq; tradidimus in memorabili oppugnatione
 Rhauennæ. Sebasto aut Narniensi imperat, Andreaq; Ma
 tricio præfectis, ut cohortes instructas sub signis de prima
 uigilia ad portam ducant, ibiq; signum profectiōis expe
 ctent. Erāt duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana ca
 stra poterant; ab læua ubi latior cāpus & uia publica quæ
 ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem;
 quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones erexe
 rat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militū stationes
 imposuerat ab dextra aut nec fossa nec uallo, sed segni tan
 tum custodia muniabantur, quod iuxta erat palus limosis
 atq; perpetuis aquis fœda & inaccessibilis. ab fossa etenim
 quæ ab incolis Trauaconia appellatur uitio interrupti ag
 geris magna uis aquæ in subiectam planiciem effundeba
 tur. Ab hac parte Rentiū, q. nihil tale expectaturos hostes
 intelligebat audendū esse ratus pontibus per noctē palude
 constrata oēs pedites traiecit. Ipse uero, ut suis si quid du
 rius accideret subsidio esse posset, cum equitibus idoneo in
 loco constitit. Cæterum Sebastus atq; Matricius edocti ab

duce quid fieri uellet, traductis cohortibus maximo cum silē-
tio, subteſi iactum ad caſtra hoſtium contendunt. Ibi ſignife-
ris ſubſiſtere iuſſis prægreſſi ipſi militum a gmen noctis te-
nebris teſti ad Syluianos uigile ſuſpēſo grado perueniunt.
Eos tanquā ſocij eſſent ex Syluianis exploratoribus demif-
ſa uoce lenique ſibilo deceptos ac ſero teſſeram poſtulantēs
obtruncant . conſeſtimq; uocatis ad ſe cohortibus delati ad
caſtra ignes quos parauerāt in ſemiſopitam ſtationem, &
in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto tē-
poris omnibus ferme tuguriolis incenſis, quā latē relu-
cens flamma ſœdam militum equorum trepidationem &
fugam, qualem in nocturno metu oriri neceſſe erat, & ar-
matam hoſtium aciem irruentem oſtendit. Heluetij qui ex
prima cohorte ducenti ferme aderant, quanquam ab ſomno
attoniti & turbati incendio aſpectūque hoſtium ſatis pro
diſciplina ſolitāque uirtute conferti irrumpentes excipiunt,
aduentūque Syluij qui arreptos ſcutō per ignes & ſemiam-
buſtorum equorū fugā inermiūque militum tumultū cum
familiaribus aduolauerat, impetus hoſtium aliquantū repres-
ſus. Sed quum tubi formidabilem uomentēs ignem atq; ollæ
cum exitiabili flamma intortæ ab Venetiſ per turmas expe-
rientēſque arma milites uolitarent, tanta conſecuta eſt om-
nium trepidatio, ut diſſipatis ordinibus, ac neglecto ducis im-
perio, nemo conſiſtere auderet; ſed protinus euitatis incēdijs
ſaluti fuga conſuleret. Ita in confuſos conſternatōſque illati
Veneti occiſo Pettero Heluetiorum duce, & florabraccio
ſtipiciano equitum præfecto caſtra occupant, tormēta quæ
per tumultum à Syluianis diſſolodi non potuerant, in fugien-
tes conuertunt, & ingenti equorum atque hominum præda
ſatis magna, hoſtium cæde edita in oppidum reuertuntur.

PAULI IOVII HISTOR.

At Prosper qui mille & quingentos amplius passus inde aberat, quanquā ex incendio castrorum tormentorumq; boatu haud incertus erat uersari in maximo discrimine Syluiū, siue is hostilis uel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna praelia non esse tentanda existimans, neque temere exeundum ut sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quā nobile consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius uero ē medijs hostibus flammisq; conscenso quem sors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem se recepit. Ea clade hosti illata Cremenses quum ab magnarum omnium inopia in eo successu uictoriæ subleuarentur, non tantum liberati obsidione, sed obsessuri ultro Prosperi castra commutata belli ratione uidebantur. Eodē quoque tempore Liuianus animo agitans quibus maxime consilijs atque artibus acceptas clades ulcisceretur, Hispanos qui secundum Athesim aestiua habebāt adoriri cōstituit; neq; id tamen aperta ui, quod exercitui ex nouis delectibus refecto minus fidebat, tentandum sibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hispanorum exercitus; apud Lendenariam uicū Piscarius cum tribus milibus peditum; ad Rodigium Garcias Manricus cum ducentis amplius equitibus cataphractis; alia uero equitū ac peditum manus apud Bastiam pagum agebant; plures etiā ad sui presidium Cardonius Veronam adduxarat, quod tunc forte à Caesarianis de belli summa Veronae concilium habebatur. Igitur Liuianus ut hostium speculatores falleret aliud simulando, quā quod sibi occulte atq; celeriter perficiendum proposuerat, edicit ut de prima uigilia omnes armati peratiq; ad profectiōnem ad signa conueniant. Interim quo magis consilium tegeretur, aliquot tormenta addito praesidio ad Anaxum

flumen (id hodie Piauā est) uia Taruīfina aduehi iubet; cæterū diuerso itinere intempeſta nocte à Brentellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies ſtatuā habuerat caſtra mouet; & Maroſticā uerſus atq; Vicentiā ignaris militibus quo ducerentur contendit. Demum mutatis ſæpe caſtris per abrupta loca itineraq; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimum iter faciens; cœlo etiam ob aſſiduos imbres inſenſo, ad Atheſim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionis quas paucos ante dies capto ibi Morellione Hiſpano, & præſidiarijs interfectis Malateſta & Urſinus occupauerant, conſtructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tū uerò Liuianus militibus gratias egit quod inſeſti cæli iniurias & difficillimi itineris aſperitates forti animo toleraſſent, quod ſingulari celeritate eo perueniſſent, unde cū maxima præda ac laude eſſent diſceſſuri. Pararent extēplo arma; neq; laſſitudine aut alio corporis incōmodo permouerentur. paratam enim eſſe prædam facilem; uictoriam ſi eadem celeritate uti ad Portumnouum feliciter egiſſent, & pari propè errore hoſtium uterentur. Demum Car dillum uirum impigrum quem familiaribus equitibus ſuis præfecerat, & Malateſtam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere & quosq; obuios capere ac uincire, ne per illos aliqua aduētus fama ad Hiſpanos deferretur, atq; occupare demum portam iubet. Ipſe continuo ſubſecutus triplici acie inſtructa paratus oppugnare incluſos aut prælio decertare ſi cognito eius aduentu hoſtes erumperent, ad oppidum pergit tanta felicitate atque ſilentio, ut quum ſubiectos mœnibus campos iuſtus teneret exercitus, nemo tamen id ſenſerit aut uiderit. Ea enim erat in oppido rerum tranquillitas, ut Hiſpani qui nuper audierant Liuianum

supra Marosticā raptare exercitum ueluti in summa quadam securitate soluti ociosiq; sine custodia sine statione in foro essēt. nā ea forte die mercatus rerum uenaliū ab agrestibus qui ē proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malatesta per quē Liuianus omnia difficilia atq; aspera tentabat: nemine prohibēte citato cursu portam irrumpunt atq; in forum conuolant. Extemplo turbata ibi omnia. scēminae, agrestes, oppidani tumultuarij, diffugere. militibus Hispanis maximo impedimento esse. Tamen milites quanquā repentino periculo exterriti quod arma induere, capere hastas, equos uē conscendere undiq; circumuēti non poterant, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq; distringunt, ac multis illatis & acceptis uulneribus Cardillū ante alios impigre pugnātem interficiunt. Sed superuentu cohortium quas Vrsinus introduxerat, & multitudine equitum oppressi obrutiq;, quum uirtutem irritam ac exitialem fore cognoscerent, si pertinacius resisteretur, gladijs proiectis deditionē fecerunt. Ita fortissima atque ornatissima ala equitū cum ingenti praeda capta, atq; oppidum cum externis etiā mercimonijs quae sors ea die congefferat direptum Garcias Manricus cū signiferis turmarumq; praefectis Venetias perductus & in carcerem conditus est. Ad Piscarius sero de suorum fortuna certior factus, quum coactas in unū copias ī hostē uia Rodigina ducere cōpisset, cognouissetq; non multo post Liuianum cum uniuerso prope exercitu eam rem confecisse, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio Veronam se recepit. Interea Rentiū deletis Syluij copijs de successu Liuiani per literas edoctus in ea rerum occasione, suadente legato Veneto Bergomum contendit: ultroq; receptus ab his ciuibz qui semper

uicti multatq; pecunia, nec tum quidem à prima fide, uel infelici exitu discesserant, urbe potitur, Occupato Bergamo, spes quoque recipiendæ Brixia Venetis facta est Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti usi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentent, augeantq; in maius Rodiginam uictoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudē proponant. Verum ij quòd uirtute et diligentia Aloisii Icar di, qui tunc arcis custos & præsidij præfectus erat, ambigua fidei ciues in officio continebantur, irritò incæpto Cre mam redierunt. Secundum tamen Bergomantium defectionem, quum Hispanos ferme omnes undique deletos esse falsis finitimorum rumoribus afferretur, plerique sociorum inclinatis ad rebellionem animis res nouas molituri uidebatur. Cæterum Cardonius ab Verona cum ualida parte exercitus, & ab Crema Prosser motis propere castris, ad oppugnandum Bergomū uno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copijs, accitisq; è Briganteis montibus peditum auxilijs, cū apparatu oppugnandæ urbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hostium perditas ac prosligatas esse existimans relictæ Crema, Bergamo parum munitæ urbi ac muro debili, cum suam tum exercitus salutem temere commiserat, cognito discrimine parare ea coepit quæ ad defensionem pertinebant. Concionatusq; ad Bergomates docuit rem nullius esse periculi, modo pristina fidei memores esse & iuuare rem Venetam uellent sicuti antea impigre liberaliterq; fecissent. Scire se propediem affuturum cum uictore exercitu Liuianum: nec dubitare de uictoria. Futurum enim esse ut hostium copiæ in quibus ni-

bil præter uana ducum nomina roboris inesset, una die aut nocte altera delerentur. Ante omnia susceptos hospitio milites alerent: darentq; operam ne qui temere per urbem tumultus excitarentur, cætera sibi curæ fore. Ita ciuibus alacriter imperata facientibus suburbana ædificia lugente populo diruit; coactisq; ad opus ex plebe & ex agrestium numero tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam denos pedes latam perducit; omne genus telorum locis idoneis imponit; & singulis cohortibus secundum urbanas tribus, certa moenium spacia defendenda attribuit. Campanas demum (in uiolatum ante eam diē sacri æris genus) templorū turribus detrahit, & conflat: eorumq; metallo utitur ad fundendas colubrinas. Hæc sicuti impigrè Rentius Bergomatesq; parabant, ita foris egregiè ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, moenia tormētis aggressus, quū abolendæ ignominie audius obuiam eundo periculis ingentem moenium ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrumpēdi Hispanis militibus fecit. Neque Rentiani per decliua, ideoq; exposita falconum ictibus loca absque magno periculo hiantem maximis passim fenestris murum, ligneis dolijs atque cespitibus obiectis sarcire poterant. Quibus de causis quum pauor & consternatio ciuium ac militū animos occupasset, Rentius seruandi exercitus ac dedendæ urbis consitium cepit: Apparebat enim eos uix primum hostium impetum toleraturos, Hispanorumq; præsertim, qui supra cæteras bellicæ uirtutis laudes scientia atque artibus expugnandarum urbium maximè ualerent. Eo etiam minore ciuium spe militumq; fiducia, quòd conāti per egregios artifices tormenta constare nullum iustæ magni-

tudinis effingi potuerat, tanquam Dijs iratis, & sua æra in humanam perniciem transfundi uetantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunam periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita non pro uetere uirtutis fama, tubicinem emit tit, & cum eo idoneos ex numero ciuium & militum qui de deditioe cum hostibus agant. Quod ubi in castris uulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi uictoriam, contumeliosq; & ingrati facere duces, quod se omnium rerum indigos & militum miserrimos confectos labore atque uulneribus tenuissimis stipendijs alant; quum uero ad prædam & ad parata belli præmia uirtute uiam aperuerint, tunc malignis consilijs & foedis pactionibus faciles expeditasq; uictorias interpellent. Seruari eo modo hostes, non deterri, ac foueri bella, non confici, dum priuatis quæstibus duces student, & sanguine militum abutuntur. Ideoq; se in posterum dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione suis præmijs & proposita laude fraudentur. Syluius quoque, quod eum recentis iniuriæ dolor uehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ urbis excidium ferebatur. Sed contra differebat Prosper ab insita moderatione clementiaq; Italico præcipue sanguini parcere et clades ab agris atque urbibus auertere solitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summum laudis decus aspirent, et a iusta generosi animi probitate famam quærant, latrocinantiumq; militum immanitatem abominentur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem ut incruentis quantum fieri possit, armis uictoria petatur; & urbes ad partæ pacis commoda diligentissimè conseruentur; ut inde uberrima militi stipendia cum laude, non spolia immerentibus populis aut altaribus & fanis cum

nefario scelere detracta proueniant. Itaque sibi uideri cum
 Rentio Bergomatibusq; de deditioe perquam mature tran-
 sigendum; proficiscendumq; continuo aduersus Liuium ci-
 tra Athesim cuncta metu cladibusq; miscentem; quem facile
 paludibus implicitum oppressuri sint, si in eum totam belli
 molem conuertant; opportune quoque Piscarium iam à Ve-
 rona descendente facturum inde negotium hosti ad non du-
 biam uictoriae spem. Quod si hæreant, atque oppugnando du-
 biam prælij fortunam tentent, & incerta certissimis antepo-
 nant, accidere posse ut hinc & illinc elapsam occasionem cō-
 querantur. Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cū
 ualido ueteranoq; præsidio, cum pertinacissimis ciuib; ex
 iniquo loco dimicatuuros. Quòd si id Fortuna tribuat, ut par-
 uo detrimento uictoria paretur, nihil certe deuictis hostibus
 Cæsari præter deletæ urbis ruinas relinquendum, & quod
 suorum singulari damno incommodoq; accidet, ditati præda
 milites à signis sine missione aliò atque aliò dilapsuros: At
 urbe incolumi sperari inde certa stipendia quibus milites in
 officio continerent, permansurosq; demum in perpetua fide
 Bergomates si eo clementiæ beneficio deuincerentur. Huic
 tutæ mitiori; sententiæ Cardonius facile assentit, & Ber-
 gomates ex merito de fortunis ac uita desperantibus incol-
 umitas datur. Rentius uero cum præsidio (erant ij ad qua-
 tuor milia equitum ac peditum) sine tuba, sine tympano Cre-
 mam redire permittitur ea conditione ut quantum ad rem
 Crementensem pertineret, trium mensium induciæ forent. atque
 ita Bergomates multati pecunia, leuitatis suæ poenas dede-
 runt. His rebus confectis Cardonius et Prosper stipendium
 militi persoluunt, & cum expedita parte exercitus, sicuti
 animo proposuerant, ad Liuium qui tunc ad Alieniacum

castra habebat, quàm maximè possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoque usi consilio Piscarius & Alarco eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenierant: atque idoneo in loco ultra Athesim castra posuerant, rati Liuianum è Rodigio atque Alieniaco in uetera castra redeuntem à proposito itinere auerti atque intercludi posse, uel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerant, iudicans Cardonium & Prosperum nullam moram facturos, quin celeriter ad se opprimendum per Cremonensem agrum et Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimentis rationibus impositis quæ secundo amne Athesi in Adriaticum deueherentur, ipse continentes ac difficillimas paludes ingressus, quàm nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimum uicium non longe à Clodia fossa præter hostium atque accolarum opinionem, incolumè reduxit exercitum. Nec multo post Maximilianus Sfortia Nicolaum Scotum quem non lunge ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus uenientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam uirtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus dum Maximilianum insolenter carpit, male principum uires superbo præcipitiq; ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari tunc maximè terra mariq; obsidebantur, deditiōnem fecerunt. Verum quum per uiginti septem menses quibus egregiè obest omnes rerum asperitates tolerauerant,

PAULI IOVII HISTOR.

Sepe uarij & memorabiles casus acciderint, non præter-
mittendum uidetur quod dignū memoria exstimauius. Sol-
uerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu uir Dalma-
ta rei maritimæ assuetus cum nauigio iustæ magnitudinis
omni genere commeatus onusto, eo consilio ut suis ad Phari-
arcem multarum rerum inopia laborantibus opem ferret;
quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione con-
tigerat. Is præteruectus superiorem Liguriæ oram impru-
dentibus his qui cum expedita classe ea maria custodiebant,
rapidum ex alto nactus Aphricum conuersis uelis Pharum
tenuit; atque arcis scopulo appulsus obsessis quibus attinere-
tur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum leti-
tia, quāta necesse erat in summa rei frumentariæ desperatio-
ne. Nec Ligustica classis quæ in statione erat, quanquam ex
itinere prætereuntem, tormentis peteret, contra uentorū uim
eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proxi-
mum litus exponere partem commeatus iam cœperant cum
maximo dolore populi Genuensis, qui ad mare effusus et spe-
culas & litoris spatia campleuerat, gemens frendensq; im-
potenti ira, quod tot mensium diligentiam & operam, ac pa-
ratam laboris & industriæ fructum puncto temporis ami-
sissent. Cæterum Emanuel Caballus inter Ligures rei naua-
lis peritissimus cōuersus ad multitudinem: hodiernum inquit
negotium occasionis est atque uirtutis, non irarum uel intē-
pestiui quæstus. Quare nacti uirtute iuuenes, qui tantum de-
decoris animo atque oculis sustinere non potestis, mecū hanc
nauem statim conscendite, & si unquam pro gloria dimi-
castis, nunc maxime ad retinendam naualis disciplinæ exi-
stinationem patriæ ac ciuibus fortissimam operam præsta-
te. Nec mora scandentem onerariam nauem trecenti ferme

iuuenes duce Andrea Auria uiro impigro secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quum haud dubiè obuiam hostium tormentis eundum esse intrepidis animis reputarēt. Emanuel summa celeritate explicatis armamentis statione egressus modico in altum capto circuitu, quo aura plenius uela inflaret, secundissimi uenti beneficio, rectà ad hostium nauem contendit: nihilq; territus crebris pilarum ictibus, quibus continenter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone, in eam primus insiliit; & præcis rudentibus quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento temporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter scopulos hostileq; nauigium directà prora, ut quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluderet, & abrasis scopulis paratum naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentium pilarum procella attonitus uix post multos dies ad se rediit. Dalmatam uero nauis præfectum qui in mare se præcipitauerat, ut ad arcis scopulos adnataret, Iustinianus nobilis adolescens per undas iidem adnatando, euadentem consecutus, criminibus arreptum, in proximum littus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauium, dum extra tormenti iactus in altum eueheretur, faciliè ex alta naui inhumilem transcendentibus armatis ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit. mox regressus ad classē summa populi gratulatione suscipitur: donaturq; quingentis aureis, præda uero socijs naualibus diuisa. Fuere ad centum uini amphoræ: frumenti & salitæ carnis uis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: præterea arma omnis generis. Signata pecunia in stipendium triplex: uestis multa: & uaria id genus, quæ ad soluendam obsestorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res non

tantum presentis commeatus certam spem interpellauit, sed
 in posterum docuit nihil temere nauibus committendum ad-
 uersus eos hostes qui iure maritima uirtute atque peritia
 longè alias gentes anteirent. Post id factum apparuit Gal-
 los qui omne cibariorum genus absumpserant dedituros suis
 se arcē, nisi (ut suo loco memorabimus) ante euentum prælij
 Nouariensis Adurni & Flisci eos omnibus necessarijs re-
 bus adiuuissent. Nouissimè uerò Octauiano rerum potente
 quum ciues diuturnæ obsidionis tedio atque incommodis fa-
 tigati nec supremam hostium famem, nec ullam iam tempo-
 ris moram æquo animo diutius ferrent, nouum oppugnatio-
 nis genus instituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant in-
 tenti, ut quandoq; infestissima arx quam Galli Liguriæ fre-
 num appellabant, in perpetuam spem liberatis expugnata
 tolleretur. Persuaserat Octauiano atque Senatui Petrus He-
 truscus machinator et artifex mirabilium operum posse fa-
 cile excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis,
 imissoq; tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis
 nota certaq; ratione scuituri demum intus ignes excitaren-
 tur. Verum quum nec à terra, nec ab aperto mari ui ac mul-
 titudine tormentorum hostilium prohibente destinatus ani-
 mo artificis locus adiri tutò posset, summa negotij difficultas
 ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso undique sco-
 pulo imposita, qui porrectus in mare peninsulae formam effi-
 cit à continente propter oppositi montis frontem, angustum
 & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum
 atque telorum expositum. Quà uerò circumfluo mari allui-
 tur propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaq;
 maioribus colubrinis, quibus conspecta in alto nauigia inter-
 uallo etiam uiginti stadiorum è destinato peti poterant, si-

mulq; lunata facie patescens portas, & operosa moles quæ in altum excurrens frontem ostendit, ade infesta reddebantur, ut nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet, atque uniuerſa classis ad Carinnianũ littus, quod obiectu molis tegebatur, suspecta & malefida in statione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita quum humanis artibus locorum asperitates audendo agendoq; superari posse existimarent, eodem Hetrusco authore, nauigiũ ad pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxq; & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in quæ lanæ tormenta q; inerant; atque id genus rerum quæ molliter cedendo nim tormentorum facile excipere atque eludere consueuerunt. Id noctu ab arcis scopulos impune adigi posse sperabant, quo si peruenierent, quod nullus tormentorum usus ab alta arce in subiectos foret, pluteis ac modica testudine tectis fossoribus excuari tutò posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramenti fabros imponunt, adduntq; præsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hæc una reperiēbatur. si noctu ingentem anchoram lembo aduectam sub arce profundo mergerent; indeq; ductarium et longissimum funem ad nauigium perducerent, ea spe ut cum uersatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necessario pertraheretur. Hæc quum imperata atque feliciter perfectæ fuissent, & quieto mari intempesta q; nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium motus excubantes, utpote qui per suæ factionis homines, multum antea cognitis eorũ consilijs pontonis aduentum senserant, subito saxa, tormenta,

PAULI IOVII HISTOR.

atque animos ad id certamen præpararunt. Enimvero, ut postea ab ipsis Gallis cognitum est summæ audatiæ urinatores non deerant, qui noctu stationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris navis confecerat, quum Galli extructam in summis propugnaculis ingentem pyram continuo succederunt, cuius latè relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustravit, tâta claritate, ut tormentorum certissimis semper ictibus nauigium peteretur, et penitus transuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quod se noctis tenebris tectos fore & obiecta remedia omnem eam vim impune latura crediderant, quod secus accidit, nam prima pila adaucta in proram dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euasit. Secunda pariter & tertia ac quarta innumerabilesq; aliæ, horrenda intus strage edita, disiectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus & desperatione totum nauigium compleuerunt. Ita quum quisque metu mortis ab officio decessisset, nec ulla iam spes salutis consternatis corpore atque animo relinqueretur, in mare præcipites desiliunt. Ibi plures scaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant. Alij uerò in quæis fuere Gigas & Hetruscus nantes oppugnati etiam in undis, multis falconum ictibus incolumnes tamen ad litus peruenerunt. Nauigium uerò quassatum pertusumq; uarijs in locis, paulò post est demersum. Ac tunc maximè usus rerum omnium magister edocuit nihil ualidum aduersus uim atque impetum tormentorum, humana solertia posse comparari. Inclinate autem estate, quum Octavianus summa diligentia qua Pharus terrestri itinere adiutur, dispositis in statione cohortibus & triplici classe in alto constituta ueluti lunari acie circumiecta maria clausisset,

custodes ad deditiōem compulit. namque intolerantia famis Gallorum corpora aduersa ualitudo tentauerat, atque ea uis morbi ingruente autumno & desperatis uitæ subsidijis grauissimè grassatura uidebatur. His uerò conditionibus arce excessum est, ut præsidarijs stipendium ab Octauiano populoq; Genuensi continuò persolueretur; & sine fraude nauibus Massiliam adueherentur. Ita tradita arce & recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus uerò leuatus tanto onere ac cura quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea uictoria letaretur, omnes tamen quum memoria repeterent quo dolore, quantaq; pecunia eam arcem impotenti Imperio uictoris regis in collum propriosq; humeros erexissent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparebatq; eam maiores calamitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, nisi quàm primum ueluti excusso seruitutis iugo fortes atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis tanquam suspectam & exitiabilem excinderent atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præsidiaq; tene-
ret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoq; fauore omnium à fundamētis arcem euertit, aliquanto tamen maiore uirtutis indole desiderio ciuium satisfecit, quàm postea dignitati patriæ atque Italiæ consuluerit.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XIII.

1. 5. 14.

NNVS qui fuit à partu Virginis
millesimus quingentesimus quartus deci-
mus uniuersam in primis Italiam cate-
rasq; prouincias quæ proximè bello ex-
arserant, quietissimas habuit: nulla tamē
spe futuræ pacis: quandoquidem diurni
tate bellorum fessi principes quum haud dubiè attritæ omniū
uires facilè reparari non possent ueluti consensu quodam ar-
ma posuerant, quæ mox in seniores animis resumerent.
Adeo acerba inter se odia uicti uictoresq; exercebant, ut ue-
teres controuersias, quibus nouas etiam belli causas in tanta
uarietate casuum addiderant, finituri minimè uiderentur, ni
si alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, uel utrique per
mutuas clades ad internitionem bellando conciderent. Sed
quantum pacata Italia Occidentisq; prouinciæ leuata bello
uidebantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis, eo
belli incendio deflagrarunt, quod continenti ueluti flamma, à
uiginti annis uniuersum terrarum orbem peruagatum &
magna imperia & nobilissimas gentes cladibus terroreq;
concusserat. Ortum primo bellum in Pannonia atrocitate
sceleris potius nouitateq; periculi quàm rei gestæ successu
memorable. Imperabat tunc Pannonys Vladislaus Sigis-

mundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui successerat, omnino dissimilis. Namque Matthias rei militaris peritia, magnitudine animi, & felicitate rerum gestarum ueterem Imperatorum gloriam æquauerat: hic uero discordia atque ambitione procerum, & uiduæ reginæ libidine, quæ formosi & maxime illustris noui regis nuptias appetebat, potius quàm insigni uirtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum singulari prouinciæ detrimento & fortissimæ gentis ignominia sæpe pudendam pacem atque otium necessario bello prætulit. Siquidem Turcarum incursionibus sæpe lacesitus, qui finitimos agros exurere, & magnam captiuorum multitudinem quotannis abducere consueuerunt, semel aut bis iustum exercitū instruxit: quo terrore repressis hostibus, præsentī metu potius finitimos soluit, quàm quòd exemplo Hunniadis hostile solum infestis armis ingressus populando urendoque; eos quoque similes clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Persico bello implicitus (ut mox ex ordine rerum memorabimus) omnes Europæ copias per Hellespontum in Asiam traiecturus esset, uigeretque; etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres & in primis Thomas cardinalis Strigoniensis, excitato rege propulsandi atque inferendi belli consilium ceperunt, quasi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quæ nudata præsidio Mœsia, & Illyrii Triballi que; insensissimi Pannonis hostes, abducto à Selymo flore militum inualidi ad resistendum uidebantur. Verum ea tempestate adeo affectus Pannonicarum rerum status erat, ut opulentissimum paulò antè imperium commutata cum rege Fortuna intestinis malis corruptum, ignobile exhaustumque; iaceret. Namque Vladislaus cū senio, tum multa

*Matthia m
Vladislaus
Regnum ad
Latio.*

obesi corporis aruina oppressus, & solis confusus Dei Diuorumq; auxilijs, quos summa pietate pro salute sua atque incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni administrationem omiserat, ab una tantum innocentia, facilitate, indulgentia, & q. plerunque sui ac imperij obliuisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionem nacti complures reguli & quisque in prouincia potentissimus qui Matthia uita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ se corrumpendos dederant fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere coeperunt, oppugnare oppida & urbes; plebē & miseros agricolas impotenti dominatu & intolerandis uexationibus exagitare, non armis, non equis, aut deniq; militari gloria (uti mos gentis erat) sed uni tantum rapinæ atq; auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes foedissimè dilaberentur, neque relictibus imminutis atque euersis uectigalibus pecuniæ bellorum nerui pacisq; subsidia ullæ iam apud regem essent, neque propositi belli rationem, neque modum cogendi exercitus facile reperiabant. In ea difficultate negotij, quum res ad consilium deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum contra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet aut diuisis uiribus retrospiciat, aduersus Tyronem & collectitium exercitum robustissimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquam ad certam paratamq; uictoriā ducturus sit. Proinde ea maturius consideratiusq; tractarent, pertinere eandem belli causam ad Cæsarem et Sigismundum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hisdem quoque periculis miscerentur. Itaque explorarent eorum animos, uoluntatesq; perspicerent: quum nihil recte aut ordine fieri possit, nisi communi consilio & uiribus

bellum geratur. Erant uera hæc: sed uanum aut difficile uidebatur sera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis distinerentur. Nam Cæsarem Italiæ rebus intentum Venetus multo pertinacius quàm unquam antea, amissas urbes bello repetens exercebant. Sigismundum uerò in finibus Lithuaniæ Moscorum et Scytharum arma, qui superiore æstate incursionem fecerant, et Smolenchum oppidum occupauerant, suarum rerum sollicitum alienos casus respicere minime patiebantur. At quum Tinninum Illyricæ Croatiæ oppidum propter maximam loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægre sustineret, appareretque Turcas qui è proximis præfidijs uni huic curæ animos intenderant ut loco potirentur, nullo postea negotio ad ulteriores gentes peruersuros, in consilio decernitur euocandos esse milites qui Christianæ religionis auspicijs militent, et grauita opera regni fines tueantur, maximeque Tinninum atque omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet, ab Aquilone latos habet campos; ab Austro ad Iulias alper usque, et ad Lyburnicæ oram se extendit. Introrsus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido cursu effusus simul Cetina et Hunna minores amnes prouinciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper à Leone Pontifice legatione suscepta ad Vladislauum uenerat, aduocata frequenti concione, et recitatis sacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint et pro Christo deo aduersus Turcas in acie steterint eorum criminum uentiam quæ humana fragilitate præter instituta legis impie commississent: et denique egregiam mortem occumbentibus æternam cum diuinis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales conuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obsignari pectus iubet, eosque

cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama uagaretur, innumerabilis agrestium multitudo relictis pagis arma sumpsit; etenim durum laborem aspernati, & tunc maximè nobilium odio deflagrantes, pars multo maxima tedio uitæ potius quàm pietate religionis adducti ad urbem Pestum confluebant, Ea urbs in ulteriore ripa Danubij sita interlabente fluuio Budam contrà respicit. Nec Pesti solum, sed in uicis atque oppidis ubi primi hisdem persuationibus domo exciti ex itinere alios atque alios sibi associauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur Barbara atque incondita multarum gentium colluies, quæ sicuti non una causa arma ceperat, ita nullo saluari consilio gerebatur primo inolescere aduersus nobiles, ac iactare uenisse tempus quo serui cum dominis uitæ conditionem commutarent. Postremo summa procacitate poscere commeatum, raptò passim uiuere, & comminari nobilibus excidium, nisi continuo eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ægre se conscripturum putauerat, ubi renunciatum est passim manus cogi exciri sedibus remotas etiam gentes, & breui demum si sparsæ uires in unum conferantur, supra quadraginta milia bellatorum in armis fore, tanta trritus multitudine publico edicto uetat superuenientes cruce signari si qui priuato consilio sibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicat, atque eadem cæteris comminatur si his tanquam impijs & sceleratis non decesserint. Primi ex uoluntarijs in quibus erant plerique uiri honesti qui pietate & promerendis cælestis uitæ præmijs nomina dederant & à Cardinali cruces sumserant Ambrosio duce continuo secesserunt, atque arma posuerunt. Cæterum alia multitudo quum neque ulla denunciatione supplicij permo-

permoueretur, nequaquā à tam foedo incepto abfistere, populari uicos, expugnare uillas capere & per omnes cruciatu interficere nobiles, atq; eorum agros omni belli clade uastare. Nec mora feroces & turbidi neglecta religione, & spreta authoritate regis atq; legati, ne sine imperatore, sine auspicijs exercitus esset, regem deligunt Georgium quendā Sechelum, uirum fortem intrepidum, omnis sceleris audentem, nec ignarum militiæ; & super hæc, nobilitatis hostem accerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem spargeret & quam effuse grassaretur, minoribus copijs Lucatium fratrem præesse iubet, ipse cum robore exercitus sublato crucis uexillo ad urbem Varadinum hostiliter ducit, in itinere cuncta in predam uertit, nobiles quos capit, adacta per sedē præacuta sude, miserabili supplicio enecat: matronas, ingenuas uirgines uniuerso exercitui positiuit. Varadinenses cognita agrestium immanitate equitatum omnē urbem emittunt ut agrum ab iniuria defendant, cum his agrestes ineunt pugnam; ac primo impetu temere inuectos equites fundunt, magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Tomas consilij propè inopes quòd ex insperato omnia foeda aduersaq; obuenerant, trepidare, armare prætorianos; præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quot Pestis, quot Budæ equitum erat colligere, atque auxilia demū à Cesare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cinadium contendit, eam urbem, quòd ut pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaq; constabat, cumulo fermentorum & stramenti struibus circumual-lare instituit; ut nec tentata quidem oppugnatione subitis flammis inclusos atque ædificia simul absumeret. Urbis Episcopus, qui ex apparatu hostium futuram calamitatem

presenserat clam ex oppido in proximas sylvas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusa stationis quæ ne ullum miseris pateret effugium loca flammis intacta atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie uero Georgius Cidanadiensem episcopum quem repertum in syluis agrestes uinctum in castra perduxerant, coràm multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percussit; & semianimen palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quosque clarissimos genere & opibus aut sacerdotis insignes cõsectatus ut in manus uenerant; exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis & maioris etiã cladis metu percussa nobilitas, passim per urbes habitis cõsilijs, quibus tanto discrimini atque imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit. Primus omnium Ioannes Bornemissa, uir inter eas gentes, ut barbarum nomen sonat maxime sobrius, delectus à rege cū Budano exercitu Danubiũ traiecit; & in patentibus campis contra agrestes quibus Lucatius præerat, aciem instruxit. Sed nõ prius solerti uir ingenio pugnandum sibi cum efferis hostibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturq; an ullis persuationibus sanari possent. Igitur circumemisso præcone, qui proposita uenia & ostentatis præmijs liberam transeundi ad se potestatem pronunciaret, eos uerò qui apud Lucatium mansissent, nullam spem postea salutis habituros, breui non contemnendam eorum manum in deditio nem acceptam in castra recepit. Mox Lucatium & ceteros crebris suorum transfugijs territos eninus tormentis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum quos

illi pro uallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnā stragem edidisset, & mox collatis signis et circumfuso equitatu fusos & disiectos latè occidisset, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugnae, quum haud dubiè fortuna hostium esset, cum paucis celeri fuga ad Georgiū fratrem se contulit. Bornemissa ea parta uictoria Budam triumphanti similis inuectus deditios magistratibus tradidit, ut ij ex iure & aequo quàm maturè decernerent impijs ne data fides seruanda, an ab his qui tot calamitates intulissent, nobilium sanguis paribus supplicijs repetendus. Medium quoddam censuere patres, ut in defectionis auctores, atque aliquos maleficijs insignes animaduertetur, ne fallendo publicam fidem ius gentium uiolare uiderentur; paucorum tamen exemplo terrerent ceteros, pluresq; seruatos uellem, ne sublata spe ueniae efferatos iam multis immatibus factis, aliorum animos, ad maiora scelera in ea desperatione salutis accenderent. Itaque octo ferme securi percussi, quinque sudibus infixi, gratissimum nobiliū oculis spectaculum praeberunt. Nec multo post nobiles successu Bornemissae aucti animis: quum uagi & in plures exercitus diuisi agrestes eadem seuitia igne ferroq; omnia popularentur, propè ad internitionem gentis aliquod secunda praelia fecerunt. Dimicauere primo ad Nagelacum uicum feliciter, mox apud Agriam urbem aliquanto maioribus uiribus et pleniorē uictoria. Varadinenses quoq; dolore interfectoriū ciuiū, ac uindictae cupiditate accensi, prospero pugnae euentu recentē iniuriam expiarunt. At Georgius tametsi tot cladi- bus acceptis, et uires et ex aduersa fortuna omnē suam estimationem, quae maxima saepe rerū momenta in ipsis negotijs afferre consueuit, fratris uitio atq; imperitia legatoriū

amiserant; nihilominus ipse animo non deficit, contractis reliquijs ac accitis nouis auxilijs bellum reparat, et ad Tybiscum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum delatusq; per ulteriorem Pannoniam recepta prius Temesa haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miscetur. Ea erat natura rapidissimi fluminis, ut propter aquarum multitudinem uado transiri non posset. Itaque Georgius ex proximis aedificij dolia lignea, cathenas ferreas, tigna, trabesq; conquirat, ex his repente pontem fabricat, tabulisq; consternit tanta operis firmitudine, ut tormenta aenea, onustos commeatibus currus, atque omnia impedimenta exercitus facile pateretur, atq; ita omnes copias traducit, eo consilio ut in pacatiora loca abscedendo nouas uires acquireret; occuparetq; aliquod oppidum in finibus Turcarum, quo se recipere, frustrari hostium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaque arce bellum in hyemem extrahere posset. Namq; ex Bohemia omni bellico apparatu instructas copias ad se opprimendum aduentare, praeterea omnes nobiles et Episcopos qui ex sacris redditibus turmas equitum alere consueuerunt, cum regio equitatu conferre in unum uires audierat. Erat Temesuar oppidum ab flumine Temesa praeterlabente nomen accipiens, arte naturaq; munitum; quod maximo Pannoniorum studio propter finitimos Turcas ualido praesidio tenebatur, id Georgius sibi animo proposuerat expugnandum, ratus si eo potiretur ueniae et pacis magnam mercedem habiturum, uel si Rex pacem abnueret, ipse demum tradito oppido cum insigni munere ad Turcas desiceret. Igitur prolatis tormentis quae uel bello ceperat, uel ipse in castris conflauerat, moenia quatit. Mox ubi parum proficere uisus est propter loci iniquitatem, suorum im-

peritiam, propugnatorumq; uirtutem, consilium cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur; q; ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo ascensu tutam, facilem et expeditam uictoriam ostendebat. Ergo in idoneum locū magna suorum multitudine ad opus ducta, fossas plures facere instituit, quibus Temesam paulò supra oppidum defixis in uado sublcis atq; aggestis cratibus obstructum magna ex parte auerteret. Nec successus deerat, nisi industria obsessorum & prouincialium perfidia ea res in irritum cessisset: siquidem magnis pollicitationibus atq; pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ qui in castris officij causa uersabantur noctu transgressi in aggerem quū nulla ibi militū statio excubaret, effractis obicibus quibus ab priore uado repellebatur amnis, oēm illam aquarū molem ueteri alueo reddiderunt. Georgius spe potiundi oppidi sua etiam confessione deiectus, quum huc atq; illuc raptando exercitum animo uariis & conscientia scelerum exæstuanis, nullū salubrem exitum male sanis consilijs suis inueniret, per exploratores fit certior appropinquare cum magnis copijs Ioannem Transyluaniæ præfectum, quem Pannonij Vayuodam uocant. Is nuncius Georgium quanquā ad omnia impauidū maximè perculit: & uim omnem agrestium et spiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui sibi postea regis nomen parauit tametsi adhuc imberbis, propria indole & uirtute paterna multis fortibus factis apud Turcas æque atque apud Pannonios clarus, magnaq; erat eius exercitus opinio quocum Turcis Zapoluis pater in finibus Transyluaniæ multos annos cōtinenter bella gesserat. Transyluania ultra Danubium longè lateq; patens regio ueteres Dacos & inferioris Mysiæ partem extinctis Priscis nominibus occupat

eius solum uarijs in locis auriferos surculos & glebular aureas passim gignit. Cæterũ pauca urbes, multa uero oppida, nec rara passim ædificia uisuntur. In uniuersum armatorum diues est, et militarium æquorum ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria q̃ prouentu. Siquidem ueteribus prouinciæ terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, et Turcarum fines attingit. Igitur Georgius ut uidit instare fatale prælium, quo haud dubiè supremis conatibus sibi agendum pro salute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumeundo exercitum capere arma milites iubet; & in æquum locum deducit. Inde aduocata concione breuissimè docet quæ supplicia & cruciatus eos maneant, qui ab suo rege defecerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, nisi unum omnes sentiant: & desperata salutis conditione, forti animo prelij fortunam periclitètur. Nihil iam com meatus, nihil spei, nihil denique cõsiliij in castris superesse præter unam uirtutem & audaciam: qua freti si obstinatè in animum inducant aut uincendum egregiè, aut inuestigio moriendum, cõmeatus abunde, tutos receptus, amicas gentes, & ex usu uictoriæ salutem, opes, gloriam, inuenirent. Ex aduerso Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione usus q̃ ut inermes sceleratosq; latrones despicerent, neq; alicuius negotij futuram uictoriam arbitrarètur, qui multos annos bellando pugnandoq; cum Turcis & Valachis fortissimarum gentium uictores discessissent, propius exercitum admouit, immisisq; leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hostes iniecta trepidatione turbarèt, aciem direxit, extensis ab cornibus quantum maximè poterat equitum alis: ut à fronte simul, & à lateribus imperitã multitudinem adoriretur. Georgius ut in trepida re infra-

Et animo quicquid roboris in exercitu erat, in fronte col-
 locat: cæteros quibus parū fidebat in subsidijs et in postre-
 mo agmine agere iubet, & citato equo ad primos adue-
 hitur. Ibi continuò & propositum pugnae signū et acriter
 utrinq; procursum. Stetere aliquantulū utraq; acies incerta
 uictoria, sed quum Vayuodani uirtute, armorum usu, et bel-
 li causa longè superiores essent, circumfuso equitatu pri-
 mos qui peruicaci audacia aliquandiu conseruatis ordini-
 bus restiterant protriuerunt: mox alios primorum cæde ter-
 ritos acri impetu loco pulsos in fugam uerterunt. Georgius
 cum Lucatio fratre quibus ut parceretur Vayuoda iusse-
 rat, uiuus capitur, alij fœdissima fuga toto campo sparsi
 ab equitatu passim interficiuntur. Magna tamē pars eorum
 quum proiectis ad terram armis flentes salutem peterent,
 conseruati fuerunt. Vayuoda ad internitionem Cruciferi
 nominis confecto prælio, Georgium tortoribus excrucian-
 dum tradit. Illi nudū & cathenis uinctum in equuleo consti-
 tuunt, & corona candenti ex uomere conflata ut Regem
 mox est, coronant: uenisq; dissectis, profluentem sanguinem
 potandum Lucatio præbent. Deinde ad uiginti agrestes qui
 in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id
 crudelitatis cogunt ut dentibus spirantis ducis artus dilace-
 rent, atque diglutiant. Ille mira constantia neque gemitum
 edere, neque in miserabili mortis genere quicquam horre-
 scere, unum tantum deprecari, ne in fontem Lucatium quem
 ipse renitentem ad id bellum perduxisset, his cruciatibus di-
 gnū existimarent. Postremo laniatis omnibus membris,
 quum diutius grauissimos dolores uel immani spiritu susti-
 nere non posset, extractis uisceribus exenterant, in frustra
 secant, atque ahenis et ueribus coctū, comedēdum militibus

suis apponunt. Eos uero talibus epulis satiatos cum Luctatio omnibus supplicijs dilaceratos interficiunt, horrendū sane spectaculum, & ante memoriam nostram inauditum Barbarici supplicij genus, à quo tamen & si Georgius extrema quaque meruerat, uiri Christiani animum atq; oculos auertere debuissent. Ea miserabili carnificia deletis agrestibus qui duorū fratrum signa secuti fuerant, ceteri earum partium per Pannoniam in plures manus sparsi, cognita suorū fortuna suas quisq; domos detractis crucibus abierunt. Enimuero & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditorum multitudine, bellumq; priore atrocius iunctis uiribus tracturi uidebantur, nisi ab incepto deterritos q̄ maturè Vayuodanus exercitus oppressisset. Tot uero tantisq; successibus elata nobilitas quum adhuc arma retineret, in Cardinalem penè bellū conuertit, authorē enim eum tantorum malorum calamitatumq; fuisse dictitabant. Nec abstinebant à probris et contumelijs, q̄ in summa auaritia, intoleranda superbia atq; ambitione regni opes afflētasset, & Regem uix mēte integra, & senectæ uitijs affectum peruersis consultationibus in ea pericula conijceret, unde sibi cum excidio prouincialium ingentia auri argentiq; pondera, & q̄ latissimos fines paret: cessisse auaritiæ atq; libidini eius Strigonium nobilissimam urbem profano iure abolito, & breui quoq; cessuram Budā atq; uniuersam Pannoniam, nisi semel temeritati atq; auaritiæ suspectissimi hominis occurratur. Thomas consensum atq; iudicium id totius nobilitatis existimans, ne auctoritatē suam atq; saluē temerè Fortunæ casibus obiectaret plures dies Strigonij mœnibus se continuit. Inde per literas atq; legationes apud Regem his diluendis quæ nobiles obijcerent, docuit nihil mi

nus sibi seni ditissimo & maioribus sacerdotijs insigni conuenire q̄ dolum, auaritiam aut libidinem proferendæ potentie, quæ tanta esset, quantam ipse ex humili fortunam ad summos honores euectus nunquam desiderasset. Extare fidei atq; uirtutis suæ monumenta, nec sibi pro beneficijs cōtumeliam ignominiamq; reddendam; q; pro dignitate Pānonici Imperij & cōmodo Reipublicæ Christianæ id summa fide, et sincera piæq; uoluntate tentandum agendumq; existimauerit, quod postea (satis ita iubentibus) corruptissimi omnium mortaliū summa impietate atq; perfidia perturbassent. Dum hæc utrinq; iactarentur Bohemi iam pridē in auxiliū aduersus agrestes. Cruciferos ab Vladislao acciti superuenere, uirtute & genere armorum Germanis atq; Hungaris pares. Ii duce Bartholomeo professi se tutaturos regiam dignitatem & uindicaturos armis quæ Rex fraude et furto procerum amisisset, quum omnium animos in se conuertissent, intestini belli initia sustulerunt, maxime q; Vladislauum cum Strigoniensi consentire & fauere illius causæ, neq; passurum ut ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autē persuasum est Bohemos postq̄ Cruciferorum nomē interierat, domo iam excitos pecunia cardinalis in Pannoniam peruenisse, ea de causa ut nobiliū ferociam qui insolentiores spiritus sumpserāt reprimeret, & dignitatem suam certissimis præsijs aduersus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta uictoria atque intestini belli compressis inijs, Pānoniam pristinae paci quietiq; restituit, Sigismundus frater aduersus Moscouitas maiore fama ac uiribus bellū gerebat. Exarserat id multis antea annis tradita per manus à maioribus controuersia, quam de finibus Cassimirus pa-

ter, ac mox fratres Albertus & Alexander uario euentu atq; interpositis nonnunquam inducijs cum eius gentis regibus exercuerant. Moscouitæ inter Sarmatas & Scythas positi ad Riphæos montes pertinent, ultimosq; Europæ atq; Asiæ terminos ad Septentrionem incolunt; extendunturq; supra Tanais fontes usq; ad Hyperboreos & glaciale Oceanum. Vastæ sunt eius regionis solitudines, attamē solum multis in locis frumenti atq; ordeï ferax; ac passim herbidum; unde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuæ facultates. Cæterum quum introrsus processeris uitium pumorumq; & melioris frugis impatiens, q; terra omnis Aquilonis flatibus exposita & perpetuis inculta frigoribus nō multum agricultura subleuatur. Metallorum uariæ sunt apud eos secturæ, quibus æs, plumbū, ferrumq; educuntur, nulla auri uel argenti fœcūditate. Pro his tamen raro ac diuerso munere smaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuissimas quoq; pelles, cebellinas uocant: Eæ sunt tergora paruorum felium colore subfuluo & mirabili leuore conspicua, adeo apud nos insigni raritate ac pretio, ut in fulctura uestium à solis principibus usurpentur. Mosca urbs Regia, atq; eam alluens Moscus amnis uniuersæ genti nomē indiderunt. Influit Moscus in Volgā amnen qui prisco uocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis: ac directo in occasum cursu, campos Tanai proximis alluit. Inde curuatur, & retro defleat in Orientem ingenti sinu effecto: ac mox in Hyrcanum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioq; Citracham & aduerso flumine Volga Persarum merces panni Serico & auro intexti, quibus Moscouitæ sumptuosius uestiuntur, in Moscouiam perueniunt. Circa Volgā longè lateq; solitudines patent

quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate & incertis semper sedibus errans; ignara diuitiarum, atque inscia uoluptatem. quippe qui in curribus degant: & solis *æti centonibus, frigora & perpetuas niues tolerant: quin* & equina carne, eaq; sæpius cruda uestantur. Cæterū equitandi peritissima gens quum arcum tenet aut acinacē stringat cæteros mortales in prælio contemnere consuevit. Ante Tamerlanem eorū imperatorem qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio superatum cepit, atq; Asiam Syriamq; uictore exercitu populatus est, quum nullis religionis additi nec Christianos nec Turcicos ritus aut uix fama nouissent, maiora sydera pro Dijs, & conspicuas stellas uenerabantur, quarum obseruatione in ea uastitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam constat plures esse Scytharum imperatores, qui ad Imaum usq; immensa terrarum spatia diuisis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomēto Mingaresius paulò antè patrū nostrorum memoriam, cū amplius octuaginta milibus equitum Tabaim traiecit: uictorq; oram Mæotidis usq; ad Borysthenem fluuiū populatus, Tauricam Chersonesum occupauit, in qua est Theodosia nobilissima Genuensium colonia quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquāto postea Turcarū armis cecidit. Porro Mingaresius quo tutius in Europa cōsisteret, aduersus Sarmatarū Roxolanorumq; impetum in isthmo à Mæotida in Pontum fossam perduxit, atq; perpetuo aggere communiuit. Id angustæ terræ spatium antiqui Dromon Achillis uocabāt, ab ea quæ intercisa peninsulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas Roxolani hodie Præ copitas appellant. igitur Moscouitæ ad Orientem Tartaros habent: ab Aquilone autem ultimi mortalium perhibentur: ab Occasu mare

*Sarmaticum attingunt: habentq; in ora supra Liouicū lit-
tus Nogardiam urbem totius Aquilonis emporium. Ab cō-
tinenti Moscouiæ, terra ingens enormi ac flexuoso littore
ad peninsulæ formā in Occiduas partes excurrit, adeo ob-
longis littorum spatij, ut extremo promontorio quod No-
drosum uocant, Orcadas atq; ipsam Thulem attingere ui-
deatur. In eo terrarū tractu sunt Nouergia atq; Suetia la-
tæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priscis autho-
ribus. Eæ gentes maximè piscibus uiuunt, quorum magna
captura est dum piger Oceanus gelu cogitur, uel æstiuus ca-
loribus resoluta glacie colliquescit. Brumalibus diebus uix
horarum trium lucem habent. Internum mare uadosum est,
et certis anni temporibus irremigabile. In eo quoq; sinu in-
numerabiles insule cōspiciuntur; inter quas Gothia origine
Gothorū clara. Ea ab Riga Liuoniæ insigni urbe modico
freto dirimitus. Secundū Gothiā Selandia est in Venedico
sinu contra Vistulæ ostiū antiqui Scandauia uocauere, unde
nonnulli Longobardos profectos existimant, qui postea se-
des in Gallia Cisalpina tenuerint. In hac insula Cobena est
Regia Christierni Dacorū regis omnium disciplinarū gym-
nasio insignis. Distat paribus interuallis atq; unius diei na-
uigatione à Nouergia à Prutenico littore, et ab Cimbrica
Chersoneaso. Ad austrū uerò Moscouia Rusiæ & Lithua-
niæ finibus terminatur. Rusiæ aut duæ sunt, altera, ad Her-
cynium saltū & ad utramq; Axiacis fluminis ripā uergit:
Poloniæ & Transyluania proxima. Tenuere quondam re-
gionem Getæ, Daci, & Bastarnæ, triumphis atq; uictorijs
Romanorū celebrati. Altera quam Barbari Albam uocant,
ultra Borysthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim
usque porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipiens,*

qui in eo tractu maximè bellicosi ab Othonianis ducibus clare accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hæc quam Albam ulterioremq; uocamus, et Basilij Moscovitarum regis imperio paret. Illa uerò Polonici regni pars est. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetq; Liunia, quæ tota fermè littoralis est. Namque ab intimo sinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia est) ubi Lubeca celeberrima ciuitas usq; ad Noruegiæ Isthmum & Suetiæ initio, Pomerani, inde Pruteni ac Liuones tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo uocabulo, quòd patentes incolant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuionibus; Lithuani introrsus à Sarmatico mari summoventur. Lithuania caput Vilna antiquorum ducum sedes. Vniuersa regio nemorosa est et palustris, æstate uix peruia, glacie et niuib; in lacunas abeuntibus: hyeme autem sæuo borea duratæ niues, expeditis etiam curribus inter præbent. Vltimi in Europa qui Gentilium ritus exuerint fuere Lithuani, tēpestate Vitoldi ducis tunc primum Christianorum sacris initiati. Ea genus equitatu maximè ualet, unde magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes egregium tamen subsidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more utuntur. Polonia uerò ea est quæ olim Sarmatia, tota fermè circa Vistulam patens, eam etiam cōplexa Germaniæ partem quæ ab Odera ad Vistulā uergit. Hic amnis ueteris Germaniæ et Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciam medius secat; ac receptis amplius quatuordecim fluminibus in Venedicum sinum apud Dantiscum celeberrimam urbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia est, quam idem Vistula amnis interfuit. Ibi Mathematicarum studia maximè florent. Publicè enim literarum studiosi bonas ar-

tes docentur, & in primis supputare syderum cursus atq; inde temporum uices, incerta bellorum & in utramque hominum fortunam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum diuitijs, ubertate agri atque uirorum ingenijs Pannico uix cedit. Adepta quæque gens est magnam bellicæ uirtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliaresq; Germanos ingenti prælio uictos interfecto Prutenicæ militiæ magistro occisione deleuerunt. Amurathem Turcarum imperatorem ad Euxinū usque promotis castris, ad cogitationem inferrendæ sibi mortis quandoque compulerunt. Nostra uerò memoria uicere Valachos à quibus paulò autè infelici prælio insignem cladem acceperant, quum eis Albertus rex diro consilio Sarmatiæ nobilitatem trucidandum obiecisset, nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuascerant, quum onusti præda redire trans fossam pararent: circumuentos ad interitionem deleuerunt. De Moscouitis uerò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores uictorias enumerant, nā semper de ea gente triumphī acti quoties iusto prælio dimicatum. Cæterum Poloni, Moscouitæ, Lithuani & Roxolani non multum culto corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter se differunt. Vestes omnibus longæ more Turcarum, sagittas, uelita rem hastam, & curuatos enses armorum potiora existimant: equitatuque confidunt pedatus inutilis æstimatur. Poloni tamen in aciem cataphracti prodeunt, & maiores equos ad statariam pugnam magis quàm ad excursions idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladijs, altero oblongo & quadrato quo punctim, altero autem lato ac

breui quo cæsim feriant. Quin & legionem in qua magna pars peditum sclopetrarij sunt, Germanice instructam ad longinquum etiam bellum ducere consueuerunt. Lingua Illyrica utuntur omnes, corrupta tamen; utpote quam diuersi inter se populi diuersis uocum inflexionibus inuerterint. Christum Deum omnes colunt. Verum Moscouitæ et utrique Roxolani Græcorum ritus sequuntur. Moscouitæ uerò equorum atque hominum multitudine ceteros antecedunt; etenim eos posse conficere centum & quinquaginta milia equitum constat, quod forte supra ueri fidem positum uidebitur. Nobis sane retulerunt Petrus Aretinus architectus, & Paulinus Insuper tormentorum & bellicarum machinarum egregius artifex, centum milia equitum in castris uidisse; quum Ioannes, Basilij pater, apud quem plures annos stipendia meruerunt, aduersus Tartaros bellum gereret. Id quoque prolixè confirmauit Demetrius Basilij regis legatus ad Clementem missus, quo docente, iubenteq; Pontifice Moscorum mores & eorum regionis situm, peculiari libello descripsimus. Sed ut ad institutum operis reuertamur erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppidum quod propter crebras eius gentis incursiones, Sigismundi præsidijs tenebatur. Adiacet opportuno in loco ulteriori Borysthenis ripæ, non autem Ruboni anni, sicuti perperam collocauere qui Ptolemæi libri nouas incogniti orbis tabulas inseruerunt. Namque Smolenchum neque Liuonio mari proximum est, neque Moschæ urbi comparatum ad Septentriones uergit, ut ab expertissimis provincialibus qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Basilius sicuti pleraque alia Rusiæ et Lithuanie loca, ueteri quodā iure pertinere ad Moscouitarum imperium ratus superiore

anno oppugnauerat, obsederatq; per aliquot menses tanta
 pertinacia, ut munitissimā arcem cessurā acerrimo hosti ap-
 pareret, nisi summa uirtute praesidij defensa fuisset, & in tē-
 pore à Sigismondo Lithuanorum auxilia superuenissent.
 Quorum aduentu Moscouita irritō incepto absedere co-
 actus, quod uiribus inferior erat & brumales dies suberāt,
 in ipsa profectionis festinatione, relictis pluribus tormētis,
 & multo maxima, impedimentorum parte amissa, in regio-
 nis ulteriora concessit. Eam uerò quæ secuta est hyemem in
 apparatu noui belli totam absumpsit, animo agitans quibus
 consilijs ac uiribus Smolenchō potiri posset, ratus ea arce
 semel capta propter maximam loci opportunitatem se libe-
 re Lithuaniam omnem, atque Poloniam infesto agmine per-
 uagaturum. Itaque quum iā uernum tempus appeteret co-
 actis supra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum
 Smolenchum descendit. Nec multò post nactus quosdam
 summæ perfidiæ praesidiarios, quorum animos per occulta
 colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per
 proditiōem oppidum cepit. Occupato Smolenchō Basilius
 tris equitū manus circūemi misit, populatusq; proximos ho-
 stium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade ua-
 staturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduentus ho-
 stium famam è Cracouia Vilnam uenerat, ut ex propinquo
 intentus in omnes rerum casus facilius bellum administra-
 ret, cum ualido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes
 progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes cele-
 berrimi nominis Imperator multum consilio & uirtute
 animi, sed maxime corporis uiribus pollens; qui bello
 quondam captus uulneratusq; apud Moscouitas in cathenis
 atque compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex do-
 lore

lore uinculorum & uulnerum uindictæ cupidine summus ardor et singularis industria in eo bello incomparabile gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantundem ferme itineris est è Smolenchō Moscam, pariterq; à Cracouia Vilnā, si recta inter ortum & Septentrionem processeris. Sed à Vilna Smolenchum usque itinera palustria inculta solitudine vasta ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso commeatu, & longitudini itineris & locorum sterilitati quàm maturè consulant qui copijs præsent. Vsu enim apud eos compertum est, nulla re magis quàm commeatus, inopia exercitus uinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoq; uictus feratur, ducere consueuerunt; in queis & salus exercitus & uincendi spes omnis collocatur. Constantinus his omnibus summa diligentia comparatis, ad Borysthenem decimis quartis castris peruenit. Ibi noscūta ulteriorem ripam perpetua militum acie cōmuniuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, sperans Polonos pugnae auidos, ingressuros temere annem? & iniquissimo etiā loco præliū commissuros, Cæterum Costantinus quum biduo antè citra annem cum antecursoribus hostiū, qui ad explorandū quales quantæque Polonorum copiae essent, superiore uado trāsierant, secundum prælium fecisset, ædito in loco subsistit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis uadis exercitū cōmitendum, ne sibi cum parato hoste, cum tormentis, ad simul cum ipso uorticosi amnis impetu uno tempore res foret. Siquidem Borysthenes recepto Neprio anne ingentem aquarum mole trahens cæca uada et abruptas passim ripas limoso inæqualiq; alueo transeuntibus præbet. Quibus de

causis Constantinus paulò sopra castrorum locum missis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontarentur, vadum repperit, & ab equitiorè fluminis cursu non omnino difficile locum quo equitatu transduceret. Ergo contractis quàm occultè lintribus ac lembis atque ex his subitatio ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum uerò omnem conferta acie uno impetu ingredi amnem iubet, progressusq; ante alios uniuersum agmen ne uno quidem milite amisso in aduersam ripam ducit. Moscouitæ qui satis in tempore cognito per exploratores hostium consilio ducere eò instructas acies, interscindere pontem atque equitatum transitu prohibere poterant, nec loco nec uestigio se mouerunt; neque unum quidè telum in hostes emiserunt, tanta hostium contentione ut præ insita Barbarorum animis arrogantia (sicuti ab captiuis postea cognitum est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Polonorum exercitum existimarent. Eni uero exploratores retulerant dimidio minores esse hostium copias, in quibus etiam pedites essent, neq; tam parua manuum tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habebat Constantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duodecim uero milia Lithuanorum qui hippotoxotæ ferme omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum uirtute dum aciem instrueret eius diei uictoriam constare admonuit. Erant ij partim hastati, partim sclopettarij. At Moscouitæ qui supra quadraginta milia equitum erat quum numero lunge superiores essent, neque sibi Polonos aut Lithuanos uirtute bellica pares existimarent, nihil de euentu imminentis prælij dubitabāt, quin quo maior ea uictoria atque præclarior pararetur, præmissis præconibus ad transeuntes Polonos tota acie pronunciari iusserunt

ne dolum, ne occultas insidiarum frandes suspensis animis timerent, pararent arma atq; aciem quieti instruerent. Basilium ea die ut progenitores consueuissent uera uirtute dimicaturum. Poloni tametsi magnam spem atque fiduciam in armis atque uirtute posuerant, stupentibus tamen similes, ab eo hoste qui sepius rupto fœdere & uiolatis inducijs si dem fefellissent, dolos et insidias suspectabāt. Etenim quisq; sanæ mentis aut magno consilio, aut certe stolidi ac barbara ratione tantam occasionem prætermisam ab hostibus indicabat, quum impeditos flumine ac ripis inuadere, & pri mos saltem tantæ multitudinis impetu proterere potuissent. Sed adeo ferocibus elati animis erant, ut in præcipiti tēporis articulo omnem æquioris loci conditionem despicerent; quasi non ea plena ueraq; uictoria existimanda, quæ ducis ingenio atq; artibus magis, quàm quæ aperta uirtute atq; audacia militum comparatur. Sic Romani quondam omnium gentium uictores ferocia atque immania eius cœli corpora solis confisa uiribus atque lacertis, sæpe prælio superarunt, quum illi disciplinam atque actus imperatoris, ante capere locum castris, circumuallare exercitus, non ordine, non acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex insidijs paucos circumuenire, dolum, timorem, ignauiam, proditionem appellare cōsueuissent. Igitur Basilium uana spe uictoriæ in flatus quum transisse Polonos omneis ab exploratoribus re ferretur, cōuersus ad duces, præfectosq; trāsire (inquit) hostes amnem non redituri si uiri eritis. Quare fortissimi cōmilites accepto signo statim irrumpite quàm maximè conferti, & quum hostium agmini sagittarum nubē superfuderitis, singulos bini circumsistite: atq; ex hodierna uicto-

ria opulentas urbes Vilnā atq; Cracouiam diripiendas uobis proponite. Hæc ubi dixit, ex uniuerso exercitu ad septē milia fortissimorum equitum delegit: quibus imperat ut hostes à tergo circumueniant: atq; illinc quū in fronte præliū ardere cognouerint, auersos ac nihil tale timētes totis uiribus adoriantur. Erat enim ab læua modica uallis ad occultādas similes insidias nata, quam perpetui colles uestiti densissimis uepribus cōtegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripā Borysthenis extendebantur: nec ab equitatu superari poterāt dumetis ac fruticibus cōtinenti uepriū serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex alijs uerò copijs tres acies facit. Primū, in qua fuere ad duodecim milia equitū, in dextro cornu collocat, eiq; Michaëlem Golijzam uirū strenuum præficit. Secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam apud sarcinas atq; alia impedimenta exercitus. Ipse cum robore uirorum mediam tenuit. Ex aduerso Constantinus non ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parē futurum si ad primū eius procursum sagittarū multitudinem sustineret, & res ipsa collato pede et cominus consertis equis geri posset, omnes cataphractos in fronte cōstituit, qui primam uim sagittarum exciperent. Vtrumq; autē cornu Lithuanis, terga uerò pedite firmauit. Inde prouectus equo singulis ordinibus adequitans non iā, inquit, aut pro gloria aut quomodo Smolenchū fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi et foedissimi Moscouitæ Lithuanis atq; Polonis imperitent, uobis hodie dimicandum. Neq; ego uos mei commilitones ulla magis adhortatione ad uirtutem atq; uictoriam accendam, quā ut meminertis esse in tergo Borysthenē amnē, quē si cedēdo aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsī igna-

uiq; transiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atq; insigni uestra clade nobilitatis. Sed ne tantum dedecus atq; flagitium admitti meis auspicijs patiamini, oro obtestorq; te Deus optime maxime, uoxq; Polonici imperij uindices tutoresq; certissimi diue Ladislæ ac Cassi mire uoueoq; ambobus aram ac tēplum, si uobis cordi erit Polonū uincere, ac mihi fas fuerit suis fugatisq; perduellibus, maturam plenamq; uictoriā reportare. Dicēte adhuc Cōstantino à Moscouitis signa cecinerunt: ac simul ab dextro cornu Michaël equitatum suum procurrere, & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus (ut in ordinanda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuo inclinatis hastis impetum facere & rem ad gladios celeriter adducere iussit. Tanta fuit eorum celeritas ut spatia cadentium sagittarū præteruecti magna ex parte ingruentē illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus armisq; uergentes hostē hippotoxotis usum arcus & secundas sagittas, in quibus summopere confidebant, ademerint. Contra Lithuani q̄ maximē expansis alis in latus hostium inuecti in cōfertissimam eorū aciem innumerabiles sagittas emiserunt, quo casu oppressi Moscouitæ quum nec à frōte perrumpere instantibus cataphractis, nec cedere prementibus extremis possent. Soluta acie in utrūq; Lithuanorū cornu sese præcípites effuderunt. Ibiq; duo simul prælia diuersis in locis inierūt. Eodem quoq; tempore equites quos per occultam uallem interga Polonorum à Basilio missos docuimus, cū ingenti clamore & maximis tubarū clangoribus, quo maioris multitudinis speciem facerent adorti nouissimos in tergo pugnare cœperunt, quod ubi animaduersum fuit, præfecti quidā uiri fortes inter quos fuit Poloscha re

gulus, tametsi Constantinus ne se loco mouerēt, ne pugnam iniussu capefferent, edixerat; rati tamē in subitis & difficil-
limis pugnae casibus, non ad præscriptum agenda omnia,
sed occurrendum præsenti rerum occasione, q̄ imperatorem
alia in parte pugnātem consulere, aut omnino certiorē fa-
cere in ea temporis exiguitate non poterant; phalangem
peditum in hostem conuerterunt. Phalanx suo ordine immo-
bilis & firma tametsi ab sagittis aliquod detrimentum acce-
perat. attamen displosis omnibus sclopettis stratisq; ea pila-
rum procella primis hostium ordinibus, ad contos alabar-
dasq; deuenit: atque equitatum impulsu ac uirtute repulit.
Equites quum sua impediti multitudine explicare se persul-
tareq; non possent, cum magna cæde in angustijs prælium
sustinebāt. Ibi ardente certamine, uidere erat uiros equosq;
singulis ictibus transfodi, pro turbari, ingentes cadauerum
tumulos passim accumulari, cruore & morientium gemitu
cuncta compleri. At in altera parte Cōstantinus perruptis
hostium ordinibus, & Michaëlis equitatu prope deletō iam
ad medium agmen peruenerat: contrastoq; acri certamine
primos impetu ac cæde turbauerat, quum Basilius tertiæ
aciei ac uiribus suis diffidens retrocessit: nec tamen terga
uertit summæ rei euentum expectans. Nāq; equitatū, quem
in terga hostium præmiserat ab ea parte improuidis subi-
tam ex insperato atq; eo maiorem trepidationem iniecturū
putabat. Sed pedites qui eos pepulerant cōuersis ordinibus
in subsidiariam aciem pleno gradu illati oēm eius reliquam
spem atq; animum fregerunt. Ita Basilius cum globo nobi-
lium equitum prælio excedens citatis equis effugit. Fugien-
tem secuta est ea acies, quam in subsidijs ad colles fuisse col-
locatam demonstrauimus, quum nec aspectum quidē cruen-

ti atq; uictoris peditis sustinere potuisset. Inde foeda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Basilius armatum quemq; & pugnacissimos totius exercitus circa signa & in eius agminis fronte posuerat. Diu itaq; pugnatum est incerto euentu ac summa omnium cōtentione, periereq; nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adolescentes dum ardentius in cōfertam hostium aciem equos cōcitassent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerso loco infestis cuspidibus superuenirent, Moscovitæ antequam in tergo pugnare cogerentur, sibi celeberrima fuga consuluerunt. Poloni uictores potiti hostiū castris magnam prædam ex regio apparatu, & quinq; milia equorū cœperunt. Supra septem hominum milia interfecerunt. Michael quoq;, & cum eo illustres aliquot duces capti, quos postea Sigismundus uinctos cum signis militaribus triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolenchum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est: namq; Basilius ex fuga intromissis delectis equitibus, oppidū nouo præsidio firmauerat, Existimans si primos oppugnationis impetus præfidiarij sustinerent, Polonos postea quod anni tempore excluderentur, de obsidione minimè cogitaturos: enimuero sexto idus Septembris pugnatum est. Quamobrem Cōstantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationē inuenisset, neq; natura gelidæ regionis sub pellibus atq; tentorijs cōtineri milites pateretur, desperata obsidione citra Borysthenem in hyberna reduxit exercitum. Paucis antè diebus q̃ ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus Turcarum Imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos cam-

pos secunda praelio dimicauit. Exarsitq; subinde uniuersa Asia duobus maximis bellis quorū motus, causas, euentusq; tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recensere non alienum ab instituto opere existimaui tum propter uarietatem atq; amplitudinem rerum gestarū, tum ut principes Christiani si diutius inter se ferro saeuerint, cum eo hoste quandoque sibi rem futuram intelligant, qui duos longe potentissimos terrarū orbis reges in aliena pro uincia iusta acie superarit. Consulto quoq; hæc in unum locum contulimus ne confusa rerum serie perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine cognosci facilius possent. Post bellum Peloponnesiacum quo (ut supra memorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Cryssæū, Methonēq; Turcarum armis cesserunt, quum Veneti red-dita Neritho, quam ad Leucadem uiceperāt, authore Andrea Gritto, cum hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam uersus, ut illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduentum Techellis noui Prophetæ uiri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ urbes agitabantur magno quidem cōmodo Venetorum & Hungarorum, quibus Baiazetes nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat aut Techellis originem Persa regiæ gentis cognatione antea clarus, sed longe illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, uitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini uatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis discipulus uiri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est Persica lingua strabo) magni Vssumcassanis filijs crudeliter interfecit.

De quo Harduelle breuiter aliqui memorandum existimamus, ut quibus procellis iactatum sit Persarū imperium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac uiribus tumultuantem minorem Asiam retinuerint, prodita rerū origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, cæterum ingenio ac moribus propè diuinus. Qui quum honores, diuitias, uoluptates, & cultioris uitæ cōmoda (quæ uulgo munera humanæ felicitatis appellantur) ueras erumnas, fortunæq; luābria existimaret, eaq; palā ageret mira animi fortitudine quæ populus continentie & doloris impatiens miraretur, magis q̄ imitari posse cōsideret, tātā excellentis uirtutis opinionem adeptus est; ut eū quam imparem regiæ stirpi Assimbeius Vssumcassanes in generum sibi asciuerit, tradita ei Marta quam ex Despina Caloiannis Trapezuntiorum & Ponti regis filia suscepserat. Eius autē connubij lex fuit ut Vssumcassanes Despinā paterno more Christum Deum colere pateretur, atq; ita facile euenit, ut Marta Despinæ matris auctoritatem secuta legis nostræ ritus perdisceret, unde postea obortam in Europa opinionem uidemus Hysmaelem Sophum tanquam auiæ matrisq; disciplina imbutum Christianos homines nusquā improbatis eorū sacris in honore semper habuisse. Cur autē Caloiannes Rex Christianus Vssumcassani uiro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionē acceperit, præclare intelligi potest utrumque rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia cōparare uoluisse aduersus impotentem uim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorum Imperio in orientem uires extenderat. Sed Mahometes nouo ideoq; Persis terribili tormentorum fretus apparatu quum Vssumcassanem ad Tabendam quæ Toccata hodie

dicitur, in Anserinis campis profligasset, facile postea Ca-
 loianem oppressit, Trapezuntisq; & totius Ponti Imperio
 usq; ad Colchos in prouinciam redacto, eum Cōstantinopo-
 lim perductum in carcere necauit. Cæterum ut ad Iacuppū
 Harduellemq; reuertamur, existimauere pleriq; regē me-
 tu potius rerum nouarū, q̄ optimi eius uiri obseruantia eas
 filiæ nuptias quæsiuisse; quoniam Harduelles uulgata no-
 ua religione, in mutatisq; priscæ legis mysterijs apud Tau-
 risum, quum ē tota Perside Armeniaq; uisendi hominis stu-
 dio innumeri mortales confluerent, tantum sibi nominis ac
 uirium comparauerat, ut si sectatores suos cogere atq; ar-
 mare uellet, magnas eum copias breui collecturum appare-
 ret. Illud in primis ueluti diuino spiritu afflatus persuase-
 rat, neminem ex his post mortem cælestia regna petiturum
 qui Mahometem colerent, nisi eos legis ritus sequerentur,
 quos Haly Mahometis interpres & socius scribendo ac do-
 cendo posteris tradidisset. Ea erant magna ex parte diuer-
 sa atque aliena penitus ab persuasionibus atque mysterijs
 quibus Asia omnis et Africa ea tempestate tenebantur. Nā
 Homarem alterum ex Mahometis discipulis tanquam gra-
 uius & certius leges interpretantem Halis doctrinæ præ-
 ferebant. Nec multum postea temporis interceßit quum Ia-
 cuppus Vssumcassane uita functo in paternum regnum as-
 sumptus Harduellis potentiam atque eius religionis coetus
 hominum suspectos habere, ac uereri cœpit, ne Persæ qui
 antiquorum regum stirpi occultæ fauebant, sub specie re-
 ligionis atque sacrorum coirent, & excitatis factionibus
 nouas res nondum firmato imperio molirentur. Namque
 Asimbeius Vssumcassanes quondam Armeniæ procurator
 & dux ualidæ equitum manus interfecto Molaonchre legi

timo rege uī fraudeq; regnum adeptus fuerat, putabatur enim Molaonchre ex stirpe Gempse maximi Parthorum Sultani qui in oriente latum imperium usque ad Bactrianos & Aracosios tenuerat. Vnde postea ortæ duæ hominum factiones, nam alij nouis regibus, alij autem prisco & regio sanguini fauere uidebantur. Quibus de causis Iacupus, ut erat suspicaci turbidoq; ingenio, quum regnādi causa neque necessitudine neque optimi uiri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem submissis percursoribus interfecit, sectatoribusq; eius aut cæsis aut pulsis, in posterum uano metu, atque inani sollicitudine crudelem animum liberauit. Hismael Herduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarum orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc per tumultum fato quodam seruatus auunculi scuitiam uitauit, confugitq; in Hircaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui supra Caspium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis uero discipulis unus ante alios Techellis, qui postea Cuselbas, hoc est, Rubrum caput, cognominatus est, uirtute doctrinaq; notitia magistro comparandus eam quoque tempestatem aufugiens superato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: posuitque sedem in Antitauro monte, ubi ad radices perfossæ rupes natura atque arte hominum opacos specus habent, qui rubra saxa ab incolis nuncupantur. Ea est salubris & per amœna loci facies propter frequētiam uarietatemq; pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur & colles toto anni tempore uestiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinem contemplationis conditus dum diuina celestiaque rimatur per aliquot annos durissimam uitam

egit, contentus his quæ sponte terræ atq; ipsius naturæ benignitate nascebantur. Is primo à pastoribus uisus & agnitus; deinde ab agricolis qui uictus duritiem pietatēq; hominis admirabantur necessarijs ad uitam rebus donatus est, ac demum quum responsa daret, & iam maior homine uideretur gliscente in inmensum diuinitatis opinione à curiosis in pagos tractus, ac mox inuito similis in proximas deductus urbes oēm prouinciam sui fama admiratione q; compleuit. Nec publicatis semel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt qui (uti apud Persas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturq; nisi ea iussa præceptaq; capefferent, animas post interitū corporis, æternos ignis cruciatus subituras. Talia frequentissimis cōcionibus atq; responsis quum omnibus facile persuasisset, mobilē gentem ac superstitionibus deditam breuī ad sui studium pertraxit, iussitq; ut sectatores turbinatum capitis tegumentū linthea in spiras circundante fascia pro insigni nouæ religionis rubro colore distinguerent, ita ut nouæ huius hæreseos studiosi à rubro colore pileorū Cuselbasæ toto oriente uocitentur. Simili quoq; sed meliore fortuna Hismael eosdem ritus quos pater in Perside tradidisset ingenuo animo complexus est, namq; ipse poscentibus fatis ut primum adoleuit admirabili uirtutis indole patris uestigia secutus quum iam eloquio, decore uultus, sapiētia, atq; animi magnitudine diuis ipsi quam mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes uires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tātum uulgus, sed pleriq; natalibus ac diuitijs clari, semel capti nouitate religionis ut præclarius eorum studium uideretur postquam ab uetere disciplina discessissent, eum in summā uirtutis & dignitatis existimationem euexe

rant. Ipse quoq; nōdum pubescens supra ueras uirtutes inani etiā morum specie in sui admirationem cōpositus opes, gloriam, imperium, quæ cupere uideri nollet, ut simulator egregius abnuenti per similis absequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (ut erat syderalis scientiæ peritissimus) inspecta filij genitura Hysmaëlem et prophetam summum & uere legis conditorem futurum, subactāq; maxima parte Orientis Mahometis gloriam pietate & rebus bellicis æquaturum, quæ haud temere iactata in uulgus altio rem materiam sermonibus præbuerunt. Nec multo post Hysmaëli cognomentum Sophus, quod ab admiratione assentatione q; familiarium multum antea tā cœperat, omnium consensu inditum est, ut credi par sit petiitū ab uetere Magorum memoria, qui quondam apud Persas ipsis etiā regibus imperabant. Nā Sophus apud eas gentes Deorum interpretem sapiētemq; significat. His auspicijs haud dubiè in magnam spem gerendarum rerum erectus auunculo Iacuppo ueneficæ uxoris fraude sublato paternos agros & modicum illud imperium, quod dotale matris fuerat repetere cogitauit, armatisq; suæ sectæ promptioribus, & à Pyrchale regulo sumptis auxilijs, ingressus Armeniam fama magis atq; hominum beniuolentia quàm uiribus breui paternam ditionem uendicauit. Mox eo successu firmior factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculofoq; tempore metu mortis deseruerant, tunc oblato duce fiducia pleni eandem heresim sequerentur, adauētis copijs ad urbem Sumachiā quæ est in finibus Mediæ duxit: atq; eam ui captam hostiliter diripiuit. Capta Sumachia maximam cōsecutus est nominis existimationem quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes ex primis rerū motibus ad sum-

mam uictoriæ sæpenumero perducere consuevit, et quod po-
stea plurimū cōtulisse iudicatum est, inermē magna ex par-
te exercitū ditatum præda militariter instruxit. Inde non iā
urbes, sed Persarum imperium animo uoluens, quum iam
Fortuna quæ cuncta detulerat uiam quoq; melioribus fatis
aperiret, ad Taurisium nobilissimam maioris Armeniæ ur-
bem contendit. Ea urbs Persarum regia est, numero homi-
num atq; opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiqui-
tus Terua uocabatur, distans à proximo littore Caspij ma-
ris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longè ab
Emporio Derbento: ubi portæ ferreæ inter mōtes et mare
angustias arcendis eo additu Scythis præcludunt. Inuasit au-
tem Sophus Hysmaël Persarum imperium, nouaq; Maome-
thane superstitionis opinio quam à parte cœptam aliquan-
diu supplicij metus oppresserat, promulgata & latè disse-
minata est, anno Christianæ salutis supra, Millesimum &
quadringentesimum nono, quo Italia Gallorum aduētū ma-
ximas adiit clades, et Veneti cum Turcarum classe ad Pro-
tum insulam congressi, fœdissimè rem gesserunt. Nec multo
post exarsit in Germania authore Luthero dira hæresis,
quæ populis, ut in Perside acciderat, ad insaniā uersis, Chri-
stiani dogmatis placita, et ueteres sacrorum ritus uehemen-
tissimè conturbauit. Ita ut facile crediderim ab occulta cœ-
li potestate, malignoq; syderum concursu prouenisse, ut reli-
giones toto terrarum orbe enatis factionibus uno tempore
scinderentur; quando non Mahometani modò Christianiq;,
sed & remotissimæ gentes idolatræ aut sydera aut porten-
ta pro Dijs uenerātes cum in India quæ ad Orientē uergit,
tum in Nouo orbe ad Occiduam plagam reperto nouas sa-
crorum opiniones induerint. Sed ut ad rerum seriem reuer-

tamur, aduentante Hysmaële, Taurisij erat Aluātes Iacup
 pi filius, qui paulò antè de regni possessione cū Moratcha-
 mo fratre armis contenderat eumq; prælio uictū Armenia
 Persideq; pepulerat. Is ut in ciuilibus discordis plerumq;
 accidit quum primores ciuium qui in Moratchami parti-
 bus fuerant armis persecutus occidendo aut proscribendo,
 in ipsa uictoria totam urbem mœrore atq; funeribus com-
 pleuisset, magnam sibi inuidiam conflauerat. Quā occasio-
 nem nactus Hysmaël, quòd ciuium animos odio seuissimi re-
 gis (si propius accessisset) res nouas in urbe molituros in-
 telligebat, instructo exercitu protinus ad urbis portas per-
 rexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppressus, aut mili-
 tes cōparare, aut ullo satis opportuno præsidio mœnia fir-
 mare nequiuerat, tantum animi ac uirium fuit, ut aduersus
 eā belli mollem persistendū: aut de uita cum imperio dimicā-
 dum esse censeret. Quamobrem diffusus rebus suis dum tu-
 multum atq; arma iratorum ciuium ex merito pertimescit,
 trepidanti atq; attonito similis urbe excedit: portaq; Hys-
 maëli statim aperiuntur. Namque ciues, qui luctuosis tem-
 poribus quibus inter se de imperio reges decertarunt ma-
 xima ex mutuis cladibus damna pertulerant, tutā in eo pe-
 riculo atque utilem pacem habere malebant ab uictore tan-
 ti nominis, quàm pro cruento rege ad internitionem iterū
 dissentire, maxime quòd una omnibus incolumitas propone-
 batur; patebatq; amplissimus gratiæ locus apud nouum re-
 gem, his qui eius religionis disciplinam profiterentur. Hys-
 maël ingressus urbem aliquot prætorianis per tumultum
 interfectis qui fugientem regem sequi nequierant, sepul-
 crū eximij operis quo auunculus more Persarum conditus
 fuerat euertit, ossibusq; disiectis, & abrais tota urbe eius

titulis, quò dolorem paternæ cædis expiaret, ac iusta persolueret parentis manibus omnē illius memoriam aboleuit. Interea dū Sophus Hysmaël Aluante incolumi minimè debellatum esse existimans maiores etiā copias parat, easq; aperto ueteri armamentario militariter instruit crebris rumoribus ac nuncijs afferebatur aducntare Aluantem, quem ex fuga petisse Scyras urbem atq; in ultimas regni partes ad mare penitus concessisse fama cognouerat: trabereq; illum præter innumerabiles pedites sex milia cataphractorū equitum, & magnū numerum sagittariorum qui partim equis, partim camelis insideāt, et Moratchamū quoq; fratrem in Assyria ad urbē Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparasse, positisq; incommuni periculo priuatis contentionibus uniuersas mox uires cum fratre iuncturum. Hæc tametsi omnium sermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu territus Hysmaël quo Deorum auspicijs & maiore aliquanto fiducia quàm proprijs uiribus posset, bellum gerere uideretur, ad hostem ire constituit; prouisaq; re frumentaria, ac lustratu exercitu urbe egreditur nulla magis ora ratione usus, qua militum animos alacri spe compleret, quàm ut maturarent, & se ducē quem Dij dedissent, ad certā uictoriam sequerentur. Aberat Aluantes à Taurisio itinere decem dierum, quū Hysmaël sui famam incredibili celeritate prætergressus ad Niphates montes peruenit, qui Armeniā ab Assyria determinant. Eos Aluantes magnam molem exercitus & plurima impedimenta more Persarum trahens præmissis exploratoribus, qui ubi transitus difficles forent, munirent uias & saltum nō uno in loco cæsis arboribus aperirent, breui superare decreuerat, quod ubi cognouit Hysmaël indicans secū imparato

imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturum si prior ipse transcenderet, hostemq; apud ut in nullo metu neglecta solutaq; omnia futura essent, inuaderet; continuo in aduersos motes primum agmen erexit, ac deiectis è summo uertice hostium præsijs, eo ipso die uixdū refectis ex labore militibus, Aluantis castra quæ ad ultiores montium radices erant, adortus est. Tanta è conspectu appropinquantium hostium in castris perturbatio exorta, ut præ tumultu ac trepidatione militum arma poscentium quibus focinarum greges, lixe, colonesq; pauidum genus immiscebantur, uix Aluantes quid fieri uellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut denique aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armenis magnum atque atrox prælium cæptum. Neque Hismaëli cui nunquam animus uirtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Namque per cuneos tribus simul locis aggressus hostem, antequam cataphracti equites, quorum magna pars non stratos non frenatos equos habebant, arma iuduerent, in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditatum in fugam uertit. Aluantes qui nihil earum rerum antè prouiderat, quòd ad famam tanti comparati exercitus nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inuenturum hostem putasset, concurrere, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quum subita eius consilia quæ in ipso periculo capere coge batur nec duces nec milites exequerentur, pudore ac desperatione uictus, dum in primo agmine acrius pugnat, obtruncatur. Interfecto Aluante cæsisq; Persarum promptissimis cataphracti, qua parte uirium Aluantes superior erat, quum iam non esset pro quo depugnarent, effugere non dubitarunt. Idem fecere sagittarij, et cæteri postremi agminis mi-

lites, qui audito statim tumultu fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hysmael cum minore aliquanto hostium cæde quàm pro tanta uictoria quis crederet, castris potius, quòd antequàm fugatum hostem sectaretur exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælij reficiendos esse existimabat, eo in loco per aliquot dies stativa habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas urbes superuenirent, & quò uictoria, eò etiam gentium fauor inclinaret, ad urbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multum ante ad famam ingentis uictoriæ parati ea facere quæ diuinus uictorq; Hysmael imperasset, cum urbe recipere commeatu, pecuniâq; iuuare in ea rerum commutatione recusarunt. Sophus ab supplici ciuitate omnibus diuinis atq; humanis honoribus affectus sæpe ad populum de ueritate atque præstantia nouæ religionis concionatus est, edixitq; se pro hostibus habiturum, qui intra trigessimum diem antiquos ritus minime reliquissent. Quamobrem quando illinc ex successu uictoriæ certissima præmia, hinc uerò si pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentissimæ urbis diuitijs persoluto militi stipendio ueteres nouosq; milites quibus arma, equi, tela, uestisue decrant, omnibus rebus instructos exornauit. Namque in urbe quæ inter ceteras Orientis summam obtinet claritatem frequentes erant officinæ omnis generis armorum plenissimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybaq; recoctis, & ex herbarum succis addita insigni temperatura, longè elegantius, quàm apud nos id fiat fabricare consueuerunt, nec galeas tantum, thoraces, & ocreas; sed equorum etiam perpetua ex tenuissimis laminis tegumenta. Post receptam urbem Scyras, Sa-

pham quoque quæ Susa antiquitus fuisse existimatur, et Sulthaniam quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuisse arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, constitutisq; per singulas urbes suæ sectæ magistratibus Hysmael superato Tigri in Mesopotamiam profectus est, ut Moratchamum Babylonie possessione depelleret arma adhuc exercitumq; tenentem, quo (ut supra memorauimus) iunctis cum Aluante uiribus in Armeniam transire statuerat. Sed is fraternæ calamitates exemplo territus quando Aluātes & Persarum exercitus cum amplissimis regni facultatibus è tanto fastigio unius diei negotio corruissent, iudicauit minimè sibi armis Fortunam periclitandam: sed in ulteriora regni ad meliores casus expectandos, continuo fugiendum, quòd uictori hosti ac tum ingentes trahenti copias, qui numerosum exercitum parua manu cæcidisset, minimè se parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hysmael tantæ uirtutis fama, magnitudine copiarum, et ipso denique Deorum immortalium fauore terribilis Mesopotamiam ingressus cedente Moratchamo, & certantibus inter se populis qui nam primi uictoris gratiam deditionis celeritate mereretur, omnem prouinciam in deditionem accepit. Porro Moratchamus nec copijs suis terrore percussus satis fidens, nec ullis se urbium mœnibus credere tutum existimans, collecta suppellectile cum uxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hysmael maximam Orientis partem uictoricibus armis peruagatus ab Assyria in Mediam transcendit. Vrbes, castellaq; aliquot in Zagro monte quæ Aluantis præsidij tenebantur, expugnauit; regressus in Armeniam in Albanis, Hiberis, & Scythis, qui ulteriorem Cassij maris oram tenent, bellum intulit, quòd

eae gentes tributariae quondam Persarum regum ex
 ne ciuili belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidi-
 domus proximè conflagrant, neque tributa quart-
 annum persoluissent, neque solitas omnino legatione-
 ta praesertim uictoria misissent. Dum haec ab Hys-
 runtur Techellis Cuselbas, quem ex heremo in urbe
 Armeniam, minorisq; Asiae magnam partem noua
 ne compleссе paulò ante memorauimus, conftrato
 ex foederatis eius disciplinae hominibus Turcarum
 inuasit. Enimuero quum Techellis in coetu mortaliu-
 ra saepius mira felicitate praedixisset, Sophusq; H-
 dudum exul et profugus non sorte, non humano sub-
 pietate ac certissima religionis auspicijs in eam rer-
 plitudinem creuisse uideretur, tanta suscipiendae eius
 stitutionis omnium animos cupido inceserat, ut circ-
 urbes atque oppida iam plena essent his hominibus,
 tessera nouae professionis rubris pileis uterentur. Con-
 primo apud Tasciam urbem quae ad Antitauri rad-
 est supra sex milia hominum, ubi à Techelli persuas-
 ma capefferent, quibus si quid durius ab impijs Tur-
 deret sese & ueram religionem tuerentur, omnes iu-
 do affirmauerunt se neque ducem in ulla fortunae ac-
 deserturos, neque pro sanctissimae haereseos digni-
 iampridem corpora atque animos deuouissent, labo-
 lum, aut ulla uitae pericula recusaturos. Techellis pe-
 uidet suorum animos singulari omnium consensu su-
 uirtutis fiducia confirmatos, quum pecuniae quae lib-
 à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad a-
 tantam multitudinem non sufficerent, edixit, ut frume-
 quaq; uersum irent, & eorum maximè facultatibu-

eae gentes tributariae quondam Persarum regum es-
 ne civilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidit
 domus proximè conflagrant, neque tributa quan-
 annum persoluisent, neque solitas omnino legatione-
 ta praesertim victoria misissent. Dum haec ab Hyrcanis
 runtur Techellis Cuselbas, quem ex heremo in urbem
 Armeniam, minorisq; Asiae magnam partem nouam
 ne complexisse paulò ante memorauimus, constato
 ex foederatis eius disciplinae hominibus Turcarum
 inuasit. Enimuero quum Techellis in coetu mortalium
 ra saepius mira felicitate praedixisset, Sophusq; Hec-
 dudum exul et profugus non sorte, non humano sub-
 pietate ac certissimae religionis auspicijs in eam rerum
 plitudinem creuisse uideretur, tanta suscipiendae eius
 stitutionis omnium animos cupido inceserat, ut circum
 urbes atque oppida iam plena essent his hominibus,
 tessera nouae professionis rubris pileis uterentur. Con-
 primo apud Tasciam urbem quae ad Antitauri radice-
 est supra sex milia hominum, ubi à Techelli persuasum
 ma capefferent, quibus si quid durius ab impijs Turcis
 deret sese & ueram religionem tuerentur, omnes iuramen-
 do affirmauerunt se neque ducem in ulla fortunae ac-
 deserturos, neque pro sanctissimae haereseos dignitate
 iampridem corpora atque animos deuouissent, laborum
 lum, aut ulla uitae pericula recusaturos. Techellis po-
 uidet suorum animos singulari omnium consensu suae
 uirtutis fiducia confirmatos, quum pecuniae quae libere
 à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad alimen-
 tantam multitudinem non sufficerent, edixit, ut frumen-
 quaq; uersum irent, & eorum maxime facultatibus

eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex
 ne ciuili belli, quo Persis totusq; Oriens cum excid
 domus proximè conflagrant, neque tributa quar
 annum persoluiſſent, neque solitas omnino legation
 ta præsertim uictoria misissent. Dum hæc ab Hyji
 runtur Techellis Cuselbas, quem ex heremo in urb
 Armeniam, minorisq; Asiæ magnam partem noua
 ne compleſſe paulò antè memorauimus, conſlato
 ex fœderatis eius disciplinæ hominibus Turcaru
 inuaſit. Enimuero quum Techellis in cœtu mortaliu
 ra sæpius mira felicitate prædixisset, Sophusq; H
 dudum exul et profugus non sorte, non humano subſ
 pietate ac certissimæ religionis auspicijs in eam rer
 plitudinem creuisse uideretur, tanta suscipiendæ eius
 stitutionis omnium animos cupido incesserat, ut circu
 urbes atque oppida iam plena essent his hominibus,
 tessera nouæ professionis rubris pileis uterentur. Con
 primo apud Tasciam urbem quæ ad Antitauri radi
 est supra sex milia hominum, ubi à Techelli persuasi
 ma capeſſerent, quibus si quid durius ab impijs Turc
 deret sese & ueram religionem tuerentur, omnes iuv
 do affirmauerunt se neque ducem in ulla fortunæ ace
 deserturos, neque pro sanctissimæ hæreseos dignita
 iam pridem corpora atque animos deuouissent, labor
 lum, aut ulla uitæ pericula recusaturos. Techellis pos
 uidet suorum animos singulari omnium consensu sur
 uirtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liber
 à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad al
 tantam multitudinem non sufficerent, edixit, ut frumen
 quaq; uersum irent, & eorum maximè facultatibus

eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex occasio-
 ne ciuilibus belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regie
 domus proximè conflagrant, neque tributa quartum iam
 annum persoluiſſent, neque solitas omnino legationes in tan-
 ta præſertim uictoria miſiſſent. Dum hæc ab Hyſmaële ge-
 runtur Techellis Cuſelbas, quem ex heremo in urbes ductū
 Armeniam, minorisq; Aſiæ magnam partem noua religio-
 ne compleſſe paulò antè memorauimus, conſtato exercitu
 ex fœderatis eius diſciplinæ hominibus Turcarum fines
 inuaſit. Enimuero quum Techellis in cœtu mortalium ſutu-
 ra ſæpius mira felicitate prædixiſſet, Sophusq; Hyſmaël
 dudum exul et profugus non ſorte, non humano ſubſidio, ſed
 pietate ac certiffimæ religionis auſpicijs in eam rerum am-
 plicitudinem creuiſſe uideretur, tanta ſuſcipiendæ eius ſuper-
 ſtitionis omnium animos cupido inceſſerat, ut circumiectæ
 urbes atque oppida iam plena eſſent his hominibus, qui pro-
 teſſera nouæ profeſſionis rubris pileis uterentur. Conuenere
 primo apud Taſciam urbem quæ ad Antitauri radices ſita
 eſt ſupra ſex milia hominum, ubi à Techelli perſuaſi ut ar-
 ma capeſſerent, quibus ſi quid durius ab impijs Turcis acci-
 deret ſeſe & ueram religionem tuerentur, omnes iureiuran-
 do affirmauerunt ſe neque ducem in ulla fortunæ acerbitate
 deſerturos, neque pro ſanctiſſimæ hæreſeos dignitate cui
 iam pridem corpora atque animos deuouiſſent, laborem ul-
 lum, aut ulla uitæ pericula recusaturos. Techellis poſtquam
 uidet ſuorum animos ſingulari omnium conſenſu ſummaq;
 uirtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liberaliter
 à prouincialibus pietatis ſtudio erogabantur, ad alendam
 tantam multitudinem non ſufficerent, edixit, ut frumentatum
 quaq; uerſum irent, & eorum maximè facultatibus atque

diuitijs uterentur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaque in plures manus diducti è proximis agris magnam uim commentus & pecoris in castra conuexerunt, ac mox crescente multitudine è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ ubertate agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, ubi multis diebus eo terrore belli per agros impune circumducto se ipsos aluerunt, tantumq; formidinis omnibus intulerunt, ut qui oppida et uicos incolebant instante metu omnes fortunas suas cum uxoribus ac liberis in urbem Iconium comportare cogerentur. Namque edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaq; præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo in partes transirent, & uulgatam multum antea Persarum religionem sequerentur. Quod si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facèsq; succenderit nullum postea ueniæ aut saluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosq; omni religione potiora existimantes, alij uerò obærat, infames, capitalia ausi, præterea serui complures fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post Turcis contra arma parantibus, auxilia quoque equitum ab Hysmaële missa opportunissimo tempore superuenerunt. Nam quæ Hysmaël ex fœdere communis disciplinæ iam tum antea per legatos Techellim fuerat adhortatus, ut sacrosanctis cœptis insisteret, introductæq; religioni uim armaq; adderet, ac magno animo progredereetur. Se enim negotio minimè defuturum, & peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua castrensis apparatus comparari posset, continuè subministraturum. Hæc haud occultè Sophus Hysmaël con-

trā Baiazetem moliebatur, ut paruis inijs, maioris belli causas fereret. Namque & ueteribus odijs quæ propter bella continua cum Turcis intercedebant, & ex priuata quoque religionis diffensione Baiazeti infensus nihil magis in maxima uirium amplitudine & in secundissimo rerum cursu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quam Othomanicum bellum animo uolubatur. Quin & legatos ad Senatum Venetias misit, qui foedus atque amicitiam peterent in eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Iosaphates Barbarus, & Ambrosius Contarenus legati in Armenia cum Vssumcassane materno auo quondam pepigissent. ii enim diuersa uia totum Orientem peruagati officiorum suorum ac itinerum commentarios posteris reliquerunt. Id in primis Hysmaël postulabat ut artifices qui aenea tormenta conflarent ab Italia sibi per Syriam mitterentur, & decreta in Græciam atque Asiam ualida classe, Baiazetem maritimo bello distinerent, se uerò terrestribus copijs minorem Asiam completurum præbiturumq; pulcherrimam occasionem Venetæ classi ad ea recipienda, quæ in ora Græciæ superiore & recenti bello amisissent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis respondit, neque ueteris amicitie, neque foederis quæ sibi cum Persarum regibus fuissent obliuisci, gratamq; semper futuram apud Senatum eius rei memoriam, sed eo summo opere lætari, quòd nouus Rex Sophus Turcarum hostis esset: quòd curæ haberet communicare belli causam; atque ea polliceri quæ si Vssumcassanes Iacupusq; filius præstitissent, nequaquam sibi bellum cum Othomannis gerendum foret. Cæterum eas esse rerum uices, ut sicuti Persarum reges domi ea tempestate ociosi occupato in Europa Baiazete, nihil sibi mouendum existimauerint,

ita Senatum in deteriore & periniqua temporum conditio-
 ne quod uelit ac maxime optet prestare non posse, quod pa-
 cem quinquennio ante cum Baiazete factam sibi minime
 uiolandam existimet, occupari enim se grauissimo bello,
 quod praeferoce Europae gentes coniuratione facta & ma-
 ximi reges nullis laceßiti iniurijs, sed sola concitati Venetæ
 felicitatis inuidia, nuper intulerint, sperare tamen staturos à
 iustiori causa Deos immortales, & Rempublicam quam
 ulla uis per septingentos amplius annos non fregisset, ab im-
 manitate tot hostium seruaturos. Proinde suo regi refer-
 rent Senatum quum per occasionem posset daturum operam
 ut Sophus intelligeret nihil sibi Persarum amicitia anti-
 quius esse, aut speciosius quicquam futurum, quam Turcas
 Christiani nominis hostes, quibus ipse insensus esset, mutuis
 consilijs ac paribus armis oppugnare. Legati paulo post
 cum spe magis ineundi fœderis, quam quod re ipsa quic-
 quam impetrassent, donati muneribus in Cyprum triremi-
 bus reuecti, in Syriam tratecerunt, habueręq; occulta collo-
 quia cum Petro Zeno (is Caterini legatione Persica clari-
 filius fuit) qui tunc Damasce negotiatoribus Venetis prae-
 rat. Qua de causa Baiazetes cognita legatorum profectio-
 ne, per oratores & literas quaestus est apud Campsonem
 Gaurum Aegypti regem cum minus amicę facere, quod Per-
 sarum legatos per mediam Syriam ad communes hostes ad
 concitanda externa arma transire permetteret. Vnde mox
 irato Aegypto omnes Veneti mercatores, & ante alios ip-
 se Zenus, qui Tripoli, Alepi, Beryti atque Alexandriae
 agebant perducti Memphim coram Campsone sæpius cau-
 sam ex cathenis dicere coacti sunt, uixq; post annum quo
 omnes contumelias ab inmanibus Mamaluchis pertulerant,

uitam & libertatem impetrarunt. At Techellis Persarū auxilijs firmato exercitu ad Iconium celeberrimam Lycaonia urbem iam peruenerat, populatusq; uniuersum agrum magnam hominum multitudinem ad cultum noue religionis perduxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Baiazetis nepotes qui Alemsaco & Sciaenscio patribus morbo extinctis his regionibus imperabant, coactis copijs ne tāta ignominiam in conspectu nobilissimae urbis à latronibus paterentur, in aciem descenderunt. Sed illi adolescentiae ardore praeproperi quum iniquo in loco praelium commississet, ab hoste fusi fugatiq; sunt. Neque in ea uictoria Techellis ab oppugnatione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusq; expugnandarum urbium tumultuario exercitui defuissent. Inde conuerso agmine per mediam latitudinem minoris Asiae ad Ancyra, quam hodie Angorim dicunt, profectus est. Nec Corcuthus Baiazetis filius qui Thyatirae, Sypili, Magnesiæ, Phocæq; exercitum comparauerat, quum late effusus hostis in proximo esset aut procedendum, aut de praelio omnino sibi cogitandum existimauit. Techellis per Galatiam infesto exercitu in Bithyniam contendens non longe à Sangario flumine Caragius Bassam qui Bellerbechus tunc erat (hoc est totius Asiatici equitatus magister) cum instructis copijs obuium habuit. Parauerat is paulo antè haud mediocrem exercituum ad famam imminētis belli, iusseratq; Achomatem natu maximum Baiazetis filium Cappadociae Ponti q; praefectum conscribere nouos milites, & in tergo moliri bellum; ut Techellis si semel pelleretur neque se intutum recipere, neque in prouincia, obstante in tergo exercitu conquirecere aut morari omnino posset. Sed haec consilia Techellis sua celeritate praeuertit, namque maioribus itineri-

bus ad hostem progressus cum delectibus habendis intentum, aliasq; tanquam ad iustum bellum copias expectantem ad Horminum montem adeptus est. Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametsi non prius quam maioribus copiis exercitū suppleisset, praelio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ et magna ex parte inermes, ut ferme sunt qui imperati urbibus atque oppidis inuiti militant, atque uno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem ueteranorum equitum summopere confidebat, quarum opera si aduersi quicquam accideret, cessurum se praelio & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduerso Techellis cui robur totum in peditate erat, nihil spei in fuga habere: sed, in suorum uirtute uictoriam collocare, adhortari suos, ut reminiscerentur quam in regionem uenissent, quæ, inquit, sociæ urbes, qui noui exercitus, qui alij Dij tutelares si pro his hodie male pugnaueritis, uos excipient, aut iuuabunt? Agite uiri fortissimi atque acriter irrumpite, ut uincendo & religionis dignitatem pro qua corpora atque animos deuouistis, & salutem uestram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrendus clamor sublatus est, statimq; concursum. Bellerbechus peditatum in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autem uno corpore atque uno impetu quadratam suorum aciem induxit, equites quos Hysmaël paucis antè diebus miserat, in subsidijs reliquit. non tulere Asappi impetum neque aspectum quidem Techellini exercitus, namque in fronte quiq; optime armati constiterant, & pileata acies uno colore rubro conspicua, quod tota cruore conspersa uidebatur, tyronibus & imperitis homini-

bus formidinem intenderat. Ita quū uix horæ dimidio prælium Asappi sustinere potuissent, tota media acies caesa fugataq; est. Equites Turcæ qui in latera hostium utrinque magno impetu incurrerant, tametsi multos sagittis lanceisq; confixerant, atque ordines aliquantum turbabant, quod pedites loco excedere & procurrere cogebantur, nihilominus quum de uictis Asappis Techellini in cohortes atque manipulos sese diduxissent, & cominus prælongis hastis equos petere cœpissent, & ipsi continuo in fugam conuersi sunt. Persæ equites qui spectatores pugnae fuerant è subsidijs in fugientes turbatosq; inuerti multos protriuerunt, longiusq; progressi Bellerbechum sistentem fugam nec ueri quicquam in densissimo puluere discernentem circumuenerunt, cepissentq; eum ni à fortissimis stipatoribus periculo exemptus fuisset. Equites paucis amissis fuga sibi consulere. Asappi supra septem milia interfecti, præterea omnia peditū signa & uis ingens commeatus capta. Techellis quiete unius diei militibus data, ad urbem Cutheiam quæ ad Horminium est, exercitum admouit. Ea urbs totius minoris Asiæ umbilicum tenet; Anatoliæq; Magistri equitum sedes est; sicuti in Europa quæ Romania dicitur apud Sophiam Mœsiæ urbem alterum Bellerbechum considere uidemus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis urbibus in ipso terrore belli fuisse comportatas, & cognouerant Bellerbechum se ex fuga in eam urbem cum nobilissimis equitum contulisse. Nec dubium erat ditari posse exercitum, si aduerso prælij successu consternatis metu hestibus omnes uires uno tempore adrouerentur. Igitur Techellis dignam eam urbem ratus, quæ aliquo periculo peteretur, tormenta minora quæ bello ciperat, & sagit-

tarios idoneis locis imponit, ut propugnatores è muro destinati ictibus deicerentur. Demum comportari scalas & tota acie pronunciari iubet, omnem prædam militum fore, his uerò qui primi conscenderent, maiora præmia tributurum. Ea spe murum subeunt, nulla ui hostium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim scalas aut conscendant, aut per confragosa muri alij aliorum innixi humeris conitantur. Supernè uerò ingentia saxa, ardentès faces, & toto passim muro feruentis aque calcis, ac harum uis ingens in subiectos continuè peruoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate quum multi ipso molarum pondere comminutis scalis laceri, exanimés, atque omnibus denique incommodis conflati è muro præcipitarentur, quisquam tamen in eo periculo tot ingruentibus telis pedem referrebat. Ignauie enim uirtutisq; militum testes spectatoresq; aderant Bellerbechus atque Techellis, hic ne irritò incepto abscederet, ira & pudore accensus ille ut dignitatem, salutem, ac omnes denique fortunas suas in eo discrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem fessis & magna ex parte saucijs propugnatoribus, quum Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac uulneratos reuocarent, continuè summitteret, facto impetu duobus simul locis per aceros caesorum in urbem peruaserunt; obruncatisq; propugnatoribus, ac refracta porta omnem exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miserabilis Turcarum cædes edita, expugnatumq; eodem impetu prætorium quo se cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipse cum uxoribus captus, & prætorium secto marmore & nobili structura insignè concrematum. Cuthèia capta & Turcarum spolijs ornato exer-

citu. Techellis in animum induxit expugnari posse Prusiam Bithyniæ caput, si priusquam hostium vires coalescerent, aut ciues perterritis omnibus aliquid consilij pro tuenda patria capere possent, ipse confestim eò contenderet: & in ea fortuna, studio atque ardore militum uteretur. Quamobrem indicta profectio, die militibus imperavit ut corpora curarent, scalas, arma, telaq; pararent quibus opulentissimam urbem, nec mœnibus tutam nec ullo firmatam præsidio, hostiū opinione celerius aggredierentur. Hæc parantem nouus Turcarum exercitus qui nuper ab Gallipoli per Hellepontum in Asiam traiecerat, à proposito oppugnandæ urbis auertit. Namque Baïdzetes multum antea ad Techellis nomen, & ad Persicæ religionis famam excitatus filijs, nepotibus ac Belerbecho Asiæ præfecto scripserat ut pararent arma, nouæ superstitionis initia opprimerent: darentq; operam ne quid detrimenti in ea prouincia caperetur. Postquam uerò Techellim ex heremita Imperatorem factum, innitiq; eum haud obscurè Persarum uiribus, & ardere bello Asiam uidit, Halybassam cum Europeis copijs eò emisit. Erat Halybassa genere Macedo tametsi aunuchus, uirtute tamen fortissimis hominibus comparandus; qui sub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam atque optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Moesia, Illyrico Thraciaq;, ac adiunctis sibi prætorianorum septem milibus (Ianizari ij Turcica lingua uocantur) in quibus ob confirmatam bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione & summa uirium & uincendi certissima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiam profectus est; scripsitq; ex itinere Corbuto, & Acomati Baïdzetis filijs, omnibusq; equitū præfectis (quos Sanzacos uocant)

ut quam maxima possent celeritate copias compararent, & in Galatiam progredierentur. At Techellis de aduentu hostiū certior factus excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatam regionem redeundū existimauit, ne coeuntibus undique Turcarum copijs circumueniretur, neue cogeretur iniquissima belli cōditione dimicare. Namque, nec tutum iter, nec pacatū quicquam si uel paruum aliquam moram traheret, se habiturū arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles urbes, tot flumina tot infensos populos, quæ omnia paulò antè primus hominū fauor, uictoriæq; celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui & locorum noticia, & genere ac numero militum longe superior erat, prælio decertare summæ de mentis, aut extremæ necessitatis consilium esse cōsebant, collecta pretiosiore præda ab Horminio per Galatiam citatio re itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui ut statim in Asiā uentum singulis propè horis à prouincialibus de abscessu itinereq; hostium literæ, pernicipibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectio Sangariū flumen superat: ac transuersis itineribus rectà iter Cutheiam & Ancyram, qua transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus aut naturæ desiderio aut lassitudini militū tribueret quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, uulneribus debilitatos adeptus interficit. Ibi Techellis ut hostes atro spectaculo edito aut demoraretur, aut à persequēdo deterreret, Belerbechum quem uinctum trahebat, media in uia sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi uiri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi

citu. Techellis in animum induxit expugnari posse Prusiam
 Bithyniæ caput, si priusquam hostium uires coalescerent, aut
 ciues perterritis omnibus aliquid consilij pro tuenda patria
 capere possent, ipse confestim eò contenderet: & in ea fortu-
 na, studio atque ardore militum uteretur. Quamobrem indi-
 cta profectio, die militibus imperauit ut corpora cura-
 rent, scalas, arma, telaq; pararent quibus opulentissimam ur-
 bem, nec moenibus tutam nec ullo firmatam præsidio, hostiū
 opinione celerius aggrederentur. Hæc parantem nouus Tur-
 carum exercitus qui nuper ab Gallipoli per Hellepontum
 in Asiam traiecerat, à proposito oppugnandæ urbis auertit.
 Namque Baiazetes multum antea ad Techellis nomen, &
 ad Persicæ religionis famā excitatus filijs, nepotibus ac Bel-
 lerbecho Asiæ præfecto scripserat ut pararent arma, nouæ
 superstitionis initia opprimerent: darentq; operam ne quid
 detrimenti in ea prouincia caperetur. Postquam uerò Techel-
 lim ex heremita Imperatorem factum, innitiq; eum haud ob-
 scurè Persarum uiribus, & ardere bello Asiam uidit, Haly-
 bassam cum Europeis copijs eò emisit. Erat Halybassa ge-
 nere Macedo tametsi aunuchus, uirtute tamen fortissimis ho-
 minibus comparandus; qui sub Mahomete multis fortibus fa-
 ctis militarem gloriam atque optimi ducis nomen adeptus
 fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Moe-
 sia, Illyrico Thraciaq; ac adiunctis sibi prætorianorum se-
 ptem milibus (Ianizari ij Turcica lingua uocantur) in
 queis ob confirmatam bellicæ laudis opinionem in omni Tur-
 carum expeditione & summa uirium & uincendi certissi-
 ma ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiam profectus
 est; scripsitq; ex itinere Corchuto, & Acomati Baiazetis
 filijs, omnibusq; equitū præfectis (quos Sanzacos uocant)

ut quam maxima possent celeritate copias compararent, & in Galatiam progredierentur. At Techellis de aduentu hostiū certior factus excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatam regionem redeundū existimauit, ne coeuntibus undique Turcarum copijs circumueniretur, neue cogereetur iniquissima belli cōditione dimicare. Namque, nec tutum iter, nec pacatū quicquam si uel paruum aliquam moram traheret, se habiturū arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles urbes, tot flumina tot infensos populos, quæ omnia paulò antè primus hominū fauor, uictoriæq; celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfeti omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui & locorum noticia, & genere ac numero militum longe superior erat, prælio decertare summæ dementiæ, aut extremæ necessitatis consilium esse cēsebant, collecta pretiosiore præda ab Horminio per Galatiam citatio re itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui ut statim in Asiā uentum singulis propè horis à prouincialibus de abscessu itinereq; hostium literæ, pernicibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectiōe Sangariū flumen superat: ac transuersis itineribus rectà iter Cutheiam & Ancyram, qua transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus aut naturæ desiderio aut lassitudini militū tribueret quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, uulneribus debilitatos adeptus interficit. Ibi Techellis ut hostes atro spectaculo edito aut demoraretur, aut à persequēdo deterreret, Belerbechum quem uinctum trahebat, media in uia sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horredo clarissimi uiri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi

PAVLI IOVII HISTOR.

remittendum existmauit. Quin milites consolatus ut equo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur ut supplicium sumerent de immanissimis latronibus, qui, euasta ta prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercissent, sequente die in Ancyreorum agrum descendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorum, ut uires iungeret, eo ipso die superuenit. Quamobrem Halybassa qui nec continuo quidem cursu magnis itineribus anteceden tem toto exercitu consequi poterat; iniquo animo ferens se- uissimum hostem impune elabi è manibus insistere hisdem fugientium uestigijs, cum expedito equitatu constituit. Itaq; relictis pedestribus copijs, & Achomati commissa exerci- tus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatissimo cur su persecutus extremum eorum agmen ad Olygam montem qui ab Ancyra parum distat laceessere, & inito acri prælio perturbare coepit. Techellis qui in edito idoneum locum ca- siris paulò antè ceperat, tametsi lassitudine atque aestu tor- rentis Solis exanimatos esse milites intelligebat, nihilomi- nus quum equissimo in loco cum solis equitibus sibi rem futu ram sciret, conuerso agmine ac constitutis pro natura loci & temporis exiguitate suorum ordinibus, Turcarum impe tum egregiè excepit inuectosq; equites prælongis hastis sa- gittisq; summovit, apparebatq; hastatum peditum phalange facta insultante equitatu nec cessurum loco, neque indignum quicquam superiore uictoria commissurum, nisi Halybassa mille amplius sclopettarios equites induxisset, qui per uices alij alijs turmatim miro ordine succedentes, plumbeas glan- des in confertissimam hostium aciem spargerent. Qua pro- cella quum magnus eorum numerus sterneretur, necesse fuit phalangem solui. Inde hastati equites, qua dissipatis cæsisq;

militibus densa & stabilis ea acies laxabatur, uehementio-
 re illati impetu cedendò sternendoq; totum prope primum
 agmen deleuerunt. Techellis in media suorum strage ubique
 conspicuus, quod unum in tantis malis remedium relinqueba-
 tur, ex promptissimis atque optimè armatis nouam aciem fa-
 cit, eamq; à nouissimo agmine in frontem ductam, equitatu
 opponit, iubetq; pronunciari, ut milites pleno gradu pugnan-
 do in colles sese recipiant, eo consilio ut milites timore ad-
 ducti non metu ipso, sed iussu imperatoris id facere uideren-
 tur. Ita existimare naturæ loci diffisos hostes urgendi inse-
 quendiq; finem esse facturos. Halybassà primo prælii succes-
 su ferox, haud dubiè iam inclinata uictoria equites cohorta-
 tus ne spatium euadendi in mortem fugientibus relinqueret,
 premendo urgendoq; instarent: ac breuissimi laboris operâ,
 qua bellum uel uno eo prælio finiretur, sibi ac Baiazeti im-
 peratori præstarent. Hæc proclamans cum globo equitum
 per mediam hostium aciem per equitauit, ut ceteros accende-
 ret; ac sibi non deesse uirilem animum, insigni uirtutis facino-
 re edito testaretur. Quod quum speciosius quàm pro discipli-
 na iterum eodem ardore fieri posse consideret, interclusus
 & in medio circumuentus interficitur. Cæso Halybassà, pun-
 cto temporis prælii fortuna commutata est: namque Tur-
 cæ qui dudum pulsus stratisq; hostibus accerrimè præliaban-
 tur, ducis morte perterriti remittere pugnandi ardorem,
 sensim cedere, ac demum conuersis equis pugnae loco exce-
 dere cœperunt. Ex aduerso Techellini qui plus spei in loci
 munitione ac montibus quàm in armis atque uirtute posue-
 rant, auctis noua spe animis, & in segni iam pugna colle-
 ctis uiribus procurrere, truci ululatu uictoriam conclamare,
 atque itineris labore confecti, quum fessis ac fluentibus sudoribus

re equis persistere non possent, insignem certamq; uictoriã
 quã dux ipse uirtute partam morte postea temeritateq; cor-
 ruperat, reliquerunt. Techellis tametsi nec refici equos, nec
 in patentibus campis tutò consistere hostem posse si uestigijs
 insisteret sperabat, orbatus tamen suorum promptissimis,
 atque uniuerso exercitu inedia uigilijs & uulneribus affe-
 cto in Olyga monte conuiescere statuit. Inde paucos post
 dies trans Halym flumen ductis copijs ad Tasciã, & in Ru-
 bra demum saxa se recepit non procul ab urbe Celenis quã
 Marsya amnis Poëtarum carminibus inclytus mediã inter-
 luit, hodiæq; Maras Aladoli principis regia uocatur. Tur-
 cæ ulti magis iniurias quàm plenam adepti uictoriam ad
 Achomatem, ubi signa & prætoriani milites erant, redie-
 runt. Nec multò post Iunusbassà summæ uirtutis Epirata,
 qui magnum in militia usum habere dicebatur, à Baiazete
 delectus cum imperio ad exercitum uenit. Is statim quũ sibi
 copias omnes Achomates tradidisset, in Capadociam profe-
 ctus dextrorsum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus
 ad Tasciam peruenit; urendoq; ac uastando passim uniuersum
 agrũ sub radicibus montis posuit castra. Habebat Iunusbas-
 sà supra quadraginta milia equitum ac peditum: præterea
 magnum numerum currulium tormentorum, ingentemq;
 ipm omnis generis commeatus. Quo apparatu territus Te-
 chellis, quòd nulla auxilia ab Hysmaële mittebantur, quòd
 nullam tormentorum copiam habebat, quòd clade ad Oly-
 gam accepta faucios concternatosq; metu milites tantæ mul-
 titudini hostium obijcere miserrimum putabat, montibus ac
 syluis se tenere constituit; sperans si munito in loco cuncta-
 retur, aut uentura interim Persarum auxilia, aut temerita-
 te hostium non omnino iniquam pugnandi occasionem ali-
 quando

quando haud sibi defutura. Interea singulis diebus haud satis digna memoratu praelia varijs in locis conferebantur. Namque Turcae explorando quæritandoq; faciles aditus circumuecti montes sæpius accliujs collibus ad hostes perueniebant. Techellini contra syluis euolabant, & è præruptis locis, quæ ipsi in castellorum speciem communiuerant, acerrimè depugnabant. Tandè quum diu quotidiana consuetudine ueluti per lulum leuibus prælijs utrinque uires tentarentur, animaduertere nonnulli milites itinera duo non omnino difficilia, per quæ haud angustis callibus exercitus sub signis duci posset. Iunusbasà loci natura contemplatus eodem tempore hinc Asappos illinc prætorianos milites cohortatus erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prætentis scutis aduersus hostium missila subeuntes magno animo ingentem telorum multitudinem fustinuerunt. Namque hostes occupatis editioribus locis, ueluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis ab ea munitione deturbati celerrimè locum reliquerunt, quum signa scutatosq; ualida sclopettariorum manus sequeretur, & ueluti grandine effusa tota acies obrueretur: moxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores syluas se condiderunt. Sequenti nocte Techellis haud ignarus quantum sibi authoritatis ac uirium ex aduerso certamine decepsisset, extinctis ignibus cum maximo silentio saltu excessit; et per aduersos montes in minorem Armeniã descendit. Nec prius illorum fugam Turcæ senserunt, quam albescente iam cœlo exploratores qui saltum ingressi impedimenta, et paucos semianimes inuenerant; renunciauere euassisse hostes, eosq; præcipiti fuga petere minorem Arme-

niam. Quod quum Iunusbaſſa ex captiuis etiam cognouiſ-
 ſet, impotenti ira gemens frendensq; quòd non ſtatim ab ui-
 ctoria ſaltum omnem indagine clauſiſſet, equitatum qui abeu-
 tes ſectaretur plurimis itineribus emiſit: nequicquam tamen
 perſecuti hoſtes, quòd Techellis notis tramitibus rectà in
 Armeniam properabat, paucis in itinere captis ad ducem
 redierunt. Pulſo Techelle, Iunusbaſſa per omnes minoris
 Aſiæ urbes intentiſſima conquiſitione habita, quos Perſicæ
 religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos
 interficit, his uerò qui bello minime interfuſſent, neque ar-
 ma tractaſſent iuſſit frontem, ut ſtigmate defectionis titu-
 lum præferrent; quos protinus cum affinibus, atque propin-
 quis eorum qui ſecuti Techellim fuerant in Europam tradu-
 xit: ſparſitq; per Macedoniam, Epirum, & peloponneſi-
 oram; ne ſi Techellis, qui Hyſmaëlem in finibus Scytarum
 bellum gerentem confugerat; copias comparare alias, et bel-
 lum renouare uellet, coirent rursus, & nouas res, noua de-
 fectione molirentur. Vix dum pulſo Techelli bellum aliud
 ſtatim ortum atrox cruentumq; inteſtinis cædibus, quo cla-
 riſſima terrarum orbis Othomannorum domus unius ambi-
 tione atque ſæuitia ab ſtirpe propè interijt. Præceſſere immi-
 nentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atque terri-
 bilis, ſi unquam antea, terræmotus, ac ſubinde repentina &
 maximè grauis peſtilentia, quæ Bizantium imperij caput
 ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis ter-
 ritus Baiazetes ab peſtilèti maris ora in ſaluberrima Thra-
 ciæ loca ſeceſſit; egitq; complures menſes ſub Rhodope mō-
 te apud Hadrianopolim: ubi quum minimè proſpera ualitu-
 dine uteretur, nec dolore pedum, & ſeneſcētia inualidus munia
 imperij obiret, de ſucceſſore deligendo cum purpuratis &

familiaribus agitare coepit; diffusus maximè filiorum ingenijs, quos præpotentes ferocesq; de imperio dimicatu-
 ros arbitrabatur: nisi sese superslittere in principatum unus ascisceretur, qui conciliato favore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicam, classes atque exercitus obtineret.
 Supererant Baiazeti filij tres, Scianscio, Mahumeto, & Alemsciaco iam pridem morbo absumptis; Achomates Corchutus atque Selymus florenti ætate omnes, sed diuersis inter se uitijs, atque uirtutibus insignes, Achomates consilio, æquitate, belli et pacis artibus pollens, clarusq; quod duobus iam regie indolis adolescentibus filij stiparetur, secunda nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos & principes aula, paternumq; animum occuparat. At Corchutus ob mite ingenium, tranquilliorēq; naturam sapientiæ studijs deditus, tametsi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate superabatur, nihilominus quum apud patrem ueteris pietatis, & summi beneficij memoriam non omnino oblitteratam esse consideret, imperium triginta ante annis apud eum depositum, reposcebat. Namque Mahomete uita functo & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites, & nonnulli equestris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant Isacho et Mesithe purpuratis attollentibus Corchutum adolescentulum imperatorem delegerunt; & traditis arcibus, atque thesauris auito in solio constituerunt: ut ipsi tutelæ nomine ex arbitrio cuncta imperij munia administrarent. Nec Baiazetes ab Asia Cappadociæ rediens quanquam se fraudatum iure imperij planeq; proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen precibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregio pio, modestissimoq; adolescente primis statim imperij diebus

ingenuus pudor & parentis reuerentia omnem regnandi
 libidinem superassent. Siquidem Corchutus nolentibus etiā
 his qui detulerant, sceptrum patri restituit; unde illi mox li-
 beralitate patris Lycia, Caria atque Ionia cum nobilissima
 Asiae ora ab Attalico sinu Phoeam usque cesserunt. Porro
 Selymus maiores spiritus gerens quum priuatam fortunam
 minimè pateretur, uti rei bellicae magnopere deditus una ma-
 ximè liberalitate, astu, comitatu, bonis malisq; artibus ad im-
 perium contendebat. Nec maximum bellum & paternum
 regnum affectanti studia praetorianorum deerant, qui misce-
 re cuncta bellico tumultu malebant, unde honores, atque diui-
 tiae certa laboris atque audaciae praemia peterentur, quàm
 sub aequo sedatoq; principe, qui esset damnosae pacis cultor
 inglorius otiosam inutilemq; militiam perferre. Is habitus
 animorum erat in praetoriano equite & Ianizarorum pedi-
 tum consensus, quum Baiazetes qui haud dubiè Achomathè
 successorem sibi destinabat sparsis in aula super ea re nō om-
 nino uanis rumoribus filios pari ambitione ad imperiū pro-
 perantes suis sedibus exciuit. Primus omnium Selymus clas-
 se in Ponto comparata ab Trapezunte urbe Theodosiam
 adnauigauit: Adijtq; in eadem Chersonesso Mahometem
 Praecopitarum & Tartarorum regem, cuius filiam iam
 antea inuito Baiazete uxorem duxerat. Eum detectis con-
 silijs suis obsecrat, obtestaturq; per foedera sanctissimae co-
 gnationis ne sibi genero in summa rerum occasione deesse
 uelit; docetq; quanta sibi spes adipiscendi imperij ab amicis
 praetorianisq; militibus proponatur si proprius accedat,
 patremq; de transferendo imperio cogitantem aut arte con-
 ciliet, aut ab instituto consilio eligendi constituendiq; succes-
 soris ducto in Graciam exercitu armis deterreat. Tartarus

collaudatis eius consilijs ut socerum decuit, alias confestim na-
ues ex Ponto atque Maotide, uicinisq; præsertim Coppa
Tanaq; emporijs, quæ sunt ad Tanaim amnem, cogi iubet.
Quindecim milia equitum armat, atque hæc omnia Selymo
attribuit, ac maiores copias si bello contendat, se continuo
missurum pollicetur. His properè confectis Selymus Bory-
sthenes superato per Valachiam profectus, Danubium apud
Cheliam urbem equitatum omnem traducit. Classem uero
ad Varnæ portum quæ Dionysiopolis olim fuit, in finibus
Bulgarie & Thracie conuenire iubet. Ipse alias ex itinere
copias conscribens simulando aliud, quo suum consilium
tegeretur, expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiaze-
tes, qui Selymum ab Trapezunte in Europam multo antè
transisse cognouerat, admiratus quòd non planè sedato Te-
chellis & Persarum bello ex Asia discessisset, quòd priuato
consilio contractis externis auxilijs aduersus pugnacissimam
Hungarorum gentem difficile bellum pararet, quòd loca
Thracie proxima terrestri exercitu, Euxinum uerò ualidis
classibus obtineret; timere cœpit ne hæc omnia contra se pa-
rarentur. Enimuero inquieti turbidiq; hominis ingenium cal-
lidus pater perspectum habebat, uel ex eo maxime quòd se
in scio superbe admodum ac insolenter, ducendam sibi ux-
orem è Tartaris iudicasset, ac summa denuum arrogantia
exercitus terra mariq; parasset: intelligebatq; modico eum
imperio non contentum fore qui amplissimum audacia ac
scelere parare posse consideret. Attamen eius uim atque
ferociam dissimulatione leniendam magis quàm eo tempore
contumelijs exagitantam existimans oratores ad eum mittit:
qui doceant quanto cum periculo Turcæ superioribus tem-
poribus ea bella tractauerint, exemplo debere esse auum

Mahometem, qui infelicitè Pannoniorum arma sæpe exercuerit, proinde commodiorem rerum occasionem opperiretur, ut maturiore ideoq; tutiore consilio & maioribus uiribus id bellum suscipere & cum certa propè spe uictoriæ gerere posset. Ad hæc Selymus respondit, se Achomatis iniurijs exitimulatum Asiam reliquisse, transisseq; propterea in Europam ut amplioris ditionis præfecturam pro angusta scilicet steriliq; & tum ex inducijs pacata, quam spectantem ad Hiberos & Colchos inter saxa montium degentes pater attribuisset, sibi armis ex hostili prouincia uindicaret. Quòd uero Hungaros tanquam insuperabiles bello minimè laceffendos dicerent; se non esse eius animi ut ullis periculis, ullisue difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata essent, mutatis scilicet regibus; & non labante modò, sed ferè euersa gentis uetere disciplina, Vladislaus dispar ingenio uirtuteq; Matthiæ fortissimo successisset: nec ipse morte aut belli communes casus ab ineunte ætate timere didicerit, forti enim animo & honesta quidem petenti audentiq; neque Deos neque homines defuturos. Decreuisse se pro sua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregisset, aut in acie non indecoram mortem, aut propagare imperij fines ne omnino postremo loco natus in Othomanica domo postremus quoq; uirtute et gloria uideretur. Legati tametsi Selymus omnibus sermonibus nihil pacatum ostenderat, muñera tamen patris nomine, quibus ferox atque immitis animus molliretur, addiderunt. Nam Samandriam quam Scenderouium Belgrado oppositum Hungari uocant, ualidam Mysorum urbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis ueteri eius imperio adiiciunt; itemq; sexaginta aureorum nummum milia dinumerant. Præterea lanceas

addunt, & sericas uestes mille numero, magnamq; uim com-
meatus; quibus rebus contractos milites donaret atque ale-
ret, ne spe prædæ domo exciti grauius ferrent, si absque
munere dimitterentur. Selymus oblati opportune muneri-
bus acceptis, ambiguo magis responso atque incerta spe su-
spensos legatos ad patrem remisit, quam quod ex antiquis
consilijs suis quicquam remiserit. Exacuebant animum im-
perij cupiditate accensum occulti ab amicis nuncij, ac lite-
ræ monentes uti appropinquaret, atque omnem spem in cele-
ritate poneret; quod sub eius protectione Achomatem à pa-
tre accersitum ex Cappadocia mouisse arma cognouerant.
Interea Baiazetes his etiam de causis permotus ad id quod
animo multum antè proposuerat descendit, ac regem succes-
soremq; dicturum profitetur, qui se annis ualitudineq; con-
fecto parem tanto imperio regendo uigorem integræ ætatis
afferret. Ea quum per quatuor Bassas qui bello paceq; pro-
ximum regi locum obtinent prætorianis militibus deferren-
tur, extemplo ab omnibus ordinibus reclamatum est; se nul-
lum alium quam Baiazetem, cuius auspicijs amplius trigin-
ta annos meruissent, imperatorem uelle: non passuros pri-
uatum eum in obscuro uitam agere, qui tot uictorijs, tot ur-
bibus bello captis Othomannicum imperium in summam
amplitudinem perduxisset. Satis in eo uirium superesse si
uegetæ adhuc ætatis honore dignitatem diuturnitate impe-
rij & gloria rerum gestarum partem retinere uellet. Eum
enim ex liberis ab imperij sedem suo tempore peruenturum,
qui patri legitime successurus esset; uiueret modò ipse in-
columis ac multos regnaret annos. Nullam quidem post fata
patris futuram apud filios de regno controuersiam, quum id
Othomannorum proles uetere patrum instituto iure tan-

tum atque ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta suffragiis adipisci consueuerit. Quòd si forte priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea uiolatus populi militumq; consensus imperio destinarent; fore ut humana diuinaq; omnia misceantur. Cæteros enim fratres tam insignem contumeliam non laturos, nec quieturos unquam, donec impotenti patris libidine amissam dignitatem tanquam abdicati spretiq; cum omnium rerum conturbatione armis recuperent. Hæc milites edocti ab amicis fautoribusq; Selymi, qui centuriones et uexilliferos pecunia & pollicitationibus subornarant, palàm eloquebantur ut Baiazetem à proposito deterrerent. Cæterum ille eorum animos ab Achomate minimè alienos esse existimans, quòd illius dignitatem ad quem spectaret imperium aduersus omnium iniurias tutaturos elato animo profiterentur, Achomatem electurum se dixit, si is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatemq; uendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, sed principem creari superstitute altero neque ex uetere Othomannorum consuetudine, neque ex commodo militum, neque ex usu imperij esse dicere; quando nec fratres Corchutus atque Selymus, nec ipsi prætoriani ullam ex infidelitatis suspitione calumniam æquo animo toleraturi sint: si de uoluntate atque modestia optimorum filiorum suspiciosus pater, aut de fide constantiaq; fidelissimi exercitus eum sæpenumero expertus imperator addubitaret. Intolerandum quoque cunctis uideri quòd præmijs per interregnum dari solitis ex ipsa externæ religionis hominum præda, odioso eius insoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Namque mos est ut defuncto statim principe Iudæi et Chri-

stiani expositi Turcarū iniurijs qui Bizantijs, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonica, Prusia uē mercaturæ causa degunt, à prætorianis per tumultum mercimonijs omniq; substantia spoliuntur, prædæq; habeantur. Neque prius milites sacramento rogati in uerba noui principis iurant quàm is omnem prædam donatiui nomine concesserit, & per caput suum quod maximum apud Turcas iusiurandum existimatur, affirmarit se nullam ex fontibus petiturum pœnam; atque omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes postquam omnibus consilijs suis aduersari milites uidit, ut corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia prætorianis se diuisurum pollicitus est si Achomati fauerent, neque ius aut potestatem dicendi noui regis intercessionibus impedirent. Nec publicani redemptoresq; deerant, qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus eam summam se exacturos & in gratiam Baiazetis representaturos profiterentur. Vicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquā magna erant quæ proponebantur: Siquidem uberiora præmia destinauerant animis, si pro tēperato probiq; principe, prodigijs ferox & pacis impatiens studio atque opera militum ad imperium eueheretur. Per hunc modū sua spe depulsus Baiazetes dissimulandum sibi in præsens, & compresso animi dolore ignominiam quàm occultè ferendā existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior et tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaq; partium contentione prætoriani patris conatibus obstitissent, ne diutius hominum uoluntates mora & tarditate frustraretur, neu propensissimis in se militum animis diffidere uideretur, relictis Pannoniæ finibus exerci-

tuq; in Thraciam ducto non longè ab Hadrianopoli loco edito confedit unde castrorum fremitus exaudiri, & tentoria è summis urbis tectis conspici poterant. Mittitur inde ab Selymo in urbem nuncius qui mandata patri ferret. Eorum summa fuit desiderare se plurimū qui per multos annos absens patrem non uidisset in eius complexus deuenire antequam Trapezuntem petiturus mare traijceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquam fortè esset interuisurus. Pertinere quoque ad quietem Asiæ, liberorumq; concordiam si apud patrem, communem arbitrum & disceptatorem controuersię proponerentur quæ sibi cum Achomate intercederent, nec tuto seruorum fidei committi possent: statueret colloquio diē locumq; deligeret, nec grauaretur exosculandæ manus facere potestatem, quod obscuris & tenuibus amicis nedum liberis maiores tribuere consueuissent. Biazetes qui paucis ante diebus cognito Selymi aduentu, planeq; perspectis eius consilijs aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præsidio acciuerat, et custodias in urbe disposuerat, timens ne specie colloquij milites à filio amicisq; eius deprauati, qui iam tum onerati promissis atq; muneribus occultè descuerant, ab se penitus alienarentur; atque ipse demum uel aperta ui, uel insidijs circumuentus opprimeretur, spem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter incusato Selymo quòd alienam prouinciā introductis copijs occupasset, quòd armatus colloquium postularet, quòd denique sua humanitate ac patientia tam insolenter abuteretur: Non esse ab eo quicquam expectandum, quod ad concordiam pacemq; pertineat, qui externo equitatu circumdatus iniussu patris bellum pararet, & fidelissimas Othomānico nomini gentes per quas iter faceret, effusè popularetur.

Proinde eum recte facturum si Thracia, Europaq; excederet, & dimisso exercitu in Pontum provinciam suam reuenteretur. Hoc si faceret maiore sibi q̄ unquam antea apud patrem gratiam beniuolentiamq; pariturū; sin in incepto peristeret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum; nec de futuros qui tantam audaciam, summæ proximam perfidiæ, statim ulciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ secuta est nocte per speculatores cognoscit Selymum motis castris recta Bizantium petiturum: quod ab amicis accerseretur, qui existimarent si ipse cum exercitu proprius accedere, in urbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedendo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, urbem ingreditur: recreatoq; ex præsentis urbis copia uniuerso exercitu, quod antea sibi animo agendum proposuerat, ut patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium uersus contendit. Vix dum Baiazetes ad uicū cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio ferme itinere à Bizantio uiam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conelamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines; & iam lacesfendo instandoq; uniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis quàm territus ne quid fugæ simile profectio habere uideretur, statui signa omnemq; exercitum consistere iubet, eo proposito ut si acrius instaret hostis acie decertare. Duces et purpurati qui aderant aut uetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut spe cognationis atque potentie in Selymum propensi, eiq; propterea oblique callideq; fauentes non probare consilium impe-

ratoris quòd leuitate atque audacia filij usque adeo permoueretur, ut præliorem committendam existimaret: funestissimam fore uictoriam si inconsultè superbientè, ac nihil notitium filium superaret. Contrà patrem si forte succumberet miserrimam conditionem cum uniuerso exercitu subitum; cuius euentus tanto periculosius instare discrimen, quāto ipse & rerum bellicarum apparatus, & numero copiarum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello paceq; partas in extrema etate, fædo exitu maculare properaret. Vnum omnino consilium salubri prudentia plenū uideri, si de profectione celeritateq;, nihil remitteret, & continuò Byzantium proficisceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas daturū si Byzantio excluderetur; nec dubium fore quin in reditu ab his quorum agros esset populatus honestius quàm paterno gladio cum latronibus suis cederetur. Huius sententiæ princeps erat Mustaphas antiquior è tribus purpuratis qui summæ rerum consilio præpositi Bassæuisir appellantur. Is tum ingrato prauoq; animo Biazetem tanquam nimis diu regnantem fastidiens oderat etiā propter priuatas offensiones, excollegarum emulatione conceptas. Selymum uerò spiritu atque oris indole Mahometem auum referentem à quo ipse fuerat educatus tanquam imperio dignissimum occulta propensione animi prosequabatur. Erat Mustaphas ex oppido Seres apud Amphipolim Græco sacerdote genitus ingenio uastro, subdolo, semperq; uenali; quos animi morbos maligno obtutu distortisq; oculis præferebat. Secundum Mustapham erat Bostanges hortorum præfectus ex Ducagina familia apud Aetholos clara & illustri, propterea Ducaginoglis appellatus; homo auaritia, ambitione, perfidia, infamis, ut & postea

turpissimus uitæ finis ostendit. Huic Selymus filiam ætate iam nubilem in præmium corruptæ fidei, occulta pactione desponderat. Quibus etiam artibus Aiace[m] Ianizarorum prætorijq[ue] præfectum perpulerat ut sibi ad imperium, quo se fatis uocari prædicabat, contendenti studium suum operamq[ue] præstaret: centurionesq[ue] singulos opimi donatiui promissione in partes traduceret. Eodem cæteri minores duces aut eadem præmiorum spe corrupti, aut potentioribus refragari non ausi inclinabant. Vnus omnium Cherseoglis Bassa uir egregie probus sine ullis fallacijs constanti atque integra fide erga imperatorem eundemq[ue] socerum, Selymi impotentiam supra fas & æquum insolescentis, retundendam ui, armisq[ue] censebat. Non laturos inermes Scythas uel numero superiores primum prætoriani equitis impetum. Ianizaros uerò quorum fides cognita & multis periculis spectata uirtus esset inuicti imperatoris deq[ue] ipsis optimè meriti salutem & dignitatem utique defensuros, atque ab eo uindicatos qui nec Deum scelerum ultorem timeret, nec parricidij nomen apud homines uereretur. Prodiret modò ipse ad milites uultu fiducia pleno, hortareturq[ue] ut acceptorum beneficiorum sacramentiq[ue] meminissent. Admonet me locus postq[ue] in mentionem Cherseoglis incidimus, ut propter uiri claritatem cum summa erga Christianos pietate coniunctam eius ad Turcas transfugij causam paucis enarrem. Non enim ut cæteri ferè omnes à prima pueritia per delectas Christianis parentibus erepti sed iam planè uir ita à morum religione discessit, ut nunquam ex arcano ueræ pietatis obliuisceretur. Is Chersechij reguli in Illyrico, ad montem Nigrum filius quum adamata ei sponsa quæ erat è Stirpe Seruiæ Despoti, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam

illico, quòd esset egregiæ uenustatis, procaci oculo improbus
 pater omnemq; pudorem superante libidine sibi statim im-
 potenter excluso filio nuptias celebravit frustra reclamanti-
 bus propinquis: qui id facinus filio contumeliosum patriq; et
 domui infame detestabantur. Itaque iuuenis tãtæ iniuriæ in-
 dignitate commotus, præcipitiq; actus desperatione ad pro-
 xima Turcarum præsidia, atque inde Byzantium se contu-
 lit. Hinc mirari licet quantum in eo fortuna potuerit. Produ-
 ctum siquidem Baiazetes quũ læto ore, quòd erat nobili cla-
 roq; patre genitus, excepisset, & transfugij causam probas-
 set; subridens esto inquit, pacato animo generose ab ista indo-
 le tua maiore multò quàm paterna domus ferat, sorte dignis-
 sime. Iam tibi pro erepta sponsa obscuri & exulis reguli
 propinqua maximi imperatoris filia, eaq; præcellentis for-
 mæ, matrimonio tradetur. Nec multò post abiurata Christi
 religione, Stephaniq; nomine deposito Achomates & Cher-
 seoglis uocatus Baiazetis gener effectus est; indeq; locum
 summæ dignitatis inter Bassà purpuratos promeruit: tanto
 tamen nostræ religionis studio, redeundiq; desiderio, ut quẽ
 in arcano animi nostra religio conderetur, crucifixi seruato-
 ris imaginem in secretissima cubiculi parte armario inclu-
 sam noctu exclusis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne La-
 scare cui ipse tanquam amicissimo eam imaginem ostendit,
 accepimus. Hic Methone capta patritios Venetos, quum re-
 liqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiazetis
 iussu in eius conspectu trucidaretur, exorato principe con-
 seruauit; Andreamq; postea Gritum quem aliquot post an-
 nos inclytæ uirtutis nomine Veneti principem crearunt ca-
 ptum Bizantij, teterrimoq; supplicio destinatum non modò
 suis præcibus eripuit, sed impetrandæ pacis magno reipubli-

cæ Venetæ commodo authorem fecit. Innumerabiles Chri-
stianos barbaris seruientes cum authoritate, tum ære suo pie
redemit. Nec illud quidem erga litterarum studia eximia
benignitatis officium prætermittendum uidetur, quòd La-
scari quem supra memorauimus Græcorum nobilissimo pa-
riter atque doctissimo antiquos codices iussu Leonis deci-
mi conquirenti cunctas Græciæ bibliothecas impetrato ad
id regio diplomate liberè excutiendas aperuit. Huius igitur
uiri Baiazetes ea quam supra diximus adhortatione confir-
matus, quum è prætorio inuadentium iam hostium, suorumq;
trepidantium strepitum clamoremq; audiret, & frequentes
nunciarent Selymum direptis aliquot sarcinis Tartaricum
equitatum extremo agmini circumfudisse, fremens & præ
impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit uehi-
culo impositus, quòd pedibus æger equo uti non poterat, cõ-
uersusq; ad prætorianos de more circumfusos patiemini, in-
quit, alumni milites custodesq; corporis mei qui triginta am-
plius annos mecum summa felicitate militastis, & bello pa-
ceq; ea præmia tulistis, quæ & spe uestra & ærarij facul-
tate ampliora consensus uester actis cumulatè gratijs indi-
cavit, patiemini, inquam à nequissimo filio nihil tale meritum
patrem à foedissimis latronibus uestrum imperatorem mor-
bi senectæq; uitijs conflctatum crudelissimè trucidari?
Deferar ego in hac mea tristi canitie extremoq; ætatis
actu, & per eos hostibus tradar? per eos, inquam, qui quon-
dam summa fide eximiaq; uirtute, & dignitatem meam ad-
uersus Gemem fratrem, atque hoc ipsum sæpe imperium
aduersus bellicosissimas gentes tutati sunt, & fortiter defen-
sum felicissimè prolatarunt? Neque uerò ego quæ de aliena-
tione exercitus ad aures meas cum maximo meo dolore per-

feruntur tam facile crediderim, neque si maxime credam tanti timoris sim, ut aut animo deficiam, aut durius consulendū mihi existimem. Nam quid ego de fuga cogitem? uelut alibi fideliora quā apud uos, & maiora præsidia paraturus. Quæ porro uestra spes est; quanquam infamis, & perditæ? Si qui uestrum (neque enim omnes ita insanire crediderim) nulla sacramenti reuerentia, nullo hominū pudore, nullo cælitum metu, animum summi sceleris cogitatione maculastis, maiora ne præmia ex defectione atque perfidia quā ex fide constantiq; officio consecuturos uos esse confiditis? At etiam nonnulli impudentissimè suadent ut ægrum hoc & exangue corpusculum melioribus casibus seruem, & me fugæ atque dedecori tradam, potiusq; salutem cum ignominia, quā decorum honestumq; uitæ finem cum dignitate et gloria complectar. Quod tantum abest ut ullo metu perterritus faciam, ut contra nullam prælio moram sim facturus. Periclitabor in meo hoc supremo discrimine fidem uirtutemq; uestram, & sigillatim omnium uoluntates, ut aut magno Deo auspice perditissimi hominis impetū frangam, aut certè cum alijs, qui in officio fideq; persisterint honesto uitæ exitu triginta annorū imperator à custodibus corporis fæde sceleresteq; proditus ac desertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregarij milites, quibus propter eorum leuitatem & multitudinem duces atque centuriones ab Selymo pecunijs expugnati consilia transferendi imperij minimè communicauerant conclamare cœperunt, ne dubitaret prælium committere, & suam fidē pristinamq; uirtutem experiri, tanta quidem alacritate ac studio omnium, ut uoce, manibus, & telorum crepitu se fortissimam operam præstaturus significarent: et magno cum dolore infidelitatis

fidelitatis suspensionem sustinere uiderentur. Hos ceteri eodē
 clamore secuti sunt, qui iam animo in Selymum inclinaue-
 rant, & illi in primis exercitus atque aulæ principes com-
 mutata uoluntate siue pudore sceleris, siue eo metu, ne si intē-
 pestiue cōtra multitudinis opinionem atq; iudicium aliquid
 tentaretur, exitiabili incēpto & Selymi spem omnem ab-
 rumperent, & sese præcipites darent. Igitur ut est eorum
 hominum cōsuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dū
 conuinci, aut deprehendi maximè timent præsentī perfidiæ
 secundum scelus nouamq; perfidiā addunt. Mustaphas atq;
 Bostanges ad cohortandos milites instruendamq; aciem, ut
 palam summum erga imperatorem studiū simularent è præ-
 torio discedunt. Baiazetes curru uectus monente atque in-
 struente Cherseogle acies hoc modo constituit. Vniuersum
 Sanzacorum equitatum (erant enim circiter sex milia) præ-
 cedere, prætorianas uerò nobiliū alas quas Spachioglano-
 rum & Siliphtarorum uocant, ex instituta regij agminis
 ratione à dextra læuāq; prætoriæ phalangis ubi ipse erat,
 latera stipare iubet, præsidio autē impedimentis ad quatuor
 milia seruorum equitum relinquit (Hi cultu apparatusq; ar-
 morum auratis cristatisq; capitem tegumentis etiam ipsos
 Sanzacos et purpuratos dominos suos uirtute equantes cū
 præsidio, tum splendori & pompæ habentur) ac demum si-
 gna canere, rubrumq; uexillum explicari imperat. Ex ad-
 uerso Selymus Tartaris in utroque cornu, Turcis autem in
 medio collocatis, lunata acie, quod multum equitatu ualebat,
 paternas copias ferè undique circumplexus impetum fecit.
 Tartari quum ad hostem intra semistadij spatium perue-
 nissent, agminatim more suo sese in gyros magnosq; orbes
 introrsus uacuos coronæ modo decurrētes, ut aduersi auer-

siq; pariter sagittarent, magnam uim sagittarum uniuersæ
 propè aciei superfuderunt cum insigni utique Turcarum
 equitum equorumq; maximè detrimento, quum Tartari qui
 introrsus à prima ipsorum acie sunt non rectà in hostem,
 sed in cælum sagittarent; ut sagittæ grauiore impetu pon-
 dereq; decidentes inermia capita & nudos equorum clu-
 nes armosq; ex alto feriant. Sed ueterani equites Sanzaco-
 rum usu edocti elatis supra capita scutis ueluti in coheren-
 tem testudinem constipati eum sagittarum imbrem constan-
 tissimè pertulerunt; concitatisq; equis, & imentis hastis ad
 congressum manumq; uenire properarunt. Neq; prætorius
 eques occasione defuit, quin in mediam Selymi acie ubi
 Turcæ equites erant inueheretur, atq; ita repente factum
 est ut tria prælia tribus in locis uno tempore simul arde-
 rent. Nam Ajax septingentos circiter sclopettarios è Iani-
 zarorum phalange detractos Tartaris in extremo eorum
 cornu opposuerat, & seruorum ala quam diximus impedi-
 mentorum præsidio relicta uti erat nauandæ operæ cupida
 altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cæde
 repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Sely-
 mo multis in locis prælium restituente, lōgeq; omnium acer-
 rimè fortissimèq; pugnante. Sed quum fugæ initium iam or-
 tum esset ab his Tartaris qui sclopettariorum procellā et
 crepitum; pauentibus præsertim eorum equis, & retro uel
 inuitos sessores asportantibus sustinere nequiuērāt, reliquæ
 acies quin fugæ se darent neq; imperio neq; minis inflatis
 etiam uulneribus contineri potuerunt, atque ita pedites ferè
 omnes quos Selymus Ianizarorū cultu armauerat ab equi-
 tatu uictore undiq; circumuenti trucidatiq; sunt. Selymus
 ubi fusas prostratasq; copias uidet, quòd uulnere accepto

tardabatur in recentem equum illatus, ereptusq; periculo à
turmis Turcarum suorum quæ superfuerant, Tartarorum
ante abeuntium uestigijs institit. Nec multo post uictores
scilicet subsequi et iam adesse ratus, cum paucis incitato
pernicijsimi equi cursu sese utique satis suis referuans Var
nam perfugit. Erat is equus unicolor absoluta nigritie cui
Carabulo id est atræ nubi nomen fuit, huic postea Selymus
tanquam emerito uacationem dedit, sic ut in honore habitus
sine sessore sola ex textilli auro stragula protectus ad Per
sas usque ad mox in Aegyptum deueheretur, eiq; demum
mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum secu-
tus sepulchrum condidit regio quidem animo, nisi necati ab
eo fratres sepulturae honore caruissent. Baiazetes ea die ex
his, qui cum Selymo fuerant paulominus dimidia parte cæ
sa aut capta, sexcentos tantum equites peditesq; desiderauit;
Scythicis autem sagittis amplius tria milia hominum uulne
rata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox ex
piatum est, producti enim captiui ferè omnes in conspectum
iubente eo trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiur-
leus pagus antea obscurus et ignobilis claritatem accepit.
Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi sorte, quum pau
cos post annos eodem in loco Selymus pestifero atrociq;
ictus morbo immaturum acerbissimumq; uitæ finem inuene
rit, magno Deo (quod credi par est) primæ temeritatis sce
lus uindicante, et patrati parricidij iustas exigente poenas.
Neque enim superi eos in terris diu felices esse uolunt qui
ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XIII.

BAIAZETES secundum eam uicto-
riam Byzantium reuersus primum om-
nium donatiuum militi exoluit, coactisque
ad opus circiter quindecim seruorum mi-
libus, moenia terræ motu multis in locis
hiantia aut collapsa restituit; deditque
operam mitescente iam pestilentia ut reuocatis incolis, diu
intermissus aulae splendor, et pristina desertæ urbi frequen-
tia redderetur. Interea Achomates, quem uix dum pacata
Cappadocia propter fratris profectionem, ei famam cõpa-
rati exercitus ab Amasia mouisse demonstrauimus, cū uigin-
ti milibus armatorum per Galatiã atque Bithyniam, Scuta-
rium uenit; id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetque ad
Thracij freti angustias contra Byzantium, positisque iuxta
littus tabernaculis, quid pater ab tanta uictoria consilij ca-
peret, operiebatur. Etenim eius animum summa obtinendi im-
perij spe impleuerant præter iuris prærogatiuam patrisque
iudicium et popularis fauor, et propria uirtus. Igitur fre-
quentes nuncios Byzantium læbis diu nocturne transmitters,
Baiazetem per literas summis precibus obtestari, et orare,
ut mature quod animo destinarat, in ea rerum occasione per-
ficeret. Amicos uerò ac familiares suos sollicitare, ut pro-

pensioſiorem ſibi redderent patrem; conſilia creandi regis ma-
 gis & magis laudarent: darentq; operam ut poſtquam Se-
 lymi temeritatem atq; impetum Dij & Fortuna ex merito
 confregiſſent, ipſe amicorū beneficio ſubleuatus & ſuo iu-
 re, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui uetere ſuo
 propoſito totus in Achomatem ferebatur, his quoq; ſermo-
 nibus ad id, quod ſibi conſtituendum eſſe decreuerat, facile
 perductus eſt. At protinus patefacto cōſilio triremes exor-
 nari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium
 adueheretur. Sed milites præfectiq; quos Selymo fauere
 ſupra docuimus, iterū refragari, eademq; illa memorare,
 quæ apud Hadrianopolim adduxerant, in ſumma, non eſſe
 paſſuros eum tanquā ætate inutilem eiurare imperium qui
 modò forti conſtantiq; animo pro imperio ac dignitate fel-
 citer dimicaſſet, ſe Baiazete incolumi neminem alium impe-
 ratorem ſalutatuſ, neque ſe tamen ſpem præcidere Acho-
 mati, neq; uerò ipſum uoluntatibus militū debere diffidere,
 quin eorū fauore & ſtudio uir cognita probat.eq; uirtutis
 & ius æquum, & imperium, quod ſine controuerſia ad ip-
 ſum tanq̃ natu maximum pertineret, ſuo tēpore poſſet adi-
 piſci, ſatis ſuperq; recenti prælio demonſtratum eſſe quan-
 tum ſpei ab imperatore in militum animis ſit reponendum,
 qui pro fide atque officio offerre ſe morti, & iniquiſſimo
 prælio non recuſarint. Hac militum conſternatione Baiaze-
 tes ſpe ſua deiectus, ſiue (ut aliqui credi terunt) regnandi cō-
 ſuetudine allectus, q̃ ab recenti uictoria neq; ſenem ſe neq;
 inualidum ad regendam eam imperij molem ueluti rediui-
 uo quodam animi uigore iudicabat, Achomatem monuit,
 ut ab Chalcedone abſcederet, atq; in prouinciam ſuam re-
 uerteretur, ſe tunc eum Cappadocia accerſituruſ quum li-

beralitate mollitis prætorianorum animis, & collecta sen-
sim principum gratia melior conficiendæ rei occasio præbe-
retur. Achomates spe atque opinione fraudatus, seq; et à pa-
tre deludi & à prætorianis militibus despici questus nouis
precibus minas addit, in patrem acerbè inuehitur quòd se tot
terrarum spatia emensum, ipsiusq; præsertim literis euoca-
tum despectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd si
Baiazetes desipere perseueret, & tanti gratiam faciat præ-
torianorum, ut præ illa nec equitatis, nec promissorum suo-
rum rationem habendam putet, se dignitatem suam, quam
apud parum æquum patrem obtinere non possit, armis uin-
dicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadilescherum sacræ legis
interpretem summæ apud eos authoritatis uirum, respondit
nec cautè satis, nec prudenter eum facere qui insolentius ira-
scatur, quum beneficiũ, quod sola beneuolentia cõparari pos-
sit, ui & contumelijs extorquere contendat, omnia ei inte-
gra reseruari: cessurumq; ei proculdubio imperiũ nisi præ-
propè festinatione spes suas corrumpet, quas tolerantia
atque expectatione alere deberet. Disceret ex recenti exem-
plo, fortunaq; Selymi fratris quod ipsi quoque usui salutiq;
esse posset, longe periculosius esse uiolentiæ audaciæq; con-
fidere, quàm peruersos animi impetus recta ratione mode-
rantè opportuna temporum & rerũ momenta expectare.
Achomates quum mandata patris exponerentur ira atq; do-
lore inflammatus patris legatum obliquis uerborum contu-
melijs dehonestatum propè uiolauit, crebro dictitans & pa-
trem commutatæ uoluntatis, & proditores perfidiæ propè
diem poenas daturos, motisq; propere castris Bithyniam,
per quam iter faciebat, hostiliter deprædatus Amasiam re-
diit. Ibi magis ac magis repulsæ dolore atque ignominia

extimulatus consilium cepit inuadendæ minoris Asiæ, ut si de Byzantijs imperio armis certandū foret, amplissimis eius prouinciæ opibus uteretur: uel si id minus consequi posset, dimidium saltem regnum, transmarinis regionibus in potestatem reductis, in omnes belli cunctus occuparet. Itaque uocatis ad se Amurathe atque Aladino adolescentibus filiis, multum de inimicorum acerbitate alienationeq; Baiazetis conquestus docuit nihil sibi sperandum de successione imperij, nisi protinus arma capesserent, ac dignitatem suā aduersus inimicorum iniurias tuerentur: Posse facile minorem Asiam occupari si celeriter audendū sibi existimarent, quādo Pisidia, Lycaonia, atq; omnis Pamphylia & Ionia ora nullis exercitibus aut clasibus tenerentur. Corchutum quoque uel sua animi tranquillitate atque otio contentum fore, uel æquitatis atque iustitiæ studio in partes transiturū, sin securas res suas dubijs permiscendas putaret, et pararet arma, eum protinus ad primum belli impetum possessione ditionis excessurum: Ceteros autem prouinciæ regulos illius auctoritatem uel fortunam secuturos. Proinde uirilem animū induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præsidia comparanda proficiscerentur. Adolescentes & propria indole & paternis adhortationibus excitati imperata faciunt, statimq; ex amicis militibus, seruisq; præsertim egregiam armatorum manum congregunt. Ipse uerò præter ueterem exercitum quem aduersus Persas habuerat, nouos milites conscribit ex finitimis urbibus strenuissimū quemq; euocat, percurritq; prouinciā, et seipsum Asiæ regem declarat, Eos porro qui non statim se dedere uelint, ipse & Amurathes & Aladinus diuersis in locis bello persequuntur, Eo terrore circumducto

multæ urbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars uoluntate, pars metu atq; armis expugnatae in potestatem Achomatis deuenerunt. Inde progressus in Lycaonia, interiorisq; Ciliciæ fines Mahometem fratris filiū, qui regionibus Caramanno proximis imperabat, per legatos & literas hortatur ut sibi auxilio esse uelit ad recuperandā dignitatem atq; ulciscendas iniurias aduersus eos qui Baiazetē dolis malignisq; persuasionibus ab se diductū deprauatumq; eò perduxerint, ut alium q̃ primogenitum filiū Imperij heredem constituendum existimarit. Dijs tamē bene iuantibus se præoccupaturum eorum malitiam, ac uindicatum armis quod sibi iure deberetur; si Mahometes arma, milites, frumentumq; in castra transmitteret, faueretq; honestissimæ causæ, reperturum eum longē meliorem patrū, q̃ ipse patrem inuenerit, qui si secum amicē ac liberaliter ageret, cumulativissimas gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerū quas peteret se facturum negat nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quem summa Imperij respiciat; non esse sui iudicij discernere an iure recteq; fecerit Baiazetes q̃ se sospite regnum filio tradere noluerit. Cæterum non ignorare nulli alteri parendū esse uiuente Imperatore, in cuius uerba & Scianscious pater, & ipse iurauerit; propterea debere eum iracundiæ modum imponere, ne quum inimicis nocere se speret, cum magna omnium inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito si patientia utatur paululumq; cunctetur, maxima futura sit, præ propera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præsto sibi affuturum Mahometem crediderat, quum postulatis suis grauius consideratiusq; ab iuvene responderetur, exercitum in fines eius du-

cit, et regionem igne ferroq; deuastat. Nec multo post Mahometem ipsum cum exiguo exercitu subsidio suis uenientem supra Larandam in itinere profligauit; cōpulsumq; in oppidum per aliquot dies obsedit; ac demum accepto in deditiōem oppido, eum cum impubere fratre uiuum cepit, consiliarios uerò atq; nutricium quorū consilio persuasum Mahometem atq; in id discrimen adductum fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, q; in ea ætate oppugnari ab duobus filijs calamitosum & planè miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatem mittit, qui furentem grauib; uerbis castigarent, & Mahometem fratremq; eius c̄ custodia educi iuberent. Si id impetrari aut ea uis insanix leniri nō posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosius post repulsam ad imperium anhelabat, tanto acerbius atq; crudelius sibi agēdum arbitrabatur, principem legationis bellū atq; extrema quæq; audacius comminantem in conspectu iugulari, & cæteros ante uesteram castris excedere iussit. Eares tunc maximè Baiazetis exulcerauit animū, et ab Achomate complures mortales alienauit, q; legatos ad componēdam controuersiam missos contra ius gentiū inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia uiolasset. Cōclamant prætoriani qui in statione erant, ita ut Baiazetes exaudiret, nō ferendam esse temerarij hominis audaciā; sed protinus sceleris armis obuiam eundum. Impunitate ac mora ualescere malorum uires, si cunctetur imperator ac mitius agat, eum mox auxiliū atq; operā frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quoq; et Bostanges ac cæteri qui Selymi rebus occultè fauebāt, atq; hæc per idoneos homines singulari caliditate in uulgus militū spargi curauerāt: Mussare primo,

atrocitatem sceleris admirari, ueluti damnarent quidē crudele factum, authorē uerò minimē criminarentur. Mox ubi Baiazetem proprio ardore & uocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris uictoriæ ad ulciscendum iniuriam paratum uident, quā acerbissimē & crudelissimē in Achomatem inuehuntur; eum ut parricidā, ut imperij hostē, bello persequendum censent: tolluntq; subinde ad cœlum laudibus militum fidem atq; uirtutem, qui pro salute ac dignitate imperatoris nouos ultrò labores sibi expeterent. Ita Achomates astu atq; solertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hostis declaratur decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europei equitatus, quibus primo quoq; tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum belli dux uirtute armorumq; peritia insignis deligendus esset atque ea maximē cura ad Bassas pertinere uideretur, cœpere omnes aspernari honorem illū, & pro se quisq; id munus abnuere; atque indignum esse testari ut serui auspicijs imperatoris filius oppugnaretur milites quoque nihil se aduersus regiam prole aufuros prædicabant, nisi unus ex ipsa Othomannorum domo copijs et summæ rerum præficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem & proximē Selymū nō alijs q̃ Othomānis ducibus debellatos. Hæc illò perspicue pertinebant ut Selymū, quem occulta beniuolentia prosequerentur (tametsi illū nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent; uiamq; ei reditus Bizantium hac ratione præstruerent; quoniam nec Baiazetem senecta & ualitudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum eius belli prouinciā petituros arbitrabantur; unum autem Selymum ex Othomanis superes-

se, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas uoces Baiazetes perplexo atque æstuantis similis in prætorium se contulit morbum et inutiles annos incusans: querensq; quòd Corchutus dam inane sapientiæ nomen et umbratile uitæ genus sequeretur digniores regia fortuna artes, et honoratiora uitæ subsidia reliquisset. Hæc dicentem uolutantemq; animo Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus in uarios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare imperator etiam si per prosperam ualetudinem ætatemq; liceret aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiam traisciendum, ne dum tota Asia uagum Achomatem bello persequeris, longe acriorem hostem in Europa relinquant, qui Thraciam, Græciam omnem, atque Bizantium nudatum præsidij inuadat. An non audimus Selymum supra Varnam alias parere copias, nouum ab socero equitatum expectare, atque imminere iterum cernicibus nostris? An forte ille non maiores spiritus gerit quàm aut animo frangi possit, aut hac una atque fortuita dimicatione superari? aut si ueteranos in Asiam transmiseris, Corchutumq; cum suis superioris anni delectibus, qui te ægro Selymi conatibus obstet, in Europam euocaueris; timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophum ducem, qui prætorianos robora uirorum toto orbe conquesta, ac te ipsum ueterem et felicissimum imperatorem timere noluerit? Falleris imperator et ancipites rerum casus non planè perspicis, qui cum duobus uno tempore in diuersissimis Asiæ atque Europæ partibus bellum gerendum esse nō cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior et occasioni imminens à ter-

go in media regni uiscera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere uolueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec sibi Asiæ imperiū uendicarit. Ergo si non culpæ, sed fato & fortunæ tuæ datum est, ut duo ex te geniti omnium consensu patris & patriæ hostes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter superbia & furore actus bellum intulerint, cur in tam impedito difficiliq; negotio, tuta consilia speciosis nō anteponis? & quos uno tempore castigare ulcisciq; non potes, eos singulos, atq; inter se dissidentes per occasionem aggredieris? Hæc spes una salutis, hæc una uia est, si clauum (ut dicitur) clauo trudendum, atq; hoste uincendū censueris. Comprime tantisper uindictæ ardorē; & dissimulata in præsens agritudine animi, alteri inducias simulatamq; pacem concede, alterum uerò alterius ausu periculoq; in utrumq; casum prospero euentu bello persequere. Opprimes eum mox quum uoles, cui signa exercitumq; tradideris, erunt enim scelerū uindices militum dextræ; & tu summa tua securitate bellū conficies, obiectando periculis quem & uincere uelis, & eundem interire desideres. Mustapham loquentē adhuc ceteri purpurati, ut inter se constituerant, exceperunt, compositisq; in eam sententiā orationibus, Baiazeti persuaderi cœperunt ut Selymum belli ducem deligeret; illum satis poenarum suæ temeritatis dedisse. Proindeq; ueluti castigata arrogantia in officio fidelissimè permansurū; Achomatem uerò non facturum quicquam pro sano, qui patris oratores uiolarit, nisi & ipse armis, ut Selymus uuper uictus fugatusq; fuerat, tota Asia pelleretur. Baiazetes quòd in ea re admodū graui explicanda Cherseoglis solus ferè omnium

fidelis subtristi uultu mussaret; diu in incerto habuit quid
 nā consilij potissimum caperet. Obuersabantur animo gra-
 uissimæ offensiones, secumq; ipse reputabat Selymum ex
 Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim,
 in acie se circumuentum, petiitum se Scythicis sagittis, ac so-
 lo propè Deorum beneficio discessisse uictorem. Illinc con-
 tempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorum uiola-
 ta, subactæ urbes atq; Asia omnis perturbata, ardensq; mi-
 serabili belli incendio, iracundiam & uindictæ desiderium
 acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immantiq;
 perfidia consultores uel reclamante Cherseogle, perpule-
 runt ut literas ad Selymum sua manu conscriberet, quibus
 priorem ei gratiam obliterata præteritorū memoria polli-
 ceretur, deferretq; copiarum imperium si Bizantiū quam-
 primum ueniret et aduersus Achomatem in Asiam profici-
 sceretur. Dum hæc Bizantiij parantur Corchutus ab amicis
 & familiaribus suis per literas edoctus quanta imbecillita-
 te pater senex, quibusuē consilijs post declaratum hostem
 Achomatem uocare ad se Selymum atq; eum ducem exerci-
 tus declarare contenderet; è Magnesia Phoceam descendit:
 conscensisq; triremibus Bizantium adnauigauit. Igitur ma-
 gno comitatu amicorum progressus in intimū pretorium,
 postquam patrem dextra oculo petita salutauit, eum post
 uarios sermones in hunc modum allocutus est. Trigesimus
 agitur annus pie atque optime pater ex quo prærogatiua
 militari consensu ciuium totiusq; aulæ principū iudicio crea-
 tus atq; acclamatus imperator hoc regnum possessionemq;
 huius imperij lubens ac uolens tibi de manu tradidi, quod
 quis tandem mortalium nisi aut insanus, aut optimis unquā
 fecisset? Non enim ui, non metu impulsus sed sola tui reue-

rentia id religiosi gratiꝫ animi specimen edidi . Neq; po-
 stea me in tot annorum decursu eius singularis officij, et re-
 presentatæ pietatis unquam poenituit; quando his quæ possi-
 denda concesseras, & clarissimi facti laude contentus fortu-
 nam hanc tuam & sublime mortalitatis fastigium cum trā-
 quillitate atq; otio studiorum meorum minime comparan-
 da esse censebam; quum alienum prorsus à decreto compo-
 siti animi inaneq; esset ea appetere, quæ ambientis animi
 desiderium non finirent, et multo meliora cunctis imperijs
 contemplanti animo uirtus ardua, & prædulcis diuinarum
 rerum cognitio pollicerentur. Hac me uadentem uia, et hæc
 tua regna fastidientem quum religioni : ac sapientiæ causa
 in ultimam Arabiam ad aram Diui Mahometis, & ad in-
 dos tanquam exactioris disciplinæ professores contenderē,
 medio itinere per Memphiticum regem ex Aegypto in
 Phrygiam retraxisti; iussistiq; ut ciuitatis (quæ necesse erat
 adire) periculis, consideratius uitæ salutiq; consulerem, et
 pietatis erga te meæ, & tuæ erga me beniuolentiæ fructus
 opperirer: ceu uentura esset tempora quibus propter malo-
 rum ingenia tibi atque Othomannorum familiæ usui atque
 subsidio esse posse uirum innocentem atq; philosophum exi-
 stimares. Itaque ab eo tempore semper & parui imperijs
 tuis, & quanta maxime potui cura atq; iustitia prouinciæ
 meæ satisfeci, & proximo Persarum bello parauim eduxiq;
 exercitum, quo fines ab incursionibus Barbarorum tuere-
 mur. At quum illis minore Asia pulsus profligatisq;, impij
 ac perditissimi fratres alter in Europa nefario scelere te
 patrem ætate confectum & neruorum dolore cruciatū ut
 regno pelleret & interficeret, in acie circumuenisset; alter
 in Asia summa temeritate atq; perfidia illic regnum occu-

paturus fratris sui filios adolescentes optimos tibiq; maxi-
 me fideles obsedisset atq; cepisset; existimaui huc mihi omni-
 no esse traiiciendum: quod non sine Dei optimi maximi pro-
 uidentia fieri intelligebam ut eo maxime tēpore à te pru-
 dentissimo atq; humanissimo patre, principeq; omnis equi-
 tatis atq; iustitiæ cultore sanctissimo meorum erga te me-
 ritorum parem gratiam postularem: quo tu fratrum meo-
 rum scelera expertus id recte et commodè præstare posses
 quod etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ra-
 tione concedendum arbitraberis . Igitur te pater optime
 oro obtestorq; per fidem erga te meam, perpetuamq; pieta-
 tem ut antequam Selymus adueniat & dignitati meæ pro-
 spicere, & consulere imperio uelis. Tollet ille quum arma-
 tus irruerit iura omnia constituendæ pacis, & fauore mi-
 litari cuncta miscebit . Audio enim prætorianos & duces
 exercitus conuersis in eum studijs occasionem circumspecta-
 re, ut quæ inuiti acie profligarint eum ultrò imperatorem
 atque Sultthanum salutent. Proinde imperium quod optimo
 iure meum est, & antiquæ meæ erga te pietatis insigni me-
 rito debetur, dum potes, dum in manu tua est, in hac eadem
 quàm præcipiti rerū occasione restitue. Frustra enim equis-
 simæ causæ fauebis quum recepto intra urbem nefario am-
 bitiosoq; homine imperium & libertatem amiseris. Bataze-
 tes Corchutum uix tenentem lachrymas, & ipse tenero cō-
 fusus affectu mihi oratione consolatus bono animo esse ius-
 sit; aperuitq; consiliorum suorum causas paratum se redde-
 re imperium. sed quominus id statim faceret, impedito esse
 prætorianos, qui nuper consilijs suis obstiterint . Illos enim
 si uel minimam eius rei suspicionem iniiceret etiam atque
 etiā aduersaturos. Vno eo consilio sub specie honoris detra-

hi tandem ex Europa Selymum & ablegari in Asiam prætorianos: quorū absentia sibi merum ac liberum Imperium relinqueretur; traditurum se protinus sceptrum quum illi mare traiecissent. Nec credere præfectos & milites qui se nuper acie circumuentum fortiter egregieq; defenderint aut insidias molituros, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculatuos. Quin & sperare superis ita uolentibus qui immanium scelerum uindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros: Corchutus siue probata ratione paterni consilij, siue cognita eius uoluntate, uerbis minimè disceptādum existimans non sine spe potiundi imperij ad amicos redijt, egitq; Bizātij plures dies; nec tamen aut militū, aut ducum sibi quenquā uel largitione uel præmiorum pollicitatione conciliauit, quod ambitione aut pretio petendum minime iudicabat, id quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares eum de Corchuti aduentu certiozem faciunt, admonentq; ut iter maturè capiat, & Byzātium appropere: imminere enim periculum ne Baiazetes & senex & inconstans maioris filij precibus delinitus expeditam perficiendi negotij rationem interpellet atq; discutiat. Selymus qui in unam eam curam excubabat, ut si unquā sibi occasio adeundi exercitus præberetur, ipse statim spe ingentium præmiorum corruptis omnibus ordinibus Imperium arriperet, nullam profectioni moram fecit; & modico equitum comitatu, cæteris subsequi iussis, Byzantium peruenit. Corchutus cum purpuratis, primoribusq; aulæ & magna parte prætorianorum ad portam usq; obuiam progressus introeuntem osculo excepit; deduxitq; per mediam urbem effuso passim omni populo ad spectaculum hominis

hominis immani audaciæ scelere conspicui crebrisq; subinde difflosis tormentis in lætitiæ signū inter faustas acclamationes puerorum atque militum: ut facili appareret omnem recentis noxæ inuidiam decessisse, eumq; mox omnium iudicio rerum Imperio potiturum. Postero die Selymus in prætorium uenit supplexitq; & pedes patris exosculatus temeritatis suæ ueniam postulauit. Ad quē Baiazetes summa lenitate subridens errata, inquit, tua Selyme fili eo minora sunt, quod celerem pœnitentiam inuenerunt; proinde lubentius ueniam do: sed in posterum age & enitere, ut qui tibi industriam fortitudinemq; tribuit Deus & bonā quoque mentem dedisse uideatur. Dignam quidem ausibus tuis belli materiam paratā habes, quò uirtus tua enitescere possit. Nec multò post indicitur militare concilium de Imperatore aduersus Achomatem deligendo. Selymus statim multis imperatorium nomen sibi deferentibus summo astu relictari cœpit, negare se Corchuto fratri qui ætatis honore prudentiaq; præstaret anteponendū; illi deberi iure honorem, illum summa authoritate sapientiaq; bellum administraturum: se postquā paternā gratiā recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corchuti uerò familiares qui omnem spem suam atque omnia consilia in discessu Selymi & prætorianorum collocauerant eum rursus, quasi utrinque modestia certaretur, hortari, orareq; ut eas partes susciperet, quæ sibi strenuo ac rei militaris peritissimo absq; ulla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus dum simulando aliud quàm quod struebat, uana spe imprudentiū animos pascit, omnibus suffragijs Imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis accla-

mationibus non ducem eum modò, sed regem principemq; consalutant. et properè arma corripuiunt, quibus flagitium suum atque perfidià tuerentur si meliores obsistere uel dissentire uellent, Selymus ipse deprecanti similis quasi delatù imperium abnueret, & patris reuerentia permoueretur, modò se commendare militibus, donatiuumq; polliceri, modò duces orare ut ad patrem pergerent, curarentq; ut postquā ea mens exercitus foret imperium sibi sine turba & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quòd ei Selymus nisi hæc patri renunciaret, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetem qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorè ædium partem processerat, Imperator inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in concilio salutarunt, postulantq; ut id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, ut te meq; trucident, nisi Imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu quod iam in alterius manum transtulerunt; Proinde longè periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptum ultro concedere, quum id nulla ui, nulla ingenij solertia recuperari possit: Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere maiora etiam scelera meditantur, Baiazete metu atque ira perturbatus siccine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaq; mea in uos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoque animam eripitis qui hoc corpusculum & instantem uite meæ finem expectare non potuistis, ut iusto legitimoq; principe eiecto scelestissimum uobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo uindice perfidiæ poenas, atque ipse ab irato Deo maximo non dubio ultore scelerum à scelere auspicietur imperium.

Mustaphas cum Rostagne et Aiace statim reuersus ad prætorianos nulla de dolore uel iracundia Baiazetis facta mentione cedit inquit, Baiazetes Imperio & Selymum cui superi atque homines Imperium detulerunt sibi successorem decernit. Ea uox excepta omnium auribus his primum quos Selymus corruerat spiritus auxit: dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus per celeberrimas urbis regiones deducitur: et rex & imperator diuerso animorum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in uerba Selymi præeuntibus ducibus iurauerunt. Corchutus uero, uel dolore irritæ spei, uel mortis metu quanquam ei Selymus Mitylenas ipsamque insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occultè triremibus Phocæam rediit. At Baiazetes modò terrarum orbis principum amplissimus in tanta hominum perfidia rerum omnium iniquitate secedendi consilium capit, Byzantioque excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore suppellectile petiturus Dimetocam Thraciæ urbem amœnitate hortorum. celiq; temperiæ, & exilio, & præsentis fortunæ opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitated animus eum deficeret, & affectæ corporis uires collaberentur, medio itinere statui tabernaculum iussit ut ualitudinem quiete curaret. Ibi septuagesimo sexto ætatis suæ anno ab Hamone Iudæo medico, qui iussu Selymi salutare potioni uenenum miscuerat necatur. Aliqui tamen senio & longa ualitudine & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interiisse contendunt. Sed Antonius Vtriusque Ligur à cubiculo Baiazetis qui de his rebus cōmentaria ad Leonem pontificem conscripsit referebat nobis se in expiran-

PAULI IOVII HISTOR.

tis corpore non dubia ueneni indicia deprehendisse. Ferunt
 Selymum proximum paternæ uitæ exitum urgente etiam se
 nio expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam aduer
 sus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatumq; Byzanti
 j se relicturum existimabat, ratus Baiazetem, se absente ad
 repetendum imperium nullam moram esse facturū. Perstrin
 xit quoque crudelem animum auaritia supra imperij sollici
 tudinem. namque uasa auro argentoq; cælata, & præter si
 gnatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarum &
 unionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immensa
 illa opum amplitudine reliquerant, unus Baiazetes uniuersa
 asportabat; ingentia sanè atque opportuna subsidia in proxi
 mum donatiuū, præsertim cuncta debenti militibus qui pre
 tio & spe futura liberalitatis unius horæ momēto cuncta de
 tulissent. Paterno autem funeri delato in urbem Byzantium
 summa in speciem pietate iusta persoluit statuens illi æter
 nos ignes, & sepulchrum cælati operis; ne cui imperium et
 uitam inuiderat, supremos quoque honores inuidisse uideret
 ur. Inde pecuniam, quæ in ærario erat, recognouit, diui
 sitq; militibus pro donatiuo uicies centena milia aureorum
 & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaret
 ur ad ueterem stipendij summam in singulos dies equiti
 quatuor, pediti uero duos argenteos addidit. Nec multo post
 cum exercitu in Asiam traiecit: progressusq; ad Ancyram
 urbem ut Achomatem persequeretur, ea æstate nihil me
 morabile gessit. Namque Achomates haud ignarus non
 adesse sibi iustas uires quibus fraterni exercitus impetum
 iustineret, in Armeniæ minoris fines & montana Cappado
 ciæ penitus concesserat passim fidem populorum implorans,
 milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infi

mis externisq; postulans : ut ea omnia in tempore parat atq; expedita haberet, quæ ad gerendum bellum atq; obtinendam Asiam necessaria uidebantur. At Selymus exacta æstate quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hiemare non posset, neq; si progrediretur Achomate nusquam consistente posse cōficere bellum speraret, in Bithyniam redijt: dimissoq; ad loca maritima Europeo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hiemare constituit. Quo tempore quam totus in Achomatem imperij æmulum atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timendum foret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazetes pater sanciuerat, confirmauit: & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundoq; Sarmatiæ regibus ueteres inducias ad aliquot annos extendite. Nec multò post Selymus quum nullam pro firmando imperio suspicionem etiam de pueris superfluum existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Laramandæ captum Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorū natu maximus, alterum et uigesimū natus annū, specie corporis et uigore animi Othomānorum præstantissimus. Quæ omnia sicut ei militū ac populi fauorem conciliabāt, ita uno inuidente Selymo exitū pepererunt. Ferunt Mahometē ingressos ad se duos carnifices, qui nihil tale timēti moriendū esse denūciarēt, ac mādāta statim exequerētur, alterū calamario cultello cōfecisse, alterū iam uulneratū interfecturū fuisse, nisi alij Satellites irrupisset, qui frustra reluctātē strāgularūt. De Osarne Alēsciaci & Zilibo Mahumeti, duobusq; alijs

tenellis adhuc pariter supplicii sumptum; adeo cōsternatis eo scelere omnium animis, ut complures milites tacita inuidia per aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis uno furore absumptis imitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Namque ut clarissima Othomanorū sobole extincta uacua seuitiæ suæ domum faceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus Amurathē & Aladinum per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua urbe ab Selymo, superiore æstate, pulsifuerant, quū Achomates pater in montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimendos ualidam equitum manū delegit qui magnis itineribus Amasiam contenderent, adolēscētesq; imparatos, ac nihil de præsentī periculo cogitantes comprehenderent. Neque id erat factū difficile quū expeditus equitatus omnem ferē aduentus sui famam celeritate præuenturus esset; nec urbs ipsa aut munita mœnibus, aut tuta præsidio militum foret, quod eo tēpore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Mustaphas consilij particeps cuius singulari studio atque opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quū indigna morte Baiazetis & tot insontium puerorum cæde permotus totum se animo ab amicitia crudelißimi hominis auertisset, imminentem miseris iuuenibus calamitatem miseratus, per celeres tabellarios de aduentu equitū eos certiores fecit. Quibus acceptis literis illi statim patre reuocato, occulta præsidia cōpararunt, quibus hostes exciperentur. Ita quū paucos post dies Selymiani Amasiā peruenissent, & fortē eodē tēpore reuertisset Achomates, præcipitati in insidias facilē trucidati captiq; sunt. Accidit autē ut serui Achomatis quū Selimianis captiuis illuderent

omnem insidiarum & rei gestæ ordinem aperuerint; usq; adeo malè in aula principum consilia etiam de maximis rebus occultantur; iactantes non deesse sibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus qui meliori causæ fauerent, & grassari sœuireq; belluam illam non paterentur. Illi autem postquam redempti Prusiam rediere, quæ ab hostibus cognouerant, regi detulerunt. Nec mora Selymus neminem præter unum Mustapham authorem detegendi arcani consilij existimans; siue quod iam ei tædio esse cœperat hominis gloria, siue ut insigne beneficium cui par gratia reddi non poterat exitio compensaret, eum inauditum interfici & cadauer nudum in tantæ modò felicitatis ludibrium in publicum abijci iussit. Interfecto & Mustapha & imminete iam uere ne quid de instituta inhumanitate remitteret, ad tollendum Corchutum fratrem crudelem animâ adiecit. Agebat ille Magnesiæ, nec aduersus Selymum abrupta spe imperij quidquam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ studia, à quibus ambitio corruptus intèpestiue discesserat. Igitur præfectis edicit ut sex milia fortissimorû equitum deligant, qui in tertiâ diè corpora, arma, equos, profectiioni parent. se in Cappadociâ celerè excursionē esse facturû. Statuto die Selymus Prusia mouit cōuerso in dextrâ suorû agmine, ita ut equites qui recta Amasiâ petere credebant tû demû in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equibus egregij animi quicûq; ille fuerit coniectura iudicans. ad opprimendû Corchutû iri, uelocissimo equo usus per cōpendia uiarû regē antecessit, Magnesiâq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus relicta familia cû duobus seruis ad mare cōtendit, ut aliquot in littore nauigiû nactus Cretâ adueheretur: aut certe uel

piscatoria nauicula Rhodum perfugeret. Cæterū Selymus
 improviso aduentu suo per terrefactis Magnesiis prætorium
 fratris corona equitum septum, ut exitus præcluderentur,
 nullo resistente cepit. Quum uerò unum omnes Corchutum
 per singulas domus latebras frustra perquirerent, quæstio-
 ne de suis habita cognoscit eum monitu ignoti equitis intē-
 pesta nocte discessisse. Quamobrem sua spe frustratus equi-
 tibus mille præsidio Magnesiæ relictis, qui summa celerita-
 te atque diligentia circumiectam regionem percurrerent,
 cum thesauris atque omni fratris familia Prusiam eadē ce-
 leritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta quod
 Bostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodi-
 ret, neq; ulla iam spes fallendi hostis relinqueretur, non lon-
 ge à Smyrna in speluncam mari proximam se condidit, spe-
 rans si interpositis aliquot diebus statione classis abscederet,
 elabēdi occasionē uel fortunæ beneficio, uel Deorū benigni-
 tate sibi minimē defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis
 inediam tolerasset, uictumq; à pastoralis tugurio per seruū
 quærere cogeretur, indicante agricola ab inquisitoribus cō-
 prehenditur, Prusiamq; perducitur, ubi eum Selymus necari
 iussit. Constat Corchutum, quum fidibus gutturi admotis à
 carnifice strāgularetur, impetrasse horam cuius spatium ama-
 rulenta in Selymū carmina intrepido constantiq; animo con-
 scripsit, quibus exprobrata scuitia, eius capiti omnes diras
 imprecabatur. Selymus uerò quem uiuum uidere noluerat,
 necatum spectare sustinuit, perlegitq; carmina de se con-
 scripta; nec temperauit à lachrymis; ususq; est lugubri ue-
 ste, ut immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia
 falso dolore contegeret. Iam uer appetebat, quum Achoma-
 tes comparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum

euocatus qui Selymum solis suorū cædibus intentum posse in hibernis opprimi confirmabant si Prusiam cum expedito exercitu conuolaret, abesse enim pratorianos Europeanq; equitatum robora exercitus, neque Selymum Dijs aduersis infensisq; hominibus in eo periculo quod minime timeret, salubre consilium esse capturum. Maturaret, neque mitiora ueris tempora cunctanter opperiretur; ne uel minimo eo temporis spatio hostiles copiae, ab diuersis hibernis ad signa uenire iuberentur: Solere Deos ipsos & præstare occasionem & præbere consilia gerendis rebus: cæterum neque ea exequi neque humanas mentes erepta libertate præuertere consueuisse. Proinde Fortunam quæ paulò ante paternum imperium abstulisset celeritate atque audacia subleuandam esse censeret. Ingruente enim æstate aut bello uincendum fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quòd magnas habebat copias, q̄ ab Hysmaële Persarum equitum auxilia impetrauerat, quòd denique Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atque ob eam causam cœpto statim bello militibus desertum iri putabat; amicis pulchra dictu, factu uerò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur quum in Galatiam peditatu minoribus itineribus subsequi iussu, cum amplius quindecim milibus equitum peruenisset, Selymus de eius aduentu certior factus per celeres tabellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit, atque uniuersas expectat copias, Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum quod suorū fraude parabatur discussit, et expedita uictoriæ rationem ostendit. Namq; amici Achomatis, qui in castris Selymi erant à superiore in

eum studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu et iam progressum in Paphlagoniam etiam atque etiam literis admonebant, festinare antequam Selymi copiae conuenirent; acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari: ei tamen sera omnia fore si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis Selymus de fratris cōsilio eiusq; aduentu & de suorum perfidia certius cognouit: Itaque necatis qui literas conscripserant, gemma eorū ad obsignandas epistolas utitur; scribitq; interfectorum nomine ad Achomatem ut maturaret proficisci, peditatumq; relinqueret: uel modica. n. equitum manu opprimi posse Selymum si se celeriter conspiciendum amicis & coniuratis daret. Fore enim ut ad datum signum excitato in castris tumultu seditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus incautè ordines circumeuntē aggredērētur. Achomates fide literis adhibita, ut qui plurimum uiribus suis fidebat, pedestres copias quæ cum Amurathe tardius subsequēbantur relinquere non dubitauit; profectusq; ad Horminium in ripa Parthemij amnis castra fecit. Selymus quoque Prusia egreditur, & receptis in castra prætorianis cohortibus, quæ nuper mari transuectæ fuerant, Sinambasā præfectum Asiatici equitatus cum ualida equitum manu ad cognoscendas tentandasq; hostium uires præmittit. Selymiani quū adhuc qua in parte constitisset Achomates, & quales quātēq; eius copiae forent, exploratū non haberent, matutina caligine decepti in iniquū locū delati sunt; ubi Achomates prosperè cū eis confligit, occiditq; ad mille equites, ceteros præcipites in fugā dedit. Neq; tamē eo accepto detrimento Selymus, aut omnino perturbatur, aut sūmæ rei

uictoriæ diffidit, sed protinus ad Elatam flumen promouet
 castra. Labitur Elata ex Horminio monte & rectâ decur-
 rit in Pontum, irrigans à dextra latissimos campos: quæ
 terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quo-
 que facit Achomates; qui tametsi fratrem equitatu pedita-
 tuq; præstare, atque omni ex parte superiorem esse intel-
 ligebat, recenti tamen uictoriæ prouentu alacrior factus,
 quòd amicos suos qui apud Selymum erant, aliquod insigne
 facinus in ipso negotio patratueros arbitrabatur, quòd pro
 se tanquam legitimo rege staturos superos iudicabat, neq;
 cedendum, neque reliquum exercitum expectandum existi-
 mauit. Intererat flumen inter bina castra, & à speculatori-
 bus utrinque certus hostium numerus referebatur, neque
 tamen Achomates cui tutum ad suos receptum patentes cam-
 pi præstare poterant, conspecta magnitudine periculi ut sa-
 luti suæ ac militum maturè consuleret, fatali insania corre-
 ptus adduci poterat, ita ut eum obijcere periculis & desti-
 nato exitio Fortuna uideretur Selymus inclinant iam Sole
 exercitum Elatam traducit; milites curare corpora & in
 sequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iu-
 bet cæterum in proximam syluam mille equites mittit qui-
 bus præerat Canoglis uxoris frater eximie uirtutis iuue-
 nis quem pater ab Taurica cum lectissima ala Tartarorum
 equitum paulò antè ad generum miserat. His iniungit ut
 quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo se ostendât;
 & auersos hostes adorianatur. Ita illi silenti agmine ad ra-
 dices montis profecti loco opportuno proceris arboribus
 tecto confidunt. Nam Hormynius qua parte Pontum & Se-
 pentriones spectat, nemorosus est; et cōplures habet colles
 interiectis uallibus, quibus magnus exercitus facile cōdere

tur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem instruit; in cornibus equitatum omnem, ita ut in dextro hastati omnes in laevo sagittarij & sclopettarij essent: in media uero acie prætorianos pedites atque Asappos collocat. Ex aduerso Achomates duo tantum agmina constituit; & primos in dextrum hostium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna cōstantia exceperunt, sed quum ad gladios uentum esset, quòd cum Persis ferro tectis, qui in ipsa fronte locum sibi depoposcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius sustinere non potuerunt, ac mox pulsī turbatiq; cedere & in suos ruere cœperunt. Id Selymus statim conspiciatus increpando adhortandoq; confirmatis suis, læuum cornu inducit, & sclopettarios in locum hastatorum succedere iubet; producitq; prætorias cohortes quarum aspectu totum hostium agmen sagittarum ac sclopettorum multitudine iam territum dare terga coactum est. Achomates & ipse periculo intentus aliquanto maiore uirtute quàm fortuna, subsidio suis reliquos equites adducit, quorum uī atque impetu prælium exæquatur. Sed dum irrumpendo sternendoq; uictoriæ imminet, Canoglis aduersos adoritur: clamore edito hostes tum maximè pugnantes in se conuertit, ab fronte pedites conglobati gradu inferunt; equites, uerò hastati quos ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta undiq; ceditur: & uexillis stratis omnia cæde fugaq; complentur. Achomates desperatis rebus aufugiens dum salutis serò consulit in fossam quā pridia ni imbres aquis cœnoq; compleuerāt, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus atq; comprehesus ut se statim interficeret impetrare nō potuit. Quē Selymus iā antea ne

ei destinatum sequenti nocte hisdem carnificibus qui Cor-
chutum cæterosq; necauerant traditum chorda arcus elisis
cervicibus interfici iussit. Amurathes in itinere à Persis, qui
cum magna parte equitum densata acie perruptis iterū Tur-
carū ordinibus euaserant, de fortuna patris, & prælij euen-
tu edoctus Amasiam redijt, atque inito de fuga consilio cum
Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Euphra-
te ad Hysmaëlem confugit. Aladinus uerò in Cilicia Ama-
no monte superato, ut ad Campsonem Gaurum Aegypti re-
gem se conferret, in Syriam profectus est, Ad Selymus se-
cundum eam pugnam præmissis in prouincias quæ ab Acho-
mate tenebantur singulis equitum præfectis, breui omnē mi-
norem Asiam in potestatem redegit. Mox reuersus Byzan-
tium paucis post diebus, quòd ibi recrudescente pestilentia
in singulos dies quingenti ferè homines absumebantur, Ha-
drianopolim concessit ubi reliquum æstatis, atque hiemem ue-
nationibus intentus transegit. Interea Sophus Hysmaël à
Persico Oceano ad Seruanorū fines atque ipsum Caucasum
montem, & per Hyrcani maris Meridionalem orā ad Co-
raxenos omni regione perdomita Zagataisq; Tartaris qui
olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemq;
flumina pertinentes saepe per tres annos acie superatis, in
Armeniam reuersus est; Amurathemq; apud Taurisium ob-
uium habuit. Venerat eo miserrimus adolescens post aduer-
sam pugnam, patremq; interfectum, unius horæ momento
regia fortuna expoliatus, ut à potentissimo rege in tantis
calamitatibus auxilia aduersus patrum imploraret. Hys-
maël dignum fama sua ratus si summæ spei adolescentem ad
se profugum exciperet, atque omnibus iuuaret auxilijs, bo-
no eum animo esse iussit; & ut ampliore spe confirmaret, si-

PAULI IOVII HISTOR.

liam ei matrimonium collocavit. Siquidem Othomannorū domus concursu calamitatum labefacta atq; conuulsa, si Selymus sato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorē esset habitura. Quin etiam ad primos bellorum motus si ipse à Perside arma inferret, defecturam à Selymo Minorem Asiam apparebat, quod propter insitam animo eius immanitatem ac sua facinora, Dijs pariter atque hominibus esset inuisus. Igitur Sophus Hysmaël primo statim uere Amurathem cum decem milibus equitum ad Harsengam superare Euphratem & peruadere in Cappadociam iubet: ut cognitis provincialium animis, atque exploratis hostium uiribus, de tota mole belli certiora cōsilia sumerentur. Vstao glum uerò apud Persas clarissimum ducem cum ualida parte exercitus Amurathem unius diei itineris intervallo subsequi imperat. Ipse in Armenia cum maioribus copijs substitit, ne rei frumentariæ angustia laboraret, quum per loca sterilia incultaq; amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improviso per Minorem Armeniam Cappadociæ fines ingressus quum tentatis amicorum uoluntatibus quædam oppida recepisset, quædam igne feroq; uastasset, magnum toti prouinciæ terrorem intulit, quo metu iniecto deficientibus passim populis, Amasiam usque peruasurus esse uidebatur, nisi Chendemus uir bello egregius, quem Asiæ præsidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumulto miscentibus ad Sebastam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copijs occurrisset. Scripserat quoque Chendemus multum antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hostium quum eos superasse Euphratem per exploratores cognouisset. Quibus uulgatis rumoribus Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus omnes copias Prusiæ conuenire iusserat;

habitisq; summa celeritate delectibus supra quadraginta milia Asaporum peditum armauerat. Quod ubi per captiuos & ueteres clientes suos Amurathes cognouit, tametsi cum Chendemo confligere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum contenderet, in Antitauri angustijs deprehenderetur, ad Vstaoglu regressus est. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamq; ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipsum uoluntat, diu incertus Pannoniam Rhodumue, an ipsam Italiam discordia nostra labantem afflictamq; tot bellorum incommodis, terra, mariq; inuaderet, oblata occasione Persici belli, ad Orientem se conuertit; atq; Arsengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuisse iudicant, trigesimis castris peruenit: ubi iunctis cum Chendemo uiribus, quum retrocessisse hostes uastatamq; continenti incendio eam regionem comperisset, dolore iniuriæ & uictoriæ fiducia incitatus uestigijs fugientium insistere ac ultrò in Maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionum in consilio proponebantur; quæ postea trepidantibus cæteris ipse propria quadam felicitate & sola animi magnitudine superauit. Namque militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaq; terrestri semper itinere in Cappadociam uenerat nouos labores subire ut ad Taurum sæuissima frigora, & mox in patetibus cæpis uehementissimos calores, sitim, inediam, atque imā propè omnium rerum desperationem subire necesse erat, præsertim quòd Persæ in regressu euastatis agris, ut hosti solitudinē facerent, quicquid usui esse poterat, corruerāt. Magnā quoque peritis atque prudentibus ducibus sollicitudinē intendebant Minoris Arme-

niæ & Aladulorum reges, quos haud satis clarè perspectis eorum uoluntatibus in tergo relicturi erant; neque putabāt eos quicquam pro amicis esse facturos: si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis cōmeatibus, aut in locorum angustijs parum feliciter accidisset. Armenius magnam subministrandi commeatus facultatem habebat. Aladulo uerò copię aderant, & numero & exercitatione non contemnendæ; præterea angustię, claustra omnia, & singuli aditus, qui ē Cappadocia in Armeniam & persidem ducunt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius præsidijis tenebantur. Mōtana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiscis, qui Ponto imminet, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem quo Cilicia Sirię committitur. Inter cæteros Chendemus qui plurimum apud Selymū gratia auctoritateq; pollebat, suadere cœpit, ut in Cappadocia subsisteret; exercitum ab labore uię reficeret: atque illhinc hostium aduentum operiretur: Non est, inquit, Imperator existimandum quòd illi metu refugerint, qui nec uiso quidem hoste retrocesserunt: Nectunt dolos & insidias apertè moliuntur dum fuga timorem simulant. An non scimus quæ ingenia, quæ robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turcana hastatum uel sagittarium, qui ualidioribus equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytarum sagittas non timuerūt? uel si hoc parum est, qui tot gentibus bello uictis fortissimo Imperatori suo maximū Imperiū uirtute pepererūt? Ante maiores uel meliores copias habere existimās quàm Cassemus quondam patruus tuus, atque auus Mahomates habuerint? qui me in eorū castris militante ad Trapezontem & ad Nicopolis montes non una clade accepta, cum hoste sæpius dimicarunt? Neque tormenta, quæ

trahimus,

trahimus, habere in se magnum ad uictoriam usum inficior, modò explicandis tot curribus, idonea loca patuerint: Sed exustum hoc solū, rigentes atque abrupti montes, et imensa post eos terrarum spatia me perterrent, quem armatæ hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non poterunt. Neque Armenio uel Aladulo ambiguae fidei regibus quicquam credendum putes tametsi primo ingressu amica omnia pacataq; ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, ut te imparatum per insidias aggrediantur. At si te illic explorata omnino uictoria expectat, quanto tibi ea tuorum sanguine constabit? quo alio milite quibus alijs uiribus Græciam tueberis, si te studio proferendi imperij, uel ardore comparandæ laudis abductum in penitissimam Armeniā Christiani reges audierint? Proinde si tueri tua prius est atque præstantius, quàm aliena cū periculo appetere; si prudentissimi Imperatores non in multa cæde hostium, sed in salute atque incolumitate suorum militum uictoriæ gloriā posuerunt; desine te atque exercitum obiectare periculis, atque omnia temere uni Fortunæ committere: quæ si inconstans et lubrica audaciæ tuæ semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longe celerius, quàm illuc paulò antè uirtute conscenderis. Selymus qui ut erat asperi atque immitis ingenij; cuncta consilio atque auspicijs suis administrari uolebat, quamquam uehementer ea oratione permouebatur, atque aliquos duces in ipsa periculi cogitatione suspensos uidebat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimisit, testatus se iturum per pacata infestaq;, & uictoriam omnino relaturum, postquā senex tantopere de uita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicentem regem excepere statim alij duces assentari soliti, qui propter emulationē Chō-

demi gloriæ atque opibus inuidebant. Ii enim orsi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere. quæ uero de uirtute hostium dicebantur uerbis magnificis eleuare contendebant. mox ut iniecta suspitione perfidiæ, Chendemi authoritatem conuellerent, eum dictitare uirum fortem atque omnibus bellis intrepidum non timore aliquo, non angustâ spe uictoriæ adductum; sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum tantæ expeditionis cursus, & paratæ uictoriem spem omnem abrumpere uoluisset. Proinde caueret sennis astutias atque perfidiam, progrediereturq; audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modò ipse animo non deficeret. Paratos enim esse uel acerbissimas quasque belli difficultates subire, nihilq; magis exoptare quàm ut in eas regiones ducerentur, ubi editis ueræ uirtutis operibus Selymus Imperatorem suum Alexandro & se in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc ut Chendenum opprimerent, indices subornarunt, qui dicerent eum ab Amurathæ pecuniam accepisse; nec in tempore Persis prædatoribus, qui eo duce fines irruperant, occurrere uoluisse: unde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de causis Selymus præpropere crudelitate preceps, Chendenum inauditum, ac uera monentem interfici iussit, ut cæteros ab simili dicendi libertate deterreret; doceretq; ea esse optima consilia quæ Imperator diuina ueluti ratione reperisset. Interfecto Chendemo, occulto statim metu percussæ omnium mentes, quòd clarissimus uir tantæ modò apud regem existimationis & gratiæ, indicta causa concidisset quæ paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus uir-

tute atque consilio floruisse meminerat: quasi eadem seu ita Selymus uel in minimis rerum suspicionibus obscuros esset oppressurus, qui ne amicis quidem antiquissimis pepercisset. Inde promotis castris in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: ubi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus est, ut communi secum consilio & uiribus bellum aduersus Persas susciperent; ac secū in Maiorem Armeniam proficiscerentur. Se enim perfecto bello ipsis omnem agrum, & proximam regionem quam de hoste cepissent, in præmium uirtutis atque nauatæ operæ concessurum. Reges qui Hysmaëli pariter ac Selymo infensi erant propter finium iniurias, inter quos medijs & inualidi (ut tenuiores à potentioribus solent) quotidie premebantur, quum animos in utrunque belli euentum astute intentos nudare nollent, responderunt quas ipsi copias contraxissent, ad sui regionisq; præsidium comparasse non ut timere in ambigua belli fortuna alterum ex amicis finitimisq; regibus oppugnarent: se uerò tanti non esse ut sui iudicij putarent discernere quisnam iustior belli causam sequeretur. Ceterum si absque maleficio duceretur exercitus, & munita itinera & commeatus pro copia regionis ingresso Maiorem Armeniam præbituros. Selymus hac prima spe deiectus quòd eos sibi uoluntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat, dissimulandum in præsens existimauit, ne qui totus corpore atque animo ad Hysmaëlem ferebatur ambiguae fidei reges si facto eos uerboue lesisset, in tergo pro certis hostibus esset habiturus. Igitur Selymus à Scordiscis profectus octauo die ad Moschios montes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens Euphrates ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abruptit. Percur-

runt ij perpetuis iugis in Iberum & Colchidem: & ad or-
tu maiorem Armeniā aperiuunt. Ductus est sub signis exer-
citus per aduersi fluminis ripam; neque unquam à profluen-
te discessum, quòd sitis in ignota regione timebatur. Ita in
Orientem directo itinere, ut à læua Minor Armenia, Ala-
duli uerò regis fines, & iuxta decurrens Euphrates à de-
xtra relinqueretur, quousque ad Periardem montem per-
uentum fuit. Periardes duorum clarissimorum fluminum ori-
gine inclytus propter miram omnium rerum fœcunditatem
leprus idest frugifer à barbaris hodie nūcupatur. Namque
Euphrates & Araxes singulis atque aduersis emissi palu-
dibus campestem aridamq; regionem emissariorum copia,
& summa frugū felicitate nobilitant. Selymus tantis con-
fectis itineribus quum nec fama quidē ubi Hysmaëlis exer-
citus consedisset, quem ualidum numerosumq; paulò antè è
Cappadocia discesse cognouerat, scire posset, cunctabun-
dus ac timenti similis supra fluminis fontē castra fecit. atq;
exploratum uelocissimos equites qui aliquos ex obuijs exci-
perent, undique emisit. Sed quum incolæ Armenij uel metu
appropinquantis hostis, uel iussu Hysmaëlis omni ea regio-
ne, quæ ad iter patebat, decessissent, desertisq; edificijs, &
assportatis aut cōcrematis omnibus uictui necessarijs pabulū
quoque & quicquid herbidū in proximis agris fuerat eua-
stassent; Turcæ equites nemine hostiū intercepto biduo post
redierunt, nunciantes eā uastitatem omnium frugum, latissi-
mos tantū campos, & immensam occurrere solitudinē: nec
ulla hominū aut equorum uestigia reperiri. Proinde existi-
mare se, aut locorū errore deceptos, aut perfidia Armenio-
rū qui duces itineris erant, in deserta peruenisse: ubi amis-
sa spe alendi equitatus, ac mox cessantibus humanis alimētis

fame exercitus absumeretur. Auxerat quoque præsentem metum duo reges relictī in tergo, & in primis Aladulus, qui, uel pudore, uel metu adductus primis diebus cōmeatu adiuuerat, procedenti uerò in intimam Armeniam nihil ex fide officioq; præstiterat, iam tum inde gratiam Hissmaelis captans cuius uirtuti ac uiribus haud dubiè cessuros Turcas, sicuti totus propè Oriens paulò ante cessisset, arbitrabatur. At Selymus ingēti cura anxius suspectare insidias, inediā timere, horrere solitudinē, & cuncta quæ Chendemus senex edixerat memoria uolutare: uultum tamen alacrem impavidumq; militibus ostentare: quæ constantia prosperos rerū successus, & maturā de hoste uictoriā deiectis etiā militū animis pollicebatur. Ergo coactis uiæ ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerū ratione, quā dextris ultra Periardē subesse fertilissimā Armeniæ partē didicisset, castra mouit: circūuectusq; montis initia quā Boreā spectat, ad Araxem deflexit, & supra Choim oppidū equites uado, pedites uerò modicis effectis pontibus transmisit. Nāque Araxes antequā receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores undas trahat, hūmalem aluē & faciles ascensu passim ripas transcuntibus ostendit. Vix dum Selymus traducto exercitu castra posuerat quum Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis copijs idoneo in loco substiterat, Choi oppido atque inermibus oppidanis timens, ne repentino hostis aduentu opprimeretur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nāque id oppidum fontium atque amnium perennitate totius regionis amoenissimum, quod propter omnis generis fructuū copiam, celiq; temperiē, Persarū reges relicto Taurisio magnā æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissi-

mos oppidanos habet; & pulcherrima ædificia: quibus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationem in conspectu celebre oppidū amitteretur; atque hostis eo potitus confectum fame exercitū omnium rerum copia recrearet. Choim antiquitus fuisse Artaxata clarissimā quondam urbem à Domitio Corbulone deletam Cassinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicavit. Nec Sophus Hysmaël quanquam maiorem copiarum partem aduersus Coraxenos, Hyrcani maris accolæ tumultuantes paulò ante præmiserat, ut qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniam uenturos arbitraretur, audito statim Selymi nomine in castra uenire cunctatus est. Fortè tum Vstaoglus, qui in eam usque diem & prælio & conspectu hostium contra suorū opinionem abstinerat, ut magis ac magis & labore itineris & desperatione cōmeatus attritis hostium uiribus sine pugna, & sine suorū uulnere bellum conficeret; contra oppidum castra locauerat; quū sub aduentū Hysmaelis Turcæ exploratores conspecta pulueris nube, auditisq; equorū hinnitibus adesse hostē senserunt. Quod ubi in castra nuntiātū est, tū uerò omnes gestire lætitiā; tum primū spē cōcipere cestissimā de salute atque uictoria: Dijs grates agere: quòd pro labore, inedia, cæterisq; incōmodis tandē oblato hoste egregiæ mortis facultatem tribuissent. Enimvero Europei præsertim equites equis macie confectis. Asapiq; pedites longo itinere fatigati, quibus uulgato morbo uentres fluebant, quòd in magnis solis ardoribus polenta ex farina acetoq; confecta, & pomorum agrestium succis uitam diu tolerarant, angente simul dolore animi, consternati, quòd ne uiso quidem hoste cadendum foret. passim morie-

bantur. Hysmael ut in conspectum hostium uenit, cum suorū uirtuti, tum fortunæ suæ plurimū confisus quò plus terroris incuteret, prælium minimè differendū existimauit; misitq; ad Selymum caduceatorem: & cū eo aliquot militares uiros qui diligēter, quales quantæq; hostium copiæ, quot tormēta, quæ formæ castrorū essent, specularentur. Cæterum Selymo nunciarent ambigui iuris nō esse Armeniam: neq; unquam cū Turcis de eius possessione fuisse disceptatū. Proinde se mirari cur infesto exercitu in prouinciam uenisset. Quòd si fortè antique uirtutis æmulus imitatus Alexandrū Macedonem tantum soli terrarumq; iure suū futurum existimet, quantū sibi promotis armis uictoria Fortunaq; pepererint, pararet & in crastinū diē suas atq; alienas uires periclitaretur. Selymus ad ea respondit extare recentem iniuriarū memoriam, qua iustè ab Othomānis aduersus Persas arma sumi potuerunt; quū et auus Mahometes & cassemus patruus quondā, nuper uerò Biazetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Persis et summa detrimenta & insignes cōtumelias acceperunt. Ea tamen etsi magna et grauissima sint dignas belli causas non putare, sed unum se repetere Amurathem fratris filiū hostem suum, & Cappadociæ prædatorem. Quem si ex æquo amiceq; sibi traderet, ut mutua inter reges pro tuendis firmādisq; Imperijs iura postularent, fore ut copias inde abduceret, et in proprios fines reuerteretur. Si uerò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniā, et Persidem uastaturū. Dimisso caduceatore uterq; suis castris se continuit. Sequēti uerò diē Selymus suorum omnium hortatu copias in patentē locum eduxit: instructaq; acie ad hostem, qui duobus milibus passuum inde aberat,

profectus est, existimans Hysmaëlem tanti nominis Impera-
 torem, quin prælio decertaret, nullam moram esse facturū.
 Qui uerò Persarum numerus, quod equitum genus, quæ ar-
 ma, quæ tela gestarent, facile reperire non poterat. Nam
 supra gentis ingenia caliditatis atque consilij plena, tantus
 erat militum amor, ac tanta ueneratio erga Hysmaëlem re-
 gem suū, ut nemo repertus sit, qui ad Turcarū castra trās-
 fugerit, quum multi (ut postea ex captiuis Persis cognitū
 est) quotidie à Selymo ad Hysmaëlem perfugerēt. Selimus
 qui octuaginta equitum milia eo die habuisse dicitur, in de-
 xtro cornu Cassembaßam Europæi equitatus præfectum,
 in leuo Sinambassam eunuchum cum Asiatico equitatu con-
 stituit, antecedentibus Acanzis, qui sunt uoluntariæ militiæ
 equites ex uario gentium genere spe prædæ ad bellum exci-
 ti. Media acies Asappis peditibus data, quorum uilis semi-
 ermisq; turba tanquam nullius propè iacturæ hebetandis
 hostium gladijs primo semper congressui obijcitur. Post
 Asappos tormenta recta fronte disposita sunt, additis præ-
 sidio quatuor equitum milibus. Ipse in subsidijs cum lectis-
 simo equite prætorio, omnibusq; Ianizeris, paulò editio-
 re in loco constitit, duplici corona tormentorum atque im-
 pedimentorum circumuallatus, nam camelos clitellatos lon-
 ga cathenæ serie inter se nexos, ita in orbem sibi de more
 circundederat, ut speciem ualidæ munitiois æquarent, quo,
 ueluti uallo septus, & laborantibus suis opem ferre, & si
 quid durius accideret, ueluti ab arce cum flore militum, om-
 nem hostium impetum sustinere posset. Monuitq; Asappos
 ut quum primum hostium equitatus appropinquare incipe-
 ret diducta acie celeriter in utranque partem secederent, ut
 spatium emittendis tormentis relinqueretur. Ex aduerso

Hismael, qui per transfugas cuncta hostiū consilia explorata habebat, uocatis ad se ducibus docuit nullius propè negotij esse uictoriam, modò procellam tormentorum effugerent. Quod se facile consecuturum pollicebatur, si equites quum scindi Asapporum aciem uidissent; & ipsi intenti paratiq; soluto statim ordine in duas alas abscederent. Itaq; duo maiora uexilla proposuit, alterum prætoriū, quod certo in loco cum robore equitum statuerat; alterum quod cū reliquo exercitu Vstaoglo attribuit. Habebat Hismael ad triginta milia equitum absque. Vlo pedestri subsidio; in queis fuere supra decē milia cataphracti uiri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illustres. Iis insignes equirant oporoso calibe tecti, & cassides ad ornatum terroremq; cristatæ. Præterea acinaces, & more nostro clauæ ferreæ, atq; hastæ solidiores. Cæteri apertis atque oblongis galeis, & ferreis thoracibus muniti, uel maiore arcu, uel lanceis fraxineis more Hispanico ad mediam hastam comprehensis, utebantur. Cæterum apud eos nullus tormentorum apparatus, quo certè uno Turcis impares erant. Sed tantū spiritus, tantumq; uirtutis Persarum animis inerat, ut despecta hostium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium cōmittere nō dubitarent. Hismael dato signo uniuersum agmen promouit, milites cohortatus, ut diu ante portam rei militaris laudem memoria retinere uellēt: ac se Imperatorē suum, quem pluribus secundissimis prælijs maximū Orientis regem constituissent, uadentem in hostes imitarentur; occursuros in acie inermes Turcas leuitantū hasta et scutis utentes: quorū equi statura humiles, strigosi, enecti fame, ne primū quidem impetū cataphractorū essent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem ad

uentantis hostilis exercitus conspiciatus per duces præfatosq; acie prænunciari iussit instare præliū, quo si egregiè dimicarent uictis gentium uictoribus Othomannicum Imperiū à Persico Oceano ad Caucasum montem essent prolaturi. Quòd si quid ex pristina uirtute remisissent, putarent nullā effugij spem superesse in ea uastitate camporū immensisq; desertis. Aut enim foede moriendum, aut perpetuo Persarum foeminis cū ignominia seruiendū: quando post tot terrarum spatia & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, et infidus Aladulus occupatis angustijs omnē spem redeundi in Cappadociā uictis abstulissent. Hysmael quum appropinquasset, & ad propositum signū Asappi ordines aperirent, subindeq; falcones medio interuallo disploderetur, diducto statim equitatu, in dextrum cornu impetū fecit tanto suorum ardore, ut quum asperissimum inter semiermes Turcas & armatos egregiè Persas contractū esset certamen, obtruncato ante alios Cassembaßā, primis cæsis, ac mox alijs atq; alijs fuscis prosligatisq; totum id cornu usq; ad subsidia ubi substiterat Selymus propulerint. Parte alia Vstaoglus nō paruo à tormētis accepto incommodo, q; tardius ab eo periculo sese atq; alas suas explicarat, Asiaticos inuasit: Ibi acri cōmissa pugna, magnam cædem hostiū edidit; sed nō eadē felicitate, qua Hysmael. Nā dū inter primos acerrimè depugnaret sclopetto ictus occubuit, quo casu Turcarū animis redditus uigor, ita ut qui iā pulsī loco supra tertiā partem suorū amiserant, redin tegrato certamine cataphractos egregiè sustinuerint, et oppositis sclopettarijs quibus maxime Persarū equi terrebātur, eos uno agmine in Asappos præcipientes egerint. Per se siue necessitate cōpulsī quòd detrimento accepto ducem

amiserant, atque equos tormentorū fragore et tonitru ter-
ritos regere non poterāt, siue quòd apertū latus Asappo-
rū meliorē rei gerendæ facultatem ostendebat, cōfertis tur-
mis per trāsversos pedites perruperunt; quibus magna
strage cæsis protritissq; ad tormenta peruentū. Ibi eorum
magistros liberatoresq; qui ut in magna rerum perturba-
tionē displosis temerē tormentis fœdißmā cladē suis æquē
hostibusq; intulerant, circumuentos trucidarunt, cōtinentiq;
cursu in dextrum cornu hostiū, ubi Hismael cum Europeis
depugnabat, tanquam uictores peruasere. Quibus de re-
bus Europei, qui iam antea & ipsi amisso duce repulsi cō-
fectiq; uulneribus se ad subsidia receperant, quū nouo ab
latere oblato prælio impressiōem egrē sustinerent, opem
uti extremo discrimine à subsidiarijs implorare cœperūt.
In ea prælij iniquitate Selymus soluto curuum nexu, ual-
lum duobus in locis patefecit; partemq; prætoriani equi-
tus illicò emisit. Mox ad Ianizaros conuersus, uestre in-
quit uirtuti atq; operæ hodierna uictoria reseruatur mañti
uirtute milites mei: agite dum eruptione facta, fessos hostes
integris uiribus aggredimini. Fluūt sudore equorū corpo-
ra, ipsisq; equites sub tanto armorū pondere iā fatiscunt.
Hæc dicenti Selymo Ianizari haud sanè promptè obtem-
perabāt, quippè qui in tanta rerū desperatione libèter suis
semunitionibus continerent. Itaq; dum cunctantius signa
efferunt. Persæ in medio ardore uictoriæ Europeis circū-
fusi eos spectante Selymo ac frustra auxiliū ferre prope-
rante occidione deleuerunt. Scripsit ad Leonē pontificē Fa-
britius Carrectus Rhodiæ militiæ magister, ad quem om-
nia hæc diligētissimè perferebantur, Ianizaros Selymo di-
cto audiētes nō fuisse, neq; eius adhortatiōe, aut precibus

adduci potuisse, ut laborantibus Europeis auxilium ferrēt; ut qui summæ rei diffidentes expectare euētum quàm se in manifesto periculo equestri hostium procellæ quæ cæteros pedites obtriuerat, obiectare malebant. Iam Persæ ab omni parte Selymū intra subsidia morantem inuasferant, quum Sinambasā tametsi cornu lacerum ac uehementer attenuatum trahebat, per medios Asapporum acervos hostes insectus in tempore superuenit: accitisq; subinde & inductis aliquot recentibus turmis, quæ ab Vstaogli impetu integræ euaserant pugna est restituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti uirtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipse Othomānæ familiæ pares Malcocij patris luctuosa illa in Venetos et Carnos excursione clari ducis magnitudinem animi uigoremq; referebāt. Selymus quoque minimè animū despōdens, sed in spem erectus atq; alacer id quod supremo discrimini reseruauat, omnia tormēta dirigī in hostem iubet, quæ tantā equorum atque hominum stragem suis pariter atq; hostibus inter se commixtis ediderūt, ut quum uiri puluere fumo tormentorum & crepitu usum oculorū atq; aurium amisissēt, ac subinde equi ad insolitū fragorem metu consternati cōtemptis frenis sessores in diuersum adueherēt, incerta adhuc uictoria prælium sit diremptū.. Hysmaël sclopetti ictu sub læuum humerum uulnere accepto præteruectus eā procellam, ut uulnus inspiceret, hortatibus amicis prælio excessit. Quæ res haud dubiè Selymo suisq; omnibus salutem attulit: Namque Hysmaëlem eiusq; uexillum Persæ continuo subsecuti non dubiam partamq; magna ex parte omnium opinione uictoriam reliquerunt. Verum leui nec pro fundo uulnere inuento, quod plumbea glans eam armorum par-

tem ob singularem temperaturam altius penetrare nequiverat, in prælium redire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiam magnopere fidebat, suadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem despicere, salutiq; consuleret, quadrato agmine ac lento gradu, ut nihil fugæ simile discessus habere uideretur, recipere se cœpit; præteruectusq; Taurisium, monitis urbis primoribus, ut portas Turcis aperirent, præsidiumq; acciperent, ne quid detrimenti ex juana constantia paterentur, in Medorum fines concessit. At Turcæ tot incommotis conflati quæ neque præ timore animos, neque præ lassitudine vires ad insequendum haberent, ad Persarum castra delati; ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ sunt præter tabernacula picta acu, et serico atque auro intexta aliamq; pretiosam supellectilem complures nobilissimæ mulieres, quæ viros secutæ fuerant; quas Selymus intactas sine pretio remisit. Retulere qui huic prælio inter fuerunt nonnullas fœminas inter cæsorum acervos repertas, quæ thoraces galeasq; indutæ, et secutæ viros una cum eis strenuè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in campis ad Choin pugnatum est septimo Calen. Septembris eius anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus decimus quartus. quo prælio Selymus supra triginta milia hominum amisit, in quæis præter Cassembassam Græcie Bellerbechum, septem Sanzacos, et in his ipsos quos diximus Malcocios fratres dum alter alteri circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos, sed præter Asaporum inconditam multitudinem obiectam cædi equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Thessali, Thracesq; haud dubiè flos et robur exercitus, qui in dextro cornu

fuerant, magna ex parte aut cæsi aut uulneribus debilitati sunt. Selymus confessione hostium uictor quum ab Choi cæterisq; uicinis urbibus, & ab Taurisio legationes in castra uenissent, quæ se commeatū affatim dare & imperata facere paratas dicerent; ad Taurisiū profectus est studio uisendæ atq; obtinendæ Persarum regiæ. Ea urbs ab Choi ubi pugnatum est, itinere bidui distat: Fuitq; antiquitus Ptolemæo Terna, quæ abest à proximo Hircano mari ad Bacucū portum centum quinquaginta milibus passuum. Cives aduentantibus Turcis prestò fuerunt, & magnam uim commeatus extra portam conuexerunt; ubi occupatis suburbanis ædificijs Turcæ castra posuerant, quum in maxima & frequentissima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent; portas tamen tradentibus Persis imposito præsidio tenuerūt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temerè minimè committebat, nunquam ingressum urbē, nisi gregarij equitis habitu. Aliqui uero celebri pompa in regijs ædibus publicè conuiuatum fuisse, uerbaq; ad Taurisianos de uictoria consilijsq; suis fecisse confirmant. Sed uix decem dies Taurisij moratus quum in Armenia contra uoluntatem prætorianorum hiemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quòd Hysmaël accita ualida manu Ibero- rum & Albanorum equitum cum Parthis atque his equitibus, qui pugne interfuerant aduentare ferebatur. Quibus de causis Selymus, qui supra centum & quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, ægrè se triginta Persarū milia sustinuisse, & casu magis artificioq; tormentorum, quàm uera uirtute, eos superasse meminerat, æstimatisq; Taurisianorum uiribus, quorum fidem & multitudinem suspectam habebat, in Cappadociam redire constituit. Ita-

que abductis pluribus fabrorum excellentiumq; opificum familijs, eorum maxime qui arma telaq; elaborati operis fabricabant, & magna uis ferici & commeatus inde exportata, per Hobordenam & Balisenam regiones longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Iberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis montes circuire nolebat, Hysmaël cognita eius profectione quanta & ipse maxima potuit celeritate eum subsequutus magis ac magis cursum intendere, & praefestinatione impedimenta passim ac milites uulneribus & ualitudine debilitatos relinqui coëgit. Neque prius (quod ille magno intervallo antecedebat) extremum Turcarum agmen consecutus est, quam ad Euphratem peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus pedatatum transmittibat. Quæ quum tantæ multitudini non sufficerent, plures inflatis utribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natandum utebantur. Ipse Imperator lintre uectus quum uniuersus equitatus ad perfringendam uim fluminis uno agmine ingressus profluenti se opposuisset, in ulteriorem ripam euasit. Quæ res pedatibus periculum minuit, & molliorem transitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris sarcinarijs iumentis dedit. Periere tamen quum iam in conspectu Iberorum antecursores essent, atque ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo milia hominum hæserantq; limoso in uado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partem uorticofus amnis abripuit. Iberi qui recentioribus equis Persas antecesserant, contenti ijs quæ relicta erant insequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter se ui undarum implicati bonam partem sarcinarum reti-

nuerant. multaq; alia, ripis et uadis hæserant, quæ haud magno labore funibus extrahebantur; læto plurimum Hysmaële quòd tormenta quibus maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoste cepisset. Porro Selymus è manibus Persarum fuga elapsus longe infestiora itinera ad Antitaurū inuenit. Namque Aladulus despecta eius fortuna ad prædandi occasionem sibi oblatam angustias dispositis passim motanis hominibus infederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebant; & quum uiæ admodū syluestres & confragosæ fessum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incursabant: direptisq; impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus cuius hæc fraude fiebant, inter diu excusare se, nihil sua uoluntate fieri: homines agrestes latrocinij affuetos proprio consilio atque audacia ea damna inferre: eos tamen poenas daturum. Se enim breui eius maleficij authores reperturum. Interim in speciem amicitie datis aliquot dierum cibarijs, noctu infestas latronum manus, quæ opportunis in locis transeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque cōsilio Selymus, neque uirtute milites providere poterant. Tandem quòd dissimulata iniuria hominis perfidiam alio tēpore uindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amasiā Cappadociæ peruenit, ubi reparandis copijs intentus, hiemem egit; primo statim uere aduersus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauorisq; intulerant, bellum hesturus. Labet hoc loco tantisper euagari dum Selymus atque Hysmaël, qui hac ætate terrarum orbem nominis sui fama cōpleuerunt, inter se comparantur; ut tot ingenitum præliorum admirabiliumq; bello casuum seriem legendo fessis panno nec inuiti diuerticulo requies quærat. Quod

Quod ob id certiore cū uenia fecerim, postquam hic annus à turbata pace unde uigesimus magnis ad Orientē claudibus insignis; ad Occasum in spem exoptatæ, sed nondum maturæ tranquillitatis bello uacuis, atq; otiosus fuit. Ambo igitur sicuti in clyto genere, ætate integra, immenso indomiti corporis ac ingēis animi uigore, opibus, et pari deniq; imperij fortuna persimiles, parem claritatis & gloriæ famā obtinent; ita moribus institutis & disciplina militiæ multū inter se differunt. Primū omnium, ut præclare constat, supra mutuū utriusq; gentis odium ab auis patribusq; per manus traditum, insania persuasione diducti inter se sacrorū placitis altercantur; quū hic Homarem, ille Halim præcipuos Mahometis interpretes diuersa superstitione dissidentes altero sanctiorem existiment, ac imagine pietatis iustam belli causam prætexant. Quanquam nō obscure dissimulata cupiditate, ad id unum, sed diuerso itinere contendant, ut confirmatis auctisq; opibus tot regnorū termini quā leuissimè proferantur; Quod ex professo Hysmaël ad Darij atque Xerxis qui subacta Asiam in Europam ingenti ausu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis qui regna Persarū euerterit, magnitudinē gloriā aspirent. Nec inanibus omnino uotis, quū honesto tuē de religionis nomine, Fortuna, pari libidine ingenio eorū ambizioso, audaci, immoderatoq; intemperanter arrideat. Qua non absimili perturbatæ religionis peste à Luthero Saxone nuper inuecta, Christianas quoq; gentes inter se digladiarij uidemus; quasi cœlū aliquo maligno sydere pacem & tranquillitatē infami huic sæculo prorsus inuideat. Sed in Hysmaele mira pietas usq; adeo refulget, ut si qua sint regij fastus eius fulgore perstringantur. In Selymo

autem omnem uirtutis decus inhumana crudelitas elidat et obscuret. Hic enim pœna & præmio uim Imperij tuetur : sed aliquanto grauiore seueritatis quàm beneficentiæ fama; quòd ab exacta disciplina in seruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars constat, lege agere uel truculenter expediat; secus ac usu euenit Hysmaeli, ex prima utiq; nobilitatis classe liberisq; hominibus militiæ robora cōscribenti apud quos temperatæ iustitiæ, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ studium maximè ualet, ut fides & amor et parendi obsequium parentur. Quòd nemo honestis ortus parentibus existat, qui non multò grauius flagitij dedecus, quàm supplicij pœnam reformident. Vt minime mirum esse uideatur si his tanquam generosis artibus Hysmael angusti nominis maiestatem egregiè glorioseq; defendat. Ad hunc quoq; maximarum uirtutum concursum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege, ore namq; roseo radiantibus oculis, flaua barba, & quod antiquū apud Persas regiæ stirpis insigne est: adunco naso, illustriq; facundia omnium oculos atq; animos capit. At in Selymo, triste superciliū, præ grandes toruiq; oculi, & Scythico pallere suffusa facies, rigentesq; sete à superiore labro ad ceruicem retortæ, et nigricans ad mentū subtonsa barba ita uim militarem & in exorabilis naturæ spiritum exprimunt, spectantesq; perterrent ut nihil omnino nisi seuū & immane prorsus ostendant. Nec diuersos uultus ideoq; dissimiles animorum habitus nisi dispar rerum propè omnium disciplina cōsequitur, Nam Hysmael aditu pariter & alloquio benignus & facilis nihil fere quod regiā personā respiciat, nisi palam agit. In propatulo siquidē magna procerū frequentia liberaliter epulatur, et

uaria uenatione, falconumq; uolatu & præda magnopere gaudet, cum proceribus semper legatisq; externorū regū cōmunicata uoluptate. In stadio etiam & in palestra cum primoribus aulæ, uti est equitandi & sagittandi peritissimus honesta atque utili contentione corpus exercet adeo populariter, ut in piscina inauratis septa porticibus palam natare minimè dispudeat. Vxores autem quas ex satraparū regulorumq; ordine uirgines cum decore formæ, tum præstanti morum fama illustres in coniugalem thorum recipit, si fœcundæ sint, neque fastidit neque repudiat, uetere Persarum instituto, qui coniuges amare tenerius, impensius colere, in regia prætorioq; familiarius habere, & tanquam utriusque fortunæ consortes cum liberis atque nutricibus et pretiosiore gaza uel ad longinqua euntes bella secum ducere consueuerunt, graui quidem impedimento sumptuq;, quòd magnis ac ornatissimis camelorum gregibus uehantur, nisi præsentia carissimaq; pignora bellatores patres ad uirtutem accenderent. Contraria ratione Selymus in Arcano cuncta uitæ munera dispenset, puerorūq; imberbium & eunuchorum ministerio contentus sine conuiuia discumbit, ac uno ferè simplicissimo cibo naturæ desiderium implet. Rarò nisi sacrorum causa die Veneris, qui Turcis est festus, in publicum prodit. Sed adeo prætorianorum turba circūseptus, ut ægrè uel ipse solus eques inter hastatos cristatosq; milites, & superbè submouentes spectantium turbā, ex facie dignoscatur. Nec temerè equo uectus in suburbanis prædijs spatiat, quū per freti angustias ad Asiæ propinqua littora bireme aduehi malit. Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantū prolis causa nec familiari quidem uultu cōplectitur, quòd natura modicæ libidinis, etiam mares pro-

nior, corpus atque animum uirilem foëminarum illecebris eneruari existimet. Rarò itaque ad claustra uirginum, quæ sunt media in urbe Byzantio, altis & undique cæcis parietibus septa, contendit. Has magno numero Christianis parentibus ereptas, aut à prædonibus uarijs interceptas casibus matronæ in signi pudicitia & uetuli spadones accurate custodiunt: Mahometanisq; sacris initatas diligenter erudiunt, ut Arabicè legere, ad harpem & cytharam psallere, saltareq; decenter, & acu scitè pingere perdiscât. Verum eas Selymus omnium rarissimè inuifere consueuit, utpotè qui minimè mulierosus, nec numerosè sæpeq; infastæ prolis cupidus, non ex seruili Christianoq; sanguine, sed ex Bosphorani regis filia Tartarorum stirpis, hunc unum Imperij heredè Solymannū imberbis adhuc adolescens suscepisset, què hodie ex matura iam atrociq; indole nobis discordibus seu arma cõminantè (nisi magnus Deus paratà auertat cladè) undique secordia nostra uictorè euasurū ominamur. Otiū porrò, si quod impensè uigilanti & semper intento ex grauissimarū rerū consilijs superest, accito in hortos aliquo purpuratorū, aut familiarium deambulando ita traducit, ut quum longè seuerèq; puerorū colludentiū palestrā spectet, de serijs multa sciscitetur atque deliberet; secretiores uerò mollioresq; horas balneo, euoluēdisq; maiorū suorū & externorū regum annalibus impartiat. Hoc quoque studio auum Mahometè æmulatus, qui gentiū propè omnium reges, rerum bello gestarum fama inclytos uersis in Turficam linguam historijs non modò scriptis, sed imaginibus excellenti pictura expressis representari sibi curabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore præstantissimo, ut grauib; exemplis magis ac

magis ad extendendam famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor, unis tantū bonæ spei, bonæq; fortunæ tanquam certis numinibus sacra faciebat, Vt non ineptè modò Selymus Baiazelis patris occupationes atque uigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorum & cœlestis motus ratione explicanti, æquo impensius deditus arguti philosophi inter otiosos sapientiæ professores quàm inter milites ad arma natos strenui Imperatoris nomen tueri mallet. Ceterum Hysmaël uti ab ineunte ætate sacris imbutus literis disciplinarum propè omnium studia præalto ingenio ad contemplationem rerum diuinarum ita referebat, ut uetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate seipso, qui ambitiosum Sophi cognomen susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem cœlestis sapientiæ & diuinationis opinione apud gentem religionibus atque miraculis capi facilem incredibilem uictorias, & tantum denique Imperium sibi nouo propè homini peperisset. Diuersissima porrò & ut mihi uidetur planè iniqua Persiæ conditione bella gerunt. Nam ij sicuti equitatu mirifico maximè pollent, ita nullum omnino certum ex conscripto inueteratoq; pedite robur instituunt, qua parte uirium Turcæ ætate nostra memorabiles sæpe uictorias consecuti, nec usquam uicti, grauissima bella confecerunt. Magno quoque incommodo Persis euenit, quòd nec sclopettis utantur, nec tormentorum curulium copia abundant; quorum terribili præsidio cuncta peruincuntur, luctuoso quidem exemplo Vsumcassanis & Hysmaëlis, uel egregiè uictor equitatus & nuper in Calderanis campis, et patruū nostrorū memoria ad Harsengam et Euphratem insolitum eorum equis reboatum cruētamq; procellā sustinere nequirit. Ne-

que enim ulla in parte Persa cataphractus cum inermi prope Turca uidetur comparandus. Nam squamosi thoraces, loricee ferree, bucculae cassides, & cono insignes galeae, clypei; auratis umbonibus rotundi, Persas undique protegent. Turcam uero ex Europa penitus inermem uix dimidium quadrata & inflexa pelta operit; quum Asiatici clypeis molli arundine inspiras & discolore serico contextis utantur. Persa quoque brachium & dextram operoso ferro munitus fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehensa more Numidarum ab alto saepe ictus repetens uiros et equos inermes facile perfodit, quum Turcae Graecorum consuetudine adpressas lateri inclinatasc; ad equi aures hastas (uti sunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringant; & ad gladium incuruum statim clauamq; ferream, reliquis armis impares, redire cogantur. Neque enim Persarum generosis & robustioribus equis insidentium congressum ferre possunt, quoniam eorum equi frontalibus ferreis, & tegumentis recocto e corio Italicarum bardarum similitudine uestiantur, quae confertis laminis aut infarcto bombicis & gossipij tomento ita muniunt, ut quolibet telorum contumeliam perferant. Qua de causa nemo nisi temere sagittarios equites aut pedites Turcas cum Persis contulerit. Hi siquidem latis & multo neruorum nexu ualidis arcubus instructi crassiores Scythicarum instar, ideoq; lethales sagittas emittunt. Qua rerum omnium collata ratione, Sophianus exercitus tanquam regi suo ab excelsae diuinac; mentis opinione, & religioso quodam sacramenti iure, nusquam reformidata morte deditus deuotusc;, Turcis uel numero inferior ab eximia uirtute insuperabilis uideri possit, nisi dira hac indignaq; fortibus uiris ui tormentorum, aut

inuitata multitudine copiarum obruatur. Quòd uerò Hysmael ex tot prouincijs quondam armorum gloria clarissimis in unius Imperij potentiam coactis pauciore opinione copias educat, præsertim aduersus Othomannum in Armeniam usque infesta populatione penetrantem, hanc præcipuè causam reperiēbamus; quòd remissis tributis sublatisq; uectigalibus ad colligendam liberalitatis famam, ærario minus studeat, ut tum maxime necesse fuit ipsi nouo regi propinquos suos ab Vssumcassane auo patreq; Iacuppo legitimos Imperij hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem signata pecunia semper eget, nec ideo quum bellum oritur iustis & ualidis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benigne atque largissime ex necessarijs ad uitæ atque militiæ usum copijs stipendiorum supplementa suppeditent; secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumq; magistri & præfecti classium, singulisq; etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut mensura præsentis pecuniæ stipendia à quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutum thesauri unquam deficiunt, quum Byzantijs septem in turribus argenteæ aureæq; monetæ inestimabiles cumuli recondantur, omnemq; sumptum quarta parte, tot tributorum & uectigalium annui atque perpetui redditus exuperent. Tria sunt genera militum apud Persas, prætorianorum scilicet, euocatorum, & auxilium: Prætoriani certa stipendia merent, alunturq; sumptu regis, qui eis uetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem arma, equos, uestem, tentoria, comæatum, alternante liberalitate elargitur. Horum ornatissimo comitatu ualideq; maxime præsidio circumseptus

frequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad her-
 bidas regiones prouinciarum nobiliores urbes inuisit. In-
 gruente autem bello dynastæ, reguli, tetrarchæ & antiquæ
 nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à regi-
 bus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent,
 ad edictum euocantur. Eodem propè iure hisdemq; legibus
 imperata facientes, quibus in uniuersum nobilitas omnis in
 Hispania, Gallia atque Italia regibus operam præstare con-
 suevit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad
 signa conueniunt; sed exquisito delectu habito nunquam ui-
 gintimilium equitum numerum implent: quorum uix tertia
 pars, eo quæ diximus insigni armorum apparatu instructa,
 in aciem prodit, quæ reliqui ferè omnes contenti galeis, præ-
 duris centonum munimentis loricati, diuersisq; protecti scu-
 tis, hastis simul & arcibus præliantur. Nam altera arma,
 uti usus locusq; deponit, expedire, & sicutis in tergum reie-
 ctis, retroq; ad lorum suspensa lancea auersi pariter & ad-
 uersi sagittare didicerunt. Verum qui è Perside urbeq; re-
 gia nomine Scyras, in qua præcellētis temperaturæ nobilio-
 risq; artificij splendida arma fabricantur accersiti ueniunt
 summam uirtutis obtinēt opinionem. His Assirij authoritate
 nominis proximi accedunt, quum Medorum et Parthorum
 regna omnium optimos et peritissimos præter unos Scythas,
 sagittarios mittant. At Armeni in uniuersum pedibus pu-
 gnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa serie
 planorum ingentium scutorum solo defixa sese tãquam obie-
 cto uallo aduersus equorum impetum defendunt, breuiori-
 bus hastis & securibus, sagittisq; item, & manubriata sæ-
 pè funda comminus & eminus dimicantes. Auxiliares autē
 copię & Iberis & Albanis ab eorum fœderatis regibus

Mediæ Armeniæq; finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani par odium aduersus Othomannos exerce-
re, & ferre arma consueuerunt. Sed postquam ad hunc histo-
riæ locum est deuentum, non iniucundum ut arbitror legenti-
bus erit, si quæ de Hysmaëlis prouincijs urbibusq;, et de Cas-
pij maris accolis, ulteriorumq; regum potentia longo labo-
re didicimus, summatim enarrentur; ut curiosis ingenijs non
fabulosa uti paulò antè ætatem nostram accidit, sed certa et
explorata undique mercatorib; ac uarijs legationum com-
mentarijs illustrata referantur. Inter Sophiani imperij pro-
uincias Armenia Maior primam obtinet claritatem Tauris-
io regia urbe insignis, quæ Terua Ptolemæo antiquius
fuit; uelut Hebræis quibusdam linguarum & regionum pe-
ritis uidetur, Susa prisce quondam celebritatis. Distat à
Caspio mari, urbemq; Bachuoræ proximioris quinque die-
rum itinere, & ab Artaxata quæ hodie Cohim appellatur,
Calderanisq; campis recenti Selymi prælio nobilitatis cir-
citer passuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad me-
ridiem Sulthania uisitur, quæ admirandas dirutæ magnæ
urbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structu-
ræ Mahometanorum delubris, quibus superiore sæculo Ta-
merlanes Scytharum Imperator cuncta obuia immaniter
euertens tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigrano cer-
tæ ruinis ædificatam existimare par est. Ab hac Sulthania
in Persidem inter Meritiem & Occasum procedentibus,
oppida occurrunt Comum, Cassanum et Hiesdum, sericæ te-
le mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea re-
gio ad urbem regiam nomine Scyras quæ non ineptè Cyri-
polim antiquitus fuisse aliqui arbitrantur. Ea est elegantium
armorum officinis toto Oriente clarissima, nec ab hac Car-

mania regionis caput multum distat, quod Chirmanim ap-
 pellant, incomparabili Calybis temperatura in acinaces, &
 lancearum mucrones celebrata, quæ uel immenso pretio à
 Turcis cupidissimè coëmuntur. Nam eius ferri ea uis est, ut
 uno ictu nostrorum galeæ discindantur nihil retusa omni-
 no acie, & lancearum mucrones solidum pectorale transfo-
 diant. Carmania uetus nomen in Narsingam abiit, cuius ho-
 die rex opulentus et equitatu pollens Imperij terminos pro-
 fert usque ad Cananoræ, Cucini & Calecutæ Indici maris
 emporia; quæ nobis Lusitana classis aperuit, quum ab Atlan-
 tico Oceano ultimum Aethiopiæ promontorium ingenti spe,
 unde ei nomen, inusitatoq; ausu præteruecta ultra Arabi-
 cum, Persicum, & Gangeticum uassissimos sinus ad auream
 usque Chersonesum, extremaq; Sinarum littora coëmundus
 aromatibus negotiationem extenderet. Tertia regio Assyria
 censetur, cuius regia urbs est Bagadat olim Babylon conden-
 te Semirami muro latissimo atque eius regine pensilibus
 hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte ce-
 leberrima. Ab hac Babylone Euphrates raptò secum Ti-
 gri amne in Persicum euolutus sinum classibus navigatur
 usque ad Balzeram insigne emporium Teredonis insulæ, quæ
 bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per sinum
 navigatione trium dierum Armuxum quod adhuc nomen re-
 tinet lenibus uentis perueniunt. Id positum est ad freti fauces.
 parua in insula tropico Cancrì subiecta, ideoq; immensis fer-
 uoribus solstitio infamis, nisi Armuxenses incolæ magno
 artificio per tubos tecta in summa ædium euadentes noctur-
 nam diurnamq; auram exciperent concitatoq; demum per
 angustias incluso spiritu, immitis aëris calores uentilando
 discuterent, & mersi ligneis lacubus frigida aquæ balienis

uterentur. Armuntij magnus undique gentium propè om-
 nium mercaturæ causa fit concursus, quòd in uadis Persi-
 ci sinus urinatores eximij margaritas & uniones piscan-
 tur, & ad id summæ opportunitatis emporium illinc remo-
 tiores Indi rudes & impolitos adamantes, & carbunculos,
 pretiosioraq; aromata; hinc uerò Rubri maris accolæ Feli-
 cis Arabiæ diuitias; itemq; Aegyptij, Syrii, & Lusitani co-
 rallium præsertim exoptatum Indis, & uaria nostri orbis
 mercimonia tanquam ad perpetuas nundinas comportent.
 Mesopotamia autem, quæ in Occasum uergit Aßyriæ con-
 tributa, Euphrati, & Tigri, unde ei nomen, & Tauro item
 monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis sita est
 Byrtha, quæ hodie nomen retinet, ubi commodioribus ripis
 hinc & inde superatur. Quo traiectu usi Persæ non se-
 mel in Comagenem usque ad Alepum irruerint. Quibus
 iniurijs commotus ætate nostra Caihbeius Aegypti Sy-
 riæq; Sulthanus bello semper uictor, Euphrate gemino pon-
 te constrato parem Mesopotamiæ cladem rependit ad Or-
 pham usque & Caramitam, quæ urbes antiquitus Cara at-
 que Amida uocabantur, repentina ex cursione cuncta obuia
 populatus. Caterum quæ ad Orientem Solem spectant
 Medorum & Parthorum regna ab Occasu mare Caspium
 curuatis littoribus complectuntur. Id manifesto exitu caret,
 occultis ut credi par est, haurientis naturæ specubus & cæ-
 cis uadis absorptum. Quod utique mirum est, quum tot in-
 fluentium annuum perpetuo decursu neque auctus exundet,
 neque diluta salsugine mitigatus unquam dulcescat. Toto
 autem ambitu in ouatam speciem ab Africo per obliquum ad
 Boream se extendens, Euxino ponto magnitudine ferè par
 euadit, si à Ponto Meotis palus Zabacca hodie uocata re-

eidatur. Celebres ad Mediæ littora duo sunt portus, alter
 ad urbem Bacchum, unde mari hodie nomen, mediterraneæ
 urbi regie, quam nunc Sumachim, olim fortasse Gamalā,
 uocant, propinquus; alter uero ad Derbentum urbem, Ca-
 spiasq; portas ab Alexandro Magno ut ferunt, aduersus
 Scytharum irruptiones ædificatam. Abruptæ siquidem Ca-
 spij montis rupes, usque adeo ad mare coarctant iter, ut exesi
 fluctibus deuoratiq; in profundum eius littoris margines
 uix duorum stadiorum aditum transeuntibus relinquunt. Ea
 enim forma Derbentum in edita montium crepidine situm
 est, ut duobus ex quadrato lapide muris ad mare deductis in-
 feriora ædificia & nauigiorum stationem tanquam duobus
 brachijs complectatur non maiore quàm trecentorum pas-
 suum interuallo: quod spaciū singulis utrinque ferreis por-
 tis, superstantibusq; propugnaculis ita munitur, ut perpetuis
 custodijs, nisi clara luce & explorato littore uiatores nec ad-
 mittantur nec recepti intra portam, altera prius emittantur,
 quàm portorium persoluant. Nauigia quoque intercluso eo
 in littore commodam habent stationem. Sed toto Caspio ma-
 ri nec Hysmael, nec quisquam alius princeps classe nauigat,
 quòd eæ gentes rei naualis imperitiæ & rudes lintribus tan-
 tum onerarijs oram lambentes utantur, nec alto se committe-
 re audeant, propterea quòd nondum magnetis usum et mem-
 branas itinerum & cursuum mensuras uentorumq; ratio-
 nem pictura continentes nouerint, & magnis etiam ancho-
 ris aptioribusq; dolonum uelis careant. Secundum Medos
 Parthi in uolturnum spectantes maritimas urbes habent
 Sanderam, & Strauam bombicum & pexi subtilioris Se-
 rici copia claras; sed propter uadosa admixtisq; dulcibus
 aquis palustria littora pestilentes. Ob id urbs regia nomine

Spaham à mari longissimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu, sed cretaceis mœnibus cinctâ bellicoso populo frequens est, & innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Partos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & secundum eos Coraxanæ regionis incolæ succedunt; Arriani scilicet, Margiani, Aracosii, Bactriani, qui hodie uno nomine Zagatai uocantur, Persarum antiqui hostes, atq; hodie Hysmaëli maxime infesti, & cruenta factione dissidentes; quod Sophus Cuselbas (id est rubrum caput) contrâ Zagataius Cacebas (id est uiride caput) appellentur; Ea factione deducta à coloribus quibus tegumentorū capitū prælongi apices tinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis qui alienis undis auctus magna aquarū mole, multisq; ostijs in mare effunditur, adiacente urbe Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multum abest urbs. Eri Arrianæ prouinciæ caput, circumambiente piscoso lacu egregie munita, & cyani lapilli quem Turchinam uocant, prouentu per nobilis. Ad Boream uerò in Sogdianis longè à mari, laxati fluuiio imposita urbs Samarcanda Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine & structura ædificiorū rerumq; propè omnium copia cæteras eius tractus urbes antecellit. Hanc Alexādrī Magni temporibus, auctore Q. Curtio, notam fuisse perspicimus; constatq; inde ortum esse Tamerlanem, qui patriā demum scenescentem & dirutam instaurando atque augendo immensis opibus et spolijs deuictarum ab se gentiū exornauit. A Samarcanda ostioq; laxartis molliter curuato maris sinu ad Rha flumen à nostris Volga & à Scytis Hedil appellatum magnæ interiacent solitudines Tartarorū paſcuis dicatæ. Horum plura sunt ingentia agmina errantium ciuitatum instar; quæ Hordeæ eorum lingua uocantur. His

nobilitate generis & bellica uirtute præstantes imperant, Canesq; appellantur, quæ uox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in uniuersum fera & inops, omnisq; humanitatis expers solis confisa sagittis equina carne, eaq; semitosta manantibus tetro cruore gingiuis spurcissimè uescitur. Continenter cum finitimis bella gerit & usque ad Cataiũ Sinarum regionem et urbem Cantam totius orbis longè maximam & opulentissimam extenditur. De Cataio Lusitani negatiores multa memoratu digna referunt, in primisq; Cãtam urbem Venetiarum similitudine circumfluente mari earatione ædificatam, ut lapideis pontibus ædificia coniungantur, eaq; in sicco secundum fundamenta latos aditus perpetuis munitos podijs commeanti populo relinquunt. Excelsas esse domos, earumq; fenestras more nostro clatris ferreis, & specularibus uitreis exornari, hortos & pomifera uiridaria passim conspici, quòd Arcticus polus non plus LVII. gradibus eleuetur. Viros autem uxoresq; protectis nauiculis, & quum lubet equis & carpenis more nostro circumuehi, nobiliores coloratis atque discinctis talaribus togis uti, barbæ comæq; habitu atq; incessu Venetos patritios referre; diuersa autem ab alijs gentibus numina coli; & quòd maxime mirandum uidetur, ibi esse typographos artifices, qui libros, historias, & sacrorum ceremonias continentes more nostro imprimant; quorum longissima folia introrsus quadrata serie complicentur. Cuius generis uolumen à rege Lusitaniæ cum elephante dono missum Leo pontifex humaniter nobis ostendit, ut hinc facile credamus eius artis exempla antequàm Lusitani in Indiam penetrarint per Scythas et Moscos ad incõparabile literarũ præsidium ad nos peruenisse. Ipsum uero Catai

norum regem infinitis populis terra mariq; imperare, tan-
 tisq; rerum omniū opibus (q. innumerabiles alat copias)
 ualere, ut ei Europæ reges collati in unum pares esse ne-
 queant. Sed hæc ab alijs copiose enarrata relinquentes ad
 Volgam unde discesimus, reuertemur. Is à Riphæis ortus
 paludibus à Septentrione in Meridiem multis nauigabili-
 bus fluuijs, & in his Occa et moscho secum raptis, in ma-
 re Caspium tribus faucibus prorumpit, omnium qui in id
 influunt mare lōgissimo cursu & uasta aluei latitudine ma-
 ximus; utpote qui Araxe, Armenis Arath uocato, et Oxo
 Bactrianorum duplo maior atq; profundior existimetur,
 sed quem tamē Tartari tranantes minimē reformident. In
 eius ripa positum est emporium nomine Cytracam unius
 diei nauigatione à latissimo ostio recedens. Hac in urbe cō-
 currentibus undiq; Scythijs et Moschis Orientis opes, aro-
 mataq; in primis & Sericæ uestes cum Septentrionalibus
 mercimonijs permutantur. Ea constant gregibus equorū,
 pellibus sibellinis, albisq; centonibus aduersus omnem im-
 briū & frigoris iniuriam probatissimis. A Volga dire-
 cto et mox inflexo littore patentes campi de generis pabuli
 feraces frequentibus Sciabanorū & Cassanorum Hordis
 peragrati ad Derbenthum usq; extēduntur, qua iere supe-
 riorū temporū Tartari, Scythæ, Hialone, Abaga, Tamer-
 laneq; ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes,
 q. nullus omnino alius commodior aditus, ut iam diximus
 magnis copijs ad inuadendam Citeriorem Asiā pateat; si
 Derbentanis claustris arceantur. Nam Albanorum regio,
 quā hodie Seruan appellāt, proxima Mediæ & mari Ca-
 spio imminens, Caucasæis rupibus inaccessa, est cui niuosi ad
 modū excelsiq; montes & abruptæ ualles cathenatis inter

se rupibus adnectuntur pertinentes ad Georgianos, qui hodie sunt Hiberi, & ad Mengrellios, qui Colchorū & Albanorū regna ad Phasim amnem incolunt paucis ante annis Bendiam Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguasapas regnabant. Regiæ eorum sedes sunt Phasium introrsus à mari retento ueteri, nomine Phasi fluuiio impositū. Insula Oëtis & Medæ, uellereq; aureo poetarum carminibus celebrata, inde Cotachis & Gorgora asperrimis in saltibus sitæ. Hi reguli pari studio tanquā amici moderatq; Persarū regibus leuia tributa pendunt. Christiano more se Græcorū ritu sacrificant. Ex his maxime bellicosi Albani sunt: secundū eos Hiberi, quū Mengrellij soliditate, temulentia, & latrocinij infames existinentur. Hi Othomanicis finibus ad Trapezuntē propinqui, à Casspio mari recto itinere quingentis milibus passuū distant, nullis unquam laceßiti armis, q; iniquitate locorum difficultateq; egregiè muniti sola defendentis naturæ munimēta inuadentibus obijciant. Vltra Colchos Circassij lunatū Euxini litus usq; ad Tauricam Chersonesum occupant: Gens rerū propè omniū indiga, sed quæ sorte quadam ad Aegyptij Imperij fortunam aspiet, quum inde Circassiorū liberi empti pecunia, & Memphim asportati plerunq; Aegyptijs amissæ libertatis oblitis regiū adepti nomen imperitent. Hæc ferè sunt, quæ de Persici Imperij cōditione, Hysmaelisq; moribus summatim describi possint, ab occupato præsertim et uti semper aliàs ad enarrandā rerū gestarum seriem properāte, quādo iam nos Selymus reuocet ut aliqua de natura Othomannici principatus, institutisq; militiæ referantur. Quæ tū magno usui futura arbitror quū Christiani reges non ooliti ueræ pietatis sacrum bellum pro salute

lute publica suscipient. Primum omnium Selymus præclaro felicitis atq; inuictæ uirtutis maiorum suorum exemplo impotentis tyranni more ita liberis hominibus dominatur, ut non alijs ferè quàm fortium seruorum consilio et uiribus tanti Imperij fortuna constet; quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobilium seruientiumq; uoluntates et studia propositis præmijs promereri: quoniam id unum ferè genus hominum à spectata uirtute ad opes amplissimas summosq; honores ex tuto prouehi, extraq; tumultum et inuidiam pro libidine plecti possit. Qua de causa homines Turcas antiquæ stirpis nobilitatem referentes ex arcano Selymus odit, quum eos tanquam Imperij æmulos planè metuat. In his sunt quatuor insignes familiæ uetustate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodam liuore in una Othomanni sobole ipsis æquali fatalis Imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari uehementer indignantur. Hi sunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atq; Malcoccij, è quibus, uel summæ uirtutis homines neq; purpurati neq; magistri equitum unquam eadunt, ne immodica uirum freti potentia ad Imperium aspi-
rent. Sed magnos redditus ex antiqua agrorum diuisione superioribusq; uictorijs consecuti, quòd multo pecore et frumētarijs possessionibus abundant, perpetuaq; stipēdia percipiant, cæteris opulentiores existimantur; secus ac liceat Christiano sanguine progenitis, siue militiæ ascripti serui sint, siue incolæ liberi; nā non alios habent fundos, quàm quos à principe agrorum domino ad annuum uestigal impetrarint. Magnus tamē his familijs habetur honos: nā Michalogli peculiari prærogatiua uoluntarijs equitibus præficiuntur, hos Acanzes, hoc est antecursores uocant: et ple-

rumque centummilium equitum numerum implent, quòd eis ad spem prædæ Tartari è Turica, & Getæ ex Valachia gregatim misceantur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nũc quadraginta octo sunt æ qua ferè portione in Europa atque Asia constitutæ. Verum ex Asiaticis digniores Imperatoris filijs obueniunt, sicuti Asia in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magnesiæ in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur. Peloponnesiaca quæ Morea dicitur Turacanis, Bosnensis in Illyrico Malcoccij, Ebrenibus Samandrica in Triballis. Nec ulla est tam exigua aut tenuis præfectura quæ bina saltem milia equitum non alat, quum ampliores sena & septena contineant. Quibus omnibus ex descriptis regionum uestigalibus stipendia argento & certis lignorum & pabuli supplementis singulis quoque mensibus persoluantur. Huius generis equites scripti in alas Sanzachorum, Timarriotæ uocantur à timarro, quæ uox stipendium ab incolis contributum sonat. In hoc equitatu præcipuum Othomannorum robur consistit: nam ad repentinum edictum paucissimis diebus septuaginta amplius equitum milia in unum locum à præfectis adducuntur. Nec quisquam eorum est, qui ad propositum gerendi belli edictum non magnoperè lætetur, & certum ex nauata opera præmiũ non expectet: ignauiq; pariter et delicti poenam subterfugiat. Tanta enim se ueritate iudices, qui circũeundo præfecturas sigillatim turmas recensent, arma, equos, et mores inspiciunt, ut si qui notati ex authoritatiq; sint, magnus equitum numerus in eorum supplementum sese offerat; insigniq; se affici beneficio existiment qui alijs eadem loca & stipendia diu expectantibus præferantur. Vniuersis duo Magistri equitum præsunt, qui

Bellerbechi, hoc est domini dominorum superba appellatione uocitantur. Asiaticus ad Cutheiam Galatiæ urbem, Europeus ad Sophiam Mysiæ inferioris sedes habent; constitutisq; tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi qui sunt statutorum & legum periti, prætoria auctoritate incolarum controuersias finire solent. Bellerbecho paræt Sanzachi, Latine alarum signiferi, Sanzachis Subasi obediunt, qui centenarias turmas ducunt. Sed nemo est Turcarum omnium aut Christianæ professionis ueterum incolarum, qui uel oppida, uel arces, uel denique pagos more Persarum possideat, aut paulò munitiores domos ædificet. Vetre enim edicto cauetur, ne quis ullam pinnato muro circumdet, nec ædificium supra primam contignationem, columbaria turricula altius condant. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Mysij, Epirotæ, Illyrij, cæteri q; populi barbarico subiecti iugo, neque firmis opibus ualent, neq; si Christiana arma alicunde perstrepat, ad oblatam excutiendæ seruitutis occasionē sese cōmouere possunt. Singulæ nāque præfecturæ suos equitatus eo ordine in æstiuis atq; hibernis pagatim dispositos continent, ut ubique contra uim subitumq; tumultum parati, instructiq; armis, præsto adsint aduersus exarmatos & inopes, qui oppressi celeriter teterrimi supplicij poenam subeant. Reliquus equitatus constat ex prætorianis alis; quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectissimæ atque ornatissimæ sunt. Eæ distinguuntur ordinibus, atque stipendijs. Sed Spachi, Oglanij dignitate cæteros antecellunt, quod ab Imperatore filij appellentur. Nam à pueritia ex delectibus prouinciarum adducti in regiam, & postquā à Christiana religione defecerint per Eunuchos literis et armis liberaliter instituti quum puberes euadunt ad sum-

mos honores prouehuntur. Oglanis pari propè authoritate succedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripigi, & Mutpharachæ, qui à dextra læuaq; distinctis agminibus equitantis Imperatoris latera præcingunt. Sed Mutpharachæ admirabili uirtute præstantes toto orbe conquisiti ea conditione militant, ut quos uelint Deos impune colant, præsentiq; tantum Imperatori operam nauent: qua liberalitate, atq; indulgentia inuitati non modo Indi, Aethiopes, et Tartari extremi gentium idola priscae & antiquatae religionis, aut cœli maxima sydera pro Dijs uenerantes, sed ex nostro etiam orbe Christiani nobilitate illustres in eum ordinem recipiantur. Hos equites magna delectorum subseruorum multitudo subsequitur, adeo splendide armis & equis instructa, ut quum dominos numero multum exuperet, ornatu etiam propè par iusti & fulgentis exercitus speciem ostendat. Verum insignia utrosq; distinguunt. Subserui enim non linearibus & globosis capitum integumentis ut heri & Turcæ reliqui, sed puniceis pileis utuntur, quos pro galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inserendas cristas eleganter exornant, quum in uniuersum etiã ueste serica argenteis fibulis redimita, squamosoq; baltheo, & inauratis phaleris conspicui, herilis opulentia splendorem representent. Nam aulae procerum splendidissimus quisq; nihil pretiosius in censu habet, nec sibi honestius quicquam ducit, quàm plura seruitia, decore militaris formæ præstantia, potius pæmodo ad decus ostentare. In hunc siquidem unum præcipue sumptuum omnes fortunas conferunt; propterea quod exquisitis epulis minime studeant, nec sumptuosè ædificent, neque ullis omnino damnosæ aleæ ludis indulgeant, quum la trunculis per otium lusisse, uicisseq; ad ingenij laudem quam

ad pecuniæ quæstum nobilius existiment. Sed nihil apud Selymum duarum legionum ex Ianizaris delectarum inuictæ robore præstantius atque ualidius censetur. Instar enim Macedonicæ phalangis omnem uim hostium facile sustinent atque perfringunt. Has ex nouæ gentis delectu, uti nomen sonat, primus Othomannorum Amurathes Selymi proauus instituit, quibus regiæ prætorijq; custodia mandaretur. Earum siquidem noua feliciq; uirtute memorabilem uictoriam cæso ad Varnam Ladislao Polonorum & Hungarorum rege fuerat consecutus. Nec alia demum uir quàm Ianizarorum Mahometes Bizantium, Baiazetes Methonem expugnant, quum hic pro nepos nuper inuictos antea Persas & equitatu planè uictores horum peditum uirtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua Exarcolam hoc est pileum album aurea anteriore fascia & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaq; per tergum lata cauda ceruices munientem pro galea gestant. Lunatosq; item calceos cæteris uetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multò maxima eorum pars utitur, sunt hastæ Germanicis breuioses ferro lato aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco præfixæ. Præter hæc gladio incuruo paruaq; secure quum expedit rem gerunt. Breuioribus togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas balthéis subcingunt, et terramariq; omnium audacissimè & constantissimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ genere tanquam ducum & præsectorum seminario, plerique in alas prætorianas equum rescribuntur; alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt; alij nulla ferè alia q̃ testatæ uirtutis commendatione Sanzachi, & quod supremæ eorum fortu-

næ munus est, Bellerbechi & purpurati bassæ creantur. Hi
 numero quatuor grauissimarum rerum consilijs præsumunt,
 & per singulas hebdomadas quatuor continuis diebus in
 regia coeunt, supplicibus libellis respondent, lites derimunt
 ipso Imperatore ex protecta uelo fenestella cunctas contro-
 uersias quæ relasq; populi, & bassarum responsa intentis
 auribus excipiente, ut tantarum rerum iudices censorem poe-
 na & præmio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius
 ordinis antiquior principis scrinio gemmaq; potitur appel-
 laturq; Vefir, et scribis atq; notarijs decreta dictat. His re-
 bus confectis purpurati prandent, uniuersoq; populo, quin-
 curiam coierit, publicè epulum datur; sed frugi sanè ex ori-
 za, & ueruecina carne, paneq;, & aqua limpida paratum.
 Interea Imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadi-
 lescher, & quæstorum magistro, qui, ærarij rationes expen-
 dit, & Dephterder uocatur, sedulo operam dat. Hoc perpe-
 tuo rerum ciuiliū officiorumq; omnium tenore, & hac in-
 comparabili militiæ disciplina Selymus Imperium patri et
 fratribus ereptum ita stabiliiuit & auxit, ut maioribus suis
 magnitudine animi superior esse uideatur; & quòd uictor
 in intima Persarum uiscera penetrarit, iam Campsonem Sy-
 riæ Aegyptiq; Sulthanum Baiazeti patri ex Tarsensi ui-
 ctoria formidatum promotis ad Amanū montem copijs ma-
 gnopere territet, nobisq; inde minetur cladem, illaturus pro-
 culdubio longè teterrima, nisi Christiani reges maturè ex-
 perrecti tam pia quàm necessaria arma ad publicæ salutis
 præsidium, expediant. Ea quæ secuta est hieme Ludouicus
 Gallorum Rex ut post bellum terra mariq; infelicitè gestū,
 tandem quieti Galliæ non indecora pace parta consularet,
 Mariam Britannam Henrici infensissimi hostis sororem in

matrimonium petere constituit. Enimuero quum aestuante animo secum ipse reputaret quot incommodis acceptis, quantoq; periculo bellum superiore aestate sustinuisset, omni ratione parandam pacem existimabat; non ignarus si Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxisset, futurum proculdubio ut cæteris aduersum se coniuratis hostibus animi viresq; conciderent; Quando Cæsar eo maxime tempore pecuniæ inops, contra autem Hispanus auri tenax, & uenales Heluetij, qui aliena tantum pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri destitueret, positure continuo arma, atque omnino quieturi uidebantur. Neque Henricus qui fuso fugatoq; Gallorum equitatu, duabus in continenti ualidissimis urbibus captis, occiso Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello, satis sibi gloriæ ac laudis comparatum arbitratur, multum ab honestæ pacis studijs abhorrebat, ob id præsertim quòd Ferdinandum socerum non alieno animo in Gallum esse perspectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo postulabant, contra fœderis iusiurandum in maxima gerendarum rerum opportunitate defuisset; Subindeq; Maximilianum Sfortiam et Heluetios in asperis Nouariensis belli casibus ostentata spe auxiliorum per Cardonium deseruisse, ac penè prodidisse diceretur. Sed ingentis spiritus regem id maxime angebat, quòd nouissime dum ab se à Germanis & Heluetijs uno consilio atque uno tempore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta proferendi imperij occasione nec ullâ ostentatis saltè armis de se inuadendæ Aquitanie suspicionem timentibus Gallis præbuisset. Heluetij quoq; q, pacem ad Diuionum fœdò atque importunè in ip-

sa uictoria pepigissent ipso indignante omnes belli cogitationes perturbarent; utpote qui si bellum in Gallia renouaretur nec certi hostes, nec constantes socij futuri essent; quādo diuendita nuper animorū ferocia auarē ac turpiter omnem pristinae existimationis opinionem amisisse censebatur. Hæc animo uoluentem Henricum, & iam segnius de bello cogitantem Marchio Rotellinus, quē Morinensi acie captū ac in Britanniam transuectum fuisse docuimus, prætētatis eius consilijs ad ponendas simultates, & pacem eo necessitudinis uinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canosio Leonis legato in eā rem peracuti ingenij sui studium & uim omnem explicante. Is in honore habitus per uarias sermonum occasiones docebat ad felicitatem Galliaē atque Britanniaē plurimum pertinere si matura ætate puella propinqui et maximi regis cōnubio iūgeretur; ex qua ille integro adhuc uigore animi, nec effæctis corporis uiribus sibi successorem in Gallia procrearet. Pretium autem dotale apud ditissimum regem nihil maius futurū quā in signem lectissimæ uirginis formam, utriusque gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum trāquillitatē afferentem. Igitur quum Henricus uel honestius arma deponere, uel sororem splendidius collocare non posset, per legatos de sponsalibus actum. Ludouicus quoque Senatum consului, & totius regni procures, an rectē & sapienter factū iri existimarent si uxor ē Britannia peteretur. Quod postquam summo omnium consensu, uel aliena cum iniuria approbatum est, Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus cum ornatissimo Britannorum procerum comitatu puellam in proximam continentem transuexit. Nec multò post Francisco Delphino genero deducente, eamq; iniuriam generosē

dissimulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili
 atque eleganti potius quam graui uel regio cultu inter flo-
 rentis ætatis equites exornatum. Inde uero Lutetiam Pari-
 siorum est concessum, ubi solenes nutiæ editis spectaculis ma-
 gno apparatu celebratæ sunt. Sed rex ætate prouecta &
 multum antea neruorum doloribus lacesitus quum intem-
 perantius puellaribus complexibus indulgisset, in febres in-
 cidit. Nec multo post inualecente etiam profluuium uentris
 extinctus est. Vir certe rei bellicæ peritissimus, nec igna-
 rus artium pacis, utpote qui ab ineunte ætate grauissimarum
 rerum experiens & miles egregius, & insignis Im-
 perator, & rex idem apprimè bellicosus per aduersos si-
 mul & prosperos totius uitæ successus singulari uirtute
 arma tractarit. Eum tamen peruicacis obstinatæq; naturæ,
 & proinde sæuum & inexorabilem plerique existimarunt,
 uel ob id præcipue quod Ludouicum Sfortiam erepto om-
 ni scribendi, & quæ cuperet legendi solatio, ferrata in ca-
 uea omnium miserrimum mori cõgisset. Alij quanquã uel
 præcipue militibus statis semper certisq; stipendiorum tem-
 poribus summa fide satisfecerit, pecuniæ ualde parcum, &
 magnopere tenacem usq; illiberalitatis caluniam putauere.
 Ignari prorsus quanta sibi et prouincialibus dâna intulerint
 principes, qui profuse temereq; donando per otia pacis uanis
 sumptibus paratos ad bellicas necessitates thesauros exhau-
 serint. Quibus uirtutibus ceteris ætatis suæ regibus felicior
 uideri poterat, nisi dum profugis ad se cardinalibus per cõ-
 silij causam, ambitiosius fauere contedit, ueluti spreta religio-
 ne florentem Imperij sui statum maximis periculis obiecisset.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XV.

VDOVICO uita functo, Franciscus
eius gener e regia Valesiorum familia
maximo procerum atq; omnium militie
studio Britannie Citerioris, & totius
Gallie Imperium adeptus est. Siquidem
primis statim militie rudimentis Canta-
brico atque Britannico bello alterum & uigesimum natus
annum quum singulari decore excelsi corporis militari comi-
tate, atque ingenuo quodam uigore animi promptum se ad
arma, ac subinde liberalem atque magnificum ostendisset, bre-
ui apud exercitum atque omnes Gallie regulos maximam
gratiam compararat. Is ut primum celeberrimo procerum
conuentu ad Lutetiam Parisiorum regali diademate accepto
atque omnibus militie praefectis & magistratibus sacra-
mento adactis, & regis nomen, & administrandi Imperij
curam sumpsit, ad repetendum Mediolanense Imperium co-
silia uiresq; conuertit. Enimuero rex iuuenis plurimum ad re-
centis principatus ac totius Gallie dignitatem pertinere ar-
bitrabatur neque magnitudine animi neque industria socero
inferiorem existimari, & tantas uideri Gallorum copias,
& amplissimi regni facultates, ut uel conspirantibus caeteris
regibus non modo sustinere, sed inferre ultro bellum, atque

id alere in aliena prouincia commodè posse censeretur; uel ob id maxime quòd paulò antè Ludouicus (quum iniuriæ atq; ignominie animus impatiens plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis desiderium reliquisse uidebatur. His de causis accensum regem paratumq; ausu & armis recentis Imperij fortunam periclitari Veneti ac Ligures maxime opportuni huic bello, ac longè omnium terra mariq; potentissimi in Italiam euocabant, non dubiam expeditamq; uictoriam ostendentes, quòd uno tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes distinerentur, ipsi ab diuersis hostilis agri partibus socia armia moturi essent. Id quoque fiduciam addebat Gallis quòd uetere hominum opinione uulgatum erat externos exercitus neque inuadere Italiam, neque Alpes alioquin imperuias posse facile superare; nisi dissidentis Italiae consilio, ac uiribus ducerentur. Venetos una ea cura agebant ut tot amissas urbes uel periculoso etiam remedio à Germanis & Hispanis recuperarent: ac subinde quòd plurimum ad dignitatem atque existimationem rei publicæ pertinebat, ueteres contumelias ulciscerentur, quas pulsus ab Italia Gallis fraudati uictoriae parte, elusiq; ab Hispanis atque Heluetijs, cæterisque fœderatis principibus acceperant. At Ligures paulò ante Octavianus Fregosius necessario magis quàm honesto consilio uel inuitos in partes Gallorum traxerat, tametsi uetere odio & recentibus factis Gallico nomini infensi erant, quum libertatem euersa arce recuperasse uiderentur. Causas commutatae uoluntatis atque defectionis plures Octavianus afferebat, quum uir alioquin integro constantiq; animo parum antiquis uirtutibus suis respondisset: Victis enim ad Nouariam Gallis (ut supra do-

cuius) emptā à Cardonio Piscarioq; copiarum parte, quā
 tunc ad Placētiam sedebant, Liguriæ principatu potitus fue-
 rat. Id factum uictores Heluetij & Maximilianus Sfortia
 æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab
 alio potius quàm ab se rerum omnium arbitris Imperium ac
 leges accipiendas esse iudicasset: & Hispani (quod indi-
 gnus erat) parum integra fide belli & prælij spectatores
 Heluetio sanguine & suo sumptu partæ uictoriæ commo-
 da sustulissent. Quamobrem Maximilianus et Sedunensis
 ei ex occulto per Adurnios & Fliscos bellum intulerunt;
 quòd Adurnij ad quos altera principatus fortuna pertine-
 bat, se his fœderis staturos legibus quibus olim Augustinus
 pater Ludouici Sfortiæ auspicijs Genuam tenuisset si Fre-
 gosij pellerentur, promitterent: ipseq; Otauianus iam despi-
 cere Heluetiorum partes uideretur, ut qui Hispanorum ami-
 citia, & pontificis studio subnixus nullam in bellicos sum-
 ptus pecuniam suppeditaret; & Flisci quoq; propter Hie-
 ronimi fratris cædem Fregosij infensi cum Adurnijs opes
 atque animos consociassent. Sed aliter ac ipsi constituerant
 usu euenit. nam quum Adurnij & Flisci armatis clientibus
 suis cum duabus Heluetiorū cohortibus media hieme ad Ge-
 nuæ moenia duxissent, excitassentq; ad spem rerū nouarum
 omnē inferioris Liguriæ oram. Otauiano firmis præsijs
 tenente urbē spe decepti, & uicti asperitate hiemis cū detri-
 mento discesserunt. Insequenti quoque anno adulta etiam tum
 hieme, quum aperta ui, aut ampliore cōparato exercitu pro-
 pter eandem hostiū diligentiam & maximam oppugnatio-
 nis difficultatem capiendæ urbis, Fortunam minimè sibi ten-
 tandum existimarent; ad dolos insidiasq; conuersi uocantibus
 amicis per exoletam portam, quæ ab exteriori pomerio in

priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentibus hominibus urbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt; existimantes in perpetuū debellatum fore; si eo impetu Octavianus atque alij capita factionis opprimerentur. Sed tardius confecto itinere, & inalbescente iam cœlo dum cancellatos aræ postes effringere conarentur, Octavianus ad tumultum excitatus arrepto scuto cum globo prætorianorum descendit: & patefactis foribus magna uirtute irrumperere conantes sustinuit. Ibi dum acriter pugnaret sclopetto ictus est; consauciatus & Scipio Fliscus; cæteri consurgentibus undiq; hostibus clara iam in luce deprehensi q. longi & spurcissimi itineris labore exanimati erāt, q. ab amicis extra noctis occasionem auxilia desperabant; & q. primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipientes se dederunt, Hieronymus Adurnus et Scipio capti sunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud ædituū latuit, et sequi nocte amicorū opera urbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij ferè omnes in potestatem hostiū deuenere: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianū prætori præfectus fuerat. Eum q. ab Maximiliano submissum fuisse suspicabatur in arctissimā custodiam cū Hieronymo & Scipione contecerunt. Tanto euitato periculo Octavianus nihil sibi amplius cunctandū existimauit, quo minus cū Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iure atq; auspicia pertinebant, & Ferdinando cuius uiribus ac copijs imperium obtinuerat, ac Leoni pōtiffici maximo, qui Fregosiæ domus ac eius præsertim omnitēpore fautor à quæ amicus fuisset, insignem se iniuriā facturū intelligebat. His autē conditionibus factus ictus est

ut Octavianus arcem traderet, ducis titulo in posterū abstineret; nomine regio Liguria præesset, & equitum alæ stipendiū à rege quotannis acciperent. Federicus uerò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplissimis in Gallia sacerdotis ornaretur. His itaque secreto per Carolum Borbonium cum rege transactis ignara earum rerū ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos cunctis fictæ amicitiae artibus per literas ac legatum suum Benedictum Viualdum egregiè ludificatus, dissimulanter egit. Sub aduentum uerò Gallorum aduocato senatu docuit nihil ad quietem atque opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm si ab auarissimorum hominū amicitia discerent, Heluetios enim immodicos atque arrogantes barbaros, et rapacem Sfortiam non prius cupiditati atque superbiæ finem imposituros, quàm omnem Liguriam ueluti bello uictam publicis priuatisq; opibus spoliassent. præstare Gallorum societatem sequi, atque in tutela & fide potentissimi atque optimi regis, qui nouas, & ueteres iniurias obliuione deleuisset, pacatè agere; quam inconstantissimorum hominū stipendiarios uideri. Eum regem compositis Hispaniæ, Britannicq; rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atque omnem Italiam uictoricibus armis peruagaturum. Nec Leonem Pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris uxorem domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositurū existimarēt; proinde ea cōsilia quæ tuta & necessaria essent, conuersis animis sequerentur. Regē. n. non impotentē dominum, sed socium atque amicum habituros; se uerò libertati ciuium semper, propriæ autem dignitati atque amplitudini studuisse nunquā. Ac tunc maximè paratū esse

eiurare ducis ac principis nomen decorū fortasse alijs, sibi uerò inuisum & graue, quando si pertinacius retineretur, maximum reipublicæ detrimentum esset allaturū. Primates, ut in mobili et factiosa ciuitate facile accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum discrimen adduci manifeste intelligebant, Octauiano tamen assenserūt quum perspectis eius cōsilijs diu reluctari non possent, quanquā Octauianus qui cum magna laude paulo ante libertatis author fuisset, ob priuatas res suas ueluti reposito iugo duriorē patriæ seruitutē inducere uidetur. Nec multò post decretū est, ut præsidiū acciperetur, modò Frācisus neque pecunias imperaret, neq; Phari arcem ab ciuibus funditus euersam instauraret. Interea Maximilianus Sfortia quū crebris rumoribus afferetur maximum in Gallia exercitum comparari, & regē ipsum belli ducē superatis Alpibus in Italiā primo quoque tempore descensurū; commeatus, arma, equos, tormēta, atq; omnis generis præsidia summo studio parare; pecunias singulis urbibus imperare, munire arces, et Heluētiōs cæteroq; socios principes per legatos obnixè precari, ne se in tanto rerū discrimine deserrere uellēt; neq; existimarent si ipse semel Insubrū Imperio pelleretur, uictores Gallos ac Venetos antiquis Imperij finibus contentos fore, ut qui pontifici maximo præscribere uellēt, & cæteris externis gentibus Italia pulsīs, omnium rerum Imperium sibi animo destinaissent. Nec multò post Matthæus Sedunensis cardinalis, qui aduersus Gallos implacabili semper odio exarsit ac tūc maximè belli quàm pacis audior ad sui atque Helutiæ gentis existimationem decerni armis atque uirtute controuersiam uolebat, cum triginta amplius Heluētiōrum uexillis in Nouariensem

agrum descendit: ea quidē mente ut ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret: quo cōsilio haud dubiè imminētibus periculis occursum foret, nisi Leo pontifex qui nunquā ut de Octauiani ac Federici fide dubitaret adduci potuerat, nihil eos hostile molituros recepisset. Circumierat Sedunensis superiore anno singulos Heluetiorū Pagos, & in Gallos q, ad Diuionum fidem fefellissent, acerbissime concionatus authoritate atq; facundia qua plurimū pollebat, uniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de causa omnibus cōcilijs conuentibusq; peractis Gallos decreto publico Heluetij nominis hostes declararāt: et uexilla ad cogendos milites quibus Italiam tuerentur, omnibus locis proposuerāt. Ad Romæ Leonem pontificem perplexo animo uaria consilia agitantē Cæsaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumq; legati circumsistebant; orabantq; ut communis salutis causa expeditis consilijs sibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyreneis inferioresq; Germania pedestres copiæ Lugdunū peruenissent conuectisq; eò tormētis & Gallico equitatu cōuenire iusso, Franciscus nullā profectioni morā factururus esse diceretur. Leo tametsi ut erat natura miti sedatoq; ingenio, à bellis plurimū abhorrebat, & à Gallis, si medium se gerere, atq; ab omni cōtentione abesse uellet, æquissimæ cōditiones proponebantur, simulq; ab omnibus suis, qui ad Gallos animos inclinarent ut antiquū fœdus defereret, uehementèr oppugnabatur nihilominus in fide sibi permanēdū, ueteresq; socios opportunis auxilijs iuuandos esse existimauit; q, Placentiam Parmāq; quas urbes Gallus haud obscure repetebat, ui uel patetione dimittere, neq; suæ neq; pontificiæ dignitatis esse arbitrabatur: ac magni itereffe diiudicabat ad Florētinarū re-

rum quietem, ac Romani pontificis libertatem atq; amplitudine ualidiſſimā Gallorū gentem Italia prohiberi, quæ paulo antè magnitudine ſua ſacroſancti Imperij ſtatū illatis tot cladibus perturbaffet: & Præſertim ſuis ac Patri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriā repeterēt, Vitelloccij bello, atq; omnibus temporibus ſemper obſteſſet. Neq; enim ſummæ potentiæ regem quieturū putabat, donec ex uſu uictoriæ rebus omnibus ad arbitriū conſtitutis, quas uellet Italiæ leges impoſuiſſet. Igitur præmiſſa pecunia, quæ Helueijs ſtipēdij nomine perſolueretur. Iulianum fratrē cum equeſtribus copijs in Galliā Cifalpina ab urbe proficiſci imperat. Sedonenſem totius exercitus legatum pontificia authoritate decernit. & M. Antoniū Columnam, in quo uiro multa induſtriæ ac uirtutis ornamēta erant, Veronam cū ualida equitum ala maturare, & Cardonio Hiſpanisq; in bello Veneto ſuccedere iubet. Conſtitutum enim erat ut Cæſar ſex milia Germanorū peditum Veronā tranſmitteret, & Cardonius inde mouens cū omnibus copijs ſuis ad Alpes proficiſceretur. Ita ut M. Antonius Liuiano obſiſtere, & Brixiam Veronamq; defenderet: Sedunēſis autē, Proſperq; Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis uiribus Gallicum bellū adminiſtrarent. Sed Iuliano Florentiæ ſuprema ualitudine tentato, Laurentius Medicee Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio periſſe demonſtrauiſmus, copiarū Imperium ſumpſit. Is quoque militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minimè ſufficiſſet; & tunc maximè Florentia reſpublica Mediceorū auſpicijs regeretur. Marcus quoq; Antonius ad Padū progreſſus, quum Liuianū de ſuo aduentu certiorē factū pro-

pter publicas ac priuatas simultates transmississe cū expe-
ditis equitibus Malatestum Baleonum, & insidias idoneo
sibi loco dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuer-
so itinere q̄ constituerat, ut hostem falleret, ad amnem con-
tendit: atq; eo celeriter traiecto per Mantuanorum fines
ad Cardonium profectus est. At Franciscus maiore quā
unquam antea bellico apparatu superiores Galliae reges
Italiam inuaserint, incundum bellum existimans, ingentem
equitum multitudinem tota Gallia conscripsit. Nemo enim
paulo notior eques, uel superiorum temporū beneficiarius
fuit, qui ullū aut ætatis, aut priuæ rei impedimentū quo-
minus nomen daret satis dignam uacuationis causam exi-
stimari. quod facile fiebat, quoniam Galli non modo regi-
bus suis enixissimè parent, sed eos ut mortalibus angustio-
res uenerantur, putantq; indecorum & turpe domi reman-
sisse: quū illos & bella iustè suscipere & certis semper
auspicijs ad uictoriam proficisci persuasum habeant. Galli
quoq; omnes ueteri gentis instituto equestri militiæ pluri-
mū student. qua parte uirium cū propter incredibile mul-
titudinis cōsensum, tum propter numerū atque uirtutem cæ-
teras nationes antecellunt: sicuti peditatu perferendis mili-
tiæ laboribus impare, nec satis exercitato, altera militiæ
parte inglorij hoc maximè tēpore iudicantur. Censa sunt
circiter quatuor milia cataphractorū equitum: quorū sin-
guli de more ternos uel quaternos equos trahebant. Leuis
autem armaturæ ad octomilia: quibus omnibus Carolum
Borbonium Boiorum et Aruernorū Principem præfecit,
quum eum paulò ante propter generis claritatem usumq;
militiæ magistrum equitum creasset: quem honorem ut su-
spectum & formidabilem regibus damnato necatoq; Sacti

Pauli comite, ac tum rebellantibus Gallie regulis, Ludouicus Vndecimus aboluerat. Pedestres uero copias ex eo genere hominū qui pari uirtutis gloria cū Heluetijs cōtendere posse uiderentur tantas ubique terrarum quantas nemo tempestate nostra aut Rex aut Imperator unis in castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Gheldrius Menapiorum & Sicambrorū princeps delectibus habitis, ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem aduerso pectore decora uulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Alter quod diuturno & difficili bello quod cum Cæsare superioribusq; Germanis gestum est, Gallorum auxilijs atq; opibus subleuatus, & parem referre gratiā, & dignam uirtutis suæ fama operam præstare cupiebat, ad Franciscum in castra peruenit; duxitq; secū summæ opinionis ueteranā legionem, q̄ à colore uexillorum nigram appellabant. Præcipua etenim eius uirtute quum ex fortissimis constaret, plures annos & fines defenderat, & in re bellica maximū sibi nomen cōpararat. Petrus quoque Nauarrus singulari studio ex Aquitanis Vasconibus & Cantabris, atq; his gētibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad uiginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte balistarij & sclopetarij: ceterū patientissimum laboris, audax, expeditum atq; agile militum genus, qui defendendis expugnandisq; urbibus, atq; omni extraordinario belli munere cū Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugne assuetis diuerso uirtutis genere parem militiæ gloriā quærebant. Nauarrus etenim ad

Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter similitudines ex infelicitate praelij cōceptas, quæ sibi cū Cardonio intercedebant, eū Ferdinandus per tot pacis occasiones unquā redemisset, dolore iniuriæ magis q̄ carceris tediose totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacramēto se absoluit, cessitq; ultro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis quibus ob nauatā egregiē operam Neapolitano bello donatus fuerat, ut liberius apud Franciscū, qui libertatem dabat, militaret: & renuntiatis antiquis muneribus recentē contumeliā ulcisceretur. Quibus de causis Franciscus quum solertissimi hominis uirtutem atq; consilium probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit; ualidæq; parti exercitus præfecit. Tormentorū subinde maiorum minorumq; tantā copiam, quantā duobus iustis exercitibus satis esse cōstaret, ad Gratianopolim, atq; infimas alpes præmisit. Fuit bigarū carrorumq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pilæ, sulphurei pulueris uis ingens, præterea uectes, dolabræ, omnisq; generis ferramenta, atq; alia domandis itinerum asperitatibus opportuna præsidia cōuehebantur: totusq; is apparatus quinque milium equorum perpetuo labore trahebatur & maiore aliquāto sumptu q̄ quisquam crederet. Nā Galli consuetudine sua non inualidos, aut quoscunque sors obtulerit, sed insuefactos & robustissimos equos curribus subdunt; eosq; immenso pretio parant & alunt: ut summis eorū uiribus locorū omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quin etiam tormentorum magistros ac libratores propter eximiā eius artis peritiā longo usu, & maximis periculis cōparatam in summo honore habent: ubiiorēq; stipendio prosequuntur: magnamq; iu-

uenum multitudinem, qui huic rei senioribus artem tradentibus accuratè studeant, & per gradus ordines ac maiorū commoda mereantur, tota Gallia instituunt, neque uirtuti unquam locus, neque peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquam parcendo, quum ea parte uirū magno terrori omnibus essent facile sibi uel de fortissimis hostibus memorabiles sepe uictorias pepererunt. Nam Hispani, atque Itali, cæteræq; gentes tametsi tormenta summa arte atque elegantia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum suppellectilem instructam habeant, his tamen in negotio minus feliciter utuntur tarditate præsertim & inertia boū, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, & inscitia atque penuria rectorū: quando pauci, qui manifesta uitæ pericula subire uelint, nisi propositis ingentibus præmijs, haud facile reperiuntur. Sequitur quoque est proficiscentem regem certis sub signis ac ducibus ualida uoluntariorum peditum manus prædæ auida: & cū his ad tria agrestium milia purgandis & sternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum uerò & lixarum, calonūq; ingens numerus, qui magnam pecoris, cōmeatus, regūq; uenaliū copiam publico & priuato consilio cōuehebant, castra sequebatur. His omnibus ad profectionem comparatis Franciscus ad Alpes duxit, sparsitq; exercitū ad primos aditus trium semitarum, qua tantū peruicæ sunt Alpes, ne hostes certiore coniectura per diligentissimos etiā speculatores assequi possent quanam Alpes, quæue potissimum iuga transitu destinarentur. Enimuero Heluetij in Taurinis Salassiq; aduersas Alpium radices occuparant æquitate loci plurimū & uirtutis fiducia elati: ut q, magna

pere cupiebant, antequam totis agminibus in patentes campos descensum foret, cum primis Gallorum copijs in faucibus Italiae praelio decertarent. Igitur quum mollioribus usitatisq; itineribus minimè transeundum existimaret, ad fallendos hostes nouæ alpes, noua asperioraq; montium culmina, quæ nunquam ullis antea exercitibus patuissent, tentanda erant. Alpes siquidem quæ Italianam à Gallis Germanisq; disterminant ab Arsia flumine (id è Carnicis iugis per Histriæ fines Hadriaticum petit) ad uada Sabbatia Ligustici littoris protenduntur, pluribusq; in locis uel molliore montium natura, uel hominum ingenio patefactis itineribus superantur; tametsi rerū naturæ opifex altiore consilio densissimos saltus, præaltos, exesosq; uertices, et abruptas uallium crepidines in niuosa illa atq; horribili rupium mole posuerit, quæis mortales ab accessu terrerentur. Primæ Alpes post Carnicas ab Ortum in Occasum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruisio iuxta Anaxum flumē per Bellunū ac Feltriū in Noricum Austriamq; perducūt. Secundū eas sunt Rheticæ, quibus ab Tridēto per montis Cremeris clementia iuga in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnem Hisspurcho oppido proxima penetratur. His aliæ Rheticæ succedunt, quæ ab Lario lacu per Volturenā uallem supra Aduæ fontes, & Burmiæ aquas celsissimum Aduæ montis culmen habent, quod hodie Mongraium uocant. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germaniæ parte sancti Petri uicus, & à dextris Maranum atq; Bolzanum, oppida nundinarum conuentu nobilia. Sunt & alij quoque aditus secundum Aduam montem, qui ad Lepontios Rhetosq; pertinent. Eæ gentes hodie Grifoni uocabulo barbaro nuncupantur, societate Heluetiorum clari, & possessione sex uallium, ut alio loco me-

morauius, quum multo pecore, & lactis copia abundant;
Alpinarum gentium altissimi. Id uerò inter cætera frequen-
tissimum est iter, quod ab eodem Lario per Clauennam mu-
nitissimum oppidum: & Solium Bregaliorum ad Curiam
Rhetiarum perducit duobus tramitibus; Cepta scilicet, &
Spluga, ubi Columna Iulij Cesaris hodie uidetur. Has alpes
Lepontios esse credimus Rheni amnis origine illustres. Nā
Rhenus in proxima ualle caput tollit, quam etiam nunc uete-
ri nomine Lepontinam appellant. At minores Lepontiae, qui-
bus à Bellizona, quæ oppidum Villitionis, ut quibusdam ui-
detur antiquitus fuit, per Ticini amnis uallem Torfanum pri-
um Heluetiorum oppidum aditur, non magno ab his inter-
uallo distant æquitate uiarum ac montium cæteris alpibus le-
niores, nisi editissimum diui Gothardi iugum, & profundis-
sima uallis, quam cum tremulo ponte Infernam uocant, uno
tantum uel altero in loco maximam cum summo timore tran-
seuntibus difficultatem præberent. Patent quoque eadem
Alpes supra Verbanum lacum ad Domosulam oppidum,
quod ipsis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædifi-
catum Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memoria &
cæde Sedunorum & maximis operibus nobilitauit. Adeun-
turq; eo itinere Valesij, atque Seduni, qui sedes inter Hel-
uetios & Allobroges tenent. Ad has statim sequuntur San-
cti Bernardi Alpes quas Cæsar summas appellat, quondam
ab transitu Græcorum atque Herculis Graiæ nuncupatæ,
quæ ab Eporedia per Augustam prætoriam, atq; Octodu-
rum Veragrorum, id hodie Sancti Mauritij oppidum dici-
tur, in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu
proxima perducunt; superanturq; duobus iugis, quorum al-
terū à dextris sub Ocello uetere oppido montem Iouis, alte-

rum à leua Iouettum recenti uocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoq; Annibalē perfregisse multi opinantur: ut apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumēto literæ ipsis cotibus inscriptæ significāt: quamquam Liuius grauiſſimus historiārū scriptor de trāſitu Annibalis ambigens non Graiſ ſed Pœninis eū traieciſſe memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Seſithes amnis fluit; & contraria parte Rhodani fontes exiſtūt. qui mox effeſto Lemano lacu, per Narbonēſem Galliam præceps in mare multis annibus receptis exoluitur. Has Pœnninæ Alpes excipiunt propter lenitatē mitioris itineris, crebraq; incolarum ædificia maximè celebres et frequētes; quarum altiſſimum cacumen hodie montē Cinifiū noncupamus. His ab Taurino, Suſaq; per Nouoleſſiam, atq; Ferreriā, et mox ſuperatis culminibus per uallē Moriennam Viēna atq; Lugdunum adeuntur; quo itinere ad delendū Longobadorū Imperium in Italiam irrupit Carolus Gallorum Rex, qui poſtea ab ampliudine rerum geſtarū Magni cognomen adeptus eſt. Ab Suſa, quæ olim Sebuſiū fuit, iter aliud patet, qd ad Coctias Alpes pertinent; quibus mons Genebra excelſo cacumine, & duorum annium Durie atque Ifare fontibus clarus, hodie nomen probet. Siquidem quum pluribus, diueſiſq; itineribus per tot conualles, ac uarios anfractus occurrentium montium ſuperentur, in unum tamen Genebræ dorſum omnibus pari labore euadendum: & his maximè qui è Gallia in Italiam tranſcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus uſitata, Brigantium recta, Eburodunumq; perducit, qua Carolum octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta tranſuexit, proſectum memorauimus. Sed per eaſdem Coctias alia horrenda

uisu transituq; aspera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Vesulum perpetuo specu perfossi montis in Salassos hodie penetratur. Vesulus Eridani pater nomen adhuc retinet, et ab ipso aquarum diuortio montium editissimus existimatur. Coctijs Argentariæ alpes iunguntur apud antiquos parum celebratæ, quod propter angustias & frequētes uiarū asperitates sarcinarijs iumentis, ne dum curribus, uix pateant. Argentarijs uulgo in prouinciā transmittūt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritime noncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici uia initiū sumunt. Alteris per montana & colles Tendæ angustijs præcisissq; tramitibus Ingaunos et Epantheros Ligures supra Sceuā oppidum descendimus; alteris secundum oram maritimam ab Nicæa, Monæco, Albinti milia, Albingauno, Vadis, Saounaq; Genuā Liguriæ caput peruenitur. Sed quū unæ omnium Coctiæ, & secundū eas Pœniniæ traducendis exercitibus faciliores uiderentur, & propterea Heluetios earum quasq; fauces ab Italia firmissimis præsidijs obtinere iudicaret, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitatiq; transitus rationē, quò ignaris et inopinantibus hostibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat industrius senex Eburoduni multos menses post acceptam ad Nouariam cladem: & ahibitis locorum peritissimis, ualles montesq; Alpiū magno labore & incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitans quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret si ab Ludouico iterum armis Italia peteretur. Quando Galli Heluetio bello Subalpinis oppidis omnibus, quæ ad angustias claustraq; Alpium ab Italia perti-

nebant: atque ipsius etiam Ast.e Coloniae, quae omni tempore descendentes exercitus recepisset, rebusq; omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab coctijs initium capiebat, mox relicto ad laeuam Genebrae monte, uasto horribiliq; deflexu per abruptas ualles, montesq; asperos ad Argentarias extendebatur. quae uia quum ardua in primis, & insuperabilis pluribus uideretur, appareretq; Triuultium nimio studio repetendae patriae euectum ardentius atque audacius quam rerum usus, aut militaris disciplina postularent, cunctas belli atque itineris asperitates esse tentaturum, Fraciscus exercitum ullis angustiis minimè committendum existimans, Lotrechium atq; Nauarrum auctoritate ingenioq; praestantes praemisit, qui singulas difficultates inspicerent; explorarentq; an uiribus humanis cessura essent, quae à Triuultio proponebantur: tametsi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & singularem rerum experienciã summa dictis eius atque consilijs fides inerat, & ab eo uiro qui aetatis honore, & rei bellicae gloria longè alias duces antebat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perspectis notatisq; locorum iniquitatibus, regi renunciarunt egregiè ac diligenter omnia à Triuultio fuisse animaduersa: & ab se quoque certis in locis nonnulla ad euincendas naturae asperitates remedia excogitata: esse tamè ubique pedestria concisaq; itinera, quae nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primum se munitorem itineris, atque agminis ducem professus: per haec inquit aspera tibi rex fortiter enitendum, ut quum aenea tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. transmisit ille mitioribus iugis sine tormentis, sine curribus aliquã-

to maiore cum laude quàm postea cum Romanis acie decer-
tarit. Nam qui Alpes transcendere ausi non fuisset, eum po-
stea uictorem commissis æquo loco prælijs superare didice-
runt. Ita summo regis studio quum nihil laboris atque peri-
culi milites recusarent, à Gratianopoli Vigiliam, atq; inde
iunctis omnibus copijs Muram, & recto uinere Eburodu-
num exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonius atq;
Triuultius, qui primo agmini præerant, quinque dierum cō-
meatu prouiso, ad sancti Clementis, atque Crispini alpinos
uicos contenderunt. Inde sub læuam relicto Genebra monte,
Druentiam flumen exercitus uado traiecit: positisq; ad Gile-
sirā castris, & mox Aualtio monte superato, ad sancti Pauli
rupem magno labore peruentum. Eam, quòd abrupta inac-
cessibilisq; erat, incredibili celeritate ferro pandunt tormen-
taq; traducunt. Sequenti die in Barcelloniam uallem descen-
sum. Ea ingentibus saxis & iniquissimis collibus interposi-
tis impedita magnam rerum desperationem afferebat. Nam
ligonibus dolabrisq; proscindere saxeos colles, ex æquare cre-
pidines, & quum nullus per derupta equorū usus foret, subie-
ctis militum humeris tormenta transuehere necesse erat. In-
terdum ea magnis funibus ad scopulos & stipites arborum
circumductis suspendebantur, & uersatilibus machinis erga-
tarum & troclearum artificio de rupe ad rupē, intercedenti-
bus profundissimis uallibus, cum summa admiratione totius
exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum ru-
pium latera ubi uia deerat suppositis tibi cinibus, interie-
ctisq; longurijs muniebant, & insuper iniectis stratisq; uir-
gultorum fascibus, cespitibus, ac glebus, pensiles uias tran-
seuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum industria,
& singulari militum labore in Argentariam uallem cun-

Et exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ebergiaq; oppidis in Asturiæ uallem uniuersum agmē se demisit; ubi Pedeporcium montem, qui mediam uallem intersectabat, & iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulsis immanibus petris domuerūt & exæquerunt. Ab Pedeportio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiæ fauces tribus tantum diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit; tanta quidem felicitate, ut Sedunensis & propter perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Cœtiasq; obseruabant, in quarum culminibus Gallos equites ab rege ut speciem transitori exercitus facerent, de industria transmissos uiderant; de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id uerò eos fefellit, quòd tormenta, in quibus maximam uictoriæ partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis alpis traduci posse crediderant; ut qui uterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentium, quæ uno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorū atque equitum iniurijs propensissima uoluntate Gallorum aduentum opperiebantur, postquàm Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus ab Heluetiorum & Sfortianorum amicitia discessisset. Propter ad primum transgressi hostis rumorem Carmagno la profectus ubi plures dies egerat, præmissis Villafrancā equitibus ad Sedunensem pergit, qui tum Fenaroli cum ualida parte exercitus constitit. Decernitur in consilio cogēdos esse in unum omnes Heluetios, & ad hostes priusquàm ex labore se reficiant properè contendendum. Propter eo consilio ut frequenti die equitatum in castra perduceret ex colloquio discedit: postulatq; cohortē unam præsidij sui caus

fa; quam quum ab asperis hominibus impetrare nō posset
 nihilominus de prima uigilia Villafrancam proficiscitur.
 Interim gallis quorū unum expeditum agmen per Agnel
 li collem imprudente uel conniumente Ioachimo angustiarū
 custode supra Cunium oppidum processerat, per ipsos ho-
 stium hospites summa perfidia defertur: Prosperū Carma-
 gnola digressum Villafrancam equitas prae misisse; diuisas
 esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Penaroli cū par-
 te exercitus considerare. proinde rei bene gerendae occasiōē
 praeberi si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicentur,
 cum ualida manu equitum Villafrancam peruolarent. Gal-
 li quum à pluribus simul speculatoribus de eadem re uno
 tempore docerentur cōsiliū statim probant, & Paliciæ,
 Obegnino, Imbercurtio, Sanferrio, Baiardoq; promptissi-
 mis ducibus negotium committunt. Ii assumptis amplius
 mille delectis equitibus usi hisdem itineris ducibus, qui rem
 indicarant, citato cursu quindecim milia passuū cōficiunt:
 captisq; in itinere hostium exploratoribus, Padum qua in-
 colae facilem fluminis alueum monstrarunt uado superant;
 & patētibus portis nullo prohibente Villafrancam ingre-
 diuntur. Prosper enim paulo antē per praeconem pronun-
 ciari iusserat ut in stratis equis, cibum cuncti caperent, atq;
 omnia ad profectionem prae pararent. Se etenim quū pran-
 sus foret, ad Heluetios esse progressurum. Quo casu mili-
 tes solutis stationibus ad colligēda uasa in cōtubernia se cō-
 tulerant, eo etiā maiore fiducia q, Gallos repentina in cur-
 sione nihil ausuros, & si auderēt se interim Padi munimē-
 to dū arma expedirētur tutissimos fore existimabāt. Inte-
 rim momento tēporis fors ipsa insignem calamitatē Pro-
 spero inuulit, quae Gallis parata erat si ipse ante uel minimo

temporis spatium aduentum eorum praesensisset. Nam Padus prae-ruptas atque difficiles, ubi transierant ripas habebat: neque Gallos, qui fessi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerat, recēti atque fortissimae aequitum pares futuros in tanta praesertim propinquitate castrorum credendum erat. Galli uno impetu completis omnibus oppidi regionibus, Prosperum ceterosque equites domi obsident. Ille quum frustra omnia praetentasset desperatis effugijs hostes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus Obegnino se dedit, quod cum eo ex deditione Brixiae, et Eberardi patrum memoria aliquae beniuolentiae necessitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum praefectus, qui expeditius se ac suos profectioni accinxerat, per auersam ab hoste portam erumpendo in proxima Heluetiorum castra cum parte equitum se proripuit. Nonnulli alij, et in his Ioanes Barchalonius sagittariorum praefectus unus est tredecim quos ex prouocatione cum tredecim Gallis pugnas se tradidimus, sero idem tentantes frustra illatis acceptisque uulneribus, necessariam deditionem fecerunt, et praeter quingentos utriusque armaturae equites Caesar Feramusca, Petrus Marganus, et P. Antonius Carrasa Polycastri comitis filius, uiri illustres. Audiui ego postea Prosperum Caesaris Feramuscae culpa si tantam cladem accepisse seuerè conquerentem; quod ille portas praesidio tueri iussus, dum nihil tale timeret imprudentissimè adapertas ualuas ingressuris hostibus reliquisset, Galli collecta raptim praeda, abductisque captiuis, maiore aliquanto celeritate quam uenerant propter hostium propinquitatem traiecto rursus Pado in pacatum concesserunt. Hinc uidere licuit quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quum puncto temporis le-

thali uulnere inflicto Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudētia Imperatorisq; artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerū antegestorum laude, authoritatem omnē & dignitatem foedissimo casu macularit. Quo etiā nuncio Leo Pontifex, q; summam spem in eius uiri uirtute collocasset, & mox Heluetios dissentire inter se, & de pace agere cognouisset; eo consternationis adductus est, ut desperatis propē rebus, ac impellētibus maximē familiaribus, qui Gallicæ factionis erant, Cynthia Tiburtinum ad tractandā pacem cum mandatis ad Franciscum transmiserit; Bononiamq;, q; eo rerum motu seditiosis ciuium ingenijs diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Cessissetq; ea urbs ultro impotentibus dominis, nisi Iulius Medices qui tum legatus aderat, cōfirmato pontifice singulari constantia dubijs rebus occurrisset. Vix dū oppido Galli cū captiuis excesserant, quū expeditæ Heluetiorū cohortes superuenerunt, qui dolore simul atq; iracūdia concitati oppidū inuentis adhuc nōnullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerunt. Sedunēsis uno tēpore sine duce, sine equitatu, sine pecunijs, unde nutantibus Heluetijs stipēdia soluerentur, quū de Francisci aduentu certius cognosceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finibus excedere constituit: præsertim q; per Albertū Petram, & Ioānem Despachium Bernesium duces, quorum in Gallos semper singulare studiū extiterat, & per ipsos Allobroges ab Carolo eorū duce submissos, sollicitari multitudinē aduersum se, ac deprauari non obscurē intelligebat. Albertū Petram superioribus diebus propter eandem causam custodiæ tradiderat; moxq; optimorum precibus expugnatus uinculis exemerat. Vnde ille ex aduentu Gallorum spiritus su-

mens ueluti iniuriam uindicaturus quibuscunq; poterat artibus institutum opus perficere conabatur. Resq; eo deducta erat, ut iam nōnulli procacius stipendium flagitantes in cardinalem arma cōuerterent, quōd pecuniæ quæ ab Hispano rege promissæ deferri in castra debuerant, cunctante apud Mediolanum Didaco Aquila legato, ad constitutam diem non repræsentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquæ apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontefice cū pecunia missus interuentu meliorum hæc initia seditionis oppresserunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atque Triuultius quum animis ac uiribus disiunctos per partes opprimi posse iudicarent, una uel altera acie facile deleuissent nisi eos Franciscus, qui se absente tentari certaminis fortunā nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ discrimen adducerent, multū antea monuisset. Ipse interea superatis Alpibus cū tota mole copiarū in primos Italiæ campos descendit. Lustrauitq; exercitiū incredibili omnium alacritate, quōd omnia sibi opinione hostium expeditiora contigissent. Ea die Prosperum per instructas acies ad se perductū, ut præsentē fortunam æquo animo toleraret, ac optimē de se speraret, humanissimis uerbis hortatus est; equitesq; eius gratis missos fecit, præter paucos clarioris nominis. Postero autem die propius hostes mouit castra, tētauitq; per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus ueteris amicitiae iure ad Heluetios mittebat, an ullis cōditionibus flecti possent, qui pacis nomē oderāt, et tūc maximē Bernensium conatibus aduersarentur. Sed quū omnium propē animis & certa spe pōtificiæ pecuniæ, et cardinalis cōcionibus, atq; ipso etiam in cōstatiæ pudore cōfirmatis, ea mens exercitus foret ut exitiabile

tiabile bellum q̄ equissimam pacem malle uiderentur; Allo
 broges rebus infectis discesserūt. Heluetij tamen duces, qui
 spem pacis eo tempore minima tollendam existimabant, ut
 fallendo more spatium interponerēt, quo se ab iniquissimis
 locis explicarent, paucorum dierū inducias postularunt, af-
 firmantes se interea Vercellas esse concessuros, atq; ibi li-
 bentissimis animis audita iterum legatione, ad frequentius
 conciliū de pacis conditionibus relatuos. Franciscus tam-
 etsi bellicæ occasionis rationem certis atque breuissimis re-
 rum & temporum momentis constare intelligebat nihilo-
 minus q̄ tum nihil prælij fortunæ committēdum iudicaret,
 & bellum speraret sine suorum uulnere se confecturum,
 inducias concessit. Lotrechium tamen cum ualida equitum
 manu qui neminem ab toto agmine discedere, uel impunē
 uagari ostentata nonnunquam acie pateretur, abeuntes inse-
 qui iussit. Illi suo more conseruatis ordinibus quum profi-
 ciscerentur, secundo die Cliuasium nobile oppidum ex itī-
 nere petierunt, q̄ oppidanos sibi amicos fore existimantes
 sese eorū copijs & cōmeatu recreare cogitabant. Verum
 Cliuasienſis siue metu ne oppidum diriperetur si tantā mul-
 titudinē recepiſſent, siue adducti Gallorū amicitia, ut qui
 magnopere uiribus suis ac mœnibus cōfidebāt, portas clau-
 serunt, nōnullis qui paulò ante cōmeatus petendī gratia in-
 gressi fuerant, crudeliter interfectis, tanta quidem arro-
 gantia, ut quosdā ad colloquiū incautē portis succedentes
 sagittis è muro cōfigerēt. Quibus iniurijs permoti Helue-
 tij prolatis cōtinuo tormētis, et deiecta muri parte, celeri-
 ter per ruinas irrūpunt: & supra sexcentos qui in armis
 erāt uno impetu trucidāt: domosq; diripiūt. Nec ira p̄citi
 tectis peperciſſent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro

deprecantibus simulato aduentu Gallorum, q̄ forte eorum antecursores in conspectū se dederant, pulsari repēte tympana, & ad arma cōclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signū ut in aciē prodirent, portis eiecissent, paulò post & cæde oppidanorum, & multitudine prædæ, atque ipso etiā tēporis spatio sedatis animis, ædificia cōseruarunt. Itaq; rerū omnium abundantia recreato exercitu è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos ardirent uti pepigerat exiguo tēpore cōmorati, rectā Nouariam cōtenderunt. At postq̄ Nouariam uētum, Heluetij qui iam animo descuerant, nec ullo aut loci aut tēporis interuallo quo minus ab seipsis ac federatis regibus deficerēt, sanari potuerāt secessione facta miscere cuncta strepitu armorū, partium principibus maledicere, & cardinali ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium cōminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate præsentanea remedia comparari poterāt, queis furor atq; impetus concitatæ multitudinis leniretur, quū uno tempore Aquila Hispanus nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu uel dolo incertum, multis accitus literis in castra ueniret: & magis ac magis instātibus etiam tum allobrogibus cēturiones uexilliferos et uulgus militū Albertus atq; Despachius ad defectionem apertissimè sollicitarent. Quamobrem cardinalis ut dissidentis atque infidæ multitudinis tempestatem effugeret, in arcem se recepit. Nec multò post Albertus atque Despachius sublati uexillis cum amplius hominum decem milibus domum superato Verbano per Domossulam abierunt. Cæteri, qui uel fide præstabant, uel propter insigne odiū aduersus Gallos ut tantū dedecus admitterēt, adduci nō poterant, Ronnam &

Anglardum homines è Tigurino pago spectatæ uirtutis duces sibi delegerunt, apud quos decedente iam metu cardinalis uerba fecit; docuitq; nihil salubrius exercitui accidere potuisse, q̃ ut ille discipline & decoris patrij euerfores, qui empti pecunia cæteros deprauare, & fœdissima contagione inquinare conati essent, ut bellum pro dignitate Heluetij nominis necessario susceptum impedirent, ipsis tandē castris Deorum munere decessissent: nec discessu eorū multum animo per mouerentur, aut de uictoria magnoperè dubitarent. Adesse enim milites fide uirtuteq; præstantes; uēturosq; alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorū uiribus sustinere Gallorum uim facile possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellum uelint. Esse ad utramq; Padi ripā cum duobus exercitibus Laurentiū Medicem, Raimundumq; Cardonium, paratos iungere sociā arma, & bellum cōmuni consilio administrare, si propius accedere Heluettas legiones audierint: proinde uideri sibi facile atq; optimum factū fore si motis castris cōtinuò Ticinū amicam urbem, & rerū omnium copia abundantem paruo itineris flexu contenderent, atq; inde Laudem Pōpeiam ad sociales exercitus progredierentur; uel eos si ita oporteret mutua securitate uenientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimā uincendi rationem, quando eo breui expeditoq; itinere facile iuncturi in unū uires, ac simul Venetos qui iam peruissent in Cremensem agrū à Gallis interclusuri essent. Sed quum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerētur magis quā alijs imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamq; urbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci, armorū apparatu, & egregijs ciuium stu-

dis maximè opportunā belli sedem diligendā dicerent, nec saluberrima cardinalis consilia sanis auribus acciperentur, alijs alia uolentibus, rem ipsam ad seditionē penē deduxerunt. Fit enim sæpenumerò superbia atq; æmulatione communi uitio ducū, ut pleriq; in ipsis cōsilijs ea maximè nolint, quæ alios summis etiā rationibus uelle cognouerint: ut troq; aspera & duriora subeant, ne aliena consilia sequi uideantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicæ factionis, qui sicuti cardinalem ducē, uultumq; eius & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atq; omnem eius auctoritatem conuellere conabantur. At cardinalis, qui arrogantiae ducum & leuitati multitudinis resistere se nō posse sine maximo uitæ discrimine providebat, cū fida magis q̄ ualida Heluetiorū manu Ticinum, atq; inde Placentiam, ut cunctantes exercitus ad capeßendū bellum hortaretur, profectus est. Galeacius uerò Vicecomes, & Gambarus qui & præsentī pontificis pecunia quæ iam adducta erat; & spe maioris summæ, & frequentissimis concionibus, ut optimos in officio cōtinerent, & cæterorū mentes sanarent, plurimū contendebant, in castris remanserunt: eo quidem animo, ut si quid durius sibi acciperet, id q̄ æquissimè perferrent: ne Heluetij qui aliquo adhuc pudore & infamiæ metu tenebantur, relictos se desperatis rebus atq; desertos dicerent; ob idq; exoptatā discedendi occasionem arripere posse uiderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris iuxta Verbanū lacū iter facere cœperunt: ac simul eodem tēpore Galli quibus omnia tanquā uictoribus cesserāt, Nouariā aduolarunt. Octauianus enim Fregosius paulò ante quum ad se per maritimas alpes Emarus Prius cum equitibus Gallis

peruenisset, ipseque supra quatuor milia Ligurum armasset, Alexandria, Derthona, multisque oppidis Sfortianos adiuvantibus Guelphis expulerat. Ceterum Franciscus dedentibus sese Nouariensibus, arcem primo aduento obtinere non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo presidio teneretur. Enimvero latissimis circumfossis, et præalto undique muro cinctam omnem oppugnationis impetum toleranturam apparebat. Verum Franciscus, qui hostile quicquid aut inuictum in tergo relinquere, neque ualidissimi exercitus, neque sue dignitatis esse statuebat; Nauarro qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus subuectis continuo tormentis, constitutisque operibus, tanta ui oppugnare adortus est, ut paucis horis et summa murorum, et celsiora propugnacula labefacta, et etiam turribus cum ingenti ruinae fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus sese atque arcem cum presidio dedit. Interea Heluetij, qui Ronnam et Anglardum sequebantur, Varesium perueniunt; atque inde quum toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro pontificiam pecuniam ademissent, de tunc maxime quod Albertus Petra atque Despachius fecissent se facturos minarentur, Galaratum prope omnes contenderunt, quod iam uenerat Carolus Subaudijs, Lotrechius, et complures togati uiri, ut iterum de pace agerent, conditionesque conscriberent. Adeo incertis animis leuis et factiosa multitudo huc atque illuc modo spe auri, modo decoris et gloriæ cupidine ferebatur, ut quum eadem utrisque promitterent uno tempore instabiles simul eos, ac constantissimos existimares. Galeacius et Gambarus in ea rerum perturbatione quum fidißimos quosque militum et duces adirent, ac obtestando orandoque deprecarentur ne turbidos ac depraua-

tos sequi uellent, ne socios principes prodere, ne tantam publico nomini Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gal-
lis hostibus afferre beneficium properarent; duces sese ea ra-
tione ad Gallos proficisci respondebant, ut agendo interpel-
landoq; omnem perficiendi negotij rationem euerterent, &
diductis persuasisq; militibus ab Gallorum amicitia omniū
animos alienarent. Sed longe aliter euenit. Nam primis sta-
tim congressibus & pacis leges dederunt, & nonnulli, qui
ordines ducebant pecuniam acceperunt, et se perpetuos Gal-
lorum socios fore si Franciscus ea rata ac firma haberet,
quæ legati pepigissent, iureiurando confirmarunt. Postula-
bant ut sibi pro munere presentis pacis & ex foedere quod
ad Diuionum cum Tramulio percussissent septingenta milia
aureorum nummū tribus pensionibus soluerentur. Aliaq;
præterea multa arroganter ac superbè admodum petebant,
ut ad lacerandam omnem Gallorum existimationem, poten-
tissimum regem tributarium & Galliam uestigalem face-
re uiderentur. Quibus omnibus postulatis Galli subscri-
bendum putarunt, quod neque pecunijs parsuri, neque ali-
quid ex iniquissimis etiam conditionibus detrectaturi erant,
modò bellum sine suo atque hostium cruore conficerent; &
sibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma,
& Insubrum ceruicibus imminentem foederis ac firmissimæ
pacis uinculo sociarent. Sunt qui Heluetios arbitrarētur per
uicacibus animis occasionem prælii circumspectantes, calli-
dè ac simulanter de foedere cum Gallis egisse, ut specie pacis
proposita clarissimos uiros cum ala Gallorum equitum cir-
cumuenirent et oprimerent, regiamq; pecuniam quæ ad con-
dictam diē è castris afferebatur interciperent, quod fortasse
pro falso relinquendum putaremus, nisi qui talia memoriæ

prædant intima hominum consilia non facile coniecturis, sed
 ipsis rerum successibus metirentur. Sed dum Helvetij ad
 Galaratum rebus compositis, de pace conditionibusq; deli-
 berant, Rostius summæ apud Heluetios authoritatis atque
 amplitudinis cum uiginti cohortibus è Belinzona superue-
 nit. Cuius uiri aduentu commutatis multorum uoluntatibus,
 ac pluribus metu consternatis qui Gallos oderant, spem om-
 nem in ita iam pacis corruerunt. Rostium enim paulò an-
 te 22. pagorum principes ad famam dissidentis exercitus,
 quòd summum Tigurino in pago magistratum gerebat, et
 cæteris ducibus sicuti ætate ita bellicarum rerum peritia præ-
 stare dicebatur, omnibus suffragijs totius gentis Imperato-
 rem declararant. Is ut seditiosorum conatus effringeret, &
 præsentibus malis mederetur, castigando, adhortando, ter-
 rendoq; omnibus consilij modis, & præsentì quoque seueri-
 tate non deerat. Ergo pudore ac metu conuersis omnium
 animis, quum pro pace bellum armaq; deposcerent, Rostius
 Gambaro pecuniam reddit, milites sacramentum apud se di-
 cere iubet, & quum opportunè etiam Aquila Hispanus cùm
 pecunia superuenisset, persoluto omnibus stipendio, motisq;
 eo die castris ut Mediolanum rectè duceret per Comensem
 agrum Modoëtiam contendit. Interea Sedunensis, apud Pla-
 centiam quum de Rostij aduentu cognouisset, ut qui propè
 euersis ac desperatis rebus noua spe auctus nihil amplius de
 belli euentu timere uidebatur, adhortari pontificios duces
 cepit ut Padum transirent, & secum ad uictoriam profici-
 scerentur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad con-
 fluentes Padi atque Abduæ castra posuerat, obsecrare atq;
 obtestari, maturaret Laudem proficisci, ac uires suas cum
 pontificijs Heluetijsq; coniungere properaret. Præberi

à Dijs immortalibus pulcherrimam incomparabilis uictoriae occasionem, quasi Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia uincēte Gallo futuri essent, animo metiretur: proprio decori ac laudi, desiderio sui regis, totiusq; exercitus existimationi, ac gloriae satisfacere posset. Ille quum se neque uoluntate neque cōsilio neque uiribus fœderatis principibus defuturum, & ad præstitutam diem uniuerſas copias adducturum in Laudensium fines proficeretur, Sedunensis nihil cunctandum ratus, à Goro Pistoriense procuratore pontificis septem utriusque armaturæ equitū turmas præsidij sui causa accipit: & traiecto Pado Laudē contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus, Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Ramaldus Ticinensis, qui magnū in re militari usum habebāt. Sed quum Laudē peruenissent, & Cardonius ut constitutum erat, ad iungēdas uires minimè processisset, quod Heluetios de pace agere, et Gallos, qui iam in Mediolanensem agrum peruenerāt, paucarum horarū itinere à Laude abesse cognouerat; Sedunensis ira simul ac timore perculsus ut ad Heluetios celeberrimè se cōferret Laude excessit. Quo casu nonnulli equites quorū duces erant Rangonus, Raynerius, atq; Firmanus, siue metu, siue alio honestiore cōsilio, ut postea perfectō bello cognitū est, se ulterius progressuros negauerūt. neq; quum cardinalis ne tantum flagitij admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorū insensissimis hostibus proderent, obnixè deprecaretur, & postremo iure legationis acque Imperij iuberet, minasq; adderet; quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & ceteri, qui periculosum cōsiliū quod laudem & gloriam,

quàm tutum, quod ignominiam asferre posset, sequi malebant; Sedunensem secuti Modoëtiā ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus tamen si spem pacis nullo industriæ uel liberalitatis officio intermisso, minime sibi abijciendā existimabat; tamen ne aliquod interea per incuriam incommodū acciperetur, quod dimissa spe belli plerunq; languescere dum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri cōsueuerint, è Ticinēsi in Laudensem agrū deflexit; medioq; itinere secundū publicam uiam Mediolanū inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro anne alluitur, castra cōstituit ipso rerū ordine, atq; amplitudine copiarū admirabiliora, maioraq; quàm quisquā ætate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, ut ab inani ac puastato agro in fertilissimas atq; intactas Mediolanensium possessiones transiret, ac simul Hispanos ac pontificios ab Heluetijs interclusos summo discrimine proposito, transitu prohiberet; Liuianūq; cū copijs aduentantem ipsa castrorū propinquitate firmiorē redderet: et ab imminente Cardonio tueretur. Quo uno consilio Franciscus maximum omnibus rebus suis, & summæ demum uictoriæ momentū attulit. His de causis Cardonius magnopere timens ne subito Liuiani Gallorumq; aduentu in patētibus campis opprimeretur, ad Padum retrocessit; & ponte, quem antea nauibus constituerat, cuiq; Ioannem Dorbinum ad tutelam cū cohorte et tormētis præfecerat, annem contra Placentiā traiecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus milibus equitum. Cardonio autem aderant octingenti cataphracti, & leuis armaturæ equites mille, cum legione una ueterana, cuius singuli milites fortibus factis clari, et præda diuites tū spectata uir

tute, tum splendido armorum cultu centurionibus suis, ac ductibus æquabantur. iunctis eo modo duobus exercitibus, quæ & tutò transmitti Padus, & ad Heluetios facile perueniri posse omnium opinione confirmaretur, appareretq; Lauren-
 tio atque Cardonio si progredierentur, uel ingentis uictoriæ, uel eximiæ laudis occasionem esse propositam, in consilium adhibitis militum præfectis descendunt. Adducuntur utrinque aliqua in excusationem, quòd non adhibita maiore diligencia & celeritate sese cum Heluetijs ab initio coniunxissent, cuius rei culpa, & cunctatione ducum potius quàm angustia temporis aut itinerum difficultate nonnullæ occasio-
 nes prætermisæ uidebantur: Heluetios tamen omnes incusa-
 re, quòd ignavis fœderatorum exercitiis cum communi ho-
 ste de pace priuatim egerint, uel id se facturos fideli quàm-
 libet consilio simularint, quando eius facti sinistra fama, pe-
 riculosoq; rumore territis iam omnium mentibus grauissi-
 mi belli metu, suæ ueteris inconstantiæ suspicionem inieci-
 sent; paratos tamen sese Hispani æque ac pontificij profiten-
 tur transire amnem: & si res poscat nullam uel iniquam cer-
 taminis conditionem detrectare, modò ex fide egregiaq; omnium uoluntate bellum geratur. Sed quum inter se uer-
 bis tantum agerent, re uera autem alter alterius uoluntati magnopere diffideret, qui nam primùm castra flumen tradu-
 cere uellet, reperiri non poterat. Laurētius tametsi quæ par-
 tes officij sui ac dignitatis essent, et quæ mens, quæuē cōsilia patru pontificis forent, memoria retinebat, in difficili tamen negotio aliter sibi consulendum arbitrabatur: utpote qui Fer-
 dinandum regem exemplo superiorum temporum cum Gal-
 lo clandestinis cōsilijs consensisse credebat, & proinde Car-
 donium, qui paulò ante ad Heluetios descedere noluisse,

nihil egregium pro alieno commodo facturum putaret. Ex aduerso quoque graui suspensus cura uerebatur ne Heluetij, qui fluctuando discrepandoq; plurima defectionis signa præbuisſent, pro uetere eorum natura, ac priſtinis moribus in medio ardore belli lethale aliquod uulnus foederatis inferrent. Cardonius quoque eadem de Laurentio ſuſpicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere, quòd audiret ab eo nuncios clam ad regem in caſtra tranſmiſſos, et legatum pontificis Ludouicum Canoſiũ Tricaricenſem epiſcopum, qui regijs in caſtris remaſſiſſet, de compoſitione agere, conſantiſſimèq; polliceri pontificias copias nihil interea Gallis eſſe nocituras. Et fortè (quod eius rei ſuſpicionem adauxit) paulò ante Hiſpani equites Cynthium Tiburtem è regijs caſtris redeuntem interceperant, quem ad componendas res à pōtifice tranſmiſſum decuimus. Quibus de cauſis facile fiebat, ut uterque cauſius atque ſuſpenſius ſibi agendum iudicaret. Cardonius ne uel minimo accepto incommodo Neapolitanum regnum, ac ſalutem ſuam, quæ incolumi exercitu nullum diſcrimen ſubire poterat, prælij & Fortunæ caſibus obieſtaret, Laurentius ne potentiſſimum hoſtem, quum nunquam oppugnandum cenſuiſſet, in ipſo uictoriæ curſu uana atque intempeſtiua offenſione laceſſe atque irritare uideretur, à quo ſi in ceteriore Padi ripa ſuſſisteret, æquiores condiſiones expectandas eſſe putabat, quàm ab Heluetijs ſi pari etiam periculo iunctis uiribus uictoria potiretur: quòd intelligeret eos ſi uictores euaderent, Parmam atque Placentiam ſicuti inſolenter paulò ante poſtulaffent, continuo armis eſſe repetituros. Ita quum malis artibus omnes bellum adminiſtrarent, cuncta facilia atque expedita ad uictoriam Gallo præbuerunt. Paulò poſt ta-

men siue aliqua simulatione, siue commutatis ratione uoluntatibus, ad spem imminentis uictoriæ conuersi, quod precibus Maximiliani, & Sedunēsis obtestationibus, Heluetiorumq; omnium hortatu quotidie per nuncios ac literas euocarentur, Padum transire cœperunt. Cardonius ut qui animi proximior erat, primus in aduersam ripam tetendit. Laurentius quod parum lucis supererat, edixit ut de quarta uigilia omnes copiæ ad ripam conuenirent, atque inalbescente cœlo traijcerent. Sed fortè accidit: ut eo tempore Hispanici equites, quos speculatum missos Cardonius excurrere iusserat, in Borbonij turmam per eandem causam prædandi explorandiq; per agros uagantem inciderent: commissoq; certamine Gallorum præfectum cū pluribus equitibus captum in castra perducerent: à quibus cognitum est regem Laudēsi uiamunitis castris cōsedisse, Liuium cum exercito ad Abduā progressum Heluetios accepta pecunia, ultro citroq; missis de pace oratoribus sequēti die conditionibus subscripturos, & ualidam Gallorum ac Germanorum manum Palicia duce castris digressam Circumpadanis campis appropinquare. Quibus uulgatis sermonibus, Hispani qui summa alacritate paulò ante transierant, inordinati ac tumultuantes nō expectato Imperio repente collectis uasis pontem conscenderunt: neq; prius festinandi traijciēdiq; finis factus est, tametsi Piscarius increpando componere ordines conaretur, quàm in aduersam ripam priusquam pontificij Placentia egredierentur, constiterunt. Ita uana suspicio à falso timore nata quū Dij ac Fortuna manifestè à Gallis starent, supremos hæsitantium conatus, & fera consilia discussit atque perfregit. At carnalis, & Rostius ad Modoētiam, dimissis ab se regijs araldis, qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant,

Mediolanum cū omnibus copijs concesserunt Heluetij pedites priuatis ciuium hospitij suscepti sunt: equitibus uerò suburbana ædificia quæ ad Romanam portā uergunt, data. Ibi agebantur stationes, & crebrò equestria prælia committebantur q̃ Galli è castris ad portam usq̃, & pontificij è stationibus in proximos campos & circumiectas uillas quotidiana cōsuetudine prouehabantur. Venerat etiam paulò ante ad Ticinensem portā Triuultius cū modica militum manu ut colloquiū postularet, ciuesq̃ ad deditiōem hortaretur. Sed illorum animis nequicquam tentatis, subita armatæ plebis procella, quæ ex improviso fecerat eruptionem, non sine salutis periculo repulsus in tutum se receperat. Coactis Mediolani omnibus copijs Maximilianus et Sedunensis duces legatosq̃ in arcē uocant, & consilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, pluribus ad uictoriā conducere uisum si non prius acie decertarent q̃ aut se cum pontificijs Hispanisq̃ iunxissent, aut Gallū confisum munitionibus suis in æquiores campos aliqua necessitate imposita perduxissent. Siquidem Heluetios alterutrum facile cōsecuturos apparebat si castra Binasium usq̃, Ticinēsi uia promouerentur. Cuius rei consiliū duabus rationibus explicabatur. Nā si Frācisus ad motum hostiū pertinacius munitissimo in loco sibi persistendū esse censeret, facile à Binasco per sancti Angeli oppidum atq̃ agrum omni cōmeatu abundantē se ad Padum peruenturos iudicabāt: ubi pontibus antea constitutis sociorū exercitus cum summa spe uictoriæ iungerentur: Sin Gallus præmetuēs ne Papiæ urbe simul, ac lapideo ponte Ticini amnis, quo in loco præsidium mediocre reliquerat, intercluderetur, Ticinū cōtēderet: eo casu aut itinere æquiore conditione pugnatu-
ros,

aut à læua cōtinuo deflexuros Laudem Pōpeiam: indeq; ac
 citis ac receptis in castra Laurentio, atq; Cardonio, futu-
 rū esse, ut Liuianū à proposito itinere statim auerterent,
 & spem Gallis cōminuerent, quam illi de uictoria maxi-
 mam ex rerū successu concupissent. Hæc quum prolatis
 in mediū membranis, quibus mensuræ itinerū, & regionis
 situs pictura describebātur, ut agresti ingenio homines cer-
 tius deliberata cognoscerent, nonnulli duces, qui uetere iu-
 dicio suo, uel recenti pecunia adducti apud Galaratum pa-
 cis conditiones acceperant, dissentiendo, & uanas difficulta-
 tes immiscendo consideratius maturiusq; ea exploranda di-
 cerent, totam saluberrimi consilij rationem corruerunt.
 Quibus de causis Sedunensis ne fidelium animi interposi-
 ta mora languescerent, & studia incertæ multitudinis in
 perfidiā uerterentur, eo omnes cunctis artibus ut q̃ primū
 cum hoste, confligerent, deducendos esse existimauit: ratus
 aut egregiam relaturū uictoriam, aut si Heluetij aliquam
 ex infelicitate prælij calamitatē acceperant, Gallorum gen-
 ti cum uniuersis Heluetijs inexpiabiles inimicitias, atq; im-
 mortale odiū conflaturum. Ergo cum signiferis & fidelis-
 simis pagorum principibus cōmunicato consilio, Mutiū Co-
 lumniam secretò admonet ut ex cōposito quum signum acce-
 perit, ad arma conclamari iubeat: ac ueluti hostes iusto
 exercitu suburbanis ædificijs appropinquarent, cum equita-
 tu procurrat, & quanta maximè possit timoris atq; peri-
 culi simulatione ab Heluetijs auxiliū imploret: Idē ut fa-
 ciāt primis cohortibus imperat, quæ uirtute militari atque
 odio in Gallos insignes in ipsis semper principijs proxima
 hostibus loca sibi depoposcerant. Ita quum pransi milites,
 meridiatū irent, et ad ducibus in arce de belli ratione dispu-

taretur, subito ab Romana porta tubæ & tympana cōcre-
 puerunt, ac mox de aduentu hostiū increbescente rumore
 aliæ post alias cohortes, quum primæ sequentibus causam
 tumultus per manus traderent, atq; omnes arma caperent,
 incredibili pugnandi ardore portis se effuderunt. Nec mo-
 ra etiam ambigæ fidei legiones sublatis uexillis subsecu-
 tæ, ne primos in eo tumultu, q̄ publicam salutem atq; æsti-
 mationē respiciebat, deferere, aut aliter de belli causa sen-
 tire uiderentur confertissimis agminibus ad portā contēde-
 runt. Cardinalis galero & purpura insignis prælata cru-
 ce incedentium ordines militari equo præteruectus, ut ad si-
 gniferos centurionesq; uel ad notos claris facinoribus mili-
 tes peruenerat, adhortando accendēdoq; ut properarent, te-
 stabatur sibi à Deo Maximo, Diuisq; immortalibus pro-
 mitti eius diei uictoriam, qua non solum uniuersam totius
 Galliæ nobilitatem adolescētis regis auspicijs inter duos ho-
 stiles exercitus deductam, egregiæ pugnādo deleturi essent
 sed contusis Venetorum & Ligurum uiribus propria uir-
 tute felicitateq; toti Italiæ leges essent imposituri: neque
 Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem
 esset, quos tamen sepius acie deuicissent, tam aduersos à Cæ-
 sare, uel tã prodigæ uirtutis fore, ut eos cōtra totius Ger-
 manix decus pro Gallis, qui ueri hostes essent, pugnatu-
 ros existimarent. Neque Vascones fugacissimū genus, uel
 equites illos serico torquibusq; fulgentes, qui aliquantum
 plus præsidij in equis atque uirtute reponere cōsueuissent,
 aut fortius, aut constātius, q̄ antea fecerint, in acie dimicatu-
 ros arbitrarentur. Quod uerò laboris atq; periculi relin-
 queretur, id totum occupandis hostium tormentis ingenti
 animo subeundū. Vbi si qui forte cecidissent, eorū animas à

se pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatis re-
 licta in terris egregiæ uirtutis memoria, in coelū protinus
 euolaturas constantissimè existimarent. Talia passim cōme-
 morantem, progressumq; ad primas legiones, quæ iam in
 patentem uiam uenerant, Galeacius Vicecomes, Ioannes
 Gonzaga, Gambarus atq; Aquila legati, secuti sunt, ad-
 iunxereq; se exeūtibus Heluetijs nōnulli equites ex his fa-
 milijs, quæ uetere beniuolentia Sfortianum nomen colebāt.
 Ex plebeis quoq; sicarijsq; hominibus aliquot armatorum
 manipuli prætereunti turbæ sese ultro admiscuerunt. Vix-
 dum Mediolano tria milia passuū progressi erant, nec mi-
 nus triginta inde stadijs Gallorū castra aberant quum fal-
 cones quos numero decē secum adduxerant, displodere cœ-
 perunt. Quæ res equitibus Italis magnā sollicitudinē atq;
 admirationē attulit. Mutius. n. ad duces primi agminis mu-
 tata facie prouectus interrogare cœpit. Qua nam insania
 uiri in re bellica principes disciplinæq; magistri intempe-
 stiui tormentorū boatibus hostes excitare cōtenderent, quos
 imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos esse cē-
 suissent, Cui ab primis ordinibus alacriter respōdebatur sa-
 tis ex disciplina cum armato etiam instructoq; eo hoste se
 pugnuros si suspectæ fidei cōmilitiones, atque omnium pa-
 gorum uexilla uno consilio secum in aciem descendissent.
 Quod fieri posse confidrent, si ea simulatione certiora cō-
 tracti certaminis signa ad sequentium sociorum aures per-
 uenissent. Quorum uirtutem infami pretio uictā si iam nul-
 la omnino periclitātis publicæ dignitatis uerecundia foret,
 cadentium saltem præ oculis affinium gemitus, militaris
 sacramenti religio, & futuri mox in patria aduersus de-
 sertores iudicij metus excitare, atque accendere posse ui-
 derentur.

derentur. Tanta enim arrogantibus animis uirtutis fiducia
 inerant, ut maximas ac ualidissimas hostium copias summa
 contemptione despicerent, neque ullā tormentorum copiam,
 aut ullas loci munitiones quo minus in castra uincendo per-
 rumperent, impetum suorum moraturas arbitrarentur. Erant
 ante alios uiri fortes, sed barbaræ uesanæq; uirtutis Pele-
 grinus Landebergius, Centius Amerer, et Rodolphus Lon-
 gus, qui tres uoluntarias cohortes pugnacissimorum homi-
 num in fronte constitutas habebant. Ii quum in conspectum
 hostium deuenissent, tanto dimicandī ardore protinus exar-
 serunt, ut ab cæteris ducibus, qui saniore consilio sistenda si-
 gna, locum castris capiendum, & reficiendos ab labore uie
 milites iuebant, quin pleno passu ad hostem contenderent,
 retineri nequierint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iu-
 liani templum, quod modico in pago est; castrorum princi-
 pia habebant, uiamq; publicam præruptis undiq; fossis, et
 de more regionis aggeribus communitam non temere ad si-
 nistram infederant. Secundum eos rex ipse, et post eum He-
 lanconius regulus, ad quem iure sanguinis si Franciscum ui-
 ta excessisset regnū Galliæ pertinebat, mediā postremamq;
 aciem modico intervallo inter se ab iunctas collocarant. Ita
 tripartito castrametati, ut tres iusti exercitus sibi inuicem
 quum casus posceret commodius atque expeditius auxilio
 forent, lato ac munitissimo loco continebantur. Nam in cir-
 cuitu frequentes erant fossæ, studio agricolarum ad irrigā-
 dos agros perductæ, nouasq; ut usus ferebat opportunis in
 locis Nauarrus munitiones addiderat; opposueratq; hosti in-
 gentia scuta defixa solo, & crassis funibus conuestita, ut his
 protecti Vascones tutius & certius in hostes sagittarent.

Hanc statim castrorum formam lociq; naturam Mutius, et

nonnulli duces Heluetij speculari gratia in editiorem aggeris partem equis prouecti animaduenterant, subindeq; no-
tauerāt ad dextram locum castris opportunum relinqui, ubi
satis ad humilitatem depressa planicies perpetuo riuo, qui
ad frumentarias molas defluebat, ab duobus fermè lateribus
cingebatur. Eo in loco ut castra facerent, & reſectis quiete
ciboq; corporibus, nihil temere de prælio cogitarent, ſuade-
re conabantur, monebant ſicuti uictoriam à conſilio, ita pœ-
nitendos atq; irritos conatos ab incōſulta uirtute proficiſci,
eōſque ſæpius aduerſos præliorum exitus ſentire conſueuiſ-
ſe, qui audacia atque impetu potius, quàm utili mora & ra-
tione hoſtem ſuperare conſiderent. Poſtremò teſtabantur
aduerſus auſpicia prouocari hoſtes, quòd uetere gentis obſer-
uatione is hebdomadæ in dies fauſtus foret, qui inchoante
ante anno cæſorum ab Herode infantium memoria celebra-
tus toto anni circuitu uerteretur. Incidebat enim is dies in
Idus Septembres. Sed quum furor & fatalis inſania, quod
nunquam antea Heluetijs in caſtris acciderat, et militi obſe-
quium, & ducibus authoritatem abuſiſſent, pugnaſſimi
quique procurrerunt, & cum Vaſconibus atque Germanis
atrociſſimum certamen contraxerunt. Triuultius atque Bor-
bonius, qui multum antea de aduentu hoſtium certiores facti
acium inſtruxerant, & tormenta idoneo in loco colloca-
rant, quum haud dubie premerentur, ut obiectis flāmis ho-
ſtium impetum tardarent, ſimulq; eos uſu ac munitione do-
morum priuarent, uniuerſa Pagi ædiſicia ſuccenderunt, &
ſuos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta
Gallorum ſoſſa ingens ſummo audaciæ periculo ſuperan-
da, quam Nauarrus cohortibus oppoſitis, & Germani exi-
miæ uirtutis denſis ordinibus tuebantur. Illuc audaciſſimo-

rum iuuenum globus aliquanto certiore exitio quàm uictoria peruadere non dubitauit. Erant ij ex omnibus Pagis florenti etate, & singulari promptitudine lectissimi, qui per uetusto gentis more ut raros ante prouectam etatem militie honores aliquo insigni uirtutis opere edito consequantur, aspera quæque & difficilia belli munera ultro sibi deponere, & sæpius cum exitiabili laude propositam mortem subire consueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine perditos uocant, & in summo honore atque admiratione habent: licetq; illis una uirtutis prærogatiua uexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem etatem stipendia accipere. Neque alio felicitis audaciæ insigni à cæteris perditis dignoscuntur, quàm candidissimis pennarum manipulis. quos more ducum è pileis speciosa luxurie defluentes in tergum uertunt. Ii uno agmine aduersus tormentarias pilas ingenti animo progressi quum magna clade accepta ex iniquissimo loco diu multumq; pugnassent, tandem pertinaci impetu pulsus loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus, per aceros morientium ad tormenta peruaserunt. Quibus numero septem occupatis, dum spe pleni confertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, uniuersam primi agminis aciem perturbant. In eo discrimine Triuultius atq; Borbonius diuersis in locis immisso equitatu, quantum uiribus adniti & consilio prouidere poterant, ad reparandam percussam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec suis deerat Nauarrus increpando alios, alios interrogando, num ut tantum terga uerteret, turpissimeq; uixdum hoste conspecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus, Pyrenæisq; uenissent: colligerent animos, & celeriter sclopettos, atque balistas expedirent, tantisperq; consisterent, dum latera nouis

equitum subsidijs firmarentur, et quam ignavia, aut inique
 sortis apud Rhauenniam malè pugnando notam subiissent,
 ea die fortiter pugnando delendam esse existimarèt. Ita uno
 tempore irruente amplissimo equitatu, Vasconibus adhorta-
 tione & uerecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore
 locum tenentibus, prælium atrox ac uarium redintegra-
 tum. Impellitur horrendo tormentorum ac armorum strepi-
 tu utraque acies; uexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegri-
 nus pugnantes cadunt: Priusq; prætorianæ cohortis præse-
 ctus, & quatuor cum eo signiferi maioris colubrinæ ictu ab
 latere consternuntur. Nec desuere laborantibus suis Helue-
 tij, qui maiore circuitu ad hostes peruenerant: nam coactis in
 unum ad triginta cohortibus duplici agmine animis ac uiri-
 bus recentissimis gradum intulerunt, & ab leua cum pedita-
 tu congressi Sciatalardum clari nominis Vasconum ducem,
 ac Ludouicum & Georgium Hellemurgenses ex Germa-
 nis nobilissimos interfecerunt. Ab altera uerò parte ir-
 ruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in sinum ex-
 cepere, ubi uaria ancipitiq; fortuna diu certatum. Nam ca-
 taphracti quanquam ui atque incitatione equorum dispersis
 ac morientibus foedè proculcatis, raros tenuesq; manipu-
 los cum multa strage perrumperent, tamen quum densis or-
 dinibus occurrebant, aut prælongis contis induebantur, aut
 suffossis equis armorum pondere graues interibant. Pe-
 riere eo in loco accerrimè depugnantes alarum præfecti
 Sanferrius è Sacro Cæsaris oppido regulus: Imber curtius
 eximia uirtute & longa militia clarus: Busius Ambosius,
 et Franciscus Borbonij frater, ipse quoque Borbonius simi-
 le salutis discrimen adiit, ut ipse dicebat, dum cruenta ea in
 acie uersaretur. Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi

nominatis testibus affirmante Borbonium circumuento fra-
 tri, opem ferre minimè ausum, intantumq; retro se à conspe-
 ctu hostium ad secundam aciem recepissee. Triuultius quoq;
 dum circumuento ac morienti signifero suo frustra auxiliũ
 ferret, inter lanceas alabardasq; hostium conflictatus, uulne-
 rato equo, cristis galea deterfis, aliorum interuentu pericu-
 lo se eripuit. Iamq; ægrè pluribus in locis prælium susten-
 tabatur, & Heluetij quòd iniquissimam fossam transissent,
 quòd tormenta magna uirtute cepissent, quòd pulso pedita-
 tu, perturbatis equitibus in locum quem hostes tenuerant
 processissent, meliore Fortuna præliabantur, quàm Francis-
 cus promota secunda acie, Alanconio pari passu cum po-
 stremo agmine subsequi iussu, dispositis per præfectos cer-
 to in spatio pluribus tormentis, quibus à latere hostiũ pha-
 langes peterentur, cùm nigra legione, ingentiq; equitatu op-
 portunißimo tempore superuenit. Ipse regali paludamento
 quod cœlesti colore aureis lilijs distinguebatur, generosè
 apud hostes ac suos se regem professus, in prima acie uer-
 sari, impigrè hostem ferire, huc atque illhuc incitato equo
 periculosè acerrimis hostium insultare, ac demum non ora-
 tione tantum uel adhortationibus, sed egregio ueræ uirtu-
 tis exemplo suos accendere. Tantus enim erat incumbentiũ
 impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusq; inerat etiam
 faucijs ac morientibus uigor, ut regem in ea prælij iniquita-
 te & maiestatis obliuisci, & uitam contemnere, & rē in-
 clinatam manu ac uiribus potius quàm arte uel consilio re-
 parare oportuerit. Equites quoq; qui ad Nouariã, Taroa-
 nãq; fugiendo pristinam uirtutis opinionẽ amiserant, ne si
 iterũ cederent sempiterna in posterũ ignominia notarẽtur,
 aut decora morte, aut egregia uictoria pugnãti in omnium

oculis regi suo satisfacere contendebant. Cecidere eo congressu Talamontius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extraordinarium regiae turmae uexillū deferebat: pluresq; promptissimi equites cum Moio nobilioris aë signifero, qui fossis uinearumq; traducibus impediti explicare sese minimè potuerunt. Ex Heluetijs autem Rodolphus Longus ille multitudinis concitator, & uetere in Ludouicum Sfortiā proditione insignis. Item Flechius uirtute magis quàm genere clarus & Valterius Offius. Hic ob singularem prudentiam & summam uiriū promptitudinem, quæ non facilè in eius gentis hominibus commiscuntur, omnibus bellis, et Nouariensi maxime in pugna, magnam uirtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continenter horis septem, nam in medio ardore certaminis quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splendore inuecto utrâque acie in armis continuuit. Fuitq; horribile cruentissimumq; certamen, quamdiu uel tantillum luminis superfuit. Mox condita nubibus Luna quanquā lassitudine ac uulneribus fessi hebetatis armis quieti locū quererent, interim tamen per mutuum errorem cæcis insanisq; ictibus socij pariter atque hostes crudelissimè sternebātur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituq; non omnino dissimiles, dum uarijs in locis inter se miscerentur prodente demum tessera, fœdissimam stragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ sicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris, quàm cladis inferebant. Sedunensis, qui spe, cura, laboreq; suis non deerat, quum errore loci in Germanos incidisset, eorū linguam asperiore uoce mentitus, periculo se explicuit, & superata fossa ad conflagrantes domos reuersus

est: ubi Rostius & Anglardus splendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, signum ingenti classico proposuerant, quo sparsi errabundi; milites ad uexilla uocarentur. Id erat amplissimū cornu sylvestris uri operoso argento in labris exornatū, quod à maioribus per manus traditū apud Vranienses Helueticæ libertatis authores cum magna cura ac religione custoditur. Eius itaque beneficio quod à perito buccinatore ad humanæ uocis speciem scientissimè more gentis inflabatur, plurimi conseruati sunt, qui inter hostium cohortes uario errore delati, confundentes aures tympanorum similitudine, certum ad suos receptum habere nō poterant. Egere utrinque mutuo timore suspensæ acies insomnem noctē animis tamen, quàm uiribus ad dimicandū paratiores: Nam strenui pariter atque ignaui, quanquam longo certaminis labore defatigati erant, diuerso tamen animorum habitu, uel nauandæ operæ desiderio, uel metu mortis excitabantur. Sedunensis, ac cæteri duces tametsi eos prima opinio plurimum fefellisse uidebatur, quod hostes ut destinauerant animis, ad primū impetū tanta etiam clade perturbatos minimè superassent, ac irritò propè conatu fortissimos suorum amisissent, tamen sese non deserunt; in conciliū quàm plurimos uocant, & quū expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quod omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanū ad petēda omnis generis subsidia mittendū decernūt. Mittitur Ioānes Gonzaga, qui Maximilianū ciuesq; ad ancipitis prælij euentū sollicitos noua spe impleat: cocta in primis cibaria, et plurimos uini cados deficiētibz lassitudinē ac siti militibus cōtinuò submīstret, ac demū tormēta, pilas, et sulphureū puluerē, omni adhibita celerita

te in castra transmittat. Duces uerò atque signiferi digressi consilio, ut quisque de cardinale & de prælii euentu sentiebant, uariè apud milites loquebantur. Alij decoris & uictoriæ cupidi, quum cladem quam ipsi magnam acceperat uerbis eleuarent, suorum fortia facta & Gallorū stragem in maius falsis narrationibus extollebāt. Contra alij aduersæ factionis ut saluti maturè prospiceret, & cardinali in summis rerum difficultatibus constituto dignitatis & uitæ periculum augerent, Mediolanum solutis cohortibus reuertebatur. Equites quoque pontificij, qui propter exiguum numerum haud magno usui fuerant, magna ex parte metu, uel desperatione adducti, relictis ducibus in urbem redierunt. Ceterum Frauciscus quanquam summo timore atq; ingenti periculo liberatus, tantæ uirtutis homines egregiè sustinuisse uidebatur, reliquo tamen metu & suprema ueluti cura anxius turbidæ noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neque corpori armorum pondere fesso, ac siti & continuo labore æstuantī maiorem quietem dedit quam ut subducta ad spirandum galeæ buccula, dum equum mutaret, tormēto paululum inmitteretur. Inde statim ad ducis munita transfessus, Liuianum ut cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis, quos in coronam aduocauerat, equestri consilio comprobata, castra aliquantum contraxit: & quod locus, qui primi agminis fuerat ab hostibus tenebatur, munitiore spatium supra sex milia Germanorum in margine fossæ constituit: iussitq; eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præsidio esse. Ab alia parte magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitq; Borbonium atque Alanconium, ut utrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus suis admouerent. Ita

ut ipse recta fronte hosti oppositus, sicuti loci ratio postulabat, primi agminis uicem impleret, & duobus agminibus laeva ac dextra constitutis tanquam cornibus uteretur. Nec longè ab eo loco Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto neque castrorum formam, neque regis consilia cognoscere potuissent, defixis solo uexillis confederant. Franciscus ut qui nam fossarum situs, campiq; interiacentis & publicæ uiae spatia forent, oculis ipse collustraret, in conspectum hostium cū paucis equitibus progressus est, mox sensim in Auroram abeuntibus tenebris ad cohortandos Germanos cōtendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendū modico certamine bellum, & ad partæ iam uictoriæ præmia capiendā certæ spei & alacritatis plenus accendebat, commemorans superiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atque iniquissimis temporum & locorum conditionibus, quàm uera uirtute Germanis intulissent. Proinde in animū inducerent eā esse propriam atque expeditam rei gerende occasionē, qua consanguineorum & commilitonum suorū cædes ulciscerētur: ac simul fortibus factis declararent Germanos sicuti nobilitate fideq; præstarēt, ita uirtute, bellandiq; peritia militarē gloriā agrestibus, atque infidis hominibus minimè esse concessuros. Simili quoque usus oratione Gallos equites hortabatur, ne à maioribus suis degenerare uellēt, qui superioribus sæculis equestri gloria omnibus gētibus præstitissent. Nec minore spe atq; animo apud Heluetios acies instruebātur, quanquā maxima ex parte milites sicuti diuersis in locis atq; in ipsis etiam hostium munitionibus uario casu conqueuerāt, nullo cibariorū subsidio recreati ægrè labā-

tes artus ferocibus animis sustinerent. Neque enim quæ ab Mediolano procurante Gonzaga conuehebantur breui & nocturno maximè tempore, quòd omnes semper administrationes tardare consuevit, adduci expedirèue poterant. Plerique etiam sub Auroram oblatis ientaculis quàm tympanorum crepitu & fragore tormentorū ad pugnam uocarentur, optatos & necessarios fouēdis uiribus cibos relinquēbant. Coiuere in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius ætatis honore, ac magistratus insignibus clarus, & Chezzius Amman inter Heluetios natus maximus, qui amplius quadraginta annos cēturio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat, & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarū ducem, eiusq; copias ad Nanseium occidione deleuerūt, singularē in prima acie laudē meruerat. Ii, siue acceptæ cladis cōscientia adducti, siue cognito desertorum discessu, & iam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quòd satis ibi existimationis ad frangēdos Gallorum spiritus hesternæ dimicatione partū existimarēt, prælio abstinendū esse iudicabant. Sed quum frustra deprecando contestandoq; promota iam signa sistere, & procedentes ordines oppositis corporibus retentare conarentur, & Fato, & libidini militū manus dederunt. Ita Rodolphus Segnius, Visembachius Vnderualdius, Vldericus Ioctius, atque Zambronius, audaces acerrimæq; uirtutis duces ratione committendi certaminis inter se constituta, bipartito signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collatum erat, rectam aduersus regiam aciem, quam mediū locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulo infra cōflagrātis pagi tecta substiterat, maiore capto

circuitu ad Alanconium postremo agmini præpositum defle-
 ttere cœpit, eo consilio ut quū primi regē, & robora Gal-
 lici exercitus in se conuertissent, illi Alanconium infirmiori-
 bus uallatum præsidijs magno impetu ab latere adoriren-
 tur, et perrupta eius acie in sinistrū latus & terga regij ag-
 minis penetrarent. Aliam uerò suorū multitudinem, quæ ci-
 tra uiam publicam à leua proximum campū tenebat, nullo
 ei certo munere capescendæ pugnae demandato, q̄ ex parū,
 fidelibus pagis constare putabatur, dextro cornu, ubi Tri-
 uultius atque Borbonius curabant, interuallo trecentorum
 passū opposuerunt. Sed quum ad teli iactum processissent,
 Galli statim difflosis in aduersos uno tēporis puncto omni-
 bus regijs tormentis, tantā summa celeritate cladem intule-
 re, ut prius temeritatis pœnas dederint, qui ab audacia con-
 siliū sumpserant, q̄ manus conserere, uel ad hostes peruenire
 potuerint. Eo casu quòd per medium facta horribili uasti-
 tate strageq; hominum, unū non erat amplius phalāgis cor-
 pus laceratis ordinibus, pars quæ secundos ictus timebat,
 terga uertere, & recipere sese cœpit; pars despectis iterū
 tormentis in hostes impetum fecit. Ii constantiore quā un-
 quam antea uirtute, atque audacia pluribus & acceptis et il-
 latis uulneribus fossam superarunt: & cum Germanis equi-
 tatuq; regio congressi multa facinora efferæ uirtutis edide-
 runt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atque
 Borbonius extenso cornu & circūflexis equitibus in sini-
 strum eorū latus incurrissent, duplici fronte pugnare coge-
 bantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum
 Condeum, Henricū Ricurtium, & Saxeum fortissimos du-
 ces amiserant, ira ac dolore similes, illato gradu eorū impe-
 tum represserunt: & Pontineriū proceritate corporis ani-

miq; uirtute inter Heluetios duces clarissimū, adequitantem ordinibus, ac suos clara uoce adiectis in Germanos contumelijs cohortantem sclopettorum ictibus equo deiecere: & uasti obesiq; corporis adipe atque aruina patētibus plagis defluente cruentas lanceas spectantibus Heluetijs inunxerūt. Quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs exactæ uindictæ grauißima cerimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher uasti animi et terribilis stature homines quū ingentes gladios singulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie uersarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisq; hostium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuersa oppressi sunt. Interijt & Chezsius Amman cadente equo, qui tribus etiam sagittis confixus in ea ætate plures horas adhortando pugnandoq; nec optimi ducis nec fortissimi militis minus omiserat: quum cæteri quos supra memorauimus antequā congredierentur tormentorū procella discerpti cecidissent. Ioānes & ipse Berrus Basiliensium uexillifer quū multis confectus uulneribus dlutius signum sustentare non posset, ne hostes eo potirentur, sericum hasta detractum minutissimè conserpsit, & occubuit. Interea quoque secunda acies quā ad Alanconium deflexisse docuimus, tantum postremo agmini terrorem intulit; ut equites magna ex parte cadente Beomontio alæ signifero, pluribusq; eorum ad primū impetū interfectis, terga uerterint, et effusis habenis Laudēsi uia cursum intenderint. Quo rerū tumultu factum est, ut agrestes, & pleriq; speculatores, qui in ageris erant, equites Gallos inter impedimēta fugiētes conspicati, quū Frāciū prælio uictū putarent, de uictoria Heluetiorum per omnē Italiā præscripserint. Et res profectò ab ea parte in

maximum discrimen perducta fuisset; nisi Emarus Friens,
 & Obigninus singularis experientiae duces, qui cum Alan-
 conio erant fuga increpita collectis in unum vexillis con-
 globatisq; militibus summo labore pugnam sustinuis-
 sent. Magno duoque perturbatis subsidio fuit Liuianus, qui Vene-
 torum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphra-
 ctorum ala subsequenter reliquis superuenit. Is ut erat et
 pugnae & nauandae operae audus nulla interposita dubita-
 tione equites cohortatus ut se uadente sequerentur in transuer-
 sos hostes incurrit, quem Heluetiae cohortes duae conuersis
 signis alacriter exceperunt: & uulneratis pluribus, interfe-
 ctisq; Cepino Pitiliani filio summæ indolis adolescente, acri-
 ter incumbentem equitatum longius commouere. Eius tamē
 aduentu magis quam uiribus territa ea Heluetiorum ma-
 nus, quod uniuersas Venetorum copias, quæ in proximo erant,
 adesse iudicabat, saluti consulere coepit. Alij enim lassitudi-
 ne, uulneribus, siti, sudoreq; confecti in proximos hortos com-
 cessere ubi superuenientibus etiā ab regia acie subsidiarijs
 equitibus, magna eorum pars concisa est. Alij in proximam
 delati uillam, quum diu porta ac muris duce Trulerio Cefu-
 sio strenuissimo centurione se defendissent, tandem Liui-
 ano auctore succensa uilla tormentis flammisq; expugnati
 crudelissimè perierunt: alios palantes, resurgentesq; ad ma-
 ximum suorum agmen equitatus apertissimis campis conse-
 ctatus ad unum deleuisset, nisi consilio atque uirtute ueterum
 militum qui in ea Fortunæ acerbitate disciplinæ memores si-
 bi ac suis nunquam desuere densata acie citra fossas uiamq;
 publicam ad suos se recepissent. Eodem ferme tempore ter-
 tia Heluetiorum acies, quam contra Triuultium atque Bor-
 bonium constitisse ostendimus, siue praelij iniquitate per-

ſpecta, ſiue deteſtabili adducta conſilio, quòd factioni atque
 odijs quàm publicæ neceſſitati ſatiisfacere mallet, cædis atq;
 alienæ uirtutis ſpectatrix uexilla Mediolanum ferre cœpit.
 Neque ut erant, uel perfidia conſternati, uel timore perculſi
 prælio ſuccedere uoluerunt: quod tamen propè neceſſe erat,
 quum uniuerſam leuem armaturam equeſtrem in oculis ha-
 berent, & frequentibus tormentis peterentur, quæ poſt equi-
 tatum inſidioſe occultata apertis demum turmis ad tubæ ſi-
 gnum per interualla ſæpius emittebantur. Quibus de re-
 bus cæteri, quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus
 dum cæco furore atque ira perciti obſtinatione animorum
 magis quàm uiribus locum tenerent, & alias recentes Ger-
 manorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad
 dimicandum paratas in conſpectu haberent, deſperata uictoria
 receptui cecinerunt. Magnum enim ad foſſam paulò an-
 te detrimentum acceperāt, quòd è ſuperiore loco à balista-
 rijs Vaſconibus incredibili ſagittarum multitudine conſige-
 bantur. Qui iuxta ſclopettarios collocati ut ſclopettis im-
 plendis & tendendis ſcorpionibus ſpaciū darent, ita mu-
 tuo recurſu per centurias ſibi inuicem ſuccedebant; ut conti-
 nenti telorum grandine effuſa, in ulta acies fruſtra petitis à
 uirtute ſubſidijs ſterneretur. Dirempto prælio, quum Ro-
 ſtius, Ronna, & Anglardus, atque alij tantæ ac tam pertur-
 batæ multitudini monendo atque imperando ſuccurrere, uel
 ducum officia facile implere non poſſent ipſi milites etiam
 omnibus incommodis conſiſtati ne fungere uiderentur: in
 ea rerum iniquitate ſibi quod agendū erat mira conſtantia
 ſingulariꝫ peritia præſcribebāt. Nā ſauciorū cura habita
 ut quiſq; uulneribus debilitatus erat, bini milites ſūma pie-
 tate lacertis atque humeris tulerunt: reductisq; ad unum

omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant, nouissimum agmen recentiore militum præsidio firmarunt. Adeo autem contento passu uia publica iter est factum, ut discessus nihil fugæ simile habere uideretur. Neque enim inuadi facile poterant, quod ab utroque uiae latere præaltis atque perpetuis fossis muniebantur. Galli qui uiginti horis continenter dubia plerumque uictoria armati in acie constiterant, quæ fluentibus sudore artubus, ac labantibus lassitudine equis, & densa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium sensum penè amisissent, finem sequendi fecerunt: ita tamen uictoria potiti ut egregie pugnando Heluetios magis uicerint, quam eos in posterum ullis uiribus omnium opinione uinci posse docuerint. Heluetij suis hospitij perhumanè ac liberaliter suscepti, de positis apud publicas hospitales domos grauer uulneratis, reliquum diei ac sequentem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quæ ante arcem latissimè patet tanta frequentia compleuerunt, ut nullam propè cladem accepisse omnium estimatione uiderentur. Ibi habito inter concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi in continuò sibi persolueretur, se habituros domum dicerent; minimè id præstante Maximiliano quod tantam pecuniæ uim expeditâ non haberet, Comensi porta uexilla protinus extulerunt. Nec cardinalis, ut qui aduerso rerum successu apud eos aliquantum pristinae authoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus uniuersi Comum contenderunt. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quæ arci præsidio forent, ipse cum pontificio equitatu ac ualida manu Sedunorum Leucum contendit, superatoq; abdna per Saxinam uallem concisis abru-

ptisq; montium tramitibus in Volturenam uallem penetrauit: unde mox transuersis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum Caesarem profectus est. Heluetij uerò, & cum his Galeacius Vicecomes à Comensibus, quòd uicinitate regionis, et mercaturæ commercio magne cum his amicitiae necessitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus subleuati. superato Lario per curiam Rhetiarum domum reuersi sunt. Quum caesorum ratio iniureretur, Galli ex uiginti quinque milibus Heluetij, qui in pugnam prodiderant, uix dimidiam eorum partem integram superfuisse, & ex suis ad tria tantum milia cecidisse contendebant Heluetij autē & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito ad quinque milia fortissimorum hominum ea expeditione se amisisse fatebantur. Cæterum ea uictoria tot insignium Gallorum funeribus, tantoq; periculo parta Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationemq; regij nominis ita confirmauit & auxit, ut non immerito quum eius notis dieiq; euentum luculenter enarraret, effusissime letaretur. Victoriā quoque nouo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonij Lotharingæ principis frater, quum interiisse crederetur, spirans inter cadauera hostium repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus in prima acie usque adeò egregiè multis quidem acceptis uulneribus dimicarat: ut superincumbente Heluetia phalange, inter suorum ac hostium cadentium acervos sterneretur. Eo autem duplici prælio hester noq; præsertim, quū rex ipse eximij bellatoris laudem adeptus consensu gratulantium procerum equestri honore dignissimus censeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi uiri fortissimi lubēs accepit; quanquā adessent summi

mi duces, qui ex militari cerimonia conceptis uerbis distri-
ctoq; gladio, quo leuiter sinister humerus petebatur, eū or-
nare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, q̃
acerrimè inter hostes pugnantem conspexerat, nec maio-
res duces inuidioso delectu ad id munus tanquā inter se di-
gnitate pares offendere uellet, simulq; Baiardum præcla-
ro iudicij sui testimonio celebrem perpetuò sibi deuinciret.
Equestris siquidem ordinis dignitas non in otio imbellibus
ambitiosè quæsitā, sed fortibus testatæ uirtutis merito in
acie parta uiros uel infimæ fortunæ longè nobilissimos ef-
ficere cōsuevit. At Mediolanenses ubi discessisse Heluetios
uidēt, ne perniciosa cunctatione ciuitatem in discrimen ad-
ducant, ad dedendā urbem oratores in castra continuo mit-
tunt. Erat legationis princeps Hieronymus Castilionus iu-
ris peritia insignis, qui dimississima oratione uictoris irā le-
niuit, deprecatus ne durius in miseros ciues animaduerneret
qui fluctuosissimis tēporibus seruiuissent potius, q̃ ab eo uo-
luntaria defectione desciuissent. Eos supplices, & quæ im-
perasset paratos facere si conseruasset longè maiorem eū
laudem, q̃ hesternā uictoria fuis hostibus meruisset, clemē-
tia atque animi magnitudine sibi comparaturum: quando
præstantius foret amplissimum regem humaniter ac tempe-
ratè uti uictoria, quā prælio in quo & milites & For-
tuna plurimū potuissent felicissime superare. Frācisus ad
ea respondit, se magis pro natura sua quā pro Medio-
lanensiu meritis, qui toties rebellassent, et defectioni inter-
fecto præsidio summā crudelitatem addidissent, ciuitatem
conseruaturū; modo trecenta milia aureorū nūmum, quam
summā mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus
pensionibus persoluissent. Dimissis legatis partē exercitus

duce Nauarro ad oppugnandam arcem misit: ipse audita Comensium legatione, qui ad dedendam urbem aduenerat, & Heluetios finibus decessisse nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui cunctando neq; amicè, neque hostiliter fecisse uidebatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad se opprimendū Gallorū copię transmitterentur, ad easdem fœderis conditiones recurrit, quibus paulò ante Ludouicus Canosius Tricaricensis, & Cynthius Tiburs pacem ab rege petiuissent. Neq; animus regis ab nomine pacis abhorrebat: quanquā Liuitanus uictoria ferox, qui ex priuato quoq; odio ad opprimendū Cardonium summa cupiditate ferebatur, interpellari ac distineri regem in eo uictorię cursu intempestiua pacis mentione prædicaret: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, unis exercitus sui uiribus deleturū polliceretur. Tunc demum enim quū eos hostium reliquos deleuisset, faciliq; uictoria imposuisset Hetrurię leges, ac Neapolitanum regnū felici cursu repetisset, regē maturam uictis daturum pacem, & ueram quietē affectis Italię rebus allaturū. Sed Franciscus, qui occultiore consilio ex fœdere soceri, Ferdinandiq; regū Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atq; Placentiam si per cōditiones recipere posset, tentari armis nolebat, æquissimo fœderi assensit, ne maiorem sibi inde inuidiā conflaret, & Ludouici soceri exemplo principū animos nimia ac formidabili magnitudine offendere uideretur. Res itaque eo modo cōpositæ, ut pontifex Parmam atque Placentiam quas urbes armis tueri nō poterat, Gallo occupari sineret, rex uerò Florentinis eam pecunię summam remitteret, quam Gallo ex fœdere quòd in societatem recepti essent, quo-

tānnis Ludouico regi persolvere cōsueuissent, ac nihil Cardonio Hispanisq; militibus noceret, eosq; in pacatū regredi pateretur. Appositum quoq; desertē est ut pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitū auxilia Franciscus mittere teneretur, Mediceamq; familiā in fidem clientelamq; reciperet: Eadem quoq; regi pontifex pręstaret si in Italia bello lacefferetur. Nec multò post Liuianus, ut eas urbes quas Veneti superioribus annis amisissent, armis repperet, superato Abdua in Brixianum agrum profectus est. At Hicardus interea, qui cum pręsidio Brixie pręerat, quum haud dubiè uictores hostes totam eam belli molē in se unum breui conuersuros existinaret, singulari celeritate atq; industria murū prioribus oppugnationibus quassatum refecit, fossas purgauit aggeribus nouisq; munitionibus muro additis, portisq; ac propugnaculis magno tormentorum numero instructis, urbē natura loci per se tutā breui inexpugnabilē fecit: mox frumenti, uini, pecoris, magna copia ē proximis castellis in urbem cōportata, Guelfis & suspectę fidei ciuibus urbe eiectis, & cōmeatu omnis generis certis familijs imperato, ualidā Hispanorū manum ex his, qui Veronę essent, à M. Antonio Columna, Spinelloq; Cæsaris legato postulauit, cōtestatus nisi ex ea copia maturē sibi subueniretur, eos postea, si acerbior casus accideret, frustra suam fidem imploratueros M. Antonius tametsi ueteranos milites, quos ipse paulò ante à Cardonio agrē se impetrasse meminerat, suspiciosissimo belli tēpore sibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamē precibus obtēperandū esse iudicauit: ne alieno periculo minus q̃ suo prospicere uideretur. Itaq; delecti Morellio, Orthisius, et Gusmanes eximie uirtutis centuriones cū septingentis pediti-

bus, & Gothistardus uir fortis cum cohorte una Germanorū, quæ summa hominū magna ex parte ex sclopetarijs cōstabat. Ii Verona profecti conductis agrestibus, qui occultiores calles ostēderent, interdū noctuq; itinere cōfecto, per iuga montium, qui ad Benacioram uergūt, saxosis ne morosisq; tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt: & adeo celeri improvīsoq; itinere, ut Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectioe si rectis itineribus accessissent, oppressurus erat, satis magno & temporis & locorū spatio præuerterint, Cæterū Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixie cōsilio depulsus quū multis contrā rationibus summa spe capiendæ Veronæ teneretur, q; eam urbem arte naturaq; minus ualidam, & detractis præsidiariorum promptissimis, infirmiozem esse existimabat, in supremam ualitudinem incidit. Vir enim alterum & sexagesimum natus annum quū laboriosissimo prælij die tenue corpusculum sub iusto armorum pondere plurimum exercuisset, equestriq; agitatione uiscera penitus in herniā abiissent, incredibiles dolorū cruciatus sustinere nō potuit: paucisq; diebus apud Ghedas extinctus est. Fuit Liuianus parum liberali facie, & pusillo atq; incuruo corpore planē deformis. Cæterum ei inerat sublime ingenium ac uehemens, q; plerunq; nimio quodam uigore animi q̄ Imperatorem deceret, ardentius et concitatus uidebatur, ita ut eum multi aliquanto meliorem bellatorem quā ducem existimarent. Nemo tamen eo melius disciplinæ leges percalluit, nemoq; fortius uel uigilantius singula militiæ munera obiuit: ad extremum, qui nulla maiorum gloria insignis ex priuato equite ad summos honores euaserat, omni bellica laude dignus uideretur. si in ipso rerū cursu, atque negotio cōsilijs eius atque uir-

tutibus Fortuna respondisset. Cadaver eius exenteratum, cōditumq; aromatibus milites mœstissimi plures menses apud se in castris habuerunt, & solitum ei prætorium tetenderunt: perpetuisq; funalium flammis, & continua armatorū statione adiecta defuncto honores addiderūt, quales uiuo tribuere consueuissent. Eo mortuo, quum ad neminem Imperij summa rediisset, & Georgij Hemi legati auspicijs exercitus regeretur, Senatus continuo ab rege postulauit, ut copijs in tanta spe conficiendi belli strenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter gestis Imperatorem submitteret, cui Italus miles faciliè pareret, & bellum summa omnium concordia administrari posset. Nec multò post Triuulcius, qui unus omnium, q; uirtute atque estimatione ceteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio destinabatur, ad exercitum cum Imperio profectus est. Interea Nauarrus dignum fama sua ratus si nobilissimam terrarum orbis, ac munitissimam arcem intentatam antea superioribus ducibus expugnaret, circumposita militum statione ad cohibendas eruptiones, magnoq; agrestium numero, qui opus facerent mercede conducto, fossam iustæ profunditatis ab ea parte arcis, qua Septentriones spectat, breui perduxit. Viminæas turres septenos altas pedes, quas nota ratione ac sæpius à nobis demonstrata harena implebant, inter seq; iungebant, ante opus collocauit: erexitq; aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita ut tuto milites institutis cuniculis subterraneum opus inchoare, atque ultro citroq; quum res posceret commeari, tormenta q; statui, ac circumduci faciliè possent. Quibus omnibus nocturno maxime tempore propter hostilium tormentorum iniuriam munitio-
nibus constitutis atque perfectis, certam oppugnandi ratio-

nem instituit, que pro tempore ac rerum opportunitate optima uidebatur: scilicet ut turrium pinnas, & summa murorum propugnacula maioribus tormētis discuteret, ne cuiquā hostium ab ea parte consistendi in muro potestas foret, ac si mul prospectandi facultate priuarentur, atque usu minorum tormentorum, quorum omnis generis magnam copiam in murum contulerant: hisque cuncta pinnarum interualla, & singulas de more fenestellas instruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentium cannonum & colubrinarum amplissimo apparatu, continenti atque perpetua uerberatione demolitus, tantam earum rerum uastitatem fecit, ut à Pallancina turre ad Carmelitarum propugnaculum (ea sunt ædificiorum cognomina) totum pulcherrimi lateris tractum, qui ad uigilū commoditatem atque operis elegantiam tegulis, & perpetua contignatione tegebatur; defensoribus interfectis, superiore murorum corona defracta, bellicisq; omnibus instrumentis eadem ruina disiectis, patefecerit. Mox ad suas artes conuersus ætis cuniculis succisisq; propugnaculi radicibus quod arci coniungebatur, exitumq; militari portula in fossas quā occultum habebat, magnam eius partem funditus euertit. Quo casu Nauarrini per ruinas connixi tanta celeritate in propugnaculū euaserunt, ut custodes metu inopinatoq; periculo consternati, quum in munitiorem interioremq; locum se reciperent, uix spacium claudende portæ contra irruentes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorē irruētis hostis excitatus, ut erat longo metu, et curarum pondere obrutus, in tanto discrimine digna duce consilia capiebat, a missamq; proculdubio ea nocte arcem sensisset, quum multi metu uel perfidia obstruendā tantum eam portam esse censerent; nisi Gābarus magnitudine periculi permotus increpita

ignauia atq; perfidia, cum delectis militibus subterraneo aditu ad portam descendisset, eaq; protinus patefacta, dum hostes effringendæ ianuæ consilia inirent: occisis pulsisque omnibus, propugnaculum recepisset. Nec multò post Nauarrus dum incautius in opere uersaretur marmoris fragmento caput ictus, quòd hostili colubrina ab latere eam maximè petente partem summa uì defractum resilierat, oppugnationem ducibus suis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti fermè ex Nauarrinis, & magnus agrestium numerus uì tormentorum hostilium in fossis oppressus est. Philippinus quoq; Fliscus, qui quondam abeunte in Germaniam Ludouico cum parte præsidij Pallancina præfuerat: & Bernardino Curtio prodente arcem, non obscurâ prodicionis atq; auaritiæ notâ subierat, dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitus internæ munitiois uitia forent, intèriore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interijt: ita ut meritis eum pœnis & destinato exitio Fortuna obijcere uideretur. Plures quoq; ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit, & in his notum equitum Aloisium Ferrarium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta, quin utrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porro Maximilianus cui Fortuna primis Imperij diebus læta omnia ac tuta sponderat, quum sensim naturæ uel ætatis uitio imperitorum secutus consilia parum honestis artibus se deprauandè dedisset, nec facile postea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atq; ingenij sustinere posset labe factatis aliqua ex parte sensibus, mente excedere ita uisus est; ut neglecto priore culu, non prius interiorè tunicâ exueret, capillumue pecteret, quàm sub ortis undique pedicu-

lis, pedore & foeda illuue deformis conspiceretur . Horrendæ etiam imminentium rerum species tristi animo per quietem obuersabantur: unde illi grauior morbus, quum relictis stratis insomnes noctes perducere cogeretur . Multa eum quoque tot curis implicitum prodigia , quæ sanas etiã mentes perturbare consueuerunt , paucis ante diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam uicum meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter se concurrere uisi, uictoremq; eum qui ab Gallie regione uenisse uidebatur, alterum continuo profligasse frequentes agricolæ confirmabant . Brennio quoque annis Ticini socius , quem ob terræmotû corruente ingenti montiû mole lacum supra Bellizonã nunquam antea uisum effecisse memoria prodidimus, quû excrescente in immensum aquarum multitudine supra quadraginta stadia intercluse uallis occupasset, nec iam ullis obicibus teneretur, effracta rupe, patefactoq; exitu effusus , subiectã planitiẽ inundauit , eodemq; impetu & lapideû Ticini pontẽ , & nobilissimi operis munitionẽ, quam duplici contecto muro, et turribus admirabilẽ Ludouicus Sfortia interuallo decẽ stadiorû ab oppido in aduersos mōtes pduxerat , puncto temporis deiecit & abripuit. Inde per patētes campos horribili fragore delapsus, quû præceps Verbanum lacû peteret, cohortẽ Heluetiam in castra contendentẽ cursus celeritate deprehẽdit: neque miseris repentina calamitate oppressus in proximos montes euadendi Fortuna spaciũ dedit. Nam quum in superiora uillæ ædificia conscendissent , paulò post aucta profluentis uiolentia, conuulsis fundamētis integra natãte uilla deuecti miserabiliter perierũt. Qua clade pulcherimus centum stadiorum tractus uillis, satis, arboribus, armētis, mul-

tisq; mortalibus momento absumptis interiit. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianū, acerbioresq; indies ab infesta fortuna ictus metuentem nonnulli uanis sparsis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent, ad summam rerum desperationem perduxerunt. Ioachimus ille, qui ab Agnelli colle descendentibus Gallis, eas angustias suspectiore negligentia omni præsidio nudatas reliquerat, disseminatis sermonibus apud præsidarios, tristitia omnibus, & certum arcis excidium ominabatur: moliri subterraneos specus Nauarrum, quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur, uel corrumpetur, eumq; perfectis cuniculis breui sicuti ad Neapolim fecisse, munitiona arcis loca & turres ipsas sulphureis ignibus in sublime iactas euersurum. Quæ tamen si multorū animos cogitatione periculi suspendebāt, à peritis tamen ut inania cōfutabantur, quòd depressissima turriū fundamēta, quæ etiā ut humido ac cedenti in solo sublicis imposita essent, uel insano etiam labore subterfodi non poterāt: unde sibi neque cuniculo neq; ignibus noceri posse arbitrarētur. Ea enim est horum operū natura, ut tum ignes, quū solidis ac siccioribus muris & cautibus inclusi fuerint, uehementissimè ad spirandū inanes auras querit: cunctaq; uelociter impotēti uiolentia perfringant: Si uerò, ut in profundis necessario accidit, molli terreno, uel modica aquarū scaturigine humētibus locis cuniculi inciderent, hebetato statim puluere humoris iniuria lentescūt ignes: cassoq; labore in irritū, ut rerū magister usus edocuit, resoluūtur. Igitur Sfortia quū per eas animi perturbationes rerū tedio affectus omnibus suis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi molitie, quam uirū uel principē deceret, uite libertatisq; peri-

cula metiretur, nulla dedecoris cura habita, quin se dederet, nō cunctandū sibi amplius existimauit. Neque Gambarus atq; Aquila legati, in quibus summa authoritas esse debebat quo minus in turpi sententia perseueraret, quicquam proficiebant, quanquā grauib; eum sermonibus castigatū in spem erigere, increpitaq; de generis animi subita cōsternatione, à tam fœdo dementiq; consilio detertere contendere: ac simul testarentur fœderatos principes, ipsosq; præsertim Heluetios, qui pro eius salute ac dignitate cōseruanda fratres ac consanguineos suos amisissent, iniuriam animo nunquā esse deposituros: si tam propinqua spe renouādi belli rebus eorū atq; consilijs intempestina deditioe infami præiudicio obuiā iret. At ille præsentī animo quasi sensibus receptis, egregiè (inquit) ac fortiter & mihi et paternæ auitæq; gloriæ uel constantissimo uitæ exitu satisfacere, ut planè suadetis, nisi honestiora speciosioraq; cōsilia eos, qui cadentibus rebus suis pertinacius cū irata Fortuna colluctantur, plerunq; durissimis casibus reseruarent, Agnouimus enim iam pridē malè auspiciatū imperij fortunā quam seruire impotentibus fœderatis cogeremur, qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatibus spoliata, nihil præter mane principis nomē reliquerūt. Vitam ne ego ac libertatē naturæ munera dedecoris metu, uel perniciofa uirtute despiciam, & ruentium rerū sortem iterū periclitabor, ut pro speciosis inanis & incertæ dignitatis titulis insolentissimis hominibus, qui perscribūt, leges dant, et sumptus & uectigaliū exquisitā rationem repossunt, iterū seruiā aut proditus, ac perductus in Galliā paterno in carcere, et in hisdē cathenis expirem? Impudēter ne ego, uel ingratè si in maiore mea iactura propriæ saluti ac libertati

consuluerō, Ferdinandi, uel Cæsaris rebus præiudicasse uidebor, qui a pertis consilijs ut hoc imperium, maiorum meorum uirtute partum nepoti Carolo adiudicarent, aliquanto me extrudere cogitarunt? Quorum alter ut qui semper cum hoste clandestinè sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit. Alter tametsi mensuris pensionibus ingentes ei pecuniæ soluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorē Germaniam regressus, neque suæ dignitati satisfecit unquam, neque in meis uel miserrimi patris difficultatibus digna Cæsare, uel cognato principe auxilia transmissit. Neq; Leoni quominus dignis pontifice conditionibus cū Gallo foedus percutiat hac necessaria deditioe impedimēto futurus existimari uelim: Qui si fallaci atq; infido Fregosio minimè credidisset, expeditioreq; consilio celerius et constantius pristini animi deliberata peregisset, neq; ipse cum maxima dignitatis imperijq; iactura superbis hominibus seruire inciperet, neque ego fractis ac desperatis rebus, quod miserrimum est, apud hostē meliorem uitæ cōditionem querendā esse censerem. Tamē uerò abest, ut publicam Heluetiorum causam respicere uelim, ut illos, qui magno suo incommodo huius Imperij tutelares uideri uolunt, ultro ea molestia sim liberaturus, ne si bellum renouauerint licitatione capitis mei alteram perpetuæ infamiæ notam subeant, uel quum natura factiosi atq; uenales dissentire inter se cœperint, aliam funestiorē fortasse cladem, sicuti nuper, Di immortales auaritiæ atq; arrogantiae uindices intulerunt, mea de causa contraxisse uideantur. Ita Maximilianus ut perpetuis tandem curis atque molestijs animum liberaret, & principalem uitam nullis unquam ærumnis uacuam cum priuata ac beatiore commutaret, trigésimo oppugnationis die

arcem dedit his conditionibus, ut sibi ac præfidiarijs militibus res suas atque omnem suppellectilem, præter militarem apparatus, cfferre liberum foret, atque ipsi ab rege trigintaquinque aureorum milia singulo quoque anno persoluerentur, modo per publicas tabulas paterno iuri cederet; & se iniussu regis, fide data Galliæ transalpinæ fines minimè excessurum ullo tempore, polliceretur. Fuere ea tempestate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum consilij Maximilianus innitebatur, ad extremum ut rebus suis consulere fidem cum fortuna commutasse existimarent, quòd iuuenem imperitum rerum, ægroq; animo fluctuantem, quem consilio atque industria sanare atq; erigere potuissent, ad dedendam arcem impulisse dicerentur. Quod pro uero fortasse relinqueremus, nisi tempora, quæ ab euentu rerum causas aperiunt, aliquantò post ambos ea calumnia Maximiliani etiam testimonio liberassent. Ipse Maximilianus, quum regem apud Ticinum salutasset, comitantibus equitibus, qui eum liberè custodirent, in Galliam profectus est. Nec multò post Franciscus, quòd ante receptam arcem suæ dignitatis esse minimè statuebat, Mediolanum tum primùm inuectus cum ornatioribus turmis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculum populo præbuerunt, de hostibus magnificè triumphauit.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XVI.

INTEREA Triumlius ad oppu-
gnandā Brixiam profectus, quū per-
specto urbis situ, notatisq; hostiū mu-
nitionibus ad templum Euphemie uir-
ginis castra posuisset, aduocatis in cō-
siliū Venetis ducibus, qui sua et Li-
uiani cogitata in mediū adducerent, duplicem expugnandæ
urbis rationē reperiēbat. Vna erat, qua constitutis aggeri-
bus, fossisq; perductis ad securitatem oppugnantium, tormē-
ta subueherētur, murumq; opportuno ac debiliore in loco,
maioribus tormētis ad regulā collocatis ita diuerberarent;
ut fossis murorū strage ruinaq; cōpletis, ad subeundū faci-
lis ascensus, & latior ad irrumpendū aditus armatis ordi-
nibus præberetur. Altera erat in celeritate posita, qua ex
improviso pluribus simul in unū locum prolatis directisq;
tormētis, prius murū crebris ictibus quassatū aperirent,
tumultuarioq; prælio depulsis defensoribus, urbē ingrede-
rentur, q̄ hostes imparati ac festinantes extruere aggerē,
opportunūque consiliū in repētino negotio capere, et pro-
pugnare possent. Huius sententiæ erat author Petrus Lōge-
nas equitū præfectus, uir, acer et fiducia plenus, cuius cōsi-
liū pleriq; sequebantur, qui longam ac laboriosam oppu-

gnationē æquis animis expectare non poterant. Hanc Triuultius dux uetus ab lōgo rerum usu grauiq; ingenio ceteris prudentios laudata priore non probabat, ut qui ullā uictorie partem, quā tuta uel recta belli gerendi ratio promittere posset, ab audacia uel casibus minimē sperandā arbitraretur. Sed quum Lōgenas propter summā locorū ac mœnium notitiā, q̃ Brixianus ciuis erat, æquioribus militum auribus audiretur, omnes ferē in eius sententiā concesserunt. Iactabat enim ab ea parte qua Garzetta fluuiolus urbē egreditur nullius propē negotij futuram oppugnationem, si à neglectæ custodiæ loco nihil tale uerentes hostes adorirētur. Itaq; milites falsis adducti persuasionibus, q̃ plerunque ante periculum suas atq; alienas uires iniquē æstimant, et destinata consilijs secundo cursu sibi successura faciliē credunt, prolato apparatu antequam dilucesceret magna ui oppugnare coeperunt, uel ob id ardentius, quod loci felicitate impulsī, ab eodem exeuntis Garzettæ ostio quum Galli frustra obsisterent, Gritto & Auogario ducibus in urbem irrupisse meminerint. Tanta uerō murorū strages edita est, ut patefacto aditu per ruinas transcensuri uiderentur. Sed contrā ab Hispanis atque Germanis, qui summa promptitudine quod agendum foret sibi opportunē diuisis inter se muneribus præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quā celerrimē perfici posse crediderunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuero ne deessent qui uno tempore & aggerem comportarent, & mœnium hiatus obstruerent, ac simul in perpetua statione consistendo ē muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere, satis abunde periculis prouisum fuit, ab Nazaria-

na porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directæ est, qua tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, ut hiberno matutinoq; tempore accidit, prospectum impediēbat; ad primū tamen ictum uel æstimatis cōiectura mœnium spatijs, uel ipso casu, qui bellicis in rebus ratioē efficacior existimatur, tres simul tormentorum libratores interfecit. Vnde mox disploxis uno tempore omnibus sclopettis cæterisq; tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressæ fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cum insigni clade cæteris intulerunt, ut Malatesta Baleonus & Ioannes Conradus Ursinus, qui ante alios Longenæ auspicijs primas irrumpendi partes deposcerant, deferere trepida fuga omnem apparatus, celerissimoq; regressu suos recipere cogerentur. Quo casu Hispani atque Germani c̄ muro stragem fugamq; hostium conspicati quin eruptione facta perturbatos inuaderent, minime dubitarunt. Neque Hicardus insidias ueritus, neque Rodolphus Hala Germanorum dux, qui maioribus portarum spatijs aggere obstructis angustissima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere ardorem militum potuere. Ita duce Morellione scutis gladijsq; contenti quum euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisq; omnibus tormentis, uniuersos in fugam cōiecerunt: maioreq; incōmodo ac metu hostes affecissent, nisi Triuultius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte ad propinquā spem capiendæ urbis euocauerat, oppositis equitibus eorum impetū retardasset. Hispani siquidem tormentorum suorū, quæ in muro constituta fuerant, præsidio

confisi, ob id aliquanto audacius perterritos insequerentur, quod si hostis forte urgeret, tutum receptum sibi dari intelligebant. In eo tumultu Hispani, ne quæ ipsi dudum ceperant acriore hostis impetu reciperentur, omnem tormenta pulueris copiam succenderunt. excussereque curribus maiora tormenta, de fractis eorum rotis atque axibus, ne reduci possent: minora uero humeris impulsa in fossam precipitarunt, et se ad unum incolumes in urbem receperunt. Reliquo autem diei tempore quæ intacta remanserant, e muro directis colubrinis ita oppugnata sunt, ut aliqua percussio metallo frangerentur, alia disruptis curribus inutilia redderetur. Ea die Marcus Calaber equitum praefectus, quum in ipso oppugnationis ardore incautius in muro uersaretur, tormento ictus interijt. Nocte uero, quæ secuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silentii gradu redierunt, tredecimque ex minoribus nullo accepto incommodo reduxerunt, quod hostes sulphureum puluerem cuius penuria maxime premebatur, incertis ictibus minime sibi absumentum esse iudicabant. Maiora autem tormenta numero decem, et ex his unum elegantis ac mirae magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur obsessi postera die ductariis funibus per trocleas ergatarum artificio e fossis in summa moenia sustulerunt. Triuultius post id detrimentum paucorum temeritate acceptum e conspectu hostium recedendum ratus: ut aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisque militibus rursus ad oppugnandum reuerteretur, ad tertium ab urbe lapidem copias reduxit: ac simul Veneti ne irritum incepto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusque ex templo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum cognatione et gratia

gratia regis pollens potensq; magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erant cū eo supra tria milia equitum et sex milia peditum Germanorū. Sed quum superato Abdua ab Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta recusare militiam, atque obstinatē subsistere cōperunt, q; aduersus Cæsarem & consanguineos suos minime se profecturos dicerent, quibus neque bellum neq; iniurias inferre ueteris sacramenti religione tenerentur. Cæterum quæ iam capta essent se tutaturos, & aduersus quasq; gentis si bellum ultro Gallis inferatur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præstituros. Ea res Venetorum animos uehementissimè permouit, q; Franciscus parum sincero consilio eius generis auxilia transmississet, quæ ambigæ fidei uiderentur, quum nullis præmijs uel obtestationibus flecti possent quin in proposito detrectandæ militiæ perseuerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam prædarentur. Quibus de causis Franciscus, ut apud Venetos omni fraudis uel cōmutatæ uoluntatis suspicione uacaret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cū decem Vasconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato uulnere cōualuerat, ita maximè ante alios propter ueterē ac recentē gloriam mirabili operum artificio, oppugnādīq; scientia apud Mediolanū cōparatam à Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilē arcē, eius uiri artibus omnino cessurā fuisse existimarent. Nauarrus adulta iam hys me Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostiū equites incidit, qui p causam prædādī omnē eam regionē repentinis excursionibus infestabant:

Vixq; ut erat paucis familiaribus comitatus, in eo periculo amissis impedimentis atque omni castrensi suppellectile, equi uelocitate eorū manus effugit. Interea Frāciscus quū Heluetios uindictæ auidos quos fremere, & bellum Italiæ minitari intelligebat, ullis uel amplissimis etiā cōditionibus pacare non posset, ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis Heluetijs, & Henrico Britannię rege sollicitato, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciaretur, ut imminentibus malis occurreret, colloquiū ab Leone pontifice postulauit ratus se eo congressu arctioribus fœderis uinculis eum sibi obstricturū, suspicacesq; regum animos iniecta abditi consilij suspitione turbaturū : q; Heluetij de socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem uetere partium studio minimè commutato, seruire tēporibus magis q̃ cum Gallis ex animo cōsentire putabant, magnam spem in eius pecunia atque authoritate ad conficiendas res maximas collocare uiderentur. Et Franciscus religione etiā permotus, ad gloriam quoq; pertinere arbitrabatur, si pontificem et sacrum cardinalium senatum inuiseret simul se ipsum, qui tantus in acie fuisset, totq; regulos ac duces ad splendorem Gallicæ amplitudinis ulterioribus populis ostentaret. Leo tametsi complures principum legati & in primis Cardonius, qui ad eum uenerat, ne cum Gallo colloqui uellet obnoxē precarentur, multis tamen de causis minimè sibi respiciendam conditionem esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotū comitatu Florentiā profectus est: ubi totius Ethru- riæ concursu magna atq; incredibili hilaritate Florentini, ut tantū ciuem pontificemq; debebant, exquisitissimis honoribus exceperunt. Inde transgressus Appeninū, quod E- thruriam Gallis aperire nolebat, gelidissimo anni tempore

Bononiā peruenit. Nec multò post Robertus Vrsinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobilissimi antistites, qui Francisco Parma digressio occurrerent, eumq; deducerent, transmissi: quo tēpore Tramulius quoq; & Lotrechius procerū clarissimi ad pontificem iussu regis peruenierunt. Postero die Franciscus cū sex milibus equitum comitante cardinalium senatu urbem ingressus pontificem in prætorij ædibus sella sedentem exosculatis de more pedibus adorauit. Neque pontifex eum regem, qui prisco cognomine Christianissimus diceretur, ad pedes procumbere passus est; nam uenerabundum dextra motuq; corporis al leuauit: deductumq; in secretiorū ædium partem humanissimè complexus est. Erat Franciscus procera corporis statura, colore lacteo, uiuacibus oculis, serena prorsus ac regia facie omnium qui adessent eius ætatis formosissimus. Idq; illi in primis incōparabilem gratiam addebat, q̄ nemo uel seuerus in eo ferè imberbi grauitatem regijs moribus necessariam desideraret, quū uersicolore ac intercisa ueste pileoq; diffluentibus pennis redimito, ac licentiore sermone apud suos palam uteretur: omnesq; tamen in castrēsi comitate regiā dignitatē agnoscerent. Leo sequenti die Petroniano in tēplo rege altaribus ministrāte, sacra celebrauit, ac mox quū aliquot dies secretioribus colloquis impendisset, cōstitutis inter se belli et pacis cōditionibus, quas memorie prodere necessariū non putamus: Hadrianū Arcturi Boysiuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boysiuius regis nutricius, atq; omnium consiliorū moderator: cuius impulsu Franciscus colloquium appetisse dicebatur. Regi quoq; cōcessum est, ut citeriore ac ulteriore in Gallia sacerdotiorū reditus binis exactionibus decumaret: et cō-

tra permittente rege pragmatici iuris prerogatiua tolleretur: qua (ut suo loco memorauimus,) sacerdotia tota Gallia collegiorum arbitrio adiudicari consueuerunt. Pontifex quoq; in gratiam obnixè petentis regis Georgium Soprasaxum magnæ apud Heluetios auctoritatis carcere emisit. Is domi Gallicæ factionis princeps extiterat: & propter cruentas atq; acerbissimas simultates, quas cum Sedunense cardinale omnibus temporibus exercuerat, capitali iudicio conuictis in mole Hadriani teterrimoq; in carcere seruabatur. Precibus item pontificis Franciscus Prospero Columnæ libertatem se daturum pollicitus est: remissurumq; ei, ut postea factum est, tertiam impositæ pecuniæ partem, quum Prosper acerbitate ducum, in quorum potestatem deuenerat, triginta septem milibus aureis nummis se redimere cogere tur. His rebus sex dierum spatio constitutis Franciscus Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitq; pontifex abeuntem aurea cruce pretiosissimis gemmis exornata, qua frustulum Christianæ crucis includebatur. Ipse non multo post quum per aliquot dies Carneualibus ludis personatus choreis & matronarum amoribus indulgisset, et crebris subinde rumoribus afferetur Heluetios ac Cæsarem Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus, consentire in unum, atq; arma parare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hisdem ferme diebus Triuultius atq; Nauarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu, atque omnibus rebus ad oppugnandum comparatis, ab ea parte confederunt, qua Paulum Baleonum Obignino incluso, urbem oppugnasse memorauimus: perpetuisq; munitionibus circumductis, trina templa Apollinaris, Floriani, & Saluatoris latiore spatio complexi castra munierunt. Neq; per plures dies diurni uel nocturni

laboris quicquam intermissum est ad perducendas fossas extruendosq; aggeres quibus tormenta aduersus hostium iniurias tegerentur. Nec multò post nullo propè uulnere accepto, tota ea murorum pars, quæ ab imis montis tradicibus ad arcem pertinebat, magna ui tormentorū pinnis propugnaculisq; nudata est: actiq; subinde cuniculi varijs in locis, quibus intromisso puluere fundamenta murorum euertirēt, uel subterfossis mœnibus per occultissimos specus in priuata urbis ædificia penetrarent: atque inde sensim coacta militum manu urbem in opinantibus hostibus occuparent. Sed Triuultius diuersa ac nota omnibus ratione mœnium partē ad longitudinem pedum ducentorum succisis radicibus, longa tibicinum serie fulcire, suppositisq; ignibus, excindere singulari studio cootendebat. Fosso res enim perpetua concameratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium longitudinem secundum fundamenta proferebatur dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulo supra radices maleis nectibusq; perfringebant, subtractisq; sensim lapidibus, tigna bipedalìa, crassitudine humani cruris modico pariq; interuallo inter se abiūcta supponebant: atq; ita continuato opere totus muris perpetuis tignorū ordinibus innixus suspendebatur. Ea mox interualla aridis uirgultis ad cōcipiendā flammam pice atq; oleo præparatis, tormentarioq; puluere cōspersis implebāt, quibus postea ad ducis signum uno tēporis momento succēsis, quū eodem igne tibicines ac tigna supposita cōsumerētur, necessario eæ mœniū partes repentina atque ingenti ruina corruerent. Hæc quæ singulari ducū solertia atq; incredibili studio ac labore militū pararetur, per uiginti octo dies Gallica, Venetaq; tormenta nunquā cessarunt, magna introrsus murorum uasti-

eas facta, magnus timor hostibus iniectus, multiq; milites
 utrinq; occisi: & inter alios Annibal Lana, qui tutissima in
 parte moenium resilientis pilæ ictu percussus occubuit. Inte-
 rim milites quotidiana cōsuetudine inter se colloquebantur,
 q; primæ castrorū munitiones adeo mœnibus subiectæ erāt,
 ut telum è muro facilè in eas adigi posse uideretur. Galli
 enim ac Veneti obsessis famem omniumq; rerum inopiam,
 atque omnis auxiliij desperationem obiectabant, ac mortem
 aut uincula comminabantur, quod eos, si per conditiones de-
 ditiones deditiōem facere uellent, minimè se recepturos es-
 se iureiurando confirmasset. E contrariō Hispani Venetis
 ignauia exprobrabant, quum se iterum omnem eorum appa-
 ratū adepturos eruptione facta denunciarent: magnopere
 uerò se Gallorum uicem dolere dicebāt, q; eo anni tempore,
 qui in tepentibus et bene cultis Insuorum domibus pellicea
 ueste & largioribus epulis ut consueuissent, niuis ac im-
 brium atq; aquilonis iniurias pro aliena causa paterentur.
 Quum per hunc modum milites faceret cōtumelijs inter se
 contēderent, Nauarrinus miles ut linguam iactantiamq; Hi-
 spanorum iniecta cuniculi suspicione reprimeret, Hispanicè
 loquutus commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus ue-
 stris tam securè iocamini, cauete ne à uobis contumeliarum
 rationem reposcamus, quum Gallina pede scalpere ac fodere
 humum aliquando desierit. Quæ uerba acuti & perspicaces
 Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt, eaq;
 altius interpretati Nauarrum pro Gallina specus cunicu-
 losq; moliri, q; peculiare eius hominis artificium foret, ab
 suæ gentis milite per lusum cautè sibi significari iudicauit.
 Nec mora ea res pluribus simul signiferis ac centurionibus
 comunicatur, ad Hicardumq; concurritur. Ille qui propter

loci mœniumq; naturam atque eius hostis ingenium, qui in his artibus maxime inniti consueuisset, hæc eadem multum antea accidere sibi posse cogitarat, per eam urbis partem, quæ proxima castris & subiecta periculo uideretur, diligentissimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobîa ingrediantur, scientissimeq; perquirant, an aliqua cuniculorum uestigia reperiri possint. In id quum omnium militum animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati ut terræ motum notarent, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo deposita si concussis leuiter membranîs, uel tenuissimè personarèt, contemplabantur: alij capacissimas pelues, uasacq; ænea omnis generis aqua repleta si tremulis motibus agitantur, intentissima cura omnibus locis obseruabāt: quibus argumētis subterranei operis motiones necessario deprehenderentur. Nec multò post certo in loco animaduersum est terræ superficiē manifestè cōmoueri. Quam ob rem singulari omnium lætitiâ contrarium illi cuniculum instituerunt. Erant multi in urbe milites horum operum peritissimi, qui artem superioribus temporibus præceptore Nauarro didicerant, pluresq; Germani, quibus omne genus cuniculorum notissimum erat propter argentaria secturas, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia Bononiæ fuerant, & se Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurrîsse meminerāt. Quibus de causis continuato labore, ac pluribus simul perductis cuniculis facîle per obliquos meatus ad hostium opera peruenerunt. Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisq; in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silentio ad duces reuertuntur.

Disputatur in consilio an sulphurei pulueris cados qui in eum locum ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere furtim, asportareq; deberent, quod magnam eius rei inopiam diu antea sentire cœpissent, an opperiri tempus præstaret, horasq; captare, quibus Triuulius atq; Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculū se demittere consueuissent, ut illos iniectis ex improviso igniuomis globis, miserabili morte concremarēt. Sed Dij immortales, qui ut præditos insigni uirtute homines diutius seruent, plerumq; imminentis Fortunæ impetū benignitate præuertunt (ut sæpe antea fecerant) illos ea quoq; die protexerunt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuique perficiendi negotij cura fuerat demādata, quū aliquos, & in his cuniculi magistrū cultiore ac serica ueste indutū uersari in cuniculo per ambiguas tenebras conspexisset, ut qui se destinatos duces enecaturū existimabat, moræ impatiens, iudicioq; deceptus, ambustis aliquot hominibus totam ad inuenti cuniculi rationē hostibus patefecit. Neque tamen Triuultius atque Nauarrus, tametsi multorū dierum labor puncto temporis interiisset, quicquā ex alijs operibus remittendum sibi esse iudicarunt, quod obsessos necessarijs rebus magna ex parte consumptis, sublata spe stipendiorum, auxilijs desperatis, extremas rerū difficultates non esse toleraturos intelligebant. Iam enim Hispani atque Germani quum in celeritate, uel diligentia Cæsaris nullā spem collocarent, quod eū incertis tardioribus consilijs momēta Italici belli respecturū arbitrarentur, stipendium procacius atq; arrogantius quā in obsidione deceret efflagitare, miseros ciues uiolatis hospitij iuribus præde loco habere, ducibus atrocia comminari, Cæsareq; maledictis et probris incesse

re cœperant. Quin etiam quum Gurcensis cardinalis ad sustentandam eorum spem uentura ad certam diem auxilia pluribus literis significasset, neque ea postmodum compa-
ruissent, morionem a fello impositum Imperatorijs insigni-
bus atq; aquilis exornatum lagenas collo suspensas deferē-
tem per urbem deduxerūt, & pro Cæsare, ueluti ipsis au-
xilio superuenisset, tumultentius quàm quisquam crederet
foedis acclamationibus salutarunt. Neque abditi duces ac
plurimum de salute solliciti, detestabilē ac nefandam eorū
petulantiā auctoritate castigare, uel ulcisci suprema Imperij
potestate, ne seditionē miscerēt, audebāt. Hisdem fermē tē-
poribus Cæsar in Vindelitiā redierat: imperatisq; militi-
bus qui Brixianis auxilio mitterentur, ad quindecim cohortes
armauerat: maiusq; bellū ad uictoriā Gallorum exci-
tatus ingenti animo moliebatur. Superiore enim æstate quū
Franciscus tantis coactis exercitibus aduersus Heluetios
bellum pararet, ipse ueluti neglectis Italiæ rebus Viennā
in Pannoniæ fines abscefferat, ut cum duobus septētrionis
regibus colloqueretur. Conuenere enim Vladislaus Hun-
garie, & Sigismundus Poloniæ reges, atq; ipse Cæsar in
patentibus campis, nemoq; fuit paulo notioris nominis
Sarmata, nemo illustris Pannonius, nemo ē tota Germania,
qui toga uel armis clarus esset, quin regem suū cum orna-
tore turma equitū minimē fuerit comitatus. Aderāt Tho-
mas Strigoniēsis, et Longus Gurcensis cardinales, aderāt
Danorū et Gothorū regis legati, Bohemorum & Mar-
comannorum Senatus et totius deniq; Europæ principū
oratores. Multa eo concilio quæ ad verū quietē pertinere
uidebātur pertractata: actumq; in primis de Moscouitis,
qui in festi Lithuanis etiā tū Smolēchū ui captū retinebāt:

Commençus
Vitman
1. 5. 16.

quibus Cæsar propter affinitatis necessitudinem, quæ sibi cū
 Basilio eorū rege intercedebat, fauere uidebatur: magnoq;
 omnium studio deliberatum est de auertendis Turcarum in-
 cursionibus, quibus finitimæ Illyrici & Pannoniæ regio-
 nes euastabantur. Visaq; est sed non capta ipsa rerum occa-
 sio gerendis bellis efficacissima, quum Selymum aduersus
 Aladolum regem cum omnibus copijs in Minorem Arme-
 niam profectum esse cognouissent. Pacem subinde ac fœde-
 ra inter se percussa archisimis cognationibus additis ob-
 strinxerant. Nam Cæsar Ludouico Vladislai filio Mariam
 neptem suam Philippo filio genitam collocauit. Carolum ue-
 rò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus Ludouici
 sororem quā nubilis foret in matrimonium ducturū recepit.
 Bona quoque Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cuius amitam
 ipse Cæsar antea duxisset, Sigismundo regi desponsata. Se-
 cretiora deniq; de maximis rebus inita fuere consilia, quæ si-
 cuti ipso rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita
 ea nos literarum monumentis minimè tradenda esse censui-
 mus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq;
 parantur qui Brixia præsidio erant, q; minore iam cura ab-
 sentis occupatiq; Cæsaris & difficultate alpinorum itinerrū
 angustiora sibi in dies futura omnia existimabant, de deditio-
 ne cum hostibus agitare cœperunt. Erant ij nonnulli ante
 alios signiferi ac cēturiones, qui spe amplioris pecuniæ, quæ
 à Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obsidionis adducti
 manipulares suos deprauarant, ac tunc maximè ut se dede-
 rent, & laboris præmia, quæ certius ab hoste, quàm à Cæsa-
 re promererentur, accipere maturarent; habitis per cōtuber-
 nia cōciliabulis adhortabantur. Neq; gregarij mercenarij q;
 milites, qui parum decori ac gloriæ; quæstui uerò pluri-

mum student, tametsi paulò ante iactarant se non prius de deditiōe cogitatu-
 ros, quàm omnes obsidionis acerbitates pertulissent, uoluntati centurionum suorum defuerunt, publi-
 co namq; consilio decretum est, ut legati ad Triuultium de deditiōe mitterentur.
 Postulabant ut uiginti dierum induciæ forent: intra quod tempus si auxilia à Cæsare minimè mitterentur,
 urbem dederent. Trimestre uerò stipendium singulis præsidiaris militibus
 ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum urbe decederent, uexilla præferræ: tuba ac tym-
 panis more militari uti: atque omnem bellici apparatus sup-
 pelletilē asportare. Neque Triuultius eas condiciones, tametsi inflatus quàm
 pro dignitate duorum exercituum foret ab omissis proponerentur, respu-
 endas esse iudicauit; & parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos
 exploratores audiebat, & satis ad laudem profectum arbitrabatur,
 si eos hostes, & in primis Hispanos, qui pro laude ac gloria in
 perferendis belli difficultatibus patientissimi existimari uolebant,
 ad extremum intempestiua ac celeri rerum desperatione compul-
 sos ad deditiōem perduxisse diceretur. Sed uix dū Bonaualles Gallorum
 equitum præfectus ad tractandas deditiōis condiciones à Triuultio ad
 Hicardum missus re perfecta tabulisq; confectis ab urbe in castra
 redierat, quum frequentibus nuncijs allatum est Cæsarianos Rhetici-
 culminibus digressos aduentare: eosq; biuo post cum armē-
 tis, commeatu, ualidisq; auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius,
 ne repentino Germanorum aduētū, ac simul uno tempore subita
 Brixianorum eruptione aliquod incommodū ancipiti contentione
 distractatus acciperet, castra contraxit: admonitisq; præfectis atq;
 omnium ordinum cēturionibus ut paratos ac intētos milites continerent,
 tormenta, quæ

sub muro erant, reduci ad Euphemiæ vicum, atque id ociosè admodum & quietè administrari iussit; ne concursatione et frequentia militum callidus & arrectus hostis in aliquam uel noui consilij uel concepti timoris suspicionem adduceretur. Hispani tamen è muro quòd tormenta reducerentur admirati, quum nullum interea per pactionem telum utrinque mitteretur, eius consilij causam à Venetis, Gallisq; requirebant, & crebrò num timerent, uel acceptæ fidei iudicijsq; diffiderent, notos quosque appellando sciscitabantur. Contra illi quòd multorum dierum inducias concessissent, et clausis niue geluq; alpibus, nulla eis ab Cæsare uentura auxilia manifestè perspicerent, ueluti perfecto negotio, instrumentum omne bellicum se colligere respondebant. Interea Guilielmus Rochandulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodronio, qui propter multas Alpinarum gentium clienteles, atque opportuna castella quæ in Tridentinis obtinebat, montium locorumq; omnium naturam, & inusitata quæque itinera apprime nouerat, per niuosos atque abruptissimos tramites cum auxilijs Ansum peruenit. Id erat castellum trigesimum ab urbe miliari petræ impositum, ubi coequentes inter se montes, asperum conuallem, insuperabilesq; angustias faciebant, quod Vrsatus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præsidio tuebatur. Is tanta, ut belli insolens erat, Germanorum multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci ululatu nisi portæ statim aperirentur, omnia mox uictis extrema supplicia denunciarent, repugnante Torsio Bagnacaballo forti ceturione, arcem continuo dedit: unde illi non multo post exitum partum. Nam qui infami metu perterritus uitæ pepercisse uidebatur, timoris ac ignaviæ reus Veneto in foro capite

multatus est. Rochandulphus castello atque angustiis celeriter potitus inde mouit: nihilq; intermisso itinere, prius signa ac copias è proximis collibus ostendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nuncijs uel fama compertum habere potuerint: quòd tanta diligentia Veneti itinera locaq; omnia dispositis præsidijs obseruabant, ut qui mandata uel literas deferrent, sine manifesto uitæ periculo commeari nō possent. Montani quoq; homines qui pertinaci fide Veneti nomen omni tempore coluerunt, neminem impunè transire patiebantur. eoq; bello supra quadraginta notos speculatores, qui è Brixias Veronam, uel è Germania in eas urbes mittebantur, deprehensos necatosq; arboribss passim nulla interposita dubitatione suspenderant. Quæ res insperatum repētiniq; Rochandulphi aduentum fecit: et manifestam hostium tormentis salutem attulit. Rochandulphus quòd plures boues, & aliquantum pecuniæ in stipendium, magnamq; sulphurei pulueris copiam, & septem milia peditum adduxerat, summa omnium gratulatione exceptus est, quanquam multi tacitè aduentum eius molestè ferrent, quòd sublata de ditionis occasione, certa spe præmiorum quæ ab hoste proponebantur, manifestè deciderent. Erant plures quum aduocato statim concilio sententiæ de belli ratione dicerentur, qui cibo ac modico somno recreatis militibus, eadem nocte erumpendum, atque ad oppugnanda castra hostium contendendum esse censerent. Id Hicardus ipse & Rodulphus Hala ac Vbertus Gambara ueteresq; milites probabant, qui celeri audacia, factq; uirtutis periculo deleri imparatos hostes, et bellū facile confici posse iudicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, ut equitatum, quem magno usui minimè sibi futurum asperis præcisq; in

locis intelligebat, in patenteriores campos educeret, ad Gherdas ita se receperat, ut eum ueluti loci distantia confisum, & à fesso ac fatigato hoste ea maxime nocte nihil tale uerentem oppressuri nocturno impetu uiderentur. Sed Rochandulphus quū iniussu Cæsaris dubij atq; audacis cōsiliij fortunā, quæ, ut bellici ferunt casus, uel mediocri etiam clade illata resurgentes partiū uires, & maiora iā Cæsaris cōsilia perturbare & euertere possent, se tentaturum negaret, prolatisq; Cæsaris mandatis quibus ille præscripserat ut Brixia metu liberata contentus foret omnes eius cōsiliij cogitationes interrupit. Nec multo post quū duriores de se rumores audiret, q, multitudine suorū militum ali quantū plus famis, q̄ pecuniæ uel commeatus intulisse diceretur ad parandam pecuniā, qua militi stipendia soluerentur, duabus cohortibus in præsidij supplementū Brixia relictis, in Germaniam reuersus est. Iam enim Germani æque ac Hispani impellente uel cōiumente Hala, qui uetere odio atq; emulatione Rochandulpho tacitè insensus omnē eius authoritatem militari petulantia, cōminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis minisq; palam abstinebant, q, sine stipendijs in ea rerum omnium inopia quum per occasionem exploratæ uictoriæ diuturnum simul bellum & longā durāq; militiam finire possent, ipsa illa tot periculis cognita uirtute inutiles muro inclusi, & uinctis planè manibus timidissimi cuiusq; ducis imperio tenerentur. Mox gliscente insania quum deterimus quisq; seditionis faces accenderet, q, summotis hostiū castris erumpendi prædandiq; ut quotidiana exercitatione consuerāt, facultatē amisissent, summa procacitate atq; licentiā debitas sibi pecunias ab ducibus efflagitare cœpe-

runt: atq; in Hicardum qui ut tumultuantes authoritate pollicitationibusq; sedaret, concionē aduocarat, inclinatis intētatisq; cuspidi bus impetū fecerunt: Ac nisi circumstantes de more signiferi trepidantē superiectis uexillis contexissent, quæ ferro tangere fas non ducunt, & ueluti sacrosancta etiā scælestissimi uenerantur, proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cæde maculassent. Eum tamē metu exanguem, hastarumq; ictibusq; uiolatum discerpta ab humeris ueste, ut maiore contumelia afficerent, in domum adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neq; centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus, ut saluti suæ cōsulerent secretioribus se locis abdiderant, tot cōsternatis atq; minacibus occurrere uel prodire audebant. Quum tamen aliquo tēporis spatio præseruida seditionis insania refrixisset, atq; ipsa cogitatione sceleris turbidorū atq; ferocium animi sanarentur, gregarij præcipue milites pænitentia et pudore confusi suos duces, qui metu tanquam à sceleratis diffugissent sic animo atq; oculis requirebant, ut dubitantibus ac pauidis publicā fidem darent: ac nihil in posterū eis nocituros esse, interposito iureiurando pollicerentur. Centuriones posito timore è latebris ad cohortes rediere, Hicardus quoq; pristinae dignitati restitutus, q̄ unicum sedandæ seditionis remediū relinquebatur, pecuniam miseris ciuibus imperauit: eamq; per omnes modos acerbissimè extortam militibus diuisit, ut alienatos ab se animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gābaræ in primis cæterisq; Cæsarianæ factionis principibus qui cogendæ pecuniæ rationē inuenerant, magnā conflauit inuidiam: quòd illi ut bellicis difficultatibus insana quadam ambitione subuenirent, utq; in Cæsarem præclarius eorum

studium uideretur, neq; priuatis opibus suis, neq; calamitosa ciuitati, euersæq; propemodum patriæ pepercissent. Dati subinde militibus obsides Alexander Balbianus uirtute bellica & natalibus clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorū propter ampliſſimas facultates summam auctoritatem obtinebat. Ii pro Cæsare atq; Hicardo receperunt, promiseruntq; si id minimè præstaretur, de suo omnibus stipendia persoluturos: Hicardus etiam sacramento adactus iurauit se non prius urbe decessurū q̃ ab eo principe in cuius potestatem futura esset, siue Cæsar, siue hostis foret, trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Ro chandulphus quū in Germaniam ad Cæsarem peruenisset, expositis Brixiani præsidij difficultatibus, pecunias ut promiserat, quāta maximè poterat celeritate coëgit eundemq; Lodronium, qui deferret, cū quinque cohortibus misit: sed Lodronius non eadem itineris felicitate usus est, Nam Veneti cognita eius profectione Ioannem Conradū Vrsinum cum ualida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad angustias præmiserunt. Iam Germani ad Ansum peruenerāt, quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat, eodem ut in pago consisteret, atq; eas angustias tueretur, multa nocte superuenit. Re inopinata uehementer animo perturbatus quod si in eum locū inexplorato demisisset, unde cohortes sine detrimento uel infamia se recipere nequirent, quum se omnibus partibus inferiorem si lucem opperiretur, futurū intelligebat: noctem, quam casus obtulerat, ad cōsiliū uertit, adortusq; semisopitam multitudinem priusquam arma capere, uel coire in ordines possent, cæsa statione uniuersos in fugam dedit. Ioānes Stennius militari uirtute atque prudentia insignis, qui cohortibus præerat, dum pertinacius irruentibus

ruentibus resistit, obtruncatus est. Lodronius in potestatem hostium uiuus deuenit, cæteri fæda in tenebris fuga per salebrosam conuallē ardentibus casis quas tenuerant, niuosos montes petiuerunt. Desiderati sunt ex Cæsarianis paulominus trecenti milites, in quibus fuisse supra quatuordecim honestiore loco nati, quorū cadauera à conquisitoribus Tridentum delata sunt. Quæstorem uerò cum ipsa pecunia fugientem, q̃ unum ad summā Veneti militis felicitatem defuit nox iusto obscurior, notaq; itinera, et proximæ paludis nauigium è manibus insequentium eripuerunt. Eodem quoque tempore Hispanorum cohortes duæ minimè cognita Conradi atq; hostium profectio, ut tutior uenientibus Germanis accessus redderetur, Ansum Hicardi iussu contendebant. Chinaea enim antiqua è specula, quæ Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atque ignibus significatione facta Brixianos de suo atque auxiliorum aduentu, ut inter se constituerant fecerat certiores. Sed Hispani quū iam appropinquarent, ac propè in manibus hostium essent, sorte quadā ab ignaro rudiq; agricola seruati sunt, qui illos si militudine armorū deceptus ex Nauarrinis esse iudicans è præcipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiectādo, illudendoq; q̃ prædæ minime interfuissent, rem uti gesta fuerat explicauit. Quibus cognitis è uestigio: ut necesse erat, pleniore passu Brixiam regressi et de periculo suo, et de Germanorum cæde nuncium pertulerūt. Sublata spe Cæsariæ pecuniæ, quum milites se omnibus necessarijs rebus egere dictarent, et prolixè pollicerentur, quū stipendium accepissent, se protinus hospitibus, ac creditoribus suis præsentī pecunia satisfacturos, noua indices onera exhaustus affectisq; ciuibus imponebātur. Ipsi quoq; Ger-

mani ac Hispani equites peditesq; commesti, ut inopiam industria subleuarent, publico & priuato consilio interdum noctuq; portis erumpebant, & uicinam hostium castris regionem prædabantur. Contra Triuultius & Veneti duces quòd uera ui atque oppugnatione parum profecerant, obsessos à quinto ab urbe miliari fame, ac inopia rerum expugnare contendebant. Quibus de causis quotidie pluribus in locis equestri ac pedestri prælio certabatur, noueq; in dies ab utrisque insidiorum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus Franciscum Hicardi fratrem, qui alæ præerat incaute cum paucis in insidias prolapsus interceptit. Ex aduerso Hispani equites ad Balneolū matutina excursionem progressi Villanouam Gallorum equitum præfectum cum amplius triginta equitibus commisso certamine uictum comprehensumq; Brixiam perduxerunt. Nec multo post quum Malatesta & Camillus Martinengus ut redeuntes à frumentatione hostes intercluderent, cum ualida equitum manu opportuno ac depresso in loco consedissent, ad emissarij pontem acerrimè dimicatum est. Qua pugna pauci Hispani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, solidisq; thoracibus: & crassioribus hastis cataphractorum more, uti didicerant, magnam hostium multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Germanorum peditum perturbatis Venetis, capto camillo, Malatesta fugato, pluribusq; equitibus interceptis, uictores in urbem redierunt. Paucos autem post dies Camillus & Franciscus Hicardi frater pmutatio ne facta suis utrinq; restituti, Gallus aut pecunia se redemit, Per eos quoq; dies centū fermè Hispani atque Germani pedites, qui sine uexillo prædatum exierant, & maioris pecoris

non paruum numerum, pluresq; captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna contentione prædam recipere conantes egregie sustinuerant. Nam in Garze torrentis, qui tum forte exaruerat, alueum demissi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpositis sclopettarijs promptissimisq; hastatorum in fronte ac in tergo collocatis: prædaq; in medium recepta, quietè admodum regrederentur, nemo hostium tam fortis uel insanus fuit, ut de spectâ eorum paucitate accedendo irruendoq; conferere manus auderet. Ita cū magna laude Valastichini ducis, qui author profectionis extiterat, tribus horis continenter circumfusus insequentibusq; hostibus eminus pugnando ad unum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoque temporibus M. Antonius, qui cum præsidio Veronæ præerat, diurnis nocturnisq; excursionibus Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu quum patentes campos percurreret, ac sæpius cum præsidio curvillum tormentorum, atque ampliore cohortium turmarumq; numero in speciem iusti exercitus ex occasione repentinas faceret expeditione, omnem circūiectâ regionem impune populabatur. Commeatus, sulphureū puluerem, impedimenta q; rerū castrensium, quæ e Venetia supportabantur, intercipiebat. Alieniaci enim arcē per eos dies tormentis secundo amne ratibus deuectis, subita oppugnatione adortus dedentibus sese ad primum uitæ periculū præsidiarijs occuparat, ibiq; propter magnam loci opportunitatem Sua rem Hispanum cum præsidio reliquerat. Quibus de causis neque milites, neque tabellarij, neque ullius generis negotiatores, nisi furtim, magnoq; cum periculo, commeari audebant. Ob ea Triuultius ut regionē itinerāq; omnia maioribus præsidijs tueretur, Paulum Manfronium, et

Mercurium Epirotam cū magna parte equitatus, cuius operam in oppugnanda Brixia minus necessariam iudicabat, ad Mincij ripas præmiserat. Quorum aduentu Veronensium eruptiones aliquantum repressæ, q̄, ex æquato utrinq; periculo Antoniani latè excurrere, uel impune uagari non poterant. Sed dum singulari studio utrinque insidiæ struerentur, ac uterq; per idoneum locum, & certam ad nocendū occasionem emissis speculatoribus circumspectaret, M. Antonius consilia conatusq; hostium nocturna expeditione præuenit. Enimvero quum delectis cohortibus, tormentisq;, & ueterano equitatu Verona eductis, confectoq; per noctem itinere Vallegium contendisset, hostes qui tum forte ad se opprimendum Mincij pontem transibant, adeptus est. Quo casu Veneti aduētantium pedium uexilla è proximo conspicati, quibus tametsi equitatu longè superiores erant, se impares futuros arbitrabantur, citra pontē se recipere cœperunt. Antonius ne dum tardius subsequentes cohortes suas expectat, hostis è manibus elaberetur, levis armaturæ equites qui distinerent, & contracto certamine abeuntes demorarentur, celeriter immisit: mox ipse quum Veneti egregiè impetum sustinerent, cum cataphractis insequutus summos loco pepulit, & perturbatos ultra amnem refugere cœgit. Erat in margine ripæ pons sublicius et angustus, & lacer, qui in lateritium maioremq; pontem trans mittebat, cuius lateritij extremum caput Galli ingruentibus Heluetijs (ut suo loco monstratum est) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primo equites insignis audaciæ, mox alij atq; alij quin peruaderent non dubitarunt: et ad propugnaculū usq; perterritos toto pontis spatio propulerunt. Obstitit irruentibus aliquandiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius im-

piger iuuenis con globo cataphractorum ab oppido in primam aciem transgressus, pugnatumq; est acriter medio in ponte crescentibus utrinq; subsidijs. Cæterum superueniente Antonio, qui appropere pedites, & displodere tormēta ad incutiendum terrorem centuriones iusserat, Veneti foeda fuga disiecti, fugatiq; sunt: Iulius suffosso equo captus est, & cum eo amplius ducenti equites, binaq; alarū signa intercepta. In eo certamine Petri Francisci Columnæ in primis, et Cæsaris Philetini alæ præfecti, Succariq; Belgæ, & Traiani Staffe Perusini uirtus enituit, qui grauer in facie uulnerati discesserūt. Paulus qui per patentes campos diuerso itinere speculatum processerat, simulq; Mercurius, qui Hispanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur frustra adortus fuerat, cognita suorum fortuna salutisibi fuga consuluerūt. Antonius quoq; nō multò post Iacobum è uico Varonis, qui cū Liniani alarijs, Grecisq; aliquot equitibus Cabilloni supra Benacū incuriosius agebat, improvisò adortus; multis eū insignibus equis, maioreq; alæ uexillo, ac omni militari suppellectile spoliavit. Post id factū M. Antonius longè lateq; pabulatoribus suis cāpos aperuit, finitimisq; hostiū præsidijs terrore illato, liberius q̄ antea censuerat, circumiectā regionem peruagatus est. Dū hæc ad Brixiam gererētur Cæsar & Heluetij iunctis inter se uiribus aduersus Gallos expeditionē parabant Sedunensis enim cardinalis, quo nemo in fouendis partium studijs flagrantior, nemo in gerendis rebus uehementior fuit, pagos oppidaq; percurrrens ad capeſſendum bellum uindicandosq; fortissimos uiros, qui pro dignitate Heluetij nominis cecidissent, magnam eius gentis multitudinē suscitarat: quāquam pagorū magistratus nihil publicè de bello Galli-

eo decreuissent, ut qui multis de causis communi consilio suscipere bellum nollent: & iuuentutem tamen stipendia facere, atq; aduersus proprios hostes, Cæsaris auspicia sequi in ea rerum occasione paterentur. Henricus quoq; Britannus per Richardum Paceum legatum eos, ut arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos sumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico, quum uetere odio Gallis insensus prosperis eorum successibus inuideret, nec Franciscum immiscere se Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria sorore in Britanniam reuocata, ueluti fœderibus morte ipsa dissolutis, ad antiquam regum amicitiam se receperat. Siquidem Frælsus, qui Scotiæ regnum, sicuti semper in clientela Gallorū fuerat, haud dissimulanter Gallicis auspicijs regi atq; administrari magnopere cupiebat, ut Britannos, qui quotānis populari fremitu arma Galliæ cōminabantur, domestici belli metu iniecto, ab inuadenda continente detereret, Ioannē Stuardū Albaniæ regulum in Scotiam destinarat. Erat Albanus Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patrueis, multosq; annos cum laude Gallicis in castris militarat. Is postquā cū Gallorum manu in Scotiā uenit, ut stouam per suæ factionis homines regni administrationem connitueret, nonnullis qui magistratus obtinebāt gradu pulsus, Humeū ipsum pace belloq; clarissimū pueri regis nutriciū, ac regni procuratorē capitali supplicio affecit. Margaritam reginam quæ Gulielmo Angosio uni ex proceribus nupserat, adempto ei filio rege, quod eum in Angliam furtim asportare uelle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coëgit: uirumq; eius & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum

alienarūt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quòd uixdum absterfis ab regis funere lachrymis priuato consilio uirum imparem regie stirpi suspecta parū pudici amoris impatientia quæsiuisset. Eum etiam Ferdinandus socer plurimum impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, ut Taroannæ Tornacoq; prospiceret, quando eæ continentis urbes parua manu exiguaq; pecunia contineri possent, si Gallus aliarum gentium bello distineretur. Ferdinandus enim Petro Durrea ad Heluetios misso, Cæsarem ad id bellum animo erectum magna spe auxiliorum impleuerat, classesq; Neapolitanam atque Hispaniensem primo quoque tempore ad nouandas res in Liguriam se transmissurum promiserat. Siquidem ut erat rerum Europæ arbiter & moderator, quum exæquata omnium potentia regum uires cautè ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis propè Gallorum rebus urgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionū Heluetijs, uires suas (etiā ex professo hostis) ad lacerandum Ludouici Imperium conferre noluerat, ita attollere sese rem Gallicam & nimio plus crescere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celiberia in Beticam ad delectus habēdos, & ad classē, quam nouæ Carthagini comparabat, exornandam proficisceretur, Madrigaletij in Agro Toletano nō longè à Gualupeo Mariæ uirginis tēplo, quod summam religionis in illis partibus obtinet claritatē: febre correptus interiit. Ferunt eum quū iam quintum & sexagesimum ætatis annum attigisset, assiduo ac laborioso uenādi studio, quòd p̄ aduersas etiā tēpestates quo minus feras longissimè peteret nullis cœli iniurijs terreretur, intēperatioreq; subinde Veneris usu usq; adeo senescētes corporis uires afflixisse, ut iā

exhaustæ & collabentes ulla reparari medicatione nequiverint. Erat corpore mediocri, sed robusto ac in omni armorum, equestriq; presertim disciplina ultra uulgaris peritiæ laudem exercitato. Per omnem autem ætatem callido constantiq; ingenio fuit, & ut erat sæpius utranque fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adeo compositè ac patienter tulit, ut nulla, unquã uultu eius consiliorum uestigia deprehenderetur. Cæterũ qui Mauros longo ac difficili bello tota Hispania pepulerat, tot Punicas urbes à Syrtibus ad Herculeas columnas ui ceperat, ac nouum inauditũq; terrarum orbem immenso ac insuperabili Oceano mira felicitate perdomito tot auitis regnis adiecerat, regum maximus uideretur. si principũ amicitia, quam semper priuatis commodis suis apertè metitus est, per occasiones belli et pacis religiosè coluisset, cæterasq; uirtutes, quæ in eo summæ erant, iustitiã & fortitudinẽ in tanta regnorũ amplitudine ipso splendore liberalitatis illustrasset. Pluribus ante mēsis, quã moreretur, Carolũ Ioanna filia ac Philippo rege genitũ, eundẽq; Maximiliani Cæsaris nepotem, qui postea tot amplissima auorũ imperia in unum contulit, & Cæsaris nomen adeptus est, testamento reliquit hæredem. Hisdem quoq; diebus paulò ante quã rex uita excederet Consalius Ferdinãdus, qui solus inter ætatis nostræ Imperatores Magni cognomẽtũ egregia uirtute promeruit, dũ grauantibus annis apud Illyberim in otio degeret, quartanæ morbo extinctus est. At Cæsar et Sedunēsis tametsi importuna socij regis morte nūciata magna spe destituti, & ueteribus depulsi consilij alias gerendi belli rationes inituri uiderentur, nihilominus conscriptis iam adductisq; ad proximas alpes legionibus primo statim uere

in Italiam transcenderunt. Erant supra quatuordecim milia peditum Germanorum, omnes ferme ueterani noteq; uirtutis, quos periti duces delectibus habitis lustratisq; prouincijs, ut quemq; fortissimum fama uultuq; cognouerant, & presenti pecunia & multo maxima spe prædæ, quod in Italiam ducerentur, sedibus suis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens uoluntariorum militum, qui longa militandi consuetudine adducti, permoti; Italiæ opibus, quum ad primū tympanorum crepitum arma sumpsissent, castra atque eadem Cæsaris auspicia sponte sequebantur. Fama enim percrebuerat Cæsarem pulsīs Gallis extemplō Romam esse petiturum, ut à pōtifice maximo auream coronam, ac sceptrum Romani Imperatoris insignia more maiorum acciperet: eumq; regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus uini odio uel amicitia meruissent, stipendij nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de causis Leo pōtifex, qui Germanicas irruptiones urbi semper atq; uniuerse Italiæ funestas extitisse memoria retinebat, ut eā belli procellā auerteret, paulō ante ad moliendum Cæsaris animum Egidium Eremitanum in Germaniam destinarat. Is tū conciliandæ pacis egregius artifex habebatur, qui quōdā sacris cōcionibus tota Italia habitis summā religionis atq; eruditioris eloquentiæ laudē adeptus, postea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quū ardentibus ad id bellū omnium animis sera etiā ac intempestiua pacis mētionem militare Cæsaris ingeniū posse flectere uideretur, à militibus exulibusq; Italis, qui ut in patriā redirent reliquam spem suam in armis collocarant, non mediocrē salutis periculum adiuit. Cæsar Tridentinis iugis digressus ad M. Antonium & Sedunēsē, qui Heluetijs cæterisq; copijs Verona eductis

preerant, cum delecta equitum ala peruenit. Is dignitate
 oris, & militari habitu inter summos procures conspicuus,
 & sui nominis auctoritate uenerabilis, acclamante exercitu
 Augustus salutatur: concipiturq; omnium animis certa spes
 uictoriæ, quod neque Galli, neque Veneti tanti exercitus
 uim laturi uiderentur. Consultatur inde aduocatis ducibus
 an extemplo progredi sublatis signis, Mediolanumq; rectâ
 contendere expediat, ubi hostes occupatis metu atq; inopi-
 na celeritate animis, uti nullis adhuc cõfirmati auxilijs, &
 dubijs aut auersis ciuū uoluntatibus, defensionis & fu-
 gæ consilium fluctuanter agitarēt: An uerò satius foret ex
 itinere Asulam oppidū expugnare, ne à tergo relictī ho-
 stes commeantibus à Verona iter præciderent, et cõmeatus
 subuectiones impedirent. Id oppidū Venetæ ditionis paulò
 supra Ollium & Chesium amnes positū est, ualido per se
 muro, & tū fideli præsidio ita munitū, ut sustinere oppu-
 gnationem si tentaretur, neglectū uerò præteruecto festi-
 nantiq; Cæsari assidua detrimēta afferre posse appareret.
 Cardinalis Sedunensis, M. Antonius & Galeatius Viceco-
 mes, atq; ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago exi-
 miæ apud Heluetios auctoritatis, summū bonū, expeditaq;
 uictoriæ rationē in celeritate ponebāt, propterea conuolā-
 dum esse Mediolanū, ut Imperij caput imparatis et trepi-
 dātibus Gallis occuparet. Paratos. n. esse Mediolanēses su-
 perbæ gentis iugū excutere ubi Cæsaris uexilla conspice-
 rent, nec Triuultium exactæ prudētiae ducē, cui maior col-
 lega Carolus Borbonius esset impositus, admissurū fore,
 ut pertinacia sua diripiendæ patriæ occasionem, pro exter-
 ni regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At
 Cæsar, Marco Sithio & Rocandulpho Asulā omnino ex-

pugnandam esse censentibus, nequaquam suæ dignitatis esse
statuebat quicquam hostium, quod à tergo officere posset
relinquere: ne qui magna spe toto Galliae Cisalpinae Im-
perio Gallos expellēdi uenisset, de expugnatione tenuis op-
pidi dubitasse crederetur. Admoto nanq; terrore tormen-
torum subigendos esse prædicabat, qui insolenter temereq;
initio belli portas clauderēt. Quòd si stulta cōtumacia ob-
sistere pergerent, eorū insaniam omni belli clade atq; se-
uitia uindicandam. Neq; fuit quisquam qui priorem sentē-
tiam non mutaret, & Cæsari tanto Imperatori non assenti-
retur. Verū prolatis tormentis Asulani accepto militari
præsidio, aliquanto fortius quàm quisquam crederet, uehe-
mentissimam atq; terribilem oppugnationem sustinuerunt,
quum Ricinius Asulanus admirabili uirtute ac uigiliātia se
se & patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè q̃
improsperè tentata uniuerso bello triste omen præbuit. Nā
indignantēs Germani quòd contra spē Ricinius diruta tor-
mentis non uno in loco mœnia intrepidè defenderet, & mi-
litari compellatione cruentos Germanorum conatus irride-
ret, tormenta transtulerant, sic ut modo hac, modo illac mu-
rum frustra uerberarent, quum eorum multi Asulanorum
tormeniis sternerentur. Itaque Cæsar non dubio pudore cō-
fusus ne terendo tempus primum errorem nouo cumlaret,
hortatu ducum ad primi consilij sententiam recurrit, et ca-
stra mouet, superatoq; Ollio Soncinum uenit: ubi de stipen-
dijs exortā inter milites seditionem repressit, quum sua ma-
nu Germanum militem interfecisset, qui arrepto pulsatoq;
tympano iniussu centurionis milites ad excitum tumultum
uocabat: Quod contra dignitatem Augusti factum uide-
ri potuit, nisi labante iam pridem & propè euersa milita-

ri disciplina, consternati exercitus periculum præsentis se-
 uitæ remedia postulat. Inde sedata seditione promissq;
 stipendio, permotis agminibus, ad Abduam est peruentum,
 Gallis ripæ custodiam deferentibus. Consedit Cæsar ad Ri-
 pam altam oppidum, conscenditq; præaltam turrem contē-
 platus aduersæ regionis sitū, ut idoneo in loco pontem cō-
 strueret, atq; ita biduo conuectis lintribus, constratoq; pō-
 te, copiæ omnes traductæ sunt, nullo hostiū præter paucos
 equites Epirotas in conspectū se dante. At Triuultius atq;
 Borbonius per exploratores Epirotas cognitu Cæsaris
 transitu, auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præ-
 erat, accersunt, defendendæq; urbis consiliū suscipiunt, eo
 maiore fiducia, quòd nemo in urbe se commouebat: et Sedu-
 norum eiusq; factionis Heluetiorum auxilia opportunè ac-
 cita per Verbanū lacum appropinquare nūciabātur. Ante
 omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadēte
 Gritto suburbana tecta impotenter atq; crudeliter incēdi
 iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecāte Triuultio, quòd
 illi ad repentinū edictum ardētes domos suas, in quibus na-
 ti essent, magno miserabiliq; tumultu deplorarent. Nolebāt
 enim Galli, ut prouectus Cæsar inter ædificia singulari mi-
 litum commodo castrametaretur: eminentibusq; domorum
 fastigijs sese aduersus tormenta in muro disposita prote-
 geret. Iam ad Pioltellum uicum intra sextum ab urbe la-
 pidem Orientali uia, quæ in Martianam regionem ducit,
 castra locauerat, caduceatoremq; (hunc hodie araldum uo-
 cant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestan-
 tem, quē nefas est uiolare, uel si superbè atq; insolēter mada-
 ta denūciet, ad Mediolanēses miserat. Petebat Cæsar, ut sibi
 Romani Imperij titulū præferēti, suscepturoq; ferreā co-

ronam de more Cæsarum portæ paterent. Foræ enim si id non cunctanter facerent, ut iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati optima pace fruerentur. Sed Borbonius araldum in urbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Francisco Gallie regi, qui non ambiguo hereditatis, & recentis belli iure Mediolanense Imperiũ recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem eius Imperij iuribus sponte, cessisset. Addidit quoque Triuultius nullum Cæsari in Mediolanenses ius esse relictum, quum totum id quod augustalem authoritatem respiceret, iam pridem Ludouico Sfortie, liberisq; eius multo accepto auro uendidisset. Propterea uideri Cæsarem iniquè & contra nominis dignitatem facere, quòd callidè obliuisceretur quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transsegisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu ueniret, sicuti superiores pleriq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bavarus, Carolusq; item Quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses præfectosq; regios amicè intrantem ueneraturos esse, hospitalibusq; mēsis liberaliter excepturos. Quòd si uim moliretur, intellecturum Cæsarem quantis opibus ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tutè atque honestè conquiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidem insigni clementie beneficio post fractos magna clade Heluetiorum animos, & subactum abductumq; Sfortiam benignè se conseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul primæ inter patritios existimationis. Is uana spe inaniq; uoto ad gentilium maiorum suorum, qui per ducentos annos Mediolani regnant, Imperium aspirabat, quòd Sfortia nos

dominatu pulsos confpiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu sui tanquàm nobilissimæ ciuis & antiquæ stirpis hereditatem præferentis studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atque felicius Mediolanensi populo euenire posse rebatur, quàm ciuem suum affinitatibus utrique factioni coniunctum, ingenio lenem, popularemq; in principatu Galliæ Cisalpinæ confpicere: & quod diuturnæ securitatis interesset Romani Cæsaris autoritate confirmari. Hoc tenore intimi cōsiliij Galeacius usqueadeo sibi gaudebat, ut præclara Cæsaris gratia, atque eius quotidiana promissione inflatus, iam planè principis personam indueret, præcisa magna ex parte amicorum & familiarium consuetudine tanta animi uanitate, sæpe grauioris cōsiliij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi uni parari mensam iuberet certo interuallo discretam ab ea, in qua uel illustres conuiuæ discumberent. Qua de causa M. Antonius Columna tantæ uirtutis ac dignitatis Romaniq; fastus heros, & Ennius Philonardus Verulanus episcopus Leonis legatus in tempestiue uanitatis notatum irridebant. Nec mirum erat si uir sua spe in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astuto minimeq; absurdo consilio primum gratiæ locum tribuens peramplæ pollicitationis uerba dabat, ut per idoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac existimatione populari inter ciues maximè ualidus putaretur, in amicitiam Mediolanensium se insinuaret: eorumq; captaret studium noua liberalitate, si ipsis pulso Gallo Galeacius præficeretur: Apparebat. n. Insuæbre ciui splendidißimo amantiq; patriæ lubentius atq; fidelius quàm Gallis præsidibus, qui plerunq; à graui Imperio insolentes euaderent, esse parituros. Spondebatur aut

Galeacio principatus titulo uicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à superioribus Romanis Cesaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cesar existimari uolebat eo consilio arma cepisse, ut Insu- bres Gallorum dominatu liberaret: confectoq; bello, Romã ad suscipiendam Augustalis Imperij coronã continuo profisceretur, quum nihil omnino præter uictoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuẽ de se benemeritum humanitate iustitiãq; præstantem beneficiario iure Mediolani cum Imperio esset relicturus. Hæc in fama apud uul- gus erant, sed in arcano Cesaris consilio id decerni nemo crede- bat: quando id totum quod uictoria parari posset, Carolo nepoti (ut in falsis erat) pararetur, id uerò tegi dissimulari- q; tum maximè expediebat, quoniam Cesar exploratum ha- beret id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetijs: quum ij ad alterũ Sfortianæ stirpis spectarent; Maximilia- ni scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Me- diolanum fratris exemplo reducere percuperent. Ille uerò ægerrimè passurus esset, ut oppulenta atque opportuna Ita- liæ pars Germanorum & Belgarum colonia et sedes effi- ceretur: ad augendam scilicet Cesarum potentiam, qui am- plitudinem atque felicitati Romanorum pontificũ ab omni annalium memoria semper inuidissent. Caterum in hanc cõ- silij spem satagente Cesare, quum Galeacio per clientes & propinquos suos tentatis ciuiũ animis nihil de excitãdo tu- multu succederet, arãldusq; rediens de hostiũ responsis proli- xè retulisset, castra propius urbẽ promota sunt ea uicinita- te, ut è summa testudine tẽpli maximi castrorum ignes con- spicerẽtur: pauẽtesq; ciues uillas suas hostili i cedio absumi crederent, postquã à Gallis suburbana tecta ultro concre-

mata conciderent. Augebant terrorē agricolæ in urbē con-
 fugientes, quū tormenta maiore prouehi falsò nunciaret,
 quibus ab hoste admotis ultimū rerū suarum discrimen adi-
 turi essent. Erat ob id in urbe inusitatum tristeq; silentium,
 adeoq; altè cum ciuium, tum præsidij militū mentes occupa-
 rat pauor, ut illi pretiosiore suppellectilem fœdis late-
 bris recondere properant: ij uerò carissimarum rerū sua-
 rum colligerent sarcinas, ut trans Ticinum in loca tuta
 aueherentur. Magna enim erat opinio apud Gallos Ger-
 manorū uirtutis, peritiæq; in toto negotio tormentorum,
 præsentē præsertim Maximiliano, qui à prima adolescen-
 tia multis in bellis ac prælijs maxime fortunatus Impera-
 tor extitisset. Verum Gallis admodum terribile erat Hel-
 uetiorū nomen: qui nuper incredibiliū animorū & corpo-
 rum planè indomito robore uallata Frācis regis castra
 adoriri: in eaq; per acervos suorū cadauerū penetrare ausi
 fuissent: quibus idem dux & concitator adesset Sedunensis
 acerbissimus Gallorum hostis. His de causis fiebat, ut ple-
 riq; Gallorū suspensio Borbonio de urbe deferenda seruā-
 doq; equitatu, uti nuper Palicia, & antea Ligninius atque
 Obegninus recto nec deformi cōsilio fecissent, haud perple-
 xè cogitarent. Quid enim stultius exituq; miseriùs futurū
 esset, si nudati peditatu urgentis Cæsaris, qui innumerabi-
 les adduceret copias, uim atq; impetū experirentur: salu-
 temq; omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei cōmitterent,
 singulare quidē totius Galliæ detrimēto, et quod Dii auer-
 terent, funestissimo luctu? Enimuero reparari posse bellū
 adeo propinquis Galliæ opibus atq; subsidijs & recipi ur-
 bem eadem uirtutis felicitate, qua antea populo temerè re-
 bellante opportuneq; seruato equitatu postea recupera-
 rint.

rint. Interea Triuultius frequenti allocutione ciues cōfirmare dubios & suspectos, ut limine se continerent interminatus poenam, adhortari: suæ uerò factionis omnes arma capere, beneq; sperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, custodias disponebat. Tormenta arce educta idoneis in locis contra hostes collocabat. Hæc intrepido ore administrans Gallos uehementibus castigabat uerbis, quos de deferenda urbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta seueritate, ut Borbonio diceret ipsum recte Impij potestate usurũ, si in authores turpissimi cōsiliij animaduertet: descendensq; demum in consilium demonstrauit uiris, qui tot stipendia meruissent, nihil omnino potius & carius esse debere, quàm tueri pristinum decus. Hoc enim integro uniuersos incolumes fore: superaturosq; omne periculum instantijs belli, si innatæ uirtutis memores esse uellent, & se animo demittere ueterano militi longè turpissimum existimarent. Propterea se minimè dubitare quin erectis & cōfirmatis animis, ad Galliæ decus urbem essent constantissimè defensuri: neque opus esse ut Germanorum multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere uehementem impetũ: sed in cursu fatiscere, hærerẽq; plerũque solitos, uti sæpe audissent quum hic ipse Cæsar recenti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauio, prostratisq; mœnibus, nec tentato quidem certamine, incepto abstiterit: & inglorius in Germaniam sit reuersus. Itaque deferendæ urbis, ignominiosæq; fugæ cogitationes abijcerent. Ipsis enim si id scelus admitteretur, regiæ seueritatis in Gallia iudicium esse subeundum, se quidem capitali teste atque inimico si desertus amissa patria superesset. His Triuultij uerbis cōfirmati sunt, qui equitatum potius quàm urbẽ seruandã censebant: eoq; ala-

crius, & certius: q̄ Triuultius publicū tabellionē rogarat, qui sententiæ suæ tabulas conficeret: qua testificatione ij, qui præsidio excedendū putarent, cum ignominia dānarentur. Peropportunē autem accidit ut auxilia Sedunorum atque Bernensium in Verbano nauibus imposita per Ticini emissarium paucis horis Mediolanū peruētura certis nuncijs afferretur. Atq; ita ē medio metu periculoq; perampla spes & certa salus cunctis ob orta est. Nam Cæsar de hostium auxilijs edoctus, quum promouere copias, & uim portis inferre pararet, quod non inanem de Heluetijs suspicionem arbitraretur, remisso & cōmutato repente consilio substitit: incertus an productis tormentis cum suæ tum hostiū uirtutis periculum esset faciendū, an uerò tutior foret receptus. Primas enim spes eius pecuniæ defectus fregerat, quo nihil periculo sius excitandæ seditioni apud milites accidere consuevit: & tum fortē persoluendi stipendij dies aderat, importunēq; Brixiani præsidij milites Hispani argenteæ monetæ duas sarcinas in castra ē superiore Rhetia uenientes: interceperant: quæ summa pecuniæ uti exigua quanquam militare sitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quod à socijs prædantium hostium more grauem cum detrimento contumeliam accepissent. Cæsarem quoque in ea consilij deliberatione fluctuātem, diffidentemq; rebus magnopere perculit Triuultij dolus magno Cæsaris incommodo excogitatus. Is nactus cliētem suum Heluetiæ peritum linguæ literas suo nomine perscripsit sua manu, suosq; signo notatas ad Stapherum, & Gholdilum primores Heluetiorū duces: ut Cæsari in eo momento rerū suspecti redderentur. His literis postulabat, ut quæ secū pepigissent eo biduo perficere maturarēt: se enim

ad condictum instructa parataq; omnia habiturum. Nun-
cius præmiorū spe oneratus Cæsarianis excubitoribus ul-
tro se capiendum obtulit, quū interrogaretur cur sine tesse-
ra in eū locum uenisset, probè cōfessus est se Triuultij lite-
ras si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas pro-
laturum. Nec mora ueniæ fide data, calceo insutas literas:
promit, exēploq; eæ ad Cæsarē deferuntur. Nec eas anxie
perlektas Sedunensi Cæsar ostendit. Neq; enim Stapherū
& Gholdilum tantæ inter Heluetio authoritatis sine per-
turbatione periculoq; rerū omnium uel accusari ex Triuul-
tij literijs, uel (uti oporteret) cōprehendi posset censebat.
Itaq; suspicari ingenio Heluetiorum perfidiam atq; insi-
dias ueritus retro castra repente uertit: coq; properantius,
q, Albertum Petram, & Franciscum Georgij Soprasaxi
filium Sedunensi capitales inimicos cū uiginti peditum ue-
xillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedu-
nensis ab ipso sacerdotij possessione depulsi diu Romæ in
custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusq; de-
mum à Leone in gratiam Francisci regis cruentas cum eo
simultates domi exercuerat. Sed Cardinalis æquo iure pon-
tificiæ authoritatis in sedē sacrā à popularibus antistitem
suum religiosè colentibus reductus ita acerbò odio, & in-
festis armis contumeliā uindicauit, ut in ciuitate Sedunorū
ad sacrum profanumq; iudicij tribunal multis, qui Geor-
gij factionis fuerant seuerè citatis atq; supplicio damnatis
Georgij domū, & opes, & cliētelas conuellerit. Albertus
quoq; superiore anno ante præliū cum Heluetijs à rege fa-
ctū ut supra docuimus, tanquā Gallica corruptus pecunia
proditionis accusatus fuerat: qua de causa deposcente eū ad
pœnam Sedunense, cum septem milibus peditum suum no-

men secutis ab exercitu discedens, per Verbanum lacū domum redisset: Sic ut tum conuersa Fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus cōmunem inimicum ultum ire properarent, & Sedunensis ipse non temerè sibi time re cogeretur. Cæsarem tamen, haud perplexè de receptu statuentē, dissimulato pauore alacrius uerbis ut consisteret hortabatur, quod ij, qui auxilio Gallis uenissent, magna ex parte agrestes montanīq; homines è pascuis abluēti rudes armorū essent: & si qui militum nomine digni uiderentur, hi apud omnes seditiosi & recenti perfidiæ nota infames censerentur. Nec ora cōspectumq; suorū fide uirtuteq; præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis uel parū decora suadentibus æquo plura tribuens consilio suo præproperè suscepto deijci non potuit. Recordanti namq; ueteris Heluetiorum perfidiæ, Ludouici Sfortiæ in primis ab hisdem ducibus ad Nouariam nefariè proditi dira calamitas ante oculos obuersabatur. Requirenti autē M. Antonio causam usq; adeo repentini inconsultiq; receptus, quem neq; honestum, neq; necessariū putare, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodā non semel conatus suos interpellatis uictorij elusisset: plerunq; enim accidere dicebat, ut ubi uirtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani Imperatoris per sonam sustineret, pro insano esse facturū, si certis de uete re hoste suspicionibus nō permoueretur. Affirmauitq; demum sibi per quietē ea nocte apparuisse Leopoldum Austriae archiducem attauum, & Carolū ducem Burgundiæ socerū suum ea torui oris specie, ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nansim, ille ad Semfac ex proditione ab Heluetijs trucidati fuissent, acri quidē sermone et gestu ue

tantes ipsum diutius morari, & ut se periculo statim eripe-
 ret seuerè imperantes. Atq; ita motis castris ad Abduā est
 reuersus: atq; eodem ponte flumine superato ad Alpes iter
 intendit tanta omnium, Gallorumq; præsertim admiratio-
 ne, ut qui dudum inæstimabili metuendoq; copiarum hostiliū
 numero, apparatuq; tormentorum maximo territi et propè
 amentes erant, inopinati euentus gaudium uix perciperent.
 Neq; Triuultius atq; Borbonius ferè præter spem grauif-
 simo liberati metu, abeuntium tergis institere, quòd per Epi-
 rotas præuolantes speculantesq; omnia compertum habe-
 bant nouissimū hostium agmen ualido præsidio confirmari.
 Quando Marcus Sithius cum delecta legione, & M. Anto-
 nius cum equitatu more militiæ incedentes paratiq; ad pu-
 gnā terga clauderent. Nec ullo modo Cæsar generosi spi-
 ritus nunquam expers temerè laceffendus uideretur: ne de-
 decoris metu, aut oborto pudore extimulatus ad primas spes
 gerendi belli indignanter rediret: Sedunense præsertim ex
 ipsa rerum desperatione conferendæ pugnæ auido, ferociq;
 facundia legiones concitante. Gritus quoq; altè uocifera-
 tus à uetere militiæ instituto terga danti hosti totum iter au-
 reis pontibus consternendum esse prædicabat. Eo modo cō-
 positis agminibus Cæsar nihil laceffente Gallo per Cremo-
 nensium fines in Germaniā dimissis Heluetijs est reuersus,
 nusquam memorabili re gesta: nisi q, ex itinere M. Anto-
 nius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam præsidio tor-
 metis expugnauit. Isq; inde Veronam regressus cum Mar-
 co Sithio iussu Cæsaris in eius urbis præsidio usq; ad bel-
 li exitum permansit. At Borbonius Mediolano cum insigni
 Triuultij laude conseruato, Andreæ Gritto gratias egit, q,
 operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignā præ-

stitisset: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito comineatum. Nec multò post bellicarum, & ciuiliū rerum cura Triuultio relicta in Galliā ad regem est profectus, ut quæ gesta erant, ipse idem author & testis coram explicaret. Tanto autem studio propensissimi regis, & magnæ partis aule procerum est susceptus, ut; meritorum, ac eximij honoris causa summus totius Galliæ equitum magister sit declaratus, qui hodie Comes stabilis uocatur, quòd eum regi semper adfistere ex usu bellicarum rerum expediat. Hic honos secundum regem apud Gallos faciliè primus existimatur: quoniam minores equitum magistri, qui in tota Gallia omnino quatuor sunt instituti, ipsius Comit̃s stabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atq; potentiæ nomē tanquam proceribus inuidiosum suspectumq; regibus Ludouicus XI. lata lege sustulerat, quum fortè aduersum se coniurati Galliæ proceres arma cepissent. Quibus demum cum magno discrimine subactis, Iacobus Lucemburgus sancti Pauli comes, qui tum erat summus magister equitum, perfidiæ conuictus capite pœnas dedit, sic ut nemo ei postea in magisterio sufficeretur. Cæterum uti postea compertum est, ea ratione Franciscus, reuocato uetere Galliæ instituto hoc honore Borbonium remunerari uoluit, ut in locum decedentis Odettum Lotrechium Cisalpinæ Galliæ præfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere sibi commendatum, et tum supra generis nobilitatem militari laude maximè florentem.

348

PAULI IONII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XVII.

VM hæc in Italia geruntur, Selymus
Turcarum Imperator Campsonē Gau-
rium Memphiticum regem, eiusq; exer-
citum ad Singam occidione deleuit: in-
deq; Syriam, Iudæam, atque Aegyptum
clarissimis uictorijs peruagatus Mame-
luchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac amplis-
simum Sulthanorum Imperium euertit. Cuius belli causas,
ac euentus rerum gestarum diffusè narrabibus, si prius ad
Persicæ historiæ seriem necessaria scribendi ratione atque
ipsa rerum ac temporum uarietate suis locis intercissam re-
petito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperā
ad Araxem pugnā Persis citeriore regni parte expulsis, et
Taurisio regia urbe in potestātē redacta, Oriētis uictor ap-
paruit, quū ad famā imminentis Hysmaëlis subita ac celeri
profectione, fugienti similis Maiore Armenia decessisset, ad
Trapezontē atque Amasiam Cappadociæ urbē exercitum
in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commo-
ratus delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia,
Ciliciāq; habitis, atq; accitis in supplementū ē Græcia atq;
Illyrico nouis militibus, tāta celeritate atq; diligētia attri-
tus et affluas copias reparauit, ut primo statū uere amplio-

rem quàm antea exercitum aliquanto maturius, quàm Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora paterentur, uel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciammassum oppidum in ulteriore Euphratis ripa positum paulò supra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus in Euphratem euoluitur: quòd Persæ propter magnam loci opportunitatem quàm Maiorẽ ingredientibus Armeniam primùm occurreret, præsidio imposito tuebantur. Id Selymus ut proximis castellis finitimisq; arcebus occupatis ulteriorem prouinciam patefaceret, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autẽ tempore, quòd Sophum Hysmaëlẽ aduersus Hyrcanos & Bactrianos, ultterioresq; Caspij maris accolæ cū omnibus copijs profectum esse cognouerat, facillẽ perficiendi negotij nactus occasione, Euphrate ponte constrato, traductoq; exercitu penè priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atq; oppidum oppugnare adortus est. Ciammassini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti quàm Turcæ circumiecta totis mœnibus ingenti sclopettariorum & sagittariorum multitudine murum propugnatoribus nudarẽt, irrequietoq; oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci spatijs inter se constitutis succederent, simulq; portas dolabris perfringerent, & appositis scalis in murum eniterentur, desertis mœnibus in forum se receperunt. Vbi tametsi uigilijs uulneribusq; confecti erant, diu tamen hostium uim pertinaci constantia sustinuerunt: & ut in supremo urbis casu pro fortunis ac salute omnium debebant, egregiè dimicantes ad unum interierunt. Selymus expugnato direptoq; Ciammasso, et ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulò ante deseruerat, occupatis, tametsi inexpia-

bili odio, & cupiditate gloriæ plurimum incitatus ad Hysmaëlem ferebatur, ac totus Persarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandam existimavit, quàm Aladolum regē, qui tot clades tanta perfidia sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac mōtibus expulisset. Enimvero Aladulus, ut qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogeatur, quum Selymū mouisse ex hybernīs, & ad Euphratem atq; Ciammassum contendisse cognouisset, aggressibus ferisq; hominibus repēte coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si uerò Selimus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prædandi occasionē caperet, ac obsessis itineribus, ut antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassū relicto præsidio cis Euphratē regressus ad Antitaurū, ubi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladulus (ut alio loco memorauimus) mōtanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atq; Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis, & finibus Cappadociæ perpetua ueluti cathena quadā ad Amanum usq; et ultimos Ciliciæ terminos protenduntur. Populus uirtute bellica ferox, & numero amplissimus traditur. Cæterum agrestis est atque efferus, & sola rerum inopia insignis, ut qui prærupta atque aspera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamen in locis armenta equorum & camelorum possident: & pecuariā diligentissimè exercent: cæterorum uita omnis in uenationibus larcinijsq; consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armenijs, ueteribusq; Minoris Asiæ colonis, qui propter assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, &

luctuosissima præsertim Scytharum irruptione quum Ta-
 merlanes clades & terror Orientis provincias omnes im-
 mani rabie deuastaret: in proximos montes relictis urbibus,
 tanquam in pacatū refugerint. Ii uallibus iugisq; omnibus
 perlustratis, fluminū ac fontium opportunitates, mitiorisq;
 cœli naturam & conuersionum Solis maximè secuti ratio-
 nem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illustria
 quædā oppidula condiderunt. Vnde postea coalescētibus eo-
 rum rebus, quum fortissimi quiq; cæteris præessent, regiū
 nomen sibi ambitiosè admodum usurparunt, ut qui horrida
 uirtute censerī uellent, & timeri à finitimis, quanquā syl-
 uis tantum nudisq; rupibus imperarent. Aladoli finibus pro-
 xima est urbs Orpha mirabili fonte oris leprā sanāte per-
 celebris, quā nonnulli Edeßam esse iudicant, quòd ibi adhuc
 extent monumēta Balduini Latinis indicantibus literis. Is
 enim Gothifredo fratre Hierosolymis potito, Edeßā pecu-
 liari suo ductu captā Imperio tenuisse traditur. Nec multū
 inde distat Amida urbs uetus, quæ hodie Caramida ab inco-
 lis uocatur, Mesopotamiæ iuncta. Hæc hodie regio Tigri et
 Euphrate amnibus inclusa Diarbecha dicitur. Aladoli autē
 nobilius oppidum est Maras, uti fas est suspicari, ita uoca-
 tum propter interfluentem ē Cælenæo monte nitidissimum
 amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti Marsiæ no-
 men tulit, multis poëtarum carminibus celebratum. Cæterum
 Aladolus postquam Selymum infesto exercitu
 fines ingressum appropinquare uidet, equitatum om-
 nem (erant ad quindecim milia) ē montibus in conuallē iuste
 amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat nu-
 merum, à dextra ac leua occupare montes iubet; ibiq; quā
 edita loca atq; angustias pro se stare intelligeret: loco mul-

tionem antea explorato atq; munito hostis aduentum expectare constituit. Porro Selymus quanquam locorum iniquitate perspecta uictoriam multo suorum sanguine parandam uideret, q. hostes nunquam sese apertissimis campis commissuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaq; Synambassam eunuchum quem interfecto ad Araxem Cassembassam Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quod extendere aciem, & cornibus uti non poterat, hostem inuadere, & primam eorum frontem perrumpere iubet: ipse uero cum prætorianis, atque Asiaticis equitatu subsecutus subsidiariam aciem pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolita sibi ac in oculis omnium pugnantium regi suo defuere, nanque emissis statim sagittis Turcarum impetum egregie sustinuerunt: cominusq; districtis gladijs, & collatis equorum pastoribus, quum e superiore loco ingruerent, tanta ui subeuntes propulerunt, ut ueteranus equitatus nihil iam multitudine aut uirtute sua proficere posse uideretur. Ab lateribus enim Turcæ propter loci angustias hostem circumire non poterant, & ab peditibus, qui utrinque latera montium infederant & sagittarum nubem mediæ conualli superfundebat, uehementissimè ladebatur. Selymus ubi uidet Aladolum contra ac ratus erat fortiter resistere, et magna ui contendere, cohortes sclopettariorum ex acie ac phalange sua detrahas subsidio laborantibus mittit, ac simul lectissimos prætorianorum conscendere montem iubet. Quorum uim Aladolita sclopettorum procella consternati sustinere minimè potuerunt, extemploq; effusi in fugam, notis tramitibus montes suos ac proximas syluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulsam equitatum uiderent, & succedentibus prætorianis per arduos atque

impeditos calles ægrè in montem eniterentur, sicuti plerunq; accidit, ut trepidos, ac effugere conentes & crurium uigor, et solitæ uires occupatis terrore animis repente destituant: usq; ad occasum Solis in fugam acti, trucidatiq; sunt. Equites ipsi cum rege insuesactos rupibus ac pernicies equos nati paruo detrimento accepto in ulteriora ac munitiora montium loca se receperunt. Aladulus post id factum, q, se omnibus rebus tanto hosti longo inferiorem intelligebat, ducendum atq; trahendum sibi bellum esse iudicauit. Itaq; quum Turcæ passim incensis mapalibus abeuntes persequerentur, ipse in alios atq; alios montes refugere, nullam pugnandi occasione præbere, ac plurimum asperitatibus locorum se tutari. Quibus de causis Selymus ne in sterili, aspera, ac ignota regione, si totis copiis insequi uellet, commeatus inopia laboraret, uel in insidias prolaberetur: septimo die insequenti finem fecit. Castrisq; idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambassam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secum aliquot dierum cibariis cedentium uestigiis insisteret; & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maxime regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quæreret quenam uires, quæuē consilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectissimos quosq; equitum & peditum se cum duxisse: ceteramq; agrestium turbam, ut solitudinem hosti faceret, decedere pagis iussisse, & statiuis castris apud quandam petram constitutis, quò magnam uim commeatus contulisset, nō prius totis uiribus decertare uelle, q̄ hostem ad insuperabiles locorum angustias deduxisset. Eius consilij eam esse causam, q, præfecti equitum consanguinei sui, cui Saxouarogli nomen erat, maxime perfidiam timeret, à quo in ipsa pugna

initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atq; odij signa ab iusto dolore proficisci uiderentur, quod ipse patrē eius quondā propter affectati regni suspicionē per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus, captiuīs cathenas detrahit, eos donis pollicitationibusq; onerat ac dimittit, ut Aladoli præfectum adeant, & secreto redditis ei literis atq; muneribus hominē moneant, ut in ea rerum occasione paternā cædem ulcisci uelit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat eum & summū gratiæ locum apud se, & regnū, quod Aladulus latronum immānisimus obtineret, adepturū. Agrestes ut præceptum erat, eius rei consilio cum Sinambassa cōmunicato, paucos post dies mandata perficiunt, breuiq; præfectus & spe regni, & muneribus, quæ uindictæ cupiditatē exacuebant, ad amicitiam Selymi faciliè pellectus, quum suspectanti insidias Aladolo, omniaq; exploranti aliter nocere non posset, cū magna parte equitum apud quos summā obtinebat auctoritatē, ad Sinambassam trās fugit: à quo postea alij atq; alij ex his qui remāserāt, propositis præmijs ad defectionē sollicitati sunt. Circumuētus his malis Aladulus, qui ut sui ad Turcas deficerent fieri posse non putarat, reliquam spem salutis in fuga posuit. Sed illū paulò post fugientem per asperos mōtes, antris nemoribusq; se occultantē Sinambassa & Saxouaroglis persecuti specu abditum monstrantibus indigenis eruerunt. Aladolis ad Selymū perductus in custodia paucos post dies interficitur, caputq; eius, ut omni bus ludibrio foret, per totā Asiā circumlatū: ac mox quoq; in testimonium partiæ uictoriæ Venetias ad senatum foeda ostentatione transmissum est. Occiso Aladolo Selymus eius regnum in provinciæ formam redegit, diuisitq; in tres

præfecturas, quæ totidē Sanguachis, Turcarū more tribue-
rentur, sic tamen ut Saxouaroglis omnibus præffet: cui
cuncta præter regium nomen concesserat. ipse relicto Si-
nambassa, qui reliquū æstatis in his locis moraretur, ac de-
mū constitutis prouinciæ rebus, ut ad iconium in hyberna
concederet; modico comitatu Byzantium reuersus est. Nā
dum Hysmaëlis & Aladoli bello in Minore Armenia im-
plicitus esse diceretur, à Pannonijs finitimā Mœsiæ pro-
uinciæ partem incursionibus uastari audierat. Quibus de
causis ne Samandriam amitteret, q̄ situm ad Danubij ri-
pas Mœsiæ Thraciæq; propugnaculū propter magnam
eius loci opportunitatem existimatur, octo milia equitum
instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Bossinæ
præfectus erat) Sauum flumen trāsirent, & in Croatiā
ad Cetinū usq; per Illyricum penetrarent. Aliā uero Tur-
carum manū improuiso Danubiū ratibus transuectam, ul-
terioris Pannoniæ fines populari iussit, ut uno tēpore Pan-
nonij ancipiti belli periculo distracti rebus suis temere co-
gerentur, ac simul doceret quæ uires & quantæ facultates
ad bellandū Othomānis forent: utpote qui magni interesse
& tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos su-
spendēdosq; Christianorū animos arbitraretur, si tot tan-
tosq; exercitus cōmodè expediteq; alere & diuersissimis
terrarū regionibus grauissima bella se gerere posse feli-
cibus ausis ostēdisset. Exitu eius anni Selymus quū Pāno-
nios duplici incursione repressisset, hyemē quæ proximē se-
cuta est maioribus q̄ unquā antea apparatibus belli intētus,
Hadrianopoli, Byzantijsq; trāsēgit, Enimuero potentissi-
mos Septentrionis reges finitimos suos Maximilianū Cæ-
sarem, Vladislaum, & Sigismundum celeberrimō conuictis

habito in colloquium deuenisse, & coniuratione facta, indu-
ctisq; Germaniæ, Pannoniæ, ac Sarmatiæ Gentibus, contra
se ingens bellum parare audierat. Sed postquam per certos
speculatores, quos magno sumptu in omnes Europæ partes
dimittebat, ac obseruari in aulis regum, & cuncta diligen-
ter explorare iubebat, renuuciatum est concilia illa Chri-
stianorum nihil præter magnificas conciones, sumptuosaq;
conuiuia certantium inter se regum & procerum habuisse,
uano solutus metu rursus ad Orientem se cōuertit. Ne tamē
absente se aliquod incommodum acciperetur, si forte Chri-
stiani reges ex discessu suo atque exercituū aliquam ad ge-
rendum bellum occasionem arriperent, finitimas prouincias
ualidissimis præfidijs confirmauit. Quamquam sciret Sigis-
mundum proprio belli destineri, quod Mosconitæ Lituaniā
etiam tum nouis incursionibus exagitarent, & Cesarē atq;
Vladislaum intelligeret nihil aduersum se eo præsertim tē-
pore molituros: quorum alter ætate grauius, ac aruinæ pon-
dere suprema ualitudine conflictaretur, alter quod oppor-
tuna Ferdinandi regis morte, noua omnibus bellorum ma-
teria præberetur, magnis comparatis exercitibus, aduersus
Gallos ac Venetos Italiæ totius immineret. Itaque Soly-
manum filium egregiæ indolis adolescentem cum iusto pro-
pè exercitu, ut Greciam Mœsiāq; tueatur, Hadrianopoli
relinquit, Pyrrumbassam magni consilij ac eximiæ uirtutis
ducem Byzantio præesse iubet. Natione hic erat Cilix, &
sanguine Mahometano progenitus, quod mirum uideri po-
tuit, quum alioqui purpurati fermē semper ex Christiana
progenie deligantur. Chersæoglim uerò, cui uni plurimum
ob ueterem beneficij memoriam fidebat, cū copijs ad Prus-
siam in Bythinia collocat, classēq; quam magna impensa

& singulari studio paulò ante deduxerat atque exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipse paucos Byzantij muratus dies, ut tirones, qui in pratorianos legebatur inspiceret, ab ea urbe proficiscitur, & in Lycaoniam ad ueteres exercitus peruenit. Quo quum uenisset, cognoscit Campsonem Gaurium, magnis copijs tota Aegypto iudæaq; eductis in Syriam descendisse: eumq; profiteri se præsidio Persicis rebus futurum, peruasurumq; in Ciliciam infesto exercitu, si Sophus Hismael socius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus uehementer commotus, ne si ipse ad Euphratem progredieretur, propinquus hostis à tergo nudatam præsidij Asiam per Amanum irrumperet, Iconij subsistit, protinusq; ad Campsonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant Iachis uir militaris, & Cadilescher maiore sacerdotio, & sacrarum literarum cognitione insignis. Hic postea huius belli commentaria conscripsit, quæ nos Italico sermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, ut Campsonem orarent, & quàm subiectissimè deprecarentur ne sibi nocere uel impedimento esse uellet, quo minus Hysmaëlem bello persequeretur, qui tot tantasq; Asiæ calamitates intulisset: inductisq; nouis superstitionibus, Mahometanæ religionis certissimas leges deprauare dilacerareq; contenderet. Quod si ille persisteret, & nullis cōditionibus flecti posset, darent operam ut uires atque eius consilia diligenter cognoscerent: & quàm primū ad se reuerterentur. At Campson tametsi etate ingrauescente & florentibus rebus suis tranquillitati atque otio potius quàm armis uel alienis cōditionibus sibi studendū esse arbitraretur, multis tamen de causis profectionē illam & expeditionem necessariā existimabat:

bat: utpote qui multò antea Selymum propter nefarià hominis crudelitatem plurimū oderat, atq; ob eam causam, ut foedus quod sibi cum Baiaxete intercedebat, cum eo renouaret, nunquam adduci potuerat: & tum maximè audacià eius prosperis fortunæ successibus longius prouectâ repri- mere frenareq; cuperet, qua ille tantam sibi potentiæ atq; uirtutis opinionem secundissimo rerum cursu uendicasset. Siquidem Selymus, Taurisio capto, uictis acie Persis, Aladolo superato atq; interfecto & magnus & formidolosus, esse cœperat. Nec deerant qui eum alterum ferè Alexandrum interpretarentur, q, finientibus dormitantibusq; cæteris regibus, totius orbis imperiū sibi animo destinaret. Sed Campsonem maximè impellebat Syriæ in primis, & totius mox amittendi Imperij metus, quo nullū acrius telū ad excitandos suspicaces regū animos reperitur. Quando ea prouincia superbo atq; impotenti Mamaluchorū domi- natu oppressa, ob idq; infida Aegyptijs regibus si aliquo infelici prælio contusæ Persarū uires forent, ad Turcas fi- nitimos protinus defectura uideretur. Ob hæc Cāpson ab initio Persarū legationibus sollicitatus cum Hysmaël fœ- dus amicitiamq; percusserat, Aladiniq; Achomatis filij mi- ferrimi adolescentis calamitate permotus, in animum indu- xerat suis atq; Hysmaëlis uiribus Asiam, Græciamq; ex- turbatu illa immani bellua posse liberari. Aladinus enim quē parte apud Horminiū interfecto ad Campsonē profu- gisse docuimus, in Memphitica aula lachrymis, et squallo- re miserabilis tres annos uersatus fuerat, & ad uindicāda tot scelera. Mamaluchorū animos aduersus Selymum pa- truū omnibus artibus cōcitarat. Peropportunè etiā Ala- doli filius natus maior florētī ætate iuuenis orbatu patre,

& in simili quoq; miseria regno fortunisq; omnibus exu-
 tus quū Memphim cōfugisset, tanta ira atq; indignatione
 omniū mentes ex atrocitate noui sceleris inflāmauit, ut Ma-
 maluchorū principes Campsonem ultro adirent, obseca-
 rentq; ut bellum suscipere uellet. Quod si ipse senecta inua-
 lidus obire ducis munia grauaretur, ipsos per se bellū ge-
 sturos, & sceleratissimi hominis audaciā repressuros esse
 testarentur. Erant Mamaluchi non tantū uirtute, ut qui ro-
 bore corporis equitandi peritia, et armorū genere presta-
 rent: uerum etiā magnitudine animi atq; opibus Turcis ho-
 minibus minimē cōparandi. Sed in primis meminerat se du-
 ce Caitbeio ualidissimos Turcarum exercitus in Cilicia se-
 mel ad Adenam, iterū ad Tarsum perexigua manu profli-
 gasse, Mesithe Palealogo, & Cherseogle Baiazetis gene-
 ro ducibus captis. Vnde sibi ex ea uictoria tanto spiritus,
 tantā arrogantia animorū uanitate desumpserant, ut sibi
 unis præcipuā rei bellicæ laudē deberi, ac neminē esse in
 terris quem armis superare non possent, existimarēt. Ma-
 maluchi fermē omnes Getæ, Zinchi, Bastarnæq; sunt nati
 in Ponto, & circa Mæotidem, ab ea præsertim parte, qua
 Corax amnis in Euxinū effunditur. Regionē recenti uoca-
 bulo Cercaßiam uocant à Cercitis populis, qui in Colchi-
 dem uergunt. Hos Valachi antiquitus Mysi, qui Istro adia-
 cent, & Tartari qui Tauricā ad Dromon Achillis inhabi-
 tant, aliæq; finitimæ gētes Padoliij, Sarmatæ, ac Roxolani
 ab uberibus matris raptos alijsq; exceptos casibus, merca-
 toribus uēdunt, à quibus postea delectu habito, si qui eorū
 corporis & uiriū indole, uel animi uigore præstiterint, na-
 uibus Alexandria, atq; inde ad Memphiticū regem per-
 ducuntur. At Memphi uetere gentis instituto lanistis sta-

tim præceptoribusq; traduntur: qui magna cura ludo inclusos erudiunt. Vbi autem per ætatē arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari, hasta clypeoq; sciēter, uti equū in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc stipendia facere incipiunt, lectiq; in prætorianorum numerum ad equum rescribuntur. Qui indociles ignauiq; fuerint, fortibus perpetuò seruiunt. Ita quum in una militari uirtute cuncta posita, honores præmia, magistratus manifestè conspiciant, tanta omnes diligentia tantoq; ardore certatim militiæ studijs uacant, ut connixi per gradus sæpenumero nudī sordidissimiq; ab initio serui ab infimis equitū ordinibus ad supremā principatus fortunā euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis desertores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati sacris. Nemo enim Mahometano uel Iudæo patre genitus in equitum numerū legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios dignitatis equestris iura non transeunt, quanquam illi paternā supellectilē, prædia, ac domos hæreditate cōsequantur: qua etiā ratione ad filios Sulthanus Imperiū non transmittit. Vnde ē nostris quoq; provincijs perditæ uitæ homines, damnatiq; iudicis cōfugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, decisisq; præputijs, si bello idonei fuerint, ad amplissimos honores prouēhūtur: sicuti ætate nostra in Tangaribardino uidere licuit: qui Hispani nautæ filius uirtute atq; ingenij artibus tantū sibi auctoritatis ac diuitiarum comparauit, ut cuncta propè consilijs suis apud Campsonem administraret: & ad Bataxetem, Senatumq; Venetum missus grauissimarum legationū munere fungeretur. Ad extremum tamen Deos sui sceleris ultores sensit, quum inuidia atq; emulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserrimus in

pedore atq; compedibus expirarij . Neq; mirū esse debet si Mamaluchi ad eas opes, atq; eam uirtutis existimationē perueniant, quum Syri atq; Aegyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neq; arma tractare, neq; equos alere permittantur; neq; ullis adhibeantur cōsilijs . Magnitudine etenim tributorū facti inopes, & quotidianis equitū iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisq; artibus et agriculturæ se dedunt. In hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos, Nā uulgo regij equites insolentius, q̄ cuiquam credibile sit, miseros indigenas contumelijs atq; uerberibus afficere, bona omniū ut lubet prædæ loco habere : uxoresq; eorum & liberos illata ui constuprare consueuerūt. Aegyptij trecentos ferme annos enumerant ex quo ipsi liberi ac nobiles magno fortunæ ludibrio uilissimis mācipijs seruire coacti sunt. Quomodo autem libertate Imperioq; exciderent, satis latè monstrabitur, si q̄ uarijs bellorum casibus nobile illud Imperium iactatum sit, distinctè retulerimus. Aegyptus post interitū Romani nominis Constantinopolitanis Imperatoribus cessit. Sed non multis inde annis, Aegyptij quum sibi omni tempore à Græcis superbè aureq; imperitatum existimarent, euocatis in auxilium Saracenis atque ea in ui Græcis subinde expulsis, Caliphū Saracenorū ducem sibi regem delegerunt. Is à Mahomete pseudo propheta, qui Mahometanæ superstitionis no uas ex Acrij secta & Iudaica disciplina cōmixtas leges Orientis gētibus dedit, originē ducebat . A Calipho cæteri reges, qui eū uaria successione secuti sunt, omnes ueluti reposita Ptolemæorū cōsuetudine, Caliphi nomē acceperunt. Vltimus regū eius nominis in id tēpus incidit, quo Christiani Gothifredo & Boëmundo ducibus Asiam ac Sy-

riam uictoricibus armis peruagati, Hierosolymitanū regnū condiderunt. is ab Almerico, qui Hierosolymis Balduino successerat, armis laceſſitus, quum tantam belli molē egrē proprijs uiribus sustineret; à Sultano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarraconem in primis fortissimum ducem ac cerſiuit. Sed Sarraco tam infidus q̃ impiger repressis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantē custodiæ tradit, regnumq; occupat. Exinde postea Caliphi amisso rerum Imperio, sacris tantum præfuerunt: penes quos confirmandi regis potestas erat: sicuti à pontifice maximo Romanos Cæsares diademate insigniri inueterata consuetudine uidemus. Sarraconi filius successit nomine Saladinus, qui Christianos in Syria & Palæstina sæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus Hierosolymitanū euertit Imperiū. Post Saladinū, qui moriens fratri regnū reliquit, plures filij nepotesq; ex eadē progeniæ Aegyptiū usq; ad Melechsalam tenuere. Melechsala liberorum regum postremus cum Christianis continenter bella gessit. Qui quum ueteranos, ut accidere tot prælijs fuit necessarium, & fortissimos suorum amisisset, Aegyptiorum ingenijs atque opibus suis diffusus noui generis auxilia ex uenalis seruis sibi comparauit. Tartari enim Scythica gens sub id tempus Armeniam atq; Asiam per Cassias portas inuaserant, Comanosq; populos qui ad Cappadociam pertinent prælijs uictos iure belli sub corona uendiderant. Ex his Comanis Melechsala egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis instruxit. Quorum fortissima opera usus non solum postea regni fines egregiē tutatus est; sed & Ludouicū Galorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis siue Pelusium

fuit, stantiuis in castris obsedit: & mox memorabili praelio superatum uiuum cepit. Sed non multò post Melechfala cõspirantibus seruis, in ea uictoriæ felicitate trucidatus est, promptissimûq; Comanorum Turquemenius Imperium & Sulthani nomen arripuit. Verùm Turquemenius dum ex eo fastigio pristinæ conditionis obliuis confervuos, qui principatum detulerant, elatiore animo despicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & Rex & Imperator ab exercitu salutatus quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cecidisset, simili quoque oppressus fraude concidit: summaq; Imperij interfectori eius Bandocaderi delata est. Fuit armis insignis Bandocader: eiusq; ductu Comana seruitia Ricardû Britanniae regem, & reliquas Christianorum copias tota Syria depulerunt. Post Bandocaderem, qui ueneno sublatus est, Elpis, & post eum Melech Vstrephus Imperio potiti sunt. Quorû alter Tripolim Christianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ una omnium reliqua ciuitas Christiano præsidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eos longa serie plures eius conditionis uiri fortes rerum Imperio potiti sunt: quorum nomen obscurius fuit, quòd præclare eorum res gestæ nullis literarum monumentis ea tempestate mandarentur. Sed patrum nostrorum memoria Canbeius opibus & belli gloria longè clarissimus fuit qui accepta per manus à maioribus disciplina, diligentius ac liberalius, quàm quisquam antea seruilem militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, ut graui cura sub seruorum multitudini prospiceretur. Qui paulò ante, coniuratione facta, atque arreptis armis ipsi regi, & equitibus dominis suis difficile ac periculosissimum bellum conflauerant. Hic

est ille Sulthanus, qui quū principes Christianos: ut quemq;
magnificentia atq; animi uirtute præstare audierat, singu-
lari beneuolentia prosequeretur, inter cætera munera Ca-
melopardalim admirandæ altitudinis animal Laurentio Me-
dici Florentiâ misit. Is Turcis in Cilicia superatis, & Per-
sis qui è Mesopotamia Syriam inuaserant, magna uirtute
repressis, domitis quoque Arabibus ad Mecham usque ulti-
mosq; Felicis Arabiæ terminos promotis armis Maximi
cognomen adeptus, trigessimotertio Imperij anno uita exces-
sit, sub id ferè tempus quo Galli ad Tarrum cum Venetis
confluxerunt. Mortuo Caitbeio, Achardinus et Campsomia,
qui summos magistratus obtinebant, quū magnis inter se
opibus de principatu funestissimè contendissent, & diductis
in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atque armis mi-
scuissent; Mahometo Caitbeio filio usurpandi Imperij occa-
sionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui con-
tra leges & ueteris instituti consuetudinem paternam sedē
inuaserat, à Cercassio inter epulas obtrōcatus est. Ipse Cer-
cassius, quòd publicam feruorum causam respexisset, & ius
dicendi regis atq; obtinēdi Imperij Mamaluchis restituisse
uideretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur. Hunc
Giapalatus, qui Damasci Syriæq; præerat, Memphim cū
exercitu profectus regali fastigio deturbauit, & coniecit
in carcerem: Giapalatum autem crudeliter atque auarè im-
perantem aduersæ factionis Mamaluchi duce Tomombeio
expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexādri-
na custodiæ tradiderunt. Eo confecto negotio Tomombeius
Giapalato suffectus est. Is quum initio statim principatus
nihil antiquius duceret, quàm Giapalatum, quem ipse clam
strangulari iusserat, immanitate, auaritia, atque omnibus

sceleribus superare, breui tempore tantū sibi odium concitauit, ut publico consilio Mamaluchi eū extemplo capiendum puniendūq; decreuerint. Ita Tomombeius octauo Imperij mense quum obsessus in regia fugā per cuniculum desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomombeio aulæ procures, ut cruentissimis Mamaluchorum seditionibus occurrerent, quibus ad internitiōē propē eorum nominis per quatuor annos fuerat dimicatiū: Campsoni Gaurio homini iusto & forti, & atque in primis minimē ambitioso Imperium detulerunt. Is recenti tot regū calamitate perterritus, quos paucis mensibus exitiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerū ac militum humeris altē sublatus in regiam deferretur, abnuere Imperium cœpit: reluctariq; demum grauius, & se tanto fastigio imparem dicere. Demū obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata contentū uita in manifestum uitæ periculū conijcere uellent, quando neq; pecuniam haberet expeditam ad donatiū militi persoluentū, ut cæteri consueuissent, neque tantū consilij atque auctoritatis quantum necesse foret ad frangendos seditiosorum impetus, in ea rerum omnium confusione esset habiturus. Contrā procures monere hominē ne præsentis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, inaniq; modestia negligere uellet, capefferet rēpublicam affectam intestinis malis labantemq; atque ipsum regiū nomen, quod uno omnium studio sibi deferretur. Postremò omnes iureiurādo polliceri se neque manu, neque industria, neq; opibus ei ad sustentandā regiam dignitatem esse defuturos, militesq; non antē petituos donatiū, quā ex regijs uestigalibus prouinciarumq; portorijs publicani & quæstores exactam publico nomi-

ne pecuniam coëgissent. Quibus confirmatus adhortationibus Campson se regē salutare æquo animo patitur: administrandi Imperij curā suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorū nummum militibus donatiui nomine diuisisset, et singulari eius moderatione eximiā de se probitatis atque prudentiæ præbisset opinionem; tanta industria, paucis qui res novas moliebantur ueneno sublatis, turbatū agitatūq; ciuilibus procellis rerum statum composuit, ut per sexdecim annos Syria, & Aegyptus nunquam tumultus uel belli nomen audierint. Dignus profectō Campson felicitis atque optimi nomine, si quī tā bonam pacem tranquillitatis et opulentiæ plenā egregia uirtute condiderat, conquiescere, atque otiiū pati, q̄ sumptis temerē armis belli fortunā periclitari postea maluisset. Igitur Iachis & Cadelescher Iconio profecti ad Campsonem, is tum ad Orontem amnē, qui hodie Farfar dicitur, habebat castra, paucorum dierum itinere peruenerunt. Quibus liberaliter magis, quā amicē, uel humaniter susceptis, aliquanto post quum Senatus in prætorio datus esset, ipsiq; demissa oratione mandata exposuissent; Campson in hanc sententiam respondit. Veterē esse Sulthanorum consuetudinem, quod principem in religione locū obtineant, Mahometanos reges, populosq; omnes in pace, cuius ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atque industria continere: Proinde se in Syriam prouinciam suam uenisse armatum, ut pacem Selymo persuadeat. Quod si in ea inferendi belli pertinacia persistat, atque Hysmaëlē, quem fœderis atque amicitiae necessitudine sibi coniunctū sciret, oppugnare pergat; se dignitati suæ ac existimationi consulturū: nec passurum ulterius, ut unius insolētis ambitiosi q; hominis libidine ac furore, humana diui-

naq; omnia permisceantur . Nouisse se iam pridem Selymi ingenium quàm uastū, quàm atrox, quàm inquietum foret, postquam Baiazete patre optimo, tātēq; uirtutis fratribus, ac tantæ spei atq; indolis septem impuberibus consanguineis per summum scelus enecatis, totq; amicis, ac fortissimis ducibus crudelissimè trucidatis, immanitati atque audaciæ nunquam finem uel modum imposuerit . Propterea Selymo denunciarent unam atq; extremā esse pacis conditionem, si ab Hysmaëlis prouincijs abstineret, & Aladoli filio paternum restitueret regnum: quod in Sulthanorum clientela ac fide semper fuisset . Id si faceret, ut rectè facere deberet, præter suam gratiā atque amicitiam, quæ ei maximo usui atq; ornamento esse posset, ipsum longè maiore ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem esse relaturum . Legati tætsi Selymum non destituru incepto, aut arma positurum ulla periculi denunciatione intelligebant; tamen quo maturius dimitterentur, & de repentino Campsonis aduentu ad Selymum celeriter nunciū perferrent, dixerūt sibi magnopere pacē placere: sperareq; se iustis ad hortationibus flexuros animum Selymi. Quoniā aditum ad intima eius cōsilia, & summam ad persuadendum authoritatem haberēt: ac facile futurum, ut ea incendiorum initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nondum ueram belli flammā cōcepissent. Ita cum muneribus dimissi cōtinuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cesaream peruenerat, redierunt. Campson quoq; promotis ab Oronte castris in Comagenē uenit, & ad Aleppum celeberrimam urbem consendit. Eā ex ruinis antiquæ Hierapolis edificatam ab Alepio Iuliani Caesaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res gesserit, et nouæ urbi nomē indiderit, pluribus

coniecturis existimamus . Proxima est Singæ anni , qui c̃
Pierio monte per Comagenē tortuosus & levis haud ma-
gnam aquarum molem trahens in Euphratem euoluitur .
Hanc urbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate , qua
Christiani cū Aegyptijs regibus , de Syriæ & Iudææ pos-
sessione decertabant , quum tota Asia uastitatem fecisset , re-
sistere ausam expugnauit , & incendit . His tamē ruinis etiā
deformata propter magnam loci opportunitatem frequen-
ti mercatorum concursu incolitur . Vix enim quinque dierū
itinere ab proximo Syriæ littore distat , ubi Tripolis et Be-
rytus emporia : finitimaq̃ est Turcis ac Persis , unde Briētis
opes , quas gentes hinc Amanō Syriā ab Cilicia dirimēte ,
illinc Euphrate siniente Mesopotamiā , amplitudine Impe-
rij ad Byrtham urbē Sulthanus attingit . At Selymus quū
per legatos , qui cuncta diligenter Aegyptijs in castris ex-
plorarant , de aduentu numeroq̃ hostiū simul & de Camp-
sonis arrogantia , qui sibi adeo tumide atq̃ insolenter præ-
scriberet , certius cognouisset ; alia ratione ac instituerat , bel-
lum sibi gerendum existimauit : quod neq̃ tutā fore profe-
ctionem rebatur , si oblato nouo hoste in Armeniā cupidius
penetraret , neq̃ suæ dignitatis esse statuebat ad superbi
uanissimiq̃ hominis nutū desistere incepto , expeditioneq̃
dimittere , quā tanta impensa tantoq̃ studio parauisset . Igi-
tur in ancipiti negotio egregium ac necessarium ab animi
magnitudine consilium capit , simulat se rectā , ut cōstituerat ,
aduersus Persas progressurum : impedimenta q̃ & copia-
rum partem , ut certior eius consilij fama ad Campsonē de-
ferretur , suasiā urbem præmittit (hæc olim Sebastia fuit)
Sita est in finibus Hysmaëlis , ubi Euphrates Tauri montis
occursum fractus , ac mox rapido aquarū impetu uictor pru-

PAULI IOVII HISTOR.

ptis ualibus in Mesopotamiā effunditur. Cæterū conuerso in dextrā itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenem irruptione facta hostes imparatos adoriri constituit. Itaq; concionatus apud prætorianos noui consilij rationē exponit, docetq; facilem atq; expeditam esse uictoriā, si adhibita celeritate priusquam retrocessisse ab Aegyptijs sentiantur; eniti in aduersa montiū iuga, atq; eas itineris difficultates ingentibus animis superare uellent: neq; inani timore adducti uana Mamaluchorum nomina horrent. Interiisse enim iam pridem eius gentis robora: illosq; ueteres equites qui Caiubeio duce aliquid existimationis ac nominis militiæ meruissent. Occursuros tantū in acie splendidos quosdam equorū demitores uerius q̄ milites, qui scitē ad spectantium uoluptatē ludicra arte præstigiari in equis sciant: depugnare uerò, & uulnera ferre non possint: ut qui longa pace, ac luxu, urbanisq; delitijs corrupti nunquam castra uel armatam hostium aciem uiderint, nunquam tubarum sonum nisi in ludis atque spectaculis audierint. Proinde eos nulla tormentorum copia instructos, nullis peditum uallatos præsidijs contemnerent, & sicuti sacrarum legū & religionis interpretes sacris ritē peractis omnia prosperē cessura pronunciaffent, ita ipsi spe pleni atq; alacres ad certam de superbo hoste uictoriam profiscerentur. Solere enim Deos immortales his, qui iusta ac necessaria arma induerint, & belli causa præstiterint certā uincendi occasionem proponere. Cæterum superare hostē potiriq; uictoria in dextris eorum situm, qui, quā pro decore gentis ac salute Imperatoris occūbere, nihil in tota uita pulchrius atq; præstantius existimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines suborto, statim acclamauere duceret ac raperet

quo uellet, se cunctas forti audacia peruasuros locorum asperitates, omnesq; labores ac belli incōmodo æquissimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per mōtanos homines itineribus, tres semitas traducendo exercitui destinat, adhibitaq; triplici Asapporū atq; incolarum manu, qui angustias repurgatis callibus aperirent, cōfragosa quæq; et inæqualia itinerū transuehendis tormentis communiri & exæquari, asperioresq; transitus quā iumenta ducerentur, subitario opere cōsterni iubet: Ac simul ut milites ad laborem accenderētur, donatiuū illis ex præsenti pecunia pollicetur, qui in traducendo tormentorū apparatu, extraordinariā operam nauassent. Vnde mox tormēta omnia quum minoris generis essent, nec maiorem Medico malo pilam ferrent, facili tractu impulsuq; humeris militū per iuga et cōualles trāseucta sunt. Factū est incredibili studio militū, qui nouo bello aperiri sibi ad prædam opulentissimas prouincias uidebant, ut quinq; tantum diebus in eo labore assumptis, omnis exercitus cum impedimentis & curribus superato Tauri dorso in Comagenæ campos descenderit. Neq; enim taurus ubi Amani montis nomen assumit, qui locus fermè medius est inter Euphratem secantem Tauri iuga atq; Isicum sinum, qui hodie Aiaccius dicitur, ascensu arduus est, uel insuperabilis: mitescit namq; quum extenuatus ad mare prouehitur, & se multis in locis colendū atq; habitandum præbet Cilicibus montanis, asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie Caramanni appellantur: Ea uox nigri montis accolæ significat, quod Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere uideatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quē paulò ante Selymus euocauerat, ut statim in hostium fines descensum est, cum ualida suorū

PAULI IOVII HISTOR.

equitum manu regionē omnē, quæ ad Amani Tauriꝑ; radi-
ces pertinet, celeri cursu percucurrit: ut simul ubinā Cam-
pson cum exercitu constitisset ex incolis captiuisꝑ; cognosce-
ret, obfessiꝑ; itineribus quantū equitum diligentia effici pos-
set, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama de-
ferretur. Ad Campson qui uanitate atq; superbia inductus
sola authoritate, atq; amplitudine nominis terreri Sely-
mū, & ad præscriptum coërceri posse putauerat, non
prius adduci potuit ut Tauri culmina transmisisse hostes
crederet, q̃ eorum castra, inqueis supra centum milia arma-
torū erant bidui tantū itinere abesse nunciatum est. Ita igna-
rus belli, improuiso metu territus, quū in ipso tanti discrimi-
nis negotio consilium capere cogeretur, ut qui suas atq;
hostium uires tum primū expenderet, fluctuare animo cœ-
pit: æstuandoꝑ; uehementer modò in spem erigi, modò metu
ac pudore agitari: Postremo decoris atq; salutis suprema
cura anxius hæsitare, num cedere infestis rebus, ingruenti-
busꝑ; procellis, et detrectato certamine in pacatiora refu-
gere præstaret; an forti animo cōsistere, atq; ipsam iniqua
etiā conditione prælij fortunā periclitari: Quando longē
honestius foret maiorū exemplo, qui armis atq; ausu par-
tum Imperiū sibi tradidissent, armatū egregie mortem op-
petere, q̃ propagatū per trecentos amplius annos eius mi-
litiæ decus turpi atq; insolita fuga defœdare, uel se ipsum
uideri nimio uitæ desiderio septē & septuaginta annorum
ætate dignitati atq; omni existimatione spoliata, dedecori
ac sordibus reseruare uoluisset. Erant ē ducibus qui tuta cō-
silia speciosis anteferrent: & ante alios Iamburdus cognō-
mento Gazelles magni Caibeij alumnus, uir fortis & mili-
tari prudentia insignis, qui Amani, Apamiæꝑ; præerat. Is

sicuti cū numeroso uetereq; hostiū exercitu tantulis copijs conflagere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedendū, & sedem belli ad Damascum deligendā esse differebat. Quando pedestris & curuum impedimentis tardus ad insequendū Turcarum exercitus tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in supplementū ceteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atq; Aegypto in præsidij forent, proximisq; Arabibus mercede cōductis, in hunc mem trahi bellum atq; hostem difficultate cōmeatus expugnari facile posse: nec cessurum continuo Alepuni minora tantum tormenta trahentibus, si uel mediocri præsidio firmaretur; uenturaq; subinde ē Mesopotamia Persarū auxilia: ipsumq; Hysmaelē Sophū cognito Turcarū itinere in minorē Asiam irrupturū: nec defuturos Christianos, qui ē Cypro Rhodog; insulis, aduersus cōmunem hostem ænea tormenta subministrarent si legationibus adirentur. Quibus comparatis, ex æquatisq; uiribus non temerē postea si conflagere, & summæ rei aleam subire adeo pulcrum existimaret, in aciem esset descensurus. Cæterum grauissima bella, quæ initio uehementes, repentinosq; impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito more spatio elanguescere consueuisse. Proinde fortunæ periculum facere ne properaret: quando errata bellorum, quæ sæpius ducum inscitia temeritateq; proueniant: lugere, ac serò de-testari optimi quinq; possunt: restituere autem atque corrigere nec Diī quidem immortales queant. Mouerat Campsonem, & plerosq; alios opportuna & graui sententia Gazelles, sed quo minus uera audirentur, militaris fremitus, et stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Ii enim quum certiora de aduentu Turcarū au-

PAULI IOVII HISTOR.

dissent, incredibili letitia totis castris exultare, gestire præ
 gaudio, atq; inter se gratulari q; ostendendæ uirtutis, ac
 parandæ laudis tempus uenisset. Iamq; illam tam diu exo-
 ptam occasionem tenerent, qua Campsonem imperatorem
 suum supra titulos & celeberrimâ Caitbeij famam fufis
 cæsisq; hostibus essent elaturi. Nec deerant ex principibus
 qui adulatione, inaniq; iactantia memorâdo quanta cū glo-
 ria ad Tarsum ingentes Turcarū copias nullo propè labo-
 re cæcidissent, facilem atq; expeditam de ipso hoste uicto-
 riam esse prædicarent. Sed in primis Cayerbeius Alepi &
 Comagenæ prouinciæ præfectus, qui postea perfecto bel-
 lo, perfidiæ meritis ad summos honores euectus est, quū de
 studio uirtute atq; ardore Mamaluchorum magnificè lo-
 queretur, quæ ad apparatu numeroq; hostiū uulgata erant
 eleuare uerbis, et saluberrimi consilij rationes euertere pro-
 perabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de causis
 Campsoni infensus, q; ipsius fratrem autoritate & for-
 midandis opibus clarum aliquot ante annis Campson uene-
 no sustulerat. Vnde postea Cayerbeius quum sibi etiam ca-
 uendū existimaret, & se iisdem quoq; insidijs petittum su-
 spicaretur, uocatus Nephim de more ad procerum conuen-
 tus peragendos simulata ægritudine regio edicto parere
 noluerat. quæ res haud mediocriter regium animū exulce-
 rauit. Sed Campson tacita iracundia tempus opperiebatur,
 quo hominem præferocem oblitum conditionis, ac insolenti-
 tius aduersum se, ueluti è proprio regno in præfectura
 aggentē capere atque interficere posset. Id commodè per-
 fici posse uidebatur, si ipse occasione belli ut tū acciderat,
 uel simulatione adeundi Euphratis Hieropolim ueniret.
 Mos enim erat ueteribus Sulthanis, non prius se regio no-
mine

mine uel militari laude dignos existimare, quàm ut proximè fecerat Caitbeius, productis ad Euphratem copijs, apud Byrtham emporium, quod in ripa & antiquum nomen & celebritatem adhuc retinet, consedissent: ac solenni pompa equum ad potandas profluentis undas spectante exercitu in annem adegissent: ut qui ea cerimonia intelligi uellēt, se quā latissimè imperitare, ac paratos armis ostendere suos esse agros qui citra Taurum usque ad Arabiæ solitudines Euphrate omne alluerentur. Verùm obstabat ratio belli quominus eum primo aduentu statim opprimeret: quòd incertis adhuc Selymi consilijs circumspectare Turcarum & Persarum motus, & conceptas differre insidias usque ad belli exitum ex usu presentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites consternati secessionem facerēt, aut in amplissima urbe ad rebellandum ex noua re tumultus excitaretur. Nam Cayerbeius ualidissimas cippias familiaritate ac beneficijs sibi obstrictas habebat in castris, & summam apud Hieropolitanos gratiam atque auctoritatem obtinebat: ac munitissima arce quæ media in urbe accliu in tumulo ædificata erat, fideli custode imposito potiebatur. Sed dum Campson tardius & consideratius ea moliretur, nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus qui officiosi quàm fideles uideri malebant, Cayerbeium secreto monuerunt, ut regias insidias caueret: atque aliquo honesto consilio rebus suis prospicere uellet: Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus nuncios ad Selymum transmittit, qui doloris sui causas aperirent pollicerēturq; se in eius fidem ex occasione concessurum: traditurum arma, arcem, & studia ciuium erga se per quàm egregia: proprijsq; equitatus uires, ut fraternā necem ulcisceretur, ad parandam

de Campsone uictoriam esse collaturum. Cæterum ut promissis fides adhiberetur obsidibus cauerent: & quæ consilia Campsonis, qualesq; eius & quantæ copię essent, sigillatim perdocerent. Postremò adhortarentur ut accederet, & manus cõserere maturaret. Nec Selymus postulatis annuere, proditorisq; uoto subscribere atque ultro maiora etiã polliceri dubitauit, haud ignarus explorari parariq; sibi uictoriã, si amplissimæ uires tanti uiri defectione hostibus decessissent. Itaq; Campson spreto Gazellis consilio quod fidei ac salutis plenissimũ erat, Cayerbeij proditoris, omniũ militum hortatu, atq; ipsa etiam urgentis Fati uiolentia impulsus quum Selymus appropinquare diceretur, prælio dicertare cõstituit. Posita erant eius in castra idoneo in loco ad Singam amnem decimo fermè ab urbe militari: ea ratione, ut milites propinquitate amnis uteretur, et semoti ab urbis tectis atq; delitijs nihilominus ciuiũ facultatibus ac copijs iuuari faciliè possent. Mamaluchi duodecim milium numerum uix attingebant: uerum singulos, ut quisq; eorũ maioribus stipendijs atq; opibus eminebat, plures serui armis & equis liberaliter instructi sequebantur. Decora certè ac insuperabilis acies si uera uirtute certaretur. Viri proluxa barba, et minacibus oculis truces, ipso toto corpore lacertosi atq; flexibiles tãta arte pugnã ineunt, ut post primos statim hastarũ ictus modò sagittis clypeo in tergũ reiecto, modò ferrea claua, interdũ falcato ense, ut locus cõgressusq; poposcerint, admirabili quadã agilitate uirtuteq; depugnent. Equi eorũ ualidi atque acres, atq; Hispanicis forma celeritateq; p̃similes: quodq; supra nostrorum hominum opinionem esse uidetur, tanta ingenij docilitate in primis præstant, ut ad nutus, & ad certas sessorũ

Voces, hastam sagittamq; mordicus terra subleuatâ porri-
 gere, hostem agnoscere, atq; appetere dentibus, calcibus
 cuncta circumsternere, nec horrere propriû cruorem, natu-
 ra consuetudineq; didicerint. His frena argentea, aurata
 ephippia, & squamosi operis ferrea colli & pictoris tegu-
 menta conspiciuntur. Eques lorica, uel thorace ferreis la-
 minis conferto, contentus est. Primorû ordinû equites, &
 quisq; diuitijs clarus galeas ferunt. Cæteri linteo capitis te-
 gumento, quod pluribus implicatû spiris ad elegantiam in-
 torquetur, se satis munitos aduersus cæsim ferientes existi-
 mant: gregarij autem equites uillosis purpureisq; pileis,
 qui graui gladiatorû ictu discindi nequeunt, utebâtur. Cam-
 pson ex omnibus copijs quinq; acies instituit. prima Cayer-
 beio data, quòd in eius prouincia bellum gerebatur. Secun-
 da Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano,
 quod eorû lingua schenobatem significat, cognomentû fuit:
 Is erat tetrarcha Damascenus, uir singularis fidei atq; uir-
 tutis: qui uno tēpore dextrum & sinistrû cornu Turcarû
 inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie sequebatur, his
 uel illis, ubi res posceret auxilio futurus. Quartâ ipse Cā-
 pson, ultima ad præsidium castrorum relictâ, auratis armis
 fulgētem ueluti subsidiariam interuallo duodecim stadiorû
 adducebat. Selymus autē sic instruxerat aciem, ut more suo
 Asiaticû in dextro, in læuo European equitatû, prætoria-
 nos uerò pedites cum tormentis in medio collocatos habe-
 ret. Sed ante peditatû ornatissimi atq; fortissimi prætoria-
 norû equitum, in queis ipse Selymus eo die præter consue-
 tudinē esse uoluit, medio in sinu frōtē obtinebāt. Cayerbeius
 ut statim appropinquatû est, in speciem egregij animi acri
 impetu facto, Europeos adortus est: mox ueluti circumue-

nire eorum aciem uellet, in terga longo circuitu deflexit, ubi nouissimum lixarum agmen impedimentaq; ac innumerabilem camelorum multitudinem magno terrore illato potius, quam multa cæde conturbauit: ut fortis & proditor decori simul atque perfidiæ satisfacere uideretur. In diuersa autem parte Damasceus ut ab latere aperto hostes inuaderet, omissa fronte & circumactis in leuam turmis, in transuersos incurrit: tantoq; ardore à Mamaluchis dimicatum est, ut ingenti Asiaticorum strage edita, ad uexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidissimi rorretis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbassà regij stabuli magister, qui magna ui contra contendebant quin diffugerunt, diutius sustinere potuerunt. Ita uictor Damasceus hostium cornu in duas partes discisso, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equitis peruassisset, cuncta propè in media acie cædibus terroreque compleuit. Erat res posita in summo discrimine, quòd Selymus in cursu hostium propè abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponerat: quòd prætoriani à Gazelle qui Damascei fortunam secuti iam mediam frontem inuaserat: acerrimè premebantur: quòdque Asiatici pulsati atque disiecti nullam restituendæ pugnae rationem inueniebant, quum Sinambassa laborantibus auxilio superuenit. Eius aduentu quoniam nulla, uel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat laceßitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorum retardata: auctiq; Turcarum animi: ac mox hostibus erepta uictoria, quum Selymi iussu in aduersos tormèta dissipoderentur. Quorum insolito fragore consternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipsi singulari atq; admi-

randa uirtute sue, ut erant in medio ab infinita hostium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tamen rerum asperitate nequaquam fracti animo, tametsi à Cayerbeio et à Fortuna deserebantur, neque consilio, neque uirtute sibi defuerunt. Vniuersiq; densato agmine conglobati cū strage Europeorū, & prætorianæ alæ detrimento oppositam aciem perruperunt, & continenti cursu castra atque urbem petere cœperunt. Tum demum acti omnes in fugam persequente Sinambassā cum expeditis et recentissimis equitum. Namque Selymus qui ea die in summo aestu patientia corporis & uigore animi, & consilij felicitate se ipso haud dubiè maior apparuit, ut uictoriæ insisterent, & perterritos sectarentur, huc atque illuc uolitans fuerat adhortatus. Iam Campson urgentibus fatis aciem promouerat, ut uel suis subsidio foret, aut uictoriæ si Turcæ uincerentur interesset, quum in itinere à fugientibus cognoscit defecisse Cayerbeium, fusas esse copias, nec iam omnium fugam sisti possent, tantā esse tormentorum uim, tantamq; hostium multitudinē, ut diutius sustinere nequeant. Quo nuncio elatissimus senex qui nunquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, supremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò post superueniente suorū atque insequentium hostium turba, qui ipso cursus impetu concitati obuios quosque promiscuè proterebant, quum annis, & in gentis herniæ pondere graueretur, et aestu meroreq; deficeret, in eo puluere exanimatus est. Damascenus quoque, & tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes castra atque inde Hierapolim peterent, atque ipsi à nouissimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interire. Selymus eodē in campo ubi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis,

maioresq; exercitus parte in statione collocata, in somnium egit noctem, ut qui uictoriæ ac fortunæ suæ nescius magnopere timebat ne tantæ uirtutis homines captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuenterentur, quos ipse tormentorum metu magis quàm uera militum uirtute pulsos, & coniectos in fugam esse conspexisset. At Gazelles & cæteri Mamaluchi quum de Cæpsonis morte certius cognouissent, uixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta uigilia ab Hierapoli Damascū citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promota acie castra hostium regiæ opulentiæ plena militibus diripienda concessit: atque inde ad urbem progressus Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes sese in fidem recepit: atque immunitatis honore prosecutus est. Periere in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum seruis: maiorq; aliquantò cædes in fuga quàm in prælio facta, quum fatiscentibus sudore equis, & siti passim emorientibus, destituti in pedes ab ignauissimo quoque equite facile opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interiit, qui ut erant præpingues & delicatius in umbra ac stabulis enutriti, quū illo præsertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, uehementiorem ac insolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum est ad septimum Calendas Septembres, eo ipso die, quod mirum est, quo Calderanis in campis biennio ante uictoriâ de Hysmaële retulerat. In partibus autem Selymi supra tria milia equitum cæsa referuntur, ut hinc coniectari licet insignem eum cladem fuisse accepturum, si ab læuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambzâ, ut alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenū incidisset: quanquā recēti atq; integro adhuc peditatus præsi-

dio confirmatus nullum salutis uel ignominie periculum
 adire posse uideretur. Campsonis cadauer biduo post à con-
 quisitoribus absque ullo uulneris uestigio repertum est, quod
 Selymur recognosci, & palam omnibus ostentari iussit, ut
 eæ gentes quæ illum uiuere, & ad reparandas uires Mem-
 phim contendere obstinata crudelitate putabant, omni reli-
 qua spe rerum nouarum deciderent: & qui fideles erant in
 posterum firmiores sublata eius rei suspitione redderentur.
 Nec multo post, quum iam foetore taboq; disflueret, & ad
 coarguendum uulgi famam tridui spectaculo satisfactum
 esse uideretur, apud uetustissimum urbis templum mediocri
 funere tumulatum est. Hierapoli in fidem recepta Selymus
 Iunusbasam cum expedito equitatu, qui uestigijs fugientium
 insisteret, Damascum præmisit, quò et ipse paucos post dies,
 quum inde quoque decessisse hostes, ac fuga Memphim peti-
 disse cognouisset, cum omnibus copijs profectus est. Sta-
 timq; ei Damasceni qui morari uictoriæ cursum, & opulẽ-
 tissimæ urbis fortunas in discrimen adducere alienum à ra-
 tionibus suis existimabant, absque ulla dubitatione portas
 aperuerunt. Quorum exemplo permotæ maritimæ ciuita-
 tes, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon, atq; Ptolemais
 missis legationibus, acceptisq; Turcarum præsidijs, similiter
 deditionem fecere. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum
 conuentum in castris habuit. Ea Damasci moenibus
 iuncta erant, ne quietæ & frequentissimæ urbis status, &
 mercaturæ commercia, quæ summa omnium securitate ab-
 uarijs remotissimarum nationum negotiatoribus tractari con-
 sueuerant, intromissa militum multitudine, turbarentur. Quam
 quam ea esset in castris disciplina seuerissimis acerrimi Im-
 peratoris legibus constituta, ut quum milites nihil sibi ex ea

uictoria licere intelligerent, in fertilissimo autumnno horti
 sine custodibus tuto relinquerentur. Quo metu adeo pruden-
 ter penuriæ prouisum fuit, ut Turcarum castra cunctis in
 locis rerum omnium copia semper abundarint. Itaque adsci-
 tis legum peritis, euocatisq; eò omnium ciuitatum legationi-
 bus, insignes Syrorum controuersias audiuit, atque finiuit.
 Præfectos prouincijs atque urbibus dedit: recognouit uecti-
 galium rationes: & nonnulla ex uetere Sulthanici iuris for-
 mula, quæ iniqua uel onerosa populis uidebantur, ut summā
 sibi inde liberalitatis atque iustitiæ laudem compararet, an-
 tiquauit. His rebus hunc in modum optimè constitutis, quā
 satis quietis & spatij ad recreanda iumenta, quæ longi et
 perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum ar-
 bitraretur, atque ipse omnibus consilijs ac uiribus Aegypto
 totus immineret, Sinambassam cum quindecim milibus equi-
 tū adiuncta his ualida manu sclopettariorum, quæ ex ordine
 Ianizarorum et Asapporū delecta fuerat, in Iudæam præ-
 misit, qui cuncta passim eius regionis loca exploraret; atq;
 iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditissimum fore
 putabatur, aperiret. Ea urbs ad mare, atque Aegypti fines
 pertinet propinqua arenosis solitudinibus per quas difficili
 periculofoq; itinere ab Syria Aegyptus ulterior, ac ipsa
 Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle
 Memphim peruenerāt, cæteriq; omnes, qui è cunctis regni
 partibus eo conuenerant, consilio habito, ut in asperis ac dif-
 ficillimis tēporibus accidit, nulla ambitionis uel inuidiæ con-
 tentione Tomumbeium natione Cercassium regem sibi dele-
 gerunt. Is tū magnus Diadarius erat: qui magistratus post
 regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat.
 Cæterum ei uiro tantum uigoris atque industriæ inerat, ut

qui afflictas res, & labantem Imperij fortunam uirtute erigere posset, solus esse omnium propè Mamaluchorum opinionione crederetur. Is ut statim Sulthani nomen adeptus est, ratus suam dignitatem & reliquas spes omnes in armis, et in una belli fortuna esse collocatus singulari studio arma, tela, equos undique conquirere, tormenta cōflare, ex seruis qui militiæ idonei uidebantur, turmas cohortesq; instruere, et ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit. Præterea peritos regionum magno proposito præmio per deserta Palmirenorum in Mesopotamiam, atque inde ad Hysmaëlem cū literis mittit: qui petant, atq; orent ut minorem Asiam incursionibus exagitet, & in primis in Comagenem discessu hostium uacuā nudatamq; præsidij irrumpat. Selymum enim qui tum in Iudææ finibus esset, duobus exercitibus facile intercludi posse, & commeatu prohiberi: Quando littora nullis Turcarum classibus tenerentur, quæ terrestres copias aduectitijs commeatibus subleuare, uel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de recessu cogitarent, excipere ac auertere possent. Id si faceret, ipsum & Aegypti simul rebus propter eius causam in summo discrimine constitutis subuenturum; & tot insignes iniurias, quas ab infensissimo hoste nuper accepisset, nullo propè negotio esse uindicaturū. Dū hæc à Tomumbeio administratur, Sinambasā pluribus Arabum turmis quæ latronum more uias obsederāt, facile pulsas, patefactoq; itinere Gazam peruenit. Eum Gazæ ses tametsi Mamaluchis fidi erant, tamen q. sine præsidio militū portas claudere, & tentare defensionem periculosi & insani propè cōsilij esse iudicabant, deditione facta protinus recipiunt. Urbis copijs exercitū iuuant: ac simul gra-

tidas agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acerbissi-
 mæ seruitutis iugum depulissent: seq; omni tempore mansu-
 ros in fide ob eius rei memoriam pollicentur. Sinambassæ
 colloquio eorum studio, cætera quæ sibi usui erant eis impe-
 rat: Sub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimen-
 ta castra locat: atque eo in loco Selymi aduentû expectare
 constituit. Interim ut erat multis militiæ experimentis eru-
 ditus, operam dat, ut regionē, quæ passim infrequentia ædi-
 ficiorû et aquæ penuria aspera incultaq; est, ac arenosi præ-
 sertim eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis perli-
 cit, qui proximos Arabum duces oblatis amicitiae cōditioni-
 bus sibi concilient, et quid Mamaluchi ad Memphim parēt,
 quibusq; uiribus confidant, diligenter explorent, & protin-
 us ad se reuertantur. Contrà Gazenses, qui natura Turca-
 rû hostes erant, & iam à præsentī exercitu quotidie rerû
 suarum detrimenta sentire cœperant, Tomumbeium de Si-
 nambassæ aduentu certiore reddunt. Doceant eam Tur-
 carum partem antequam Selymus adueniat facile posse op-
 primi atque deleri, si ualida Mamaluchorum manus cum pe-
 ritis ducibus ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex com-
 posito Mamaluchi intempesta nocte sepitos hostes inuase-
 rint, eruptione facta protinus castra aggressuros, et iniectis
 facibus cuncta cæde atque incendio turbaturos. Consilium
 Tomumbeius et Mamaluchi statim probant: mittiturq; Ga-
 zelles cum sex milibus armatorum equitum, & magna
 Arabum multitudine. Gazelles enim q. salutaria eius con-
 silia à Campsone atque alijs fuissent spreta, unde mox pu-
 gnæ auidi tantam sibi calamitatem temeritate contraxis-
 sent, ipseq; in ea prælii asperitate & prouidi ducis prom-
 ptissimis equitis officia fuisset executus, ad summam belli-

ex uirtutis opinionem peruenerat. Sed uixdum eo profecto
 Sinambassæ per Syros exploratores defertur Mamalu-
 chos adiūctis Arabibus à Memphi per desertā ad se oppri-
 mendum iter ingressos esse: atque eos, q̃ expediti in equis
 absque ullis sarcinarum impedimentis exierint, ante biduū
 adfuturos. Qui nuncius sicuti opportunissimo tēpore Tur-
 carum exercitui salutem attulit, ita maximo postea ad sum-
 mam totius belli uictoriam momento fuit. At Sinambassa
 quanquam de Gazensium perfidia nihil cognouerat, tamen
 quòd illa eadem ut erat prouido solertiq; ingenio sibi acci-
 dere posse suspicabatur, ne sibi cum duplici hoste negotiū
 foret, Mamaluchis occurrere, & prælii fortunam experi-
 ri constituit. Ergo de secunda uigilia, castris silentio egres-
 sus ē cōspectu urbis discedit, et Memphitica uia ad quintū-
 decimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pa-
 gus, quo uiatores pro hospitali diuersorio, ob perennis atq;
 largissimi fontis opportunitatem utebantur. Ibi fortē et Si-
 nambassa subsistere uolebat, & Gazelles horis conquesce-
 re, & suos recreare, ut noctu & maximè recentibus equis
 Gazā peruolaret, pari consilio cogitabat: quū uno fermè tē-
 pore ab antecursoribus eleuari ingentē puluerē, et mox ad-
 uentare copias utrinq; duci nunciatur. Gazelles improuisa
 re uehementer animo perturbatus, quòd se deiectū consilio,
 atque hosti imparem futurum si congregi uellet fessis præ-
 fertim equis intelligebat, quanquam de comuni omnium
 salute in uestigio consilium capere cogeretur, tamen animo,
 non deficit: suos cohortatur ut arma expediant, et negotiū,
 quod per insidias perficere nequiuert, id sibi in aperto
 uera uirtute omnino conficiendum esse existiment. Ex ad-
 uerso Sinambassa aliquanto celerius, quam Gazelles acie

instructa, quoniā milites, quæ fieri uellet si prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffusè apud cunctos suorum ordines concionatus est. Sed finis eius orationis fuit ut omnino fugæ obliuiscerentur, postquam omnia circum clausa atque infesta nisi uictoribus futura essent. Illudq; in primis persuasum habere uellent neminem ea die periturum, nisi quem certissima fatorum lege Dij in mortales exitio destinassent, pariq; periculo et fortes in medijs hostium gladijs salutem, & timidos in tutissima etiam fuga ineuitabili sorte mortem inuenturos. Erant sclopettarij in cornibus, quæ rara et simplici acie in longū porrigebantur, ea ratione ut liberius sclopettis uti, et latiore spatio circumuenire hostes possent: hastati uerò medium tenebant locum, ut Mamaluchorum impressionem sustinerent. Gazelles autem appropinquans Arabum turmas ad disturbanda cornua præmisit, & quadrato agmine in mediam aciem inuectus est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero superiores uim armatorum equitum ferre non poterant, iamq; pulsî loco, atque in diuersum irrumpentibus Mamaluchis disiecti fugam oculis atque animis circum spectabant, quum iubente sinambassâ sclopettarij, qui ad primam gladii procellam Arabas expulerant, reductis cornibus uniuersam hostium aciem circumuenerunt. Quo casu uiri pariter & equi à tanta multitudine eminens mortiferis glandibus sternebantur, nullusq; in medio circumuentis uirtuti locus relinquebatur, quoniam ubi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate sua cedere assueti, uelocissimè fugiebant: undique huic rei omnibus pugne locis studebant, ut equos non conferrent, & solis sclopettis uterentur, Gazelles quum defatigatos

extrema lassitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius sperandum esse arbitraretur, multiq; iam ex fortissimis suorum cecidissent, aut uulnerati essent, ipseq; præaltum uulnus ceruice recepisset, cum reliquis ferro sibi iter aperiens, amissis omnibus signis militariis per easdem solitudines Memphim profugit. Periere in ea pugna Alexandrinus præfectus, & Orcomas Memphiticus prætor uiri insignes: præterq; eos magnus Arabum numerus, & mille ferè noti equites. Nec Sinambassà letam aut in cruentam uictoriam adeptus est, nam supra duo milia equitum & in his aliquot clarioris nominis præfectos dederat. Turcæ quum à meridie ad occasum Solis protracta pugna atque ob id exanimatis cursu equis, fugientes persequi non possent, ipsiq; inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem castra posuerunt. Sequenti autem die caesorum spolia toto campo per otium lecta, capitaq; hostium abscissa cadaueribus, quæ ab ipso barbæ habitu, quod Turcæ cunctas corporis partes præter labrum superius radant, facile dinoscebantur, palmarum arboribus adfixere, ut impigre nauatam ab se operam testarentur: ac simul ea immanis spectaculi nouitate transaturi mox Imperatoris sui oculos: ad ostentandam eius diei uictoriam detinerent. Interim Gazenses quum ex oriente Sole uacua hostium castra conspexissent ut qui diutius perfidiam dissimulare non poterant, rati Sinambassam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum inde retro in pacatiora loca refugisse; nonnullos Turcas ex numero ægrorum, ut luce facta sequerentur, relictos impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò post circiter duo milia Turcarum equitum, qui ad augendas Sinambassæ copias à Selymo submittebantur, forteq; ea ipsa

hora superuenerant, & magna cū solitudine num in ea loca cū exercitu Sinambasā peruenisset, sciscitabantur, hostiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui postea eo accepto incōmodo quum Sinambasā cū uniuersis copijs aliquo aduerso casu, uel hostium fraude perijsse putarent, quē ad Gazam castra haberent constitutū fuerat, atq; ibi Selymi aduentum opperiri existimabant, & propterea trepida fuga regrederētur, ab Arabibus in itinere trucidati sunt. Nec unus eorū omnino incolumis euasisset, nisi Iulebbo Achaia Sangiacho ad Ramā urbē occurrisset. Is enim pariter à Selymo missus cum ualida manu Græcorum equitū ad Sinambasā cōtendebat, cuius aduentu audacia persequentium Arabū repressa est. Ceterum Arabes euocatis ad prædam alijs atq; alijs suorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti cōflato exercitu, Turcas ad Carasbaram uicū consecuti sunt: Pugnatumq; est iniquissimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibusdam angustijs, quæ ad extremū spatiosæ uallis coarctabant iter, à tergo simul, à fonte, & à lateribus se ostenderant, Arabum arma erant præter sagittas longissimæ hastæ utrinq; ferro præfixæ, quas ad mediū agili manu comprehendunt. His summa peritia in pernicipibus equis utebantur, & aduersi pariter, ac fugietes hostem letifera cuspide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci, & hastarū genere impares procurrare nō poterant, circumuentiq; in orbem pugnare, ac simul iter facere cogebantur. Eratq; res in magnum adducta periculū, nisi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis, quæ præsidij causa secum adduxerat, eos qui fauces occupant uti erant editiore in loco cum multa strage deiecisset.

set:apertoq; itinere inde celeriter suos eduxisset. Quibus angustijs superatis patientiores nactus cāpos meliore aliquantò cōditione iter facere cœpit. Nam per sclopettarios & sagittarios eminus rem gerebat, & quū hostes appropinquabant, aperta acie confertas hastatorum turmas emittebat. Vbi uerò densior atq; amplior Arabum globus sese offerebat, in eos tormenta certis ictibus mittebantur. Contra Arabes dispersi circumuolitare, nouissimo abeuntium agmini instare, subsequi nequeuntēs & uulneribus retardatos opprimere. Postremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conuiescere, pati. Hic dies Turcis longè grauissimus fuit, nam plures eorū siti uulneribus, & cursus labore cōfliccati ceciderāt: nullumq; iam subsidium extremis eorū rebus ab numerosa ac pertinaci hostium multitudine relinquebatur quū magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborantibus ac perditis superuenit. Selymus enim Himbracorbasā cum ualidis copijs ad tuendam Syriam atq; Asiam in Persarū finibus constituto, atq; accitis Bizantio nouis militibus, quī magna atq; ornatissima classe in Syriam trāsportarentur, castra Damasco promouerat: & ut rei frumentariæ consuleret, quæ exhausta in regione angustior erat, separata suorū agmina certis interuallis singulis quoq; diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militū interuentu eo periculo liberatus sequenti die Selymo occurrit, et quæ sibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramā, & mox toto itinere cōtigissent quæq; ipsi coniecturis Sinambassæ exercituiq; eius, ob crebras insensissimorū hostium insidias accidisse existimarent, ordine exposuit. Quo muncio Selymus in summa animi sollicitudinē adductus est: quod nisi exploratis &

cognitis Sinambassæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem consistere iudicabat, minimè sibi procedendum esse arbitraretur. Sed mœrore atque ea cura anxio paulò post Syri speculatores superuenere, qui rem uti à Sinambassà gesta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia est affectus quoniam ea uictoria & apertā sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione confectum esse providebat. Postero die exercitus Romam ductus proximaq; eorū Arabum mapalia, qui tantas transeuntibus iniurias intulerant, ut cæteri exempli atrocitate deterriti à latrocinij abstinerent, cum uxoribus eorum ac liberis concremata. Indeq; præmissis pedestribus copijs, quæ Gazam iussis itineribus contenderent, ipse ad leuam Hierosolymas deflexit: ut urbem uetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Oriētis celeberrimam inuiseret. Ea tunc miserabili sacrarū ruinarum deformitate inculta atque deserta non à Iudeis ueteribus incolis, qui tūc toto orbe extorres in admissi sceleris poenam nec sedem nec patriam habēt, sed à paucis Christianis incolebatur. Il cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis ob concessam uenerandi sepulchri possessionem graue tributum Aegyptijs regibus persoluūt; nec florentes ætate opibus Europæ principes ullis ueræ uirtutis uel immortalis gloriæ stimulis ad uindicandam iniuriam excitantur; quum religionis causam tanti non ducant, & intestinis bellis uel infami otio absumi, id demum regium atq; æterna laude dignum arbitrentur. Selymus ueterum prophetarum monumenta suppliciter ueneratus Mchometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus tanquam pijs probisq; hominibus pecuniam in alimenta sex mensium largitus est, atque inde unā tantū Hierosolymis

lymis moratus noctem Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere diu noctuq; cū Arabibus continenter dimicatum est. Namq; illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant: ubi locorum angustijs iter impediabatur: quod extenuari Turcarū agmina necesse erat trāuersis prælijs laceſſebant, et cōminus improuiſi præliabatur. Si in ualles agmen se demittebat, ipsi è uertice collium paratos antea ingentium lapidum cumulos prouoluebant, neq; ullum in ſclopettarijs præſidium erat, in quibus ſummum fore putabatur. Nā coelum per eos dies uento & continuis imbris adeo fœdum fuit, ut ſulphureus puluis in lagenis & cornibus ſeruatus humore cōcepto lentefceret, & ignis paſſim humentibus funiculis exſtingueretur. Tamen uirtute prætorianorū effectum est ne aliquod maius incommodum in cōſpectu Imperatoris ab nudis latronibus acciperetur. Nā captis lanceiſtalaſſes ſuccincti uestes in aduerſos mōtes euadebant, atq; illos deturbabant: neq; angustis in locis eos cōſiſtere: uel obſidere fauces patiebantur. At Sinambaſſa, qui Gazenſes necatis defectionis authoribus, bonisq; eorū direptis, et pecunia publicè imperata, meritis perfidiæ poenas dare cōēgerat, cognito Selymi aduētu, ueſtrices copias hoſtiū ſpolijs exornatas eduxit: atq; obuiam eſt progreſſus. Quē Selymus multo cū honore uerborū cōmendauit, & muneribus ſericæ ueſtis, ſignatæq; pecuniæ omnes præfectos, & ſigillatim fortiſſimos quoſq; equites proſecutus eſt. Exinde caſtra quatuor tantū dies Gazæ habita, q̄ nullū perterritis iam hoſtibus, & duplici clade afflictiſ, moræ ſpatium dandū putabat, & nouū regem authoritate nondū collecta, ipſamq; Aegyptiū ſitus munitione, numero hominū, & copia frumenti ualiſſimam ma-

ioribus præsijs confirmari nolebat. Quæ omnia tametsi proficiscendi summam celeritatem efflagitabāt, atq; ipsum ad gloriam & famā naturali cupiditate properantem nouis stimulis ad maturandum accendere uidebantur, tamen & reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna utriusque multitudo instituenda: quibus per uastas & fontium penuria desertas harenarū solitudines ingentem aquæ uim toto itinere camelorum subuectionibus comportarent. Siquidem ab Gaza ad Memphim harenæ incultæ & steriles iacent, quæ si uentis agitatæ fuerint, sæ uientis pelagi similitudine in fluctus adeo turbidos attolluntur, ut sæpe eleuati pulueris nube cuncta undiq; obscurent: & cedente passim inæquali sabulo incedentium uestigia fallant, uehementerq; fatigent. Verum illis diebus præteritos imbres tanta cœli tranquillitas consecuta est, ut nihil ad summam traducendi exercitus felicitatem Selymo defuerit. Namq; ær nullis turbatus procellis quæ harenas excirēt, atq; officerēt oculis perpetua serenitate cōquieuit, ac simul tanta uis aquæ omnibus ferme locis reperta est, q̃ pluuialis humor harenis imbibitus fodientibus puteos ad oppressionem duorum pedum occurrebat: ut frustra comportari utres, ac sitim timeri uulgo milites existimarent. Nō defuere tamen Arabes, qui toto itinere ad prædā undiq; confluerent, nec quemquā hostium excedere agmine, uel remissius subsequi paterentur: Cui uni malo facile duces occurrebāt: nā toto exercitu distributa erant tormenta, quæ à turmarum præfectis, ut quisq; periculo proximus erat in hostes emittebantur. Valida quoq; sclopettariorum manus nouissimum cogeat agmen, quorum præsidio qui debiles & tardi, atq; ob id opportuni iniuriæ erant egregiè se defendebāt

Eo modo nequicquā laceſſente Arabum turba propè Men-
 phim octauis caſtris peruentū, præcedente Sinambaſſā, qui
 cum Europeis unius diei itineris ſpatio Imperatorem ſem-
 per anteibat. Erat pagus ad ſextum lapidem ab urbe Mē-
 phi, qui Matharea dicitur, Baſami fœcunditate memorabi-
 lis. Ibi enim hortulus eſt humilibus arbuſculis conſitus, unde
 liquor ille omniū odoratiſſimus reſudat, quum eburneis cul-
 tellis extremi cortices inciduntur: cui propter inſignes ui-
 res, quando id donū natura alijs terris inuiderit, morbi ho-
 minum & oborta luxuria eminentiſſimū pretium fecerunt.
 In eum locum iuxta Rhodaniam uicum Tomumbeius omnē
 nouum ac ueterē tormentorum apparatus contulerat, fos-
 ſas tranſuerſas toto campo et publica uia quæ leuibus cra-
 tibus ac terra inæquabantur, perduxerat: ipſeꝫ cum Ma-
 maluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoꝫ Arabū equi-
 tatu opportuno in loco conſtiterat eo conſilio, ut Turcarū
 copiæ quum appropinquare inciperet priuſquam ad teli ia-
 ctum acceſſum foret improuiſa tormentorum multitudine
 ſternerentur: ipſeꝫ protinus cum perturbatis, in inſidiasꝫ
 prolapſis undiq; tota uirū mole circumſuſus æquiſſima cō-
 ditione decertaret. Hæc autem adeo peritè ac prudenter in
 tempore conſtituta atque perfectæ erant, ut nemo omniū in
 exercitu eſſet, qui de eius diei uictoria dubitandum eſſet pu-
 taret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas immi-
 nebat, niſi Fortuna, quæ ſicuti Selymo ſemper fauit, ita To-
 mumbeium aduerſa atque inſenſa perſequeretur, paucorū
 perfidia operoſis Mamaluchorum conantibus occuriſſet.
 Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum
 equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contrā
 ac ipſi comitiorum die optauiffent, ad id faſtigij euectum ad

uersæ factionis suffragijs ægrè ferebant. Ii siue ingenij prauitate impulsī, siue spe adducti præmiorum liberaliorisq; militiæ, quòd labantibus partium rebus nouas ac certiores amicitias sibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambasā tanquam ad primarium ducem suæq; nationis hominē trās-fugerunt. Erat enim Sinambasā ignobili Epiri uico in mōtanis Ambraciæ natus, quem memorabilis casus in eā uirtutis atq; opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcā quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in umbra dormitātī ad prehensa morsu uirilia exedisse ferunt: protinusq; eum ueluti eo corporis uicio nobilitatum à conquistōribus insignum puerorum Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductum. Vbi eum mox Fortuna, quem paulò ante nō temere, at sæua tamen sorte castrauerat, fatalis uirtutis auspicijs ad destinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambasā atq; Selymus edocti cuncta hostiū consilia cognoscūt, ac in primis quales sibi, quātasq; insidias Tomumbeius sūma caliditate summoq; artificio tetendisset: in quas necesse foret incidere, nisi ab uia publica, rectoq; itinere deflecerent. Quamobrē ijsdem perfugis ducibus in leuam magno capto circuitu antequā dilucesceret insolitum iter ingrediuntur, atq; instructa acie, productisq; tormētis, ne quid moræ ad comitendam pugnam interesset, euitata castrorum fronte, auersis hostibus se ostendūt. Ea re animaduersa Tomumbeius ex hostium itinere coniectura iudicans insidias suorum proditione fuisse detectas, quanquam incorporabili dolore animi conflicaretur, quòd ea omnia quæ tot hominum labore, tantoq; studio perfecisset inuidente fortuna puncto temporis deperissent; nihilominus, ut erat egregiè fortis, ad consilium pristinumq; uigorem sensus omnes extem-

plò reuocat, accitisq; ad se omnibus præfectis, quid fieri uelit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerū angustia constituto omnia uno tempore erant agenda, signum, quo milites conscendere equos atq; arma capere iubentur, proponendum, conuertendus castrorum ordo, instruenda acies, milites confirmandi, & tormenta, uti casus postulabat, in contrariā partem traducenda. Quæ res sicuti eas nisi ægrè atque turbatè unus Imperator administrare non poterat, ita raptim atq; peruersè à pluribus simul ducibus agebātur. Sed illud in primis omnem administrationem retardabat, magna omnium concursatio ad traducenda tormenta: è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis, ac ferreis confibulationibus rudi & naturali ueterum artificio continebantur. Ea propter inusitatam grauitatem nisi subditis pluribus iumentis, & scutularū ac uectium impulsu, magnoq; cū labore hominum suo loco dimoueri non poterant. Quæ uerò curribus imposita erant quum ab incondita ac festinante turba cum ingenti clamore impellentium atque adnitentium per omnes castrorum uias traherentur, conscendentes equos, & coeuntes ad signa milites tumultuario transitu perturbabant. Verū his difficultatibus duæ res subsidio erant, militū alacritas, & supra q̄ credi par sit, eorum omnium constantia singularis. Non enim ut in repentinis casibus accidit, in quibus ipsi etiam ueterani sæpenumero pristinae uirtutis obliuiscuntur, ullo timore concepto, spe animisue deciderant. Siquidē bis acie uicti maiorem fiduciā, maioresq; semper spiritus sibi desumpserant, quum non uirtutem pugnandiq; peritiā, se Fortunā sibi defuisse iudicarent. Igitur Tomumbeius instructa acie, & militibus magno ardore prælij signū deposcenti-

bus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduersariorum cornua circumuenire, et tumultuario prælio laceſſere iubet: ut Turce equites penè priusquàm ipſe inductis ſuorum turmis procurreret, ancipiti pugnae periculo turbaretur. Mox tormenta quæ iam deducta ac directæ in hoſtes fuerant, diſſplodi imperat. Idem continuò fecerunt Turcæ, nam iuſto ab ſpatio maiora minoraq; ſemel miſerunt, ac rursus omnibus celeriter impletis, eorū currus ad ſagittæ iactum promouerunt: certatumq; diu eſt hinc atque inde ſolis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptij liberatores fermè omnes interfecti, pluraq; eorum tormenta ui pilarum hoſtilium curribus excuſſa, perfractaq; ſunt. Nā Turcæ complures tormentariæ artis peritiſſimos magnis inuitatos præmijs ex Italia atq; Germania in caſtris habebant, ac multos in primis ex illa Iudeorum colluie, quæ pietate Ferdinandi regis omnibus expulſa Hiſpanijs in contumeliam noſtram toto poſtea Orienti huiusmodi rariores artes inſolitas atque mortiferas importauit. His omnibus præpoſitus erat Iacobus è regio Lepidij horum operum egregius artifex, qui iampridē Turcarum muneribus illeſtus deſerto Chriſti cultu, ad Mahometi ſacra deſecerat. Sed quum iam præliū utrinque ad manus adduceret Mamaluchi trucē atque horribilē clamorē tollunt, et tripartito magna ui Turcas adoriuntur. Selymus enim ſuperius inſtitutū ſuum ſeruans ſic incedebat, ut lunata acie aduerſis hoſtibus appropinquaret. Præerat Aſiaticis in dextro cornu Muſtaphas, in ſiniſtro Iunuſbaſſa: ipſe mediā aciem ubi prætoria phalanx erat, cum magna tormentorum multitudine obtinebat. Sinambaſſa autem toti ſummæ certaminis præeſſe iuſſus ad incertos pugnae euentus cer-

tam sibi aciem ex fortissimis equitum ab una quaque ala detractis delegerat. Quibus ex Selymiana phalange & uirtutis & uelocitatis eximia quingentos pedites sclopettarios admiscuerat, ut ab omni pugnae loco quantumlibet subitis casibus paratus ei suorum parti subsidio foret: quæ ab hostibus maxime premeretur. Ita uno ferme tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum constitisset, & iam Mamaluchorum alæ cū cornibus pari fronte concurrissent, ac in tergis Arabes, ut imperatum fuerat, impigre dimicaret, quatuor simul prælia distinctis in locis exarserūt. Nar rant qui huic prælio interfuere & clamore militū & tympanorum tubarumq; sonitu, & fragore tormentorum, & pulueris nube, armorumq; strepitu adeo omnium mentes attonitas confusaq; fuisse, ut cuncti promiscue cæci furore, & uecordia audacia proruentes: quum nec uoces tesseraq; dignosci, nec uideri signa, nec ducū imperia exaudiri possent, magnam suorum pariter atque hostium stragem per mutuū errorem ediderint. Nunquam enim antea ullæ acies maiori bus accensæ odijs inter se concurrerant: nunquam duo maximi reges minore salutis cura pertinacius atque ardētius corporis aut animi uirtutem ostenderant: Nam quæ ambo pari suo atque exercitum periculo, quum se uitæ simul atq; Imperij aleam subiisse manifestè perspicerent, nullam sibi reliquam spem, nisi quam ipsa uictoria peperisset, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque uindictæ studio incensus, ut Europeis parē Gazensi cladem redderet, unus bassā magno impet uadortus primas ac resistentes turmas obtriuerat uexilla prostrauerat, ac Arabibus à tergo premētibus, illas omnium bellorū uictrices copias, ubi Thracum, Thessalorū, ac Macedonū robora erant, terga quæ nunquā ullus antea

hostis conspexisset, dare coëgerat, quum Sinambassà in omnem uictoriæ occasionem animo ac uiribus intentus cū recenti ac ualida suorum manu in latus hostium aduolauit: & inclinatam ac fœdè disiectam aciem reparauit. Verum paulò post ipse Sinambassà, qui supremo uirtutis opere edito manifestam hostium uictoriam interpellarat, conuertentibus sese in nouum hostem Mamaluchis Bidone pugnacissimo duce, ante alios egregiè pugnans obtrūcatur. Eius quoq; equites exanimem humo tollere ac seruare conati, Gazelle turmas explicante ut rari liberius gladijs rem gererent, quo genere pugne Mamaluchi maximè præstabant, magna ex parte cæduntur, atque fugantur: egregiaq; illa prætoria cohors quum destituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu restitisset, tota in medio protrita, concissaq; est. In altera autem parte Mustaphas cū omni suo equitatu uehemēter inuectus sinistram Aegyptiorū alam in qua Heylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clarissimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò ante à tormentis insigne detrimentum acceperant, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis campi spatijs emittebantur. Ea re animaduersa Mustaphas abolendæ ignominie auidus semel perturbatis acriter instare, disiectos, lassatosq; inductis per cuneos turmis fundere atque prosternere: ac tota acie armis uocēq; conspicuus Asiaticos adhortari, ut ueteris militiæ decus, q. Hierapolitanis in campis nuper amisissent, illa die uirtute egregia, uel honesta morte recuperandum sibi esse censerēt. Eodem quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie ad peditatum peruenerat, plura ipse clara facinora curuato ense ut erat corpore ac uiribus ingēs, ediderat, atq; Arabes exteriora Turcarū agmina corona præcinxe-

rant, eosq; auersa ac duplici acie pluribus in locis pugnare
 cœgerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in
 tanta rerum iniquitate subsidium phalangem promouit, cuius
 impetum neque equi acres, ferroq; coniecti, neque uiri
 uictores ferre potuerunt. Pars enim militum per interualla
 sclopettis utebantur, pars prætentis cuspidibus frontem hastarum
 sylua ita præseperant, ut obuia quæque ubi illa cō-
 ferta ordine unius corporis armatorum stabilis moles incū-
 beret, sternerentur. Pugnatum tamen est uario utrinque eue-
 tu ab hora quarta ad occasum Solis, nec ulla copiarum pars
 exitit, quæ diuersas pugnae uices alterna sorte non tulerit,
 adeo enim uicti uictoresq; mutua atque implacabili rabie
 efferati peruicacibus animis decertabant, quum Mamalu-
 chi ab his eripi sibi uictoriā quos tam latè cecidissent, Tur-
 cæ uerò tã diu sibi resistere duobus prælijs ab se paulò ante
 superatos indignarentur, ut languidæ etiam manus fessaq;
 & prægrauata uulneribus corpora, quæ una ira ac obstina-
 tione animorum sustentabantur, suffectura continuis cædibus
 in alteram lucem uideri possent, nisi nox ipsa tantæ cladi fi-
 nem attulisset. Prior Tomumbeius haud dubiè uictus summæ
 rei diffidens receptui canere iussit: ut sui qui iam phalangi
 pares esse non poterant, non pulsī, sed reducti uiderentur.
 quod ad confirmandos militum animos, & ad retinendam
 authoritatem pertinere plurimum existimabat. Iam enim
 illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomūbeio,
 ut miseri solent, meliora speranti secundos rerum euentus
 promittere uidebatur, si animo nō deficeret: ac seruatis quæ
 supererant copijs bellum instauraret. Prælio interuentu no-
 ctis dirempto Turcæ uictores potiti hostium tormentis at-
 que tētorijs Mamaluchos, qui iter fugæ simile Mēphim in-

PAULI IOVII HISTOR.

tendebant, ad multam noctem persecuti sunt. Pugnatum est die Iouis Nono calendas Februarias anno à partu Virginis decimo septimo supra Millesimum & quingentesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus uulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emissa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus uel quia sanari non poterant, uel quia ita decebat, postero die mactari iussit: scilicet ut Sinambassæ manibus, quem unicè defleuerat, dignioribus uictimis parentaret. Erant Turcarum copiae tam etsi egregiè uicerant, uehementer secundis etiam praelijs attenuatæ. Quarta pars ualeitudine atque uulneribus erat confecta, magnumq; equorum numerum superemensi itineris labores eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de causis Selymus aliquid de sua uetere festinandi consuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolabant uoluntates perspectas habebat, nondum quibus in locis Tomumbeius constitisset, quibusuè consilijs niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus nisi maturè ac diligenter exploratis suam ac totius exercitus salutem numerosissimis incolis urbiq; totius terrarum orbis amplissimæ minimè committendam esse statuebat. Igitur hisdem in castris ad Mathaream, Rhodaniamq; uicum quatrīduo moratus saucios cum cura reficit, suorum cadauera effossis magnis scrobibus sepeliri iubet: hostium uerò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeq; promotis castris, ut commodius aquaretur in planiciē inter Cayrum uetus & Bulachū proficiscitur.

PAULI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCOPI NV-
CERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS.

LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot
usq; adeo funestis, atq; asperis rerum
successibus fractus collectis undiq; Ma-
maluchis, loco inter Memphim nouam
& Nilum amnem idoneo castra posue-
rat: ad octomilia seruorum Aethiopū
armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellio-
nis memoriā antea usus non fuerat. Præterea Mamalucho-
rum filijs, ac Mauris clientibus suis, iudæis atq; Arabibus
aperto uetere armamentario, arma telaq; tradiderat, & bel-
lum priore maius atque atrocius aduersus Turcas impigrè
moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli diffi-
cultates, amisso scilicet omni propè tormētorum apparatu,
& fortissimis equitum ferro absumptis, supremi consilij
dubias spes, quas dira necessitas exprimeret, æstuante ani-
mo ita uersabat, ut postquam nihil aperto in campo uera uir-
tute proficeret, totus ad dolos bellicosq; astus uerteretur,
utpote qui integris nuper copijs uires improspere periclita-
tus nequaquam iterum iusto prælio contendendum arbitra-
retur, nec duci uel extrahi in æstatem bellum posse infir-
missimis opibus suis, ac desperatis auxilijs consideret.
Itaq; noctu adoriri ac incendere Turcarū castra constituit:

PAULI IOVII HISTOR.

cuius consilij due rationes esse uidebantur: quarum altera erat in celeritate posita, ut prius ipse aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hostes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes et tumultuariæ erant, uel ipse in contemptionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ seruitutis auidi, rebellandi occasionem nutantibus animis expectabant. Altera erat ut tormenta, quæ in repentinis & nocturnis maximè casibus nullo propè usui esse cõsuessent, noctis beneficio deuitaret: qua parte uirium hostes magno suo cum detrimento superiores esse didicerat. Verùm & hos quoque conatus, quū iam omnia ad patrandū facinus parata essent similis transfugarum perfidia euertit. Namque Selymus prodentibus aliquot Mamaluchis, qui despecta regis fortuna, ut in calamitate miseris accidit, quotidie trāsfigiebant, cognito insidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis passim magnis ignibus intentiore cura excubare iusserat. Qua diligentia sequenti nocte peropportunè factū est, ut Tomumbeius delatus ad castra non medio cri cū iactura temerè prouecti primi agminis repelleretur: Supremamq; inde procul dubio ea nocte cladem accepisset, nisi flammarū totis castris collucentiū insolito splendore admonitus festinantia agmina, quæ ultro contra hostiū tormēta citato cursu ferebantur, animaduerso prælio cōtinuisset. Eo depulsis consilio Tomumbeius omniū suorum hortatu Memphim ingressus est. Namq; Mamaluchi quum omnibus uicti prælijs aliam gerendi belli rationem ineundā sibi esse censerent, ut urbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præsidio cōfirmaret, atq; ingressu hostē prohiberet, suadebant, ut qui in tanta rerū acerbitate postquā pro focis, uxoribus ac liberis, certandum foret, in eorum

conspectu ac in ipsis domorum uestibulis pugnantes occum-
 bere, decorum & pristinae uirtutis gloria dignum arbitra-
 rentur. Itaque singuli equites domos suas digressi, familiā
 omnem et summa tectorum uario genere telorum instruūt,
 Aegyptios suae quisque uiciniae suppliciter orant, ut arma
 aduersus communes & crudelissimos hostes capere uelint:
 nec se trucidari, uxores uerò ac liberos in seruitutem ab-
 strahi patiantur: quando nec ipsis, etiam si medios se gerere
 & neutrum contra alterum opibus suis iuuare uellent, par-
 surus esset, si semel immanis atque auarissimus hostis (quod
 Dij auerterent) bello uictor euaderet. Quum uictoria libi-
 dinis atque insolentiae plena neminem agnoscat, nisi eum qui
 minimè consilij incertus & dubius, dum Mars adhuc com-
 munis, re manuq; partium fortunam adiuuerit. Erant ple-
 rique ex ditioribus Aegyptijs, qui sicuti rerū atque imperij
 commutationem, mercaturae, fortunisque suis detrimētosam,
 atque inimicam fore prouidebāt, ita studio atq; opera Ma-
 maluchis non deerant. Contrā pleriq; ē media classe ciuū,
 & ē plebe infima ingens multitudo, quae periculi expers sē-
 per in alieno damno lucrum facit, quod se per trecetos pro-
 pè annos in luctuosa & miserabili seruitute omnia extre-
 ma perpeffos esse meminerat, intenti in euentū supremi cer-
 taminis foribus suis se continebant, & tacitè letabantur:
 quod non sine Deorum immortalū cura tempus aduenisset,
 quo nefarii impotentesq; domini tantorum scelerum poenas
 darent, ac uindicta alieno praesertim sanguine peteretur,
 unde mox ipsi oculos optatissimo spectaculo satiarent. Inte-
 rea Tomūbeius intētiſſimo labore ac studio portas aditusq;
 omnes communire, singulos duces singulis plateis prae-
 ponere, per omnia fora cōcionari, nihil remissum in opere es-

se pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficilimum putatur, summam spem rediuiuamq; uirtutē intrepido uultu præferre. Ipsi uerò equites supra necessitatē quæ extremis in casibus ignauos etiam accendere atque efferare consuevit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequabantur. Nam quisq; uti eorum ingenium atq; industria ferebat, notioribus uicis suis fossas transuersas ac trabes ingentis crassitudinis perducebant, alij præacutos stipites occultis in scrobibus queis incautè prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in cōpitis ac triuijs frequentioribus fenestras, & domorū frontē pro copia tormentis instruebāt. Quæ omnia tāta celeritate administrabātur, quòd nemo uel equitum splendidissimis ligones, aut sordidi operis laborem detractabat; ut non prius excogitari, quā perfici cuncta uiderentur. Erant portæ, certiq; aditus qui in urbem ferebāt, quanquā urbs amplissima atq; uetustissima nullis moenibus cingeretur quorū unus directis ac latioribus uiarū spatijs ab Orientali porta ad arcem mediamq; urbem pertinebat. Ceteri aditus per angustos calles, & enormes uicos habebant, quibus tormenta commodè apteq; deduci, uel instructæ armatorum acies tuto committi non poterant. In hunc maximè locum Tomumbeius iustas uires contulerat quòd necessariò ab ea parte irrupturos hostes propter uicorum amplitudinem intelligebat: reliquas urbis remotas regiones mediocribus præsidijs impositis tuebatur. Interiora uerò, ubi arx erat, à ualidissima copiarum parte tenebantur, ut quò uis hostium clamorq; & periculū milites auocasset, intenti ad opem ferendam celerius accurrere possent: quoniam urbs omnium maxima ab exteriori circuitu patentibus ubiq; ingressibus parua manu defendi nō poterat. Mē

phīs enim uasto ambitu tres ingentes urbes complectitur: sed hæ rarīs inter se iunctæ ædificiis unam efficiunt, quarū frequentissimā hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem sex miliarium secundū Nilum amnem protenditur, & ab Nilo passus mille paribus semper interuallis distat. Latitudo eius decem stadia non excedit. Media in urbe arx est molli tumulto imposita, cuius amplitudinem & elegantiam potius q̃ munitiōem nostri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immensis porticibus, hippodromos, minoresq; aræ plures, atq; triclina in omnes cœli obuersa regiones. Exteriora uerò turribus ac propugnaculis, eximijq; operis pinnarum corona præcinguntur: unde subiectæ circumquaq; urbis spatia, Nilus præterfluens, ipsæq; pyramides amœnissimo prospectu conspici possunt. Non longè ab regia lacus est, aqua ex Nilo corriuata manufactus, eū ædificia miræ pulchritudinis undiq; claudunt: summaq; est eius loci amœnitas, quum et piscari, & auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed hunc alius nobilitate superat, figuræ triquetrae lacus in extrema huius noui Cayri regione quæ Bulachum respicit. Is per emissarium lapidei operis ubi ferreae sunt cataractæ crescēte Nilo impletur, eo etiā latiore canali fluxio cōmissus nauculas admittit, quibus interdū noctuq; qui letioris uitæ genus colunt, et amoribus uacāt, peruehūtur. Domus ad elegantiam ferme omnes ipsa frōte, lacui imminet, quarum uestibula perpetuo podio & marmore leuigato circumstratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibūdijq; admovent, effusamq; ac captandas auras uirorū ac mulierū multitudinē cytharis, musicisq; cōcentibus salutant. In Orien-

tali lacus latere prætoriū exurgit paucis ante annis Dul-
tibeæ reginæ opibus ædificatū, quo cætere amœnissimi tra-
ctus ædes structuræ specie atq; interiore elegantia facile
superantur. Parietes enim porphyreticis & uariegatis in-
crustationibus relucebant : laquearia & concamerationes
bracteato auro, prætiosioribusq; pigmentis, & multa arte
præcellentium artificum ornabantur: quin et tota domo tes-
sellati & uermiculati operis pauimenta, fenestras mino-
rumq; ornamenta portarum, ex alabastrite, & candidissi-
mo marmore, multoq; passim ophite cælata spectare erat.
Postes ualvæq; ipsæ ubiq; solido ex ebore, ac internitente
passim ebено elaboratæ tanta artificū eruditione luxurian-
tibus in certos orbes nodorum capreolis, ut mirantium ocu-
los detinere, nec satiare posse uiderentur. Nec apparatus si
ad interiora peruaderes, magnificētissimis ædibus erat in-
ferior: utpote qui & reginæ fortunæ, & muliebri luxuriæ
aptissimè responderet. Quæ omnia mox uictor Selymus,
uiolatis etiam parietibus, ut integra exquisitorum lapidum
ornamenta detraheret, Byzantium asportauit. Præter eū
lacum omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerū
& Mamaluchorum domus uisuntur : quæ à nostris homi-
nibus maiorem amœnitatis quàm structuræ commendatio-
nem accipiunt: Cætera urbis humilibus casis & sordidis-
sima plebe replentur. Extant etiam tria Christianorū tem-
pla diuersis in locis, quorum unum multo alijs uenerabilius
existimatur propter cryptæ famam, ubi Maria uirgo se-
uitiem Herodis effugiens cum infante Deo Christo latue-
rit. Alia Barbaræ uirgini & Georgio equiti diuis etiam
apud eas gentes celeberrimis nuncupata sunt. Cayrū nouū
continuatīs propemodum ædificijs Bulachum sequitur.

Id op-

Id oppidum in urbis effigiem altioribus tectis superbum Nilo adiacet, & à Mamaluchis cæterisq; nobilibus æstiuo tempore frequentatur: ut incrementis Nili exundationes voluptatis causa ab editioribus locis prospiciant. Eo cuncta nauigia quæ aduerso amne subueuntur, applicant: cæterum mercatorum concursus nouo in Cayro celebratur. In aduersa ripa contra Bulachum piscatorum ac nautarum casæ atque tuguria ex cratibus, & palmarum folijs contecta uisuntur. Paulò supra Bulachum Cayrû uetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificijs interuallo uiginti stadiorum adnectitur: & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris structuræ ædificia utramq; ripam obtinèt. Contra est insula medio in amne hortorum & uillarum amœnitatæ memorabilis, ubi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipse ingenti eius insulæ rostro proscinditur. In ea templum est filiæ Pharaonis regis amore, & Moseos periculo tantæ rei repetita memoria celebratum. Verùm Cayri ueteris ædificia magna ex parte in hortos et squallētes ruinas abiierunt. Ibi antiquam Memphim fuisse multis coniecturis existimamus. In ripa amnis Sulthanus Campson egregij operis turrim arcis fastigium altitudine superantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore uersatis in cacumen excepta perpetuo demum aquæ ductu per castella, & lapideos tubulos, toti regiæ uarijs siphonibus immittebatur. Ab uetere Cayro quinque militibus passuum in Africæ parte pyramides absunt, barbaræ uanitatis monumenta: quando insanas opes ostentantium æternis etiam in molibus tituli nominaq; perierint. Intus sunt conditoria Aegiptiorum regum distincta in cellas, quæ pretioso selectoq; lapide uestiuntur. Ea

loci odore tetra sunt, & tenebrarum aspectu formidanda. Nam que propter ad crescentes rudera cumulos angustissimo ingressu descendantibus sæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus uespertilionū agminibus. Multi in summitates earum euadunt, & narrant inde aspici Alexandriae pharum, & fluminis ostia in mare erumpentis, adduntq; eas ad medium infimæ basis spatium ob altitudinē sagittæ ictu minimè posse pertransiri. Verū miraculo pyramidum excepto, coactis in unum tribus nihil admirandum præter incolarum multitudinē conspicitur. Populus enim, supra quàm credibile sit, per omnes uicos numerosissimus occurrit, sed magna ex parte incultus & sordidus: nam Mamaluchorū metu ostentare opes non audent, qui diuites existimantur. Hi camelis asinisq; uehuntur, solis sibi equos usurpantibus Mamaluchis. In uniuersum plebei pariter ac diuites ueruecina carne, atque orizæ pultarijs famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquisitas dapes, uel gulæ irritamenta nouerant: gallinacijs tamen generis pullos nobilium admittunt mensæ, quod eorum magna sit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ suæ oua non incubant, sed ea in clibanis tempore sensim adhibito ita fouentur, ut mirabili arte compendioq; pulli intra paucos dies progignantur simul & ducantur. Cæterū Selymus ubi Tomumbeū Memphim ingressum esse, & Mamaluchos omnes coactis in unum uiribus extremam belli fortunam periclitari uelle certius cognouit, propius urbem admouit castra: et milites adhortatus est, ut toties uictos hostes ea die omnino uincendos, & penitus debellandos existimarent, paululūq; adniteretur ut superiorum laborum atque uictoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura essent, quāta ipsi uel immodicis ani-

mis antea concupiuiſſent . Reſtare paucos cum deſertiſſimo rege , qui quum uulneribus ac timore occupati campeſtrem aciem ferre nequeant , domi in oculis & complexibus liberorum atque uxorū ſupremum uitæ caſum expectare decreuerint . Vocari ſe ultro ab Aegyptijs Mamaluchorum nomini inſenſiſſimis , qui illorum excidium auidiſſimè expectent : & ſe ad delendam peſſimorum atque immanium hominum progeniem è domibus pugnatuſque polliceantur . In his tamen reliquis fuſi perterritiſque exercitus debelladis ſummam totius belli uictoriam conſtare , quando pro uictis cenſeri non poſſint , qui adhuc ſperant , arma teneant , ipſaque Imperij ſede atque urbe maxima potiantur . Proinde in eius diei euentu cum ſalutis & gloriæ , tum fortunarum omnium rationem & caſum conſiſtere exiſtimarent . Rem uerò nullius propè negotij periculiſque futurā , ſi in nouo pugnandi genere , ut antea ſe duce bellis omnibus enixè feciſſent , omnino ſibi peruincendum eſſe ducerent . Ardebant prædæ cupidine militum animi , paratiſque & diducti in ordines irrumpendi ſignum expectabant , quū Selymus Baſſuela porta ingreſſus equites pluribus ſimul locis , ſed latiore uia prætorianos immiſit . Occurrere equitibus equites , præliumque atrox in triuijs , & anguſtis in callibus edidere : pedites uerò prolatis in frōte colubrinis , atque falconibus , hisque ubi hoſtiū agmina cernerentur repete excuſſis , cōpita rectis oppoſita regiōibus ſtatione deſenſoribusque nudabāt . Vbi uerò ad munitiōes foſſasque peruentum , dum impulſu obiectas trabes amoliri , foſſasque transcendere conarentur , contraque Mamaluchi impigre obſiſterent : tanta ui , tantaque animorum peruicacia certauere , ut nuſquam acrius uel cruentius memoria noſtra ſit dimicatum . Mamaluchi enim pariter ac Turcæ uires om-

nes, & cunctas bellandi artes in id unum pugnae discrimen contulerant, haud ignari pro uita atque Imperio, ultimo eo certamine dimicari: quando summa utrinq; premia, aut extrema supplicia uictis atq; uictoribus ludente Fortuna ostēderentur. Plurimum cedis erat apud munitiones, nam Turcae incautius progressi in cæcas fossas alij super alios cummulati prementibus ultimis procidebant: alij acutissimis uallibus induebantur. Ipsæ matres familias, & pueri è domibus uirili audacia in subiectos saxa ac tegulas prouoluebāt. Hos contra Turcæ, ut quisq; eorū in fenestris uel tectis conspiciebatur, destinatis sclopettorum ictibus ferire, effringere fores, unde supnè uis telorū ingrueret: intra domos uario euentu pugnare. Ipsi quoq; Aegyptij modò arū modò illarū partium fortunam speculantes diuerso studio utrosque pro hostibus ducere, atque oppugnare, ut quemcumque uictorem fors daret, illum etiam egregiè inuisse uiderentur. Erant diuersis in regionibus plura simul contracta certamina: nam transuersis uicis quum discurrerēt modò hi, modo illi in nouos hostium globos incidebant: & qui uictores in fronte urgebant sepe interclusi ab hostibus in tergis cædebantur. Viæ, & quantum spatij inter tecta relinquebatur, horrendum uisu, coaceruatis passim cadaueribus tam multo cruore madebant, ut eleuatus puluis, qui initio densissimus erat, sedaretur. Aër nihilominus fumo & caligine tormentorum, & sagittarum nube erat obscuratus, tantusq; erat militum clamor, armorumq; strepitus, atque ipsorum tormentorum fragor, ut terra tremere, & conuelli ædificia uiderentur. Pugnatum est continenter duobus diebus, ac totidem noctibus ancipiti Marte, ita tamen, ut Mamaluchi, qui numero pauci labori atq; uigilijs sufficere non poterant, cedendo in

interiores sensim urbis partes desertis primis munitionibus se receperint. Tertia die Mamaluchi quum in ipso summæ rerum fortunarumq; omniū discrimine, quod supremos hominum conatus atq; animos augere consuevit, uersarentur, tanta uirtute pugnam redintegrarunt, ut Turcas ad multū spatium propulerint: & aliquot eorum falcones interceperint. Quo casu Selymus dicitur de uictoria desperasse, iussisseq; ut ædificia passim incenderentur impellente eum ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta penè aduersus Aegyptios iracundia, quod Iunusbaşa in oculis eius è fenestra lapide caput ictus graue uulnus paulò ante sustulerat. Iam tecta miserabilem flammam conceperant. iam ululatus plorantium & deprecantium Aegyptiorum audiebatur: iam ipsi Turcæ languidius pugnantes ut receptui caneretur expectabant, quum à pluribus simul nunciatum est hostes ab diuersa parte instante Mustapha loco pulsos superatosq; supremum auxilium in fuga posuisse. Etenim Mustaphas morantibus Aegyptijs Mamaluchisq; transfugis ad amplissimā plateam peruenerat, ubi Mamaluchi stratos frenatosq; equos collocarāt: ut si quid durius accideret, eò se reciperet, atq; his conscensis, in proxima quæ statuisserent loca se proriperet. Hos omnes Mustaphas deiecto præsidio, q. ut in parte urbis minimè suspecta ex pueris ac mulionibus infirmissimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res sicuti in grauissimis atq; inexpectatis casibus accidere solet, uigorē eorū atq; impetum magnopere debilitauit. Quamobrē spe fugæ sublata, quum undiq; circumuentos se perspicerent, præliūq; nulla alia spe, nullis subsidijs, sed sola uirtute sustentaretur, confessione sua uicti terga uerterunt. Multi cum Tomumbaio, qui ne uinceretur eo prælio cunctas artes uirtutis at-

que consilij nequicquam expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus transuecti in Segesticam regionem contenderunt. Alia multitudo Aegyptiorem domibus foedissimisq; latebris se condidit. Ex fortissimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum inanum Deorum tota urbe maximum confugerunt, ubi quum diu sese tanquam ex arce defendissent, quod nisi honesta conditione deditioem facere nolebant, ad extremum siti, lassitudine, uulneribus, tormentisq; expugnati uictoris arbitrio se dediderunt. Quorum pars conuiiente Selymo ab iratis militibus in uestibulo trucidata pars secundo anne post aliquot dies Alexandria deuecta est. Selymus inclinante uictoria extemplo cohortes duas ad restringendos ignes praemisit, ac tota urbe circummissis praekonibus pronunciari iussit Mamaluchos qui intra duodecimam horam se dederet omnes fore incolumes: post id tempus deprehensis nullam fore salutis conditionem. Aegyptijs autem qui latentes proderent, se daturum praemia: contra qui occultassent, se protinus eos palo infixurum: uxori- busq; ac liberis uenundatis, domos ipsas esse concrematurum. Ad cuius edicti famam magnus eorum numerus prodijt, quibus statim cathenae iniectae. Iiq; omnes postea contra iussurandum, quod fugae consilium cepisse dicerentur, in custodia crudelissimè trucidati sunt. Nonnulli qui fidei ac amicitiae iura proditione uiolare noluerunt, delati ab alijs uicinis ciuibus extrema supplicia perpeSSI pro amicis quibus se deuouerant, constantissimè periere. Exinde milites uictoria feroces scrutari cuncta, protrahere abditos atq; obtruncare: praedari etiam Aegyptiorum domos, nihil clausum secretumq; relinquere. Erant qui uno tempore iisdem in aedibus auaritia, crudelitate, atque libidine grassarentur, quum quisq; eò uires im-

petumq; transferret; quò à natura raperetur. In magna namq; licentia quisq; suis moribus facile seruit, effuseq; blanditur. Eodẽ die Gazelles, qui paulò ante ad cogendos Arabes conducendaq; auxilia iussu regis in Thebaidem profectus fuerat, superuenit. Is quũ euersis omnibus rebus neq; manu, neq; consilio proficere possset, ac Dijs iratis infestisq; belli fortunã, quæ toties partium conatus transuerso impetu perfregisset, minimè sibi amplius tentandam putaret, ad Selymũ fide accepta cũ tribus Arabum ducibus, multisq; equitibus uenit: atq; ita locutus est. Si Fortuna, quã summa uirtute tibi conciliasti, felicitati nostræ non inuidisset: hodie nõ haberes postquã cuncta armis tuis subacta sunt, unde reliquos mortales animi magnitudine superares. Integris rebus nostris atq; opibus, dum pro uita ac imperio certaretur, Turcarum nomen inani uirũ fiducia elati semper contempsimus, & te uti hostẽ decebat, acerbissimo odio persequeremur. Facto demũ periculo omnibus uicti prælijs, quũ & mirificam atq; diuinã uirtutem tuam, & secundissimas uictorias, quæ non sine Deorũ immortalum consilio tribuuntur, miraremur; supplices ad te uenimus, ut meliorem fortunã beneficio tuo sequeremur, & tu ipse parcendo atque ignoscendo uictis ac deditis, qua una uirtute homines cœlitibus æquatur, supra immortalis gloriæ tuæ terminos nomen & famã extenderes. Iam uero quò diu ille regis nomen uiresq; retinuit, & in aliqua luce uersatus est, fidelem operam præstitimus. At quum iniquo suo fato profugus, incerta etiam salutis fama solitudinibus ineret; deserti potius quàm desertores ad te confugimus, studium nostrum asque operam tibi meliore conditione probaturi, si cõmutata acerbissimarum rerum sorte nobis ui-

PAULI IOVII HISTOR.

nere, & auspicijs tuis militare licuerit. Selymus quod Ga-
 zellem propter eximias animi corporisq; uirtutes, quibus
 clari uiri etiam apud hostes gratiam promerentur, appri-
 me nouerat, quodq; Arabes quos maximè timendos esse in-
 telligeret, foedere atq; amicitia sibi obstringere cupiebat,
 omnes humanissimis uerbis excepit: & singulis stipēdia cō-
 stituit, hortatusq; est ut ueteris fortunæ obliuiscerētur, et cō-
 fecta ex liberalitate sua sperarent. Nec multò post quum ab
 Achasia urbe Mauri simul atq; Arabes adiunctis quibusdā
 Mamaluchis, qui eò profugerant, Memphiticum agrū in-
 cursionibus uastarent, sæpeq; frumentatores Turcas, ac mu-
 liones qui paulo longius pabularentur, interciperēt; Gazel-
 les cum parte exercitus ad debellandos eos missus est: Qui
 celeriter expugnata, direptaq; Achasia, & latronibus ma-
 gna ex parte trucidatis, superiorum dierum iniurias cū ma-
 gna sui laude Imperatorisq; lætitia uindicauit. Interea To-
 mumbeius in Seiecta regione, quæ trans Nilū ad Cyrenai-
 cam uergit, his etiam tot malis uictus bellū reparabat. Ve-
 nerat ab Alexandria ad eum ualida Mamaluchorū manus,
 quæ ab urbis præsidio literis euocabatur: multi etiam eū ex
 fuga comitati fuerāt. Non deerant partis Africæ Arabes:
 & Mauri quoq; regionis incolæ studiū atque operam suam
 pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegiptiorū,
 quorum domus ipsæq; familiæ Turcarū prædæ atq; libidi-
 ni cesserant, si noctu Memphim conuolaret se tumultū exci-
 tatos promittebant. Foreq; uti omnes Turcæ qui in con-
 tubernijs essent, uno clamore atq; impetu populi delerentur:
 quando omnes cuncta nefanda atq; hostilia perpeffi diutius
 insolentissimorum hominum iniurias ferre non possent.
 Ipsos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex am-

plissimo exercitu redactos esse dicebant, magnam eorū partem duobus Memphiticis prælijs interiisse: reliquos ferme omnes aut uulneribus, aut aduersa ualetudine esse confectos. Quibus de rebus, & uires undiq; crescebant, & spes ipsa, quæ nunquā perditō ac profligatissimo regi defuerat, apud inuictum animum supra eius miseriæ conditionem efferebatur: ita ut Fortuna, quæ immitis atq; acerba omnium mortalium infelicissimo supremas insidias tendebat, tum primum commutatis iniurijs prosperos rerum exitus promittere uideretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomar uir Aegyptius: qui in Seiectica cæteros omnes autoritate atque opibus anteibat, siue ut imminentis belli cladē ab agris suis auerteret, siue ut gratiam uictoris, quam malis facilius apud reges quàm bonis artibus homines consequuntur, proditiōis munere mereretur, ad Selymum uenit: atque eum de copijs ac nouis Tomumbei & ciuū consilijs certiorē fecit. Quo cognito Selymus excubias tota urbe disposuit: Suspectos ciues in arce, quæ deserta à Tomumbeio deuenerat in eius potestatem, custodiri iussit: et complura nauigia tormētis atq; militibus instructa quæ aduersam Nili ripā obseruarent ac tuerentur, pluribus locis separatim toto flumine collocauit. Verum secum ipse reputans quanto cum periculo toties cum acerrimis hostibus conflixisset, & quàm difficile factū foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentē bellum, atq; alia semper atq; alia per uastas & ignotas regiones auxilia comparantem, ut clementia atque animi liberalitate hominem tentaret, ad eum legatos mittere decreuit, qui suaderent, ut arma deponeret, & iam tandem uictoris fortunam agnoscere uellet, ac simul data fide pollicerentur, eum si supplex accederet, regnum, quod tueri armis ne-

quiuisset, uictoris humanitate ac beneficio consecuturū. At
 si renouare bellū pergeret, & suæ imbecillitatis obliuisceretur:
 diiudicata belli fortuna, nullā eū postea dignitatis ac
 uitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturū. Enim-
 uero Selymus quum se in remotissimā regionem alia atq;
 alia inuitante uictoria abductum confpiceret, ac tantulis in-
 firmis copijs timeret ne in amplissima urbe ab incertæ fi-
 dei hominū multitudine opprimeretur, per conditiones bel-
 lum conficere, q̄ ui contendendo nouis implicari periculis
 malebat: quum præsertim ab incolis eius prouinciæ nuncia-
 retur ubiq; manus equitū omnis generis cogi ab his Ma-
 maluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent: clas-
 semq; ad Suezziā portū expectari, quæ Arabico sinu
 ad Erythræas angustias aduersus Lusitanos profecta es-
 set. In ea esse supra tria milia Mamaluchorū, & Amyras-
 sem ac Raysalomonem peritissimos duces, magnumq; nu-
 merū æneorū tormetorum: unde Tomumbeius accepta in-
 cōmoda resarcire, atq; urbem uocantibus amicis repetere
 posse uideretur. Sed eum in primis ingēs cura Persicarum
 rerū excitabat: ne si Hymbracorbassā quæ ad Taurū præ-
 miserat, Hysmaëlis uiribus impar foret, ipse prius ab Asia
 Minore ac Syria excluderetur, q̄ Byzantina classis cum
 supplemento militū, & secundis comitatibus Alexandriā
 perueniret. Igitur decreta legatione uiri insignes qui sa-
 cris præerant, cū hisq; aliquot Aegyptij clari nominis mit-
 tuntur. Qui quū traiccto Nilo in Sciecticā peruenissent, an-
 tequam audirentur, à quibusdā Mamaluchis insana ac bar-
 bara crudelitate trucidati sunt. Nefarij siquidē & arrogā-
 tissimi homines Tomumbeio nihil tale expectanti se gratū
 facturos putabāt, si ad declarandū studium suum atq; alie

missimam à pace uoluntatem tanti odij ac feritatis rabiem ea
 immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbe atq;
 atrociter omnem Selymi patientiam abruptit, & mox fune
 rissimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit.
 Namque homo quum nullis etiam irarum fluctibus agere-
 tur natura & uehemens & ferox equo animo ferre non
 poterat, quòd uicti fugatiq; & mandata sua quæ utilia at-
 que honorifica ipsis forent, despiciere: & ius legatorum apud
 efferratissimas etiam gentes sanctissimum uiolare ausi fuisset.
 Quamobrem his exagitatus iniurijs in Seieeticam aduer-
 sus Tomumbeium expeditionem edicit, commeatum parar-
 imperat: & Nilum quod ratibus transire neque suæ digni-
 tatis, neq; præsentis occasionis esse statuebat, cōtractis un-
 dique nauigijs stabili ac latissimo ponte consterni iubet. At
 Tomumbeius quum parari copias & Nilum ponte iungi p
 exploratores & Memphiticos ciues audiret, ueritus pro-
 uincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectio
 ne ab se alienatos esse propter eius uiri potentiam atque
 auctoritatem facile suspicabatur, illā eandē quæ toties spes
 suas frustrata fuerat, prælij fortunā tentare cōstituit. Om-
 nibus enim rebus inferior extrahere bellum uel hostem ex-
 pectare nō poterat: neq; sibi iterum amissa dignitate per ul-
 teriores solitudines fugiendū arbitrabatur. Ergo inito cum
 suis consilio, quod sibi Mamaluchisq; omnibus supremum
 fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, et bis totidem
 Maurorum atque Arabum è Seieetica diluculo profectus
 continuatu per diem ac noctē itinere ad Nilū contendit, ut
 Turcas quos nihil tale de uicto atq; infirmissimo hoste su-
 spicatueros esse intelligebat, audendo falleret & sui famam
 celeritate præueniret, ratus se improuiso aduentu copiarum

partem quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neque enim temporis spatium opinionem fefellit: Nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè supputata congruerant: & ut ipse coniectura futurum putauerat, prima Asiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones, & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo seruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniore locum quererent longius progressi puluerem aduentantis exercitus primi conspexere: statimq; ea de re Mustaphas certior est factus, & ad arma conclamatum. Qui rumor & his, qui iam transierant, & illis qui in citeriore ripa transitori morabantur, magnam trepidationem iniecit. Tomumbeius expedites arma, & coeuntes ad signa hostes repentino impetu adortus primos, qui sustinere irruentium impetum ausi sunt, obtruncat alios disiecit & conuertit in fugam. Nec Mustaphas quanquam impavidus, ante alios pugnando, atque adhortando tota ferme prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, restituere ordines aut in fugam uersos retinere poterat. In aspero enim atque inopinato negotio cuncta concursatione, cæde, fuga, & metu plena erant, totis ripis supra atque infra pontem respectantium atque auxilia implorantium trepida agmina uisebantur. Multi impellentibus hostium turmis ad extremos redacti margines in flumen procidebāt, multi ad initium pontis, occurrentibus, qui continuè ab ulteriore ripa submittebantur, dum scandere pontem uellent timore præpediti, & reiecti ab suis profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tanta, ut quaterni equites commodè recipiti, & magna eorum multitudo unius horæ momento transmitti posset. Verum quum tormenta traducenda essent, minora equitum subsidia quàm periculi magni-

tudo, uel repentinus casus efflagitabant, submittebantur, nec
 in tormeniis ullum erat auxilium, quæ celeriter traduci, uel
 ab citeriore ripa in aduersam propter obiecta suorum ag-
 mina emitti sine detrimento non poterant. Interim Selymus,
 qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, scaphas & fluvia-
 tiles lembos prætorianis sclopettarijs complet, atque equita-
 tu per pontem accelerare iussit, eos laborantibus subsidio trās-
 mittit. Quibus nauigijs expediti nautæ quum adhibita om-
 ni celeritate reuenterentur, ac rursus alios exciperent, par-
 uo temporis spatio plures cohortes exposuerunt. Quorum
 aduentus perturbatos & iam ægrè sustinētes Asiaticos cō-
 firmavit. Canoglis quoque Tartari regis filius Scytharum
 agmina ut Nilum transirent cohortatus in ulteriorem ripam
 paucis desideratis & admirantibus cunctis euasit. Ea enim
 gens & Tanaim & Volgam rapidissimos maximosq; am-
 nes gregatim insuefactis equis transnatare didicerat. Eodē
 quoque tempore Tomiunbeius, quod celerē in una ea re ui-
 ctoriam consistere providebat, confertis suorum turmis ad
 pontis caput penetrare, atq; id occupare conatus est: ut ad
 intercludendos hostes primam ratem auelleret, & rudētes,
 quibus ea nauium series ripæ deligabatur, præcideret: Qui-
 bus abscissis necessario totus pons superstantibus copijs re-
 solutus ipso tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longē
 periculosissimam attulit dimicationem. Nam ab delectis,
 ac optimè armatis, qui à fronte urgebant, singulari uir-
 tute pugnabatur: & Mustaphas animaduerso periculo,
 & signa & fortissimos quosque in eum locum contulerat.
 Itaque tanta est contentione actum quanta agi debuit, quum
 Mamaluchi si loco potirentur, se breui negotio postea supe-
 riores hostium uictorias euersuros manifestè perspicerent:

PAULI IOVII HISTOR.

& Turcæ nisi pontē conseruassent, de sua in primis, et reli-
 qui exercitus, ac ipsius imperatoris salute desperandum esse
 intelligerent. Sed rem obtinuit Mustaphas sclopettarijs, &
 Græcorum turmis, quæ iam plures transierant, præliū exci-
 pientibus: moxq; hostibus repulsis ultro institit: & ad multū
 spatium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pan-
 nonius, & Baiazetis gener, qui magnificentia & perpe-
 tue laudis studio ex huius uictoriæ manubijs eximij regijq;
 operis, & sumptus pontem lapideum in Stymone amne con-
 struxit: quem hodie per Thraciam transeuntes tanquā Ro-
 manæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius,
 ut Mamaluchis qui lassitudine deficientibus equis acrius
 pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret,
 & per eos rursus extremum prælij casum collectis uiri-
 bus experiretur, Arabes ac Mauros ut tantisper pugna su-
 stinerent adhortatus est. Quod quum impigrè præstitis-
 sent, & paulò post Mamaluchi equis atque corporibus ali-
 quantulum recreatis successissent, tanta ui prælium redinte-
 gratum est, ut Selymus uictoriæ diffidens quanquam amici
 eius ne id faceret deprecarentur, conscendere pontem, &
 suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus spe illa-
 ta militibus, qui in conspectu Imperatoris & præmia &
 laudem insigni aliquo uirtutis facinore edito promereri cu-
 piebant, conatus hostium repressit: statimq; prætorianorum
 cohortium uirtute omnes in fugam uersi. Fugientes equi-
 tatus qui prælio nō interfuerat, totis campis cōsectatus est,
 & ipsi demum Scythæ, qui delati uorticibus in ulteriorem
 ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuere.
 Tum uerò missi Mustaphas Cayerbeiusq;, & Gazelles
 cum recenti atque expedita equitum manu qui uestigijs

fugientium insisterent: nec Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad præaltæ paludis emissarium, ubi paulum conquieuerat adepti sunt, conantemq; interscindere ligneum pontem, ut iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis rursus effugere coegerunt. Tertia die quum amissis fermè omnibus copijs ad Secussani reguli uillam peruenisse, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos incolunt, extrema supplicia, denunciaissent nisi ad comprehendendum. Tomumbeium egressus omnes illarum paludium, & circumiecta loca intentis custodijs obseruaret, metu percussus paludis se condidit: ubi eum paulo post agrestesmersum aquis usque ad summum pectus atque inter iuncos, & harundines latitantem deprehenderunt: uinctumq; miserabili habitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multo post cum aliquod ducibus amicorumq; præcipuis Memphim perductus est. Selymus qui propter intersectorum legatorum iniuriam hominem necare decreuerat, eum ad se perducere ueluit, tortoribusq; tradidit: ut de Campsonis thesauris quærerent, qui secretissimo specu abditum credebantur. Ferunt eum costanti animo, ac minaci uultu nihil præter suspiria atque horribiles gemitus in summis cruciatibus protulisse, ut ea patientia uictoris seuitiam superaret. Postero die eum uili camelo impositum, ac obsoleta indutum ueste religatisq; in tergo manibus, sicuti noxij ac latrones solent, per omnia urbis fora, & celeberrimas regiones circumduci iussit: ut Aegyptij quem paulo ante regem adorarant, illum eundem uertente fortuna in extremas præcipitatum misérias uitæ simul atque Imperij dies fatali laqueo finitum intuerentur. Quum uero ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulam fregere, utq; transeuntibus con-

spectui atque ludibrio foret, unco ferreo suspensum supra
 fornicem reliquere. De Tomumbeio supplicium sumptum est
 Idibus Aprilis anno à partu Virginis decimoséptimo su-
 pra Milleſimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dica-
 tus, Christi resurrectionis celebritatem secutus est: quum ad
 Rhodaniam pugnatum esset undecimo Calendas Februarias
 die diui Vicentij memoriæ dicato. Nec defuerunt qui in eo
 tam atroci miserabiliq; spectaculo lachrimas effunderent,
 tristiq; gestu et incondito eiulatu ultimi regis sui usq; adeo
 fœdam atq; turpiſſimam necem auersarētur, uel increpāti-
 bus seu uoce, & mortem comminantibus Ianizeris, quod
 Memphiticus populus uti leuis, & ueteri Mamaluchorum
 seruitio assuetus depulſe seruitutis beneficium, nequaquam
 latis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegiptia
 adhuc incerta libertatis, proptereaq; cæco suspensa metu re-
 bus suis timere cogeatur: quod Turcarum gentem bello in-
 uictam, formidatamq; cunctis Europæ atq; Asiæ regibus
 nequaquam Circassijs mitiorē, imperatore præsertim cruē-
 tiſſimo superbiſſimè regnaturam existimaret. Commouebat
 quoque animos mirum in modum pendentis Tomumbei ha-
 bitus iam indignè à Fortuna mulctati cum namque singu-
 lis aulæ honoribus integra nominis fama gestis, ad summā
 regij decoris fastigium studio populi, fauoreq; procerum
 ascendisse meminerant, ut inde urgentibus fatis usque adeo
 deformi ruentis Imperij, & uitæ exitu præceps daretur,
 exemplum haud dubiè inter pauciſſima humanæ uarietatis
 ualde memorabile miseris pariter atque felicibus præbitu-
 rus. His quidem, ut nihil sese efferre, sibiq; adulari, illis
 uerò ut cuncta quæ indigna, atque aspera sors adueheret
 constanter ferre condiscerent. Eo etiam Tomumbeius

commiseratione dignior apparebat, quod Maiestatem proceri & lacertosi corporis, uultumq; promissa & canescēte barba uenerabilem cum regio solio, tum militari Imperio parem attulisset. Cæteri Mamaluchorum proceres cū ignobili etiam equitum turba, qui in custodijs erant, eandem exitus fortunam tulerunt. Sublato Tomumbeio atque occisis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hostium manus in Aegypto esse nunciaretur, quæ renouare bellum posset, diductis copijs ad recipiendas ulteriores prouincias Selymus duces misit. Alexandrini enim secundum Memphiticā pugnam expulso præsidio, & Phari arce, quā imbellis custos certa cum spe præsentis præmij quàm dubio periculi euentu, tradere quàm defendere maluerat, facile occupata multis ante diebus ad Turcas defecerāt: Damiata quoq; uictoribus portas aperuit. Hæc olim Pelusium Aeliopolisq; demum instaurante Hadriano Cæsare uocata est citra autē Nilum quā Aegyptus Iudææ atque Arabiæ terminos attingit nulla ciuitas, quæ Turcarum Imperio nō pareret relinquebatur. Ipsiq; Africæ reges Cyrenaicæ finitimi, qui pendere tributa, et Sulthanis certo fœdere parere consueuerāt, legationes destinabāt. Reliqui erant Arabes, & præsertim Africani, qui Tomūbeio auxilia miserant, & Turcis q. eo bello magnum suorum numerū amisissent, minimè parituri dicebantur. Ea gens latrocinijs potius, quàm bello assue- ta ab Euphrate quā Palmyrenorum fines alluuntur, usque ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atque Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gens est, ac innumera- bilis, distincta tamen per populos & duces, qui suas urbes atque oppida singulis curribus trahunt: ut potè qui cer- tas sedes non habent, & Scytarum more tentorijs & pa-

pilionibus utuntur. Ipsi se gentium nobilissimos prædicant, quòd nullis unquam alijs immixti gentibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conseruarint. In uniuersum astu omnes, atque ingenij artibus potius, quàm corporis uiribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie uires alunt, temperantia ualitudinem tuentur: multaq; exercitatione ad inuictum robur habiles artus confirmant. His magnæ curæ est uxorum pudicicia, quando nihil potius ducant, quàm incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ censum una implet tenuis suppellex, quæ nobili equo Mumidico, lancea, & iaculis constat. In muudo muliebri neque aurum, neque argentum uisitur, sed lanea uirgata uestis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum uermiculato opere fabrefactum pictumq; in phaleris gestant: argenteasq; item bullas collo suspendunt, quas incluso amuleto Thabeles uocant: quarum præsidio aduersus pericula se probè munitos arbitrantur. In hospites aduenas ambitiosius, quàm latronum mores ferant, liberalitate uti mos est. Sed conuiuia eorum si uenatio non suppetat, leui pollinis & orizæ pullicula, fauo mellis, carica, palmæ dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera sunt laneæ chlamydes colore uiolaceo aduersus imbres à nostris expetitæ. Sed inter se nouas & ueteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercent, ac sæpenumero in factiones secedunt: & aggregatis utrinque auxilijs cruentissi nè præliantur. Qua de causa quum antiquis odijs, & nouis simultatibus semper studeant, & bella ex bellis oriantur, nunquam ad expellendos Mamaluchos consentire in unum & pari consilio bellum gerere ualuerunt. Neque enim Mamaluchorum opes

tantæ multitudinî sufficere potuissent, quando Sulthani ex
 aliena discordia potius, quàm proprijs uiribus eam provin-
 ciam atque imperium retinere uideretur. Itaq; Selymus per
 idoneos homines plures eorum duces data fide ad se Mem-
 phim euocauit, & summa liberalitate prosecutus est: quorû
 exemplo fiebat ut cæteri quotidie accederent, acceptisq; mu-
 neribus in uerba eius continuo iurarent. Aliqui, tamen quî
 nullis pollicitationibus ac donis flecterentur per insidias ab
 alijs ducibus intercepti, ac Selymo traditi inanis pertinaciæ
 atque odij pœnas dederunt. Classis quoque paucarum nauû
 aduerso Nilo usque ad Sienem, quam hodie Guagueram in-
 colæ appellant, ascendit, omnesq; hæ gentes quæ ad Aethio-
 piam uergunt, sicuti amicitiam potius, quàm Imperium Sul-
 thanorum agnoscebant; ita uictoriæ fama perductæ in Tur-
 carum fidem faciliè concessere. Iisdem etiam diebus ad Suez-
 ziam Rubri maris portum (is olim Arsinoës fuit) cum ali-
 quod, turmis atque cohortibus processum. Distat Memphis
 à proximo littore ubi Suezzia est: & Thorius portus triû
 tantum dierum itinere. Quo in portu Campson aduersus
 Lusitanos classem ædificauerat, qui subacta tota propè
 India omnem Arabici sinus navigationem sustulerant, &
 quum Indicas merces per Oceanum in Hispaniam auerte-
 rent, Memphitica uectigalia grauissimis detrimentis affece-
 rant. Ea classis magna impensa, & labore incomparabili
 uix quatuor annorum spatium perfecta, deductaq; fuerat. Nā
 ab Issico sinu, atque Amani syluis è Cilicia materiam pe-
 tere necesse erat: eam inde transuectam Pelusium aduerso
 Nilo Memphim deportabant, ubi nautæ ac peritissimi fa-
 bri non deerant, qui ab Venetis haud obscure submitteban-
 tur: quum & ipsi eodem incommodo accepto nobilem il-

lam & toti Europæ statis temporibus aromata partientem
 nauigationem intermittere cogerebantur. A' Memphi autem
 plicatiles ac solute naues membratim camelorum dorso Ar-
 sinoëm conuehebantur : ibiq; rursus commissæ in unum per
 partes suis clauis configebantur. Quibus constructis atque
 deductis paulò ante Selymiani belli initia Campson Amy-
 rasem & Raysalomoneum duces misit cū ualida manu Ma-
 maluchorum, magnoq; tormentorum apparatu, qui cū clas-
 se ad Erythræas angustias contenderent, & cum Lusitanis
 bellum gererent. Sed illi quū Lusitanam classē duce Lopo
 Suare ultro ingressam Arabicum sinum cognouissent, nec
 sibi tunc multis de causis cum totius Indiæ uictoribus confli-
 gendum esse arbitrarentur ; Gidde, qui Meche Mahometi
 sepulcro celeberrimæ urbis portus est, medio in sinu ad Ara-
 biæ Felicis littus per causam reficiendæ classis substituerunt.
 Mox uerò discendentibus Lusitanis, qui propter aduersas
 tempestates repulsi in Aethiopica littora, ac diu flantibus
 euris iactati nulla re memorabili gesta sinu excefferant, ali-
 quod amicas urbes felicis Arabiæ, latronum more diripue-
 runt: & Ademū ut ciuibz pecuniam exprimerēt expositis
 copijs oppugnarūt: Sed urbs frequētissima & munitissima
 impetum Aegyptiorum egregiè sustinuit. Ademum enim,
 quod antiquitus Ocellis emporiū fuisse arbitramur, oppor-
 tuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Ara-
 bici sinus fauces ad leuam positum est, & à tribus ferè
 partibus mari alluitur, murumq; habet quā aditus est à
 terra & complures turres in morem nostrum portui ac
 naualibus impositas. Magna quoque est ea in urbe, ut in no-
 bilissimo Indici maris emporio, cōmercij et mercaturæ Cau-
 sa, Persarum atque Indorum multitudo, qui uno consensu cū

ciuibus, ut sese atque opes suas ab Aegyptiorum iniuria tuerentur, pro alienæ urbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrases, & Raisalomon repulsi ab mœnibus et pessimè accepti reductis copijs ad insulam Cameronis, atque inde Giddam redierunt. Ibi quū de Campsonis morte atq; aduentu Selymi ad Memphim cognouissent, atque alter infide permanere, alter uerò uictoris fortunam sequi contenderet, protinus inter se dissentire cœperunt: ortaq; inter milites seditione, Amyrases qui Tomûbeio fauere conabatur, Mecham profugit. Verum paulò post Raysalomone eum deposcente, atque omnia hostilia nisi continuo sibi traderetur denunciante, à Mechenfibus, qui rebus Giddensium magnopere timebant, captus, & Guidam ad classem transmissus est. Porro Raysalomon ut æmulo & collega sublato solus classis Imperio potiretur, atq; edito aliquo insigni facinore sibi aditum ad uictoris gratiam præpararet, Amyrasem noctu ad declinandam inuidiam mari demersit: & bimestri stipendio donatis militibus, hisq; Selymi sacramento adaëctis, paucorum dierum navigatione Arsinoëm peruenit: & tradita classe ad Selymum profectus est. Ea uerò Turcarum manus, quæ Arsinoëm uenerat, dextro littore ad superiores prouincias ascendit: reguliq; omnes, qui Sulthanorum tributarij uel amici erant, usque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem nostri Preteiānem uocant, sine ulla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiannis incidimus, non iniucundū fore putauerim, si post tot cruenta prælia, & tristes rerum propè omnium euentus amœnioris materiæ diuerticulum legendo fessis paremus, quod Aethiope descriptione aptè præstare lubet: ut quæ plerisque fabulosa uideri solent,

ad veritatem fidemq; historiae referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figuram effingit, cuius basim efficiūt ea littora, quæ à nili ostijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directæ Mediterraneæ maris fluctibus alluuntur. Latera autem hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus sensim extenuato terrarum cuneo castigant, ut in oblongam coeundo desinant cuspidem: & extremo Bonaspei promontorio terminentur. Id ad Antarticum polum: uergit æquo fastigio æquatoris, & tropici Capricorni lineas longissimè progressum: quod intentatū, nec planè antiquis cognitum Africæ caput memoria nostra superauere Lusitanæ classes, quum in Indiam ingenti ausu petendis aromatibus proueherentur. Id naturæ munimentum immensi diuersiq; æquoris uastum pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æstiu leuo humero excipiat: ab occasu autem dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulsantis fluctus summoueat: & extrema ueluti terrarum lingua concursantibus uentis, & refractis tempestatibus imperet. Media huius expresse pyramidis, quæ sunt regiones ultra citraque æquinoctialem lineam per arenarum solitudines innumera Aethiopum gentes inhabitant, quæ portēta naturæ existimari possunt: quòd moribus tantum ab homine distent, quantum ingenij captu brutis accedunt quanquam auaritiæ superbiēq; bona pariter ac mala planè intelligant, quum & aurum quod effodiunt, & commerciorum utilitates agnoscant, rerumq; propè omnium inopes pro imperio, & dominatu regum suorum cruentissimè dimicent. Ex his Troglodyte, qui iniquissimis feruoribus dānati, perpetuisq; & directis Solis radijs flagellati cauernas inhabitāt, feritate reliquos antece-

ſunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambia uocatus, Sol pro aspectu recto aut obliquo gentis colores euariat. Ante alios Guinei absoluta nigritie, nec repandis & contusis naribus, uultu gestuq; nobiliores existimantur: Mantingæ generoso ingenio fidem colunt maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent, nam obsequia cum fide implent, & seruitij pertasi conditionis suæ fortunam dominorum cæde sæpe uindictant. Gilopi ablutis carbonibus similes uerberum odia reseruât: pigriq; & hebetes nō citò mansuescunt. Zapes & sensuū & corporum ignauia mancipiorū omnium uiliſſimi exiſtūt. Ad has gentes quotannis penetrant iustis, & compositis agminibus, quæ Carauanæ uoantur, proximi mari nostro Pœnorum, Numidarum, et Maurorū mercatores, magnò quidē quæſtu, ſed aliquantò maiore uitæ periculo: quòd in arenoſas ſolitudines, & indiga aquæ loca, obſeſſa q; paſſim ſerpentibus & feris delati ſæpe excitato ſubtiliore ſabulo aſtri flatibus obruantur. Hæc nobis ſcribentibus Muleaſſes rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exuſtorum oculorum orbitate miſerabilis enarrauit totam ſerè ex imperio eius ſubiectis Carauanam tantam proximè uno uentorum turbine calamitatem ſubiſſe, ut uix decimus quiſque multorum menſium remenſo itinere ſoſpes & integer domum ſit reuerſus. Tanta eſt auri & eboris ſitis, quum hæc uilium mercium permutatione parentur, ut incerta ſpe lucri non planè dubia ſalutis iactura computetur. Cæterum Luſitani Atlātem, quem in Mauritania Clarum montem hodie uocant, & Praxium promontorium, Viridesq; inſulas, quas nonnulli Heſperides eſſe exiſtimant, annuis atque uictricibus claſſibus præteruecti, inſinuatiq; Nigritarum terris pleniorẽ

horum populorum noticiam retulerunt: quum inde captis aut
 coemptis mancipijs Lusitaniam repleuerint. Legendo enim
 oram à Praxio ad Orientem proras uertere quà irrumpens
 Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit sinum, usque
 ad sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est deserta
 nuper, & infesta crocodilis atque serpentibus, quibus in eam
 re legata damnatorum corpora ad poenam obijciebantur.
 Sed ex infami & inculta propter benignam perpetui autū-
 ni temperiem facile frugiferam, saccaroq; abundantem Lu-
 sitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de Fortuna-
 tis, quæ Canariæ hodiæ dictæ dextrorsum numerum decem
 in eorum uentum uergunt, & de Maderia Fonciolia Hi-
 spaniæ proxima paruo colentium labore profectum esse ui-
 demus. Ab hac diui Thomæ insula, in qua iam Lusitanorum
 colonia coalescit, aliæ atq; aliæ classes recuruatissimis littoribus
 adiere nouas gentes longissimo tractu usq; ad ipsum Bonæ-
 spei promontorium: sic tamen lustrando littorum recessus et
 anfractus, ut à conspectu classis nisi iusta manu armatorum
 exposita recedere non auderent, admoniti scilicet recenti in-
 fortunio Francisci Almedij Indicæ classis præfecti, qui sub
 promontorio Bonæspei quū inauspicatò in terram ad conspe-
 ctum fontem coenaturus descendisset, subito ferorū hominū
 è nemore erumpentium impetu oppressus est, uir indignus
 ea calamitate uel hoc uno, quòd magnis rebus gestis partam
 Indicæ uictoriæ lauream, regi suo referre nequirit. A Bo-
 næspei promontorio, binisq; ambientis Oceani littoribus in-
 trorsus Magni Preteiannis imperia patefcunt, quæ in qua-
 draginta amplius regna per immensas propè regiones cer-
 tis finibus distinguuntur. Hæc nota, claraq; suis nomi-
 nibus atque opibus peculiare habent reges lingua, moribus,

& oris colore dissimiles, qui tributa pendunt: aut stipendia-
 rij facti quum bellum ingruit Preteianni tanquam supremo
 Imperatori operam nauant. Præ cæteris Sceue regnum
 ubertate soli, coeliq; temperie, atque hominum ingenijs no-
 bilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis so-
 li, rex incolit, nam in eo plures habet regias, & augustiora
 templa: secutusq; herbidorum locorum, & aquarum oppor-
 tunitates ad tot comitantium agminum commoditatem ante-
 capit, et exurente etiam Sole per uarias mäsiones salubrio-
 re, æris temperie perfruitur. Toto siquidem ferrè anno sub
 tentorijs degit insigni apparatu & magna aulæ frequentia,
 quāquam frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancel-
 latis, & cretaceis parietibus adfabrè constituta non de-
 sint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnum Sceue
 Antarcticum polum duobus & uiginti gradibus eleuatum
 aspicit. fines eius à proximo Oceani littore decem dierū iti-
 nere distant: Absunt autē à Nili fontibus itinere quindecim
 dierum. Sceuano in agro mira est rerū omnium fertilitas,
 frumentiq; præsertim & ordeï, omnisq; (uti apud nos) le-
 guminis: millij uerò, panici usq; adeo altæ segetes luxuriāt,
 ut equitis staturā superent. Nec terra abundans pomis uites
 respuit, quæ uindemias largissimè præbeant: quāquam ex
 piris, acrioribusq; malis uulgò succū exprimant, quo in po-
 tu uilior populus utatur. Ter singulis annis arāt, & serūt,
 & perpetuo propè autumno omnis generis fructuū copia
 lætantur. Nam ficus uirides, & melopepones sapidissimi
 toto ferè anno conuiujs nō desunt. Fabæ & ciceris siliquæ
 uiuentes cunctis mensibus apparēt. Omnibus Sceuanis agris
 maioris minorisq; pecoris armenta, equorum nobilium, ca-
 melorum, & asinorum greges passim uisuntur: & in-

ter cætera eximia proceritatis & pulchritudinis mularum
 gmina. Abyssini enim omnes, quo nomine in uniuersum sub
 liti Preteiannis apellantur, alendis perdomandisq; mulabus
 maxime student: quod à proceribus aulæ magno pretio coë
 nantur. Cæterum Sceuani solertia ingeniorum, & morum
 grauitate, uitaq; & honesti cultus elegantia Abissinos om
 nes antecedunt: ideoq; gratia principis maxime florent. Ii
 siquidem republica prudentissimè constituta, tanta legum
 æquitate populos regunt, ut quum principis authoritatē stu
 diosè respiciant, eiusq; nomen in omni iudicio atque actione
 uenerentur, non secus ac Veneti patritij regnent: apud quos
 principis maiestas dissimulatæ, uel ereptæ potestatis in speciē
 tantum uiget. Sceuani rerum præsidēs sacra more nostro
 hisdem templorum apparatus, atque hisdem propè cerimo
 nijs musicorem organorum intermixtis concentibus cele
 brant: iam pridem Christianis initiati sacris uti asserunt,
 docentibus Bartholomeo apostolo, et Philippo diacono: Cā
 daceq; Aethiopum regina suscipiente. Sacro enim baptisma
 tis fonte abluuntur, quanquam aliqua ex candēti ferro frō
 ti stigmata superaddant: nec Hebraicæ consuetudinis obliti
 planè sint: ut potè qui decidere præputia, et è pudendis etiā
 mulierum carunculam præcidere soleant. Qui uerò iuridicū
 do præsumt (uti apud nos) eadem legum seueritate in puni
 endis noxijs utuntur, aberrantes enim, & temere desciscē
 tes à religione totius concursu multitudinis lapidibus obru
 untur. Semel uerò susceptæ religionis ritus præceptaq; te
 merè transgressos, & de Deo Maximo Diuisq; impiè lo
 quentes in foro uiuos comburunt. Homicidam propinquis
 interfecti uinctum tradere mos est, ut pro libidine sanguinis
 sui iniuriam uindicerent. Nonnulli auariores deditum merca

toribus in seruitutem uendunt, quum alij plerunque à super-
bis & seuis per exquisita tormenta ad interitum excru-
cientur. Furibus oculos eruant, traduntq; luminibus miserè
captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibum
querètes per omnes regiones & remota regna ea lege per-
ducant, ut alterum diem uno in loco permanere utrique ca-
pitale sit. Marium tentasse libidinem, quod apud finitimos
Mahometanos impunè est, extremo supplicio crimen dignū
censent: minora uerò delicta scriptæ legis interpretum arbi-
tria subeunt. Nam aliqui carcere, alij exilio uel flagris, igno-
miniosaq; traductione mulctantur: raros pecunia aut alte-
rius rei prætium à decreti poenis absoluit. Nuptias solen-
nibus epulis celebrant, uerum detectis adulterijs mutuo iure
connubia dirimunt. Sed quoniam de Preteiannis stemmate,
cultu, aulæq; eius consuetudine, copijs bellico apparatu, &
rebus gestis, atque item de ortu Nili, Lunæq; paludibus, &
de uarijs ferarū generibus aliqua succinctè dicturi sumus,
operæ pretiū fore putauī à quibus hæc acceperim ingenuè
profite ri ne fabulosa ab imperitis existimentur quæ iā con-
sensu multorum nota, compertaq; sunt: quanquam totam fi-
dem esse uelim penes eos, qui hæc longa nobis et curiosa in-
dagatione querentibus tradidere. Ex his fuisse Petrus Al-
uares Lusitanus, qui in legatione Roderici Liniz ab Ara-
quinquo Arabici maris portu, quo appulerat Indica Lusi-
tanorū classis, terrestri ærūnofoq; itinere ad Preteiāne pe-
netrauit, alteraq; legatione susceptas, ab ipso Preteiāne ad
Clemētē pōtificē, qui tū erat Bononiæ, cū aureæ crucis mu-
nere peruenit. Is itinerū suorū atq; actionū omnīū diur-
nos cōmētarios, quū Romæ deceßisset, scriptos reliquit. Se-
cundū eum Petrus Abyssinus præclaro constantiq; ingenio

uir diu in Preteiannis aula uersatus, summa comitate fideq;
 Abyssinarum rerū memorabilia nobis aperuit, utpote qui
 plurium idiomatum peritus, Romæ desumpto cucullati sa-
 cerdotis habitu, linguam nostram scit ē didicerit: & quosdā
 ē nostris curiosos Abyssinam linguam doceat. Cuius linguae
 Chaldaicis elementis scriptæ sacros libros Romæ impres-
 sos uidemus, quos Abyssini religionis causa ab Hierosoly-
 mis Romam uenientes pro insigni miraculo in patriā defer-
 re solent. Romæ siquidem Orientales peregrini Christianæ
 professionis, Abyssiniq; præsertim post maximi templi testu-
 dinem proprium cum domo delubrum habent, ubi suo more
 sacra conficiunt, alunturq; pōtificis sumptu, & pia benigni-
 tate aulæ sacerdotum. Hic magnus Abyssinorum & Ae-
 thiopum rex qui à nostris corruptè dictus est Pretegian, à
 suis Belulgian apellatur: quod est uetus cognomentum usur-
 patum à superioribus regibus: Id nomē incomparabilis præ-
 stantiæ, immensiq; pretij gemmā significat: proprio uerò
 nomine qui hodie regnat uocatur Dauid, peculiareq; habet
 cognomentum Atanadidinghel, quæ uox thus uirginis expri-
 mit. Regnauit ante hunc Naus pater nulla propter auari-
 tiam populorum gratia. Excepit autem regnum filius ad-
 modum puer tutrice Helena matre, quæ prudentia pieta-
 teq; spectaculis, eum probatissimis imbuens moribus tot re-
 gna moderatissimè rexit. Filij ex ætatis prærogatiua in re-
 gno patribus succedunt. Quòd si mascula proles desit,
 unus ē propinquus uirtute præstantior defuncti sedem im-
 plet. Præalto siquidem stemmate ab antiquissimis regibus
 genus repetunt: regijq; sanguinis incorrupta nobilitas histo-
 riarum testimonio recensetur. Nam apud eos rerum gesta-
 rū memoria perpetuaq; regiæ stirpis successiones fideli li-

terarum custodiæ publico instituto demandantur tanta cura
 & religione, ut præfecti notariorum quum oportet anno-
 rum supra mille nusquam intercisam memoriã ex archiuis
 proferant. Rex ipse quum negotiorum occupatione libera-
 tur reliquas horas euoluendis historijs sacrisq; item literis
 fermè totas impendit. Nam apud eos sunt ueteris & noui
 instrumenti codices cum Diui Pauli Epistolis, in Abyssinam
 ex Chaldaica translati lingua. Ex inde modicè corpus exer-
 cet, atque id balineo curat: & demum eodem more quo no-
 stri reges cibum capit solus aureo in monopodio, quod nulla
 mappa contegitur. Ministrant ei nobiles pueri, epulasq; per
 ligneos gradus excelsæ mensæ inferunt: & eas quidem in
 paruis calathis concisas. Vinum ex aurea patera potat, et ex
 calice cristallino ceruixæ lympidæ genus, q, ex austeris po-
 mis & saccaro conficitur. Suauissimi saporis uolucres, pi-
 scesq; uti apud nos, uenatioq; item multa omnis generis to-
 tius regiæ mensas exornant. Prudenti custodiam agunt cir-
 cunfusi tabernaculo trecenti fermè iuuenes ex omnibus dele-
 cti regnis: qui loco satellitum & obsidum habentur. Arma
 eis sunt ensis, pugio, & hastile præpilatum, ceruices & hu-
 meros ferina pellis contegit. Quatuor porrò insignes re-
 ges, qui edicto euocati per uicis aulam frequentant cum splē-
 dido procerum & minorum præfectorum comitatu, epulas
 è coquina uestibulo ad regis tabernaculum honoris causa
 deducunt, trahuntq; prodeuntibus pueris. Rex prandio con-
 tentus quando nisi festis diebus haud coenat, remota mensa
 aliquot reginas: quæ ad colendam ipsius Davidis uxorem
 euocatæ eadem conditione qua reges ad aulam ueniunt, ab
 eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti cau-
 sa coram rege psallere, & saltare consueuerunt. Is quatuor

uxores finitimorum regum filias connubio sibi iungit, sed cum una ritè & sanctius desponsata cubat: quæ si sterilis euadat, una è cæteris regum thorum subit. Velata facie obitæso scilicet tenui sudario rex in publicum prodire & paruam crucem argenteâ dextra manu gestare solet, equitantiq; septem laureæ totidem uictoriarum præferuntur prælongis hastis sericam umbellam excedentibus, hæc ei trophea sunt de deuictis hostibus. Vir enim bellicosus arma continenter exercens ingentes alit copias, quibus aduersus rebelles hostesq; imperij sui maiestatem tuetur. Difficili ante alios & periculoso bello Troglodytas uenenatis utètes sagittis perdomuit: regem Casantem prælio fusum uiuum cepit: eiq; tâquam seuitia et perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ uergit ad Australe Oceani littus nomine Mozambicum quod contra spectat ingentem diui Laurentij insulam. Hæc hora Aethiopici littoris insalubris & pestilens est propter astuaria, quæ reciprocantibus Oceani alluiones & crebris decurrentium amniû ostijs dulcis aquæ undas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoq; Bethsage reginæ, quæ regnum Bonaspei promontorio proximû possidet, præfectus bello acer et cõtumax acie uictus intefectusq; est, quod inuita regina oblitus beneficiarij iuris tributa pēdere nollet, & crebris incursionibus fidelium fines euastaret. Eadem armorum ui Manicongri regem, quem postea Christi religionem induisse constat & Tormedam Nigritarum principem assiduo bello ita attriuit, ut auctiora tributa atque obsides uictori dare cogerentur: geminatam uerò uictoriam uaria contentione: multoq; sanguine quesitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat iā pridem ex Arabia Felice per Rubri maris angustias in

Aethiopiae proximam continentem ad condendas colonias transgressis. Ea gens persarum more optime instructa armis & equis ita in dies coalescit, uiribusq; & numero hominum augetur, ut Barnecasio et Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicum sinum & Nilum amnem obtinent, & Dauidi parent, magno terrori sit Tributa quae Dauidi regi peduntur uarij sunt generis pro facultate atque opibus subditorum regum Alij namque informe aurum, atque alia metalla, quorum omnes ferax ex Abyssinorū terra alij maioris pecoris greges: alij telas sericas aut laneas, quibus eegentes ab umbilico ad suras conteguntur: alij praeterea diuersae segetis, & fossitij salis copiam in castrensem comectum, alij peregrinas merces, aromata, praecipueq; piper, & mancipia praebent. Agrestiores porrò asperis nemoribus adiacentes certum numerum uiuorum leonum, & tigridū, aliarumq; ferarum ad regiam perducunt, quae animi causa uiuarijs & septis includuntur. Remotioribus sola huiusmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyssini ad elegantiam & militarem cultum uestiuntur. Regis exercitus quē ad bellum educitur incredibilem equitum & peditum multitudinem ostendit: Pedites magna ex parte iaculatores, sagittarij, funditoresq; sunt. Robur autem est in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta galea, & rotundo scuto, acinaceq; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent capita muniunt rubris uillofisq; pileis quibus modo Mamaluchi equites apud Memphisicos reges utebatur: Elefantos etiā turritos et militariter ornatos in aciem producere consuevit. Eadem autem disciplina accipiendi imperij, ineundaq; pugnae obseruatur, quae apud nos in usu est Tympanis aereis, & tubarum cantu Martem

accendunt. Vera & spectata inter eos uirtus certum decus
 & præmia parit, eo quidem nobilius quòd strenuè pugnâtes
 quo minus arctè manus conferant, nullo tormentorum peri-
 culo deterentur. Abyssini monetam non cudunt, ne à prauis
 ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur. sed tantū au-
 rea cum Arabicarum literarū nota. Hos nummos Pardales,
 & Seraphios apellant, qui nec pondere, nec probitate auri
 Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq; frustulis
 ad uarium pondus examinatis militi stipendia persolvere,
 & res uenales in foro coëmere mos est. Toto autē Abyssino
 regno patriarcha sacris præest, summūq; Imperium habet
 in sacerdotes, qui sunt innumerabiles distincti per tēpla atq;
 cœnobîa. In horum mores seuerā exercet censuram, & con-
 tumaces uel deprauatos à recta disciplina anathemate per-
 sequitur: eoq; religionis telis adigit, ut deserti ac omnibus, ab
 eiecti passim dolore atque inedia miserè contabescant &
 pereant, Patriarcha cum suo senatu sedē habet in urbe Bar-
 rara, quæ arduo & nemoroso in colle sita est, cinctā perpe-
 tuis umbraculis ad amœnissimas ambulationes. Nam fron-
 dosarum arborū rami ea serie inflectuntur, & fornicatim
 connectuntur, ut in feruentissima regione, meridianisq; So-
 libus, æstus non sentiāt: & quod oppacitatis gratiā implet,
 saluberrimis etiam fontibus passim diductis irrigētur. Qui-
 bus umbratilis otij uoluptatibus uitæ duritiem sacerdotali
 lege impositam facile sustinent. Patriarchæ magni sunt
 ex decumis redditus, quibus etiam regionum uectiga-
 lium quota pars accedit liberali regum pietate sacris ad-
 dicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, alitq;
 graui sumptu infinita propè monasteria cuculatorum: è qui-
 bus multos quotannis impenso uiatico Hierosolymas mittit

ad inuiscendam sacrosanctam urbem colendumq; Christi Sepulchrum: ut rite explorata & comperta de rebus Christianis in patriam referantur. Reliquæ quæ supersunt patriarche diuitiæ quum is moritur ad regium fiscum redeunt, solennibusq; demum habitis comitijs, probatissimus omnium superante suffragio creatur. Is in celibatu uiuit, quando sacerdotibus uxorem ducere, nec tamen iterare nuptias fas sit. De ortu uerò Nili longa percunctatione reperiebamus in regno Gogiano quod à Sceuano ad Antarcticū extēditur, esse immensam altissimorum montium congeriem Caucasos, & Atlantes, hisq; nostris Europæ alpibus multo celsiorem. Iuga eius perpetuis obfessa niuib; geluq; rigentia, nubilibus sese inferere, & cœlū fulcire uidentur. Harū immaniū rupium media atq; infima densissimis siluis procerissimorum arborū uestiri constat. Quæ loca inaccessa homini lustra cubiliaq; sunt ferarum & belluarum omnis generis. Nā iubatis leonibus, pātheris, tigribus, ursis, & apris scætent: campis autē qui radicibus subsunt, elephanthorū greges inerrant. Afferunt quoq; Gogiani regni incolæ his in uallibus dracones gigni alatos, qui anserinis pedibus gradatim humi serpant, repeririq; camelopardalim quam gyrafam nostri appellant, Florentiæ quandoq; uisam magni Sulthani munere, qui tã Laurentio Medici dono miserat idē affirmant de monocerote, q animal unicornē à nostris appellatū pulli equini forma, colore cinereo iubata ceruice, hircina Barba, bicubitali cornu armatā frontē præfert, quod leuore, candoreq; eburneo, & pallidis distinctū spiris, ad obtundenda, hebetandaq; uenena mirificā potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso et per lymphas circūducto fontes expiare phibēt, ut salubriter bibat si inde uirosæ bestiæ præ

potarint. Id uiuo animali non detrahi, quum ullis insidijs intercipi nequeat. Cornu tamen sponte decisum in desertis reperiri, ut in ceruis accidere uidemus, qui ex senectæ uitij renouante Natura uetus cornu exuunt, uenantibusq; relinquunt. Hoc cornu regijs impositum mēsis, toxica si qua sint epulis indita emisso statim admirabili sudore conuiuijs prodere narrāt. Ex his duos uidimus bicubitales brachiali ferē crassitudine, primum Venetijs: quod postea Senatus Solymano Turcarum Imperatori dono misit: alterū pari propē magnitudine, sed præcisa cuspide argenteæ basi insertū: quod Clemens pontefex Massiliam profectus pro insigni munere ad Franciscum regem detulit. Cæterum de ui tantæ dotis in hac animante nihil plus affirmauerim, quàm quod euulgata fama credentibus suadet: quum antiquorum auctorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Græcū, quicquam de hac monocerotis admiranda potestate memorie prodiderit. Ab his asperrimis immensisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes uocantur, frequenti & copiosa scaturigine Nili fontes erumpunt in loco uehementer abstruso, qui Beth (hoc est desertū) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni spatia modò dissipati, modò coeūtes in longe maximam toto orbe aq; dulcis paludē effundūtur. Huic Saphe nomē ē, spatiosisq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piscatiōe foecūdat et replet, Gorgianū scilicet, et Beghe medrū quod est ab ortu Solis, & ab occasu Dambaium. In hac palude amplius uiginti insulæ numerantur incolis frequētes, et multis cultæ ædificijs, in quibus turrita tēpla, & luculēta sacratorū hominū cœnobia eminent: multi enim religionis, & tranquillī otij causa ab humanarum rerū com-

mercio, & uestigijs profanæ multitudinis in eas insulas se
 subducunt. Vna præ ceteris maior atq; munitior à rege pro
 carcere seruator, in quam noxios & rebelles relegare con-
 suevit. Ex hac tanta palude Nilus primo lenis, mox rapidus
 & præceps sese effundit:uarijsq; meandris & gyris Ni-
 gritarum fines lambens Gogianum regnum, & mox Ama-
 ranum insolēti cursu proscindit: nec usquam ripis cohibetur
 donec ad cataractus quæ sunt antiquis Catadupæ, arctis ru-
 pium angustijs strangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore
 laxatus exceptusq; alueo lenior fit atque diffusior: & per
 magnos flexus, uadososq; sinus nauigiorum impatiens ad
 Meroëm insulam deferitur. Hæc Britannia maior est, uesq;
 in ea reges distincti finibus dominantur, sæpe inter se bel-
 lum gerentes. Eorum potentia maximus Mahometanus est,
 & Maurorum stirpis: secundus Aethiopici sanguinis ge-
 nus idolorū cultu, moribus, et colore fatitur: ultimus Alys-
 sinorum gentis est Christianæ religionis cultor, qui Davi-
 di paret. Cæterum de Nili incrementis ad subtilium studio-
 rum ostentationem differere, & proferre causas audere,
 planè ambitiosum esse putauerim, quando hæc illustrium
 Græcorum pariter & nostrorum ingenia inani ut arbitror
 labore iam pridem exercuerint. Quis enim uel naturæ, uel
 cœli & terrarum opificis arcana iure quodam curiosis mor-
 talibus abscondita rimatus est? Quis ingentes illas in ipsis
 terrarum uisceribus cauernas, uel maximè uasti ingenij lu-
 minibus introspexit? quæ cuncta maria per tantum aui spa-
 tium tot incurfu fluminū nusquā crescentia perpetuò hau-
 riunt, & exsorbēt? Quis denique subterraneorū anfractuū
 mensuras, certa ratione deprehēdit: quibus repletis uniuersa
 exuberātis aquæ moles in apertū cælum per gibbosa mon-

tium euomatur? & ea quidē optima naturæ fide quantum acceperit irrequieta dispensatione rependentis. Imbecillitatis profectò nostræ non meminimus, quum hæc superba ingeniorum uanitate perscrutamur: unde iam hoc totum rerū scienciæ nomen tot uigilijs, & sumptibus partū profiteri dispudeat, postquā adeo pauca scire, & de singulis ambigere disputando confitemur. Verum Abyssini hæc unū pro constanti certis coniecturis persuasum habent Nilum ex aliquatis niuib. quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulsit ac imperauit, in uarias exundationes excrescere: quum non inepta ratione credāt sub circulo Capricorni maximis caloribus cā plagam urgeri et exuri, cui subiecta sit tot montium niuosorum rupes, quæ exorienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione, non secus atque apud nos in solstitio æstiuo, solibus cuncta exurentibus, sic ut mora & spatio multorū dierū incremēta amnis in Aegypto fieri cōtingat, q̄ ex arcano suo, aut læta aut tristitia Natura sæpe nouerca, sæpe mater Aegypti terris importarit. In Meroe quæ incolarum lingua Naulebabæ, idest optimorum portuum parens uocatur, præsto sunt magnorum linternarū classes, quæ peregrinos & aduenas à terrestri itinere discedentes Memphim & Alexandriam secūdo amne deuehūt. A Meroe quindecim ferè dierum nauigatione descendentibus occurrit urbs Syene obeliscorum lapidicinis clara, & poetarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendicularum incidentes in neutram partem umbras flectere tradunt. Hæc est initium Aegyptij regni, uocaturq; hodie Guaghera. A Syene demum Nilus tutissimè nauigatur, & utramque ripam Aegyptij & Arabes incolunt, qui præter nauigantibus uarij commea-

tus copias præbent. Nilus ipse ab his gentibus Abbatuis, idest annium pater appellatur. Nam post longum & tortuosum cursum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim & Alexandriam perducunt: & Canopico ac Pelusiaco ostijs continentur. Quum hæc edere pararemus ueris nuncijs allatum est regem Dauidem Fato concessisse, quum extra matris tutelam uiginti septem regnasset annos: uixisset autem octo supra quadraginta. Fuit ingenio maxime pio, atq; habili ad omne belli et pacis obeundum munus, itemq; literis usq; ad astronomiæ noticiam optime instructo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali cotonei sub cinere tosti colorem exprimente: uiuacibus item oculis, & capillo non plane more Aethiopum intorto: ut ex uera imagine quæ apud nos est, intueri licet. Quatuor mares & quinque fœminas ex una tantum uxore suscepit, quorum natu maximum aduersa in pugna infelicitè amisit: quum in tempestiue renouato bello cum Selano rege acerbissimo hoste congressus superiores uictorias corrupisset. Hoc ictus uulnere grauissimum concepit dolorem, atque inde febrem, quæ diu sustineri non potuit. Filius itaque secundus excepit regnum nomine Cladius: qui reparatis copijs cum Selano prospere confligens & fratris cædem, & patris iniuriam non toto uertente anno uindicauit. Sed iam unde discessimus reuertamur. Eo itaque modo Selymus uti narratum est, terra mariq; omnibus hostium prouincijs in potestatem redactis, circiter ealendas Iulias secundo amne Alexandriam nauigauit, sedente ad clauum prætoriæ biremis Curtoglo Halycarnasseo prædone clarissimo, ut Byzantium classem, quæ per eos dies appulerat, inuideret. Qua lustrata, urbisq; mœnibus, atque ipsa Phari arce diligenter inspectis, Memphim

reuerſus eſt. Interea Mamaluchi, qui Alexandriae cuſtodiebantur, iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati ſunt. Familiae quoque Aegyptiorum quae opibus, aut generis claritudine praestabant, numero ſupra quingentas Byzantium migrare iuſſae: magnaꝫ multitudo foeminarum ac puerorum ex progenie Mamaluchorum eodẽ conſtitutis nauibus tranſuecta. in claſſem autẽ præter theſauros ac regiam gazam, publica ac priuata opulentiſſimae urbis ornamenta congeſſit, tanta rapiendi libidine atq; auaritia, ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris uarietate commendata ſumma uictoris inuidia parietibus reuelarentur. Nec multo poſt per ſummã uoluptatem incrementum annis, qui proximos campos ſtagnantibus aquis inundauerat, ita inſpexit; ut à ſenioribus in colarum totius exundantis annis meſuras rationeſq; curioſe perquireret. Pronunciant enim diuerſi auctus, qui certis meſurae notis deprehenduntur, modò letiſſimam ſegetẽ, modò diram famẽ, modò certam tantum aduerſus inopiã ſecuritatem, quum imperioſus ac impotens annis benigna aut ſeuã libidine exundans, nunc quosdam camporum tractus adeo copioſe irriget, ut intra ſerendi ſpatiũ ſero decedat, alios ſegniter parceq; leui tantum rore aſpergat, ad non dubiã ſterilitatẽ uix puluere ſubactõ, ea prorſus alternatis annis lege, ut Aegyptij ſe tum diuites futuros exſtiment, quum Nilus temperatus & lenis nequaquã ad ſummi, aut minimi incrementi notam acceſſerit. His rebus ſtudioſe compertis, quũ ſibi in Syriam propter rumores, qui de Hyſmaelis aduẽtu in Meſopotamiam afferebãtur, redeundum eſſe arbitraretur, praſidio Turcarum Memphi impoſito, Cayerbeiũ toti Aegypto praefecit. Quae res Iunusbajã eius honoris ſpe, & iuſta

cupiditate accensum uehementissimè perturbauit. Is enim mortuo Sinambasà cum uirtute & rebus gestis, tum recēti etiam uitæ periculo elatus, quum neminem sibi ex æquari dignitate pateretur, se unum esse reliquum ad quem summa imperij redire deberet; Selymi & militum iudicio ex omnibus illius amicis, ac ducibus existimabat. Nec deerat militaris fauor, nam ut statim ex uulnere conualuit, quum in magnificentissima Diadarij domo, quam in ipsa uictoria usurpauerat potius, quàm Selymi munere acceperat, cōuiuia quibus milites maximè capiuntur, regiò propè sumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quotidie pararet ac sæpe nobiles equos, decora seruitia, uestes, uasa, arma, ultro omnibus elargiretur, tantam gratiam beneuolentiamq; collegit, ut quum de more in arcem ad Imperatorem eundem foret, longè amplissimo atque ornatissimo commitatu deduceretur: & uulgo ei omnes Aegypti præfecturam destinaret. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nā uti erat facilè suspicax, & metu seuus, magnis etiam uirtutibus, quæ nimiam claritatē certamq; potentiam adferrent inuidebat. Cayerbeio autem summæ rei proposito, Iunusbasà pudore ac dolore uictus, ut qui superbo animo contumeliam fere nō poterat, simulās ægritudinem corporis, quæ animi æstuātis erat, per aliquod dies publico abstinuit: et quū magis ac magis et sua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiam moderari linguā non poterat. Accidit autem ut Cayerbeius quum officij causa ad uisendum eum accessisset, & meridiano tēpore ad leuādam sitim consuetudine Aegyptiorum saccarū frigida dilutū militari familiaritate degustasset: paulò post acerbissimis alui doloribus ita conflicaretur, ut ueneno eū à Iunusbasà petitū fuisse complures interpretarētur; ac seruatū certio-

vis antidoti præsidio dictarent. Qui rumor an falsus incertum: altius tamen quam quisquam putaret in Selymi animum penetrauit: & iam paulò antè audierat nonnullas Aegyptiorum familias ex his, quæ Byzantium commigrare iubebantur à Iunusbassà (ipse enim ei negotio præerat) ut tunc Nemphi in patria permanerent, ingenti pecunia se redemisse. Cuius auaritiæ non obscura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quod regales illos sumptus, quos priuatis stipendijs tolerare non posset, noui uestigialis redditibus egregiè sustineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoq; fraudis uel negligentiae crimē accessit, quod illi uitæ exitum urgentibus fatis maturauit. Nam Selymus, sicuti reges solent qui egregiè dissimulando, ut priora puniant, compressa in præsens iracundia alicuius noui criminis occasionem expectare consueuerunt, dicta factaq; eius obseruans eum infenso paratoq; animo persequabatur. Paucis enim ante diebus, quàm certior fama de profectiōe Imperatoris in Syriam euagaretur, milites qui Mēphi in præsidio relinquebantur, causati longinquā militiam, maioraq; pericula, & defunctos labores, augeri sibi stipendia flagitarant. Idq; illis faciliè Selymus ordinū habita ratione præstiterat, mandaueratq; Iunusbassæ, ut ea summa apud castrēses tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille insania præceps nihil earum rerū quas iussisset Imperator quæstoribus retulit, ut milites si uberiore promissoq; stipendio fraudati essent Cayerbeū tanquā iniuriæ authorē odio habere, atq; despicere inciperent: et propterea Memphiticæ res militari ab alienatione turbarentur. Vnde Selymus dānato priore consilio pro alienigena qui non occulto Aegyptiorū odio, ut in recēti foedissimæ proditiōis memoria de-

flagraret, cuiusq; imperiū ueterani molestè ferrent, hominē
 Turcam nutanti prouinciæ submittere cogeretur. Sed ea
 omnia, quoniam praua consilia duri rerum exitus euestigio
 consequuntur, aliter atque ipse agro animo destinarat, eue-
 nere. Namque profecto imperatore, & iam Hierosolymis
 appropinquante, Memphitici milites, quò accipiendi stipen-
 dij statuta dies aduenisset, nec sibi quicquam præter ueterē
 summam persolueretur, rei indignitate commoti apertius ac
 uiolentius quàm Iunusbaßa putauisset insultare & commi-
 nari quæstoribus, ac ipsi Cayerbeio palam maledicere cœpe-
 runt. Quibus uocibus ille perculsus, ut qui nondum in Tur-
 carum consuetudinem deuenerat una cum quæstoribus. sese
 purgare militibus, atq; orare suppliciter ut nihil de se te-
 merè crederent: remq; ipsam sedatis ab iracundia animis co-
 gnoscere uellent: nec se uel acerbissimam pœnam deprecari
 si quid dolo suo factum, aut fraude pretermissum inuenire-
 tur. Sed disceptationis is exitus fuit, quum Cayerbeius &
 quæstores suspicionem periculumq; uitare, et milites ad ul-
 ciscendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut
 legati ad Selymum mitterentur, qui nondum Iudeæ finibus
 excessisset. Legati itinere celeriter confecto exercitiū supra
 Larissam Palestinorum consecuti, imperatori ut primū fa-
 cultas data est, & militum quærimonias, & Cayerbei ac
 quæstorum in auertenda fraudis suspitione sollicitudinem
 ordine detulerunt. *Quæ res Selymi* animum alijs quoque
 offensionibus alienatum adeo uehementer nouis irarum sti-
 mulis exagitauit, ut Iunusbaßam prolinus ad dicendam cau-
 sam pertrahi iusserit. Ille quanquam & culpæ conscientia
 & supremo timore palleceret. quum in irati imperatoris
 uultu certissimas scuitiæ notas intueretur, attamen præ-

Senti animo respondit, se neque dolo malo, ut pecuniam auer-
 teret: neque ut inde alijs aliquam conflaret inuidiam, stipen-
 dia militū secus ac ipse iussisset augeri uetuisse. Sed id opti-
 ma factum ratione ut ærario prospiceretur, quum incredi-
 bilem pecuniarum uim præterita bella exhausissent, & iā
 noui bellorum motus è Perside audirentur, qui non necessa-
 rijs sumptibus parcendum suaderent. Contrā milites qui &
 præda ditissimi euasisset, & in fertilissima urbe Mamalucho-
 rum domos & fundos tenerent, ac Aegyptiorū facultatibus
 alerentur, & maiora atque uberiora quàm ab ullo unquā
 Othomannorum Imperatore stipendia acciperent, eum casū
 quòd minus liberali consilio secum ageretur si non omnem
 penitus modestiam exuissent, æquioribus animis tolerare po-
 tuisse: ac debere imperatores, qui milites bello paceq; per-
 petua liberalitate prosequerentur, ab his aliquando pro di-
 sciplina animi continentia requirere: ne dum priuatim quæ-
 stui omnes studuerint, publicè postmodū ad sustinendos ma-
 iores sumptus, quum necessario bella ex bellis ducātur, opes
 defint. Quando nemo uel uirtute, uel fortuna maximus im-
 perator res præclaras unquam bello gesserit, si eum omni-
 bus abundè optimis artibus instructum pecuniæ propria
 bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus
 uindicabundus & ferox loqui plura prohibuit, quoniā si re-
 us longiore oratione merita antea & militiæ recitasset, de-
 precatores ex intimis omnino sibi paraturus esse uideretur:
 protinusq; eum in conspectu interfici iussit: addēs insolētis-
 simi eius serui exemplo ceteros qui arroganter imperatori
 præscribere uellent, officij & conditionis memores in poste-
 rum futuros. Ferunt milites tum magna Selymi inuidia mi-
 serabilem insignis uiri interitum magnopere doluisse. Nam

ille præter eximiam, & toties cum summa gloria spectatâ
 omnibus bellis uirtutem tantum Græci ingenij artibus, oris
 habitu, militariq; facundia, & ipso uitæ splendore apud oēs
 & gratiæ et existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exer-
 citu esset qui se non ei aliqua ex parte deditum atque ob-
 strictum esse fateretur: ac imperatoris seuitiem non dam-
 naret. Meminerant enim ab eo præpropera crudelitate ne-
 catum Mustaphâ cognomento Calogerum tantæ quondam
 authoritatis & potentiæ: & simili quoq; rabie Chendemû
 ea dignitate, uitæq; innocentia omnium ducum, qui ex magni
 Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimû in di-
 eta causa concidisse. Neq; exciderant animis Bostâges eius
 gener & Ducaginoglis, hic insigni curiæ magistratu cla-
 rissimus, ille classis ac hortorum profectura, & uxoris uin-
 culo atq; opibus superbus, qui biennio ante abscisis cerui-
 cibus, in curiæ uestibulo expositi & miseriæ suæ, & regiæ
 crudelitatis spectaculû præbuerât. Obseruabâtur quoq; om-
 nium oculis, ueluti nouo scelere pristinae immanitatis reno-
 uata memoria, Bayazetes pater sanctissimus senex, duoq;
 fratres suo iure, suoq; ætatis & stirpis ordine ad imperiû
 uocati Achomates atque Corchutus: totq; item regiæ indo-
 lis adolescentes superiorum fratrum filij, qui inhumani fe-
 riq; hominis execrabili seuitia periissent, ut non immeritò
 eum omnes simul metuerent, & acerbissimo odio perseque-
 rentur: Quando Selymus nullo Deorum metu, nulla huma-
 ni dedecoris cura, nec prauas, nec detestabiles ullas esse ar-
 tes, modo uires imperio adstruerent, arbitraretur, et timeri
 à pluribus, quàm amari certius, atque ualidius esse, in animû
 iam pridem impietate atq; sceleribus efferratum induxisset.
 Hisdem fermè diebus Himbracorbasâ quem ad Persarum

fines cum parte exercitus missum fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmaël in ea rerum opportunitate in Asiā uel Comagenem sibi irrupēdum arbitraretur, & illic quoq; iustas uires ad tuendos aditus inueniret, per literas significauit Persicos apparatus qui tantum belli rumorem initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisse. Prædatorias tantum manus, quæ speciem præsentis exercitus facerent, atque ex occasione nonnunquam excurrerent, ab se conspectas esse: cum quibus ipse sæpius in excursionibus prospere conflixisset. Cæterum uno consensu à captiuis, exploratoribusq; referri Hysmaëlem Hyrcano ac Scythico simul bello implicatum cunctas regni uires aduersus eas gentes contulisse. Propterea enim quod iā propinqua hyeme solitæ, niues Tauri iugis imminerent, Asiam aut Syriā eo anno minime esse respecturum. Fuere qui dicerēt Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes latissimos campos tenēt, Selymi consilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendum Hysmaëlem Iberis & Albanis, qui in eius ditione essēt, bellum inferrent, adiuvante præsertim Mahometo socero, Bosphorano regē qui facili eiusdem linguæ Tartarū duces, fœdere, atque amicitia sibi iunctos ostentatis præmijs ad bellum inferendum impulerit. Nos autē quum à persis, Armenisq; hominibus talia quereremus, q. Sophus Hysmaël pulcherrimæ, atq; à Dijs prope ipsis oblatæ occasione defuisset qua Selymum in Aegypto bellum gerentem Asia ac Syria penitus exuere, interclusum cū omnibus copijs, præsertimq; tanta ui resistentes Tomumbeio, facili delere potuerit. Eam fuisse causam reperiēbamus, quod non eadem Hysmaëli domi ac foris sint uires. Exercitū namq; eius ex euocatis atq; nobilibus magna ex parte constare, qui gratuitò militare

consueuerint. Hos, ut sunt totius Oriētis fortissimi equites, singulari studio regnum egregiē tueri, & cum finitimis populis acerrimē bella gerere. At si paulo longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere uxores, quibus maximē sunt addicti durum arbitrentur: nec more suo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxuriosissima atque ornatissima sine stipendijs poscit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus ipsum quoque Vsumcassanem maternum Hysmaēlis auum laborasse constat. Id autem eo ægrius ab Hysmaele parari posse uidebatur, quod propensissima prouinciarum uoluntate auitum imperium recepisset, sublatis statim onerosis uetigalibus, studia hominum quæ liberalitate atque iustitia facile comparatur, longē firmissimas regni opes esse semper iudicauit. Quando ipsis tantum gentium fortunis imperare animis omnium semel acerbitate tributorum alienatis, non optimi, sed impotētis, ac tēporarij regis esse uideretur. Cōtra Selymus qui ui, scelere, execrandisq; artibus paternam sedem inuaserat, in seruilibus et mercenarijs copijs, quas et longe ab domo abducere, & per omnes prouincias raptare pro libidine posset, ad proferendos imperij terminos, & ad res immortalis famæ gerendas summa atq; certissima præsidia esse statuebat: ut qui in una pecunia, atq; imperij scueritate uerā atque expeditā potentiam putaret, qua omnium Othomannorum uictorias obscurare felici rerum successu didicisset. Ea quæ secuta est hyeme Selymus circūuēdo maritimas et mediterraneas ciuitates exercitū in Syria aluit: appetēte aut Vere quū Romæ flagrantissimo studio Leonis pōtificis de bello inferēdo iniri cōsilia aduersum, se supplicationes magna celebritate fieri, et ad excitādos Christianorū

reges summæ dignitatis legatos in omnes prouincias destinari certius cognouisset, relicto in Syria Gazelle qui cum imperio præesset, Byzantium magnis itineribus cõtendit ut ex propinquo consilia motusq; hostium spectaret: haud ignarus interea Aegypti Syriaq; prouincias nullam rerum mutationem esse subituras, quoniam Cayerbeium atque Gazellem, qui immortales inter se inimicitias ex ueteribus studijs, & ex recenti etiam proditione conceptas exercerent, non consensuros in unum: sed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis prouincijs, diligentia, fide, ac temperantia inter se certaturos esse intelligebat. Eadem æstate qua ad Singam annẽ in Syria pugnatum est, (fuit is annus à partu Virginis millesimus quingentesimus sextusdecimus) Galli & Veneti repressis apud Mediolanum Maximiliani Cæsaris conatibus, atque eius copijs in urbem Veronam compulsis, uniuerfas uires ad oppugnandam Brixiam contulerunt. Præerat Gallis Borbonio in Galliam profecto, Odetus cognomento Lotrechius, qui ad non dubiam iusti maturiq; ducis famam contendebat: quum uim feruidx alacritatis uti ab ultima Aquitania semihispanus mora & ratione sed dato impetu tẽperaret: nec in eo rapacis ingenij sordes, aut dissolutæ ac indignæ uoluptates notarentur: Superiorũ eius gentis ducum planè dissimilis, et suscepto oneri omnino par nisi superbo ingenio nemini familiaris, alieniq; consilij insolens contemptor, grauitatis atq; prudentiæ suæ nomẽ corrumpere. In Veneto autẽ exercitu quum senatus neminem adhuc in tanta ducũ inopia Liuiano suffecisset, Theodorus Triuultius iam pridẽ Gallico stipendio addictus imperatorias partes exercebat, uir neq; uehemẽs, neq; pugnandi audus: sed qui propter longam militiam quòd pluribus quàm

quisquàm suæ tempestatis ducum, Italiæ prælijs interfuisset, consilio optimus habebatur. Erat Brixiae Hicardus recenti defensæ urbis gloria insignis cum Hispanorum & Germanorum adeo exigua manu, ut milites duarum cohortium numerum uix implerent. Cæsare namq; in fœclis rebus in Germaniam redeunte, quum res aduersæ multorum spes atque animos comminuissent, milites uulgo domum aut Veronam concesserant. Multi quoq; qui diripiendæ Cæsarianæ pecuniæ authores fuisse dicebantur, iudicium ueriti ad hostes per fugerant, nulla comæatus, nulla stipendiij certa spes exhaustis priore obsidione Brixianis relinquebatur: et maturæ tñ in agris segetes erant quibus hostis longè ac latè circûemisso equitatu potiebatur. Quodq; in ea rerum asperitate grauißimum ducebant, tormentarij pulueris tanta erat inopia, ut totus tormentorum apparatus uix decies impleri posse uideretur. Quæ omnia sicuti corporis uitia tametsi planè celari non poterant, uir tamen Hispanus & prouidus sic ea cunctis artibus contegebat, ut intra urbem difficultates earum rerum minores: & maiora militum præsidia hostibus uiderentur. Itaque Gallus & Venetus promotis castris, ac exploratis omnibus rebus, inter se conuenere ut diuiso peditatu, atque ea cura minoribus ducibus demandata, ab quinque simul diuersis urbis partibus murorum quaterent: patefactoq; aditu ad irrumpendum, hostes ut necesse foret in plures diductos partes, & multiplicis periculi timore occupatus adorirentur. Id autem facile fieri poterat quum & militum multitudine foris abundarent, & tanta esset tormentorum copia binis in castris, ut paucorum dierum spatium urbs amplissima mœnium corona nudari posse uideretur. Igitur quum per aliquot dies continuè oppugnando ingen-

tem murorum ruinam destinatis in locis edidissent, atq; hostes qui necessario die noctuq; comportare aggerē, interiores munitiones erigere, & quod in perpetuo labore durissimum erat omnes simul propter paucitatem excubare, cogebantur, multis praelijs laceßissent, ad extremum ut iuxto prelio aggredierentur cohortes delectas paulo ante optimē instructas murum subire iusserunt. Pugnatum est uno simul tempore quinque locis per plures horas magna utrinque contentione: nam recentes atque integræ cohortes festis & conuulneratis sic per uices in pugna succedebant, ut propugnatoribus etiam superiorum dierum labore defatigatis nihil spatij ad recipiendas uires relinqueretur, Verum Hispani atque Germani tot bellorum usu periti sicuti æquitate locorū atque uirtute superiores erant, ita subeuntium impetum multis illatis uulneribus egregiē sustinebant. Sed magno eis subsidio erant equites ferme centū, qui per pomerij spatium irrequieto cursu mœnia introrsum circuibant, notabantq; qua in parte maxime laboraretur: ac statim in fortē ubi trecenti ueterani in statione ad subitos casus collocati erant, decurrebāt: totq; ueteranos:q; periculi magnitudo deposcebat, ne pedestri cursu exanimati peruenirent, suis in equis confessores accipiebāt, & ad locū iniqui certaminis reuertebantur. Ipsi nōnunquam quū repentinū urgētis praelij discrimen presentanea subsidia flagitaret, ex equis desiliiebāt, & in pugna locū progrediebantur. Sed ab ea parte quā Nauarus oppugnādā acceperat, longē periculosissimū certamen fuit: nā Cantabri & Vascones intrepidē murum subire actumq; est utrinque audacter non missilibus tantū, sed lanceis et gladijs quū scutis super capita impositis, ueluti testudine facta succederetur: transcendissentq; in urbē, nisi

testacea

testacea mala sulphure & resina repleta, et globi nauali artificio confecti lethiferum atq; terribilem uomentes ignem, quæ propugnatores supernè iaculabātur, subeuntes cohortes deiecissent. Quo malo perterriti Nauarrini ungentibus mox in ea perturbatione aduersarijs per ruinas præcipites acti aliquot suorum amissis, & pluribus igne ambustis, ac consaucitatis se receperunt. At Hicardus quinque prælijs una die atque uno tempore sustentatis, quum multos uulneratos, & cæteros omnes labore atq; uigilijs confectos esse animaduerneret, nec ulla spe Cæsariani auxilij teneretur, de deditioe cum hostibus sibi agendum esse iudicauit. Magna enim eum uirum, quàm parua sibi præsidia forent, animo reputantem amittendi decoris cura angebat, ne si pertinacius hosti & quotidianis prælijs resistere uellet, attritis ad extremum uiribus, deditioem quā omnino necessariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaq; aduocatis centurionibus, & ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæsare, eius præfectos fuerat contestatus se urbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neq; commeatus, neq; militum cæterarumq; rerum debita præsidia, quibus suæ fidei commissam urbem tueri posset, sibi relinqueretur. Non esse neque sibi neq; præsidiarijs succedendū, si in summa rerum necessitate & uitæ et rebus suis prospiciant, ac optimè de se meritis urbis saluti consulere uelint. Conditiones quas longè æquissimas hostis proponeret, non esse temere contemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extremū rebus sit recurrendum. Satis enim pro gloria quid Hispani, quid Germani uirtute possint, quidue hostes audeāt, Brixie pluribus periculis ostensū esse: et satis superq; pro ipso Cæsare dimica

tum qui repentina profectione rebus & consilijs omnibus subito euersis suos omnes deseruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiendæ sibi curam relinquerent: Daturum enim se operam ut non accepisse conditiones, sed dedisse salua præsidij & ciuium existimatione uideantur. Itaq; quum et Gritus qui tum legatus aderat nullas non æquas esse conditiones duceret, modò urbe potiretur, per idoneos utrinque homines actum ut Hicardus urbem atq; arcem Lotrechio dederet, sicut eam Cardonius, & prosper Columna ab Obegnino quatuor ante annis accepissent. Præsidium uerò armatum more militari cū tubis ac tympanis explicatisq; uexillis exiret, ac liberè, quo uellet proficisceretur. Centurionibus tamen certisq; cohortium præfectis interdictum est, ne Veronā intra quadragesimū diem se conferrent, quādo milites si absq; ducibus forent, dilapsuri uiderētur: qui tamen omnes fermè Veronā alij alijs itineribus profecti sunt. Expressè quoq; in tabulis cautum est ciuibus Brixianis, et præsertim his qui partiū Cæsaris fuissent, ut nulla domibus uel præsidijs eorum iniuria inferrent etiā si apud Gallorum et Venetorum hostes agere uellent, uel se Brixie minimè tutos esse existimarent. Sed quū præsidium eductis impedimentis porta egrederetur, & per medios hostiū ordines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostiū paucitate (uix enim septingenti armati milites erant) pudore confundi, et fremere cœperunt, quod tantule copię falsa maioris multitudinis specie obiecta duorum exercitum impetum elusissent, uixq; sibi temperare poterant quin minis & contumelijs abeuntes uiolarent. Lotrechius prior urbem ingressus, ut captæ possessionis formula seruari uideretur, paulò post eam Grito restituit, actæq; nomine senatus Lotrechio ingentes gra-

tiæ, & munera, data, quòd nauiter copijs suis Rempblicã inuisset: atq; orbi tanto sanguine toties frustra repetitam integra fide reddidisset. Nec multò post ad conficiendum bellum copię in Veronensem agrũ ductæ: namq; exulibus Cæsarianisq; reliquijs unus erat Veronæ tutissimus receptus propter magnam loci opportunitatem, quòd urbs Tridentinis iugis atq; Germaniæ proxima celeriter nouis auxilijs, si urgente hoste res paulò asperiores euaderent, confirmari posse uideretur. Collegerat M. Antonius columna cui summa bellicarum rerum cura ab Cæsare demãdata fuerat, ex omni genere hominum ualidissimam ueteranorum manũ. In his erant Hispanorum Tricenarię cohortes sex quibus ante alios Maldonatus & Morellio præerant, uiri ætatis honore & fortibus factis insignes. Germanorũ uerò quatuor milia omnes fermè in Italia militare assueti. Ille Georgio Franispermio nobili è Vindelicia parabant: præterea Castellalto ac Rodolpho alæ strenuis præfectis, & Marco item Sithio, qui postea M. Antonij testimonio summam inter Germanos uirtutis militaris atque prudentiæ laudẽ adeptus est. Aderant & quingenti fermè Heluetij, qui militiæ auidi suis domum abeuntibus Veronæ remanserant, adhortante Arnolddo Vnderualdio eorũ duce fortissimo, qui apud 3fortiam prætorij præfectus fuerat. Præter uerò suã cataphractorum alam ueteranam aliquot Italici, Hispanici, ac germanicigeneris leuis armaturæ equitum turmas habebat, quarum inter alios excellenti uirtute ductores eminebant Gurlottus Rhauennas, Valastichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ille omnibus Italiæ bellis exercitati clypeos tanquã inutiles deposuerant, quibus antea ipsi

inermes oblongis atque inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerant, ut congregari cum cataphractis auderent. Erant eorum duces duo Bocali Cōstātinus, & Emanuel, illustri ueterum Achaiae principū familia orti: & secundum eos Andreas cognomēto Bua, corporis, atque animi promptitudine insignis. His fretus copijs M. Antonius dum Galli & Veneti Brixiam oppugnarent, atque ipse laborantibus socijs auxilia submittere ulla ratione nequisset, Vicentiam nocturna profectioe contenderat: expulsoq; praesidio, atq; urbe occupata, ingentem praedam omnium rerum, multosq; captiuos, & aliquot currulia tormēta auexerat. Quodq; magno ei postea usui fuit. frumenta quae in areis adhuc erant, conquisitis undique plaustris, ac sarcinarijs iumentis Veronam asportauerat. Neque post id factum ullus hostium locus fuit, qui ab Antonianorū iniuria tutus esse putaretur: quum circumiecta castella aut deserta essent, aut in summo metu uersarentur: atque omnes milites qui in praesidijs erant eius uiri uim atque celeritatem pertimerent: uti superiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incōmodis timere didicissent. Veneti aliquot ante diebus, quā iustus Gellorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendae urbis peculiari cura plurimum agebantur, non longē à Verona constiterunt; ut hostes pabulatione ac frumentatione prohiberent: ac simul uniuersam regionem, quam subitis incursionibus aduersariorū equitatus infestabat, oppositis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebro equestria praelia fiebāt, & hinc atq; inde ex occasione, & per insidias, ut quisque suum hostem opprimeret, uirtute ac dolis singulari studio certabatur. Per eos dies agricola Veronensis M. Antonij praemijs & pollicitationibus ita-

ductus magnum facinus, sed tam sibi postea exitiabile, quā hostibus inexpectatum ausus est. Is enim quū res uenales et hortensia in primis sæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in castris impunè uersaretur, simulatione spectandi ad tormentorum locum ubi et omnis eorum erat apparatus, minimè in curantibus custodibus processit: funiculūq; igne succensum, ut antea edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora ut primam statim paleæ et proxima cadis stramenta flammam corripuere, tantus repente incenso puluere ignis obortus est, ut quicquid sulphurei pulueris ad oppugnandam urbem magna impensa, et multo labore paratū conuectumq; fuerat, id totum uno temporis puncto conflagravit: Tantaq; flāmarum uiolentia atque rapiditas fuit, ut omnia concursantis et restinguere conantis exercitus remedia una mali uelocitate præuerteret. Id solum in graui atque insperata iactura solatio fuit: incendiarius dum se reciperet in ipso statim incendiij scruentis initio deprehensus. Qui postea ad eruendam ueritatem tormentis excruciat, et uiuus eodem igne concrematus dignas scelere atque audacia pœnas persoluit. Eo accepto incommodo Veneti, quod omni pulueris copia incendio absumpta, tormentorum apparatus inutilis euadebat, quodq; et tutius et commodius quæ amissa erant, si se reciperent, reparaturos esse iudicabant, reductis castris in remotiora ab urbe loca discesserunt: tantamq; paucis diebus diligentiam adhibuerunt, ut longè maiorem uim pulueris quā antea habuissent, Patauio atque Venetijs in castra pluribus omnifariam imperatis uecturis comportarint. Nec multò post Gallorum exercitus, qui eius gentis consuetudine cum in aliena causa tardè et cunctanter, tum alieno in agro tardissimè, ut sese atque equos

largius atque uberius aleret, iter faciebat, circiter calendas sextiles appropinquauit, & Veneti pari consilio ab ea parte quæ est ultra Athesim castra promouere: ita tamen ut neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere uel consistere auderet. Incredibilem enim tormentorū in urbe esse multitudinem, transfugarum & speculatorū sermonibus compertum habebant: ignari tamen quanta intus hostes pulueris penuria premerentur. Itaq; duobus magnis exercitibus circumiectū omnem agrum longè lateq; tenentibus, arctius obsideri cœpta, ea ratione ut non prius ad oppugnandum accederent, quàm inclusos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos ad summas defendendæ urbis difficultates perduxissent. Iam enim cohibitis excursionibus, et facultate frumentandi, ac pabulandi magna ex parte sublata, tantū custodiarum diligentia, atque itinerum obseruatione ultra citraq; Athesim effecerant, ut Cæsariani nisi cū iusta ac ualida peditem & equitum manu, longius frumentarij uel excurrere dubitarent. Quod ne sæpius fieret, multitudo & propinquitas aduersariorum, et præsentis belli ratio, ne extremis propè rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebāt. Interea M. Antonius qui hostes propius accessuros, ac mox urbem oppugnatuuros esse certiore coniectura iudicabant, munitiones, quas antea instituerat, irrequieto ciuium ac militum labore perficere, ipse in primis uti erat propter architecturæ disciplinarūq; noticiam summis horum operū artifex, ut alios doceret, exēploq; accenderet agēdo, atq; instrumenta fabrilia contrectando nullum uel humilis etiā operæ laborem aspernari, omnibus in locis aggeres edificare, sed maximè ad Mantuanam portam quæ Calcearia dicitur, frequens & multus in opere esse, ac plurimum in eius lo-

ci munitione uersari . Erat turris mediocri altitudine ipsi portæ imposita, atq; ea fortis ita aptè oblongo & quadrāguli cincta propugnaculo , ut peritis etiam per se satis tuta uideretur. Sed uitiū M. Antonius animaduenerat, qui nullam sibi tuēdæ portæ facultatē relinqui si propugnaculi murus acri ostium oppugnatione sterneretur. solerti iudicio prouidebat . Quamobrem tametsi ab omnibus propè militibus irridebatur quòd munitissima in parte tantum operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret nō destitit, quæ una omnium postea & cunctis salutem, & ipsi in primis singularem laudem peperit . Siquidem portam ante omnia multo aggere repleuit , relicta in medio ad ingentis tormenti usum fenestella , quæ tenui gleba in speciē ab exteriori parte similiter obstruebatur . Item ab utroque latere apud binas munitiones totidem fenestellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatæ ex obliquo ubi incursum hostium flagitaret, occultè emitterentur, Nouam quoq; & subterraneam portam patefacto ab imis moenibus ampliore aditu in fossam perduxit, unde expediti atq; intenti milites aduersus subeuntem hostium multitudinem ex impro uiso prosilirent. Atq; hæc ne hostibus proderentur, adeo occultè administrabat, quum nocturno maximè tempore , & familiaribus, aut fidissimis uteretur , ut milites magna ex parte, ac ciues quæ parata essent, ignorarent. Multi namq; ex Hispanis nulla uerecundia, quòd neque sine stipendijs pro Cæsare militare, neque ultimam inediaam quum iam angustior annona uideretur experiri se uelle dictarent, ad Venetos simulata in agrum excursionem transibant. Quamquam plures patrij decoris memores, ne uniuersæ genti ea ignominia conflaretur dolore concepto, factum perditorum ho-

minum improbarent, atque ei quum uindictæ uel iudicio locus foret extrema supplicia cōminarentur. In his fuere Suarres Roscius, Plasolla, Christophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nonnulli alij leones uerius quàm milites quæstui assueti, qui paulò ante signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum fauore, quàm propria uirtute meruerant. Hos & ipse Maldonatus paulò post nullo antea actæ militiæ pudore subsecutus est: uir militari laude dignus, nisi auaritia atque superbia inductus iam senex antè partam lōgo labore dignitatē, eo scelere, & postea fœdissimo ac horribili uitæ exitu maculasset. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronensis equitum præfectus quum in diuidenda præda seditione inter milites suborta eius equites Emanuele alæ Græcorum ducē interfecissent, & pluribus de causis spectatæ fidei à Cesarianis esse diceretur, ad Venetos trās fugerat. Nulla interim dies erat, qua non equestri prælio subiectis in campis certaretur: fuitq; aliquādo admiratione dignum, quòd pauci Græci equites totidē cataphractos Gallos captiuos adducerent. Nam singulari uelocitate grauius armatorū impetum ludificabantur, ac rursus præteruolantes & subiti extransuerso ictus ingeminabāt, clauaq; præsertim ferrea hostis cassidē, & eius equi caput feriiebant tanta arte, ut fessos atq; attonitos faciliè postea ad deditionem, quæ traditione gladij fiebat, compellerēt. Quòd si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spatio fuga sibi consulebant, si uerò Græci in angustias uel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandum foret, nec solitis in fugam gyris eludere congregientem hostē facile possent, circumuienti atque oppressi, audaciæ poenas lue-

bant. Nonnunquam etiā per lufum extra ordinem interpo-
 fita fide ab binis uel ternis utrinque certabatur, ut tum acci-
 dit quum in dictis inducijs ut tutò omnes fpectaculo interes-
 ſent, quatuor nobiliffimi, ijdem atque omnium lōgè fortiffi-
 mi Galli equites, inter quos Ambra peditum præfectus ex-
 cellenti uireute iuuenis erat, totidem ex hoſtibus prouocarūt.
 Præferebatur certamini titulis ſi qui in urbe equeſtri glo-
 ria illuſtres eſſent, qui pro adamata muliere decurrere, atq;
 haſtam ferro præpilatam infringere uellent, hos contra in-
 ſtadio parem ad numerum ſtatuſos Gallos, & ſue atq; alie-
 næ uirtutis ſine fraude periculum eſſe factuſos. Prodiere
 Gurlottus Rhauennas, Summontius Neapolitanus, & duo
 Hiſpani Vascus Cummius atq; Guinea, concuſſumq; eſt in-
 feſtis haſtis magno ardore, ſummis utrinque uiribus, adeo ut
 pari uirtute, pariq; periculo contendiſſe omnes iudicarent.
 Summa tamē laus haud obſcure Cæſarianis ceſſit: nam quū
 Summontius & Vascus ſuperiores euafiſſent, & Guinea
 ephippio fuiſſet, excuſſus Gurlottusq; & Ambra mutuo
 ictu penetratis uſq; ad interuallā tunicam ſoluliſſimis thora-
 cibus cum uiſū coſtantia pares extitiſſent, nulli dubiū erat ſi
 res ad gladios deducta fuiſſet duobus iam Gallis peſſimè af-
 ſectis, qui tū afflicti ſuperſtratis & morientibus equis iace-
 bant, uictoriā ad Cæſarianos eſſe redituram. Sed ſtatim di-
 rempta eſt pugna: ne tantæ uirtutis homines qui non hoſtili
 rabie, ſed ingenuo quodā corporis atq; animi uigore con-
 currerant, poſtquam primum & maximū uitæ periculum
 euitaſſent, non gloriæ ſed fati caſibus ſe obiectare uideren-
 tur. Interea Lotrechius & Theodorus quum certius cogno-
 uiſſent obſeſſos deſperatis ſemel ſtipēdijs, et cibarijs magna
 ex parte conſumptis ob crebra ſuorum tranſfugia metu

consternatos, ciues uerò usque ad miserandam egestatem, et
 rerum tædium omnibus domi & fortis conflictatos incom-
 modis diutius quin se dederent, extremas miseras non esse
 toleraturos, mœnia agredi statuerunt: atq; ita perductis fos-
 sis, perfectisq; solitis munitionibus, ut tuto mœnibus succe-
 di posset, prolatoq; omni tormentorum apparatu urbem ab
 duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam parit̃
 quæ à Mantuana porta perpetuo tractu ad Citadellam pa-
 tet (Sic enim apellant retractiorem urbis angulum, & ue-
 tere munitione firmissimum) sibi oppugnandã accepit. Ve-
 netus autem ad Vicentinam, quæ Episcopalis nuncupatur,
 confedit. Et quoniã inter bina castra præterfluebat Athesis,
 qui eo in loco uado transiri non poterat, ut uterq; exerci-
 tus mutuis auxilijs subito traducendis alteri præsidio foret,
 ananem latissimo ponte uixerunt: & ad tutelã eius cohortes
 stationarias ad extrema pontis capita cum tormentis im-
 posuerunt. Itaque urbs diuersis duobus in locis undecim fer-
 me continuos dies oppugnata, tantãq; ui, ac tanta utrinque
 perseuerantia, ut Veneti eam mœniũ partem quæ ad Vicē-
 tinam pertinet supra centum & quinquaginta passuũ in lō-
 gitudine patentẽ perpetua murorũ strage edita deiecerint.
 Galli uerò per interualla quinque in locis ingentes quinque
 aditus patefecerint, superstantibus inter medijs totidem in-
 tacti muri portionibus in pinnarum similitudinem. Quæ rui-
 narum & stratorum passim mœnium uastitas passuũ fer-
 me ducentorum spatium amplectebatur. Idq; ea ratione fie-
 bat ut hostes, qui interiora cadētium murorum fossa et per-
 petuis aggeribus munire cogebantur, multò maxima (ut in
 extenso ac longiore opere) continui laboris necessitate im-
 posita conficerentur: ac simul ut tormenta, quod recta fron-

te fieri non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri intervallum in latera hostium intus pro statione agentium, atque opus molientium non fortuitis, sed destinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum vis, ut non solū muri, sed quum supra moenia ferebantur etiam ædificiorū tecta corruerent: multiq; passim in urbe, plures in munitionibus vel incidentibus pilis, vel defractorum lapidū fragmentis eliderentur. Nullæ nāque gentes, nulli duces memoria nostra, vel maioribus opibus, vel ampliore tormentorū apparatu urbem oppidumve oppugnarāt: Nulla ipsi qui oppugnabāt Italiæ in parte tormentis, aut machinis maiorem murorū vastitatē factam fuisse meminerant: adeo ut supra vigintimilia ferrarum pilarum una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periere ē Cæsarianis tormentorū ictibus discerpti Ioānes Mōrefeltramus clavioris nomis eques, Pellanda architectus insignis, & Fontana Insuber in conflandis dirigendisq; tormentis peritissimus. Sed in tāta periculi asperitate ea erat & dacis virtus, & militū diligentia, & civium fides quum omnes certatim singulari studio in opere versarentur, neque sibi die noctuq; parcerent, ut quātum muri ab acerrimis indefessisq; hostibus sternere iur, tātum ipsi pari temporis spatio adauctis & prolatis aggeribus commodissime resarcirent. Intra .n. cadentium moenium ruinas M. Antonius fossam perduxerat, atque interiore labro munitiones erexerat. Vbi uerō pomerij depressū solum foret, nec abrasis ab hoste moenibus æquaretur, murices passim, et tabulas ē quibus frequētes clavorū cuspides prominebant, opportunis in locis occulte posuerat. Præterea testarum & globorum ingentem parauerat multitudinem, quibus missilis & pinguior flamma noto artificio cō-

tinebatur. Tormentaq; quorum magnū habebat numerum
 idonea in parte, ubi periculum ostenderetur, ordine colloca-
 rat. Curabat Germani duce Franisperchio adiunctis sibi
 Heluetijs, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur: atque
 hæc eadem agendo imitandoq; diligentissimè administra-
 bant. Porro Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipsis mu-
 nitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futu-
 rum esse putabatur, cum reliquis copijs aduersus Gallos cō-
 stiterat. Iam peruentū erat ad summas rerū difficultates: iā
 cuncta obsessos præter unā spem, atq; unā animi uirtutem,
 constantiamq; defecerant. Frumenti parua, casei autem, &
 carnis salitæ, uel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur:
 & quod in primis corpora atq; animos Germanorum in-
 fregerat, tanta uini penuria erat, ut quicquid in ipsa spe pro-
 pinque uindemiæ superesset id totum sacrificio atq; ægris
 militibus seruaretur. Dux ipse quū primores exercitus quo-
 tidianis coenis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præ-
 ter aquā bibisset, tanta comitate omnes abstinentiæ et fruga-
 litati insuefecit, ut faciliè atq; alacriter cæterarū etiam rerū
 inopiam tolerarent. Lentem enim, & fabam: panicea q; pul-
 taria in quotidiano usu: equinas uerò atque asellorū carnes
 magno in honore habebant: & tū præsertim opipare apud
 ducem epulabantur quū aliqui Gallorum equi, ut erant præ-
 pingues, ac suis strigosioribus & famæ propè enectis mi-
 nimè comparandi, in excursionibus occidebantur. Nā con-
 spectis, statim equorū cadaueribus, portis frequentes euola-
 bat: concisosq; in frustra humeris in urbē cum plausu refe-
 rebant. His rerū angustijs quum premeretur Antonius, ne-
 que pluribus literis ac nuncijs ad Cæsarē transmissis quic-
 quā certi de eius auxilijs audiret, atq; in dies copias tot affe-

Etas incommodis magis ac magis deficere, atque extenuari,
 nihilq; iam semi-egris corporibus præter fortem fidelemq;
 animum superesse conspiceret: antequã omnis exercitus de-
 speratione atque, extrema inedia conficeretur audendũ sibi
 aliquid de eruptione existimauit. Itaque re ad consiliũ dela-
 ta docuit quã luctuosus atque ignominiosus, ipsiq; in pri-
 mis nobilissimæ, ac fidelissimæ ciuitati miserabilis rerũ exi-
 tus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate Cæ-
 saris auxilia sibi expectanda iudicaret. Fortibus uiris for-
 tia consilia, quæ necessitas omni ratione ualidior offerre ui-
 deretur, in tempore esse præsumenda, conandũq; ac impigrè
 agendum dũ uires ad rem benè gerendam superessent. Nec
 in una laboris atq; inediæ patientia sed in uirtute, atque au-
 datia, & spẽ melioris Fortune, & summam totius belli ui-
 ctoriam positam esse arbitrarentur. Placere sibi eruptione
 facta pontem occupare, atq; interscindere; ac simul omnibus
 copijs Venetos adoriri, quando factũ facilimũ foret, ut qui
 nihil minus, quam eruptionem ab obsesso hoste fieri posse
 putarent, subitũ atq; improuissum pugnacissimũ, ac toties ui-
 ctoris exercitus impetũ minimè sustinerent. Quibus pulsis,
 Gallos nec cõsistendi animũ, nec sese recipiendi sine tormen-
 torum iactura, spatium habituros. Quantum autem ad se
 pertineret, ut maiorem spem prosperi euentus conciperent
 animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fron-
 te pugnaturum: & Dijs beneiuuantis, si forti consilio stre-
 nui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis
 omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones aderant nul-
 la interposita dubitatione fermè omnes Antonio assense-
 runt. Nam tametsi consiliũ primo a spectũ periculosum
 atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium uirtus

tantaq; pugnandi cupiditas, ut quo audacius cōsiliū erat,
 eo & certius, & speciosius esse uideretur. Curauere cuncti
 corpora, atq; arma expediuere, ut sequenti die ancipitis cō-
 silij alca iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine consti-
 tutis instructi & parati essent ad erumpendum, et iam pri-
 ma signa ad portā ferrentur, repentinus ab Calcearia por-
 ta tumultus exortus: interpellātibus Gallis, ab incepto M.
 Antonium reuocauit. Namq; Lotrechius si portæ propu-
 gnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur
 prius quā obijci nouæ munitiones possent, facile se in urbē
 peruasurum ratus conuectis in eum locū omnibus propē ma-
 ioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudauerat:
 patefactoq; aditu Lescutum fratrem (is tum peditatus curā
 gerebat) expeditas cohortes adducere: & per ruinas immit-
 tere iusserat. Subiere ad portam impigrē Galli, & frequē-
 tes totum propugnaculi spatium compleuere ut inde in urbē
 transgredieretur, quum Antonius, qui priore excussus consi-
 lio celeriter in eam partē decurrerat, locū delectorum militū
 presidio firmavit: edixitq; gnarus eorū quæ occultē para-
 uerat ne iniussu ullū in subeuntes tormentorū emitteretur.
 Cæterum alijs atq; alijs intrepidē subeuntibus, ut confer-
 tissima hostium multitudine interiorem propugnaculi are-
 am plenam esse animaduertit, subitum tormentorū illud ma-
 ximum quod ante ibi conditum fuisse docuimus sua manu
 collibratum, atque inflammatum in oppositos emisit. Idem
 fecere magistri qui tormentis in dextram ac leuam collo-
 catis præerant: tantaq; hominum strages puncto temporis
 edita est, ut pauci ex ea multitudine quæ propius accesserat
 euaserint. Nam non pilis tantum tormenta quibus consti-
 pata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiā ta-

xillis ferreis, uarijsq; metallorum frustulis usq; ad summa ora compleuerant: quæ flammarum et pile impetu expulsa grandinis modo sic in omnes partes lethali uiolentia dispergebantur, ut thoraces earum rerū ictus minimè sustinerent. Incubuerè demum hispani: & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant: & pauidos, atque ea procelle disiectos multis illatis uulneribus repulerūt. Desiderati sunt paulo minus ducenti milites in partibus Gallorū uulnerati autem plures: è quibus multi etiam quòd eius generis uulnera igne ac sulphure uiciata difficilimè curarentur, postea interierunt. Eo die Antonius tacito suorum omnium consensu summam prudentiæ opinionem adeptus est: quam amici pariter, atque æmuli qui eum superioribus diebus Calceariam ueluti inani quadam haud necessarij laboris perseuerantia munientem irriserant, eius opera atq; artificio in repente maximi discriminis casu urbem haud dubiè conseruatam esse faterentur. Nec multo post literæ è Germania allatæ quibus Cæsar significabat magna peditum atq; equitū auxilia se cum ingente commeatus copia propediem ad soluendam obsidionem esse missurum. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionem improuisa dimicatione sustulerant, ita in posterum totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniam M. Antonius quanquam milites ostendendæ uirtutis auidi id ægerimè ferrent, in tam propinqua spe auxiliorum nihil temerè sibi tentandum arbitrabatur. Cæterū Lotrechius quū eo accepto incommodo nihil neglectum apud hostes, nullamq; mœnium partem quā ipse tormentis detecisset, non omni munitionis genere uallatam esse conspiceret, noua ratione ad fallendum hostem oppugnare constituit. Superstabat inter binas firuorum mœniu

ruinas eiusdem muri pars septuaginta fermè cubitorum in longitudinem, quæ ratione superius memorata ex interuallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atque excisis fundamentis in urbem una impulsione propellere conabatur, ut quæ integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquàm ullæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerentur, armatorum acies patente quàm amplissimo aditu in urbem irrumperent. Igitur missi complures, qui imas mœnium radices dolabris uectibusq; succiderent: qui quum impunè sub muro uersarentur, quod summa mœnia defensoribus nudata erant, breui opus eò perduxerunt, ut murus ab exteriori parte sensim ex cauatus appositis trabibus quæ ruinam eius prohiberent, suspenderetur. Ea res serò deprehensa ab hostibus, Antonio atque alijs magnam cum timore sollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate nec fossam, nec aggerem perficere poterant: nec satis quod usui potissimum foret suspensis, ac timentibus occurrebat. Antonius tamen quod subitarium in eo periculo auxilium esse putabatur, conuecta è foro in eum locum multiplici materia, prælongis ac ualidissimis tibicinibus nutantem murum contraria ratione fulcruit. Quorum tignorum tanta uis fuit: quoniam diuensa ad pinnarum, altitudinem, atque ab imo diuarricata erant, ac hostilium trabium longitudinem superabāt, ut in opus molientes murū qui iam totus ab imo cæsus pluribus rimis fatiscebat, in exteriorē partem momentō pro uoluerint. Complures è militibus qui parati ad irrumpendum in proxima parte ruinā in diuersum expectabāt, omnesq; ad unū qui ad subruenda fundamēta successerat, repētino muri casu oppressi miserabiliter perierūt. sed dū Antonius in erigendis tibicinibus ardentius, atque in cautius in opere

pere uersaretur maiore sclopetto ita ictus est, ut plumbea
 pila per brachium adacta corpus etiam sub lato humeri osse
 per alam in tergum quatuor effectis uulneribus emerferit.
 Dissimulauit in presens grauissimi uulneris dolorem atque
 periculum uir ante alios fortis dum murus ille prorueret.
 Quo demum prolapsus, et tot hostibus eius ruina oppressis,
 ueluti expiato uulneris dolore, in tabernaculum concessit:
 eaq; mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci fe-
 bre cōstictatus summum uitæ periculum adūsse crederetur.
 Lotrechius tametsi hominem qui omnibus bellis acerrimus
 Gallorum hostis extirisset, publicè oderat, atq; ut erat po-
 tiundæ urbis & militaris gloriæ audius, plurimum aduer-
 sarij ducis incōmodo letaretur, tamen quum singularis uiri
 casum magnopere doluisset, & medicum obtulit, & quoti-
 die ad eum gratissimarum rerum munera sicuti morbus &
 afflictæ urbis miseria flagitare uidebantur, officiosè huma-
 nissimeq; transmisit. Erat enim M. Antonius maximarū uir
 tutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus uitij obscuraba-
 tur, etiam apud hostes illustris. Idq; ei præsertim omniū be-
 niuolentiam conciliabat, quòd præter proprium animi uigo-
 rem, etiam staturæ proceritate, firmitate membrorū, & ui-
 rili quodam decore uultus, armorumq; omnis generis, atq;
 in primis equitandi peritia cæteros eius tempestatis duces
 antecire diceretur. Quin & ipse paucis ante diebus quū Le-
 scutus, & Franciscus Borbonius sancti Pauli regulus egro-
 gia uirtute et singulari dignitate florētes uisendi eius studio
 adducti, ut porta egredi, et in conspectū deuenire uellet, ad
 iungēdas dextras, quod priuata beniuolentiæ testimoniū fo-
 ret, obnixè petiissent, interposita statim fide ad amplexādos
 publicos hostes summa securitate, comitateq; prodierat. At

Venetis, tametsi ad Vicenninam portam non intercisis alternisq; moenium spatijs, oppugnarat, ut Gallos fecisse docuimus sed continenti murorum strage, & perpetuis ruinis nudauerant urbem, tamen neque in duce ea uis animi neque in exercitu tantum audaciæ fuit: ut mœnibus succedendum, & prælio aliquid sibi tentandum per ruinas esse iudicaret: mox & operum quæ intus erigebantur magnitudine deteriti, & sociorum infelici exemplo adducti effodiendos cuniculos se contulerant. Iamq; solidam turrin quæ ad campum Martium uergit Ioannis Comenis industria (is tum cohortis præfectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinæ discrimen adduxerant, quû Cæsarianæ copię superatis Alpibus in Pulicellam uallem se demiserunt. Erant ad octomilia hominum, cum magna pecoris & casei copia, multisq; farinae dolijs, quæ ratibus secundo Athesi deuehebantur. Is præerat Guliermus Rochandulphus, qui superiore hyeme Brixiam obsidione liberarat. Eius aduentus uno ferme tempore obsidentibus, atque obsessis nunciatus est. Nam quantum iustis confectis itineribus procederetur, tantû ipsi interdium fumo passim per uillas facto noctu uerò magnis excitatis ignibus significabant: & ab agrestibus qui pretio literas deferre consueuerant, Venetorum Gallorumq; custodiæ sæpenumero fallebantur. Placuit utriq; duci, & Grito in primis, postquam Germanorum aduentu omni spe potiû de urbis manifestè deciderant, uniuersas uires in una castra cõferre: ne intercedête amne, si cû duplici hoste ancipiti prælio contendendum foret aliquod insigne detrimentû acciperent. Theodorus quòd nouo hosti propinquior erat, reductis tormentis uasisq; collectis copias pòte traiecit, et ad Gallorum castra se contulit. Quod quû fieri ab Venetis hostes è

muro conspicerent, subito tormenta quæ in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiserunt, qua procella aliquot interfecti sunt: & in his Basilus Ripa Liuiani alumnus, qui ob singularem rei bellicæ peritiâ paucis ante diebus alæ equitum præfecturâ adeptus fuerat. Erupere demum sub signis Germanorum cohortes, & non contemnendam uini & commeatus copias tabernaculaq; aliquot, & castrensis apparatus instrumēta nocti cuncta in urbem plaustis cōuexere. Ab Antonianis quoq; equestri eruptione cum nouissimis Gallorū uno fermē tempore pugnatū est: casiq; aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorū copias tormentis ea die propē deleri potuisse dum subducto oppugnandi apparatu, retro Mātuauiā uia in tutum se reciperēt, si uel mediocrē sulphurei pulueris quantitatem cuius summa in urbe penuria erat, habuissent. His enim poena grauissima erat cōstituta qui frustra, uel iniussu ducū paulò maius tormentū emisissent: ut id totū quod supererat extremis casibus seruaretur. Lotrechius nō multò post Villafraucā, Theodorus uerò inde ad secundū miliare Bouliani castra reduxere, ita tamen ut Galli appetēt hyeme uniuersi tectū subirēt: Venetus uerò exercitus sub tentorijs ac pellibus haberetur. Nec multò post Rochandolphus urbem ingressus est: egitq; Veronæ paucos dies, ne qui aduentu suo obsidionem sustulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronensibus duriorē priore calamitatem importasse uideretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut præsidium laboris uicissitudine recrearet, in Germaniam discessit. Per eos quoque dies Venetis in castris media nocte tumultuatū seditione obsecutum, ut tū credebatur, inter Italos pedites & persugas Hispanos orta:

resq; eò ab iurgijs & contumelijs paucorum petulãtia pro-
cessit, ut quum in nocturna trepidatione quisq; ad arma di-
scurreret, iusta propè acie inter se conflixerint: admissumq;
ea nocte foedum ac miserabile facinus foret, nisi Lotre-
chius, qui è proximis castris ad tumultum adcurrerat, iam
supra centum interfectis & compluribus uulneratis, exar-
dentem seditionẽ minis atq; autoritate compressisset. Pro-
fecto Rochandulpho, tametsi Cæsariani q; in presens in ur-
be fames esse desierat graui obsidione leuati ingruẽte hye-
me nihil sibi esse timendũ arbitrarẽtur, attamen hostibus re-
motiora, ac superiora loca tenẽtibus sic omnibus obsidionis
malis pressi atq; afflicti sunt, ut duriorẽ propè q̃ antea an-
nonæ inopiam senserint. Namq; Veneti quũ absistere incoe-
pto turpe ducerent, atq; si pertinacius obsiderentur hostes,
eos tantas diuturni belli atq; inediæ acerbitates minimẽ es-
se toleraturos intelligerẽt, diuisis copijs itinera aditusq; om-
nes, quibus ab Germania inferri cõmeatus posset, occupa-
uerunt. Mercurius cũ maiore leuis armaturæ equitũ parte
summis in campis, qui locus ad Alpiũ radices pertinet, hy-
bernabat: uir uel fato quodã, uel prudentia p̃ triginta ampli-
us annos quibus in Italia militauit omnibus excursionibus
felix Federicus autẽ Gonzaga cognomẽto Bozolus cũ ali-
quot cohortibus supra Clusiã confederat. Sic. n. locũ appel-
labant ubi Athesis cõeuntibus geminis rupibus coarctã-
tus minimã aluei latitudinẽ ostendit. Angustijs imminet ue-
tus castellũ cũ turre, quod Germanorũ p̃æsidio tenebatur.
Intercepere apud eas fauces nequicquã locũ tuentibus Ger-
manis Veneti pedites aliquot nauigia cõmeatu onusta quæ
secundo flumine demittebãtur. Reliquæ quoq; copiæ certis
atq; opportunis in locis ita constiterant, ut quũ in hyberna

deductæ essent, nihil quantum cura ac diligentia prestari po-
 terat obsidionem intermitterent: ac penè acrius quàm æstate
 fecissent, bellum gerere uiderentur. Sed tantis laboribus, ac
 Veneto tandem bello exoptatum finem imposui memorabile
 fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud
 Nouiodunum ictum est inter Franciscum Gallorum regem,
 & Carolum Belgarum principem, quē moriens auus Fer-
 dinandus omnium regnorum hæredem testamento relique-
 rat. Siquidem adolescens Hispanorum ingenijs, & poten-
 tissimorum regulorū uoluntatibus diffusus ne absente se ue-
 luti per interregnum rebellandi occasio præberetur; omni-
 bus rebus postpositis in Hispaniam sibi maturandū esse iu-
 dicarat. Quod neque tutò, neque expedite fieri poterat; nisi
 prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Ti-
 mebatur nāq; rex iuuenis & acer tantis subnixus opibus;
 qui dudū Heluetijs prælio deuictis, etiā Maximiliani Cæsa-
 ris conatus egregiè repreßisset: & tū maximè repetiturū
 se armis Neapolitanū regnū, et Ioānis Nauarræ regis pau-
 lò ante in Gallia defuncti filium adolescentē in paternū re-
 gnum reducturum minaretur. Itaq; conscriptæ Nouioduni
 fœderis tabulæ per legatos in has conditiones; ut Carolus re-
 gnum Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, resi-
 tueret: si id iudicibus, quos cōstituere summæ rei arbitros de-
 berent, ex æquo et iure uideretur. Item centum milia aureo-
 rum nummum, quotannis Gallo pēderet, ut eo tributi nomi-
 ne aliquod Gallis Neapolitano regno ius esse uideretur:
 amicitiaq; & mutuū fœdus affinitatis uinculo confirmata.
 Nam Carolum sibi Frānciscus generū adsciuit sic ut ei puel-
 la, quæ in cunis adhuc erat despoñderetur. Gallus quoque ad
 componendum Italiæ statū, et ad res Mediolanēsis imperij

confirmandas, ut Verona Venetis redderetur postulavit ea
 lege, ut à Venetis redemptionis nomine ducenta milia au-
 reorum nummum, duabus pensionibus Cæsari persolueren-
 tur. Quibus conditionibus sicuti Carolus adeundæ Hispaniæ
 cura anxius haud cunctanter subscripserat, ita Cæsar obla-
 ta sibi ingenti pecuniæ summa conditionē minimè detrecta-
 vit: ut qui nepotis consilia, atq; ipsam sp̃e, ac rationem omnē
 obtinendi imperij importuna tergiuersatione corrūpere no-
 lebat: præsertim quum urbem nisi graui impensa et summa
 cum difficultate tueri, retinereq; nō poterat, magno pretio uē-
 ditaret. Vt tamen salua existimatione, quæ haud dubiè tā fœ-
 da pactione polluebatur, Italiæ possessione decedere uideretur,
 non Veneto sed Caroli legatis urbē dedit: qui eā mox
 Lotrechio, ut constitutū fuerat, tradiderunt. Gallus quoq; tri-
 duo postquam urbē ingressus est, sicuti Brixie ex formula
 factitatum fuisse memorauimus, Gritto eam cū arcibus ma-
 gna omnium alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus
 quo iam octauum annum Italia desflagrabat: illudq; impri-
 mis memorabile uidetur, quod Veneti ab initio oppugnati
 ab cunctis propè Europæ regibus, atq; omnibus prælijs ui-
 cti uniuerso tamen bello uictores euaserint. Quo fit ut eo-
 rum respublica quæ uno ciuium consensu & priuatis potius
 quàm publicis opibus stetit, fato quodam tot insensissimarū
 gentium impetum sustinuisse uideatur. Quando si Romanæ
 potentiæ magnitudinem, & clades quas Annibal dirus ho-
 stis intulerit cum Venetorum fortuna uera æstimatione pē-
 sauerimus, funestiores propè eis Abduam fuisse, quàm
 Romanis Cannas, & Trebiæ, & Trasimeni infelices pu-
 gnas Brixiana ac Vicentia stragibus æquatas esse fatendū
 sit. Sed ea uel præcipua patrum, ac ipsius fortissimi Senatus

principis Lauredani laus fuit perpetuis annalium monumē-
tis celebranda : quod aduersissimis etiam obruti tempestati-
bus ad exemplum Romanæ constantiæ atque uirtutis , nun-
quam de republica desperarint Vnus tamen ante alios Grit-
tus togatus Imperator meritam seruatae patriæ lauream fe-
ret : & tum maximè æternæ laudis gloria florebit , quum
seculi præsentis inuidia uiuidæ uirtutis comes aliquando de-
cesserit. Cæterum M. Antonius , qui iam ex uulneribus con-
ualuerat , quoniam certus rumor de his quæ Nouioduni in-
ter se reges non abnuente Cæsare pepigissent , afferebatur
ne pudendæ deditiōi interesset , relicta Ioannibaptistæ Spi-
nello rerum cura , & remissis in agrum Romanum equiti-
bus suis , ad Cæsarem in Germaniam contendit. Milites ue-
rò trium exercitum quum perfectō bello magna ex parte di-
mitterentur , & insperatam pacem ueluti egestatis initium
ægerimè ferrent , paulò post Frâncisci Mariæ Ruueri au-
spicijs qui urbino exactus fuerat , grauissimum in Piceno at-
que Umbria pontifici maximo bellum intulerunt. Cuius bel-
li famam quum amplissimi etiam nominis principes liuore
atque superbia inducti aliquandiu pessimis artibus aluissent ;
exitu rerum manifestè perspectum est eam demum esse re-
gum omnium fidem , ut pro libidine sanctissimas fœderum
leges attrectare , uiolareq; non dubitent ; quum semel præsen-
ti tantum commodo , atque ipsis temporibus seruiendum esse
censuerint.

FINIS LIBRI XVIII.

FFF iij

B E N E D I C T I
V A R C H I I A D P A V L V M
I O V I V M E P I S C O P V M
N V C E R I N V M H I -
S T O R I A R V M
S C R I P T O R E M ,
E P I S T O L A .

Auli Ioui, totū cuius iam clara per orbē
Fama uolat , celeriq; altum petit æthe-
ra penna ,
Duratura diu , atque omnes uentura
sub annos : (tes

Nō q; Pæonias iāpridē, et Apollinis ar-

Callueris , multosq; hominum subduxeris orco :
Nec quòd priscorum nostratia nomina primus
Piscibus imponens , Latias claraueris oras :
Aut quòd magnorum effigies , atque ora uirorum
(Qua tuus æquoreis Benacus non minor undis
Assurgit , fremituq; imitatur murmura Ponti)
Non sumptu exiguo , atque ingenti pinxeris arie ,
Cuiq; sua ornatis addens insignia uerbis
Ellogia , illorum uarios testantia honores ,
Quæ præclara licet per se uideantur , & alti
Ingenij factura fidem , tamen illamet ipsis
Historijs collocata tuis (ceu sydera Sole)
Vanescunt , propriasq; amittunt singula uires ,
Hic siquidem te te maior , teq; ipse relinquens
Post terga , extremum properas superare cacumen :

Vel potius summo consistens uertice montis,
 Iam dudum foelix operum, letusq; laborum,
 Despectas alios infra, tutusq; quiescis,
 Quo nunquam nostro quisquam peruenit in æuo,
 Forsitan, & nunquam posthac uenientibus annis
 Perueniet quisquam tantæ ad fastigia laudis:
 Quid nam opere in tanto primum tantiq; laboris,
 Atque æui, multis pleno, magnisq; periclis,
 Mirer ego? ingenium ne audax tam multa quod unum
 Tamq; loquē diuersa parauerit? an seriem, qua
 Cuncta suis disposita locis miro ordine narras?
 An potius clari eloquij numerosq;, salesq;?
 Verborum, & proprias uario discrimine uires?
 Quæis Reges populosq; omnes ueterisq;, nouiq;
 Orbis (ubi Ammerice nostri de nomine ciuis
 Alta iacet) prisca uerus nouitate recenses.
 An magis ut causas omneis, belliq; gerendi
 Consilia, & rerum rationem reddere pergis?
 Vnde hominum mores uarios addiscere, & ampla
 Ornamenta queat Patriæq; sibiq; parare,
 Quicumque illa semel docto perlegerit ore.
 Tu quo castra loco metanda, & qualibus armis
 Offirmanda, quibusq;, & qualibus oppugnanda,
 Sæpe doces, sæpe idem urbes defendis, & idem
 Expugnas, tu quæ fallacia foedera, quæ sint
 Fida mones, populumq; leuem, timidumq; senatum
 Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
 Quæ si nostrorum Regum imprudentia, & illa,
 Illa animis hominum regnandi dira cupido

Sciisset, nunquam Italiae (quod cauerat olim
Mediceus præstans animis, & uiribus heros)
Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
Illius si consilium: si facta secuti
Essemus, cælo demissi ciuis ab alto,
Nunquam iterum peregrina manus, nunquam aduena miles
Quem sua non uirtus, sed nostra ignauia, nostraq;
Inscitia, & procerum exciuit discordia demens
Poeninas fauces, cælo tractusq; propinquos,
Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
Ah miseræ, & lungum digna, atque indigna ferentis
Italiae in prædam uertisset, & oppida, & urbes:
Italia fera gens populasset littora nunquam:
Italiam nunquam strauisset barbarus ensis.
Heu quoties post interitum, post funera magni
Laurentis, Itali nostro de sanguine uepres
Rorarunt, italo quoties de sanguine riui
Creuerunt, quoties Italo maduere cruore
Aequoraq; campiq; omnes, syluæq; lacusq;:
Nam quæ tam longè est tamq; ardua, & auia rupes?
Quæ tam se posita ualles? quæ fluminis ora?
Quod mare? quis scopulus? quo non furor efferus, atque
Prædandi illorum rabies peruasferit ultro?
Testes qui nostris spumarunt osibus albi:
Sebetus, Lyris, Tarrus, Paduus, Abdua, Rhemus.
An non Ethruscos umbrosa cacumina montes,
Et Florentinos excelsa palatia colles,
Nunc ferro excindi, sæuis nunc ignibus uri

Vidimus, & crebris responsantem ictibus ipsi,
 Ipsi (inquam) intrepidi reboantem audiuius Arnus?
 Quem non Hispanis audax Germania castris
 Dux ue Italo Gallus confusus milite fortis
 Terruit, & vires totius pertulit orbis.
 Quin etiam Latium, & rerum pulcherrima Roma,
 Roma Deum auspicijs fundata, atque æmula cælo,
 Concidit istorum indignis euersa ruinis.
 Sed si non aliam uenturo numina C O S M O
 Inuenere uiam, liceat perijisse tot urbes,
 Totq; uiros ferno mortaleis isse sub umbras
 Ante diem: liceat tot amara, atque aspra tulisse.
 Iam priuata placent, iam publica damna uidentur
 Commoda, iam tanti est Arniq; Tybrisq; ruina.
 Concurrant iterum, sed eodem sydere, & iisdem
 Auspiciibus, qua se Cælo mons Murlus æquat,
 Agmina nec uirtute pari, nec uiribus æquis,
 Et causa (si Dijs bene creditur) inferiori,
 Quo sua uictoria renouetur laurea C O S M O.
 Et nos sub tali uiuamus principe tuti.
 Quandoquidem hic uiridis primo sub flore iuuentæ,
 Maternam referens pietatem animosq; paternos,
 Sublimi accitus regno, claroq; locatus
 In solio Patrum auspicijs, populiq; fauore
 Porrectas patriæ non detrectauit habenas,
 Tempore tam dubio tali, in discrimine rerum,
 Accipere, & se met tantis offerre periculis,
 Communi propiam postponens ipse salutem,

Publicaꝫ anteferens priuatis commoda damnis,
Indole dein quanta referam, quàm pectore forti
Presserit, & rerum iustas laxarit habenas?
Vtq; afflicta diu bello, ac ciuilibus armis
Resq; uirosq; locosq; leuauerit, ut sua cuique
Forma prior, priscumq; decus, nomenq; rediret?
Sic etiam ingenti pluuia, uentoq; grauari
Exoritur cum Sol, tolluntur, ad æthera flores,
Et seges inclinata, solo se se erigit alto.
Hic quoties sua signa, suosq; ad bella tribunos,
Inuictas equitum turmas, peditumq; catervas,
Pro Patriæ rebus, pro religione Deorum,
Cæsaris aut magnis non paruas uiribus addens,
Emisit, toties uictricia rettulit arma,
Et refert posthac, iustis quia militat æther:
Huic quoque non tantum Ethruscæ, Musæq; Latinæ,
Verum etiam Argolicæ se se debere fatentur:
Quas miseras, totoq; expulsas orbe, recepit,
Et fouet, amplexus Maiorum exempla suorum.
Quin etiam si non uates præsagia fallunt,
Ni frustra augurium cœlo demittitur alto:
Diuino si quid debemus, ut omnia Bembo
Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
Tempus erit, cum Dijs & te bone C O S M E fauente,
Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
Inuidiaq; procul Scythicis argente sub oris,
Romanus Thusco fasces submittet Apollo,
Aut certe non maior erit, Tyberisq; fluenta

Aequabit, si non excedet nobilis Arnus.
 Hunc sibi, quem frustra mille optauere maritum
 Insignes animis, forma & præstante puellæ,
 Magnanimi heroïs formosa, & sancta uirago,
 Perpetuo casti coniunxit foedere lecti,
 Innumeros heroas, & innumeras heroinas
 Diuorum auspicio paritura, ducemq; datura
 Ausoniæ, & sacris Romanum qui regat orbem.
 Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
 Terrarum dominus Cæsar, uindexq; Deorum,
 Ingenium, pueriq; fidem, curasq; uiriles,
 Inuictumq; animi robur miratus, & artes,
 Extulit, Imperioq; bonus præfecit auito,
 Vnum hunc excelsas Tybris qui possidet arces
 Ethruscus pater, & terras qui numine torquet,
 Suspicit, & miro iuuenem complexus amore:
 Ingentes ob uirtutes celebratq; fouetq;.
 Vt dubium nulli iam sit, quin magna Deorum
 Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
 Qui miseræ Auoniæ tandem terraq; mariq;
 Et uelit, & possit fessis succurere rebus,
 Ferreaq; antiquum conuertere sæcula in aurum.
 Sed quid ego à primo digressus carmine, tanquam
 Enumerare alto labentia sydera olympo,
 Aequor & angusta totum concludere in urna,
 Sperarim, laudes magni, & præconia C O S M I
 Deterere imprudens, & candida lumina Solis
 Stultior obscuris uelle illustrare tenebris,

Ocepi? ad te te redeo, me me mihi reddo,
(Obstrepere ut corius cygno tibi desinat ater)
Paule Ioui, qui tunc multum, longeq; profecto
Vidisti (ut reliquis in rebus) cum tua tanta,
Tamq; bona egregie misisti munera, tanto,
Tamq; bono egregioq; Duci, quo iustius unquam,
Nec iudit quidquam prudentius auricomus Sol.

FINIS.

VENETIIS APVD COMI-
num de Tridino Montisferrati.

M D L I I I I.

That it is the duty of every citizen to
be loyal to his country and to
the Constitution of the United States
and to the laws of the same
and to the rights of every citizen
and to the rights of every citizen
and to the rights of every citizen
and to the rights of every citizen

THE

UNITED STATES OF AMERICA

and the Territory of Alaska

and the District of Columbia

and the District of Columbia

1000
WARIAT

